

ŠAPOŠNJIKOV

MOZAK VOJSKE

VOJNA BIBLIOTEKA

KLASICI

KNJIGA ČETRNAESTA

VOJNOIZDAVAČKI ZAVOD JNA
»VOJNO DELO«
BEOGRAD
1964.

ŠAPOŠNJIKOV

MOZAK VOJSKE

NASLOV DELA U ORIGINALU

Б. ШАПОШНИКОВ

МОЗГ АРМИИ

Preveli sa ruskog
DANILO CEROVIĆ
VLADIMIR TIMČENKO

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ОТДЕЛ ВОЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
МОСКВА 1929 ЛЕНИНГРАД

SADRŽAJ

PREDGOVOR NAŠEM IZDANJU

Kada je krajem tridesetih godina napisao svoje delo o generalštabu pod nazivom Mozak vojske, Boris Mihajlovič Šapošnjikov (1882—1945, maršal Sovjetskog Saveza od 1940) imao je solidno teoretsko znanje i praktično iskustvo o organizaciji i radu te složene vojne institucije. U staroj ruskoj vojsci završio je Generalštabnu akademiju 1910, a u prvom svetskom ratu, kao pukovnik, bio je načelnik štaba pešadijske divizije. Po stupanju u Crvenu armiju, u proleće 1918, obavljao je dužnost pomoćnika načelnika operativne uprave Višeg vojnog saveta, a zatim načelnika operativne uprave štaba Crvene armije. Posle građanskog rata, do 1935, bio je na dužnostima pomoćnika načelnika štaba Crvene armije, komandanta vojnog okruga i načelnika Vojne akademije »Frunze«. U tom periodu je napisao i svoja poznatija dela: Konjica, Na Visli, Mozak vojske i Varšavska operacija. Kasnije, više godina bio je načelnik generalštaba i zamenik komesara narodne odbrane, a zatim od juna 1943. načelnik Vojne akademije »Vorošilov«.

U Sovjetskom Savezu ubrajaju Šapošnjikova u najuži krug istaknutih vojnih rukovodilaca i teoretičara koji su izvršili odlučujući uticaj na razvoj vojne misli u Sovjetskoj armiji.

Mozak vojske, najznačajnije delo Šapošnjikova, široko je zamišljena i opširno razrađena studija u tri knjige, u kojoj je obradio razna pitanja organizacije, nadležnosti i delatnosti generalštaba, kao organa koji u miru rukovodi oružanim snagama u okviru pripremanja zemlje za rat.

Zamašan zadatak koji je sebi postavio, smatrao je da će najbolje izvršiti ako delatnost generalštaba razmotri na jednom konkretnom istorijskom primeru, analizirajući pojedina pitanja na osnovu stvarnih činjenica i zbivanja i izvlačeći potrebne zaključke i pouke. Izabrao je austrougarski generalštab, jer je Austro-Ugarska

posle prvog svetskog rata nestala kao država, i to bez nade u uskrsnuće, pa su zato o radu njenog generalštaba bili objavljeni značajni dokumenti, koji se, inače, redovno čuvaju u strogoj tajnosti. Osim toga, generalštab iščezle dvojne monarhije bio je po ustrojstvu sličan generalštabovima drugih velikih evropskih država toga vremena, a kako je njegova delatnost u celini nosila pečat negativnog primera, autor je smatrao da se baš na njemu može mnogo naučiti.

Premda je u svom delu obuhvatio delatnost austrougarskog generalštaba samo u periodu od 1906. do njegovog premeštanja iz Beča u Pšemišl, polovinom avgusta 1914, Šapošnjikov je pitanja koja je smatrao interesantnim za shvatanje i razumevanje mesta, uloge, značaja i funkcionalne delatnosti generalštaba stavio u šire okvire. Pri tome se nije ograničavao samo na razmatranja o generalštabu, i ne samo austrougarskom. Naprotiv, on iznosi osnovne karakteristike rata i armije u društvenoistorijskoj evoluciji od francuske revolucije do prvog svetskog rata i neposredno posle njega, i kritički analizira razna shvatanja o suštini rata, poimanju strategije i vojskovođe, odnosima politike i strategije, zatim pitanja ekonomike i rata, spoljne politike i rata, koalicionog rata i mnoga druga. Uz to daje istorijski presek nastajanja, strukture, organizacije i rada generalštabova velikih evropskih država. Sve to čini nastojeći da pokaže šta generalštab, po njegovom mišljenju, treba da predstavlja u sistemu upravljanja državom i armijom i kakav treba da bude njegov rad. U tome i jeste prava vrednost dela, mnogo veća no što bi se, možda, u prvi mah moglo pomisliti. Delo je od značaja i za savremenog čitaoca, jer se u njemu tretiraju mnoga aktuelna pitanja rata i armije.

Da bi pokazao kakva je bila delatnost austrougarskog generalštaba u uslovima unutarnje i spoljne politike monarhije, pisac je celo drugo i prvih pet poglavlja treće knjige posvetio razmatranju spoljnopolitičkih odnosa koji su početkom XX veka vladali među evropskim državama i grupama država. Politička slika tadašnje Evrope, ili »diplomatski pregled«, kako to naziva autor, data je veoma opširno, pa se često ne uočava povezanost mnogih podataka iz spoljnopolitičke delatnosti država sa delatnošću generalštabova. U metodskoj obradi toga »diplomatskog pregleda« pisac nije uspeo da ukloni taj nedostatak, iako se na više mesta izvinjava za opširnost i ponavljanje. Ovakve teškoće samo pokazuju koliko je složen i zamršen problem obrada vojne komponente u pripremanju države za rat i da je nju teško posmatrati na primeru jedne države. No, poli-

tička slika Evrope data na ovakav način samo nekoliko godina posle prvog svetskog rata i posmatrana sama za sebe, svakako je tada imala određenu aktuelnu vrednost i mogla je biti od interesa za tadašnjeg čitaoca.

Koristeći kao osnovnu građu za svoj rad memoare Konrada fon Hecendorfa,[1]) načelnika austrougarskog generalštaba, autor nije uspeo da se oslobodi manje važnih stvari. Iznošenjem pojedinosti iz Hecendorfovog ličnog života i iz njegovih odnosa sa saradnicima i pojedinim ličnostima iz vrhova državne uprave, kao i drugih detalja iz života monarhije, povećan je obim dela i time je, donekle, smanjena njegova opšta vrednost.

Bez obzira na navedene nedostatke, delo po izboru pitanja i naučnom prilaženju njihovoj obradi prikazuje Šapošnjikova kao zrelog vojnog pisca visoke erudicije i solidnog iskustva. Složena materija izložena je slikovito, bogatim jezikom. Uporedo su izneta i mišljenja klasika marksizma i značajnijih buržoaskih vojnih teoretičara, koja su o raznim pitanjima rata i vojne teorije vladala u XIX i početkom XX veka.

Šteta je što Šapošnjikov nije mogao da ispuni svoje obećanje da će obraditi i rad generalštaba u ratu, jer bi tako njegova studija predstavljala celinu.

U našem izdanju izostavljeni su oni delovi originala koji su u većoj meri izgubili aktuelnost, ali smatramo da je ono ipak sačuvalo celovitost u pogledu osnovnih pitanja koja obuhvata, kao i logičnu povezanost izlaganja.

ANTUN KOLUNDŽIĆ
general-major u penziji

---

[1]) »Aus meiner Dienstzeit 1906—1918«, I—V, Vien — Berlin, 1921—25.

Knjiga I

GLAVA III

GENERALŠTAB AUSTROUGARSKE VOJSKE

Osnivanje austrougarskog generalštaba. — Poraz 1866. godine i njegove posledice za generalštab. — Izdvojenost generalštaba počev od 1875. godine. — »Organizacione odredbe« od 1900. godine i opšte funkcije generalštaba. — Birokratske veze načelnika generalštaba. — Dvostruka potčinjenost načelnika generalštaba. — Konrad o svom delokrugu rada. — Konrad o tesnoj saradnji načelnika generalštaba sa ministrom spoljnih poslova. Suština rada načelnika generalštaba na strategijskom razvoju. — Struktura austrougarskog generalštaba i funkcije njegovih odeljenja. — Formacijsko brojno stanje austrougarskog generalštaba. — Veze generalštaba s armijskim inspektorima, ministarstvima vojske i mornaricom. — Trupni generalštab. — Ukupno brojno stanje generalštaba 1905. i 1911. godine. — Popunjavanje generalštaba. — »Stalnost« načelnika generalštaba na dužnosti. — »Normalan« dan načelnika generalštaba. — Težina posla načelnika generalštaba. — Lik austrijskog generalštabnog oficira. — »Uzan krug« oko načelnika generalštaba. — Engels o izboru štabnog osoblja. — Karakter rada nemačkog generalštaba. — Brbljivost austrijskih generalštabnih oficira. — Preovlađujući značaj generalštaba u pripremi za rat. — »Državna strategija« i »nadgeneralštab«. — Pozitivne i negativne strane rada austrijskog generalštaba. — Odgovornost i teškoće generalštabne službe.

U prvim dvema glavama ocrtani su oblici države i njenog vojnog sistema. Iz njih se vidi sa kakvim je trvenjima radila državna mašina dualističke Austro-Ugarske. Sa ništa manjom škripom obrtali su se i točkovi njene vojne mašine. Taj dualizam, opterećen birokratizmom, komplikovao je vojno rukovođenje vojskom i mornaricom, stvarajući prepreke njihovom razvoju i usavršavanju u vojnoj delatnosti.

Izlažući suštinu ustrojstva austrougarske vojske, uzgred smo se dotakli njenog *mozga — generalštaba,* a sada postavljamo sebi zadatak da se udubimo u njegovo ispitivanje, jer je to osnovni cilj našeg dela.

Austrijski istoričari vezuju postanak generalštaba za početak XVIII veka, kada je veliki vojskovođa Evgenije Savojski osnovao »štab general-kvartirmajstora«*) kao organ rukovođenja ratnim operacijama.

*) Kvartirmajstor je lice koje je u početku imalo dužnost da se brine o razmeštaju trupa u bivacima i kantonmanima. Od početka 18. veka kvartirmajstorska služba je počela da dobija funkcije koje su kasnije prešle na generalštab. U ruskoj i drugim vojskama postojala je dužnost general-kvartirmajstora, koji se bavio operativnim poslovima. — Prim. prev.

Generalštab, kao takav, sačinjavali su: generalitet, careva svita i štab general-kvartirmajstora.

Dalji razvoj štaba general-kvartirmajstora doveo je do uvođenja štabnih dužnosti u trupama, do formiranja Vojne akademije u Viner-Nojštatu (1869. godine), koja je kasnije preimenovana u Ratnu školu. Do sedamdesetih godina XIX veka generalštab je po svom sastavu bio mali i sačinjavao je 5. odeljenje ministarstva vojske.

Porazi 1866. godine izazvali su kritiku ustrojstva i rada generalštaba, jer se smatralo da je on jedan od krivaca za vojne neuspehe koje je pretrpela država. Kritika je, uglavnom, bila uperena ne protiv postojanja generalštaba kao neophodnog organa komandovanja, već protiv posebnog načina njegovog popunjavanja i brzog napredovanja generalštabnih oficira u službi. Protiv kastinskog sastava generalštaba podnet je predlog da se on popunjava trupnim oficirima i da oni koji su na službi u njemu napreduju uporedo sa svojim vršnjacima iz trupe. »Osnovnim odredbama« od 1871. godine ta su pitanja rešena u korist trupe. Međutim, 1875, godine generalštab je ponovo izdvojen kao poseban organ, pri čemu je dobio izvesnu nezavisnost od ministarstva vojske.

Daljim zakonskim propisima sve više se učvršćivala izdvojenost generalštaba. Od 1900. godine generalštab je proširio svoj uticaj ne samo na zajedničku austrougarsku vojsku i mornaricu, kako je bilo do tada, već i na oba landvera*).

Uopšte uzevši, pred početak XX veka austrougarski generalštab je dobio određen i postojan oblik. On je umnogome bio sličan nemačkom generalštabu, ali je imao i svoje specijalne karakteristike.

Opšte funkcije generalštaba, kao mozga vojske, iznete su u »Organizacionim odredbama« od 1900. godine, koje su u tom delu glasile:

»Na čelu generalštaba nalazi se general, koji dobija zvanje *načelnika generalštaba svih oružanih snaga* i koji je potčinjen neposredno caru«.

»Načelnik generalštaba je istovremeno pomoćni organ ministra austrougarske vojske; kao takav upućuje mu svoje predloge; ali, ima pravo da preko ministra vojske dolazi na referisanje kod cara i da mu iznosi svoje predloge o pitanjima koja spadaju u nadležnost generalštaba«.

»Na njemu počivaju svi operativni i pripremni poslovi za slučaj rata; zbog toga je on obavezan da učestvuje u rešavanju svih vojno-političkih pitanja, u planiranju razmeštaja trupa, u rešavanju pitanja mobilizacije, odbrane tvrđava, rasporeda železničkih i drugih saobraćajnih sredstava, a isto tako i svih pitanja koja se tiču borbene gotovosti vojske, naročito njene organizacije, naoružanja i opremanja, zatim višeg vojnog zakonodavstva i davanja instrukcija i, najzad, u pripremanju velikih manevara«.

---

*) U Austro-Ugarskoj su postojala dva landvera — austrijski i mađarski, i svaki je bio potčinjen svome ministru vojske. — Prim. red.

Tako iz teksta navedene uredbe treba pre svega da zapazimo da je načelnik generalštaba imao obaveze: 1) u vojno-političkim i 2) u čisto vojnim pitanjima.

Njegovo učešće u rešavanju vojno-političkih pitanja dovelo je generalštab u neposredan dodir sa ministrom spoljnih poslova Austro-Ugarske, a pitanje unutrašnje politike — sa ministrima predsednicima oba dela monarhije.

Što se tiče obaveza iz delokruga čisto vojnih poslova, tu je načelnik generalštaba opštio sa ministrom austrougarske vojske, sa dva ministra landvera'i, najzad, sa ministrom finansija o pitanjima Bosne i Hercegovine. Sem toga, s obzirom na nominalnu zavisnost mornarice od ministra austrougarske vojske, generalštab je o njoj morao da odlučuje neposredno sa načelnikom 5. odeljenja (pomorskog) ministarstva vojske i komandantom pomorskih snaga.

Nećemo se zasada upuštati u detalje svih tih komplikovanih birokratskih veza načelnika generalštaba — to ćemo učiniti kasnije.

Dakle, početni stav uredbe o *»načelniku generalštaba svih oružanih snaga«* govori o njegovoj *neposrednoj* potčinjenosti višoj vlasti u carevini. Takva potčinjenost davala je *»mozgu armije«* baš onaj značaj koji bi odgovarao pravilnom funkcionisanju ove materije u lubanji vojnog sistema. Drukčije rečeno, generalštab je od više vlasti u državi dobijao direktive za rad, a on je bio dužan da joj samoinicijativno referiše i daje predloge koji obezbeđuju spremnost države za rat. Pri takvom shvatanju »neposredne« potčinjenosti višoj vlasti u monarhiji, generalštab se postavljao u položaj državnog organa prvog reda, izlazeći iz okvira ministarstva vojske, tj. pretvorio bi se u »nadgeneralštab«, koji je sada toliko u modi u zapadnoj Evropi, a koji je i kod nas našao dosta pristalica. Za sada se nećemo upuštati u ocenu pravilnosti te teorije, jer ćemo se na nju vraćati više puta, tim pre što pretvaranje generalštaba u takav organ nije bilo u tradiciji ni Habsburga, ni same Valenštajnove vojske, a još manje mađarskog dela države.

Drugi stav uredbe odmah je »postavio« generalštab na mesto koje mu je i dolikovalo po shvatanjima austrougarske monarhije u celini. Generalštab *»neposredno«* potčinjen caru pojavljivao se *u isto vreme* i kao *»pomoćni* organ« ministra austrougarske vojske, jer je preko njega podnosio svoje predloge, referate itd. Ako se tome doda da načelnik generalštaba nije bio odgovoran ni pred delegacijama, ni pred oba parlamenta, pred kojima su kao zastupnici vojnih interesa istupala sva tri ministra vojske, svaki u svojoj nadležnosti, i ako se uzme u obzir da je generalštab u rešavanju pitanja oba landvera, Bosne i Hercegovine i ratne mornarice u suštini takođe bio *»pomoćni* organ«, jer sva ta pitanja nisu ulazila u kompetenciju ministra austrougarske vojske, onda će njegov položaj *»pomoćnika«* svih gore navedenih lica, u koji je bio postavljen, biti dovoljno jasno opisan.

Od »neposredno« potčinjenog višoj vlasti države načelnik generalštaba se pretvarao u »pomoćnika« za nekoliko ustanova, istina sa širokim krugom obaveza, ali i sa mogućnošću da bude kritikovan od »gospodara« i da predlozi koji dolaze iz generalštaba budu odbačeni.

Može se unapred reći da je takva *dvostruka* potčinjenost generalštaba nosila niz konflikata, do kojih je i dolazilo, i sa kojima ćemo se upoznati pri razmatranju rada generalštaba.

Načelnik generalštaba Konrad drukčije i ne razmatra svoju delatnost u mirno doba nego kao *»neprekidnu borbu«* koju je morao da vodi nekoliko godina, čas se braneći, čas napadajući čitav činovnički aparat, u kome se nije oskudevalo u dualističkoj državi na obalama Dunava. Pobede, ali i teški porazi, pali su u deo ovom višem predstavniku generalštaba Valenštajnove vojske. U momentima iskrenosti Franc Jozef je otvoreno rekao svome, na papiru neposredno potčinjenom, načelniku generalštaba »svih oružanih snaga« koliko se intriga vodilo protiv njega sa svih strana. Nije ni čudo! Intrige su dolazile ne samo od »svih oružanih snaga« monarhije, kojih je bilo u najmanju ruku pet, nego i od civilnog činovničkog fronta, kome nije bilo broja.

Gore smo u trećem stavu uredbe o načelniku generalštaba opisali kako je delokrug rada generalštaba bio regulisan zakonom. Da bi se što jasnije opisalo samo ustrojstvo centralnog aparata generalštaba austrougarske vojske, dozvolićemo sebi da navedemo poglede samog načelnika generalštaba na delokrug njegovog rada.

Konrad ga ovako određuje: »Najvažniji poslovi generalštaba i najodgovornija dužnost načelnika generalštaba u mirno doba jesu takozvane *konkretne pripreme za rat*«.

»Strogo uzevši, *celokupan mirnodopski rad* svih oružanih snaga treba da se sastoji jedino u *pripremanju za rat*. Ali on se ipak deli na *opštu* pripremnu delatnost, tj. onu koja nema isključivo u vidu određeni rat na ovom ili onom frontu, već postavlja sebi za cilj opšti razvoj celokupnog vojnog organizma, i na *konkretnu* delatnost usmerenu na pripremu za određeni rat; ova poslednja i sačinjava *konkretne pripreme za rat.*«

»Glavni zadatak *opšte pripreme* za rat jeste stvaranje za borbu sposobne, dobro opremljene, po mogućstvu brojno jake i odlične vojske, dok *konkretna* priprema treba da tačno odredi koje se snage vojske — sve ili pojedine — uvode u borbu na određenom frontu, čime se unapred određuju i oni poslovi koji za to treba da budu izvršeni. Kod ovih poslednjih treba ići što je moguće dalje, kako bi se postigao automatizam u radu po izdavanju kratkog telegrafskog naređenja o mobilizaciji.«

»*Opšta priprema* obuhvata povećanje oružanih snaga, njihovo odevanje, snabdevanje i naoružanje, organizaciju uopšte, vaspitanje i obuku, duh i disciplinu, pripremu odličnih oficira i podoficira, razvoj tehnike, raznovrsnih borbenih sredstava, naročito ručnog oružja, topova i municije, sanitetska sredstva, komore, rezerve u ži-

votnim namirnicama i ostalom, rezerve u konjima, popunu ljudstvom i konjima i snabdevanje raznim vrstama rezervi, pravnu službu u vojsci, opšte mere za pripremu mobilizacije i ostalo«.

»*Konkretne* pripreme za rat se sastoje uglavnom u tome da se za svaki mogući rat tačno utvrdi kakve su snage neophodne, kako treba da budu specijalno opremljene i gde i kako prikupljene (Aufmarsch)«.

Na taj način, prema terminologiji koja je kod nas usvojena, *opšta* priprema treba da sačinjava vojni deo ratnog plana u celini, a *konkretna* odgovara našem pojmu *strategijski razvoj*. Ova poslednja, po mišljenju Konrada, čini najvažniji i najodgovorniji deo rada generalštaba, čiji uticaj, ipak, treba da bude proširen i na *opštu* pripremu, tj. na ceo vojni deo ratnog plana.

Ali, dok je trebalo da generalštab neposredno vrši *konkretne* pripreme, dotle su na *ratnom planu,* na većem njegovom delu, radili ostali organi vojne uprave, a generalštab se pojavljivao samo kao centralni »mozak«, koji im daje impulse za život i rad.

Uzevši u obzir spoljašnji i unutrašnji položaj države i njen ekonomski razvoj, Konrad dolazi do ubeđenja da Austro-Ugarska nije mogla da se pripremi za rat za sve slučajeve, jer, prema njegovim rečima, »ni u jednoj državi nije bila tako osetljiva uzajamna veza između opštih, a naročito konkretnih priprema za rat, i spoljne i unutrašnje politike kao u Austro-Ugarskoj«.

»Načelnik generalštaba i ministar spoljnih poslova« — nastavlja Konrad — »morali su da održavaju tesnu vezu u radu. Načelnik generalštaba je bio dužan da informiše ministra spoljnih poslova o veličini vojnih snaga, a ovaj je, u skladu s tim, trebalo da vodi spoljnu politiku i da sa načelnikom generalštaba, s vremena na vreme, tačno utvrđuje za koje frontove treba da budu izvršene konkretne pripreme za rat«.

»Ministar spoljnih poslova trebalo je da uzme kao pravilo da ne vodi politiku onim pravcima koji bi mogli dovesti do oružanog sukoba sa jačom državom ili savezom država. On treba da shvati da je priprema za rat vezana za dugi rok i da ne može brzo da se menja. To je od političara zahtevalo dalekovidost, postavljanje jasnih i određenih ciljeva, i pravi državnik trebalo je po tome da se upravlja. Zbog položaja zemlje mogla je nastati takva situacija u kojoj bi se morao stvarati nov front kada se strategijski razvoj faktički već počeo da ostvaruje na drugim frontovima, ili kad su već otpočela neprijateljstva, što takođe treba predvideti konkretnom pripremom«.

Poslovi u vezi sa strategijskim razvojem sastojali su se u sledećem: »Čim bi iskrsla potreba da se razradi određeni front, načelnik generalštaba je lično izdavao direktivu sa naznačenjem broja snaga određenih za taj front, njihovog rasporeda *(ordre de bataille),* rejona koncentracije *(Aufmarschen),* načina njenog izvršenja i mera neophodnih za njenu zaštitu (Alarm), starešinskog sastava *(Hoheren Personalien)* i najzad, svih specijalnih mera, naročito onih u vezi sa snabdevanjem. Zatim su se te direktive razrađivale detaljno«.

Ovde ćemo prekinuti detaljizaciju rada generalštaba i preći na razmatranje *strukture* njegovog centralnog organa.

Kod načelnika generalštaba bili su na službi: njegov zamenik, viši generalštabni oficir i lični ađutant. Ta su lica sačinjavala uzak krug oko njega i sa svim njegovim mišljenjima, planovima, radostima i žalostima. On im je sve iznosio, a viši generalštabni oficir je bio obavezan da konspektira sve razgovore kao i usmene načelnikove referate, makar i u njegovom odsustvu. Nije nam poznato da li je taj oficir vladao tajnama stenografije, ali se u arhivi načelnika generalštaba nagomilalo mnogo dokumenata, koji danas svojim brojem plaše pojedine recenzente. Možda je ovakav način notiranja svoga rada birokratski i sračunat na sakupljanje materijala za svaki slučaj, ali je nemoguće negirati da on ima izvesnu pozitivnu osnovu. Preporučuju se da se zapisuju naređenja koja se predaju telefonom, pa zašto se onda ne bi notirao važan službeni razgovor? Možda će budućim radnicima, ne samo vojnim, već i svima drugim, tehnika doći u pomoć, stavljajući im na raspolaganje aparate koji će automatski zapisivati sve razgovore; za sada to zahteva specijalne manipulacije.

Načelniku generalštaba su bili *potčinjeni:*

a) Uprava generalštaba;
b) Vojnogeografski institut;
c) Ratni arhiv;
d) Ratna škola;
e) Železnički i telegrafski puk.

Uprava generalštaba se sastojala od:

1) *Administrativnog odeljenja,* koje je vodilo personalne poslove za čitav generalštab, poslove snabdevanja uprave i opšte delovodstvo.

2) *Operativnog odeljenja,* koje je vodilo sve operativne poslove u vezi sa ratnim planom. Ono je, prema direktivama načelnika generalštaba, sa obaveštajnim i saobraćajnim odeljenjem sastavljalo različite proračune za verovatne varijante koncentracije neprijatelja, radilo na sastavljanju borbenog rasporeda trupa, instrukcija za zaštitu koncentracije i, najzad, na najvažnijem delu ratnog plana — strategijskom razvoju. Ono je takođe bilo dužno da razrađuje sva pitanja koja se odnose na odbranu zemlje u inžinjerijskom smislu, zbog čega je bilo pojačano specijalistima (artiljercima i inžinjercima), koji su razrađivali specijalna artiljerijska i inžinjerijska pitanja, prvenstveno planove napada na stalna neprijateljska utvrđenja, koja su izviđali sa obaveštajnim odeljenjem. Jedna od dužnosti operativnog odeljenja bila je i rešavanje organizacija svih problema kao i razrada pravila i instrukcija o taktičkim i operativnim pitanjima. U delokrug poslova ovog odeljenja spadalo je i planiranje velikih manevara.

Sem toga, načelnik generalštaba je svu prepisku sa ministarstvom spoljnih poslova vodio preko operativnog odeljenja.

Opisani delokrug rada operativnog odeljenja dosta jasno pokazuje svu njegovu odgovornost, a u isto vreme i obimnost njegovih poslova. Ono je razrađivalo najvažniji deo ratnog plana i, saglasno tome, određivalo osnove za organizaciju jedinica i njihovu borbenu obuku, jer, naravno, nije moguće, ni za trenutak, zamisliti obrnut slučaj — da pitanja organizacije i obuke jedinica zavise od bilo čega drugog, a ne od ratnog plana, koji se, razume se, usklađuje sa dostignutim stepenom ekonomskog razvoja države.

3) *Odeljenja za operativnu nastavu,* u čiju su nadležnost spadali: komandantska putovanja, ratne igre, razni ispiti i službena putovanja generalštabnih oficira sa specijalnim zadacima.

4) *Vojnogeografskog odeljenja,* koje je imalo zadatak da razrađuje vojnogeografske podatke Austro-Ugarske i zemalja koje su se sa njom graničile.

5) *Obaveštajnog odeljenja,* koje je prikupljalo podatke o stranim vojskama, pomagalo operativnom odeljenju u radu na ratnom planu, a uz to vršilo opštu kontrolu nad borbom sa neprijateljskom obaveštajnom službom u svojoj zemlji.

6) *Odeljenja za saobraćaj,* koje je imalo zadatak da priprema železničke pruge za rad prema ratnom planu, uključujući tu i prevoze vodenim komunikacijama. Učestvujući sa operativnim i obaveštajnim odeljenjem u razradi mogućih varijanti prevoženja neprijatelja, prateći stanje i razvoj njegove putne mreže, ovo odeljenje je za vreme rada na sopstvenom planu razmatralo i plan izgradnje železničkih pruga, davalo zaključke o njemu, iznosilo svoje predloge za poboljšanje mreže, imajući u vidu potrebe odbrane zemlje, vodilo računa o pripremanju puteva za potrebe mobilizacije, na kojima je imalo svoj aparat — komandante linija, koji su upravljali vojnim prevoženjima u korpusnim zonama, i upravu za pomorska prevoženja u Trstu.

7) *Telegrafskog odeljenja,* koje je rukovodilo službom veze.

8) *Pozadinskog odeljenja,* obrazovanog za vreme Konrada, koje je sa operativnim odeljenjem razrađivalo sva pitanja ratnog plana

Tablica 1

Godine	Generala	Viših oficira	Nižih oficira	Dodeljenih na rad	Prikomandovanih	Činovnika	Služitelja	Svega	Napomena
1905.[2])	2	17	32	1	28	2	8	90	[1]) Tri oficira štaba inžinjerije; bez služitelja, čiji je broj nepoznat.
1911.[2])	2	26	36	3	50	6	—	126[1])	[2]) Nisu uračunate delovođe

u vezi sa pripremom pozadinskog rejona, organizacijom dovoza, organizacijom upravljanja osvojenim neprijateljskim oblastima i njihovim iskorišćavanjem za snabdevanje.

U ovih osam odeljenja koja su sačinjavala upravu generalštaba koncentrisao se sav rad na ratnom planu u svom idejnom, osnovnom delu. Što se tiče detalja, oni su razrađivani u drugim mnogobrojnim organima ministarstva vojske i u ministarstvima oba landvera. Rezultati detaljne razrade uključivani su u opšti plan generalštaba, dopunjujući ga i stvarajući na taj način jednu monolitnu tvorevinu.

Kako je već gore navedeno, pored uprave generalštaba, načelniku generalštaba su bili potčinjeni:

1) *Vojnogeografski institut*, koji je izrađivao potrebne karte i njima snabdevao vojsku. Institut se delio na pet odseka: geodetski, za premeravanje, kartografski, tehnički i administrativni. Na čelu instituta nalazio se generalštabni general.

2) *Ratni arhiv* je obrađivao i čuvao vojnoistorijski materijal. Delio se na četiri odseka: vojnoistorijski, za rukopise, kartografski i biblioteku.

3) *Ratna škola* je imala zadatak da priprema oficire za službu u generalštabu.

4) *Železnički i telegrafski puk*, trupne jedinice, služili su kao kadar za razvijanje železničkih jedinica i jedinica veze i bili potčinjeni načelniku generalštaba, kao trupnom komandantu.

Smatramo za potrebno da navedemo *formacijski* sastav velikog generalštaba milionske vojske, da bi se dobila jasna predstava o njenom »mozgu«. U tom smislu bezuslovno je potrebno, s jedne strane, ne opterećivati formaciju nepotrebnim balastom, a s druge, ne činiti »mozak« nedovoljno sposobnim za rad, smanjujući broj osoblja u pojedinim njegovim centrima.

Zbog toga, proučavajući »Opis oružanih snaga Austro-Ugarske« u izdanju ruskog generalštaba od 1906. i 1912. godine, konstatujemo da je uprava generalštaba, ne računajući neposredno potčinjene načelniku generalštaba — Vojnogeografski institut, Ratni arhiv, Ratnu školu, železnički i telegrafski puk — imala brojno stanje izneto u tablici 1.

Na taj način, za šest godina povećao se formacijski sastav za 36 ljudi, tj. više nego za 33%. Takvo povećanje formacijskog sastava je potpuno jasno, jer je u vezi sa: 1) povećanjem brojnog stanja vojske, 2) razvojem vojne tehnike i 3) komplikovanijim uslovima priprema za rat. Kao što se vidi, formacijski sastav od 126 ljudi ne može se smatrati suviše velikim. Privlači pažnju velik broj prikomandovanih, što se objašnjava željom da se stekne iskustvo u radu, kao i da se proveri sprema svršenih slušalaca Ratne škole koji se pripremaju za prevođenje u generalštab.

U navedeni formacijski sastav nisu ubrojani vojni agenti (atašei) u inostranim državama, čiji je broj, prema podacima od 1911. godine, bio 11 viših i 2 niža oficira i koje, s obzirom na vrstu njihove službe, strogo uzevši, treba uračunati u sastav uprave generalštaba.

Što se tiče ostalih ustanova potčinjenih načelniku generalštaba, njihova je formacija, prema podacima od 1911. godine, bila ovakva:

— *Vojnogeografski institut* je imao generala, 18 viših i 116 nižih oficira i 156 činovnika. Jedino je načelnik instituta bio generalštabni oficir.

— *Ratni arhiv* je imao jednog generala (načelnika arhiva), 1 višeg, 2 niža generalštabna oficira (u sastavu vojnoistorijskog odseka) i 27 viših i nižih oficira.

— *Ratna škola* je u svom formacijskom sastavu imala 15 generalštabnih oficira, dok ostali sastav nije bio iz generalštaba.

Kako je već ranije naglašavano, poslovi u vezi sa ratnim planom nisu se završavali jedino u upravi generalštaba, nego su se raspoređivali na mnogobrojne organe vojne uprave sa kojima je sarađivao generalštab.

U te organe spadaju:

1) *Armijski inspektori,* budući komandanti armija, koji su po naređenju načelnika generalštaba razrađivali konkretan zadatak u okviru ratnog plana za ovaj ili onaj front u granicama svojih armija. Oni su bili potčinjeni najvišoj vojnoj vlasti i samo su radi prorade postavljenih im zadataka održavali vezu sa načelnikom generalštaba, a u ostalome su bili potpuno samostalni.

Mi za sada dajemo opštu sliku rada generalštaba, a o detaljima ćemo govoriti kasnije.

2) *Ministarstvo vojske.* Kao što je poznato iz pomenute uredbe, generalštab je bio pomoćni organ ministra austrougarske vojske. Mi smo već skrenuli pažnju na njegovu dvostruku potčinjenost, koja se, naravno, odražavala i na rad. Načelnik generalštaba sa svojim aparatom bio je obavezan da svestrano utiče na ratne pripreme i zbog toga je, rešavajući načelna pitanja koja se pojavljuju u vezi sa *opštom* pripremom za rat, pokretao pred ministrom vojske niz pitanja, tražeći obaveštenja, proučavanje ovih ili onih predloga i odgovora na njih. Ministarstvo vojske nije uvek izlazilo u susret svome »pomoćnom« organu, a *lični* nesporazumi između ministra vojske i načelnika generalštaba odmah su se odražavali i na međusobni odnos potčinjenih organa. Konrad u svojim memoarima više puta izražava žaljenje i čak navodi razgovor sa načelnicima odeljenja ministarstva vojske, čija je tema bila kritika predloga generalštaba, česta među zidovima odeljenja ministarstva vojske.

Generalštab je najtešnje morao da sarađuje sa onim odeljenjima ministarstva vojske koja su se bavila pitanjima organizacije, mobilizacije i pripreme vojske u taktičkom smislu. Zbog važnosti posla tih odeljenja na čelu su im stajali generalštabni oficiri.

Ovde treba da uočimo podelu rada na organizacijskim i mobilizacijskim pitanjima između dva organa uprave, jer tako nije bilo u svim vojskama, pa i danas se to pitanje ne smatra rešenim.

Već se više puta naglašavalo da je generalštab samo suštinski rešavao ova pitanja, a sama tehnika rada, njihova detaljna razrada, spadala ie u nadležnost ministarstva vojske. I organizacija vojske

i mobilizacija sem opšte zamisli obuhvataju mnogo sitnih poslova, kojima ne treba opterećivati »mozak vojske«. Čini nam se da nisu potrebni naročiti dokazi o tome kako zahtevanje da mozak obavlja sitne poslove samo dovodi do njegove premorenosti, a možda i do paralize. Konkretno, u okviru organizacijskih pitanja, razrada formacija, kasarnski razmeštaj trupa i druga sitna pitanja ne zahtevaju naročito kvalifikovane stručnjake, jer ih mogu rešavati lica bez više stručne spreme, čak i činovnici, kao što je to bilo u nemačkom ministarstvu vojske. Isto se može reći i o mobilizaciji vojske, koja zahteva tačnost u radu po već ustaljenim obrascima. A Svečin, raspravljajući to pitanje u svojoj *»Istoriji ratne veštine«*, opravdano piše: »Među različitim specijalnostima generalštaba pojavila se i nova — mobilizacijski poslovi. Ali treba imati na umu da ti veoma važni administrativni poslovi još ni izdaleka ne obuhvataju ratnu veštinu u celini. U slabo pismenoj ruskoj vojsci 1812. godine uživali su veliko poštovanje ljudi vešti u administrativnim, tehničkim poslovima, i Klauzevic se čudio kako su Rusi mogli pukovnika Muhina, koji se isticao među drugim oficirima kao najbolji administrator, da odrede na dužnost general-kvartirmajstora kod glavnokomandujućeg. Francuzi su posle 1870. godine pridavali mobilizacijskim pitanjima toliki značaj da su mobilizatori*) dobili poseban značaj u generalštabu. Prevodilac Klauzevica na francuski jezik postavljao je pitanje: ne predstavlja li mobilizacija na početku XX veka istu takvu opasnost za ratnu veštinu kakvu je za nju na početku XIX veka predstavljala administracija i neće li biti ista takva greška suprotstavljanje mobilizatora Šlifenu kakva je bila suprotstavljanje administratora Napoleonu«.

Na žalost, to pitanje nije rešeno u prvoj četvrti XX veka, te smo se u svome radu morali sukobljavati sa obema postavkama. Generalštabovi su pred svetski rat polazili s dva gledišta: nemački, a za njim i austrougarski, zadržavao je samo opšte rukovođenje mobilizacijom, predajući sve tehničke poslove ministarstvu vojske; nasuprot njima, francuski i ruski sasređivali su sve mobilizacijske poslove u svoje ruke — oba s ciljem da se usavrši mobilizacija. »Kad se opečeš mlekom, onda ćeš i na vodu duvati« — do takvog je zaključka došla francuska komanda, predajući bodljivu mobilizaciju u ruke generalštaba posle 1870. godine. A Rusi, naravno, nisu mogli zaostajati iza svojih »gospodara«.

Istina, treba naglasiti da mobilizacija nije ušla u delokrug rada nemačkog generalštaba u znatnoj meri zbog toga što se na čelu ministarstva vojske nalazio Ron, koji je uspešno pripremio mobilizaciju 1866. i 1870. godine, te je načelniku generalštaba bilo teško da iščupa mobilizaciju iz ruku ministra vojske, koji je pobedama na bojištima pokazao svoj rad. Moltke, a zatim i njegovi sledbenici, opravdano nije ni pokušavao da to učini, već je mudro ostavljao mobilizaciju

---

*) Svečin naziva »mobilizatorima« oficire koji su se bavili mobilizacijskim poslovima. — Prim. red.

u nadležnost ministra vojske. Za nemačkim generalštabom sledio je i austrougarski, koga porazi od 1866. godine nisu naterali na lažan put, kao što se desilo Francuzima, koji sa njega nisu ni do danas odstupili.

3) *Ministarstva narodne odbrane* oba landvera takođe su sarađivala sa generalštabom u rešavanju pitanja organizacije, mobilizacije i dislokacije jedinica landvera.

4) *Ratna mornarica,* kako je već ranije navedeno, defakto je bila samostalna, iako je potpadala pod ministarstvo austrougarske vojske. Zato se naimenovanje načelnika generalštaba »svih oružanih snaga« ograničavalo na slabiji kontakt sa ratnom mornaricom. Konrad u svojim memoarima navodi da je on postojao samo pri rešavanju pitanja obalske odbrane, jer je ona budžetom bila vezana za kopnene snage i ostvarivala se uz sudelovanje obalske artiljerije, koja je ulazila u sastav kopnene vojske. Sem toga, veza sa mornaricom se održavala prilikom razrade zajedničkih manevara kopnenih i pomorskih snaga.

Kao što ćemo kasnije videti, generalštab je morao da se suprotstavlja razvoju ratne mornarice na račun interesa kopnene vojske.

5) Najzad, pošto je rat po prirodi svojoj akt društvenih odnosa, bez daljih razjašnjenja je jasna stalna saradnja generalštaba sa ministrom spoljnih poslova, kao i neophodnost pažljivog upoznavanja unutrašnje politike i ekonomskog života zemlje.

Do sada se govorilo samo o radu uprave generalštaba na izradi ratnog plana, a nije ništa rečeno o *trupnom generalštabu.* Gore je naglašeno da je: 1) generalštab bio specijalno telo i 2) da je uporedo sa generalštabom u Beču postojao još i *trupni* generalštab — generalštabni oficiri koji su se nalazili na službi u trupi: u štabovima korpusa, divizija, brigada i drugih trupnih i teritorijalnih vojnih ustanova.

Trupni generalštab se pojavio još za vreme nadvojvode Karla, a docnije je postojao ne samo u zajedničkoj austrougarskoj vojsci već i u oba landvera. U naš zadatak ne ulazi da se detaljno zadržavamo na funkcijama i radu trupnog generalštaba, pa ćemo se ovde ograničiti samo na opšte brojno stanje celog generalštaba.

On je brojao:

Tablica 2

Godine	Generala	Viših oficira	Nižih oficira	Na službi	Prikomandovanih	Svega
1905.	5	186	213	217	32	653
1911.	6	170	116	155	32	529

Prema tome, ako se uzme da se broj prikomandovanih nije povećao, sastav generalštaba je za šest godina smanjen.

Generalštab se popunjavao: 1) svršenim slušaocima Ratne škole i 2) iz specijalnih korpusnih škola.

Mi ovde nećemo podrobno opisivati kako je načelnik generalštaba rukovodio vojnim školama iz kojih se popunjavao generalštab, ni kako je tekla služba u generalštabu, jer ćemo to učiniti u odgovarajućim glavama.

Ranije smo navodili Konradovo mišljenje da njegova delatnost nije bila ništa drugo nego neprekidna borba, jer je bila suviše teška situacija za radnika koji je za cilj svoga rada postavljao pre svega kretanje napred. Naše dalje izlaganje o delatnosti austrijskog generalštaba pokazaće koliko je u svakodnevnim sukobima generalštab bio izazivač borbe, a takođe i u kojoj je meri bio prinuđen da je prihvata.

Bez obzira na te sukobe, položaj načelnika austrijskog generalštaba bio je dovoljno čvrst, i od vremena uvođenja te dužnosti vršila su je samo dva lica: Konradov prethodnik Bek nalazio se na dužnosti načelnika generalštaba 25 godina.

Teško je reći šta je bio uzrok tako retkom *»smenjivanju«* načelnika generalštaba: s jedne strane, u tome može da se vidi lični uticaj Franca Jozefa, čoveka konzervativnog u shvatanjima, navikama i odnosima sa ljudima, a s druge, možda je izvesnu ulogu igralo podražavanje svojim saveznicima — Nemcima. U svakom slučaju, to retko smenjivanje treba istaći kao pozitivan faktor u radu generalštaba. Austrijski načelnici generalštaba bili su kudikamo srećniji od svojih ruskih ili čak i francuskih kolega, koji su na svojim mestima sedeli tako malo da nisu uspevali ni upoznati posao, pa su brzo odlazili u »abšid« (penziju), kako bi se to reklo jezikom Petrove epohe. Da je od takvog smenjivanja bilo malo koristi, to je, naravno, bolje poznato čitaocu ovih redova nego nama.

Delokrug rada načelnika generalštaba bio je toliko obiman da je od njega zahtevao naporan rad ne samo u kabinetu nego i na zemljištu, što će se videti iz našeg daljeg izlaganja.

Ovde ćemo zadržati pažnju na jednom detalju: kako je tekao *normalan* dan načelnika austrijskog generalštaba. U svojim memoarima Konrad ga ovako opisuje: »Izjutra (jutrom se u inostranstvu smatra vreme počev od 7 ili 8 časova izjutra — *B. Š.)* projahivao sam svoga konja, a zatim išao u štab. Do 11 časova bio je prijem stranaka i službenika drugih ustanova i nadleštava, koji su se javljali po službenim poslovima. Posle 11 časova počinjala su referisanja načelnika odeljenjâ generalštaba. Od njih je poslednji dolazio na referisanje načelnik operativnog odeljenja, jer je rešavanje pitanja iz delokruga njegovog rada zahtevalo vrlo mnogo vremena«.

Mi ne znamo kada je Konrad završavao svoj radni dan, no, sudeći po njegovoj delatnosti uopšte, završavao ga je vrlo kasno. Tome redovnom rasporedu poslova treba dodati referisanja načelnika generalštaba Francu Jozefu, najmanje dva puta mesečno, a u

kritičnom vremenu skoro svakodnevno, ne vodeći, naravno računa o njihovom trajanju. Isti takvi referati su podnošeni i prestolonasledniku Francu Ferdinandu. Lični sastanci sa ministrom spoljnih poslova bili su takođe vrlo česti, katkad ih je bilo i nekoliko u toku dana. Razna komandantska putovanja, manevri, lična rekognosciranja, odlasci na strelišta gde su se ispitivala nova oruđa, itd. takođe su oduzimali dosta vremena.

Dan je bio i previše ispunjen, nedostajalo je vremena za ozbiljnu proradu izvesnih pitanja. U knjizi »Uzroci naših poraza« Kraus navodi svoj razgovor sa Konradom o posvećivanju veće pažnje poslovima pozadinske službe i pripremi generalštabnih oficira za nju. Na Krausov predlog da se uvedu ratne igre specijalno za razradu pitanja pozadine, što je po njegovom mišljenju spadalo u obavezu generalštaba, njegov načelnik je odgovorio: »Ja za to nemam vremena«. Na Krausovu primedbu da je Konrad, kao načelnik generalštaba, dužan da za to stvori vreme, Konrad je opet ponovio: »Ja nemam vremena«. Za ovu u savremenom ratu važnu granu generalštabne službe — Konrad nije imao vremena.

Nećemo poricati da je birokratizam, koji se čvrsto ugnezdio u Austro-Ugarskoj, oduzimao mnogo korisnog vremena, a isto tako nisu ostajale bez posledica ni intrige sa svih strana, kojima se moralo parirati osiguravajući se svemogućim dokumentima.

Jednom rečju, pred nama je stara i iz memoara bilo kog bivšeg visokog funkcionera dobro poznata slika uslova rada ne samo u Austro-Ugarskoj nego i u drugim buržoaskim zemljama. Izvestan deo snaga i vremena trošio se ne samo neproduktivno nego i na štetu posla, što je unosilo nesklad u odnose među ljudima, nervozu u rad, stvaralo izlišno trenje u mašini vojne uprave habsburške monarhije, koja je i bez toga škripala.

Najbolje je da čujemo od samog Konrada kako je on, kao načelnik generalštaba, procenjivao težinu svoje službe. Pošto je u decembru 1911, zbog neslaganja sa ministrom spoljnih poslova Erentalom, razrešen dužnosti načelnika generalštaba, na kojoj je proveo pet godina, i postavljen za armijskog inspektora, Konrad priča:

»Bio sam radostan što sam se, ostavljajući tako malo privlačnu dužnost načelnika generalštaba, ponovo vratio u trupu. Naravno, neću skrivati da sam se radovao i ličnoj slobodi. Ja sam od tada mogao raspoređivati svoju službenu delatnost po svojoj želji, mogao sam ići na službena putovanja po svom izboru, projahivati svoga konja ne vodeći računa o vremenu, mogao sam, takođe, posvetiti vreme majci, deci, drugovima i poznanicima. To je bio predah posle pet godina!« — uzvikuje načelnik austrijskog generalštaba.

Tačno posle godinu dana Konrad je ponovo postavljen na dužnost načelnika generalštaba. Znajući težak položaj u kome se nalazila Austro-Ugarska, on se nije obradovao svome postavljenju. Dobivši naredbu o tome, otvoreno je kazao: »Opet me je zadesila teška

sudbina!«. »Nerado sam se rastao sa svojim stalnim radom« — završava Konrad, opisujući svoj prelazak na novu, tačnije rečeno staru dužnost u generalštabu.

Neki će možda reći da to nije ništa drugo nego pojava malodušnosti kod Konrada. Ali, posle upoznavanja sa tom ličnošću — smatramo za obavezu da to učinimo u sledećoj glavi — teško da ćemo ga moći okriviti zbog slabosti duha. Ono što je Konrad izneo mi baš smatramo poštenom ocenom dužnosti načelnika generalštaba u monarhiji Habsburga, koja za čoveka čvrstog, samostalnog u pogledima i inicijativnog, nije bila nimalo privlačna.

Ali, nije samo načelnik austrijskog generalštaba imao takav put, obeležen tegobama i radom. Plašimo se da ćemo proširiti okvire naše knjige ako se upustimo u opisivanje rada načelnika generalštabova drugih država, no, smatramo da će nam biti dozvoljeno da ukažemo bar na Nemačku, u kojoj je načelnik generalštaba, više nego ma gde, bio ograđen od intriga. Pa i taj je, kao i Šlifen, koji je već u 6 časova izjutra jahao konja, a zatim neprekidno radio celog dana, gasio lampu tek u 2 časa posle pola noći, odlazeći u carstvo Morfeja. Čak i takav načelnik generalštaba kao što je bio svakome poznati Suhomlinov, čovek s mnogo ljubavi prema životu i ženama, u svojim memoarima govori o težini dužnosti načelnika generalštaba. Istina, na slovenske i romanske naravi taj Sizifov posao je ipak imao manje uticaja, zbog svojstvene im veće ležernosti u radu, ali je zato bivao i bremenit posledicama.

Možda nije trebalo ići ispred događaja i govoriti tako podrobno o »normalnom« radu načelnika generalštaba, već to izneti kao zaključak iz svega što će se dalje napisati, jer se čitalac može pre vremena preplašiti, za šta nam kao primer može da posluži V. Novicki, koji je posumnjao u korisnost Konradovih memoara samo zbog njihovog četvrtog toma. Nemamo ništa protiv ako onaj koji se plaši da se sa nama zadubi u detalje rada načelnika generalštaba zatvori ovu knjigu. No onaj koji hoće da se upozna sa tim radom, ili čak mašta da će biti načelnik generalštaba, a maštati, naravno, nikome nije zabranjeno, treba da unapred zna trnovit put istrasiran za tu dužnost. Ako mu sudbina odredi da stupi na njega, onda neka se odrekne svakodnevnih radosti i, svestan ogromne odgovornosti, navali težak teret na svoja pleća.

Sada ćemo baciti *letimičan pogled* na rad generalštaba u Beču. Na žalost, svedoci čije smo iskaze mogli da iskoristimo, izuzev izlaganja Konrada, malobrojni su, a sem toga i kratki u svojim zaključcima. Oslanjamo se na Krausovo tvrđenje, koje smo više puta pomenuli, i na tvrđenja nemačkih predstavnika pri vrhovnoj komandi austrougarske vojske — Kramona (knjiga »Naš austrougarski saveznik«) i Frajtaga fon Loringhofena (delo »Okolnosti i ljudi — kako su mi izgledali«).

Ne upuštajući se u detaljnu karakteristiku austrougarskog generalštaba, ipak moramo navesti njegove osnovne crte. Ranije smo

izneli karakteristične crte oficira bivše Valenštajnove vojske*) na početku XX veka, koje su naravno, bile svojstvene i predstavnicima njenog generalštaba. Ovi poslednji su bili nosioci ideja habsburške monarhije, oni isti oficiri Valenštajnove vojske čiji su interesi prvenstveno bili sasređeni unutar te vojske.

Karijerizam, uopšte svojstven komandnom kadru austrijske vojske, uz saznanje o pripadnosti posebnoj kasti generalštaba, stvarao je jasno izražen tip preterano uobraženog generalštabnog oficira. Predstavnici generalštaba vojske dunavske carevine odlikovali su se »vešelošću«, koja je uopšte svojstvena stanovnicima te zemlje. Ali se mora priznati da su oni, bez obzira na to, teoretski dobro poznavali vojnu nauku. Velika se pažnja obraćala teoriji, a to je bila osnovna greška, jer se nisu razvijale snaga volje i odgovornost u donošenju odluka. »Austrijski generalštab je uvek patio od preteranog teorisanja, dok mu je služba u trupi bila tuđa, i svaka težnja za samostalnim radom je često gušena naređenjima odozgo« — piše Ludendorf u svojim *Memoarima*.

Zbog toga se generalštab odvajao od trupa, nije ih poznavao, a da i ne govorimo o društvenom životu. Njega je »mozak vojske« uglavnom smatrao izvorom zadovoljstava, kojih je tako mnogo bilo u veselom Beču.

U sledećim glavama prikazaćemo neke od predstavnika generalštaba, a ovde smatramo za dužnost da podvučemo, prema tvrdnji Kramona, da su se austrougarski generalštabni oficiri odlikovali radnom sposobnošću, neumornošću u radu, da su se za dugi niz godina zajedničkog rada u upravi generalštaba sjedinili u jedan uzan krug, što se naročito zapažalo kod operativnog odeljenja. Takva Kramonova izjava kao da nije u skladu sa onim što je rečeno o karijerizmu, ali će iz sledećih redaka biti jasni uzroci i posledice.

Govoreći o razvoju protekcije u društvenom životu Austrije, Kraus ukazuje da je ona prodrla i u vojsku. Oko takvih visokih ličnosti kao što su ministar vojske i načelnik generalštaba formirale su se grupe koje su se isključivo brinule o svom prosperitetu.

Naravno, istaknute ličnosti ne samo da su bile van tih grupa, nego su ih ove namerno držale u senci, izolovale ih, da se ne bi nanela šteta nesposobnim ličnostima koje su se nalazile na visokim položajima. Kraus naročito ističe tu bolest kod generalštaba, gde je ona dobijala karakter epidemije.

Treba istaći da Kraus, kao bivši kandidat za načelnika generalštaba, može da bude i pristrasan u svojim rasuđivanjima, ali ni sam Konrad ne krije da je oko njega postojao *uzan krug ljudi* sa kojim je

* Valenštajn (Albreht fon Wallenstein, 1583—1634) — poznati vojskovođa iz tridesetogodišnjeg rata. Organizovao je najamničku vojsku u Nemačkoj. Prema piščevim rečima, ova se vojska odlikovala čvrstom disciplinom i potpunim pokoravanjem volji starešine. Pod njenom zastavom nalazili su se najraznovrsniji elementi raznih nacionalnosti, verskih i političkih ubeđenja, a spajao ih je samo zajednički vojnički život. Težnje njenih pripadnika, bez obzira na čin i položaj, nisu išle dalje od vojničke karijere, profesionalnog rada, kasarnskog života. — Prim. red.

delio dobro i zlo. Ako se uzme u obzir da se bivši načelnik austrijskog generalštaba nije odlikovao sposobnošću da dobro oceni ljude, onda nećemo biti daleko od Krausovih zaključaka. Naravno, ovde nije mesto da se naširoko piše o štetnosti štabova koji su birani prema porodičnim, prijateljskim i drugim vezama. Govoreći o tome da u vreme krimskog rata kod Engleza »nije bilo pravilno obučenih štabnih kadrova, već je svaki general formirao svoj štab od rođaka i privrženika iz redova pukovskih oficira, bez obzira na njihovu stručnu spremu«, Engels dolazi do potpuno neosporivog zaključka da je »gore imati takav štab, nego ga uopšte nemati«.

Prema tome, nema nikakve sumnje u to da se uprava generalštaba u Beču, drugim rečima veliki generalštab, popunjavao po protekciji. Istina, od toga je patila i slična ustanova u Petrogradu, pa i u drugim evropskim prestonicama. Beč nije bio jedini kreator te mode.

Nije nam poznato kako je bilo podeljeno normalno dnevno radno vreme običnih službenika austrijskog velikog generalštaba. Bez sumnje, u njemu su se obavljali veliki poslovi, ako ne u pogledu korisnosti, onda po trošenju snaga i vremena. U to možemo biti sigurni, imajući u vidu birokratizam, koji je uopšte bio svojstven habsburškoj monarhiji. Teško je sa strane donositi sud o radu velikog generalštaba, ali Konrad tvrdi da je on bio obiman i težak.

Da bi se stekao pojam o tom radu, daćemo sebi slobodu da se sa njim upoznamo u nemačkom Velikom generalštabu.

Kul u svom delu »Nemački generalštab« govori ovako: »O delatnosti Velikog generalštaba za vreme mira nije se mnogo znalo u javnosti. O njegovom radu širi krugovi su znali jedino na osnovu carskih manevara ili izdanja vojnoistorijskog odeljenja, koja su tretirala ratna iskustva i ono što je moglo biti korisno za trupe. Ali je ono što je sazrevalo u tajnosti rada velikog generalštaba bilo od ogromnog značaja za rat«. Potom podrobno nabrajajući poslove generalštaba u vezi sa ratnim planom i ostale poslove slične onima koje smo gore izneli za austrijski generalštab, Kul nastavlja: »Gledajući kako oficiri generalštaba oko 10 časova izjutra ulaze u zgradu na Kraljevskom trgu i izlaze otuda oko 3—4 časa posle podne, mnogi su mislili da se time završava njihova služba. U stvari ona je tek počinjala kod kuće, gde su pristizale debele fascikle, koje su posle ručka raznošene po stanovima«.

»Generalštabni oficiri su bili potpuno okupirani svojim poslom i ni za šta drugo im nije preostajalo vremena. Pored kratkih odsustava, odmor se u letnjem periodu sastojao u komandantskim putovanjima i manevrima.«

Mi nipošto nećemo da kažemo da je isto tako tekao život oficira austrijskog generalštaba i da mu »ni za šta drugo nije preostajalo vremena«. On je radio, i to mnogo radio, ali zbog svojstvene mu »veselosti« nije izbegavao zadovoljstvo da posle službe nekoliko časova provede u poznatim bečkim kafanama, da pročita novine, a zatim porazgovara i o službenim poslovima, sve do pretresanja ratnih

planova koji su razrađivani u velikoj tajnosti. Iz kafane su ti planovi iznošeni na ulicu i Krausa je, na primer, upoznao sa ratnim planom protiv Srbije jedan poznati mu oficir, prilikom susreta na ulici, koji je čuo o tome razgovarajući u kafani. Izlišno je, naravno, govoriti o nedopuštenosti takvih razgovora na mestima koja za to nikako nisu predviđena. Uzdržanost u razgovorima i ćutanje treba da budu svojstveni predstavnicima generalštaba više nego ma kome drugom. Moltke stariji je za to davao vrlo dobar primer, dobivši čak i epitet *»ćutljivi«*. Te osobine, međutim, nisu krasile većinu predstavnika generalštaba sa obala Dunava.

U ovoj glavi bacili smo samo opšti pogled na austrougarski generalštab i zbog toga ćemo se za sada uzdržati od bilo kakvih određenih zaključaka. Smatramo da će oni biti izrazitiji kad nam uspe da detaljnije iznesemo rad toga »mozga vojske«.

Mi ćemo u daljem izlaganju postaviti samo putokaze za naše istraživanje. Nemoguće je smatrati za zdravu pojavu postojanje u državi jedne ustanove koja ne odgovara stepenu razvoja proizvodnih snaga na kojem se u datom momentu nalazi ta država. Ali, na takvu se pojavu stvarno mora računati. Vrlo često u buržoaskim državama, kakva je bila i Austro-Ugarska, takve ustanove produžavaju da žive pretvarajući se u »živi leš«. Proces raspadanja ide napred, laganim ali sigurnim koracima, i za smrt takve ustanove neophodni su ili vreme ili izvesna sila koja bi je likvidirala.

Ovih ustanova je bilo prilično u monarhiji Habsburga, pa ni ona sama nije bila ništa drugo nego »živi leš« na karti Evrope. Iz godine u godinu sve se više o njoj izgrađivalo takvo mišljenje, i to ne samo u revolucionarnim krugovima nego i među buržoaskim političarima drugih evropskih zemalja, pa čak i u samoj Austriji.

S jedne strane, porast birokratizma, a s druge centrifugalne sile pojedinih narodnosti te države utiskivali su svoj pečat na celokupno državno uređenje Austro-Ugarske, na upravni aparat cele zemlje, i njenih oružanih snaga posebno.

Prema tome Veliki generalštab u Beču predstavljao je obrazac ustanova monarhije koje odumiru. On je bio jedna od njih, u to nema sumnje. Njegov način života i rada nije mogao da ide daleko od opšteg stanja ostalih državnih ustanova i, ako se, kako ćemo kasnije videti, generalštab starao da ispliva na površinu i pokušavao da se bori, njegova borba, po priznanju samog načelnika generalštaba, često nije bila ništa drugo nego udari u prazno.

Videli smo da je on nominalno bio potčinjen višoj državnoj i vojnoj vlasti, dok je u suštini bio pomoćni organ »svih oružanih snaga«.

Kao pomoćni organ generalštab nije bio odgovoran pred predstavničkim telima, a u samoj vladi načelnik generalštaba je imao samo konsultativnu ulogu.

Međutim, na generalštabu su počivale pripreme za rat, što je i uredbom bilo predviđeno, i smatralo se da mu se to, s obzirom na ovakav njegov status, može postaviti kao najpreča i najvažnija dužnost. I sam je generalštab to smatrao kao potpuno normalno, pogotovu što su takva mišljenja postojala skoro u svim generalštabovima Evrope i nisu bila svojstvena samo njihovom predstavniku sa obala Dunava.

Iz istorije generalštaba je vrlo dobro poznato da rukovodeću ulogu u pripremi za rat, čak ni u Nemačkoj, generalštab nije izvojevao odjedanput, već je vodio prilično oštru borbu sa ministrom vojske, pa čak i sa kancelarom. Bizmark, svakako, nije bez razloga nazivao »polubogovima« predstavnike nemačkog generalštaba na čelu sa Moltkeom. Generalštab se sve više uzdizao, i to mu se dopalo. Da li je taj uspon bio opravdan ili ne, to je drugo pitanje. Imperijalistički rat je bio kulminaciona tačka u stremljenjima generalštaba za osvajanjem vlasti ne samo u vojnoj upravi nego čak i u državnom životu.

Ali »polubogovi« su i dalje ostali »polubogovi«, pošto se nisu preobrazili u prave bogove, i tako su živeli do vremena kada je počelo njihovo svrgavanje. Danas nam je poznato da su pripreme za rat i sam rat pre svega stvar države, a ne samo generalštaba kao njenog pomoćnog organa. U literaturi, pa i u životu, pojavile su se »nove strategije« — »državna« i druge, sa komplikovanim nazivima iz prilično drevnih vremena.

Mi priznajemo samo *jednu strategiju*, jer ako se upustimo u njenu klasifikaciju, to nas može dovesti do takvih apsurda, do takve skolastike, koju će, po rečima Klauzevica »ismevati iskusni istaknuti vojnici«.

Posle svetskog potresa čak je i »polubogovima« postalo jasno da rat vodi država u celini, i da ona treba svim svojim organizmom da se priprema za njega, itd. Jednom rečju, došli su do istine koja je bila dobro poznata još u drevna vremena.

Sada, prema definiciji A. Svećina, »Strategija je veština kombinovanja pripreme za rat i određivanja redosleda operacija radi dostizanja cilja koji on postavlja oružanim snagama. Strategija rešava pitanja povezana sa iskorišćavanjem kako oružanih snaga, tako i svih izvora zemlje radi postizanja krajnjeg ratnog cilja«.

Ovde je logičan zaključak da priprema za rat treba da pređe iz ruku generalštaba u ruke ustanova u državi. Teoretski je to i priznato uvođenjem novog termina — *državna strategija*. Ali, praktično, generalštab ne želi da ispušta strategiju iz svojih ruku, pa makar bila »državna«.

U ratu, kao takvom, ponovo se gleda pre svega njegova vojnička strana — zbog toga se »nova strategija« i zove — »državna strategija«. A pošto je u pitanju strategija, generalštab ima glavnu reč.

Ne govoreći o tome jasno i otvoreno, generalštab je počeo da propoveda neophodnost osnivanja »nadgeneralštaba« u vidu raznih komisija za izučavanje itd. »Polubogovi« su predali svoje pozicije, ali ne sasvim. Prikrivši se ulaskom u te komisije predstavnika drugih nadleštava, čak ih stavivši pod višu državnu vlast, »polubogovi« su zadržali za sebe tehnički i operativni deo posla tih novostvorenih ustanova, tj. oživeli su »nadgeneralštab«, ostavivši generalštabu samo dužnost pomoćnog organa.

Pošto se plašimo da smo se zaneli pričanjem o borbi za prestiž savremenog generalštaba, a kako smo obećali da se još jednom vratimo na to pitanje, završićemo zaključkom: ko »u prazničnom raspoloženju« želi da u okvire pojma strategija uključi sve pojmove o ratu, podižući strategiju na viši rang državne strategije ili imperatorike, neka to učini; ali je nedopustivo, čak ni pri veselom »prazničnom raspoloženju«, prepuštati pripremu i vođenje rata jednom makar naročito za to stvorenom, »nadgeneralštabu«. Rat je jedan od vidova društvenih odnosa i kao takav je stvar države u celini, celog njenog aparata, a ne samo kvalifikovanih predstavnika njenih oružanih snaga.

Smatrali smo za neophodno da iznesemo svoje određene poglede o tom pitanju, da bi se dalje jasnije shvatila uloga generalštaba u pripremi zemlje za rat.

S pravom se od nas može tražiti objašnjenje o tome kako će se povezivati rad celog državnog aparata u pripremama za rat. Mi, istina, nismo dali odgovor na to pitanje, ali molimo da nam se dozvoli da ga iznesemo kasnije, prilikom razmatranja konkretnih slučajeva.

Sada ćemo se vratiti u Beč. Ovde veliki generalštab, s obzirom na svoj zvanični položaj i na samu strukturu državne i vojne uprave, nije obavljao dužnosti savremenog nadgeneralštaba. On je bio pomoćni organ ministarstva vojske u odbrani zemlje, a ulazio je u posao drugih ministarstava toliko koliko je to zahtevala delatnost po vojnoj liniji. Načelnik generalštaba je bio vojni konsultant vlade i specijalista za pripremanje operativnog dela rata.

Potrebno je naglasiti da je načelnik generalštaba u ratu prelazio na dužnost načelnika štaba vrhovne komande, a u miru nije smatran kao budući vrhovni komandant. Pravno je bilo tako, ali defakto u doba mira načelnik generalštaba je vodio sve poslove oko priprema za rat za budućeg vrhovnog komandanta, zastupajući njegove interese. Prema tome, ako se razmatra delokrug nadležnosti generalštaba sa teoretske tačke gledišta, onda to treba činiti u okviru obaveza vrhovne komande ili, govoreći savremeno, provodeći strategiju vrhovne komande i onaj deo *državne strategije* koji se odnosi na delatnost vrhovne komande.

Do izvesne mere »neposredna potčinjenost« načelnika generalštaba višoj državnoj vlasti davala mu je mogućnost da zastupa interese vrhovne komande, ali je njegov dvojak položaj u sistemu vojne

uprave bio i izvor konflikata. Čini nam se da ćemo prilikom razmatranja funkcionalne delatnosti generalštaba jasnije shvatiti značaj i ulogu generalštaba u savremenoj strukturi vojne uprave i života zemlje, pa smo zbog toga i molili za dozvolu da se odloži donošenje konačnog zaključka o višim organima koji rukovode pripremom za rat.

U ovoj glavi razvili smo šemu organizacije generalštaba, iz koje se vidi da su pojedini zadaci generalštaba prorađivani u njegovim specijalnim odeljenjima, pri čemu su sva pitanja više ili manje tesno povezana sa operativnom idejom — kao pitanje odbrane države u inžinjerijskom pogledu, organizacije armije, obučavanja trupa i rukovođenja velikim manevrima — bila objedinjena samo u operativnom odeljenju.

Dalje vidimo *neposrednu potčinjenost* načelnika odeljenja načelniku generalštaba, uz koga se nalazi samo njegov zamenik, koji ne rukovodi ovim ili onim odeljenjem. Takvu šemu potčinjenosti treba smatrati najpraktičnijom, jer što bude manje instanca, naročito u operativnom radu, kroz koje prolazi ideja na putu do izvršioca, biće bolje sačuvana njena suština. Stvarno, načelnik operativnog odeljenja je bio neuporedivo bliži načelniku generalštaba nego zamenik načelnika generalštaba. Kako ćemo kasnije videti, čak suština svih referata podnetih Francu Jozefu i donete odluke o njima, lične radosti načelnika generalštaba ili nanesene mu uvrede bile su uvek poznate načelniku operativnog odeljenja, koji je na taj način bio u toku svih događaja, kao i namera načelnika generalštaba. U generalštabovima drugih evropskih vojski između načelnika generalštaba i izvršilaca, tj. načelnika odeljenja, postojale su međuinstance, kao što su general-kvartirmajstori, pomoćnici načelnika generalštaba itd. Skloni smo da strukturu austrijskog generalštaba smatramo savremenijom. Jedino što bi se moglo prigovoriti neposrednom potčinjavanju načelnika odeljenja načelniku generalštaba jeste veliki broj referenata kod ovog poslednjeg, ali mi nismo pristalice Napoleonovog četvornog sistema i smatramo da jednom licu može biti potčinjeno i više od četiri čoveka.

Mogu nam reći da smo sami ukazivali na to da je načelnik austrijskog generalštaba bio toliko preopterećen da nije mogao naći vremena za razradu važnih pitanja, kao što je, na primer, priprema pozadinske službe u vojsci. Mi podvlačimo da je ta preopterećenost umnogom postojala zbog borbi koje je on vodio na svemogućim činovničkim frontovima birokratske Austro-Ugarske. Izneli smo da ništa lakši nije bio rad ni načelnika generalštaba nemačke vojske, čak i za takvog čoveka kakav je bio Šlifen. Načelnik generalštaba može čitati romane, kao što je to radio Moltke, samo za vreme stvarne mobilizacije i koncentracije armija koje je on uzorno pripremio, dok za vreme njihove pripreme teško da će imati vremena za »laku« lektiru, a još manje za »lako« trošenje vremena. Ovo naročito važi u savremenim uslovima, kada je tempo političkog, a s njim i vojnog života, znatno brži nego na početku XX veka.

Mi smo ukratko napomenuli da je isto tako težak i odgovoran posao počivao i na ostalom osoblju velikog generalštaba. I njihov je put trnovit, samo ako časno njime idu, ne svraćajući u bučne kafane, kako su to činile neke ličnosti iz austrijskog generalštaba. Mi ćemo kasnije ukazati da predstavnik »mozga vojske« ne treba da se odvaja od života zemlje i samo sedi »u kasarni«, i oštro ćemo protestvovati protiv toga. Ali, smatramo da se kontakt sa društvenim životom ne ostvaruje u zadovoljstvima, već u ozbiljnom radu u drugim oblastima društvenog života i u shvatanju njegovog toka kako u sadašnjosti tako, prema predviđanjima, i u budućnosti.

Velikim ljudima se mnogo daje, ali se od njih mnogo i traži . . .

GLAVA IV

NAČELNIK GENERALŠTABA — KONRAD

Konradovo gledište o ličnosti u istoriji. — Ličnost Konrada-načelnika austrougarskog generalštaba. — Vojno obrazovanje. — Borbeno iskustvo. — Nastavnik taktike u Ratnoj školi. — Dalje službovanje u trupi. — Naimenovanje za načelnika generalštaba u jesen 1906. godine. — Značaj komandovanja trupnim jedinicama za generalštab. — Konradov um. — Konradove karakterne osobine — inicijativa i samostalnost. — Strastvenost načelnika generalštaba. — Njegova zatvorenost. — Konradova ženidba i njene posledice. — Konradova vojnička gledišta. — Oduševljenost za izučavanje rata 1870. godine i nemačke vojne literature. — Duboko poštovanje Moltkea starijeg. — Izučavanje savremene taktike i njeno proveravanje na istoriji ratova. — Konrad na bojištima poslednjih ratova. — Konradovi vojno-književni radovi. — Strategijska razmišljanja načelnika generalštaba. — Konradova gledišta na pripremu trupa. — »Borba kao osnovno ratno dejstvo« i kako je Konrad shvata. — Sposobnost vojske za velike napore. — Pogledi načelnika generalštaba na metod usvajanja vojnih znanja u vojsci. — Konrad kao političar. — Politička priprema načelnika generalštaba. — Konradovo učešće u politici. — Njegova prividna apolitičnost. — Konradovi pogledi na unutrašnju politiku monarhije. — Konrad i spoljna politika. — Franc Jozef i Konrad. — Odnos Franca Ferdinanda prema Konradu. — Lični kabineti i generalštab. — Načelnik generalštaba i mnoštvo ministara Austro-Ugarske. — Politički radnici monarhije i Konrad. — Konradove veze sa inostranstvom. — Konradov lični život.

»Istoriju ne stvaraju pojedine ličnosti, već obratno — istorija stvara ljude«, tako sada skromno govori u svojim memoarima bivši načelnik austrougarskog generalštaba Konrad. Prošli svetski rat, koji se završio krahom habsburške monarhije, potresao je um njenog vernog sluge, i sada on gleda na svoj pređeni put i na sve svoje postupke kao na nezavisne od njegove volje.

Prema tome, razmatrajući delatnost generalštaba dunavske carevine, izgleda ne bi bilo potrebno zadržavati se na upoznavanju pojedinih njegovih predstavnika. Taj »mozak vojske« svakako je u sebi odražavao ne samo karakterne crte vojske, već i vladajućih klasa cele zemlje.

Poznato je da određeni ekonomski odnosi stvaraju i određenu psihologiju ljudi. Zbog toga mi ne možemo stati na gledište bivšeg načelnika generalštaba i odreći se upoznavanja sa pojedinim ličnostima austrougarskog generalštaba, u prvom redu sa samim Kon-

radom. Ako je, kako je ranije ukazano, okarakterisao svoju delatnost kao neprekidnu borbu, onda je on, izgleda, bio daleko od toga da se »ne protivi zlu«, već je nastojao da u svom radu pobedi psihologiju sredine visokih funkcionera, koja ga je okružavala, da sprovede svoje planove i preduzete mere onako kako je to po njegovom mišljenju bilo jedino celishodno i kako je odgovaralo tadašnjoj situaciji.

Zato ćemo dozvoliti sebi da predstavimo pojedine ličnosti austrougarskog generalštaba, ostavljajući za sada po strani njihovu delatnost. Moramo naglasiti da je pisanje pravednih karakteristika prilično teška stvar, te ne možemo tvrditi da će date karakteristike biti potpuno nepristrasne. Sem toga, kod nas se pojavljuje sumnja u umesnost da ih iznesemo sada, pre upoznavanja delatnosti tih ljudi, što ćemo detaljno učiniti kasnije. Možda bi bilo celishodnije da te karakteristike damo na kraju, kao zaključak o celokupnom radu načelnika generalštaba i njegovih najbližih saradnika. Ipak smatramo da je, radi jasnoće izlaganja rada generalštaba, korisnije da baš sada prikažemo te moždane centre, kako bi bile razumljivije osnovne linije njihovog rada. Nećemo osporavati ako dalje izlaganje unese ispravke u naše ocene i ako učinimo greške u svojim pretpostavkama. Naša težnja je da se od njih sačuvamo, ali se ne usuđujemo da kažemo da ćemo to sigurno ispuniti.

Dakle, pristupamo upoznavanju sa ličnostima »mozga« austrougarske vojske. Hteli bismo da se za to vreme pretvorimo u glumca koji rukuje lutkama, i nećemo kriti da bi njegovo neposredno pričanje bilo kudikamo korisnije nego dosadno opisivanje ličnosti koje su već sišle sa scene, no, na žalost, tu formu izlaganja nismo usvojili i, hteli ne hteli, prinuđeni smo da počnemo sa običnim pripovedanjem.

Pre svih predstavljamo samog *načelnika generalštaba — Konrada.* Neki ga smatraju Moltkeom starijim austrougarske vojske. Mi se uzdržavamo od takvog prebrzog zaključka, ali nećemo odricati ni to da Konrad ni izdaleka nije bio svakidašnja ličnost među vojnim rukovodiocima iz doba imperijalističkog rata.

Rodio se 11. novembra 1852. u aristokratskoj nemačkoj porodici. 1871. godine završio je vojno učilište u Beču (Terezijanum u Viner-Nojštatu) i počinje oficirsku službu u 11. lovačkom bataljonu.

Od 1874. do 1876. godine Konrad završava Ratnu školu, a 1878. godine kao poručnik učestvuje u borbenim akcijama za vreme okupacije Bosne i Hercegovine. Produžavajući da služi na južnoj granici, Konrad 1882. godine odlazi na tajno službeno putovanje po Srbiji, gde se detaljno upoznaje sa životom te zemlje.

U 1882. godini kao komandir čete učestvuje u ugušivanju ustaničkog pokreta u južnoj Dalmaciji.

Učešće u tim dvema borbenim akcijama: 1) omogućilo je Konradu da se bliže upozna sa južnom granicom države; 2) iscrplo je

sve njegovo borbeno iskustvo, ostavivši, kako ćemo dalje videti, tragove na njegovo vojničko mišljenje i 3) odrazilo se na njegovo shvatanje o političkim zadacima Austrije na jugu, koji su od tada za Konrada predstavljali stvar od prvostepene važnosti.

Od 1883. do 1887. godine Konrad je bio na dužnosti načelnika štaba 11. pešadijske divizije (u Lavovu), a u 1888. godini ponovo ga srećemo u Ratnoj školi kao nastavnika taktike, na kojoj je dužnosti ostao do 1892.

U 1892. godini vraća se u trupu na staživanje u komandovanju bataljonom (u 93. pešadijskom puku), a potom je određen za komandanta pešadijskog puka. U jesen 1903. već se nalazi na dužnosti komandanta 8. pešadijske divizije (u Insbruku — u Tirolu), probijajući se postepeno ka dužnosti komandanta korpusa.

Ali, sudbina rešava drukčije, i u jesen 1906. godine Konrad je naimenovan za načelnika generalštaba.

Prema tome, tek posle 35 godina službe na oficirskim dužnostima, u 54. godini života, Konrada pozivaju na dužnost načelnika generalštaba. Za naše vreme, koje brzo protiče, takvo napredovanje u službi je vrlo, vrlo sporo, ali u ono doba, koje sada spada u istoriju, takvo napredovanje je bilo normalna pojava.

Od 35 godina službovanja Konrad je svega 12 proveo van trupe (2 u Ratnoj školi, 4 kao načelnik štaba divizije i 6 kao nastavnik taktike), sve ostalo vreme posvetio je isključivo službi u trupnim jedinicama. Tu okolnost Konrad je visoko cenio i često je sa ponosom govorio o svom trupnom iskustvu. Bez sumnje, dugogodišnja služba u trupi je bila od koristi načelniku generalštaba, ali ne u tolikoj meri, kako je on mislio. Glavna krivica koju kritičari prebacuju ovom najvišem predstavniku generalštaba sastoji se baš u tome što je on bio daleko od trupa, što nije poznavao niti shvatao njihov život. Izgleda da se Konrad, ne primećujući to, izjednačavao sa onom mazgom vojskovođe, Evegenija Savojskog koja je izvršila mnogo pohoda, ali nije zbog toga postala vojskovođa. Ne treba pomisliti da mi uopšte odričemo da je služba u trupi korisna za generalštabne oficire. Apsolutno ne. Naprotiv, mi smatramo da je potrebno, pa čak i nužno, da predstavnici generalštaba služe u trupnim jedinicama, ali da to ima određen smisao i da stvarno daje iskustvo za generalštabnu delatnost, a ne samo da dugi boravak u trupi služi za hvalisanje. Služba u trupi omogućuje predstavniku generalštaba ne samo da se upozna sa trupama već i da stekne iskustvo u njihovom vođenju, izgrađuje u njemu karakter starešine, samostalnost i odgovornost za donesene odluke — a to su osobine od velike vrednosti za generalštabnog oficira, i naročito njemu neophodne. Prema tome, izgledalo bi da će dugo bavljenje na dužnostima u trupi obezbediti predstavniku generalštaba najvažnije uslove za njegov rad, ali, s druge strane, ne treba zaboraviti da sama generalštabna služba takođe zahteva vreme za sticanje iskustva u njoj, te je zbog toga i njoj potrebno posvetiti potrebnu pažnju. Razmatranje ovog važnog pitanja odvelo

bi nas daleko i odvojilo od upoznavanja sa Konradom. Obećavamo da ćemo se na ovo pitanje ponovo vratiti kad to bude umesno, a sada se izvinjavamo načelniku generalštaba što smo ga zbog našeg razmatranja prinudili da čeka.

Pred nama je čovek izvanrednog uma. Većina savremenika koji su imali blizak dodir sa njim apsolutno priznaje da je imao široko razvijene umne sposobnosti. Ludendorf nam ga predstavlja kao »duhovnog vođu operacija austrijske vojske« i smatra ga za »pametnog, neobično elastičnog i umno obdarenog generala«. »On je bio vojskovođa sa retkim bogatstvom ideja i uvek je težio da u autsrijskoj vojsci održi stremljenje ka pobedi, što će zauvek ostati njegova zasluga«, tako misli Ludendorf.

Predstavnik nemačke vojske pri austrougarskoj vrhovnoj komandi Kramon takođe smatra Konrada obrazovanim čovekom i sposobnim državnikom. Ali, njegove umne sposobnosti su se uglavnom ispoljavale u kabinetskom poslu, u krupnim idejama, koje su se često razbijale o surovu stvarnost i njegovu nesposobnost da se udubi u njihovo praktično ostvarenje.

Čak i austrijski general Kraus, koji je u izvesnoj meri imao prema Konradu neprijateljski stav, priznaje da Konrad ima jasan i svetao um i bogatstvo zamisli, ali da nema želje niti dovoljno vremena za detaljno razrađivanje svojih planova i pretpostavki.

Poznati saradnik Ludendorfa, Bauer, smatra Konrada za pametnog čoveka koji jasno ceni situaciju, čije operativne ideje nose u sebi nešto veličanstveno.

Jednom rečju, nemoguće je odricati da je bivši načelnik generalštaba bio neobičnih umnih sposobnosti. Druga je stvar u kojoj je meri njegov um bio u ravnoteži sa drugim osobinama neophodnim visokom vojnom rukovodiocu. To odsustvo ravnoteže, izgleda, podstaklo je Ritera da u svome članku *Strategijski pregled operacija austrougarske vojske u avgustu i septembru 1914. godine* (»Rat i mir«, br. 15) zaključi da »u njemu (Konradu) ne vidimo čoveka trezvenog, hladnog i razboritog uma; jasna procena situacije bila je kod njega zamagljena nacionalističkim osećanjima i stremljenjima«. Mi se ne slažemo sa ovakvim zaključkom nemačkog pisca i smatramo da se on isto tako nedovoljno udubio u Konradov karakter kao što se ovaj poslednji nije udubljivao u detalje.

Smatramo da se u Konradovoj ličnosti susrećemo sa čovekom visoko razvijenog uma, koji samostalno misli, ali poklanja malo pažnje »sitnicama« (detaljizaciji u radu) u svojoj delatnosti.

Mi smo naglašavali da je razvijanje umnih sposobnosti na štetu karakternih osobina bilo svojstveno celokupnom oficirskom kadru vojske Habsburga; zbog toga ni Konrad nije bio izuzetak od opšteg pravila, a birokratski način života u zemlji još više je pridoneo da se od njega stvori kabinetski radnik, koji leti u visokim sferama mišljenja i ne spušta se do »sitnica«, do detaljne razrade

svojih pretpostavki. Pri takvom birokratskom načinu života visokog činovništva, punom intriga i unutrašnjih trzavica, kakav je bio u Austriji, načelnik generalštaba nije imao vremena da se udubi u svoj čisto vojni posao.

Ne može se reći da Konrad nije bio čovek jake volje. Naprotiv, pre svega, dužni smo da istaknemo njegovu široku *inicijativu,* koju je on smatrao neophodnom osobinom za rad na dužnosti načelnika generalštaba.

Zatim, težnja za *samostalnošću* u radu za otvorenim iznošenjem svoga mišljenja pred svakim, ne isključujući ni Franca Jozefa, pred kojim je drhtalo mnogo birokratskih duša — sve je to bilo Konradu urođeno, čak je u tome bio bolesno osetljiv. Tu »samostalnost« načelnik austrijskog generalštaba ispoljavao je svuda u svome radu, kako u oblasti spoljne i unutrašnje politike, tako i u čisto vojnoj delatnosti. Borba za »prestiž« u austro-nemačkom savezu, koju je vodio Konrad, bila je jedan od vidova njegovih stremljenja ka samostalnosti i više puta je dovela do gorkih časova pa čak i dana u međusobnim odnosima saveznika, što naglašava većina nemačkih pisaca. Borba za samostalnost u oblasti spoljne politike jednom je dovela čak do Konradovog odlaska sa dužnosti načelnika generalštaba, dok je u vojnim poslovima stvorila niz konflikata sa Francom Ferdinandom, ministrom vojske i drugim ministrima.

O Konradovom samostalnom karakteru svedoči više njemu bliskih vojnih ličnosti, a Černin u svojim memoarima, govoreći o licima koja su pravila intrige, krijući se iza leđa Franca Ferdinanda, ne uključuje Konrada među njih. Černin opravdano govori da »među onima koji su se krili iza nadvojvode nikada nije bilo načelnika generalštaba Konrada. Taj se nije zaklanjao ni iza koga. Lično i otvoreno pred svima štitio je ono što je smatrao neophodnim«. Samostalnost u rasuđivanjima i radu, Konrad je smatrao dugom koji je odlučno i nepokolebljivo ispunjavao, kao svoju najveću obavezu.

Takvu »otvorenost« Konradovog karaktera treba objasniti njegovim jako izraženim karakternim osobinama, koje su ga jasno izdvajale od ostalih u austrijskom generalštabu. Tačnije rečeno, on je bio energičan, uporan i, možda, čak i tvrdoglav u ostvarivanju određenih ciljeva.

Konrad je umeo da voli i mrzi sa svim žarom svoje prirode; u ljudima je video ili pristalice svojih ideja ili, pak, smrtne neprijatelje — drugu klasifikaciju onih koji su ga okruživali nije priznavao. Kao što je ponekad svojstveno ljudima sa takvim karakternim osobinama, Konrad je bio kratkovid u upoznavanju karaktera i sposobnosti ljudi koji su se oko njega nalazili. Taj nedostatak oštro podvlači Kraus u svom delu »Uzroci naših poraza«.

Prema tome, ne samo što ne mislimo da poričemo ocenu koju je Riter dao o Konradu, već ćemo je dopuniti time da su Konradove karakterne osobine ponekad nadvladavale njegov um, koji mu se često zamračivao *strastvenošću,* što ju je načelnik generalštaba uno-

sio u ovo ili ono pitanje. Ne treba zaboravljati da je Konrad bio *južni* Nemac, osećajniji i temperamentniji od Nemca sa obala Špreje. Mi ne nalazimo kod Konrada odsustvo trezvenog uma, već vrlo često vidimo narušenu ravnotežu između uma i osećanja koja su obuzimala načelnika generalštaba u njegovom radu, koji, prema njegovim rečima, nije bio ništa drugo nego neprekidna borba.

Konrad, koji je stupio u tu borbu, bio je čovek *zatvorena karaktera*. Ograničen krug poznanstva, retko posećivanje restorana i ručkova u drugarskom krugu, porodični život udovca i težak teret službe na leđima, kao i napadi kojima je načelnik generalštaba bio izložen u svojoj delatnosti, utisnuli su pečat na Konradov karakter.

Kramon ga opisuje kao čoveka povučenog u sebe, koji je volio dugo da šeta usamljen, koji je, na primer, za vreme obeda u štabu vrhovne komande vrlo malo govorio, uz to nije pušio, skoro uopšte nije pio, brzo je jeo i redovno zakašnjavao na ručak. Jednom rečju, Konrad je stvarao oko sebe napregnutu atmosferu i izgledalo je da se taj čovek pojavljuje na javnom mestu samo kad je neophodno. Istina, mi znamo iz usta samog Konrada da ni njemu nisu bila strana zemaljska uživanja, kojih ga je lišavala njegova dužnost načelnika generalštaba, i da je maštao da im se vrati posle davanja ostavke 1911. godine. Mi ne vidimo u tome protivrečnost, jer smatramo da ni tako zatvorene prirode kao što je bio Konrad nisu bez ljudskih slabosti. Naprotiv, na njih te slabosti čak imaju više uticaja nego na ljude koji koriste sve »*blagodeti*« života. Oni koji teže da te »blagodeti« dostignu, a uvukli su se u sebe, bolno maštaju o njima i, najzad, mahnuvši rukom, otiskuju se sa svom strašću u more života. Tako i Konrad, usredsređen u samog sebe, a dugo vremena udovac, nije izdržao, i 1916. godine ponovo se oženio, stvorivši time jedan od uzroka svoga penzionisanja. Mi ni najmanje ne mislimo da hvalimo neženje, već navodimo to samo kao karakterističnu činjenicu za samog Konrada. Bez obzira na svoju zauzetost službom, na svoj mračni i nedruštveni karakter, Konrad nije bio zaštićen od ženskih uticaja — suviše je bio dug svetski rat za isposnika generalštaba.

Opet ponavljamo da ne nalazimo ničeg neprirodnog u Konradovom postupku, jer je život, naravno, činio svoje, i, ako je načelnik generalštaba zbog ženidbe bio prekoren, to nije učinjeno zbog same ženidbe, već zbog izbora žene, koja mu po svom društvenom položaju nije odgovarala, tim pre što je bila razvedena. Poznato je da su Napoleon i njegovi maršali imali vrlo mnogo žena u svojim mnogobrojnim pohodima i, izgleda, da žene ne mogu negativno uticati na vojničke vrline — samo ako je u tome očuvana jedna razumna mera. Zbog toga mi nismo skloni da bacamo kamen osuđivanja na junaka našeg dela.

U sledećim glavama mi ćemo se detaljno upoznati sa Konradovim političkim i vojnim gledištima, a ovde ćemo se, radi što potpunijeg ocrtavanja te ličnosti, ograničiti samo na njegove osnovne misli o navedenim pitanjima.

Počećemo sa razmatranjem *Konradovih vojnih gledišta,* koja je, prirodno, najviše razvijao i sprovodio u vojnim književnim radovima i u celokupnoj 35-godišnjoj službenoj delatnosti.

Po završetku vojne akademije, 1. septembra 1871. mladi Konrad je sa ogromnim interesovanjem počeo da izučava tek završeni francusko-pruski rat. Izučavanje toga rata, uglavnom po nemačkim izvorima, poslužilo je kao kamen temeljac vojnih shvatanja budućeg načelnika generalštaba. Konrad je, uopšte, davao prednost pruskim vojnim autorima i, prema njegovim rečima, radovi Boguslavskog, Šerfa, Helmuta, Meja, Telenbaha, Verdi di Vérnoa, Kinea, a kasnije Heniga, Natcmera i mnogih drugih otkrili su mu nove puteve za izučavanje vođenja borbe i pripremanja za nju pojedinih boraca i manjih jedinica.

Nema ničega čudnog u tome što je lik Moltkea starijeg privlačio celo Konradovo biće i služio mu kao primer za dalju delatnost na dužnosti načelnika generalštaba. Sa dubokim unutrašnjim preživljavanjima i pijetetom Konrad je u jesen 1913. godine, kada je bio pozvan na manevre nemačke vojske, položio venac na grob velikog pruskog feldmaršala. Sve njegove misli, kao što ćemo videti kasnije, Konrad je vrlo dobro usvojio i starao se da ih sprovede u austrougarskoj vojsci.

Već od početka svoje vojničke delatnosti Konrad je, pod uticajem nemačke vojne literature koja je propovedala napad manjim jedinicama sa dobrom vatrenom pripremom, uvideo da je austrijsko pešadijsko borbeno pravilo, zasnovano na masovnom jurišu u dubokim kolonama, zastarelo. Konrad, tada mlad komandir voda, odbacuje to pravilo i, ubedivši se da nemački načini izvođenja napada nisu dostupni samo za prosvećene i kulturne nemačke vojnike, prenosi te načine vođenja borbe i u svoj vod.

U Ratnoj školi (od 1874. do 1876. godine) Konrad produbljuje znanje iz savremene taktike, a osobito iz taktike pešadije. Po završetku Ratne škole, Konrad sa velikim interesovanjem produžava sa izučavanjem taktike, upoznajući se naširoko sa literaturom o francusko-pruskom ratu, a zatim o rusko-turskom 1876—1877. godine na osnovu nemačkih i ruskih izvora. Iz ruske literature koristio se uglavnom radovima Kuropatkina i Puzirevskog.

U pohodu 1882. godine protiv ustanika u južnoj Dalmaciji Konrad kroz borbenu praksu učvršćuje svoja teoretska znanja.

Sledećih godina Konrad produžava sa izučavanjem taktike i borbene obuke pešadije na osnovu iskustava iz najnovijih ratova (1870—1871, 1876—1877. i srpsko-bugarskog 1886. godine).

Pošto je 1888. godine određen za nastavnika taktike u Ratnoj školi, Konrad pred početak nastave obilazi bojišta iz rata 1870—1871. godine, a 1889. godine — bojišta rusko-turskog i srpsko-bugarskog rata.

»Izučavanje bojišta na zemljištu sa knjigom i kartom u rukama predstavljalo je za mene bogat izvor za proširenje moga tak-

tičkog vidika; prilikom razgledanja bojišta rusko-turskog rata (Plevna, Gorni Dubnjak, Telić) naročito sam jasno uočio ogroman značaj vatrenog udara pri napadu na utvrđenja« — piše Konrad u svojim memoarima.

Na taj način, vojna istorija, uz obilazak bojišta, bila je glavni izvor vojnih znanja mladog nastavnika taktike, a kasnije načelnika generalštaba.

Jednovremeno sa predavanjem taktike u Ratnoj školi, u Višoj školi i u Višoj pešadijskoj školi počinje Konradova literarna delatnost. Njegov prvi rad »Ka izučavanju taktike« štampan je 1891. godine; posle toga dolazi zbornik »Taktički zadaci« koji su izneti primenjenim metodom. Za vreme komandovanja pukom Konrad piše »Uvod u izučavanje pravila taktike«, a od 1900. do 1906. godine izdaje rad »Borbena obuka pešadije«, koji je dobio širok publicitet ne samo u Austriji nego i u Nemačkoj, a preveden je i na strane jezike. U 1903. godini Konrad uzgred piše »Pitanja pešadije i iskustvo burskog rata«.

Navedeni književni radovi omogućavaju orijentaciju u vojnim pogledima načelnika austrougarskog generalštaba kojima se, kako i sam tvrdi, rukovodi u svojoj delatnosti. Mada su ti radovi uglavnom iz oblasti taktike, Konrad na jednostavnim taktičkim principima gradi i svoje strategijsko mišljenje.

Vatreni pristalica nemačke vojne misli, Konrad, naravno, nije izostavio ni njen osnovni izvor — Klauzevicevo učenje o ratu, ali u tumačenju Moltkea starijeg. Može izgledati čudna ova naša postavka, no mi je dajemo zbog toga što je, na primer, u shvatanju povezanosti taktike i strategije nemački feldmaršal imao gledište sasvim različito od shvatanja Klauzevica.

Vođenje vojske, što se obično naziva *strategijom*, po mišljenju Konrada, nije nekakvo nedokučivo znanje, već su to obična dejstva zasnovana na najprostijem principu — *principu borbe*. U suštini strategijska dejstva se odvijaju na istim osnovama kao i običan dvoboj, samo što u njima ne učestvuju pojedini borci već milionske vojske.

»Rat nije ništa drugo nego proširen dvoboj«, učio je Klauzevic, i načelnik austrougarskog generalštaba samo parafrazira to mišljenje, prenosi ga na savremene masovne vojske.

Dokazujući da je nemoguće u odbrani naći rešenje, Konrad ga vidi jedino u napadu.

Upoređujući rat sa dvobojem, Konrad ukazuje na to da kao što učesnik dvoboja treba do savršenstva da poznaje svoju sablju tako je i savremeni vojskovođa dužan da do detalja izuči svoje oružje — masovnu vojsku koja se nalazi pod njegovom komandom. On je dužan da ume da rukuje tim oružjem, koje se primenjuje na osnovi opštih principa, kao i u običnoj borbi, on treba da zna ne samo principe već i tehniku rukovođenja.

Na drugom mestu Konrad navodi da je *savremeni rat toliko složena pojava* da jedino kolektivni usklađeni napori u njegovom

vođenju mogu da obezbede uspeh. Svaki borac ima u ratu svoje određene dužnosti i mora da ih ispunjava. Dok u borbenim linijama na prvo mesto dolazi hrabrost, dotle u višim organima komandovanja treba da se ističu samostalnost i napregnut rad, pun odgovornosti.

Kraj rata zavisi od mnogih uzroka, među kojima prvo mesto ne zauzima genije vojskovođe. Na osnovu iskustva iz burskog rata Konrad je došao do ubeđenja da se *uspeh* ili *neuspeh* pre svega *kriju u samom narodu koji vodi rat*. Nikakvo genijalno rukovodstvo ni odlično pripremljena i naoružana vojska nisu u stanju da nadoknade slabost duha u narodu i odsustvo volje za pobedom. Narod jakog duha nadahnjuje svoju vojsku i vodi je u pobedu. Slabost države nije u tome što ona ne raspolaže jakom vojskom, već upravo u njenim unutrašnjim, a sledstveno tome i spoljašnjim odnosima. Moćni Rim je imao jake pobedonosne legije, a njegovim padom uvela je i njihova slava.

Na taj način, *rat je stvar države, i pobeda zavisi od njenog unutrašnjeg stanja, a isto tako i od njene spoljne politike*. Konrad ne zaboravlja pouke Klauzevica, da je »rat produženje politike, samo drugim sredstvima«, ali tim poukama daje tumačenje u duhu Moltkea starijeg. »Politika je, na žalost, neodvojiva od strategije: politika koristi rat za dostizanje svojih ciljeva i ima presudan uticaj na njegov početak i kraj, pri čemu ostavlja sebi pravo da za sve vreme povećava svoje zahteve ili da se zadovolji manjim uspehom . . . Vojskovođa nikada ne treba da se rukovodi samo političkim pobudama, već u prvi plan treba da postavi postizanje uspeha u ratu«.

Ranije smo videli da je Konrad smatrao kao neophodno da mu spoljna politika daje smernice za sastavljanje ratnih planova i, kao što će više puta kasnije biti ukazano, za njega je uvek bio rat jedno od sredstava politike. Politika, po njegovom mišljenju, treba da pribegne ratu u pravilno izabranom momentu. Konrad ne može da zamisli bilo kakvu aktivnu politiku koja se ne bi naslanjala na oružanu silu i koja ne bi uvek imala na raspolaganju gotova sredstva za rat. Smatrajući da su ostala sredstva politike za dostizanje pozitivnih ciljeva manje efikasna, načelnik generalštaba daje prednost ratu u rešavanju krupnih problema državne spoljne politike. I za njega je politika »na žalost« neodeljiva od strategije, ali treba uvek da misli na rat i zbog toga sve političke i druge mere koje preduzima država moraju biti usmerene ka dostizanju vojnog uspeha. Iz tih razloga generalštab, koji je odgovoran za pripremu i vođenje rata, treba što više da ulazi i u spoljnu politiku države. Klauzeviceva postavka da »ratna veština ni u kom slučaju nije osnov politike« nije nailazila na odziv ni kod Moltkea, ni kod Konrada — oba su se sa »žaljenjem« mirili sa tim da je strategija zavisna od politike, ograničavajući njen uticaj na početak i kraj rata. Konrad je išao dalje u svojim zaključcima, nalazeći da i početak rata treba da zavisi pre svega od vojnih interesa, o čemu ćemo kasnije govoriti.

U mnogobrojnim dokumentima Konrad striktno sprovodi svoje poglede na spoljnu politiku i ni najmanje ne misli, kako je to izjavljivao, da od nje dobija smernice, već ih pre sam propisuje. Na tom važnom pitanju mi ćemo se kasnije zaustaviti.

Jednom rečju, u pogledima na odnos politike i strategije mi ne vidimo originalne misli, niti klasično tumačenje tog pitanja po Klauzevicu, već opšti tok vojne misli pred svetski rat, pothranjivane filozofiranjem Moltkea starijeg, koji je zahvatio i našeg heroja. »Polubogovi« u Beču su težili da podražavaju takvim nezemaljskim bićima u Berlinu, kao što su im podražavali i u drugim prestonicama evropskih država.

Razvoj masovnih vojski na kraju XIX veka kao garancije za uspeh u ratu, tj. značaj *»broja«* u pobedi, bio je pokoleban burskim ratom u početku XX veka. Pažljivo izučavajući sve nove ratove, Konrad je smatrao za potrebno da odmah izvuče pouke iz rata u južnoj Africi.

Upozoravajući u svom delu »Pitanja pešadije i iskustvo burskog rata« na opasnost od donošenja prebrzih zaključaka, Konrad ne daje prednost miliciji, već smatra da mora postojati stalna vojska, kao kadar za formiranje ratnih armija.

Priznajući da su se sve bitke počev od 1870. godine dobijale nadmoćnošću u snagama i obuhvatom neprijatelja s oba boka, kao odlučujućom formom bitke, Konrad ipak u izvesnoj meri sumnja u ovakav značaj »broja« u pobedi kakav mu pridaju savremeni vojni stručnjaci. Jasno je da tehnika XX veka daje savremenim masovnim armijama isto takvu pokretljivost i vatrenu moć kakvu su imale i male Napoleonove armije, ali ne treba prelaziti granice u poteri za »brojem« na štetu »kvaliteta«. »Broj« ima značaj u ratu, ali relativan. U XX veku, kada su se u Evropi počele da stvaraju grupacije neprijateljskih država, razume se, nemoguće je biti nadmoćniji u snagama od neprijateljske koalicije.

Suština uspeha se ne sastoji u poteri za »brojem«, već u stvaranju masovne operativne vojske *sposobne za borbu*, brojno jake, ali i dobro pripremljene. Ta vojska zaista treba da bude popunjena odličnim ljudstvom, koje bi bilo sposobno za borbena dejstva, a ne ljudima koji bi je samo demoralisali, povećavajući broj dezertera, pozadinskih ustanova itd., koji bi, drugim rečima, predstavljali teške okove na nogama te vojske bačene u rat radi postizanja pobede.

Bez sumnje, svi vojni obveznici države treba da budu iskorišćeni u ratu, ali njihovu obuku treba podeliti na pripremanje »za operativnu vojsku« i »za pomoćnu službu«.

Vojni obveznici dele se na sposobne i nesposobne za vojnu službu.

Prva kategorija vojnih obveznika treba da popuni: a) operativnu vojsku; b) pozadinske jedinice i ustanove; c) pomoćne službe (razni specijalisti, knjigovođe itd.).

Oni koji su određeni za službu u operativnoj vojsci obučavaju se u stalnim jedinicama, oni koji su određeni u pozadinsku službu obučavaju se u pozadinskim jedinicama i ustanovama, a oni koji su predviđeni za pomoćne službe prolaze kroz kratku vojnu obuku bez oružja.

Vojni obveznici nesposobni za vojnu službu plaćaju vojnicu ili se, zavisno od imovnog stanja, oslobađaju plaćanja.

Takvom podelom vojnih obveznika u državi Konrad je imao nameru da stvori masovnu i za borbu sposobnu vojsku.

Težnja za »kvalitetom« trupa, naročito pešadije, Konradovog omiljenog roda vojske, dovela ga je do priznanja da je neophodna odgovarajuća *obuka trupa za rat,* kojoj je posvećeno nekoliko njegovih radova od onih koje smo ranije nabrojali. Iz razumljivih razloga zadržaćemo se samo na opštim postavkama koje je Konrad isticao.

Ukazujući u svojoj »Borbenoj obuci pešadije« na to da uspeh u ratu zavisi od raznih faktora, Konrad u prvi plan ističe naoružanje savremenim oružjem i sposobnost vladanja njima, a zatim taktičku obuku trupa saobraznu savremenoj borbenoj situaciji.

Dokazujući neophodnost da se trupe u miru dobro pripreme za borbu, Konrad smatra da je to stvar časti svih starešina, koje treba da se ponose odlično uvežbanim jedinicama. »Borba ima prvostepenu važnost u ratu«, uči Klauzevic, i Konrad, sledeći njegovo učenje, zahteva pre svega *da se trupe pripreme za vođenje borbe,* za odlučujući akt u ratu. Ta se priprema karakteriše: osposobljavanjem trupa da brzo manevruju u borbi, da koriste zemljište i konkretnu situaciju, da otvaraju efikasnu vatru i da slabe dejstvo neprijateljeve vatre, stavljajući ga u nepovoljan taktički položaj i, najzad, da postižu uspeh sa što manje gubitaka.

Konrad smatra da je za savremene uslove vođenja borbe *neophodna solidna priprema samostalnog borca i manjih taktičkih jedinica,* na šta i treba obratiti naročitu pažnju. Kao osnova za to, kako je ranije navedeno, treba da služi borba sa njenom savremenom fizionomijom, a nipošto preterano paradiranje. Priprema za borbu, slobodna od formalizma, treba ipak da teži da se kod onih koji se obučavaju izgrade izvesne borbene navike, jer osećanje opasnosti, koje je povezano sa borbom, zahteva izvesnu *automatizaciju u radu.* Po Konradovom mišljenju, ona se svodi na sledeće: starešina treba da brzo proceni svaku situaciju u kojoj se nalazi, da donese odgovarajuću odluku, a zatim da je najenergičnije sprovodi u život; kad je cilj dostignut, on ponovo ceni situaciju, donosi novu odluku i energično je sprovodi. Na taj način borba se deli na niz posebnih zadataka, koji se moraju izvršavati brzo i bez zadržavanja, što zahteva ne samo umešnost već energiju i čvrstinu u pokretanju trupa napred, koje obično gube borbenu sposobnost, i dovodi do sticanja iskustva u vođenju borbe.

Samo sa takvim sistemom vođenja borbe, oslobođenim od formalizma, pešadija, po Konradovom mišljenju, može da dobije borbu, koja se razvija na zemljištu koje ni u kom slučaju ne predstavlja vežbalište. Savremena pešadija *vodi* borbu, a ne izvodi u njoj evolucioniranje po borbenim pravilima.

Konrad ističe kao izvanredno važan faktor savremenog rata *sposobnost vojske za velike napore,* za kojim može da se ukaže potreba u ratu i za koje trupe treba da budu pripremljene. Ipak, Konrad, veran Moltkeovim savetima, postavlja uslov da komandno osoblje zna granice naporâ koji se mogu zahtevati od trupa u borbi. Ne smeju se prenaprezati snage ljudi; prema tome, postavljajući zadatak za vreme obuke trupa, treba tačno utvrditi da li se on može izvršiti, a zatim pri njegovom izvršavanju pratiti napore trupa. Ako su trupe posle podnetih napora bodre i vesele, onda granica nije bila pređena. Pripremanje trupa za naporan rad ima veliki vaspitni značaj, jer jača volju i samopožrtvovanje — jednom rečju, stvara trupe sposobne za borbu. Trupe koje u toku mirnodopske obuke podnose velike napore ulivaju uverenje da će i u ratu biti na potrebnoj visini.

Takvi su Konradovi osnovni pogledi na borbenu obuku trupa.

Što se tiče *metoda izvođenja nastave u vojsci,* načelnik austrijskog generalštaba je davao prednost *primenjenom* metodu, široko ga popularišući za vreme svoje dugogodišnje delatnosti na komandnim dužnostima. Još u mladim godinama, zanesen vojnim delima Verdi di Vernoa iz te oblasti, Konrad je uveo primenjeni metod u svoju nastavničku delatnost u Ratnoj školi, sastavio je zbirku taktičkih zadataka i u daljem svom službovanju, osobito na dužnosti načelnika generalštaba, široko se njime koristio u ratnim igrama, na komandantskim putovanjima i u drugim zanimanjima sa komandnim kadrom.

Ovo što smo gore izneli o Konradovim vojnim pogledima ni u kom slučaju ne znači da je to pitanje iscrpeno, te ćemo se kasnije detaljnije upoznati sa ovim vojskovođom naših dana.

Sada, pak, smatramo za potrebno da se zaustavimo na optužbama koje poznati nam Kraus baca na načelnika generalštaba. Taj načelnik Ratne škole vidi u Konradu samo *specijalistu za taktiku,* koji je dobro izučio samo tu granu ratne veštine, dok u strategiji možda nije bio slab, ali se u svakom slučaju njom nije oduševljavao i razmatrao je sa taktičke tačke gledišta. Konrad nije voleo, a nije imao ni vremena, da se bavi pripremanjem vojske u operativnom pogledu. Kraus kaže da je za vreme obilaska Ratne škole Konrad nerado slušao i analizirao pitanja operativnog karaktera, ali čim je u pitanju bio bataljon ili četa, načelnik generalštaba se sav preobražavao, oživljavao je i sam se primao da rukovodi zanimanjem — jednom rečju, bio je u svom elementu.

Svakako da je *taktika manjih jedinica,* kojom se Konrad bavio dugo vremena, kako u nastavničkoj tako i u praktičnoj delatnosti bila njegov omiljeni predmet, ali mu je i oblast strategije takođe

bila dostupna u ništa manjoj meri nego taktika, a to potvrđuju Ludendorf, Bauer, Kramon i drugi njegovi savremenici. Mi ne vidimo da je Konrad učinio neke naročite propuste zbog svoje ljubavi prema taktici; on je u njoj sprovodio ideje koje su za njegovo doba bile nove. Ako bi se stalo na Krausovo stanovište, onda bi viši komandanti trebalo da razmišljaju samo o strategiji. Nećemo dokazivati da takva razmišljanja često dovode do zidanja kula u vazduhu, do izgrađivanja čistih teoretičara, jer je to i bez naših dokaza poznato. Strategiju treba znati, ali se ni taktika ne sme zanemariti, tim pre što se sada taktika i strategija toliko prepliću u ratu, da bi u suštini bilo štetno povlačiti bilo kakvu granicu između njih. Preterivati u zahtevima za sticanjem sposobnosti samo za strategijska mišljenja, smatrajući da ona treba da preovladaju u glavi višeg komandanta, značilo bi onemogućiti mu da učestvuje u izgradnji novih taktičkih metoda i, ako bi se prihvatilo Krausovo gledište, taj posao prepustiti srednjem komandnom kadru. Da to nije tako pokazuje današnja stvarnost, kada o »novoj« četi razmišljaju ne samo komandiri vodova, komandanti bataljona i pukova već i više starešine. Tako je danas u svim vojskama. Istina, neki od savremenika smatraju to »podoficirskim« poslom, ali mi ga više cenimo i smatramo da spada u obavezu svakog višeg starešine. Iz tih razloga smatramo da je Krausov prekor Konradu neopravdan, kao što je neopravdano i njegovo tvrđenje o Konradovoj pristrasnosti prema visovima, na štetu dolina, u ratovanju na planinskom zemljištu; Kraus to objašnjava time što je Konrad dugo služio na italijanskoj granici planinskog karaktera i dosta često kao turista išao u planine. Bez sumnje, određeni način života utiče i na pravac mišljenja, ali kod Konrada to nije bilo u tolikoj meri izraženo.

Treba reći da je pitanje o »čistim taktičarima« u pripremi komandnog kadra danas aktuelno. Kao što je poznato, komandant nemačke 2. armije Bilov u bici na Marni bio je izraziti predstavnik »komandanta-taktičara«. Pročuvši se naširoko u miru zbog izvanredne pripreme korpusa, na Juteberškom poligonu, za »čisto taktička« dejstva, Bilov je bio okružen oreolom budućeg vojskovođe i u nemačkoj vojsci smatran je ozbiljnim kandidatom za načelnika generalštaba. Prvo taktika, a potom strategija — to je bio njegov kredo, on nije mogao shvatiti da je taktika dužna da služi strategiji. Stvarnost savremenog rata je žestoko kaznila za takvo umanjivanje važnosti operativnog mišljenja ne samo Bilova, već i celu nemačku vojsku u bici na Marni. Bilov se pokazao kao dobar taktičar, ali kao slab rukovodilac operacije. Za njegovo ime vezan je prvi neuspeh nemačke vojske, i nemačka literatura osuđuje toga odličnog mirnodopskog komandanta korpusa.

Ranije smo naglasili da u savremenom ratu nema granice između taktike i strategije i da se danas između njih uvodi *operativna veština*, koja definitivno briše bilo kakvu granicu. U savremenoj operaciji taktika i strategija se tesno prepliću.

Na osnovu iznetog dolazimo do zaključka da *savremeni komandant treba da bude dobro pripremljen kako u taktičkom tako i u operativnom pogledu*. To je najmanje što treba od njega zahtevati. A. Svečin u svojoj »Strategiji« dolazi do zaključka: »No ma kako da su važni zahtevi koje taktika postavlja višim komandantima, treba da se čuvamo postavljanja specijalista taktičara na visoke položaje, jer osnovna delatnost viših komandanata ima sasvim drugi karakter«.*) Sa tom se postavkom, naravno, moramo složiti, jer, ukoliko je veći komandant, utoliko dublje treba da poznaje tajne te vojne discipline. Nama je svima poznat savremeni princip »demokratizacije strategije«. »Vojnik postaje vojskovođa« — kaže Ludendorf. »Za postizanje složnosti u radu ogromnih masa na frontovima koji se protežu na stotine kilometara neophodna je ozbiljna priprema trupnih komandanata u strategijskom smislu . . . U manevarskom ratu komandanti korpusa će vrlo često morati da donose odgovorne odluke, koje daju operaciji ovaj ili onaj strategijski smisao . . .«

». . . Svuda se priznaje da je potrebno pojačati napore da se uzdigne nivo strategijske misli kod komandnog sastava . . . Strategija ne sme da bude neka specijalna nauka s kojom su u vojsci upoznati samo pojedinci«.**) Do takvih pravilnih zaključaka dolazi A. Svečin u svojoj »Strategiji«.

Dok viši komandant mora obavezno da poznaje strategiju kao učenje o ratu u celini, dotle strategiju vojišta, tj. *operativnu* delatnost trupa, treba da poznaju i razumeju svi oficiri. Danas to treba da se smatra osnovnim zahtevima za komandni kadar.

Ovim završavamo upoznavanje sa Konradom »u vojnoj uniformi« i upoznaćemo se s njim kao sa *političarom,* pri čemu ponova upozoravamo da se nećemo upuštati u detalje, već ćemo samo postaviti putokaze.

Bivši načelnik austrijskog generalštaba više puta je priznao da nije bio školovan političar i da su se njegovi pogledi na politiku izgrađivali uglavnom čitanjem istorijske literature, upoznavanjem sa istorijom nacionalnosti u monarhiji i sa njihovim životom u raznim krajevima države, gde je bio na službi i, najzad, opštenjem sa političkim ličnostima dunavske carevine.

Treba uzeti u obzir da je sve to, naravno, činio »legalno«, kao što i priliči austrijskom činovniku, i zato su druga politička literatura i političke partije koje nisu bile priznate od državne vlasti za Konrada bile nedostupne. Uostalom, on nije ni težio da ih izučava, smatrajući ih »opasnim« po život države.

Potičući iz vladajuće buržoaske klase, Konrad je živeo samo za njene interese i branio ih je na sve moguće načine i u svom životu i u delatnosti.

U svojim rasuđivanjima o državnoj politici Konrad je uglavnom polazio od opštedržavnih interesa, naravno, sa onim shvatanjem

*) Vidi: Svečin, *Strategija,* izdanje »Vojnog dela«, 1956, str. 411. — Prim. red.

**) *Ibid.* str. 25.

koje se stvaralo u njemu, mada je više puta izjavljivao da mu je politika tuđa, da je stupanjem na dužnost preko volje morao da se udubi u nju, da je u dubini svoje duše ostao »vojnik«, tj. apolitičan. Ipak se bivši načelnik generalštaba živo interesovao za politička pitanja, unoseći u diskusije strastvenost, zbog čega je dolazilo do prekorevanja, i na kraju gubitka mesta načelnika generalštaba i molbe da ne utiče na kolebljivog ministra spoljnih poslova Berhtolda. Politika je široko obuzela Konrada.

Naravno, on je u svojim političkim pogledima bio daleko od toga da smatra ekonomiku za »primarno« ne samo u unutrašnjim odnosima među građanima nego i u spoljnoj politici, ali se ne može odricati da je vodio računa i o ekonomskim interesima.

Konrad opravdano tvrdi da se ne može jasno govoriti o državnoj spoljnoj politici ne uzimajući u obzir unutrašnju.

U unutrašnjoj politici načelnik generalštaba je bio pre svega tipični i ubeđeni nosilac ideje o monarhiji Habsburgovaca kao o celovitom i nedeljivom organizmu. U skrpljenoj monarhiji, po Konradovom mišljenju, svi njeni delovi treba da se nadahnjuju prvenstveno, i što je moguće više, idejom »države«, stavljajući u drugi plan svoje nacionalne interese. U pojmu »države«, kao u žiži, treba da se koncentrišu sve težnje sinova dunavske carevine. Sva centrifugalna stremljenja pojedinih nacionalnosti, razni koraci socijaldemokratije — sve to treba da bude uništeno kao štetno za jedinstvo države. Kao ideal za Austro-Ugarsku trebalo je da posluže Nemačka i Sjedinjene Američke Države, u kojima su se različite narodnosti saživele jedna s drugom, smatrajući se pre svega Nemcima, odnosno Amerikancima.

U težnji da od Habsburgovaca stvori »kralja-sunce«, Konrad je išao čak dalje i od samih Habsburgovaca. Predlažući čvrsto i odlučno upravljanje konstitucionom državom, isticao je diktaturu, videći u njoj skoro jedini put za spas monarhije. Čak su i Francu Jozefu, koji je posle 1867. godine ostao u okvirima konstitucionog dualizma, takve misli načelnika generalštaba izgledale suviše smelim i pogrešnim. Jednom rečju, Konrad je bio predstavnik krajnje desničarskih strujanja u unutrašnjoj politici zemlje na obalama Dunava. Ne treba, naravno, ni govoriti o tome da su razne nacionalnosti monarhije vodile o tome računa i da su na primer, Mađari gajili prema predstavniku generalštaba mržnju i nepoverenje.

Plašimo se da naše kategoričko isticanje Konradovih ultracentralističkih pogleda na državu može dovesti do zaključka da je on odricao bilo kakvu autonomiju za razne nacionalnosti koje su ulazile u sastav monarhije. Žurimo da se ogradimo: pojam autonomno upravljanje nimalo nije bio stran načelniku generalštaba, ali samo ukoliko to ne bi išlo nauštrb celine i jedinstva habsburške carevine. Kraće rečeno, Konrad je priznavao autonomiju, ali pre kao neizbežno zlo, nego kao određenu političku liniju.

Treba napomenuti da Konrad, naravno, nije dopuštao bilo kakvo mešanje spolja u unutrašnje stvari monarhije, braneći svim snagama samostalnost državnog života Austro-Ugarske.

O Konradovim pogledima na spoljnu politiku podrobnije ćemo reći kasnije, a sada ćemo nabaciti samo njihovu koncepciju, dati zaključke kako ih je zamišljao sam načelnik generalštaba.

Posle izlaska Austrije iz Nemačkog saveza 1866. godine, po Konradovom mišljenju, njen »istorijski« zadatak je bio ujedinjavanje zapadnih i južnih Slovena i njihovo uključivanje u zapadnu kulturu. Pod pokroviteljstvom Habsburgovaca potomci Mongola i Tatara — Sloveni trebalo je da prime visoku kulturu, radi čega je neophodno ugušiti njihovu mržnju prema Nemcima i Mađarima, kako bi se omogućilo stvaranje snažne grupacije država. Dakle, kulturni i ekonomski razvitak Austro-Ugarske zahtevao je otvaranje puteva na Balkan i mogao se završiti jedino u Maloj Aziji.

Eto kakvo je bilo Konradovo mišljenje o spoljnoj politici i, ako se setimo onog što smo izneli u I glavi o razvoju te politike u Austro-Ugarskoj pred početak XX veka, nećemo pogrešiti ako načelnika generalštaba uvrstamo u tabor imperijalista dualističke monarhije.

Naravno, Austro-Ugarska nije bila dorasla da sama izvrši takve zadatke, bila joj je potrebna podrška, koju je Konrad pre svega zamišljao u licu Nemačke, a savez s njom je smatrao alfom i omegom ne samo za sebe, već i za ministarstvo spoljnih poslova. Od toga saveza, po njegovom mišljenju, dobile bi obe strane, i njegova čvrstina nikad i ničim ne bi mogla biti pokolebana.

Druga je stvar Italija. Maltene od rođenja obuzet mržnjom prema vekovnom neprijatelju Hobsburgovaca, Konrad ju je stalno podgrevao i bio je spreman da tu državu zbriše s lica zemlje. Naravno, bio je svestan da je Italija stajala na putu širenja Austrije na Balkanu, ali su se tu nadovezivali još i lični odnosi. Služeći dugo na italijanskoj granici, načelnik generalštaba se neposredno sukobio sa takozvanom italijanskom Iredentom, koja je na njega ostavila dubok utisak. Već smo ranije navodili, da je on bio čovek kod koga razum nije bio u ravnoteži sa osećanjima da je mogao ili voleti ili mrzeti. To se pokazalo jasnije nego igde u odnosu prema Italiji. Ako je već jednom uvedena u spisak neprijatelja (treba naglasiti da to nije bilo bez razloga), Italija nikada više nije mogla da zasluži poverenje načelnika generalštaba, i razbijanje italijanske vojske bio je njegov najmiliji san.

Drugi saveznik — Rumunija uživao je njegove velike simpatije, jer je bio potreban u ratu protiv Rusije, i Konrad je nastojao na savezu sa Rumunijom sve dok ona nije prišla Antanti.

Jasno je da je na putu rešavanja »istorijskog« zadatka Austro-Ugarske pre svega stajala Rusija, koja je takođe bila u spisku neprijatelja, i to ne samo Austrije nego i Nemačke. Ranije ili kasnije predstojalo je s Rusijom odmeriti snage, i Konrad nije verovao ni u kakvu drugu pobedu nad njom sem oružjem.

S jedne strane sukob sa Rusijom, a s druge mogućnost vojnog konflikta između Nemačke i Francuske, u kom slučaju je Austrija bila obavezna da istupi na strani svoga saveznika, određivali su celu evropsku politiku Austro-Ugarske.

Sa ove tačke gledišta Konrad ceni politiku drugih evropskih država i određuje linije spoljne politike Austrije.

Iako načelnik generalštaba nije voleo da se bavi spoljnom politikom, ipak je neprekidno pratio spoljnopolitička pitanja u svim državama ne samo Evrope nego i Azije, ukoliko su ona na ovaj ili onaj način bila povezana sa opštim smernicama spoljnih odnosa Austro-Ugarske.

Obećali smo da se u ovoj glavi ne udubljujemo u to pitanje, te ga ostavljamo i prelazimo na druge strane Konradove ličnosti.

Načelnika generalštaba je dužnost primoravala da *opšti s mnogim ljudima* kako u dunavskoj carevini, tako i van njenih granica.

Neposredno potčinjen vrhovnoj državnoj vlasti u licu Franca Jozefa, Konrad je u odnosu prema njemu uvek ispoljavao osećanja vernog podanika, koja nisu bila neiskrena, već su poticala iz njegovog ubeđenja u pozitivne strane i prava monarhijskog sistema kao oblika vladavine. Načelnik generalštaba je uvek bio korektan, disciplinovan i strogo se pridržavao svih komplikovanih etikecija bečkog dvora, ali ipak se nije ustručavao da otvoreno iznosi svoja mišljenja, makar ona i ne bila po volji Habsburgu. Konrad sam priča kako bi se ponekad kada je on čitao svoje referate lice Franca Jozefa iskrivilo od gneva, kako se na njemu videlo jako uzbuđenje, ali je stari car umeo da vlada sobom, naviknut da često sluša gorku istinu, i referisanja su se završavala bez naročitih incidenata. Čak ni poslednji Konradov referat pred suspendovanje sa dužnosti 1911. godine zbog neslaganja sa ministrom spoljnih poslova, podnesen pod znakom »nemilosti«, kako to kaže Konrad, nije ostavio naročit trag na odnose ta dva čoveka. Za nas nije važna velika blagonaklonost Franca Jozefa prema Konradu, ali smatramo za svoj dug da iznesemo samostalnost ovog dvoranina u uslovima srednjovekovne etikecije mračnog bečkog dvora. Mali je broj Konradovih savremenika državnika koji su imali takvu građansku hrabrost.

Ova hrabrost načelnika generalštaba dolazila je u znatno veće iskušenje u odnosu prema prestolonasledniku Francu Ferdinandu, čiju smo karakteristiku ranije izneli. Imajući vlast armijskog inspektora, a u slučaju rata — verovatno vrhovnog komandanta, Franc Ferdinand je smatrao za svoju dužnost da ulazi u sve detalje pripremanja zemlje za odbranu.

Ceneći u početku Konrada kao istaknutog vojnika, pomažući da se naimenuje za načelnika generalštaba, Franc Ferdinand je uskoro počeo da se udaljuje od svoga budućeg načelnika štaba u ratu. Dva oštra incidenta između Franca Ferdinanda i Konrada — u jednom od njih se posumnjalo u Konradovo poštovanje prema visokoj ličnosti prestolonaslednika i u njegovu katoličku pobožnost,

a u drugom da ima nameru da pred Viljemom zaseni ličnost prestolonaslednika — još više su doprinela da ta dva čoveka ohlade jednog prema drugom.

Samostalni Konrad je morao da lavira između dva »samostalna« upravljača naroda dunavske carevine i, naravno, to laviranje nije uvek bilo bez bura i malo je trebalo pa da dođe do havarije. Nema sumnje da bi Konrad smrću Franca Jozefa pretrpeo brodolom, što se stvarno i desilo 1917. godine dolaskom Karla na vlast.

Uzdržljiv u dvorskoj etikeciji, Konrad je podnosio uvrede gospodara, ali nije skretao sa svoga puta i ponekad je bio uporan u svojim predlozima Francu Jozefu, čak i u onim koji su se odnosili na samog prestolonaslednika.

Po običaju, koji nije vladao jedino na bečkom dvoru, iza tih dveju visokih ličnosti stajali su njihovi šefovi ličnih kabineta i jako uticali na poslove koji su preko njih išli. Tako je bilo i u Petrogradu.

Hteo ne hteo, Konrad je s tim posrednicima održavao dobre odnose, koristeći ih za prethodnu orijentaciju ne samo u poslovima već, možda, i da bi saznao o ovakvom ili onakvom raspoloženju visokih Habsburgovaca, ali je uviđao svu štetnost sličnih institucija i otvoreno je o tome referisao Francu Jozefu. Njemu je Konrad lično referisao o važnijim pitanjima ratnog plana, dok je kategorički odbio molbu Franca Ferdinanda da upozna sa ratnim planom šefa prestolonaslednikovog ličnog kabineta. Konrad je bio neumoljiv.

Dalje, načelnik generalštaba je najčešće dolazio u sukob sa ministrom austrougarske vojske, sa ministrom spoljnih poslova, a zatim i sa drugim ministrima državnog aparata Austro-Ugarske. Sa tim ljudima, koji su ponekad Konrada stavljali u ulogu običnog vojnog konsultanta, načelnik generalštaba je i vodio neprekidnu borbu o kojoj smo ranije govorili. Uporan u svojim zahtevima, težeći da po svaku cenu sprovede svoje poglede na ova ili ona pitanja, Konrad ne samo što se nije ustručavao da stupi u žestok »usmeni« dvoboj, kako tvrdi Kraus, već se čak nije ni sastajao sa ministrom vojske, kome je u izvesnom stepenu takođe bio potčinjen. Tu se u svoj veličini ispoljila Konradova ličnost. »Samostalnost«, to je bila deviza ovog »poluboga« sa obala Dunava, koji je više voleo da padne u borbi, nego da čini ustupke svojim neprijateljima. Nema sumnje u to da su, ma kako bili opravdani zahtevi načelnika generalštaba, takvi odnosi sa njemu ravnim ličnostima, ali koje su bile na vlasti, stvarali još veća trvenja u vojnoj mašini za čijim je kormilom stajao Konrad.

Neodgovoran pred predstavničkim telima države, načelnik generalštaba je opštio sa *političkim radnicima* zemlje toliko koliko su ovi smatrali za potrebno da se službeno ili u okviru drugarskih odnosa obraćaju Konradu. Naravno, u takvim uslovima načelnik generalštaba se udubljivao u politiku koja je odgovarala njegovim ličnim pogledima i bio je daleko od partija i grupacija koje su imale drukčije koncepcije, smatrajući ih za neprijatelje jedinstva monarhije, a pošto je bio vatrene prirode, ubrojao ih je u protivnički tabor.

Konradove vojne i političke veze nisu se ograničavale samo na Austro-Ugarsku, već su prelazile njene okvire. Pre svega treba navesti njegov čest lični kontakt i prepisku sa načelnikom nemačkog generalštaba, sastanke sa načelnicima italijanskog i rumunskog generalštaba. Najzad, lični kontakt sa Viljemom, rumunskim kraljem Karlom, kancelarom Bilovom i drugim političkim ličnostima Nemačke i Rumunije uveo je Konrada u širok krug tvoraca evropske politike početka XX veka. Sa svim navedenim licima načelnik austrijskog generalštaba bio je otvoren u svojim političkim i vojnim predlozima i predstavljao je za njih izvestan autoritet, a u isto vreme smatran je predstavnikom vojne partije dunavske carevine.

Napred smo istakli Konradove negativne osobine: njegovu neumešnost da odabere ljude i stvaranje oko sebe intimnog kruga. Konrad nam sam otkriva da je potčinjenima davao punu slobodu u radu, bodrio svako ispoljavanje inicijative i zahtevao od svojih pomoćnika marljiv, pedantan i energičan rad. Kasnije će naše upoznavanje sa njegovim najbližim pomoćnicima donekle potvrditi te navode načelnika generalštaba, ali je nepoznavanje ljudi bilo i ostaje njegov osnovni nedostatak.

Bilo je reči i o podeli Konradovog radnog dana i o njegovim mislima u vezi sa odlaskom sa dužnosti načelnika generalštaba, koje govore o tome da se njegov lični život odlikovao povučenošću, posećivanjem samo rođaka i uskog kruga poznanika. Za veseli Beč toga vremena takav način života načelnika generalštaba mogao se smatrati asketskim, tim pre što se na njega nisu ni najmanje ugledali ni ministar spoljnih poslova ni drugi predstavnici vojnog i državnog upravnog aparata, a da se i ne govori o običnim službenicima samog generalštaba. Takav Konradov asketizam treba objasniti, s jedne strane njegovim karakterom, a s druge, svakako u znatno većoj meri, i samom službom, koju je pored ostalog otežavao birokratizam svojstven habsburškoj carevini. Time ćemo i ograničiti zalaženje u lični život načelnika generalštaba, jer je to njegova privatna stvar.

Naš pokušaj da ocrtamo Konradov lik pokazao se opširan, a možda čak i suviše podroban. Mi žalimo zbog toga, ali smatramo da ne možemo prekinuti makar i površno upoznavanje sa tom ličnošću, nedavši konačan sud o njoj.

GLAVA V

SENKE PROŠLOSTI

Teškoće u ocenjivanju Konrada. — Obraćanje klasicima i istoriji. — Šlifen o vojskovođi. — »Otkriće načelnika generalštaba«. — Uzroci Šlifenovog »pesimizma«. — Engels o genijalnim vojskovođama. — »Kolektivni« vojskovođa. — Načelnik generalštaba — budući glavnokomandujući. — Napoleon o vojskovođi. — »Ravnoteža uma i karaktera«. — Smelost. — Moralna hrabrost. — Radna sposobnost vojskovođe. — Klauzeviceve misli o vojskovođi. — »Legura duha i uma«. — Mesto glavnokomandujućeg u vladi. — Moltke o vojskovođi i načelniku štaba. — »Puna sloboda« vojskovođe, njegova »odgovornost pred bogom i svojom savešću«. Vojska je žiža celokupnog života države. — »Vojskovođa« po francuskom shvatanju sedamdesetih godina XIX veka. — »Vojskovođa« po Šlifenu. — Bernhardi o vojskovođi. — Levalova škola. — Ruski pogledi na vojskovođu. — Hindenburgova i Ludendorfova razmišljanja o sebi samima.

Pošto smo se u prethodnoj glavi upoznali sa načelnikom austrougarskog generalštaba Konradom, pristupamo sređivanju dobivenih utisaka i imamo nameru da ih izmenjamo s čitaocem, zloupotrebljavajući njegovo strpljenje.

Oceniti da li je Konrad odgovarao dužnosti načelnika generalštaba vrlo je teško. Mi nemamo smelosti da to učinimo, već ćemo pretresti ono što su klasici govorili o ljudima koji su zauzimali ili bi trebalo da zauzmu taj visok položaj. Naravno, mi ne nameravamo pretresti mišljenja svih klasika o pitanju koje smo dodirnuli, jer bi to zauzelo mnogo mesta, a i odvuklo bi nas u stranu.

Naša namera ne ide dalje od određivanja polaznih elemenata za donošenje suda o tako krupnoj ličnosti kao što je načelnik generalštaba. Unapred se izvinjavamo što ćemo izneti nekoliko istina koje su čitaocu i bez nas odlično poznate.

U svom članku »Vojskovođa«*) Šlifen kaže: »Rat je samo sredstvo politike. Da se to sredstvo učini efikasnim, potrebna je priprema od strane državnika ... Vojskovođa, dakle, mora da bude i sjajan državnik i diplomata. Sem toga, on mora da pribavi i ogromne sume koje guta rat«.

---

*) Vidi članak »Vojskovođa« u knjizi: Šlifen, »*Kana*, izdanje »Vojnog dela«, 1953, str. 226—228. — Prim. red.

»Jedino kralj, koji raspolaže svim sredstvima države, može da odgovori svim ovim zahtevima. Prema tome« — dolazi do zaključka Šlifen — »vojskovođa mora da bude kralj«.

Ali, nastupila je kriza u vojskovođama — vladarima, koja se jako ispoljila »kada su oni koji se nalaze na prestolima naslednih monarhija počeli smatrati da nisu podesni ili pozvani da stanu na čelo vojske, a ipak su hteli ili morali da vode ratove. Oni su bili prinuđeni da najvažnije od svojih kraljevskih prerogativa povere nekom generalu. A to nije bilo bez opasnosti. General je trebalo da pobedi. Ali, ako je isuviše često pobeđivao i pokazao se kao vojskovođa, kraljevstvo je dolazilo u opasnost ... To opasno suparništvo utisnulo je nekada Saulu koplje u ruku da bi svog takmaca pribio uza zid«.

Izlaz je pronađen 1813. godine kada se kod jednog od komandanata savezničkih vojski koje su dejstvovale protiv Napoleona našao sposoban načelnik *štaba. »Ovaj* duumvirat vojskovođa**) učinio je sebe samostalnim, povukao je ostale vođe armija za sobom i omogućio da se sruši nepobedivi osvajač sveta, koji je već počeo da stari«.

»Otkriće načelnika generalštaba« — po Šlifenovom mišljenju — »ponovo je dovelo do uspostavljanja pravila: ‚kralj je rukovodilac u ratu'. Suveren više ne polazi u ratni pohod kao posmatrač, koji generala određenog za glavnog komandanta ometa u radu, već sam preuzima ulogu vojskovođe, *ali uz sebe ima načelnika generalštaba,* koji mu referiše o stanju stvari i o onome šta treba da se uradi.« Govoreći o rešenju problema vojskovođe u Pruskoj, Šlifen navodi: »1866. godine sam kralj stupa na čelo sopstvene vojske, koju je sam stvorio. Uz njega stoje državnik i načelnik generalštaba. Nijedan od trojice ne ispunjava sve uslove za vojskovođu, ali svaki poseduje u manjoj ili većoj meri osobine koje čine vojskovođu i međusobno se dopunjavaju«.

Tako sam Šlifen opisuje nastanak načelnika generalštaba kao jednog od sastavnih delova celine nazvane *vojskovođom.* Na pozornici svetske istorije pojavljuje se princip raščlanjavanja vlasti vojskovođe, sistem *triumvirata,* koji u naše vreme prelazi u sistem *kolektivnog* rukovođenja.

Ranije smo nabacili rečenicu da u miru na načelnika generalštaba treba gledati kao na budućeg glavnokomandujućeg. Smatramo da to treba objasniti.

Redakcija knjige »Strategija u delima vojnih klasika«, gde je objavljen citirani Šlifenov članak, savetuje: »Treba umeti čitati između redaka i shvatiti da Šlifen ismejava fatalizam, da vidi nemoć vladara da izvrše svoje zadatke, da se boji za taj komitet koji zamenjuje vojskovođu, a sastoji se od Viljema II, njegovog slabog političkog savetnika i Moltkea mlađeg, koji će ostvarivati ratni plan što su ga ovi sastavili. U kolektivu koji sačinjava vojskovođu ne

**) Bliher i Gnajzenau. — Prim. red.

gubi se značaj ličnosti, mada jedan od njegovih članova mora da bude označen pečatom genija. Šlifen ga ne vidi ni u jednom od svojih zamenika, i ceo članak je prožet dubokim pesimizmom«.

Pridržavajući se saveta redakcije, udubili smo se u čitanje između redaka, pa smo nešto i uočili. Šlifen je svoj članak »Vojskovođa« napisao kad je već bio u penziji, u koju nije otišao po svojoj volji, pa je zbog toga jasno da izvestan deo autorovog pesimizma treba pripisati gorčini ovog velikaša koji je ostao van aktivne službe. On se nije uzdigao iznad toga, ispitujući uzroke pojave triumvirata, koji su se uglavnom sastojali u strahovanju Viljema II da mu, čitajući između redaka, Šlifenov genije ne pravi konkurenciju i da ga ne prisili da postupi kao Saul. Mi rado prihvatamo Šlifenovo strahovanje da ne bude proboden biblijskim kopljem, ali ipak ne vidimo u tome uzroke raščlanjivanja vlasti vojskovođe, već u samoj suštini rata, koji nije ništa drugo nego društvena istorijska pojava što dotiče sve strane života.

U savremenim uslovima ma koliko vojskovođa stajao »pred oltarom Bala«, posvećujući se za svoj poziv, ili krao »svetu vatru«, slično Napoleonu, »sinu revolucije, koji je, kao drugi Prometej, sam ukrao tu vatru s neba«, kako o tome piše Šlifen, ipak neće postati vojskovođa u starom smislu, sa nedeljivom vlašću kao neophodnim atributom.

Iz tih razloga mi ne bismo preporučili nijednom poštenom građaninu da ide putem koji preporučuje Šlifen. Govoreći da »naoružanje, sastav, organizacija, taktika i strategija zavise pre svega od postojećeg stepena proizvodnje i od komunikacija«, Engels dolazi do ubeđenja da »su tu revolucionarno delovali pronalazak boljeg oružja i promena živog vojničkog materijala, a ne, slobodne tvorevine uma genijalnih vojskovođa; uticaj genijalnih vojskovođa u najboljem slučaju ograničava se na prilagođavanje načina ratovanja novom oružju i novim borcima«.*) Eto čime se određuje uticaj pojedinca, vojskovođe, u čisto vojnim stvarima, ne govoreći o tome da se rat ne obuhvata samo strategijom ili taktikom.

Sa razvojem ekonomskog života zemlje takvo raščlanjivanje ličnosti vojskovođe, njegovo pretvaranje u kolektiv, moralo je neizbežno da nastupi. Ono je nastupilo već u prvim godinama svetskog rata kada se čak i triumvirat pokazao nesposobnim, a kamoli neki kradljivac »svete vatre«. Takve ličnosti su pokušavale da potpuno zauzmu mesto »savremenog vojskovođe«, kao, na primer, Ludendorf, i bili su zbačeni odatle ničim drugim nego baš tom istom ekonomskom snagom.

Na taj način, nismo namerni da tretiramo glavnokomandujućeg kao vojskovođu iz biblijskog vremena, već ga u savremenim uslovima smatramo jednim od članova kolektiva koji rukovodi ratom.

Mislimo da je jasno, i bez dokaza, da se taj kolektiv ni u kom slučaju ne stvara da skriva genijalnost glavnokomandujućeg, već da

*) Engels: *Izabrana vojna dela I*, izdanje »Vojnog dela«, 1953, str. 14. — Prim. red.

uspešno rukovodi ratom, i ma koliko Šlifen sa ironijom govorio o komitetu, kome je bio savremenik, on je bio neophodnost. Kad je to tako, onda smatramo da genijalnost može biti svojstvena svakom članu kolektiva, a ne samo njegovom vojnom predstavniku. Ako priznamo da je genije ušao u Moltkea starijeg, onda s pravom možemo da kažemo da je i Bizmark bio umešan u krađu vatre s neba, ali ne ratničke već diplomatske, zbog čega je i bio u stanju da se nosi sa takvim »polubogom«, kakav je bio načelnik nemačkog generalštaba.

U triumviratu, koji je pred rat bio priznat kao pravilan sistem rukovođenja, ipak je, prema vladajućem shvatanju, uloga vojskovođe, glavnokomandujućeg, pripadala vladaru ili onom licu, prvenstveno nekom predstavniku dinastije, kome će biti povereno komandovanje oružanim snagama u ratu. Na taj način, u ratu načelnik generalštaba opet nije bio ništa drugo nego načelnik štaba, a ne i glavnokomandujući; on je to bio samo u Francuskoj i Italiji. Ali, ako je glavnokomandujući bio vladar, koji je ujedno predstavljao i najvišu civilnu vlast, uloga načelnika štaba se znatno menjala: od davanja saveta on je prelazio ka stvarnom rukovođenju operacijama. U miru kada je građanski život još više odvlačio budućeg vrhovnog komandanta od vojnih poslova, jedini stvarni nosilac odgovornosti za njih bio je načelnik generalštaba, kao službeno lice koje rukovodi i odgovara za pripremu zemlje za odbranu.

Pošto je tako bio drugi glavnokomandujući, a u Francuskoj u ratu i stvarni, načelnik generalštaba je morao da ima sve osobine neophodne za vojskovođu, jer pripreme za rat zahtevaju iste umne i moralne snage kao i vođenje ratnih operacija. Na osnovu toga smo načelnika generalštaba izjednačili sa budućim glavnokomandujućim, i naša dalja teoretska razmatranja o ovom poslednjem u istoj meri će se odnositi i na načelnika generalštaba.

U naše vreme postoje vojni istraživači koji svoja izučavanja počinju od vojne istorije najstarijeg doba i dolaze do »racionalne« strategije. Mi se plašimo da pođemo za njihovim primerom, jer »na žalost, u sva vremena bila je velika naklonost u pisaca da stalno potežu događaje iz starog veka«, kako to kaže Klauzevic. »Na stranu to koliko tu može imati udela sujeta i šarlatanstvo, ali mi vidimo da u većini slučajeva nedostaje poštena namera i živa težnja za poukom i ubeđivanjem. Zato takve aluzije možemo smatrati samo kao ukrase, kojima se pokrivaju praznine i pogreške«*) uči nas filozof rata. Zbog toga ćemo ostaviti na miru Hanibale, Aleksandre Makedonske i druge proslavljene vojskovođe starog doba i obratiti se ovoj vrsti ljudi iz bližih vremena.

Počnimo sa »sinom revolucije« — Napoleonom, koga je Šlifen okrivio za takav prestup kao što je krađa »svete vatre«. Mi, naravno, ne nameravamo da navodimo sve misli malog kaplara o vojskovođi, jer bismo suviše otišli u stranu, pa se ograničavamo samo na osnovne.

---

*) Klauzevic: *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 136—137. — Prim. red.

Napoleon nije priznavao da je samo srećno posvećen za vojskovođu, kako je isticao Šlifen, već je govorio: »Rat je stvar ozbiljna; u njemu se može umanjiti vlastita reputacija i značaj svoje zemlje. Ako se hoće biti smišljen, treba razmisliti i proceniti: da li sam stvoren za rat ili ne«. Vrlo dobar savet ne samo za generale Napoleonove već i naše epohe.

»Ukravši vatru«, Napoleon nije mislio da negira značaj »genija« u veštini vođenja vojske, ali je i iskustvu davao isto toliki značaj.

Put da se postane vojskovođa, po Napoleonovom mišljenju, otvoren je ne samo za genije već i za ljude koji izučavajući vojnu istoriju upoznaju suštinu rata. »Poznavanje suštine rata postiže se samo iskustvom i izučavanjem istorije ratova koje su vodile velike vojskovođe«, poučava mali kaplar. Ali, istorija daje samo osnovne elemente za upoznavanje rata, a nipošto gotove recepte. »U knjigama piše da su Fridrih ili Napoleon još odmalena izučavali pohode Cezara i Evgenija i tako se pripremili za svoj veliki poziv vojskovođe«. »Sa naučne tačke gledišta« — kaže Šlihting u svom delu »Osnove savremene taktike i strategije« — »slična basna ne može da izdrži nikakvu kritiku. Naravno, velika dela tih vojnika mogla su da zapale ratoborno nastrojenu fantaziju takvih čitalaca, ali teško da su mogla poslužiti kao pogodna osnova za njihove lične podvige«.

Kako bilo da bilo, Napoleon je smatrao da je izvesna vežba uma bezuslovno neophodna i predlagao da se takve vojne discipline kao što su »taktika, prestrojavanja, inžinjerijske i artiljerijske nauke« izučavaju po udžbenicima »kao što se izučava geometrija«, to jest egzaktna nauka. On je smatrao *ravnotežu uma i karaktera* osnovnom odlikom vojskovođe. »Prva odlika koja uzdiže generale nad prosečnima jeste *ravnoteža uma i karaktera, ili hrabrosti.* Što se tiče karaktera i uma, oni treba da čine *kvadrat.* Ako preovladava hrabrost, vojskovođa će u ispunjavanju svojih zamisli poći pogrešno, dalje nego što je nameravao, i obratno — nedostajaće mu preduzimljivost i smelost za sprovođenje svojih planova ako mu um gospodari nad karakterom ili hrabrošću«. Na drugom mestu Napoleon kaže: »Glavna odlika glavnokomandujućeg jeste hladan razum, sposoban da pravilno prima utiske, a ne da se raspali ili pomrači, da se zanese zbog dobrih ili loših vesti«.

Onome što smo već rekli o ravnoteži uma i karaktera dodaćemo i ove Napoleonove reči: »Da se postane dobar general, ubeđen sam, treba imati ne samo veliki talenat, već i velika znanja. Ocenjivanje odoka i brzina u odlučivanju kod velikih vojskovođa dokazuje da su oni neobično dobro usvojili neophodna znanja«.

Po mišljenju Napoleona vojskovođa treba da zna više nego obični komandant. U tom smislu Napoleon piše svome bratu: »Vaše je pismo suviše mudro, što nije potrebno u ratu, gde su neophodni tačnost, snaga karaktera i jednostavnost«. Ne zaboravimo da se to odnosi na generala Napoleonovog doba, ali u naše vreme i potčinjeni starešina, sem navedenih osobina, u ratu mora da ima i znanja jer, po rečima Ludendorfa, danas »vojnik postaje vojskovođa«.

Napoleon je smatrao da je *smelost* neophodna odlika vojskovođe i ukazivao da je ona u svim ratovima koje su vodile velike vojskovođe zapažena kod njih, ali da je smelost vojskovođe, naravno, drukčija nego smelost običnog komandanta. »Hrabrost glavnokomandujućeg« — govorio je on — »razlikuje se od hrabrosti komandanta divizije ili kapetana grenadirske čete«. Napoleon je od vojskovođe zahtevao hrabrost »koja u iznenadnim slučajevima ne sputava slobodu uma, razmišljanja i odlučivanja«. Poznato je kakvom se hrabrošću odlikovao Mira. »On je ceo život proveo u ratovima, on je heroj, mada i ograničen čovek«, govorio je o njemu Napoleon, i u pismu njegovoj ženi isticao: »Vaš je muž vrlo hrabar na bojištu, ali je slabiji od žene ili kaluđera kada ne vidi neprijatelja. On nema nimalo moralne hrabrosti«. A baš ta *moralna hrabrost* treba da krasi pravog vojskovođu.

Smatramo da nema potrebe napominjati kakvu je radnu sposobnost imao Napoleon, kako je bio zauzet gotovo isključivo službenim poslovima. U tom pogledu mali kaplar nam je dao primer dostojan podražavanja, izjavljujući: »Ako se čini da ja za sve imam gotov odgovor i da me ništa ne može iznenaditi, to je zbog toga što pre nego bilo šta preduzmem dugo razmišljam i predviđam sve šta može da se desi. Nije to genije što mi onog momenta u poverenju došaptava šta treba da kažem u situacijama koje za druge predstavljaju iznenađenje; ne, to je rezultat moga obrazovanja i mojih razmišljanja. Ja uvek radim«.

Pošto smo se ukratko upoznali sa pogledima vojskovođe koji je prokrstario Evropu, obratićemo se njegovom savremeniku, protivniku po oružju, a sem toga i filozofu rata — *Klauzevicu.*

Teško je sažeto dati lik vojskovođe prema onom kako ga opisuje Klauzevic; potrebno je duboko ući u suštinu pogleda toga čoveka na vojnu delatnost uopšte da bi se tačno shvatile njegove misli o vojskovođi; zbog toga mi ne garantujemo da tumačimo bez greške postavke filozofa rata.

»Za izvanredna postignuća u ratu, počev od najnižih položaja, potreban je naročiti genije. Ali, istorija i sud potomstva obično daju ime naročitog genija samo onim umovima koji su blistali na prvim, tj. na položajima vojskovođe«, kaže Klauzevic i objašnjava »Razlog je u tome što su, svakako, i postavljeni zahtevi u pogledu uma i duha vrlo visoki«.*)

Po Klauzevicevom mišljenju genijalnost treba da bude svojstvena svakom vojniku, i ne samo njemu, jer »svaki posao, ako treba da se obavlja sa izvesnom virtuoznošću, zahteva naročite duhovne i duševne osobine. Onaj duh kome pripadaju takve sposobnosti u visokom stepenu, a izražavaju se u vanrednim delima, nazivamo genijem«.**)

---

*) Klauzevic: *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 79. — Prim. red.

**) *Ibid.*, str. 66, 67.

Na taj način, pod genijalnošću Klauzevic podrazumeva »vrlo jaku duhovnu sposobnost za izvesne poslove«, te »da bi se shvatila njena suština potrebno je uzeti u obzir svako harmonično usmeravanje duševnih snaga u pravcu ratnog delanja uopšte; tu harmoničnu snagu možemo smatrati *suštinom ratnog genija*. Kažemo ,harmoničnu' jer to baš i jeste obeležje ratnog genija, pošto on naime ne predstavlja jednu jedinu podobnost... nego je harmoničan *zbir duševnih sila* u kom jedna ili druga može preovlađivati, ali nijedna ne sme biti suprotna drugoj«.*)

Ukazujući da su »za višeg ratnog genija potrebne velike umne snage«, da njegov »um, tako reći, mora da stoji pod oružjem bez roka i odmora«, da »rat zahteva izvanredne umne sposobnosti«, filozof rata odmah napominje: »Rat je oblast samih opasnosti; zato je *hrabrost* pre svega prva osobina ratnika«.*)

»Ako sad bacimo ukupan pogled na sva četiri dela iz kojih je sastavljena atmosfera u kojoj se rat kreće: *na opasnost, telesni napor, neizvesnost i slučajnost,* lako je pojmiti da je potrebna velika duševna i umna snaga da bi se u ovom teškom elementu pouzdano i uspešno napredovalo — snaga, koju na osnovu njenih različitih modifikacija... nazivaju *energija, čvrstina, stalnost, jačina duše i karaktera.«**)*

Sve su ove odlike neophodne svakom vojniku uopšte, a naročito vojskovođi, jer su ovde »zahtevi u pogledu uma i duha zaista vrlo visoki«.

»Da bi se ceo rat, njegove najveće akcije, koje zovemo pohodima, doveo do sjajnog završetka, potrebno je veliko razumevanje viših državnih odnosa. Strategija i politika ovde se stapaju i vojskovođa postaje u isto vreme i državnik« — zaključuje filozof rata i tvrdi: »Vojskovođa postaje državnik, ali on ne sme prestati da bude ono prvo. Svojim pogledom on obuhvata na jednoj strani sve državne odnose, a na drugoj tačno zna šta može izvršiti sredstvima kojima raspolaže«.***)

»Pošto ovde raznolike i neodređene granice svih odnosa unose u razmatranje mnoštvo veličina, i pošto se većina ovih može proceniti samo po zakonima verovatnoće, to bi — ako vojskovođa ne bi sve ovo obuhvatio pogledom koji svuda nazire stvarnu istinu — nastala zbrka misli i obzira, iz kojih se sud ne bi mogao više nikako izvesti.«*)

»Ono što se ovde traži od viših duhovnih moći, to je jedinstvena celina, moć prosuđivanja, potencirana u čudesan duhovni pogled, koji u svome letu dodiruje i otklanja hiljade polutamnih predstava, što bi običan razum tek s mukom, polagano rasvetlio i na kojima bi se iscrpeo. Ali ovaj viši duhovni rad, ovaj genijalni pogled ipak ne bi

*) *Ibid.*, str. 67.

**) *Ibid.*, str. 71.

***) *Ibid.*, str. 79.

*) *Ibid.*, str. 79.

postao istorijskom pojavom kad mu ne bi bile u pomoći duševne i karakterne osobine, o kojima smo govorili.«

»Sam motiv istine je u čoveku vrlo slab i zato uvek postoji velika razlika između saznanja i moći. Najjači podstrek za rad čovek dobija od obećanja, a najjaču podršku, ako nam se dopusti da tako kažemo, od onih legura srca i uma koje smo upoznali u odlučnosti, čvrstini, stalnosti i jačini karaktera.«**)

»Ako se, najzad, zapitamo« — kaže Klauzevic — »koja vrsta razuma najviše odgovara ratnom geniju, to će nam reći pogled i na sam predmet i na iskustvo: da bismo u ratu poverili spas svoje braće i dece, čast i bezbednost otadžbine pre onima koji sve savesno ispitaju, nego onima koji samo traže delo, pre svestranim nego jednostranim, i pre hladnim no usijanim glavama.«**)

Ocrtavši umne i duševne osobine koje se traže od vojskovođe, Klauzevic ipak zahteva proširivanje poznavanja rata: »Nijedan ljudski umni rad nije moguć bez izvesnog bogatstva predstava, a ove, bar najvećim delom, nisu čoveku urođene, već stečene i čine njegovo znanje«.

»... Znanje mora biti različito prema položaju koji zauzima starešina; ono će se odnositi na manje i ograničenije sadržine ako on zauzima niži položaj, a na veće i obimnije ako je na višem. Ima vojskovođa koji se ne bi proslavili na čelu jednog konjičkog puka, i obrnuto.«*)

»Isključujemo ovde one teškoće koje se mogu savladati samo hrabrošću i tvrdimo da je baš umni rad lak i prost samo na nižim položajima, ali sa položajem rastu i teškoće, a na najvišem položaju, tj. položaju *vojskovođe nailazimo na najteže zadatke koji postoje za čovečiji duh.*«

Dalje Klauzevic određuje stepen znanja za vojskovođu. Po njegovom mišljenju »vojskovođa ne treba da bude ni učen istoričar ni publicista, ali mora biti upoznat sa višim državnim životom, mora da poznaje i pravilno ocenjuje konkretne političke pravce, nabujale interese, aktuelna pitanja i rukovedeće ličnosti. On ne treba da bude tanan posmatrač ljudi, niti oštar tumač ljudskog karaktera, ali mora da poznaje karaktere, način mišljenja i ponašanja, osobene mane i odlike onih ljudi kojima treba da zapoveda. On ne treba ništa da razume o uređenju kod kola, o zaprezi konja kod topa, ali mora umeti da pravilno oceni marš neke kolone i njegovo trajanje pod različitim okolnostima. Sve ovo znanje ne može se postići silom, pomoću aparata naučnih formula, već se stiče samo onda ako se u posmatranje stvari i u život unosi pravilan sud, ako se ima talenat za ove probleme«.**)

»Znanje, potrebno za rad u ratu na visokom položaju, odlikuje se, dakle, time, što se razmatranjem, dakle, *studijama i razmišlja-*

**) *Ibid*, str. 80.

*) *Ibid.*, str. 109.

**) *Ibid.*, str. 110.

njem, može steći samo ako postoji takav naročit talenat koji, kao po nekom duhovnom instinktu, ume, kao pčela med iz sveća, da izvuče samo duh iz pojava života, što se, sem razmišljanja i studijama, može steći i kroz sam život.«

»Nije, dakle, nužno« — zaključuje filozof rata — »pribegavati neistini i glupom sitničarenju da bi se spaslo duhovno dostojanstvo ratne delatnosti. Nikada nije postojao velik i odličan vojskovođa sa ograničenim duhom, ali je bilo vrlo mnogo slučajeva da su ljudi na nižim položajima služili sa najvećim priznanjem, a na najvišim su bili ispod osrednjeg, jer njihove duhovne sposobnosti nisu bile dovoljne.«*)

»Onaj ko treba da rukovodi ratom dužan je da izučava samo ono što je u vezi sa ratom. Ovakav zaključak je neizbežan, a svaki drugi ne zaslužuje pažnju« — kaže Klauzevic, i dalje razjašnjava da pri analiziranju sredstava teorija rata ide toliko daleko koliko je potrebno da se razjasni njihov uticaj prilikom upotrebe u praksi.

»Domet i dejstvo raznog oružja za taktiku su veoma važni, a konstrukcija oružja, iako takva dejstva od nje potiču, taktike se nimalo ne tiču, jer za ratnu delatnost nisu dati ugalj i šalitra, bakar i kalaj da iz njih pravi barut i topove, već joj je dato gotovo oružje sa svojim dejstvom. Strategija upotrebljava karte ne brinući se za trigonometrijska merenja; ona ne ispituje kako valja zemlju urediti, narod vaspitati i njime vladati, da bi u ratu dao najbolje uspehe, već ove stvari prima onakve kakve se nalaze u evropskoj državnoj zajednici i obraća na to pažnju samo tamo gde vrlo različite prilike osetno utiču na rat.«**)

Ukazavši da se na taj način uprošćuje oblast vojnih znanja, Klauzevic produžava: »Vrlo veliko mnoštvo znanja i sposobnosti za ratno delovanje uopšte, neophodnih još pre no što opremljena vojska može krenuti u rat, zbija se u nekoliko velikih rezultata pre no što dođe dotle da u ratu postigne krajnji cilj svoga dejstvovanja, isto tako kao što se vode neke zemlje slivaju u velike reke pre no što stignu u more«.*)

Uprostivši upoznavanje rata, njegov nas filozof ubeđuje: »Samo tako se može objasniti što su se tako često u ratu sa velikim uspehom, i to na višim položajima, čak i kao vojskovođe, pojavili ljudi koji su ranije imali sasvim drugo polje delatnosti. Uopšte, izvanredne vojskovođe nisu nikada potekle iz redova velikih mnogoznalaca, ili, šta više, učenih oficira, već mahom po svome celokupnom stanju nisu mogli raspolagati kakvom velikom količinom znanja. Zato su uvek i ismevali kao smešne pedante one koji su smatrali da je za vaspitanje budućeg vojskovođe neophodno ili bar korisno da počne sa upoznavanjem svih sitnica«.*)

Smatrali smo svojom dužnošću da čitaoce upoznamo sa ovim Klauzevicevim mišljenjima, jer će teorije drugih autora, koje ćemo

*) *Ibid.*, str. 110.
**) *Ibid.*, str. 108.
*) *Ibid.*, str. 108.

u daljem izlaganju navesti, biti nešto drugojačije, pa i savremena predstava o vojskovođi unekoliko će se razlikovati od one koju je Klauzevic izneo. Sada se ne mogu odbacivati kao nepotrebna današnjem vojskovođi ona znanja iz oblasti društvenog života i tehnike koja Klauzevic nije uključivao u strategiju. Filozof rata je težio da ne opterećuje mozak vojskovođe znanjima koja nemaju neposredne veze sa ratom. Sa time se čovek može složiti i sada, ali pošto se, baš prema njegovim rečima, »rat širi na sve strane, ne nalazeći za sebe određene granice« i pošto vojskovođa mora biti upoznat sa »državnim životom«, poznavati »politički pravac«, »nabujale interese« itd., to bi danas i njegova znanja morala da se »šire na sve strane«, ali »nalazeći sebi određene granice«, ne udubljujući se u sitnice, a naročito ne u pedanterije učenosti. Pretpostavljamo da se u tome ne razilazimo sa uvaženim starcem, jer on sam tvrdi da svakoj istorijskoj epohi treba da odgovara njena ratna veština, a istorijsku epohu mi ne određujemo ničim drugim nego izvesnim stepenom razvoja proizvodnih snaga. Bez shvatanja toga razvoja i promena koje iz njega proizilaze u životu društva uopšte, a posebno u vojnoj delatnosti, vojskovođa se u naše vreme ni najmanje ne može smatrati vojskovođom i teško da bi se »proslavio na čelu jednog konjičkog puka«.

Da bi završili sa gledištem Klauzevica na ulogu vojskovođe, moramo zaustaviti pažnju na sledećem.

Govoreći da »ratna veština na svom najvišem stanovištu postaje politika, ali, naravno, politika koja, umesto da piše note, bije bitke«, Klauzevic ukazuje: »Prema ovom gledištu je nedopušteno, pa čak i štetno, smatrati da neki veliki ratni događaj ili plan za njega treba prepustiti *čisto vojničkom prosuđivanju;* štaviše besmisleno je da se pri planiranju ratova pozivaju na savetovanje vojnici zato da bi prosuđivali sa *čisto vojničke tačke gledišta* o tome šta treba da rade kabineti; ali je još besmisleniji zahtev teoretičara da postojeća ratna sredstva treba predati vojskovođi, da on na osnovu ovih stvori čisto vojnički plan za rat ili pohod. Pa i opšte iskustvo pokazuje da, uprkos velikoj mnogostručnosti i razvijenosti današnjeg ratovodstva, glavne linije rata, ipak, uvek *određuju kabineti*, tj. ako hoćemo da se izrazimo stručno, samo *politička, a ne vojnička vlast«.*)*

Smatrajući »da bez izvesnog poznavanja ratne veštine ne bi trebalo da bude nijedno političko vođstvo«, Klauzevic kaže: »Daleko smo od toga da verujemo da bi neki vojni ministar, zadubljen u akta, ili neki inženjer-naučnik, ili čak i vojnik, odličan na bojnom polju, bio zato i najbolji ministar predsednik, gde to nije sam vladalac; ili, drugim rečima; nikako ne mislimo da je ovo poznavanje ratne veštine njegova glavna osobina: *sjajna, izvanredna glava, jak karakter,* to moraju biti njegove glavne osobine; poznavanje ratne veštine lako je dopuniti na ovaj ili onaj način«.*)

Jedno od takvih sredstava Klauzevic i preporučuje: »Tamo gde državnik i vojnik nisu sjedinjeni u jednom licu preostaje samo jedno

*) *Ibid.*, str. 524.
*) *Ibid.*, str. 524.

dobro sredstvo, naime, da vrhovni komandant *bude član vlade*, kako bi on uzimao učešća u najvažnijim momentima njenih sednica, kad se donose odluke. Ali ovo je opet moguće samo ako se kabinet, tj. vlada, nalazi u blizini vojišta, da bi se sve svršavalo bez znatnog gubljenja vremena«.**) Ali Klauzevic upozorava: »Veoma je opasan uticaj nekog drugog vojnog lica pored vrhovnog komandanta u kabinetu; retko će to dovesti do zdravog pravilnog rada«.**)

Sa ovim završavamo o ličnosti vojskovođe kako ju je prikazao priznati vojskovođa-praktičar Napoleon i njegov savremenik — filozof rata Klauzevic. Oba razmatraju određenu epohu ratne veštine na čijem se kraju lik vojskovođe, kao što smo videli, počeo pretvarati u duumvirat, koji sačinjavaju vojskovođa i njegov načelnik štaba, a zatim, sa pojavom Moltkea i Bizmarka, na istorijskoj pozornici u triumvirat, koji je dosegnuo i do naših dana.

Za ime Moltkea starijeg kod nas je vezana predstava o prelasku od *jedinstvenog komandovanja ka triumviratu*. Ali, ako se udubimo u postavke nemačkog feldmaršala, videćemo da je on »kolektivno« rukovođenje priznavao jedino kao surovu neophodnost. Po Moltkeovom mišljenju vojskovođa treba da ima potpunu slobodu samostalnog odlučivanja, a pošto *»na žalost u ratnu veštinu zalazi politika,* to pravi vojskovođa može da bude jedino vladar. Eto to je Moltkeova koncepcija o »kolektivnom« rukovođenju i ulozi vojskovođe u njemu.

Da naša tvrđenja ne budu neosnovana, obratićemo se samom Moltkeu.

»Ima vojskovođa kojima nisu potrebni saveti, koji sve procenjuju i rešavaju samostalno; oni koji ih okružuju dužni su samo da izvršavaju njihova uputstva. Ali to su zvezde prve veličine, koje teško da se pojavljuju svakog stoleća« — kaže feldmaršal i produžava ovako: »U većini slučajeva vojskovođa neće da bude bez saveta onih lica koja su, blagodareći svome obrazovanju i iskustvu, sposobna da pravilno cene situaciju. Ali od svih mišljenja samo *jedno* treba da dobije odlučujući značaj.«

»Vojskovođi treba da bude predloženo *samo to* mišljenje i to od strane samo *jednog* za to opunomoćenog lica. Neka ga vojskovođa ne bira po spisku starešinstva, već rukovodeći se potpunim ličnim poverenjem prema njemu.«

Ustajući odlučno protiv raznih saveta vojskovođi, Moltke kaže: »Ipak je najnesrećniji onaj vojskovođa koji nad sobom ima kontrolu, koji na prvi zahtev mora da polaže račune o svojim pretpostavkama, planovima i namerama: ta kontrola je predstavnik najviše vlasti u glavnom štabu ili telegrafska žica u pozadini«.

»Kod takvog sistema mora da se slomi svaka samostalnost, svaka brza odluka, svaki smeli rizik, bez kojega je nemoguće voditi ni jedan rat. Samo vojskovođa koji ima potpunu vlast može da donese smelu odluku.«

**) *Ibid.*, str. 525.

»Opasno je izdaleka izdavati i dobra naređenja. Ako u armiji nema više vojne vlasti, vojskovođa treba da ima punu slobodu dejstva. *Nemoguće je voditi rat sedeći za pisaćim stolom;* pitanja koja zahtevaju hitno rešavanje mogu se, zavisno od situacije, rešiti samo na licu mesta.«

»Prema tome, ako je rat objavljen, glavnokomandujućem treba dati *punu slobodu* da dejstvuje po sopstvenom nahođenju. *Izbor glavnokomandujućeg je izvanredno važno pitanje,* koje se, na žalost, u mnogim slučajevima ne rešava po zaslugama, već na osnovu ličnih shvatanja. *Teška odgovornost leži na njemu* — pred bogom i sopstvenom savešću; u upoređenju sa tim, odgovornost pred vladom iščezava. Komandant armije u svojim dejstvima, čiji uspeh nije nikada zagarantovan, isto kao i državnik koji rukovodi politikom, ne treba da se boji sudske odgovornosti. On snosi sasvim drugu odgovornost pred bogom i sopstvenom savešću za život mnogih hiljada ljudi i za dobro države. On gubi nešto što je veće od slobode i imovine.«

»Zbog toga se vladar svuda pojavljuje kao istinski glavnokomandujući, koji, mada je teoretski neodgovoran, u stvari snosi najveću odgovornost, jer — ko može reskirati više od njega kad je u pitanju kruna i skiptar.«

Prema tome, feldmaršal dosta jasno opisuje *lične* pobude koje obuzimaju vojskovođu pri rukovođenju. One su daleko od prave odgovornosti za obaveze koje je na sebe primio; sve se sastoji u tome da se ne izgubi »kruna i skiptar«. Ali feldmaršal malo veruje u vojskovođe »prvog reda«, i, pored glavnokomandujućeg na sceni se pojavljuje *jedno lice,* koje se, naravno, ovaploćava u načelniku generalštaba.

Da bismo prikazali uzajamne odnose tih dveju ličnosti, navešćemo kako Moltke opisuje jedan ratni dan 1870. godine u nemačkoj vrhovnoj komandi.

»Godine 1870. dani su prolazili ovako: ako nije bilo borbi ili pokreta, onda je redovno u 10 časova izjutra načelnik generalštaba, u pratnji general-kvartirmajstora (lice koje upravlja pozadinom, *B. Š.),* referisao kralju o svim dobijenim obaveštenjima i izveštajima i na osnovu njih izlagao nove predloge. Referisanju su prisustvovali predsednik ratnog saveta, ministar vojske, a kada se glavni štab 3. armije nalazio u Versaju, i prestolonaslednik, ali su svi oni samo slušali referat. Tom prilikom je kralj od njih zahtevao obaveštenja o ovom ili onom pitanju, *ali nikada nije tražio savete u pogledu operacija ili predloga načelnika generalštaba.«*

»Načelnik generalštaba je prvo pretresao svoje predloge sa oficirima štaba; zatim ih je kralj podvrgavao veoma podrobnom razmatranju. Sa vojničkom pronicljivošću, uvek tačno ceneći strategijsku situaciju, on je ukazivao na sve opasnosti koje se mogu pojaviti, ali pošto je u ratu svaki korak vezan sa opasnošću, svi su ti predlozi ostajali neizmenjeni.«

Ukazujući da je »kralj Viljem bio pravi vojskovođa«, Moltke dolazi do sledećeg zaključka: »Vladar, pod čijom se vlašću nalazi

cela država sa svojim pomoćnim sredstvima, s pravom staje na čelo vojske samo onda ako je u stanju da vodi svoje trupe i da na sebe primi tešku odgovornost za sve što se u ratu bude desilo. Ako se ovi uslovi ne ispune; njegovo prisustvo će uvek paralizujuće delovati na vojsku... Operacijama može rukovoditi samo *jedna jedina volja«*.

Mislimo da je i bez naših objašnjenja dovoljno jasna kako uloga »pravog« vojskovođe-vladara tako i »jednog lica« — načelnika generalštaba, čiji su se predlozi, makar i uz ograđivanje, uvek prihvatali, dok je odgovornost ležala na kralju. Nije bio loš položaj načelnika nemačkog generalštaba: ne samo da »u operacijama« njegove postavke nisu podvrgavane kritici, već je i oko vođenja rata u celini vodio sporove sa Bizmarkom. To je sasvim razumljivo, jer je po mišljenju Moltkea »politika, na žalost, neodeljiva od strategije« i »za tok rata rukovodeći su pretežno vojni razlozi, a politički samo utoliko ukoliko ne zahtevaju ništa nedopustivo sa vojne tačke gledišta. Vojskovođa nikada ne treba da se rukovodi samo političkim pobudama, već da u prvi plan stavlja uspeh u ratu. Kako će politika iskoristiti pobede ili poraze, to se vojskovođe ne tiče — to je isključivo njena stvar«.

Za sada se nećemo upuštati u analiziranje Moltkeovih misli o politici i strategiji, jer ćemo to učiniti kad bude trebalo. Sada je za nas važno da ustanovimo samo njegovo gledište o vojskovođi.

Kao što vidimo, vojskovođa je dužan da gotovo potčini politiku, i ne samo politiku već i ceo ostali život države. Ukazujući da je Nemačka garancija mira, Moltke otvoreno izjavljuje da stremljenje ka politici mira »može da bude sprovedeno oslanjajući se na vojsku, koja je uvek spremna za rat. Ako bi nedostajao taj ogromni — zamajac, onda bi se državna mašina zaustavila, a diplomatske note našeg ministarstva spoljnih poslova ne bi imale potrebni efekat«. »Armija je najvažnija institucija u zemlji, jer samo blagodareći njoj mogu da postoje sve ostale ustanove; svaka sloboda, politička i građanska, sve što je stvorila kultura, finansije i država — sve to cveta i nestaje zajedno sa vojskom.«

Feldmaršal nas uči: »Za razliku od prošlosti, sada su za vođenje rata potrebna nova pomoćna sredstva. Sada je nemoguće biti bez pomoći nauke i tehnike u svim njihovim vidovima. Svi treba da rade zajedno, kako bi izašli kao pobednici u velikoj borbi naroda. Ali to još nije dovoljno da bi se sve te snage sjedinile... Svako je sklon da unekoliko preuveličava značaj svoje delatnosti, i mnogi zaboravljaju da je njihova delatnost samo sredstvo, a ne cilj. U miru je lakše suzbiti slična pogrešna gledišta i ona neće imati veliki značaj, ali u ratu, koji brzo teče, a najmanja naša greška može da izazove neuspeh. Zbog toga za uspešno vođenje rata *tehnika i nauka ne treba da budu saveznici već vazali vojnog rukovodstva«*.

Na taj način, u vojsci mora kao u žiži da se skupi život cele države, a pošto na čelu vojske stoji vojskovođa, a za njim načelnik

generalštaba, koji je faktički vojskovođa, onda ovaj poslednji i mora da reguliše ceo život države. Tako mi shvatamo Moltkea, samo ako se ne varamo. Do triumvirata je prilično daleko!

U svojim »Ratnim poukama«, na koje smo se do sada pozivali, nemački feldmaršal nam ne daje tako jasno ocrtan lik vojskovođe, kao što je to učinio Klauzevic.

Ali mi znamo da vojskovođa ne treba da se boji sudske odgovornosti, jer je znatno veća njegova odgovornost pred »bogom i sopstvenom savešću«, da on može da izgubi »krunu ili skiptar«, koji su po Motkeovom mišljenju suštastveni atributi. Vojskovođa mora da donosi smele odluke, ali »pogrešno je misliti da se ranije pripremljeni ratni plan može sprovesti od početka do kraja. Prvi sudar sa neprijateljskim oružanim snagama uvek stvara novu situaciju, koja zavisi od njegovog ishoda; mnogo od onoga na što je ranije bilo nemoguće računati postaje moguće. Vojskovođa je dužan da pravilno oceni izmenjenu situaciju, da izda neophodna naređenja za kraći vremenski period i da ih energično dovede do izvršenja«.

Na drugom mestu Moltke piše: »Vojskovođa nikada ne ispušta iz vida svoj glavni cilj i ne zbunjuje se zbog pojedinih neizbežnih odstupanja od njega, ali on ne može unapred tačno odrediti put kojim se nada da će dostići taj cilj«. Ukazujući da je situacija u ratu »pokrivena mrakom neizvesnosti«, Moltke produžava: »Ipak vođenje trupa nije delo slepe slučajnosti. Sve te slučajnosti, na kraju krajeva, jednako donose korist ili štetu kako jednoj tako i drugoj strani; zato vojskovođa čija dejstva nisu najuspešnija, ali su ipak celishodna, ima još izgleda da dostigne svoj cilj. Jasno je da za to nisu dovoljna samo teoretska znanja; rat pruža mogućnosti da se razvija um i čeliči karakter do dostizanja potpunog savršenstva u tom smislu; kao važna potpora može da služi prethodno vojno obrazovanje, kao i vojnoistorijsko i životno iskustvo«.

Smatramo da će vojskovođi poslednje tri odlike biti mnogo potrebnije nego njegov strah »pred bogom i sopstvenom savešću«.

Bilo bi izlišno govoriti da je sam Moltke, kao vojskovođa, imao veliku radnu sposobnost, da je bio pametan, imao široko znanje, kako vojno tako i opšte, da je bio povučen i ćutljiv, a donekle sklon intriganstvu. Budući feldmaršal je već u zrelim godinama stupio na put određen za vojskovođu, podilazeći mu polako obilaznim putevima »životnog iskustva«. Kao što i dolikuje poštenom Nemcu, on nije ukrao »svetu vatru« s neba, slično Napoleonu, već je svojim, po shvatanju aristokrata, finim manirima i veštinom u igri, postigao da postane poznat. Na žalost, filozof rata Klauzevic, iz određenih razloga, nije predvideo za budućeg vojskovođu ovaj put, koji je mnogo pristojniji od krađe. I sam je Šlifen, kako izgleda, iz poštovanja prema svom prethodniku na dužnosti načelnika generalštaba, prećutao taj put. Možda za Moltkea i nije bilo drugog puta, jer on i po prirodi nije bio »sin revolucije«, kao Napoleon. Ali, ako je potrebno birati put kojim treba ići da se postane vojskovođa, mi bismo radije

krenuli Napoleonovim putem, iako je drzak i dostojan osude, nego što bismo veštinom u igri pomoću nogu sticali slavu.

Drukčijim putem je išlo isticanje vojskovođa u Francuskoj, gde je cvetao kult »vojnika«, izražen u ličnoj hrabrosti i izvesnoj grubosti maršala Trećeg carstva.*) Francuska je i dalje ostala na gledištu da vojskovođa mora imati potpunu vlast, ističući kod njega uglavnom karakterne osobine i ratno iskustvo, koje se bogato sticalo u raznim kolonijalnim ratovima.

»Kolektivno« komandovanje — pronalazak nemačkih mozgova — francuska vojna misao nije priznavala sve do druge godine svetskog rata, ali je ono kasnije prokrčilo sebi put, utrveniji nego u centralnim državama.

Kako bilo da bilo, u Nemačkoj je načelnik generalštaba, zaklanjajući se iza vladara, istupao u ulozi vojskovođe i morao je da ima sve osobine potrebne za tu visoku dužnost.

Nemačka vojna misao je do Šlifena živela po uputstvima Moltkea starijeg i nije isticala nove postavke. Zbog toga ćemo se obratiti već poznatom Šlifenovom članku »Vojskovođa« i videti čime treba da se odlikuje pravi vojskovođa.

»Ako se mladi vojskovođa« — piše Šlifen — »oslanja samo na svoju božansku misiju, svoj genije, na potporu i zaštitu neke više sile, njegova pobeda biće sumnjiva. Napornim radom on mora da se pripremi za svoj visoki poziv i da svoje duhovne snage i snage razuma prožme jasnoćom«.*)

»Ali, koliko se znanja zahteva od jednog vojskovođe!« — uzvikuje Šlifen i produžava: »On ne treba da zna samo kako se vojska vodi u pobedu; on mora i da je stvori, naoruža, snabde, obuči, odene i hrani. Možda se mogu naći i drugi koji će te zadatke preuzeti od njega. A oni ga nikad neće moći zadovoljiti. Vojskovođa ne može da se stavi na čelo proizvoljnih trupa. On mora da ima svoju sopstvenu vojsku.*)

»Ali, sama vojska, pa bila ona i najbolja, nije dovoljna za vođenje rata. Rat je samo sredstvo politike. Da se ono učini efikasnim, potrebna je priprema od strane državnika. *Vojskovođa mora, dakle, da bude i sjajan državnik i diplomata. Sem toga, on mora da pribavi i ogromne sume koje guta rat.«*)*

Uzevši zatim rad vojskovođe u vođenju rata, Šlifen dolazi do zaključka: »*Međutim, za uspeh je, u sadašnjim kao i ranijim uslovima, naravno, potreban pravi vojskovođa*«, i napominje: »1866. i 1870. pošlo je za rukom da se vojskovođa zameni triumviratom, ali to ne mora uvek da uspe«.**)

Šlifenov savremenik, propovednik nemačkog militarizma, Bernhardi u svom delu »Savremeni rat«, koje je objavljeno pre svetskog rata, daje ovakav lik vojskovođe.

---

*) Misli se na carstvo Napoleona III. — Prim. red.

*) Vidi članak »Vojskovođa« u knjizi: Šlifen, *Kana*, izdanje »Vojnog dela«, 1953, str. 226—227.

**) *Ibid.*, str. 231.

»Ratna veština ne može da postoji bez slobode« — kaže Bernhardi — »i zbog toga neophodnost svesne slobode dejstva u određenim granicama postavlja vojskovođi takve zahteve kojima retko ko može da udovolji, a međutim, od njihovog ispunjenja zavisi sudbina vojske i države. Opšti sadržaj tih zahteva proširuje se na najraznovrsnije oblasti i mobiliše sve sposobnosti i snage čoveka za rad.«

Uzmimo prvo oblast praktičnog rukovođenja trupama« — produžava Bernhardi — »pa ćemo uvideti da će samo potpuno poznavanje sredstava kojima se vodi rat dozvoliti vojskovođi da ostvari svoju strategijsku slobodu. Ako se nije prilagodio materijalnim uslovima vođenja rata, onda on rizikuje da postane zavistan od njih i, prema tome, izgubi izvestan deo svoje slobode.«

»Međutim, u tim pitanjima praktičnog znanja reč je o najprostijim zahtevima koji se postavljaju vojskovođi, o znanjima i sposobnostima koje se stiču neprekidnim radom, razmišljanjem i praktičnim vežbama. Zahtevi koji se postavljaju njegovim umnim i moralnim osobinama su sasvim druge vrste.«

»Vojskovođa treba da pristupi svome zadatku oslobođen predrasuda i predubeđenja, bojazni od ljudi, okova egoizma, potčinjenosti sopstvenim strastima i slabostima, straha od odgovornosti i rizika; on treba požrtvovano da služi samo stvari za koju radi i da bude u stanju da podnese fizičke i moralne napore. Njegov zadatak dobija dve forme: pretpostavke i dejstva; te forme jedna drugu uslovljavaju i međusobno se dopunjuju, ali one pretpostavljaju dva potpuno različita vida radne sposobnosti. Kod razrade planova važniju ulogu igraju umne sposobnosti vojskovođe, a kod dejstva — moralna snaga; ali, umna sposobnost i moralna snaga treba stalno jedna drugu da podržavaju i dopunjuju. Za vojskovođu je toliko važno da očuva duševnu ravnotežu i jasno rasuđivanje da to treba priznati za najneophodniju osnovu ratne veštine. Međutim, krajnje je teško zadovoljiti te zahteve među hiljadama teškoća koje svakog časa iskrsavaju pred vojskovođu.«

Pre svega, neophodno je shvatiti opštu političku situaciju, pravilno oceniti svoja i neprijateljska borbena sredstva i sa rukovodiocima državne politike odrediti ratni cilj neophodan za dostizanje političkog cilja. Zatim treba razraditi ratni plan, pravilno oceniti lica određena da rukovode operacijama, kao i neprijateljske komandante, njihove namere i osobine. Sav je taj rad pretežno umni, ali i on zahteva veliku čvrstinu karaktera, da bi se mogli odbaciti raznovrsni zahtevi koji su sa vojne tačke gledišta neprihvatljivi.«

»Ti se zahtevi ispoljavaju još u miru u toku pripreme za rat, koja u izvesnom smislu spada u oblast strategije. Finansijske teškoće, javno mnjenje, nepravilna ocena političke situacije, filistarstvo, shvatanje života sa materijalne tačke gledišta, najzad partije u samom narodu neprijateljski raspoložene prema državi — sve to sa svih strana pritiskuje organizatora rata i teži da odvuče njegovu pažnju od strogih zahteva ratne neophodnosti. S druge strane, mirne parade sa ozbiljnim oruđem rata, pogrešni pogledi na odbranu dr-

žave u inžinjerijskom smislu i na vođenje rata, popustljivost i ustupci interesima suprotnim ratu vrlo često su dovodili do zanemarivanja vojne delatnosti, slabljenja borbene gotovosti vojske i uvlačenje države u najtežu katastrofu.«

Govoreći o teškoćama koje iskrsavaju pred vojskovođu za vreme strategijskog razvoja, Bernhardi ih nabraja: »Ovde se traži pomoć provincijama, koje bi u vojnom pogledu bilo korisnije za izvesno vreme predati neprijatelju, onda treba iskoristiti železničku mrežu, pri čemu se prividna korisnost, u stvari u strategijskom i taktičkom pogledu pretvara u štetu; pojavljuju se politički i dinastički uticaji, lično častoljublje i zavist starijih komandanata i sve ostale slabosti svojstvene čoveku — što je često guralo vojskovođu na put potpuno nespojiv sa njegovom vojničkom savešću«.

»Vojskovođi je izvanredno teško da se reši svih tih uticaja sa strane, tim više što se oni vrlo često zasnivaju na spoljnjem autoritetu zvaničnih lica i izgledaju opravdani. *Samo čvrst karakter i vedar um mogu u borbi gledišta, želja i zahteva da sprovedu čisto vojne ideje koje donose uspeh,* koji će jedino i moći da odstrani sve prepreke i udovolji svim željama«.

»Zahtevi i prepreke koje se moraju otklanjati pri sastavljanju ratnog plana« — kaže Bernhardi — »često se pojavljuju i u toku vođenja rata.«

»Ne podati se tim uticajima, ni ubistvenom pesimizmu, ni prekomernom optimizmu, sačuvati u svim situacijama duševnu ravnotežu, koja jedino i omogućava jasnoću rasuđivanja i odlučnost dejstava, i u isto vreme snagu volje i mišljenja, koja omogućava postizanje najvećih rezultata, ispoljiti najveću smelost i očuvati inicijativu u pobedama i porazima — sve to postavlja najveće zahteve duševnoj i moralnoj snazi i slobodi uma vojskovođe.«

»Samo ta sloboda može mu omogućiti da ostane na potrebnoj visini i da u sreći i nesreći sačuva sposobnost donošenja raznovrsnih novih odluka, koja omogućava da se ne dejstvuje prema unapred stvorenim gledištima, već da se u svakom posebnom slučaju primenjuju ona sredstva koja u datim uslovima osiguravaju pobedu.«

»Mi se nalazimo na granici oblasti koja se ne može podvrgnuti naučnom istraživanju i uvrstiti u teoriju ratne veštine i koja, bez obzira na to, ima bitan uticaj na vođenje rata. To je oblast visoke celishodnosti, koju ne uslovljavaju ratni uspesi, već narodno-psihološki, moralni i svetskoistorijski momenti.«

»Mi priznajemo« — završava Bernhardi oblikovanje lika vojskovođe — »da se u ratu, koji rešava sudbinu naroda i država, u svim dejstvima *treba rukovoditi višim razlozima* i da vojskovođa može potpuno slobodno obavljati svoje dužnosti samo u slučaju ako se uzdigne visoko iznad mase i nauči da kao i državnik, dostojan toga imena, gleda na stvari i da ih ceni u nacionalnom i svetskoistorijskom svetlu. Samo pod tim uslovom on može upoznati pravu suštinu rata i voditi ga celishodno u najvišem smislu te reči.«

Tako je tekla vojna misao na obalama Špreje. S druge pak strane Rajne ona skreće, i to ka intelektualizmu.

»*Slobodna ratna veština!*« — uzvikuje Leval. — »Pa to je strategija umovanja, veština kombinovanja, a mehanizam to je elemenat pozitivan, naučan.

»Rat se vodi ne samo mozgom, kao što misle neki ljudi. Mozak je pre organ koji razgrađuje nego stvara. Mozgu treba pribaviti raznovrsne podatke, a ti su podaci pozitivni.«

»Razum, rasuđivanje i indukcija prerađuju te podatke pa se kao rezultat dobija kombinacija, projekat operacije (tj. produkt umovanja). Zatim, da bi se shvatilo koliko je ta ideja ostvarljiva u praksi, neophodno je da se tu umeša računica (pozitivan deo).«

»Zavisno od faze menjaju se suština i utvrđeni zadaci. U oblasti teorije gospodare razum i volja: ovde delatnost ima prvenstveno umni karakter. To je veština koju prate iznenađenja, proizvoljnost, emocije i neograničenost«.

»Zatim treba napustiti te visine, gde gospodari puna sloboda, i spustiti se na zemlju, gde su same prepreke, preći sa maštanja na stvarnost, staviti u pokret pojedine elemente, dati impuls masama, savladati otpor, udovoljiti svim zahtevima, predvideti, proračunati. Ovde veština bledi, a na scenu stupa nauka sa svom svojom tačnošću i pozitivizmom«.

»Poetska strana rata postepeno iščezava« — zaključuje Leval. »Njen blistavi čar ustupa mesto mehanizmu. Veština vrši zaokret od idealnog i sve se više približava realnom; to je posledica tehnike«.

Po mišljenju Levala »mnogo se govori o geniju . . . Genijalnost je nesumnjivo dar prirode, jer su preduslovi za to široka intelektualna sposobnost i veoma svestran um . . .« Otuda je zaključak: »Nije dovoljna samo prirodna obdarenost da se postane vojskovođa. Pristalice urođenih ideja uzaludno nastoje da ponovo u prvi plan postave nadahnuće. Nadahnuće više ne postoji, ako je uopšte ikada i postojalo . . . Sada je znanje korisnije nego ikada. Široka rasprostranjenost novih izuma sve više teži da izravna moralne razlike među nacijama: preimućstvo će biti na strani veštijih, iskusnijih, obučenijih; ali će terazije sudbine, naravno, uvek osetno reagovati ako se na jedan od tasova stavi genije vojskovođe«.

Moltkeove uspehe Leval baš i objašnjava time što je on imao više znanja nego veštine. »Feldmaršal Moltke pokazao je mnogo više znanja, nego veštine, kod njega je mehanicizam preovladao nad zamisli«.

»*Organizacija i komandovanje su važniji od svega*« — pisao je Bonal. »*Same vojničke vrline su nedovoljne.* Sem njih, potrebne su velike intelektualne snage, koje bi dugo mogle da rade po jednom dobrom metodu i u povoljnoj sredini.«

Ideja *»vojnog mandarinata«*)* ovladala je umovima Gala, koji su svoje neuspehe sedamdesete godine objašnjavali time što njihovi

---

*) Mandarin — evropski naziv za visoke državne činovnike u staroj feudalnoj Kini. — Prim. red.

maršali Trećeg carstva nisu poznavali vojnu nauku i težili su da svoju delatnost zasnuju na karakternim osobinama vojskovođe.

Nismo se dotakli ruskih gledišta o vojskovođi; ona su, počev od srećne ruke Lera, davala prednost intelektualizmu, a takvi mislioci kao što je bio Dragomirov bili su proroci u pustinji. Istina, treba reći da intelektualizam, naročito kod Rusa, nije bio prihvaćen i ruske vojskovođe rado su na prvo mesto isticale »nadahnuće«, jer ono nije opterećivalo mozgove prethodnim radom, a to preimućstvo je za ruske generale bilo veoma važno. Tačnije rečeno, ruska vojna misao nije imala strogo određene poglede na ulogu i značaj vojskovođe u savremenim uslovima, pa je sa ljubavlju gajila ideju Suvorova: »Sva vlast izabranom vojskovođi«, tim više što je ona vrlo dobro štitila »vojne mandarine«, kakvi su bili ruske vojskovođe pred svetski rat, pa i za vreme samog rata.

U toku tog rata videli smo mnogo raznih »vojnih mandarina« — intelektualista i voluntarista — a danas većina od njih, izgubivši svoje mandarinske brojanice, ponekad razmišlja o tome šta se zahteva od vojskovođe naših dana; i upozna nas sa svojim mislima.

Slobodni smo da čitaocima našeg dela iznesemo neke od tih misli, osobito onih mandarina koji su pretrpeli brodolom. Međutim, smatramo da bi iz određenih razloga bilo neugodno sada tražiti istinu u izjavama vojskovođa koji su još slavni.

Dakle, obratimo se čuvenom *»paru« mandarina,* koji je naročito pretendovao na ulogu velikih ljudi — Hindenburgu i Ludendorfu.

Ti »državnici« našeg doba otvoreno izjavljuju da se nisu naročito interesovali za politiku.

»Za političare i partije nikad se nisam interesovao« — kaže nam Ludendorf, ali u isto vreme pokazuje da se to odnosi upravo na one partije koje su govorile »o sporazumu, umesto podizanju borbene sposobnosti nacije«. Vlada i partije većine sporazumele su se i odbacile me sa mojim vojničkim mišljenjem.«

»Jasno je da sam našao više pristalica u onim partijama koje su, kao i ja, smatrale da je sporazum, zbog rušilačkih stremljenja neprijatelja, nemoguć i zato se izjašnjavale za maksimalno ispoljavanje energije u vođenju rata. Ja se nikada njima nisam obraćao, ali su one imale poverenja u mene. To je bila manjina desničarski orijentisana. Zato su me one druge žigosale imenom ,reakcionara', mada sam mislio samo o vođenju rata.«

»Ja nisam ni ,reakcionar' ni ,demokrata'« — produžava poznati načelnik štaba. »Moj je cilj za vreme rata bio ovakav: najenergičnije vođenje rata i jačanje vojnih i isto toliko važnih poljoprivrednih, životnih mogućnosti za buduću Nemačku.«

Ispostavlja se da su protivnici i pristalice Ludendorfa uvlačili u »partijske nesuglasice«, a njegovi su protesti bili uzaludni, jer je »vladi odgovaralo da nađe odvod groma« u čoveku koji se u suštini rukovodio »otvorenim vojničkim mišljenjem«.

Mi odlično znamo da to ni izdaleka nije bilo tako kako nam prikazuje Ludendorf, koji je pokušavao da u svoje ruke uzme upravljanje celom zemljom. Šta je njemu za to nedostajalo — takođe je poznato; on nije bio »državnik«, i tek posle rata je počeo da izučava pitanja koja utiču na rat ništa manje nego čisto vojni faktori.

Ludendorf, »koji se rukovodio otvorenim vojničkim mišljenjem«, iznosi da su »rukovođenje frontom i briga o vojsci i održavanju sposobnosti otadžbine za rat stajali na prvom mestu među svim ostalim poslovima. Vojno-politička pitanja koja su se ticala budućnosti dolazila su tek u drugu liniju. Danas mi znamo šta je donela prva linija, a druga, koja je bila nepoznata prvom general-kvartirmajstoru, više joj nije mogla ukazati podršku. Međutim, nemački mozak Klauzevica misli o toj stvari ovako: »Niko ne počinje rat (ili bar radeći razumno, ne bi trebalo da ga počne) a da se ne zapita šta želi da dostigne ratom, a šta u samom ratu«. »Prvo je cilj rata« — uči Klauzevic — »a drugo je cilj koji je postavljen ratu«.

Ludendorfov patron Hindenburg u svojim memoarima, koji su u književnom pogledu slabiji, ponavlja misli svoga načelnika štaba.

»I za vreme moje delatnosti na višim komandnim dužnostima na Istoku, i posle moga naimenovanja za načelnika generalštaba vojske, nisam imao potrebe da se bavim pitanjima savremene politike više nego što je bilo potrebno. Istina, smatrao sam da se vojno rukovodstvo u uslovima pozicijskog rata ne može sasvim ograditi od politike.«

»Složićete se sa mnom da nema oštre granice između politike i vojnog rukovodstva« — izjavljuje Hindenburg. »Oni moraju još u miru da usklade svoj rad. Za vreme rata, koji angažuje sve njihove snage, dužni su da se uzajamno dopunjuju.«

Takve poglede na politiku i strategiju imale su u suštini sve vojskovođe svetskog rata, i kada su vlada i političke stranke većine htele da od ove ili one vojske preuzmu upravljanje zemljom, nailazile su na oštar otpor svojih »vojnih mandarina«.

Nije naš zadatak da dajemo ocenu gore navedenih nemačkih mandarina, kad je to u Nemačkoj u odnosu na Ludendorfa bolje od nas učinio Delbrik. Dokazujući političku nespremnost toga ljutog Teutonca, profesor istorije dolazi do zaključka, *da su »najveći stratezi većinom bili i državnici«*. Šta je u stvari predstavljao Ludendorf u onom što je »osnovno« u društvenim odnosima, u ekonomici. Delbrik nam daje odgovor kroz usta drugog javnog radnika, ekonomiste: »,Kod nas vlada ludi kadet' rekao mi je negde na prelomu 1917—1918. godine sa tupim očajanjem jedan od onih koji su se nalazili na izvoru rešavanja tih (ekonomskih) pitanja«. Kako izgleda, taj javni radnik nije bio od onih »desničara« kojima je bio i ostaje blizak »ludi kadet«.

Ma kako da je sablažnjivo poći putem kritike delatnosti i misli Ludendorfa, mi nemamo pravo da njim krenemo, jer će nas

to odvući od zadatka koji smo sebi postavili. Samo ćemo se letimično osvrnuti na njegovo mišljenje o vojničkim kvalitetima vojskovođe.

Priznavši da je »rat grub zanat« prvi general-kvartirmajstor je, posle surovih pouka, shvatio suštinu te pojave u životu čovečanstva, ne menjajući, istina, svoje zanatsko gledište o njemu.

»Po mom dubokom ubeđenju vojska i narod sada treba da čine jednu celinu«, kaže on danas.

»Vođenje rata zahteva ne samo volju i dalekovidost« — kaže Ludendorf — »već i ovladivanje čitavom moćnom ratnom mašinom što se postiže i održava samo gvozdenom energijom. Ovde treba dodati još nešto: shvatanje psihe trupa i osobina neprijatelja. To se ne stiče već postoji, kao i mnogo šta drugo, u samom čoveku. Pri rešavanju komplikovanih borbenih zadataka neophodno je voditi računa i o iznenađenjima. Ali su glavni uzajamno poverenje i vera u pobedu, koji sjedinjuju trupe i vojskovođe.«

Rat zahteva velike količine raznog materijala. Čak i takav voluntarist kao što je bio Ludendorf priznaje da »ugalj za vođenje rata ima isti značaj kao i nafta«, da »ugalj i gvožđe čine osnovu svake vojne industrije«, da je »poljoprivreda za vođenje rata isto tako važna kao i vojna industrija«.

Zato je »par vojskovođa«, prema izjavi Ludendorfa, »težio da izbegne sve bezgranične planove« i »u svim preduzetim merama polazio isključivo od zahteva rata«.

Rat je svojom grandioznošću gazio one ljude koji su se »rukovodili otvorenim vojničkim mišljenjem«, što je i sam Ludendorf više puta priznavao.

Mnogim iskušenjima je izložena sudbina vojskovođe« — izjavljuje on. »Laici prosto gledaju na rat kao na aritmetički zadatak sa određenim veličinama, ali u stvari, on je sve što hoćeš, samo ne to. To je borba velikih neispitanih fizičkih i duševnih snaga, naročito teška za onu stranu koja je u manjini. Mora se voditi računa o različitim karakterima i subjektivnim osobinama ljudi i u tom haosu jedino se volja rukovodioca pojavljuje kao činilac koji sve to reguliše.«

»Samo šef države ili državnik koji se čista srca odlučuje za rat preživljava isto toliko ili još više nego vojskovođa. Ali, ipak, od njega se zahteva jedna krupna odluka, dok se od vojskovođe te odluke traže svakog dana i svakog časa. Od njega stalno zavisi sudbina stotina hiljada ljudi, pa čak i celih nacija. Za vojnika ništa ne može biti veće ni teže nego stajati na čelu armije ili čitave narodne vojske.«

»Svaki je komandant obavezan da misli na budućnost. On nema pravo da živi današnjim danom, jer bi zbog toga trpela i borbena dejstva i trupe u ratu. Surova stvarnost sama se brine o tome da se planovi, kod kojih jačina trupa ne odgovara jačini neprijateljskog otpora, ne ostvare«.

»Rat je tako grandiozan« — zaključuje Ludendorf — »i daje tako širok prostor blistavom stvaralaštvu *da jedan čovek ne može* ispuniti sve zahteve koje on postavlja.«

Na taj način, vojskovođa se raščlanjava čak i u slučaju kad vojno rukovodstvo rukovodi ratom.

»Usled strahovite preopterećenosti poslom i velike odgovornosti ja sam oko sebe mogao trpeti jedino samostalne i iskrene ljude, od kojih sam zahtevao da otvoreno iznose svoje mišljenje, što su oni ponekad temeljito i činili. Sa dubokom verom u sopstvene snage, čvrsto i nepokolebljivo su stajali oko mene moji saradnici. Oni su bili požrtvovani i u isto vreme samostalni pomoćnici, duboko svesni svoje dužnosti. Pravo odlučivanja, razume se, pripadalo je meni, jer odgovornost koju sam ja imao nije dopuštala kolebanja. Rat je zahtevao brza dejstva. Ali u mojim odlukama nije bilo samovolje, pa i kada nisam usvajao predloge svojih saradnika, ja ih nikada nisam vređao. U tim slučajevima, kao i u razmeni mišljenja, starao sam se, da otvoreno prihvatim gledišta koja se nisu podudarala sa mojim.«

Istina, prema tvrđenju Hofmana, najbližeg Ludendorfovog pomoćnika na Istoku, Ludendorf nije iskren u svojim izjavama — Hofman je 1918. godine, kao načelnik štaba glavnokomandujućeg na Istoku, razilazeći se s Ludendorfom u pogledu uslova Brestlitovskog mira, pretrpeo mnogo neprijatnosti od vrhovne komande i došao do zaključka »da i veliki ljudi mogu biti sitničari«.

Mi se nećemo upuštati u razmatranje ličnog života Ludendorfa. On je bio služben u odnosima. »Uopšte uzev, držao sam se strogo rezervisano, jer sam suviše dobro poznavao ljude« — otvoreno kaže on.

Na tome završavamo naš ekskurs za upoznavanje teoretskog lika vojskovođe.

Iz tog letimičnog poznanstva vidi se, i bez suvišnih dokazivanja, koliko je bio Napoleon u pravu kad je savetovao da treba »razmisliti i proceniti: da li sam stvoren za rat ili ne«. To je veoma dobar savet i za naše vreme, i mi bismo toplo preporučili da ga slede ne samo kandidati za vojskovođe već i uopšte svi vojni rukovodioci. Istina, neko može preceniti svoje snage, ali i za njega će takva unutrašnja analiza biti korisna, jer će ga primorati da razmisli o svome radu i o tome koje mu još osobine i znanja nedostaju.

GLAVA VI

MISLI O NAČELNIKU GENERALŠTABA

A. Svečin o »integralnom vojskovođi«. — Konradov um »jednostrano izučava«. — Konrad kao političar. — Konrađova samostalna politika. — Nedostatak »političkog osećanja« kod Konrada. — Politika i strategija u savremenom svetlu. — Konradova vojna znanja. — Konrad »intelektualist«. — Značaj »borbenog iskustva«. — Srazmera između cilja i sredstava. — Konradova nesposobnost da upozna ljude. Konradov čvrst karakter, vatrenost i tvrdoglavost. — Konradu nedostaje Napoleonov »kvadrat«. — Konradova radna sposobnost. — Konradova zatvorenost i njeni uzroci. — Rad u masama. — Konrad kao »običan čovek«, kao član »kolektiva« koji rukovodi ratom u celini.

U prethodnoj glavi smo se više ili manje podrobno bavili teorijom o »vojskovođi«, jer će nam njene postavke biti neophodne ne samo da bi se shvatila Konradova ličnost već i radi daljeg proučavanja generalštabne službe uopšte.

Mi nećemo da zamaramo čitaoca izlaganjem *svoje* teorije o vojskovođi, jer smatramo da su klasici sve rekli, i to znatno autoritativnije nego kad bismo mi stali izlagati, tačnije, prepričavati njihove misli. Mi ćemo samo da pomenemo neke savremene misli.

Vratimo se bivšem načelniku austrijskog generalštaba. Naše prvo poznanstvo s njim, naravno, ne može da bude iscrpno, ali dobiveni utisak dozvoljava da se o Konradu da neka ocena.

Mi razmatramo načelnika generalštaba kao »vojskovođu«, ali ne po starom shvatanju, već samo kao »državnika«, kao člana »kolektiva« koji rukovodi ratom. Ono što smo napred nabacali upućuje da smo daleko od mišljenja da se vojskovođi da »puna sloboda« u rukovođenju ratom.

Treba reći da u našoj vojnoj literaturi o tom pitanju već postoje potpuno zdrava mišljenja. A. Svečin, govoreći u »Strategiji« o »integralnom vojskovođi«, dolazi do zaključka da »rat vodi vrhovna državna vlast; isuviše su važne i odgovorne odluke koje mora da donosi ratno rukovodstvo da bi se ta dužnost mogla poveriti bilo kome organu izvršne vlasti«.

»Primena termina ‚vrhovni komandant' izopačava naše pojmove o rukovodstvu« — produžava on — »mi ga smatramo licem

kome su potčinjene operativne armije i mornarica i koje objedinjuje svu vlast na ratištu. U stvari, takav komandant nije vrhovni, jer mu nisu potčinjeni rukovodioci spoljne i unutrašnje politike ni pozadina operativnih armija, ukoliko nema svu vlast u čitavoj državi. Strateg — vrhovni komandant je samo jedan deo ratnog rukovodstva... ‚Sva vlast izabranom vojskovođi' — to je zastarela formula, koja uostalom, nikad nije odražavala stvarnost.«*)

Priznavajući neophodnost objedinjavanja rukovođenja ratom na frontovima »političke, ekonomske i oružane borbe«, A. Svečin zaključuje da su »ovakvom zadatku dorasli jedino vodeći vrhovi vladajuće klase, koji oličavaju najvišu političku kompetenciju u državi, ostvaruju vrhovnu vlast... Kolektiv toga vrha jeste integralni vojskovođa«.

Čuli smo da je i Klauzevic u vrhovnom komandantu video vojskovođu bez epiteta »vrhovni«, te zbog toga mi i razmatramo načelnika generalštaba kao »stratega — komandanta, koji predstavlja samo deo ratnog rukovodstva«.

Teorija bez osporavanja govori da je kod vojskovođe neophodna *ravnoteža uma i karaktera,* koji treba da budu vrlo razvijeni, izdvajajući ga iz sredine ostalih vojnih rukovodilaca.

Što se tiče Konradovih umnih sposobnosti, one su ga neosporno izdvajale ne samo od generala austrougarske vojske nego i od načelnika generalštabova drugih evropskih vojski. Um vojskovođe, po mišljenju Klauzevica, treba da bude više istraživački i sveobuhvatan, nego stvaralački, ali jednostran. Prvo svojstvo uma, tj. sposobnost istraživanja, mi Konradu ne možemo poreći, ali što se tiče svestranosti, konstatujemo da se načelnik austrijskog generalštaba, shvatajući manje ili više tačno ratna zbivanja, u političkoj prognozi nije uzdigao iznad ostalih birokrata dunavske carevine. U tom pogledu Konradov um bio je upravo »jednostran«, i malo je odgovarao visokom položaju koji je zauzimao heroj našeg dela.

Konrad se još u mlađim godinama intenzivno bavio izučavanjem ratne veštine. Široko upoznavanje sa istorijom poslednjih ratova, obilazak njihovih bojišta, iskustva iz tih ratova, neprekidno razmišljanje o ratu — sve je to doprinelo razvoju umnih sposobnosti načelnika austrijskog generalštaba. Ne može se reći da je Konrad shvatio i predvideo karakter budućeg svetskog rata, to ne, tu nije pokazao veličinu vojskovođe, ali nema nikakve sumnje u to da ni ovde nije bio niži od načelnika generalštabova drugih vojski, a možda ih je i prevazilazio.

Konrad priznaje da je nerado ulazio u politički život, za koji nije bio prethodno pripremljen. U tome mi, naravno, vidimo prirodnu posledicu vaspitanja vojnih rukovodilaca s kraja XIX veka, koji su uz to prihvatili Moltkeova gledišta. Ali, kad je već jednom stupio u politiku, Konrad je smelo išao napred, izražavajući u svojim

---

*) Vidi Svečin: *Strategija,* izdanje »Vojnog dela«, Beograd, 1956. str. 62. — Prim. red.

rasuđivanjima misli znamenitog nemačkog feldmaršala. Za Konrada je politika »na žalost« bila neodeljiva od strategije, zato su sva stremljenja načelnika generalštaba bila usmerena na to da je učini bezopasnom. Dobijajući naređenja odozgo da radi u skladu sa politikom, Konrad je, često ističući to, u stvari težio da vodi *samostalnu* politiku, koja, po njegovom mišljenju, najbolje odgovara vojnom položaju države.

Mi ne možemo posvedočiti da su bili ispravni politički pogledi načelnika austrijskog generalštaba kako na »život države, konkretne političke pravce, nabujale interese i aktuelna pitanja« Austro-Ugarske tako i na njene »državne odnose« sa ostalim zemljama. Ti pogledi se nisu uzdizali iznad shvatanja ubeđenog monarhiste, koji je krajnostima u unutrašnjoj politici plašio čak i Franca Jozefa a svojim ratobornim raspoloženjem zbunjivao sve političare ne samo u Austriji već i u inostranstvu. Kao kod Moltkea i kod Konrada se ceo život usredsređivao samo na rat i vojsku. Klauzevicevo shvatanje rata bilo je strano ovoj dvojici militarista. Mi ne možemo za to naći opravdanje čak ni u poznatoj političkoj nepripremljenosti načelnika austrijskog generalštaba, koju je on i sam priznavao, jer filozof rata nije od vojskovođe zahtevao da bude učen nego da ima dobro političko osećanje. Konrad ga nije imao, zbog čega je u političkim diskusijama bio aminaš desničarskih partija, a ne pravi državnik, kakav treba da bude vojskovođa.

Mogu nam reći da to nije ni trebalo zahtevati od Konrada, pošto, prema sistemu triumvirata, politički život ne treba da predstavlja vojskovođa, već kancelar, ili ministar spoljnih poslova ili, pak, sam vladar. Kao pristalica Moltkea, Konrad je verno sledio njegovo učenje o triumviratu i tumačio ga u istom duhu kao i nemački feldmaršal. Smatrao je triumvirat paravanom iza kojeg se prikrivala široka vojna vlast nad politikom. Mi smo videli kako svi teoretičari nemačkog kova, počevši od Moltkea, tumače vlast vojskovođe i kako ih je jedino Klauzevic pretekao, priznajući kolektivno rukovođenje ratom i ističući vladara kao neophodan atribut za njegovo uspešno vođenje. Od vladara Klauzevic zahteva samo: »Svežu i vedru glavu i jak karakter«.

Ne mora se govoriti da je u imperijalističkom ratu*) triumvirat konačno propao kao sistem rukovođenja ratom. Već u njegovom toku na sceni se pojavio »kolektiv« za rukovođenje ratom.

Filozof rata je odredio i funkcije glavnokomandujućeg u tom »kolektivu«. Priznajući da vojskovođa treba da bude »državnik«, Klauzevic je zahtevao da on ipak pre svega ostane »vojskovođa«, tj. vojni rukovodilac. Njegov rad treba da bude usmeren ka upoznavanju vojne suštine rata, ne ispuštajući iz vida i ostale njegove strane. Tumačeći ove Klauzeviceve postavke, njegovi potomci po krvi, Nemci sa obala Špreje, a za njima i Konrad, došli su do tumačenja vojne diktature u vođenju rata, koja je propala u naše vreme,

*) Misli se na prvi svetski rat. — Prim. prev.

đajući nam pouku. »Mandarini generalštaba« bili su daleko od pravog poznavanja najvažnije strane rata i za to su platili svojim glavama.

A. Svečin u »Strategiji« ovo objašnjava time što »prevlast politike nad strategijom ... uvek izaziva sumnju kad je reč o svim onim državama koje predstavljaju organizovanu vladavinu klase koja već odumire, koja se nalazi u položaju istorijske odbrane, čiji je režim naturao i koja je prinuđena da vodi nezdravu politiku, da žrtvuje interese celine radi očuvanja svoje vlasti ... Strategija prirodno nastoji da se oslobodi slabe politike; ali, strategija ne može da postoji bez politike, u nekom bezvazdušnom prostoru, i osuđena je da plati sve njene grehove«.*)

Po mišljenju autora »prevlast politike nad strategijom ne podleže nikakvoj sumnji ako je tvorac politike mlada klasa koja ima veliku budućnost i čija se istorijska snaga odražava i u formi njene zdrave politike«.

Nema sumnje da »zdrava politika« povlači za sobom i »zdravu strategiju«, ali su njenu »emancipaciju« izazivali drugi uzroci. Razmatrajući rat 1870. godine, ne možemo odricati da je Bizmark vodio »zdravu politiku«, da je rat išao naruku razvoju proizvodnih snaga Nemačke, da su Nemci u svojoj težnji ka ujedinjenju bili do izvesnog stepena »mlada klasa«. Ali, nama je dobro poznato kako je Moltke težio da se »emancipuje« od te politike, koju je, kako izgleda, smatrao »nezdravom«, i kako je veoma »žalio« što strateg mora da vodi računa o politici. Nećemo biti daleko od istine ako kažemo da je generalštab smatrao kao »zdravu politiku« jedino »svoju« politiku, da je u pitanju bilo potčinjavanje politike strategiji i da je uopšte »politika opijum za strategiju«, kako je to rekao Leval.

Ako se danas buržoaske države nalaze u stanju »istorijske odbrane«, onda one, ograničivši slobodu rada generalštaba uopšte ne misle predati politiku strategu, i, ako ovaj pod vidom »nadgeneralštaba« teži da održi ranije pozicije, onda su to njegovi poslednji napori.

Na taj način, na žalost, nemamo pravo da ubrajamo Konrada u obožavaoce Moltkeove teorije, u redove »državnika«, među kojima bi trebalo da se nalazi vojskovođa.

Pređimo sada na *vojnu spremu* bivšeg načelnika generalštaba. Napred je izneto da je on dugogodišnjim izučavanjem vojne istorije, svojim skromnim borbenim iskustvom i dugim službovanjem u trupi nastojao da shvati suštinu savremenog rata.

Ovde vidimo kako on svojim istraživačkim umom teži da shvati karakter budućeg rata u celini i pokušava da nađe novi put za vođenje rata i borbe.

Proveravajući u praksi stečena znanja iz knjiga, izvodeći neophodne zaključke, istupajući sa perom u ruci u zaštitu svojih po-

---

*) Vidi: Svečin: *Strategija*, izdanje »Vojnog dela«, 1956, str. 39, 40. — Prim. red.

stavki, propovedajući ih sa katedre u Ratnoj školi, Konrad se starao ne samo da proširi svoja znanja, ne samo da razvije svoj um, nego i da ta znanja prenese u vojsku. Drugim rečima, on je pripremao »svoju sopstvenu vojsku«.

Da li je to odgovaralo mogućnostima načelnika generalštaba, to je drugo pitanje.

Bilo kako bilo, ali ranije navedeni Konradovi pogledi na rat, na njegovo vođenje od strane države, na savremenu borbenu obuku trupa, na neophodnost poznavanja vojske radi pravilnog rukovođenja njom, karakterišu ga kao *vojnog stručnjaka sa širokom teoretskom spremom*, koji je imao pravilno mišljenje. Neki od njegovih pogleda nisu izgubili svežinu ni do današnjih dana.

Prema tome, mi ćemo se pre pridružiti mišljenju Ludendorfa i drugih očevidaca-savremenika koji smatraju da je bivši načelnik austrijskog generalštaba imao širok vojnički um, nego što ćemo se saglasiti sa Krausom, koji ga smatra uskim taktičarom.

Ne može se reći da katedra taktike a zatim i služba u trupi nisu ostavile traga na Konradu, koji se stvarno više bavio taktičkom stranom borbe, ali se ne može tvrditi ni to da nije imao zdravo strategijsko mišljenje. Taktika treba takođe da bude nasušna potreba vojskovođe kao što su i visoke strategijske zamisli. Čuli smo vatreno propovedanje Levala o pozitivnoj strategiji i mislimo da poznavanje »geometrije« ratne veštine, tj. taktike, ni najmanje nije nekorisno za vojskovođu.

Braneći i široko propagirajući praktičan metod izučavanja vojne delatnosti, Konrad je ipak više bio za to da se kod vojnog rukovodioca razvija *znanje* nego *karakter*. Načelnik austrijskog generalštaba nije se pokazao kadrim da savlada stremljenje, koje je vladalo u vojsci, da se široko razvijaju vojna znanja na štetu izgrađivanje jake volje i karaktera, već je pre to stremljenje produbio. On je teoretski priznavao neophodnost jake volje i karaktera, pa je čak i praksa trebalo da posluži njihovom učvršćivanju, ali je bilo teško savladati već stvoreno mišljenje u vojsci. Konrad se pokorio vladajućim gledištima . . .

To što načelnik generalštaba austrougarske vojske daje prednost znanju, bez obzira na njegovo klanjanje pred nemačkom vojnom mišlju, pred njenim istaknutim autoritetima, pruža nam povod da ga uvrstimo u redove »intelektualista«, koji su suvereno gospodarili zapadno od Rajne.

Ovom Konradovom prelasku u red učenih »glavonja«, kako se slikovito izrazio A. Svečin, doprinelo je skromno borbeno iskustvo koje je uspeo da stekne i to na nižim komandnim dužnostima. Dve manje vojne akcije predstavljale su ceo borbeni staž koji je Konrad mogao koristiti gurajući napred po službenoj lestvici u vojskovođe. Ostao je samo jedan put upoznavanja više strane rata — njegovo izučavanje na istorijskim primerima, kojima je i krenuo načelnik generalštaba, ne izbegavajući pri tome da se oduševljava naučnošću. Istina, borbeno iskustvo još ne čini sve. Dragomirov je ovako oka-

rakterisao Moltkea 1867. godine: »General Moltke spada u one čvrste i retke ljude kojima je duboko teoretsko izučavanje ratne veštine gotovo zamenilo praksu«. Moguće je i bez prakse pravilno shvatiti suštinu rata, umeti ga voditi i dovesti do pobedonosnog završetka. Mnogi od Konradovih vršnjaka bili su u još težem položaju, na primer, Ludendorf, pa ipak su postizali pobede. Zbog toga mi nipošto nemamo nameru da postavljamo obavezan uslov za budućeg vojskovođu — ratno iskustvo, ali smatramo da je ono korisno i da reguliše knjiško izučavanje takve pojave kao što je rat. Onome ko to iskustvo nema mnogo je teže da se održi na pravilnom putu pri upoznavanju više strane rata, ali mu ipak taj put nije nedostupan.

Kako iz teoretskih postavki, tako i iz Konradovih razmišljanja vidimo da savremeni vojskovođa treba da »poznaje«, pa čak i »da stvara vojsku«. Takvo poznavanje se ne zasniva, naravno, samo na bliskom poznanstvu sa trupama, već se postiže: 1) službom u trupnim jedinicama i 2) ličnim obilaskom, inspekcijom i rukovođenjem trupama na manevrima. Mi smo naglašavali da je služenje u trupi obavezan stepenik na službenoj lestvici kandidata za načelnika generalštaba. Konrad sa ponosom ističe svoje dugogodišnje službovanje u trupnim jedinicama, koje mu je pružilo mogućnost da izuči vojsku Habsburga. Ali, kako tvrdi Kraus i drugi Konradovi savremenici, njemu je baš nedostajalo poznavanje tog instrumenta rata, jer su se sve njegove operativne zamisli, izvanredne po ideji, razbijale, pre svega, o sopstvenu vojsku. Sam je načelnik generalštaba teoretski zahtevao srazmeru između zamisli i jačine trupa a niko drugi nego je lično on to narušavao, zanoseći se romantičnom stranom vođenja rata. Ako je vojskovođa obavezan da dovede u srazmeru cilj sa sredstvima, onda ne možemo kod Konrada zapaziti odlike koje bi ga u tom smislu približavale velikim ljudima.

Klauzevic je ukazivao da vojskovođa »ne treba da bude tanan posmatrač ljudi, niti dobar tumač ljudskog karaktera, ali da mora poznavati karaktere, način mišljenja i ponašanja, mane i odlike onih kojima treba da zapoveda«. Drugi teoretičari to ponavljaju, dodajući da je neophodno umeti upoznati i karakter neprijateljskih vojskovođa. Bivši načelnik austrijskog generalštaba, po mišljenju savremenika, nije bio poznavalac ljudi, usled čega se gorko razočaravao u komandante koje je isticao, a koji su se slabo pokazali na bojištu. Mi smo naglašavali da lične simpatije, rodbinske veze i naklonost nisu igrale malu ulogu kod Konrada pri oceni ljudi, što se, s jedne strane, objašnjava posebnim crtama njegovog karaktera, a, s druge, i nezdravom atmosferom u vladajućoj klasi i vrhovima vojske u zemlji kakva je bila dunavska carevina. Dok filozof rata nije zahtevao od vojskovođe da do sitnica poznaje karakter potčinjenih, već samo da oceni njihove osnovne osobine, koje određuju njihovu pogodnost za vojnu delatnost, dotle je kod Konrada primetna težnja da svoje sudove zasniva pre na sitnim svojstvima ljudi, a ne da uzima u obzir osnovne pozitivne crte, mireći se sa ljudskim slabostima.

Proučili smo umni razvoj bivšeg načelnika generalštaba, koji još nije dovoljan da se postane vojskovođa, jer vojskovođa treba da ima i *»čvrst karakter«*. Teorija postavlja pred vojskovođu velike zahteve, ističući neophodnost energije, čvrstine, samopouzdanja, smelosti i snage.

Pri upoznavanju sa bivšim načelnikom austrijskog generalštaba istaknuta je njegova samostalnost u rasuđivanjima i akcijama. On je sam govorio o neophodnosti energije i inicijative u radu, koje su njemu i bile svojstvene. Uporan u svojim referatima i u zahtevima potčinjenim, Konrad je imao potrebnu smelost i snagu karaktera, ali je ta smelost pokatkad sputavala slobodu uma, razmišljanja i odluka. Vodeći »neprekidnu borbu« na svojoj dužnosti, Konrad se toliko oduševljavao samim njenim procesom da je bio spreman da se bori radi nje same a ne radi njene celishodnosti. Bolesno osećanje »prestiža« prožimalo je celo biće načelnika generalštaba i samo je pred Habsburzima, ovaj odani im sluga, bio ponizan, podnoseći strpljivo rane nanošene njegovom samoljublju. Jedino su ti vlastodršci primoravali Konrada da u sebi ugušuje bolesno samoljublje, koje se u odnosu na ostale toliko oštro isticalo da su, kako smo već naveli, postojala dva lagera na koje je načelnik generalštaba delio one koji su ga okruživali — prijatelji i neprijatelji.

Sve izneto govori o tome da je pred nama energična, istrajna priroda sa dovoljno jakim karakterom, ali u isto vreme vatrena i tvrdoglava. Ove poslednje osobine bile su toliko jako izražene da su ponekad zamračivale Konradov um, čineći ga robom vlastitih osećanja. Jednom rečju, to je bila »usijana glava«, kojoj je Klauzevic, kod pravog vojskovođe, suprotstavljao »hladnu glavu«.

Veran Moltkeovom učenju, bivši načelnik generalštaba se nije plašio nikakve sudske odgovornosti, jer je, izgleda, kao i nemački feldmaršal, smatrao da je odgovoran samo »pred bogom i sopstvenom savešću«. Mi nećemo nametati savremenim vojskovođama bojazan od odgovornosti za svoja dela. Naprotiv, mi tvrdimo da oni uvek treba da ispoljavaju smelost i spremnost da polažu račune za svoja dela, da odgovornost treba da izaziva u njima samo osećanje zadovoljstva, ali mi odlučno odbacujemo one kumire pred kojima, po mišljenju Moltkea, treba da polažu račune. Oni su odgovorni jedino pred vladom koja ih je postavila.

Dakle, *ravnotežu uma i karaktera*, kojom treba da se odlikuje vojskovođa, mi ne primećujemo kod bivšeg načelnika austrijskog generalštaba u onoj meri koja je bila neophodna za njegovu visoku dužnost.

Ako pođemo po teoriji Bernhardija, koju smo ranije ocrtali, uvidećemo da je u zamislima, u kojima treba da gospodari um, Konrad bio jak, ali je i tu ponekad u njegove proračune prodirala njegova vatrenost. Što se pak tiče sprovođenja zamisli u život, tu je »usijana« glava načelnika generalštaba često preterivala. Habzburškom

vojskovođi je nedostajala potrebna uzdržljivost, i on je bio daleko od one uravnoteženosti onog »kvadrata«, koju je mali kaplar preporučivao za velike generale.

»Ja uvek radim«, govorio je Napoleon; to s punim pravom može da kaže za sebe i Konrad, koji se sav predao svojim teškim dužnostima.

Počeli bismo da probijamo »otvorena vrata« ako bismo stali dokazivati da načelnik generalštaba treba da ima veliku radnu sposobnost. Savremena vojna nauka se toliko komplikovala, toliko brzo korača napred da neophodnost da se sa njom ide ukorak primorava na uporan rad. Dan savremenog načelnika generalštaba nema suvišnih časova, naprotiv, nema ih dovoljno, jer je opterećenost poslom velika. Ne treba ni govoriti da od takve opterećenosti nije daleko do preopterećenosti, a zatim do premora i neurastenije. Zbog toga je za načelnika generalštaba veoma važno da normalizuje svoj rad, možda primenjujući i sistem naučne organizacije rada, da održava svoje telo i duh, ne dovodeći ih do iscrpenosti. Mi nećemo da dajemo recepte za normalne dane načelnika generalštaba, jer kod takvih »velikih« ljudi treba da postoji svoj »žanr« ne samo za vođenje rata već i za rad.

Mi ne bismo hteli da ulazimo u lični život načelnika generalštaba, te ćemo se zadržati samo na jednom — na njegovoj *zatvorenosti* prema onima koji su ga okružavali. Kako smo ranije videli, ta zatvorenost nije bila svojstvena samo njemu; ona je bila i Ludendorfova osobina, što je i sam priznavao. Žofr, Falkenhajm i druge vojskovođe, savremenici Konradovi, a da se i ne govori o Moltkeu starijem i Šlifenu, takođe su bili ljudi uvučeni u sebe.

Ta zatvorenost karaktera savremenih vojskovođa možda bi se mogla smatrati neophodnom odlikom »vojnih mandarina« tek preživljene epohe kad ne bi za nju postojalo prirodno objašnjenje. Ludendorf je otvoreno izjavljivao da su ga na zatvorenost prinuđivali baš oni ljudi koji su ga okružavali i čiju je »vrednost znao«. Spletke, večite svađe — to je bila atmosfera u kojoj su živele vojskovođe iz nedavne prošlosti. Nije potrebno podsećati na intrige Moltkea i Bizmarka i opisivati one koje su gospodarile u raznim vojskama pred svetski rat i za vreme rata, jer su one i bez toga poznate. »Vojni mandarin« je, sem obavljanja svojih neposrednih dužnosti, morao da čuva svoj visok položaj, da na vreme predupredi intrigu, da vodi računa o zdravlju kandidata za svoje mesto, da bi ih na vreme uklonio sa svoga puta, što je to radio Žorf, pa i druge vojskovođe njegovog doba iz oba lagera. Jednom rečju, najprozaičnija stvarnost stavljala je pečat ćutanja na usta velikih mandarina našeg vremena.

Mi apsolutno nećemo da kažemo da savremeni vojskovođa treba da bude prisan, što se kaže »otvorena duša«. Ne, on mora biti uzdržljiv u svojim sudovima i ophođenju s onima koji ga okružuju, ali u isto vreme ne sme da se otuđuje od njih, ne sme svojom nepristupačnošću da stvara napregnutu atmosferu zatrovanu nepoverenjem prema neposrednim saradnicima, kakvu smo svuda videli u

imperijalističkom ratu. Autoritet vojskovođe ne treba da se zasniva na zatvorenosti, već na osobinama koje ga izdvajaju iz sredine što ga okružava. U davna vremena vladari istočnih zemalja smatrali su kao neophodno da se što je moguće ređe pojavljuju pred narodom da bi, stvarajući i održavajući legendu o svome »božanskom« poreklu, još više učvrstili svoju vlast. Danas se autoritet ne stiče otuđivanjem od masa, već, naprotiv, radom u njima. Prema tome, zatvorenost je ne samo nekorisna, već i štetna za savremenog vojskovođu. Vek »vojnih mandarina« je već prošao . . .

Izvinjavamo se zbog suviše podrobnog upoznavanja sa Konradom, koje nas je primoralo da spomenemo i teoriju. Molimo čitaoca da ne bude strog prema našem pokušaju da razjasnimo šta je savremeni vojskovođa, pokušaju koji, možda nije sasvim uspeo i pati od suvišne razvučenosti i ponavljanja. Mi još jedanput ponavljamo da naš rad ne pretenduje da bude »pravilo« za vojskovođu — načelnika generalštaba i da smo naša razmatranja izveli radi pravilnog ocrtavanja Konradove ličnosti.

Naveli smo toliko negativnih crta »vojnog mandarina« habsburške monarhije, koja već spada u istoriju, da se tom čoveku, koji je nekada išao ka borbenoj slavi a nedavno završio život sa perom u ruci, može izreći surova presuda.

Nema govora, kad bi se od Konrada tražile sve osobine koje po Napoleonovim shvatanjima treba da ima vojskovođa, onda bi naši zaključci bezuslovno bili negativni. Ali, mi smo se starali da pokažemo da se integralni vojskovođa, kao individua, u naše vreme ne može naći, da se njegova suština ovaplotila u »kolektivu«, da se čak i proslavljeni triumvirat pokazao nemoćan u savremenom ratu.

Mi nismo skloni da u »genijima« tražimo spas i starali smo se da pokažemo da su i »geniju« potrebni obrazovanje i čvrst karakter kao i svakom običnom smrtniku. Prema tome, najpravilnije je posmatrati Konrada kao vojnog člana »kolektiva« koji rukovodi ratom u celini, kao vojnog stručnjaka visoke vrednosti. Ne mislimo da skrivamo da su takvom stručnjaku potrebne mnoge od onih osobina koje teorija pripisuje vojskovođi.

Neke od njih su nedostajale bivšem načelniku generalštaba, i ako zbog toga ne može biti uvršćen u »najveće zvezde«, on je ipak imao i dragocene osobine vojnika, jer je bio u stanju da »blista« na višim komandnim dužnostima, a ne samo »na čelu konjičkog puka«.

Mi nemamo nameru da tražimo »heroje«, pa zbog toga ne mislimo da ponovo iznosimo sve Konradove vrline i nedostatke i da ga uzdižemo na visok stepen »savremenog vojskovođe«.

Pa i sam je Konrad posle svetskog rata uvideo svu uzaludnost svojih, može biti, skrivenih misli da bude uvršćen u red vojskovođa našeg vremena. Posle rata bivši načelnik generalštaba je skromno izjavio: »*U osnovi taj (svetski) rat . . . bio je više rat masa i materijalnih sredstava, nego rat vojskovođa,* i treba ga razmatrati uglavnom sa te tačke gledišta«.

»Mase« i »materijalna sredstva«, koji su proizvodni činioci savremenog stanja ekonomike, pritisnuli su Konrada, te je priznao da u današnje vreme vojskovođa nije u stanju da sam okrene kolo sreće u svoju korist. Čvrst u svojim monarhističkim pogledima, dalek od socijalističkog učenja, pa čak prema njemu i neprijateljski raspoložen, načelnik austrijskog generalštaba, po cenu teških žrtava i neuspeha, dolazi do zaključaka koje je već davno objavio Engels. »Primarno« u životu stalno krči sebi put, čak i u učmalim mozgovima birokrata bivše Austro-Ugarske.

»Vojni mandarinat« definitivno silazi sa scene, zamenjujući se *»kolektivnim«* radom u rukovođenju savremenim ratom i danas čovek koji zdravo misli ne peva pesme i ne priča priče o ranijim »svevlasnim vojskovođama«.

Nismo ni mi mislili da pevamo slavopojke bivšem načelniku austrijskog generalštaba, ali ne zato što se on našao u taboru pobeđenih, već što je po našem dubokom uverenju to besciljno u naše vreme.

Pred nama je »običan« čovek, sa kojim smo se vrlo rado upoznali, i ne mislimo da to poznanstvo prekidamo ni u sledećim stranicama našeg dela, čiji je cilj ocena vojnog sistema dunavske carevine, a nikako lirika o njenim vojskovođama.

Oni su sišli sa životne arene, i, moramo priznati, mi se tome radujemo! . . .

GLAVA VII

LIČNOSTI KOJE SU SAČINJAVALE AUSTROUGARSKI GENERALŠTAB

Konrad o uzajamnom odnosu načelnika štaba i komande. — Konradovi pogledi na važnost rada štaba. — Šta se zahteva od ličnog sastava štaba. — Konradov odnos prema potčinjenim mu komandnim organima. — Kako načelnik generalštaba postiže da se njegova gledišta usvajaju. — Konradove brige o fizičkoj snazi potčinjenih. — Intimni krug načelnika generalštaba. — Ličnosti generalštaba. Lični ađutanti načelnika generalštaba — Puc i Kundman. — Konradov zamenik — Hofer. — Načelnik operativnog odeljenja — Mecger. — Osoblje operativnog odeljenja. — Obaveštajno odeljenje i njegovo osoblje. — Načelnik saobraćajnog odeljenja — Štraub. — Načelnici pozadinskog i telegrafskog odeljenja. — Načelnik Ratnog arhiva — Noen. — Načelnik Ratne škole — Kraus.

Naše izlaganje jasno govori o tome da savremeni rat, čak i u okvirima njegove vojne strane, pritiskuje vojskovođu svojom težinom čineći apsolutno neophodnom saradnju dobro organizovanog vojnog rukovodstva, a prvenstveno štaba.

Sada imamo nameru da upoznamo čitaoca sa ličnim sastavom austrougarskog generalštaba, prikazujući pojedine njegove predstavnike, i da na taj način razjasnimo kakav treba da bude štab.

Pre svega, smatramo za neophodno da čujemo mišljenje samog načelnika generalštaba o tome šta je on stavljao u zadatak svome štabu, kako ga je izabirao i kako je njime rukovodio.

Upoznajući nas sa konačnim tekstom uredbe o načelniku generalštaba, Konrad ukazuje da je *načelnik štaba najvažniji organ više komande,* da on priprema, predlaže i sprovodi u život sve njene odluke i odgovara za izvođenje operacija. Nenarušiva harmonija između komande i načelnika štaba jeste zaloga za uspešno komandovanje trupama. Ako komanda *ne usvoji* predloge načelnika štaba, on je ipak *dužan da sprovodi* njena naređenja ulažući svu energiju i znanje.

Sve je to Konrad smatrao svojom ličnom obavezom za sve vreme svoga rada na dužnosti načelnika generalštaba. On je uvek bio svestan svoje odgovornosti za pripremu za rat i za njegovo vo-

đenje. U uspehu je video i rezultat svoga učešća i time se ponosio, a u slučaju neuspeha primao je na sebe svu odgovornost pred zemljom.

Ali, kao što znamo, vojskovođa nije u stanju da sam rukovodi operacijama. Sva njegova dejstva su vezana sa dobrim razrađivanjem i sprovođenjem tehničke strane operacije. Rukovođenje velikim ratom na frontu pripada mnogobrojnom, dobro organizovanom aparatu, a usklađivanje i održavanje odgovarajućeg tempa njegovog rada je jedna od glavnih obaveza načelnika štaba.

Prema tome, treba da se obrati *osobita pažnja na rad štaba.* Ako se za vođenje rata od boraca u prvim redovima zahtevaju hrabrost i druge visoke moralne osobine, onda organi rukovođenja treba da se odlikuju samopožrtvovanim, svesnim radom, kojim je tuđ karijerizam. Što se više ima poverenja u rukovodeće organe, tim je bolje osigurano rukovođenje celim vojnim aparatom. U savremenom ratu, u kojem se primenjuje tehnika, taj zahtev dobija još veći značaj nego ranije.

Načelnik štaba i ostali načelnici organa upravljanja treba strogo da paze da se radna sposobnost tih organa ne smanjuje. Sitničarstvo i nervoza štete radu. Gde je god moguće, načelnik treba da sačuva spokojstvo da bi i svojim potčinjenim obezbedio takav mir za vreme napornog rada.

»Pre svega, ja nikad nisam unosio nervozu«, kaže za sebe Konrad.

Pridajući takav značaj radu potčinjenih organa, bivši načelnik austrougarskog generalštaba je pri izboru osoblja za njih davao prednost *radnim i pametnim glavama sa čvrstim karakterom, koje uz to dobro vladaju sobom.* Radna sposobnost tih organa, koji nipošto ne treba da budu samo obični pomoćnici, mora da odgovara obimu njihove delatnosti.

Rad više komande, po Konradovom mišljenju, ne sastoji se u detaljnom rukovođenju pojedinim organima upravljanja, već u određivanju opšteg pravca njihovog rada. Tako se pred tim organima otvara široko polje samostalne delatnosti. Viša komanda treba da iskoristi svoje snage za opšte rukovođenje radom celokupnog aparata i da se time zadovolji.

Govoreći o *uzajamnim odnosima* sa svojim potčinjenim organima, načelnik generalštaba smatra za neophodno da navede da su oni radili baš u duhu osnovnih uputstava koja je on izdavao. Dobivene zadatke ovi organi su detaljno prorađivali, usled čega su se ponekad morali menjati i sami osnovi zadatka. To nije ljutilo Konrada, jer je smatrao za svoju obavezu da sasluša sve predloge potčinjenih organa. »Nikad mi nije palo na pamet da odbacim mišljenja mojih potčinjenih samo zbog toga što su dolazila od njih« govorio je Konrad. Necelishodne predloge on je na zgodan način otklanjao i, obratno, one koji su zasluživali pažnju potvrđivao je, pa su posle dalje razrade sprovođeni u život.

Bivši načelnik generalštaba ne zaboravlja da naglasi da nikada nije dozvoljavao sebi da se obraća nižim potčinjenim mimo načelnika odeljenja, kojima su bili neposredno potčinjeni.

Stalne Konradove diskusije sa potčinjenim, na ratnim igrama, komandantskim putovanjima i manevrima, kako o principijelnim pitanjima ratne veštine, tako i o tehnici rukovođenja, pomogle su da *potčinjeni usvoje poglede načelnika generalštaba* i da se utvrde određeni metodi rada. Sve je to, prema Konradovim rečima, izvanredno opravdalo u ratu, čineći vojni aparat sposobnim za rad.

Konrad je pridavao veliki značaj *fizičkoj snazi i izdržljivosti potčinjenih,* što se postizalo uvlačenjem oficira u različite sportove, osobito u jahanje i izlete u planine.

Svake godine Konrad je izvodio veliko terensko jahanje, koje je trajalo po nekoliko dana, sa minimalnim svakodnevnim maršom od oko 60 km. U toku cele godine, obično izjutra, oficiri odeljenjâ su obavezno određeno vreme provodili u jahanju, i to do početka rada, koji je zbog toga počinjao tek u 10 časova izjutra. Nedeljom, pri normalnom radu, oficiri su učestvovali u raznim sportskim vežbama, a sem toga svake godine formirale su se grupe za izlete u planine.

Jačanje duha i tela svojih potčinjenih Konrad je smatrao jednom od svojih obaveza.

Mi smo već ranije naveli Krausovo tvrđenje da se oko načelnika generalštaba formirao *naročiti uzani krug* njegovih saradnika, koji su često koristili svoj položaj za lične interese.

Postojanje takvog *intimnog kruga* ni Konrad ne odriče. U njega su ulazili: načelnik operativnog odeljenja, Konradov pomoćnik i viši oficir, lični ađutant. Tom krugu ličnosti Konrad je poveravao svoje tajne, one su bile posvećene u sve njegove operativne zamisli i pretpostavke, sa njima su se pretresale sve ideje koje su se rađale u glavi načelnika generalštaba, sa njima je Konrad menjao svoje misli o osobinama ovih ili onih načelnika i potčinjenih.

Jednom rečju, u navedeni trio Konrad je imao potpuno poverenje i sa njima je preživljavao radosti i nedaće kojima je put načelnika generalštaba obilovao.

Sada ćemo sebi dozvoliti da se upoznamo sa pojedinim ličnostima iz austrijskog generalštaba, i to pre svega sa onima koje su sačinjavale uzan krug oko Konrada.

Najbliži je načelniku generalštaba bio njegov lični ađutant. Do 1910. godine na toj dužnosti se nalazio *Franc Puc,* koga Konrad prikazuje kao čoveka jakog uma i duha, velike radne sposobnosti i odličnog zdravlja. Još kao mlad oficir u Trstu, Puc je privukao pažnju Konrada, koji je tada bio komandant brigade u kojoj je Puc bio štabni oficir. Puc je bio odan i skroman Konradov saradnik u koga je ovaj imao puno poverenje.

Kada je Puc otišao na dužnost vojnog izaslanika, smenio ga je Rudolf *Kundman,* bivši ađutant puka kojim je Konrad komandovao. Konrad ga karakteriše kao čoveka vedra i bistra uma, odlične radne

sposobnosti i taktičnog u ophođenju s onima koji su ga okružavali, zbog čega je uživao simpatije. Od 1910. do 1917. godine Kundman je kao senka pratio svoga načelnika notirajući sva naređenja koja je izdavao i sve razgovore koje je vodio, održavajući diplomatske veze sa stranim vojnim predstavnicima. Kundman je bio najpoverljiviji Konradov čovek.

Nama već poznati Nemac Kramon takođe opisuje Kundmana kao umnog, pa čak i oštroumnog čoveka, odlučnog i prijatnog u zajedničkom radu.

Sem Kundmana, načelnik generalštaba je imao ličnog sekretara za ispunjavanje drugostepenih zadataka, ali on nije uživao takvo poverenje u službi kao Kundman.

Na taj način i Puca, i Kundmana Konrad je izabrao znajući njihov rad iz ranijeg službovanja i, u svakom slučaju, Kundman je po svome radu na službenoj dužnosti zasluživao da bude na mestu koje je zauzimao, a, kako izgleda, i poverenje koje je u njega imao Konrad nije bilo bez osnova.

Na dužnosti zamenika načelnika generalštaba bio je u početku Langer, a od 1911. godine *Hofer*. U suštini zamenik načelnika generalštaba nije imao određenu funkciju. Pošto je bio potpuno upoznat sa tokom svih poslova, radio je na pojedinim zadacima koje je dobijao od načelnika generalštaba, predstavljajući ga u raznim komisijama. Jedino kada je Konrad odlazio na odsustvo ili službeni put, obavljao je dužnosti načelnika generalštaba, ali je i tada nastojao da dobije, ako je to bilo moguće, odgovarajuće instrukcije po važnim pitanjima. Do dolaska na dužnost zamenika načelnika generalštaba, Hofer je bio načelnik 5. odeljenja ministarstva vojske. Savremenici ga opisuju kao prosečnog radnika, koji je godinu dana posle početka rata smenjen sa dužnosti, pa se vratio na službu u ministarstvo vojske.

Pravi zamenik načelnika generalštaba je bio *načelnik operativnog odeljenja* — drugi član intimnog kruga. Kada je Konrad 1906. godine stupio na dužnost načelnika generalštaba, načelnik operativnog odeljenja je bio pukovnik *Kraus-Elisiaga,* odličan i sposoban radnik, koji se kasnije vrlo dobro pokazao u ratu. Godine 1910. Kraus je otišao za komandanta brigade, a na njegovo mesto, po Konradovom predlogu bio je određen Mecger, koji je 1915. godine došao na dužnost zamenika načelnika generalštaba, a 1917. sa Konradom otišao iz vrhovne komande.

Konrad se do kraja života ponosio tim što je srećno izabrao načelnika operativnog odeljenja u licu Mecgera. S njim je načelnik generalštaba pretresao ne samo sva važnija operativna i organizacijska već i sva politička pitanja, a isto tako se savetovao pri izboru višeg komandnog sastava.

Među tom dvojicom ljudi vladala je potpuna saglasnost kako u principijelnim, tako i u drugim pitanjima, i retko su njihova mišljenja dolazila u protivrečnost. Dajući uputstva načelniku operativnog odeljenja, Konrad ih nije smatrao neoborivim pre nego što bi ih Mecger podvrgao analizi. Konrad je uvek rado primao njegove

predloge, ne videći u tome bilo kakvo krnjenje svog autoriteta. Zajednički rad načelnika generalštaba sa najbližim mu potčinjenim, po njegovom tvrđenju, tekao je bez trzavica. Obadvojica su skupa preživljavali radosti i nedaće, nade i kolebanja.

Konrad nam prikazuje Mecgera kao čoveka izvanrednog uma, ogromne radne sposobnosti, strogog na službi i prema sebi i prema drugima, a ponekad čak i oštrog prema potčinjenima. Ali je Mecger u isto vreme bio taktičan, umeo je uvek da organizuje zajednički rad. Bila mu je tuđa dvorska etikecija, naročito potrebna u Beču, i Mecger je uvek išao svojim putem, ceneći u službi rad, a ne ličnosti. Društven, veseo i pun života, pridobijao je one koji su ga okruživali i budio u njima simpatije.

Savremenici — Nemci sa obala Špreje takođe odaju dužno priznanje toj ličnosti. I Kramon i Frajtag fon Loringhofen govore o načelniku operativnog odeljenja kao o čoveku jake volje, visoke vojne spreme i vrlo sposobnom za rad. U svim granama generalštabne službe Mecger se pokazivao kao vrlo iskusan, marljiv, staložen, poverljiv radnik, koji bez roptanja nosi teško breme svoje dužnosti. »To je bila Konradova desna ruka«, zaključuje Kramon.

Sav ostali lični sastav operativnog odeljenja, po tvrđenju ne samo Konrada već i Kramona, odlikovao se velikom radnom sposobnošću i znanjem, i dugi niz godina je složno radio. Kramon ukazuje da među tim ljudima nije bilo kritizerstva, što se donekle može objasniti tim da ih je na poznati način odabrao sam Konrad.

Od ličnosti toga odeljenja pomenućemo samo Mecgerovog pomoćnika — *Slamečku,* koji se isticao sposobnošću na peru, a u austrougarskoj vojsci pisanje je moralo da ima specijalne odlike: spoljnu uglađenost, finoću i lepotu stila. Svim tim je bio obdaren Slamečka, i tu obdarenost je Konrad iskoristio u onoj oblasti koja je najviše to zahtevala — u politici. Shvatajući brzo suštinu dobijenih naređenja i vešto ih razrađujući, uz dodavanje izvesne doze otrova u odgovarajuće dokumente, Slamečka je kao nekadašnji »pisar zaporoških kozaka« u ime Konrada pisao pisma »turskom sultanu«, koji se ovde oličavao u ministru inostranih poslova, ili pak u nemačkoj vrhovnoj komandi. Za »neprekidne« Konradove borbe na papiru Slamečka je bio nezamenjiv, zbog čega ga on i ističe kao sposobnog i neumornog radnika, kao desnu Mecgerovu ruku. Zbog takvih odlika Slamečka je bio primljen u Konradov intimni krug.

»Mecger, Slamečka i Kundman stvarali su oko mene uzan krug« — kaže nam načelnik generalštaba, naglašavajući da je takav jedan njegov »izvrstan« član kao što je Slamečka često bio tendenciozno napadan u parlamentu, štampi i društvenim krugovima.

Ocenjujući ljude iz operativnog odeljenja kao visoko obrazovane i neumorne na poslu, koji odlično izlaze na kraj sa operativnim pitanjima, Konrad nije izostavio ni *Fluga,* artiljerijskog oficira, koji je u rad generalštaba unosio svoje veliko tehničko znanje i svojom inicijativom doprineo usavršavanju austrijske artiljerije, naročito teške, lakog naoružanja, kao i stvaranju odgovarajućih ratnih rezervi.

Josif *Šnajder,* odgovoran za organizaciona pitanja, a za vreme rata i popunu vojske, znalački je vršio svoju dužnost toliko važnu kako u miru, tako i u ratu.

Obaveštajnim odeljenjem, od Konradovog stupanja na dužnost, rukovodio je *Urbanski,* bez smenjivanja, do maja 1914. godine, kada ga je zamenio *Garnilović,* bivši vojni izaslanik u Rumuniji. Načelnik generalštaba nam ne daje karakteristike Urbanskog, a ni očevici iz rata nisu ostavili podatke o toj ličnosti. Urbanski je bio smenjen po naređenju Franca Ferdinanda u vezi sa poznatom špijunskom aferom bivšeg načelnika štaba 8. korpusa, Redla, koja je ostavila gorčinu u Konradovoj duši, čime se, kako izgleda, i može objasniti njegovo prećutkivanje ličnosti načelnika obaveštajnog odeljenja. Ipak treba naglasiti da je Urbanski uživao veliko poverenje načelnika generalštaba, koji ga je više puta po poverljivim zadacima u vezi s ratnim planom slao u Berlin načelniku nemačkog generalštaba.

Od drugih oficira tog odeljenja Konrad ističe *Rongea,* načelnika kontraobaveštajne službe, koji se pokazao kao vrlo aktivan radnik, a isto tako i *Pokornog,* koji je rukovodio službom za hvatanje radio-emisija, svojim samoinicijativnim radom u ratu omogućio dešifrovanje svih ruskih radiograma i tako pružio komandi dragocene podatke.

Treba naglasiti da su, uporedo sa obaveštajnim odeljenjem, proračun snaga i otkrivanje namera neprijatelja prema ratnom planu vršili i odgovarajući odseci operativnog odeljenja, o čemu ćemo kasnije podrobnije govoriti.

Saobraćajnim odeljenjem rukovodio je *Štraub,* vrlo radan čovek, koji je brzo savlađivao teškoće i znao svoj posao.

Sva komplikovana priprema austrougarskih komunikacija za rat, koje nisu bile u zavidnom stanju, razrada raznih planova prevoženja po ratnom planu i mera za poboljšanje saobraćaja u državi — sve je to ležalo na Štraubu, koji je sve te poslove, po tvrđenju Konrada, uspešno obavljao. Pri opisivanju rada ovog odeljenja na izvršenju strategijskog razvoja mi ćemo više puta govoriti o toj ličnosti, a sada treba da potvrdimo da ocena koju je o njoj dao Konrad nije daleko od istine.

Pozadinsko odeljenje, koje je stvorio Konrad, bilo je povereno Mecensefiju, takođe odličnom radniku velikog znanja, koji je pripremao za rat pozadinsku službu, a kasnije, po završetku svetskog rata, poginuo na dužnosti komandanta 6. divizije mađarske Crvene armije.

Rudolf *Šamšula* bio je načelnik telegrafskog odeljenja i Konrad navodi da je njegov rad u ratu bio inicijativan i besprekoran u pogledu održavanja veza čak i sa udaljenim armijama, a naročito organizacije radio-službe.

Načelnik Ratnog arhiva bio je *Hoen,* pisac dragocenih istorijskih radova, koji se danas, posle svetskog rata, ponovo nalazi u suštini na istoj dužnosti, ali kao načelnik državnog arhiva, jer je Ratni arhiv došao pod udar Antante.

Načelnik Ratne škole bio je *Kraus*, autor dela »Uzroci naših poraza«, koga smo više puta citirali, a i kasnije ćemo citirati. Odlično obrazovan, praktičan u svojoj naučnoj delatnosti, dalek od dvorskih intriga, »Prus«, kako su o njemu mislili u vojsci, Kraus se za vreme rata pokazao kao odličan praktičar kako u štabnoj službi, tako i u komandovanju trupama.

Ovim ćemo završiti upoznavanje sa ličnostima centralnog aparata austrijskog generalštaba. Ovde se nećemo upuštati u izlaganje pripreme i vaspitanja oficira generalštaba dunavske carevine u celini, jer ćemo to kasnije učiniti. Zaustavićemo pažnju jedino na sledećoj sitnici. Mi smo svuda prikazivali ličnosti, ne navodeći njihove činove i godine službe. Zbog toga smo, radi objašnjenja, dužni ukazati da su sva navedena lica priličan broj godina provela u vojnoj službi i bila na dužnostima viših oficira.

GLAVA VIII

GALERIJA PORTRETA GENERALŠTABA

Francuski generalštab pre revolucije. — Napoleon i njegov štab. — Bertje. — Pojava »duumvirata«. — Ruski generalštab početkom XX veka. — Nemački generalštab za vreme Moltkea starijeg. — Borba za vlast. — Borba nemačkog generalštaba na političkom frontu. — Bizmark o Valderzeu. — Bizmark i Kaprivi. — »Politika nije bojno polje«. — »Carev špijun« — Verdi di Vernoa. — Borba generalštaba na vojnom frontu. — Moltkeovo pripremanje osoblja generalštaba. — Uticaj generalštaba na trupne komandante pri donošenju odluke za borbu. — Šlifen i njegovo nemešanje u politiku. — Šlifen kao vaspitač nemačkog generalštaba. — Moltke mlađi i njegov rad oko pripreme generalštaba. — Moltkeov intimni krug. — Karakteristike osoblja Moltkeovog štaba. — Ludendorf i Štajn. — Valderze i Tapen. — »Veličina i zatvorenost operativnog odeljenja«. — Ludendorf o svome štabu. — Francuski generalštab posle Napoleona. — Guvion Sen Sir i njegov projekat o generalštabu. — Poraz 1870. godine. — Generalštab u početku XX veka. — »Mladoturci« generalštaba i njihov napad. — Grandmezon i pogibija Mišela. — Žofr — načelnik generalštaba i njegov »glavni štab«. — Kako Pjerfe predstavlja Žofra. — Osoblje operativnog odeljenja i njegov načelnik Gamlen. — Načelnik prvog odeljenja Bel. — Žofrovo »gostoprimstvo«.

Da bi se dala ocena osoblju Konradovog generalštaba, smatramo za potrebno da malo skrenemo u stranu i zavirimo u istoriju, a i u druge generalštabove koji su pred svetski rat postojali uporedo sa austrijskim.

Štabovi su, naravno, postojali kod svakog vojskovođe čim su vojske počele brojno rasti i, naročito, kada je tehnika zapovednički prodrla u ratnu veštinu. Poznato je da je još Makijaveli određivao funkcije štaba koje i sada spominju oni koji razmatraju pitanje generalštaba.

Ne upuštajući se u vojnu istoriju drevnih vremena, govorićemo samo ukratko o Napoleonu, koji je, kao što smo ranije napomenuli, bio i vojskovođa i načelnik štaba. Začeci generalštaba u francuskoj vojsci su postojali još pre revolucije. Stvoren prvenstveno od »raznočinaca«, tj. od ljudi koji nisu bili plemićkog ili buržoaskog porekla, generalštab je vrlo aktivno radio na pitanjima bliskim i savremenom generalštabu. Ali, taj su rad u dorevolucionarnom francuskom generalštabu obavljali tehničari — specijalisti, koji, naravno, nisu shvatili prirodu revolucije koja je buknula.

Prema tome, i bez objašnjenja je jasno da generalštab u toku revolucije, iako ga ona na početku nije likvidirala, ne samo da nije bio mozak vojske nego je postepeno odumirao i konačno je ukinut za vreme Napoleona. Pojedini predstavnici starog generalštaba, nalazeći se bilo na štabnim, bilo na komandnim dužnostima, upisali su svoja imena u istoriju revolucionarne armije, ali, kao institucija, generalštab je prestao da postoji.

Napoleon se nije naročito prijateljski odnosio prema generalštabu, mada je voleo svoga načelnika štaba *Bertjea,* jednog od predstavnika starog generalštaba. Ako zaustavimo našu pažnju na Bertjeu, mi ćemo shvatiti šta je Napoleon zahtevao od generalštaba. Bertje, u suštini, nije bio ništa drugo nego dobar načelnik veze kod Napoleona, a nikako načelnik štaba, pa čak ni načelnik operativnog odeljenja. Održavajući neprekidnu vezu sa potčinjenim komandantima, prenoseći u celini Napoleonova naređenja, bilo da ih je on lično diktirao ili da su sastavljana po njegovom uputstvu, Bertje se pokazao kao neumorni radnik, ali bez ideja, te je predstavljao samo jednu dobru mašinu. Kada je u svom radu, morao da donosi samostalne odluke onda se, kao što je poznato, pokazivao kao slab pomoćnik. Napoleon je morao da popravlja stvorenu situaciju, preturajući i snalazeći se u gomili izveštaja, koji su pristizali od maršalâ i obaveštajne službe. Ne bismo bili pravedni kad ne bismo naglasili da je Napoleon cenio pojedine poslove generalštabne službe, ali kao aparat za rukovođenje generalštab je u njegovo vreme prestao da postoji, i nije bilo znakova da će se obnoviti.

Međutim, sa porastom vojske, rastao je i značaj štabne službe, ali ni do smrti malog kaplara ona se nije iskristalisala u generalštabnu službu.

Uzroke ukidanja generalštaba u francuskoj revolucionarnoj armiji vidimo u sledećem. Pokazavši se, u celini uzeto, politički nedovoljno zreo, vaspitan u staroj vojnoj školi, francuski generalštab je mogao od revolucije biti iskorišćen samo za rad po uskoj svojoj specijalnosti — tehnici štabne službe, koja je, naravno, i u to vreme bila potrebna. Od osoblja te službe se zahtevala tačnost, marljivost, radna sposobnost i zdravo telo koje je u stanju da izdrži naporan rad. Druge osobine štabnih radnika, po našem shvatanju nisu ni bile potrebne, naročito do 1810. godine političarima-revolucionarima i takvim majstorima ratne veštine kakav je bio Napoleon.

Rekli smo *»do 1810. godine«,* pošto već narednih godina u neprijateljskim vojskama generalštab dobija veći značaj i načelnik štaba ulazi kao neophodna karika u oblast idejnog rada*) vojskovođe, koja je u to vreme imala blizak dodir sa politikom. Kao što je ranije naglašeno, od tog vremena za rukovođenje ratom nadležan je *»duumvirat«.*

*) Pod oblašću idejnog rada pisac podrazumeva stvaranje zamisli, donošenje odluka i sl., a njihovu dalju razradu naziva administratorskim, tehničkim delom rada. — Prim. red.

Ruski generalštab toga doba u osnovi se nije izdizao iznad opšteg nivoa i, na primer, »general-kvartirmajstor« 1812. godine je bio neki Muhin, koji se isticao svojim administratorskim sposobnostima. Još tada je Klauzevic bio iznenađen takvim izborom najvažnijeg saradnika po operativnoj liniji. Ako se setimo da je »ideja« bila isključena iz rada generalštaba i da je smatrana nadležnošću komandanata, onda su objašnjenja takve pojave jednostavna.

Ponikavši u Nemačkoj, sa sadašnjim funkcijama, generalštab počinje da cveta tek u doba Moltkea. Osvajajući svake godine sve veću vlast, u početku u vojsci, a zatim pokušavajući to i u politici, Moltke nailazi na uporno protivljenje ministra vojske Rona i na odlučan otpor Bizmarka.

U prethodnoj glavi smo naveli kako Moltke kao načelnik generalštaba gleda na značaj *svoje* dužnosti. Moltke je hteo da za nju obezbedi sve prerogative i da ne umanji njen autoritet težeći ne samo da je izjednači sa ostalim državničkim dužnostima već i da te prerogative spusti i niže, u sami generalštab.

Mi znamo da vojskovođi, po mišljenju Moltkea, treba da bude predloženo samo »*jedno* mišljenje« i to samo od *jednog* za to opunomoćenog lica, tj. od načelnika štaba. Nikakvo mešanje u to »*jedno* mišljenje« Moltke nije mogao da zamisli, tim pre ako je dolazilo odozdo. »Načelnik generalštaba je prvo pretresao svoje predloge s oficirima štaba, zatim ih je kralj veoma podrobno razmatrao«, priča Moltke. Na taj način, posle prethodne diskusije u okviru štaba, kod načelnika generalštaba se stvaralo »*jedno* mišljenje«, o kojem je i referisao najvišoj vojnoj vlasti.

Takva je bila struktura »autorskog prava« koje se ukorenilo u nemačkom generalštabu za vreme Moltkea.

Stupajući u borbu da osvoji vlast za generalštab, njegov načelnik Moltke, naravno, nije bio u mogućnosti da sam vodi neprekidne borbe kojih nije bilo manje nego kod heroja našeg dela — Konrada. Bili su potrebni pomoćnici, potpuno prožeti idejama svoga načelnika. I, stvarno, oko Moltkea se 1857. godine obrazuje krug od 18 ljudi — Veliki generalštab, koji se za deset godina povećao na 48 ljudi. Sa tim krugom Moltke i vrši svoje pohode, koji su ovenčali slavom prusko oružje.

Nema sumnje da je za ulazak u taj zatvoreni krug bilo neophodno imati osobine koje bi odgovarale onoj delatnosti generalštaba koju je hteo da razvije njegov načelnik.

Gore smo napomenuli da se generalštab borio za osvajanje pozicija kako u čisto vojnoj oblasti, tako i u političkoj. Borba se vodila na dva fronta i u nju su pozivani pre svega radni i energični ljudi.

Zaustavićemo se prvo na *političkom* frontu. Stupajući u borbu s Bizmarkom prvo da bi dobio potrebnu orijentaciju u spoljnoj politici, a zatim i da bi sam stvarao tu politiku, Moltke je u svom štabu nalazio odgovarajuće snage za to. Nama je poznato da mnogi iz uskog Moltkeovog kruga nisu dostavljali Bizmarku potrebne podatke i da je on vodio borbu ne samo sa samim Moltkeom, već i sa »polubogo-

vima« koji su ovog okruživali, od kojih je bio najopasniji klasik primenjene strategije Verdi di Vernoa, budući nemački ministar vojske.

Neki od savremenih istoričara nemačkog generalštaba (Ginter Voler) prijateljski navode da je Bizmark cenio političke sposobnosti Moltkeovih pomoćnika i da je Bizmarkov naslednik na mesto kancelara bio niko drugi nego Kaprivi, bivši Moltkeov generalštabni oficir. Dužni smo da ukažemo da su mnogi od Moltkeovih saradnika težili da zauzmu i zauzimali su rukovodeća mesta u političkom životu Nemačke. Generalštabni mundir u Berlinu bio je u velikoj modi, šta je iz toga proizašlo pokazao je svetski rat.

Što se tiče političkih sposobnosti tih »polubogova«, Bizmark u svojim »Memoarima« ovako karakteriše neke od njih. Govoreći o poznatom »verskom« bratstvu nekog Štekera, u čije su se propagiranje zagnjurili glavom sam Viljem i general-kvartirmajstor, a kasnije i načelnik generalštaba, Valderze, Bizmark piše: »Okolnost da sam osudio inscenaciju (jedan od organizacionih zborova Štekerovog bratstva) u kući grofa Valderzea, okrenula je protiv mene toga uticajnog čoveka u krugu princa (Viljema), još više nego do tada. Mi smo bili dugogodišnji drugovi, dobro sam ga upoznao za vreme francuskog rata i kao vojnika i kao političkog jednomišljenika; kasnije mi je čak palo na pamet da ga preporučim caru na vojnu dužnost političkog karaktera. Došavši u tešnje službene odnose sa grofom, počeo sam da sumnjam u njegovu pogodnost za političku delatnost, i kada je grofu Moltkeu, koji je stajao na čelu generalštaba, bio potreban pomoćnik, smatrao sam za dužnost da konsultujem vojne krugove pre nego što sam izneo caru svoje mišljenje o Valderzeu«.

»Na kraju sam pažnju njegovog veličanstva skrenuo na Kaprivija, iako on, kako sam već znao, nije o meni imao tako dobro mišljenje kao ja o njemu. Moja zamisao da Kaprivi bude Moltkeov naslednik na kraju je pretrpela neuspeh, po mom mišljenju, zbog teškoće da se pri dualističkom rukovodstvu generalštabom uspostavi neophodni *modus vivendi* između dve tako samostalne figure. Višim krugovima je izgledalo da će se taj zadatak lako rešiti, ako na dužnost Moltkeovog pomoćnika bude određen Valderze: na taj se način ovaj poslednji približio caru i njegovom nasledniku.«

Valderze, naravno, nije oprostio Bizmarku taj incident i stalno je protiv njega snovao intrige, osobito u kancelarovoj spoljnoj politici, i najzad je 1890. godine referisao Viljemu o nekim dokumentima koje je generalštab primio, a koje je Bizmark, tobože, sakrio od Viljema, naime — o pripremama Rusije za rat. Bizmark opisuje kako je 18. marta 1890. godine Viljem skupio sve generale komandante armija i obavestio ih o penzionisanju Bizmarka, jer su »načelniku generalštaba Valderzeu tobože prispele tužbe zbog mojih (Bizmarkovih *B. Š.)* samostalnih i tajnih odnosa sa Rusijom. Valderze je po službenoj dužnosti referisao njegovom veličanstvu o značaju izveštaja kijevskog konzula«. »Niko od generala« — nastavlja Bizmark

— »nije odgovorio na careve reči, prećutao je i grof Moltke stariji. Ali, silazeći niz stepenice, rekao je: ,Žalosna pojava, mladi gospodin će nas dosta puta pozivati na ovakva savetovanja'«.

Mi ćemo se kasnije vratiti na ovo pitanje, a sad ćemo samo da naglasimo šta piše Bizmark govoreći o utajivanju dokumenata: »Ako bih hteo da sakrijem nešto od cara, ja, verovatno, ne bih poverio nečasno utajivanje dokumenata generalštabu, jer nisu svi njegovi rukovodioci bili moji prijatelji, a pogotovu ne ministri vojske Verdiju«.

Što se tiče Kaprivija, njegove sposobnosti kao političkog i vojnog radnika, Bizmark ovako opisuje: »Kako su se duboko i dugo ispoljavala razna nezadovoljstva vojnih rukovodilaca, izazvana još u ratu 1866. godine kastinskim samoljubljem i kako su ona podsticala sve veće neprijateljstvo prema meni mojih drugova po službi i bivših partijskih drugova, mogao sam, između ostalog, zaključiti iz izjave feldmaršala fon Manštajna. Njemu se sasvim neočekivano javio general Kaprivi i počeo uporno ukazivati na opasnost koju ja, kao odgovorni ministar, navlačim svojim neprijateljstvom prema armiji, i molio maršala da utiče na kralja. Taj i za maršala neočekivani neprijateljski ispad protiv mene od strane Kaprivija i njegovo stalno opštenje s licima koja su ... protiv mene vodila prikrivenu borbu, nisu mi smetali da o njegovim vojničkim sposobnostima iznosim visoko mišljenje stvoreno na osnovu autoritativnih ocena«.

»Pošto je, uprkos mojim savetima, Kaprivi 1883. godine postavljen za komandanta mornarice, ja sam« — produžava kancelar — »preporučivao caru Viljemu I da, zbog sumnjivih perspektiva za mir u to vreme, ne lišava vojsku generala koji je u trupama imao takvo poverenje, da ne remeti jedinstvo među njima stvoreno, jer bi u slučaju rata ponovo morao da stvara tu vezu. Predlagao sam da se Kaprivi pozove da učestvuje u rukovođenju generalštabom čim grofu Moltkeu bude potreban pomoćnik. Moltke, ipak, nije bio sklon da koristi Kaprivijeve usluge i više je voleo da bude penzionisan, što car nije hteo da dopusti ni u kom slučaju.« Bizmark je po drugi put isticao kandidaturu Kaprivija na dužnost Moltkeovog pomoćnika, pošto je Valderze poljuljao svoju reputaciju propagiranjem Štekerovih ideja, ali je to ponovo naišlo na odlučan otpor Moltkea starijeg. Godine 1890. Bizmark ističe Kaprivija kao kandidata na položaj ministra pravde, jer »samo vojni rukovodilac može u potrebnom momentu da nadoknadi slabost civilne uprave. Ja sam ukazao na Kaprivija kao na podesnog generala, koji je, istina, bio tuđ politici, ali je zato bio pouzdan carev vojnik; kao ministar-predsednik bez portfelja on bi u miru u znatnoj meri mogao da se uzdržava od politike. O tome da Kaprivi postane moj naslednik u ministarstvu inostranih poslova u to vreme nije bilo govora«.

Bizmark navodi da je Kaprivi sumnjao u svoje snage na političkom popreištu, ali pošto ga je Viljem II umirio da »odgovornost za poslove« prima na sebe, saglasio se da preuzme dužnost kancelara.

»Kako se Kaprivi oslobodio sumnji i primio dužnost carevog kancelara, o tome mi je sam pričao, uzgred budi rečeno, u jednom razgovoru, vođenom u mojem zdanju, na pragu mog kabineta koji je kasnije zauzeo. »Kad bih ja, nalazeći se na čelu svoga 10. korpusa u toku borbe dobio naređenje koje bi pretilo korpusu pogibijom, a meni porazom i smrću, i ako moji razumni protivrazlozi ne bi imali nikakvog uspeha, ne bi mi ništa drugo ostalo nego da izvršim to naređenje i poginem. A šta dalje? Čovek u moru!« »U ovom gledištu« — kaže Bizmark — »sva je suština oficirskog morala, koji je u ovom i u prošlom stoleću činio vojnu snagu Pruske i živeće u njoj i nadalje. No, ako se to gledište prenese na oblast zakonodavstva, spoljne i unutrašnje politike, onda ono, bez obzira na svu svoju izvanrednu snagu, preti opasnostima. Savremenu politiku u nemačkoj carevini, sa njenom slobodnom štampom, parlamentarnom orijentacijom, koju uz to pritiskuju komplikovani evropski odnosi, nemoguće je voditi samo na osnovu carevih naređenja koja generali poslušno izvršavaju, čak i kada bi sposobnosti nemačkog cara i pruskog kralja koji danas vlada prevazilazile talente Fridriha II.«

»Da sam na mestu gospodina Kaprivija, ja ne bih primio dužnost kancelara« — produžava Bizmark. — »Za dužnost sekretara ministarstva ili ađutanta na nepoznatom poprištu rada poštovani pruski general, koji je više od drugih uživao poverenje našeg oficirskog kadra, suviše je visoka ličnost; *a politika nije bojno polje: ona zahteva specijalna znanja za rešavanje pitanja da li je rat baš neophodan i kada i kako se može časno izbeći.* Ratnu teoriju Kaprivija mogao bih prihvatiti jedino u onim slučajevima kada je sudbina carevine i otadžbine stavljena na kocku, kada, saglasno istorijskim presedanima, stupa na snagu diktatura.«

»Moje političko iskustvo se nakupilo u toku 40 godina« — kaže Bizmark — »a moj naslednik, stupajući na novu dužnost, bio je upoznat sa političkim položajem države isto toliko koliko i za vreme komandovanja 10. korpusom.«

Mi smo već ranije naveli kakvo je mišljenje kancelar imao o Verdiju. »Verdi je bio naimenovan bez moga znanja« — piše Bizmark — »Između nas je 1870. godine bilo neslaganja, i ja sam se prema njemu odnosio kao prema carevom *muchardu* (špijunu) u ministarskom savetu. Njegovo naimenovanje je već bilo šahovski potez protiv mene.«

Molimo čitaoce za izvinjenje što smo ih primorali da slušaju iskaze »gvozdenog kancelara«, ali smo smatrali za neophodno da to učinimo, da bi se: 1) saznalo mišljenje suprotne strane o »polubogovima«; 2) upoznata taktika generalštaba u politici; 3) saznalo koliko je nemački generalštab težio da prigrabi vlast u životu zemlje.

Potpuno je jasno da su samog Moltkea starijeg u tome prevazišli njegovi pomoćnici.

Mi nipošto nećemo da kažemo da su odgovorni članovi generalštaba dužni da ostanu *po strani* od politike, naprotiv, oni uvek treba da budu u *kursu* politike, da je u punom obimu uzimaju u obzir u

svim vojnim planovima, ali to je daleko od stvaranja *sopstvene* politike, čemu su, otvoreno govoreći, i težili Moltkeovi »polubogovi«.

Dok pripremanje svog osoblja za borbu na političkom polju od načelnika generalštaba nije zahtevalo naročit trud, dotle su za pobedu na *vojnom* frontu Moltkeov generalštab i sam Moltke morali da izdrže upornu borbu.

Uopšte uzevši, nemoguće je poricati energiju i odlučnost nemačkih trupnih komandanata, ali njima je nedostajalo znanje »savremene« ratne veštine i sagledanje njenih perspektiva. To je bilo neophodno nadopuniti.

Tu je misiju na sebe uzeo Moltke sa svojim generalštabom, pripremivši ga prethodno za taj posao. Načelnik generalštaba se aktivno prihvata toga posla. Uvlačenjem svojih najbližih saradnika u izučavanje savremenih ratova i pisanje njihove istorije uz neophodne zaključke za buduće, komandantskim putovanjima, individualnim rešavanjem taktičkih zadataka koje im je davao i njihovom analizom, Moltke je pripremao i vaspitavao svoj generalštab za obiman rad na vojnom polju i izgrađivao jedinstvo misli o vojnim pitanjima između sebe i svojih potčinjenih.

U praktičnoj delatnosti Moltke je obično davao samo opšta uputstva i direktive, a potom su ih potčinjeni mu načelnici odeljenja detaljno razrađivali. On je naređivao i specijalno prorađivanje ovih ili onih pitanja.

Dakle, načelnik Velikog nemačkog generalštaba zahtevao je od svojih saradnika široko vojno obrazovanje, logičnost mišljenja, sposobnost da ga kratko, jasno i bez šablona izražavaju, da umeju donositi celishodne odluke, i iznad svega da odlično i tačno izvršavaju poslove. Uporedo s tim, Moltkeovi pomoćnici su morali imati odgovarajuću energiju i karakterne osobine da bi postali »polubogovi«, a za tu ulogu ih je pripremao načelnik generalštaba.

Po njegovim shvatanjima, pored svega navedenog, »polubog« mora da se odlikuje skromnošću, ćutljivošću, da ne teži da se na službi i van nje ističe, ali mora biti čvrst i odlučan u svakoj situaciji. Sam Moltke je u tome bio primer, zasluživši epitet »ćutljivac«. Ipak, nisu se svi pomoćnici odlikovali navedenim vrlinama i ponekad su vodili prilično oštre sporove sa svojim protivnicima, licima iz komandnog sastava ili političkim radnicima. Borba je ove predstavnike nemačkog Olimpa izvodila iz ravnoteže. Svima je poznat slučaj iz rata 1870. godine, kada je budući nemački kancelar, tada načelnik štaba 10. korpusa, Kaprivi, korbačem obezbedio istorijsku slavu komandantu konjičke brigade Bredovu, poteravši ga u napad tim efikasnim sredstvom. Istina, naši savremenici ističu Kaprivijevu skromnost, jer nije reklamirao svoj postupak nego je sve lovorike ustupio Bredovu (A. Svečin: »Istorija ratne veštine«, deo III, str. 129), ali je za nas taj slučaj dosta karakterističan jer pokazuje šta su sve primenjivali »ćutljivci« nemačkog generalštaba da bi uticali na komandante.

Po drugim izvorima, Kaprivi je korbačem poterao u napad komandanta 2. konjičke brigade Rederna, a ne Bredova. Sa Bredovim je u tom smislu vodio »krupan razgovor« Fojht-Rec, načelnik štaba Alvenslebenovog 3. korpusa. To navodimo samo zato da se konstatuje činjenica, ali njena se suština time ne menja.

Godine 1870. generalštab je već osećao tlo pod nogama i mogao je da upotrebi korbač radi »skromnog« i »ćutljivog« komandovanja trupama, ispoljavajući tendencije koje je u njega usadio čuveni Moltke. Mi smatramo da su Bredov i Redern, iskusivši ovakav način generalštabnog rukovođenja, sa simpatijom stiskali ruku Bizmarku, za koga korbači »polubogova« nisu bili strašni. Dok je Moltke imao i fine manire i lepo igrao, što je bilo neophodno za salone, dotle njegovi saradnici, u svakom slučaju, te osobine nisu pokazivali na bojnom polju, i ne samo na njemu.

Mi ni najmanje nemamo nameru da okrivljujemo »polubogove« zbog nedostatka »lepog ponašanja«, naprotiv, ističemo njihov čvrst karakter i energiju, ali se ne možemo saglasiti sa takvim načinom sticanja poštovanja i potčinjavanja svojoj volji.

Kako bilo da bilo, moramo naglasiti da Moltkeovi saradnici: 1) nisu izbegavali politiku; 2) da su se odlikovali širokim vojnim obrazovanjem; 3) da su bili ljudi čvrstog karaktera i 4) da su u svojoj delatnosti pokazivali veliku radnu sposobnost i veštinu.

Posle smrti načelnika generalštaba njegovi najbliži pomoćnici našli su se za kormilom ne samo vojne već i civilne vlasti. Sledeći zavete svoga učitelja, oni su održavali na odgovarajućem nivou vojnu spremu svojih pomoćnika, ali su u samostalnim političkim istupanjima pretrpeli krah (Valderze, Kaprivi).

Politički krah nije prošao bez posledica za sledeću generaciju nemačkog generalštaba, koja je počela svoju delatnost sa stupanjem Šlifena na dužnost načelnika generalštaba.

»Naš učitelj i vaspitač za ,veliki savremeni rat' bio je feldmaršal fon Šlifen« — tvrdi naš savremenik Kul u svom delu »Nemački generalštab«.

Mi smo se u prethodnoj glavi delimično upoznali sa Šlifenovim pogledima o ulozi vojskovođe. U naše zadatke ne spada da damo sliku samog Šlifena, ali ćemo se na njegova gledišta još dosta puta vraćati. U danom momentu za nas su interesantni zahtevi koje je on postavljao svojim najbližim saradnicima. Mnogi od njih, nalazeći se još za vreme Šlifena na visokim dužnostima, a drugi tek počevši službu u njegovo vreme, pokazali su se u svetskom ratu na ovaj ili onaj način.

Pre svega, treba da naglasimo da je Šlifen, ne uspostavljajući čvrstu vezu sa politikom, vodio svoju sopstvenu politiku, ali, tako reći, u sebi, otkrivajući je ponekad svojim saradnicima. Shvativši na sudbini svojih prethodnika da je aktivno mešanje u politiku bremenito posledicama, načelnik generalštaba se starao da ne pokazuje svoje lice, a još manje da u politiku uvlači svoje najbliže saradnike.

Prema tome, potpuno je razumljivo ranije navedena Ludendorfova izjava da se on nije interesovao za političke partije.

Kao što je poznato, posle svetskog rata nemački generalštab su ne samo Antanta nego i mnogi politički radnici u Nemačkoj optužili za svetsku katastrofu, i on je, kao priznati krivac za rat, zbrisan sa lica zemlje. Na taj način, naša izjava da je generalštabu u Berlinu bila tuđa politika, kao da nije sasvim tačna. Žurimo da ispravimo svoju grešku. Treba reći da je nemački generalštab vodio svoju, vojničku, politiku, zasnovanu na militarizmu, ne uzimajući u proračun ono što je u njoj »osnovno«, i bio je potpuno nepismen u svojim političkim pretpostavkama. Politika generalštaba je bila politika »kasarnskog« tipa, politika majstora svoga posla, ali ne i državnika. Mišljenje ovih poslednjih nije bilo svojstveno predstavnicima nemačkog generalštaba, jer ga nije ni podsticao njihov načelnik Šlifen.

Osnovna Šlifenova stremljenja bila su usmerena na potrebnu pripremu instrumenta rata vojske i njenog mozga, generalštaba.

Šlifenu nisu bili potrebni savetnici i pomoćnici u idejnom delu rada, jer je tu čuvao svoj autoritet, ali je u isto vreme težio da svojim saradnicima otvori širok vojni horizont, dajući im zadatke čije su operativne zamisli daleko prevazilazile okvire njihove delatnosti.

Zahtevajući da donose samostalne odluke i jasno shvataju opštu situaciju, drugim rečima, proširujući vojnički vidokrug svojih saradnika, Šlifen im je postavljao stroge zahteve i u pogledu tehničke, detaljne obrade rada.

Kul tvrdi da je Šlifen »od svojih potčinjenih zahtevao veoma mnogo, saobrazno svojoj sopstvenoj neobičnoj radnoj sposobnosti«.

»Tokom nekoliko godina uoči Božića u mojoj sobi se razlegalo zvonce« — produžava Kul. — »Specijalni kurir mi je donosio božićni dar grofa Šlifena — u grubim crtama nabačenu situaciju, sa zadatkom da sastavim plan operacije. On bi bio veoma iznenađen ako mu završeni rad ne bi bio uručen uveče prvog dana praznika. Drugi dan praznika je slat novi deo zadatka. Nedelje i praznici, po njegovom mišljenju, bili su predodređeni za one poslove koji se moraju izvršiti a ne spadaju u tekuće poslove.«

»Njegovo pamćenje je bilo neobično. Koliko je sam bio u kursu svih poslova toliko je zahtevao da i načelnici odeljenja uvek budu tačno upoznati sa njihovim tokom. Protivrečnosti između prethodnih i novih referata nisu mu nikad mogle promaći. U takvim slučajevima je čak i posle godinu dana prigovarao: ‚Pa vi ste mi tada i tada govorili to i to'«.

»Na taj način, svaki od nas je navikao da bude vrlo, vrlo oprezan. Njemu je bilo veoma teško ugoditi: malo koga je smatrao marljivim. O mnogima se izražavao oštro i sarkastično. Vešt posmatrač i poznavalac ljudi, bio je sklon da se prema masi odnosi negativno, ali, ko je zaslužio njegovo poverenje, toga je stvarno i cenio.«

Govoreći o Šlifenovoj ćutljivosti, Kul kaže da je »on namerno nastojao da što manje pada u oči«. To isto je zahtevao i od oficira generalštaba: »Više biti nego izgledati«.

Ranije smo već napomenuli da su čak i za vreme praznika Šlifenovi najbliži saradnici bili obavezni da se usavršavaju u ratnoj veštini, rešavajući zadatke. Načelnik generalštaba je uvek intenzivno pripremao svoje pomoćnike. Rešavanje zadataka, ratne igre, komandantska putovanja, stroga i sarkastična analiza — sve je to vodilo tome da pomoćnici usvoje njegove ideje i da se u njima razvije volja za pobedom, za savremenim načinima komandovanja i rada.

»Nismo bili nepogrešivi, ali smo bili marljivi. Osramoćeni militarizam je u suštini bio samo uporni rad generalštaba«, kaže danas jedan od bivših Šlifenovih pomoćnika — Kul.

Šlifenov naslednik na dužnosti načelnika generalštaba — *Moltke mlađi,* po tvrđenju svojih savremenika, bio je daleko od svoga prethodnika, ali je ipak, odlikujući se osobinama koje su zahtevane od članova Velikog generalštaba, vodio u tom pravcu i svoje pomoćnike, od kojih se jedan — poznati Ludendorf — nalazio na dužnosti načelnika operativnog odeljenja.

Kul, koga smo napred citirali, navodi da je Moltke »uzorno usavršavao obrazovanje generalštabnih oficira«. Mada su u spremi generalštaba i postojali neki nedostaci, koji su se mogli jasno sagledati, ipak je »Moltke uzorno rukovodio velikim komandantskim putovanjima generalštabnih oficira i strategijskim ratnim igrama«. Jednom rečju, »u svim oblastima savremenog rata osetio se Moltkeov dalekosežan i blagotvoran uticaj«.

Ipak, svi savremenici jednoglasno govore da Moltke nije imao čvrstu ruku u komandovanju svojim pomoćnicima. Autoritet kakav su imali njegov stric i Šlifen sinovac Moltke nije postigao. Kraće rečeno, pred svetski rat načelnik generalštaba je oskudevao u odgovarajućim »intimnim« savetnicima.

Opisujući karakter Moltkea, bivši prestolonaslednik u svojim memoarima kaže: »U njegovom karakteru je bila neka sramežljivost, on ponekad kao da nije imao dovoljno poverenja u svoje snage. Tako se brzo našao u potpunoj zavisnosti od svojih saradnika. Mekoća i iskrena čovečanska dobronaklonost smetale su mu da stekne apsolutan autoritet, koji treba da ima načelnik generalštaba. Za vreme moga službovanja u generalštabu« — produžava prestolonaslednik — pričali su mi da čak ni ober-kvartirmajstori nisu bez izvesnog straha dolazili na referisanje starom Šlifenu, tom genijalnom, oštrom i nepoštednom načelniku, dok je generalu Moltkeu svako rado i često išao na referisanje.«

Uzak »intimni« krug formirao se u nemačkom generalštabu još pre svetskog rata, a zatim je neposredno prešao i na njegova vojišta.

General-kvartirmajstor Štajn, a zatim, po njegovom odlasku u trupu, Valderze, načelnici operativnog odeljenja Ludendorf i Tapen, koji ga je smenio — bili su najbliži načelniku generalštaba; sa njima je pretresao kako političku situaciju, tako i sve planove za jačanje, poboljšanje i upotrebu vojske u budućem ratu. Kakav je bio njihov uticaj i autorstvo u raznim planovima može se videti

iz referata koje je podnosio načelnik generalštaba, ali za koje su stvarno bili odgovorni njihovi sastavljači — načelnici odeljenja. Kada je poznati referat o povećanju armije za tri korpusa, koji je sastavio Ludendorf 1912. godine, pretrpeo krah u Rajhstagu, svi su gromovi zbog njega pali ne na glavu Moltkea, već na autora — Ludendorfa, koji je premešten iz generalštaba u trupu, mada sa odlikovanjem. Ovo je vrlo interesantan fakat jer pokazuje s jedne strane, da je sinovac Moltke bio daleko od svoga strica da bi preuzeo punu odgovornost za referat, te je izdao svoga pomoćnika, a, s druge strane, kako je visoko stajalo »autorstvo« potčinjenih načelnika generalštaba ako je bilo potrebno primeniti represalije ne prema poslednjem, već, preko njega, prema načelniku operativnog odeljenja.

Sada se nećemo zaustavljati da bi okarakterisali samog načelnika generalštaba Moltkea mlađeg, jer ćemo to učiniti kasnije. Ipak, dozvolićemo sebi da i dalje odvučemo pažnju čitaoca i da ga ukratko upoznamo sa *intimnim* krugom oko Moltkea.

Potpune karakteristike svih ličnosti toga kruga, iz poznatih razloga, ovde takođe ne možemo davati; uostalom, one su i bez nas dovoljno podrobno iznete u literaturi i sigurno su svima poznate. Jedan od najbližih Moltkeovih saradnika bio je Ludendorf, figura toliko svima poznata da je, naravno, ne treba podrobno opisivati.

Opšta crta svih Moltkeovih saradnika bila je njihova jednostrana politička sprema, koja nije bila osnovana na bilo kakvoj prethodnoj pripremi iz te oblasti, već se sticala kretanjem u određenom krugu nemačkih junkera.

U svom delu »Vođenje rata i politika« Ludendorf ukazuje da su vojska i mornarica, kao i njihov komandni sastav, pripremajući se za rat, bile na visini svoga zadatka i ni u kom slučaju se ne može smatrati da je njihovo vaspitanje bilo nepravilno, u šta se on ubedio za vreme svoga službovanja. Nabacuju se prekori da su se oficiri u ostalim oblastima, naime u politici, štampi i ekonomici, pokazali kao neznalice. Međutim, po mišljenju Ludendorfa, politika i štampa su stvar građanskih činovnika, a ne oficira, i ako je politika pretrpela krah, onda je to njihova krivica, a nikako dokaz pogrešnog vaspitanja oficira. Istina, u ranija vremena komandni sastav se više snalazio u političkom kursu zemlje nego danas, što treba objasniti opštim usponom društvenog života. U ekonomskim pitanjima komandni kadar se dobro snalazio.

Mi smo ranije navodili reči tog istog Ludendorfa da se nije interesovao ni za kakve partije, a kasnije, kada je osetio da ga politika nešto vuče, nekako se našao u desničarskim krugovima. Istim putem išli su i ostali Moltkeovi pomoćnici — Štajn, Valderze, Nikolai i drugi. Jednom rečju, sinovčevi »polubogovi«, pušteni na političku arenu, sa ništa manjim oduševljenjem nego oni stričevi (Moltkea starijeg) bacili su se u političku borbu, našavši se pod zastavom reakcije. I da bi ironija bila veća, oni su imali još manje uspeha nego njihovi prethodnici. Dok su ovi uspevali da dostignu položaj kancelara, dotle su heroji našeg vremena zbrisani revolucijom, te su se definitivno

oprostili ne samo sa kancelarskim položajem nego i sa svojom vojničkom karijerom. Istina, u takvim ljudima kakav je Ludendorf još se nisu ugasili zračci nade za povratak na položaj kancelara, ali teško da će život otvoriti put tome okorelom pristalici mračne reakcije.

Što se tiče vojničkih kvaliteta kako Ludendorfa tako i Štajna, koji je u početku rata bio general-kvartirmajstor vrhovne komande, a zatim, sredinom rata, ministar vojske, njih je nemoguće odricati. To nisu bili geniji, ali su bili obrazovani štabni oficiri snažnog karaktera, koji su čvrstom rukom umeli da vode pripreme za rat, a zatim i sam rat.

Ma koliko bila primamljiva Ludendorfova ličnost, mi je ne možemo podrobnije opisati, i prinuđeni smo da se oprostimo s njim kao sa Moltkeovim pomoćnikom, da bismo ga ponovo susreli u ulozi samostalnog rukovodioca u nemačkom generalštabu i upoznali se sa njegovim mišljenjem.

Po odlasku Štajna i Ludendorfa iz generalštaba, pre svetskog rata, zamenili su ih Valderze i Tapen. Sa njima ćemo se više puta sresti u našem delu stoga ćemo sad malo govoriti o njima.

Poznati Hofman, bivši načelnik štaba istočnog fronta, karakteriše nam Valderzea kao visokoobrazovanog i odličnog generalštabnog oficira, ali koji se nije odlikovao čvrstim karakterom, a bio je i bolestan. Pošto je na početku rata određen za načelnika štaba 8. armije u Istočnoj Pruskoj, Valderze je brzo završio svoju karijeru, jer ga je posle bitke kod Gumbinena smenio Ludendorf.

Načelnik operativnog odeljenja Tapen, koji je na toj dužnosti ostao do jeseni 1916. godine, a koga je tek sa dolaskom Ludendorfa zamenio Vetcel, jeste dobro rasvetljena ličnost u savremenoj nemačkoj literaturi. Njegov najbliži saradnik Bauer u svom delu »Svetski rat na bojištu i na tlu otadžbine« daje o njemu uglavnom dosta vernu karakteristiku, koju potvrđuju i drugi savremenici.

Bauer nam predstavlja Tapena kao čoveka neobično jake volje, dobrih živaca i sposobnog za brza odlučivanja. Neverovatno marljiv i strog prema sebi, Tapen bi mogao biti odličan načelnik da su njegova znanja, umne sposobnosti i duševne osobine bili na odgovarajućoj visini. Mada se drugarski odnosio prema potčinjenima, Tapen je ipak bio nemoguć prema onima koji mu ma u čemu nisu ugodili. Sve što je novo, što je van delokruga njegove svetinje — službe generalštaba, koju je poznavao, on nije priznavao.

U ratnoj tehnici gledao je samo pomoćno i prilično drugostepeno sredstvo, takvo je gledište, istina, odgovaralo shvatanjima većine oficira nemačkog generalštaba. Tapenova je zloba izazivala neželjenu i pokatkad neopravdanu kritiku sa njegove strane. On je svuda unosio hladnoću i delovao kao kočnica.

Ostali savremenici potvrđuju Bauerovo mišljenje i svi jednoglasno izjavljuju da Tapen nije mogao biti desna ruka takvog načelnika generalštaba kakav je bio Moltke. Stvarno, pored blagog Moltkea Tapen je bio bezuslovno negativna pojava, da i ne govorimo o tome kako Moltke u njemu nije mogao imati idejnog pomoćnika. Ali,

druge Tapenove osobine, naime snaga njegove volje, jaki nervi i neverovatna marljivost, primorale su, kako izgleda, Falkenhajma da zadrži Tapena na dužnosti načelnika operativnog odeljenja, sve do svoga odlaska u jesen 1916. godine. Falkenhajmu nisu bili potrebni pomoćnici, ali on nije odricao ni značaj rada najbližih saradnika. U svome delu »Vrhovna komanda« on kaže: »Odgovornost za rad vrhovne komande padala je isključivo na načelnika generalštaba. On je bio u stanju da nosi to neobično breme, naravno, jedino zato što je sa njim sarađivala grupa istaknutih ljudi, koje takođe treba smatrati pripadnicima vrhovne komande«. Kako izgleda, ovaj načelnik nemačkog generalštaba je imao svoje sopstveno mišljenje o svakom pitanju koje bi se pojavilo u toku komandovanja, i zato je u njemu Tapen mogao biti koristan. Za »one kojima je mogao da poverava« svoje zamisli operacija Falkenhajm je odabrao Frajtaga fon Lorinhofena, general-kvartirmajstora, i Vilda fon Hohenbarna, ministra vojske.

Ali, Tapen, zatim zloglasni Henč, koji je i bez nas svima poznat, kao i načelnik opšteg odeljenja, koji je bio nadležan za postavljenja u generalštabu, činili su za vreme Moltkea intiman krug načelnika generalštaba. Govoreći o tom krugu, Bauer se vrlo oštro izražava o načelniku opšteg odeljenja, koji je ranije bio ađutant i lični sekretar Moltkea pa je, koristeći njegovo neograničeno poverenje, često bio pristrasan u postavljenjima, mada je dosta slabo poznavao ljude.

Bauer se sa gorčinom seća toga tajnog, nezvaničnog, ali svemoćnog vojnog saveta načelnika nemačkog generalštaba.

Mi se nećemo zadržavati na detaljnoj karakteristici nemačkog generalštaba, ma kako ona bila interesantna, nego ćemo samo navesti zajedničku crtu svih generalštabova do svetskog rata — uobraženost i zatvorenost operativnog odeljenja. Dok je Šlifen od svojih potčinjenih zahtevao »više biti nego izgledati«, dotle je operativno odeljenje njegovog naslednika, a isto tako, još jednom ponavljamo, i drugih generalštabova (austrijskog, ruskog, francuskog) usvojilo taj princip od drugog kraja: »više izgledati nego biti«. Operativno odeljenje je bilo »svetilište« generalštaba, a njegovi članovi žreci višeg ranga, nedostupni običnim smrtnicima. Zatvoreni u sebe, hteli su da izgledaju kao ljudi udubljeni u naročito važan posao i težili su da što je moguće manje opšte sa ostalim osobljem generalštaba, a da se i ne govori o trupi; oficiri operativnog odeljenja obično su i jeli za odvojenim stolom, što bliže visokim ličnostima. Istina, takva izveštačena uobraženost izazvala je kritiku drugova, čak i iz generalštaba i, prema ličnom sećanju autora ovoga dela, u ruskom štabu komandanta Severozapadnog fronta operativcima je dat ne baš mnogo laskav nadimak »senatori«.

Da bismo završili sa nemačkim generalštabom, treba ponovo da se vratimo našem starom znancu Ludendorfu i da saslušamo njegovo mišljenje o njegovim štabnim oficirima.

»Zbog strašne opterećenosti poslom i velike odgovornosti« — govori bivši »senator« iz vremena Moltkea mlađeg — »ja sam mogao

da oko sebe trpim jedino samostalne i iskrene ljude, od kojih sam zahtevao da mi otvoreno iznose svoja mišljenja, što su oni katkad vrlo temeljno i činili. Sa dubokom verom u sopstvene snage, nepokolebljivo i čvrsto, stajali su oko mene moji saradnici. Oni su bili požrtvovani i u isto vreme samoinicijativni pomoćnici, prožeti dubokom svešću o dužnosti. Pravo odlučivanja, razume se, pripadalo je meni, jer odgovornost koju sam ja snosio, nije dopuštala kolebanja. Rat je zahtevao brza dejstva. Ali, u mojim odlukama nije bilo samovolje, i kada sam odbijao predloge svojih saradnika, ja ih nikad nisam vređao. U tim slučajevima, a isto tako i u diskusijama, ja sam se starao da otvoreno prihvatim gledišta koja se nisu podudarala sa mojim. Ja se radujem kad moji saradnici steknu glas i dobru reputaciju. Uvek sam se pridržavao i sada se pridržavam gledišta da je rat tako grandiozan i da pruža tako široko polje za sjajan stvaralački rad da čovek ne može sam ispuniti sve zahteve koje on postavlja. Prvi moj saradnik na Istoku bio je tadašnji potpukovnik, a sada general-major Hofman, pametan oficir, najboljih stremljenja«.

Ocenjujući pojedine ličnosti svog štaba, Ludendorf kaže: »U vrhovnom štabu odredio sam potpukovnika Vetcela za razradu operacija ... To je bio izvanredan vojnik, odan i jakog karaktera. Preduzimljiv i bodar, tačan u radu, on mi je bio odličan i drag pomoćnik«.

Dajući karakteristike pojedinih ličnosti, Ludendorf iznosi kao pozitivne osobine njihovu ogromnu radnu sposobnost, veliku marljivost, dalekovidost, talenat, mirnu i jasnu misao, organizatorske sposobnosti itd.

Dolaskom Ludendorfa u nemačkoj vrhovnoj komandi su zavladali i drugi običaji: »Naročito je u drugarskoj atmosferi prolazilo naše obedovanje za zajedničkim stolom, gde je general-feldmaršal vodio veseo i živahan razgovor. Ja sam u njemu rado učestvovao; ponekad smo govorili i o službenim stvarima. Mi smo, razume se, strogo vodili računa da se za zajedničkim stolom ne diskutuje o operativnim merama *(vrlo dobar i koristan običaj — B. Š.)*. Oficiri koji su službeno dolazili u štab često su pozivani za naš zajednički sto, ili samo u kancelariju«.

»Od oficira svih rodova oružja, koji su dolazili iz svih divizija fronta, mi smo doznavali o tome šta se radi u armiji, katkad bolje nego preko opširnih zvaničnih izveštaja.«

»Ja sam pridavao ogroman značaj tesnoj vezi sa frontom i dobivao sam mnogo podataka, koje sam uvek umeo da iskoristim, te su te posete bile naročito poželjne i korisne.«

Prema ovome, kao da je sve bilo u najboljem redu u nemačkoj vrhovnoj komandi. Međutim, moramo donekle da razočaramo «fiktivnog« načelnika generalštaba. Njegov prvi saradnik na Istoku«, Hofman, tvrdi da je Ludendorf čak i u operativnim pitanjima, osim neposrednih svojih pomoćnika, voleo da sasluša mišljenja i nezvaničnih savetnika iz operativnog odeljenja, sa kojima ga je vezalo ranije drugarstvo. Bivši prestolonaslednik u svojim memoarima piše: »Kako meni izgleda, Ludendorf nije uvek umeo da izabere svoje najbliže

saradnike i nije dovoljno ukazivao na njihove greške i nedostatke. Takođe je vrlo često ignorisao izveštaje koji se nisu slagali sa njihovim referatima ili su ih opovrgavali. Krivica je ipak u njegovom plemenitom poverenju prema svojim pomoćnicima, koji, međutim, po svojim sposobnostima nisu uvek bili na visini, mada su nesumnjivo težili da što bolje izvrše svoje zadatke. Time se i objašnjava činjenica da je on mnoge ličnosti trpeo na mestima koja nisu odgovarala njihovim sposobnostima duže nego što je to bilo poželjno u interesu rada«.

Ovde spuštamo zavesu pred nemačkim generalštabom, pošto smo ga letimice razmotrili od Moltkea mlađeg do Ludendorfa. Ipak smo o njemu duže govorili zbog toga što je davao ton ostalim generalštabovima evropskih vojski i služio im kao primer.

Izgledalo bi da se ovim možemo ograničiti i ponovo se vratiti našim starim poznanicima sa obala Dunava, ali ćemo sebi ipak dozvoliti da zavirimo u još jedan od generalštabova, i to suprotne strane. Mi smo se još u uvodnom delu ogradili od analiziranja ruskog generalštaba, pa zbog toga ni ovde nećemo govoriti o njemu, već ćemo razmotriti francuski generalštab.

Pošto je do nogu razbio svoga protivnika — nemački generalštab, francuski generalštab ide danas njegovim tragom i postao je primer za vojske svojih vazala.

Ranije je bilo naglašeno da je revolucija odbacila generalštab, kao kastu, i tek sa reakcijom, sa obnavljanjem vladavine Burbona, 1818. godine, Napoleonov maršal Guvian Sen Sir ističe ponovo ideju — treba u vojsci imati dobro pripremljene štabne oficire. Isključivši protekciju pri njihovom izboru, Sen Sir je položio temelj generalštaba, koji se popunjavao iz praktične generalštabne škole. Umesto uobičajene protekcije, na scenu se pojavila protekcija nauke i znanja. Odvojenost od trupe, esnafski karakter ove ponovo stvorene ustanove, priprema i rad u samom generalštabu, nisu mu stvorili autoritet ni u trupama ni kod viših komandanata. Porazi 1870. godine naneli su konačan udar prestižu ove ustanove.

Uništivši zatvoreni karakter generalštaba, vlada Treće Republike, po uzoru na pobednike, stvorila je pri ministarstvu vojske nešto nalik na nemački Veliki generalštab sa načelnikom na čelu.

Nesiguran položaj ovog poslednjeg na dužnosti, strah od povratka na kastinsku ustanovu, napoleonovski principi autoritativnosti viših trupnih komandanata — stvorili su isto takvu nesigurnost u francuskom generalštabu, tačnije rečeno u »generalštabnoj službi«, jer generalštab kao specijalno telo nije bio ustanovljen. »Generalštabna služba« se popunjavala oficirima koji su dobijali više vojno obrazovanje, zvanim »brevta«.

Mi nemamo mogućnosti da podrobno razmotrimo francuski generalštab, kako ćemo ga radi jasnoće nazivati. Naše poznanstvo sa njim počeće od početka XX veka.

Stavljeni u položaj tehničkih radnika, slično svojim prethodnicima iz Napoleonove epohe, francuski generalštabni oficiri su se

aktivno udubili u izučavanje tehnike štabne službe, prestižući u tome svoje neprijatelje — Nemce. Ponižen u idejnom i naredbodavnom pogledu, taj generalštab je prikupljao snage da bi stupio u borbu za proširenje svojih prava.

Pre svega bilo je neophodno svrgnuti svoje bogove u okviru generalštaba i otvoriti put mladim snagama i idejama. Kao što je poznato, posle poraza 1870. godine francuska vojna misao se izgradila na odbrambenim tendencijama za budući rat sa susedom na Rajni. Videći u odbrani mogućnost zaustavljanja nemačkog nadiranja, vrhovi vojske i generalštaba usmeravali su u tom pravcu kako razradu ratnog plana, tako i obuku vojske.

Ali, već u početku XX veka u francuskoj vojnoj misli pojavili su se znaci kritike usvojenih gledišta o karakteru budućeg rata na Rajni, i mlade snage generalštaba su istupile sa propovedanjem napada.

Diskusija započeta u literaturi uskoro je prenesena i u generalštab. Član generalštaba poznati *Grandmezon* objavio je rat pomoćniku predsednika Vojnog saveta generalu *Mišelu,* okrivivši ga za pristrasnost prema »odbrani«. »Mladoturski« pokret generalštabaca u Parizu završio se ostavkom *Mišela* i dolaskom na dužnost načelnika generalštaba *Žofra* sa njegovom partijom »polubogova« sa »patentima« višeg vojnog obrazovanja.

»Mladoturci« su odneli pobedu i od tada je generalštab počeo da učvršćuje svoja prava ne samo u vojsci, već da ih proširuje i na život zemlje.

Mi smo se zaustavili na ovoj kratkoj istoriji francuskog generalštaba da bismo dalje izlaganje učinili razumljivim.

U svom zanimljivom delu »Vrhovna komanda« Žan de Pjerfe daje sjajnu karakteristiku francuskog generalštaba i odnosa u njemu.

Ukazavši da su »brevte« (po našem mišljenju — generalštabni oficir — B. Š.), tj. lica koja imaju »patent« višeg vojnog obrazovanja, bila izrazito izolovana od ostalog komandnog kadra vojske, Žan de Pjerfe podvlači da su gotovo svi generalštabni oficiri bili reakcionari sa instinktivnom težnjom da se drže podalje od progresa i sa dubokim nepoverenjem u napredna mišljenja.

Generalštabni oficir se strogo pridržavao običaja, bio je krajnje pošten, štedljiv, čuvao je tradicije, nije se interesovao ničim što bi prelazilo okvire njegove dužnosti, bio je potpuna neznalica u oblasti stranih ideologija, i, uglavnom, bez intelektualne širine.

On je prezirao sve što nije spadalo u njegovu sredinu, pa bilo to ono društvo, pa čak i ona vojska, čije je čedo i sam bio.

Takav je bio opšti tip »mozga vojske« s one strane Rajne. Pošto smo ga ocrtali, žurimo da se vratimo pitanju koje nas interesuje.

Pre svega dužni smo da se malo bliže upoznamo sa samim *Žofrom.* Pjerfe ga opisuje kao čoveka ćudljivog i tvrdoglavog, koji je na despotski način čuvao svoj autoritet. On je u svom štabu bio apsolutni gospodar i veoma su retki bili ljudi koji ga se nisu plašili.

Tačan na službi, Žorf nije podnosio zakašnjavanje svojih potčinjenih. Stekavši prve utiske, on ih više nije menjao. Pošto je volio da oko sebe vidi skromne ljude, ali ne bojažljive i sramežljive, Žofr nije podnosio saradnike koji mnogo govore, osobito povišenim tonom i smelo, a isto tako i referente koji su pokušavali da ga u ma što ubede. U takvim slučajevima preterano bolešljivi autoritet bi odmah reagovao i prekidao referenta.

Ističući kandidaturu Žorfa za načelnika generalštaba »mladoturci« su se malo prevarili u računu, misleći da će u njemu naći poslušnog manekena na počasnom mestu. Ali, i pored takvog šefa za njih se ipak otkrivalo široko polje za ispoljavanje kvaliteta koji su gore navedeni.

Pjerfe iznosi da su se između generalštabnih oficira, i pored toga što su svi zauzimali privilegovan položaj u vojsci, još izdvajali »naročito privilegovani«, koji su sačinjavali *treće* odeljenje generalštaba (operativno).

Smatramo je za naročitu otmenost služiti u tom odeljenju, koje je u toku prvih tri godine rata imalo sva obeležja zatvorenog kaluđerskog kruga. Samouvereni i zaneseni sopstvenom vrednošću, obuhvaćeni jednim te istim osećanjem neprijateljstva prema tuđim licima i mišljenjima, jednakih shvatanja, žreci toga odeljenja su neumoljivo čuvali svoj autoritet i autoritet svoga načelnika, starajući se da ga izoluju od uticaja sa strane.

Surovi i čak okrutni pri ocenjivanju delatnosti višeg komandnog kadra vojske, »brevte« operativnog odeljenja, svojim zaključcima i ličnim obilascima jedinica, dosta su doprineli čestom smenjivanju viših starešina, koje je zapaženo u prvom periodu rata. Pjerfe ukazuje da su, i pored najboljih namera koje su imali prilikom obilaska jedinica oficiri 3. odeljenja ipak donosili dosta štete, jer su: 1) bili slepe pristalice zvaničke doktrine, 2) malo poznavali stvarnost i 3) obično obilazili samo štabove, a ne i jedinice.

Taj isti Pjerfe daje jasnu sliku odnosa oficira operativnog odeljenja ne samo prema vojsci nego i prema francuskoj *vladi*. Govoreći da je Žorf posle pobede na Marni postao maltene gospodar cele zemlje, autor opisuje prvi dolazak pukovnika Penelona, koji je bio na službi kod predsednika republike, u Žofrovu Vrhovnu komandu. Penelon se obratio operativnom odeljenju, gde je imao i lične veze, ali je hladno primljen. Kada je operativcima razjasnio cilj svoga dolaska i počeo dokazivati da je potrebno orijentisati šefa države, žestoko je napadnut od »žreca«, koji su negirali svaku vlast u Francuskoj, sem Žofrove i . . . možda samog operativnog odeljenja.

»Pa, onda, šta hoćete da učinite sa vladom?« — sa gorčinom je upitao Penelon.

»Sa vladom . . . neka se gubi u kolonije!« — usledio je sasvim određen i odlučan odgovor kaluđera Žofrove vrhovne komande.

Tako je počela »parlamentska kontrola« u Francuskoj!

Pjerfe nam predstavlja i načelnika operativnog odeljenja pukovnika Gamlena, koji je na tu dužnost stupio posle bitke na Marni,

kome pripisuju vidnu zaslugu u izradi njenog plana, pošto je bio na službi kod Žofra. Kao što je poznato, Gamlen sada komanduje trupama koje se u Siriji bore protiv Druza.

Mladolik, mada mu je bilo već preko 45 godina, kicoški odeven i dobrog zdravlja, Gamlen je bio jednostavan u ophođenju i nikada nije zloupotrebljavao poverenje koje je Žofr imao prema njemu. Ćutljiv, prijatnog glasa, dobar govornik, Gamlen je umeo vatreno da brani svoja mišljenja i da ubeđuje one koji ga slušaju.

Završivši među prvima višu vojnu školu, Gamlen je imao reputaciju dobrog stratega i, ako se uzme u obzir njegov način referisanja Žofru, koji je odgovarao ovom poslednjem, postaje sasvim jasan njegov veliki uticaj na komandanta koji je voleo svoga načelnika operativnog odeljenja.

Gamlen je bio jedan od članova Žofrovog intimnog kruga, koji se obično okupljao oko stola za ručavanje svoga mandarina.

Mračnijim bojama Pjerfe ocrtava lik načelnika prvog odeljenja, potpukovnika *Bela,* koji je bio nadležan za personalna pitanja u vojsci.

Malen, crn, grubog lica, hladnog pogleda treptavih očiju, sa cvikerom, ulagivačkog i neujednačenog hoda, Bel je sejao strah prolazeći hodnicima generalštaba i ličio je na tužioca koji se vraća sa pogubljenja prestupnika. Imao je odlično pamćenje i poznavao gotovo ceo sastav francuske vojske. Za vreme kratkih odmora u toku dvanaestočasovnog rada bio je grub i neprirodno veseo u ophođenju sa vojnim rukovodiocima koji su mu se obraćali po službenim poslovima. On je bio kriv za udaljenje sa dužnosti 147 generala, koje nije mogao spasiti ni sam Žofr, jer je Bel bio neumoljiv u svojim referatima i karakteristikama. Ni načelnik štaba, ni njegovi pomoćnici nisu smeli da protivreče Belu.

Bel, koga je Žofr poznavao od pre rata, uživao je njegovo neograničeno poverenje i pripadao intimnom krugu maršala Francuske.

Dok smo u štabu Hindenburga zapazili izvesno gostoprimstvo, dotle je kod njegovog protivnika predstavnike trupe čekao hladan prijem. Niko, naravno, nije mislio ne samo da ih upita o stanju na frontu nego čak ni da ih pozove u trpezariju, i viši komandanti su morali da idu u restorane da ne bi skapali od gladi.

Ma koliko da bi bilo interesantno dalje udubljivanje u život francuskog generalštaba, mi smo prinuđeni da ga se odreknemo, moleći za izvinjenje što smo sebi dozvolili da manje ili više podrobno ocrtamo Žofrovu vrhovnu komandu. To smo učinili s jedne strane, što smo želeli da se ne ograničimo na tumačenje pitanja u čisto nemačkim okvirima, jer su nemački i autsrijski generalštab u izvesnom stepenu ipak bili srodni, a s druge, što smo težili da se podigne zavesa nad »blistavim« francuskim generalštabom, koji je danas zauzeo prvo mesto među »mozgovima vojski« raznih zemalja.

Pobednici obično služe kao primer na koji se ostali ugledaju, u najboljem slučaju ga izučavaju, a često i slepo kopiraju. Pojedine

vojske čine to danas uzevši kao obrazac francuski generalštab. Sem toga, francuski generalštab, po naređenju »slobodne republike«, u vazalnim joj državama Evrope zavodi vojnu hegemoniju i teži da prenese svoj način života i rada na njihovo tlo, ne misleći koliko će se ono pokazati pogodnim za uspešno izrastanje sličnih ustanova.

Zbog toga pretpostavljamo da nam se neće zameriti što smo se udaljili od opisivanja naših junaka sa obala Dunava, tim pre što ćemo ih lakše shvatiti posle upoznavanja sa sličnim junacima na obalama Špreje i Sene.

Smatramo da nas upoređivanje osoblja tri savremena generalštaba (austrijskog, nemačkog i francuskog) oslobađa od ocenjivanja Konradovih pomoćnika, jer će čitalac ovog poglavlja sam doneti određeni sud o osoblju austrougarskog generalštaba.

GLAVA IX

»OD NJEGA POTIČE SVE«

Kolektivno rukovođenje ratom u celini. — Savremeni »vojskovođa« u rukovođenju ratom. — Neophodnost i značaj aparata za rukovođenje ratom. — A. Svečin o generalštabu. — Glavne obaveze vojskovođe našeg vremena. — »Autoritet« načelnika generalštaba i »intimni« krugovi oko njega. — »Autorsko pravo« u generalštabu. — Razvijanje inicijative kod generalštabnih oficira. — »Tulon« u radu generalštaba. — Šta se zahteva od štabnog osoblja. — Odnos načelnika generalštaba prema potčinjenim. — Rad načelnika generalštaba na vaspitavanju svojih potčinjenih. — Politički vidokrug generalštabnih oficira. — Razvijanje karakternih osobina generalštabnih oficira. — Njihova radna sposobnost. — »Ćutljivost« i »skromnost« generalštabnih oficira. — Društvenost. — Taktičnost generalštabnih oficira. — Karakter usmenih referisanja. — Generalštab i trupa. — »Više biti nego izgledati«.

Čitalac našeg dela posetio je više sala sa portretima generalštabnih oficira raznih vojski i epoha. Pred njim su prodefilovali »stari heroji« — »polubogovi«, a zadržali smo njegovu pažnju i na slikama »nove« škole, nama bliske po vremenu. Sa zidova su gledali likovi odvažni, energični, tvrdoglavi, s misaonim borama na čelu i žigom karaktera na licu.

Mi nećemo razjašnjavati čitaocu individualne osobine svih ličnosti čije smo potrebe videli u galeriji, već ćemo njegovu pažnju zadržati na opštem sudu o osoblju generalštaba, njegovom značaju, pripremi, vaspitanju i načinu života.

Mislimo da se bez naročitih objašnjenja mogu uočiti zajedničke crte osoblja prikazanih generalštabova, koji su se izgrađivali u raznim državama, nimalo sličnim jedna drugoj. Ova će nam pojava biti sasvim razumljiva ako se setimo da se generalštab vojski raznih evropskih država popunjavao jedino pripadnicima buržoaske klase, koja ima zajedničke crte ma gde živela — na Dunavu, Špreji ili Seni. Dok su vojske tih država ipak uključivale predstavnike radničke klase i seljaštva, dotle se generalštab od njih izolovao. »Mozak« kapitalističke vojske morao je biti samo buržoaski, nikakav drugi. Zbog toga ma u koji generalštab da smo zavirili, svuda smo nailazili na jedne te iste izrazite predstavnike buržoazije, koji su ljubomorno čuvali njene interese.

Na taj način, s jedne strane, kopiranje najkonzervativnijeg generalštaba — nemačkog, a s druge, klasni interesi, što je i najvažnije, utisnuli su onaj zajednički žig na generalštab ove ili one od nabrojanih država.

U ranijim glavama naglašeno je da je u naše vreme rukovođenje ratom u celini iz ruku vojskovođe odlučno i nepovratno prešlo na *kolektiv*. Vojskovođa se u tom kolektivu pojavljuje kao jedan od državnika, odgovoran za vojnu stranu rata, a u ostalim oblastima njegovog vođenja postavlja samo svoje zahteve, ali nikako ne rukovodi zemljom u celini. Ukazali smo da je nemački generalštab u Moltkeovo doba i za vreme svetskog rata pogrešno shvatio ovaj princip i zato smatramo da nisu potrebni naročiti dokazi za načela koja je sam život istakao.

Ostaje, dakle, »*vojna strana*« rata kojom bi trebalo da rukovodi sam vojskovođa, slično Napoleonu. Ali, ako se setimo, Napoleon je to, po Šlifenovom shvatanju, mogao ostvariti jedino »ukravši svetu vatru s neba«. U naše vreme više se ne veruje u slične priče, zato ćemo sebi dozvoliti da se potpuno složimo sa Konradovim gledištem da je rukovođenje ratom čak i u vojnom smislu moguće jedino uz dobro organizovan rukovodeći vojni aparat, koji pravilno, tačno i bez zastoja funkcioniše, a čiji je deo generalštab. Danas poslednji stvarni načelnik generalštaba, Ludendorf, tvrdi da vojskovođa nije u stanju da samostalno vodi rat a, sledstveno tome, ni pripremu za njega.

U svojoj »Strategiji« A. Svečin kaže: »Preimućstva nemačkog sistema (vojnog rukovođenja — *B. Š.*) sastojala su se u tome što je on prividno zadržao feudalni način nasleđivanja dužnosti, omogućavajući da se odgovoran rad poverava talentovanim stručnjacima ne vodeći računa ni o njihovoj starosti, ni o položaju u službi. Armija se poverava mladom generalu, pa čak i pukovniku, koji se zvanično vodio samo kao »šef« (načelnik štaba), a koji je pored sebe imao pristojnog predstavnika ideje feudalne hijerarhije«.

Dalje A. Svečin dolazi do potpuno pravilnog zaključka: »*Razume se, koristi toga sistema otpadaju u vojsci koja se potpuno oslobodila feudalnih predrasuda i rado prihvata komandovanje mladih vođa, ne vodeći računa o njihovom starešinstvu*«*) (kurziv naš — *B. Š.*).

»Međutim, to još ne znači da je generalštab zaostatak feudalizma ... U savremenom ratu komandant mora da se oslanja na čitav kolektiv odabranih pomoćnika, koji su sposobni za svaki odgovoran rad i zaslužuju puno poverenje.«

»Takav je kolektiv potreban i za samo unapređenje ogromnog rada oko pripreme za rat. Koordinirati, uskladiti ratne pripreme ... *može samo generalštab* — skup lica koja su izgradila i proverila svoja vojna gledišta pod jednakim uslovima i pod jednakim rukovodstvom,

*) Vidi: Svečin, *Strategija*, izdanje »Vojnog dela«, 1956, str. 390, 391. — Prim. red.

koja su najbrižljivije izabrana, koja primaju na sebe punu odgovornost i složnim istupanjima ostvaruju preokrete u vojnoj organizaciji.«*)

»Savremeni oblici operacije, u koju je prerasla bitka, ne dozvoljavaju da njome rukovodi samo jedan čovek: da bi se mogli primenjivati savremeni oblici operacije, potrebne su desetine i stotine poverljivih službenika i svaki od njih treba da bude ne birokrata, već svestan predstavnik višeg vojnog rukovodstva. Ako ne postoji generalštab, ni najveći broj telegrafskih linija neće obezbediti vezu, jer će onaj koji predaje depeše davati im jedan, a primalac sasvim drugi smisao.«*)

»Uvežban generalštab, pored ostalih preimućstava, omogućava da se služimo kratkim naređenjima« — govori dalje A. Svečin. »Kao što tehničar mora prethodno da naštimuje Hjuzove aparate, koji se nalaze na suprotnim krajevima žice, da bi brzo i tačno prenosili depeše, tako isto i iskusan majstor za strategijska i operativna pitanja mora prethodno da naštimuje štabove obe instance koje se dogovaraju.«**)

»Ceo generalštab« — završava A. Svečin — »treba da govori jednim jezikom, da određenim izrazima obuhvata iste misli.«**)

Smatrali smo za neophodno da osvetlimo savremena gledišta naše literature na generalštab, kako bismo potom prešli na razmatranje utisaka iz muzeja generalštaba.

Mi bez kolebanja prihvatamo misli bivšeg načelnika austrijskog generalštaba, koje se svode na to da vojskovođa u naše vreme mora da se zadovolji samo idejnom stranom i opštim usmeravanjem čitave delatnosti komandnog aparata i da nalazi zadovoljenje u njegovom dobrom radu. Drukčije rečeno, vlast savremenog vojskovođe podleže daljem raščlanjavanju, jer se sve više uočava potreba za dobrim kolektivnim radom, tj. povećava se značaj pojedinih komandnih organa čak i u idejnom rukovođenju, a ne samo u tehničkom radu. Vojskovođa našeg vremena ne bi bio u stanju da radi sa takvim štabom kakav je imao Napoleon, čak i kad bi postojao Bertije.

Misli bivšeg načelnika austrijskog generalštaba, koje smo malopre ponovili, izražene su posle svetskog rata. Ne znamo koliko je bio sklon da se njim rukovodi u radu generalštaba pre rata. Sudeći po njegovoj visokoj oceni uloge načelnika generalštaba i onim neprekidnim borbama koje je zbog toga vodio, moglo bi se doći do zaključka da je Konrad težio da sprovede u život gledišta Moltkea starijeg, sa njegovim »jednim« mišljenjem samo »jednog« lica. Ali, činjenica da je Konrad imao »intiman« krug generalštabnih oficira govori o drugom.

Takvi krugovi specijalno izabranih lica postojali su u sva tri generalštaba do svetskog rata i na njegovom početku; kasnije takav je krug imao Falkenhajn, pa i Ludendorf se nije libio saveta potči-

*) *Ibid.*, str. 391.

**) *Ibid.*, str. 393.

njenih, kako nam je o tome pričao Hofman. U isto vreme mi smo videli kako je svaki vojskovođa spolja štitio svoj autoritet »jedinog« izvršioca ratnih dejstava . . .

Prema izloženom, neophodno je malo pažljivije razmotriti pitanje »autoriteta« savremenog vojskovođe i potrebu postojanja oko njega »uzanog kruga« savetnika.

Nema govora da prestiž vojskovođe našeg vremena treba shvatiti kao tradiciju nedeljive vlasti vojnih vođa. Kao što je malopre ukazano, raščlanjivanje vlasti vojskovođe u naše vreme je prirodna pojava i zbog toga ne treba ni govoriti o njegovom »autoritetu« u ranijem smislu. Ovde jedino treba ustanoviti: da li je vojskovođa u stanju da u ratu, a načelnik generalštaba u miru, uspešno rukovodi čitavim vojnim komandnim aparatom, ili mu je za to potreban pomoćni organ. Kažemo »pomoćni«, jer su to jedino i mogli biti intimni krugovi oko načelnika generalštaba.

Opšte rukovođenje ratom, čak i u vojnim okvirima, danas je toliko komplikovano da bi, ako bi se poverilo jednom licu, predstavljalo teret koji mogu podneti samo istaknuti ljudi, a i njima bi, možda, bilo korisno da pre toga »ukradu svetu vatru«. A pošto vojskovođe pred svetski rat ipak nisu smatrale mogućnim da tako šta učine, jasno je da su tražile podršku od bliskih ljudi, starajući se da u njima, u boljem slučaju, provere pravilnosti svojih sudova, a u gorem — nađu nezvaničan vojni savet, o kojem je sa gorčinom govorio Nemac Bauer. Takvi intimni krugovi, koji su uz to odabrani po krvnim, rodbinskim ili ranijim službenim vezama, ipak nisu predstavljali siguran kriterijum za određivanje koliko su pravilne zamisli i koraci vojskovođe, odnosno načelnika generalštaba. Njih treba oceniti kao bolesne narasline, kao ustupak tradiciji, kao pojavu svojstvenu buržoaskoj klasi, i na njih se opravdano može primeniti Engelsovo mišljenje da je bolje uopšte nemati štab, nego umesto njega imati uzan krug rođaka, prijatelja, poznanika i bivših kolega.

Ma kako da su komplikovani pripreme za savremeni rat i njegovo vođenje na ratištu, mi ipak ne možemo zamisliti vojskovođu, odnosno načelnika generalštaba, ograničenog u idejnom, stvaralačkom radu bilo kakvim »šefovima« koji »složnim istupanjem ostvaruju preokrete u vojnoj organizaciji«, kako kaže A. Svečin. Mi nećemo stupati u polemiku, niti protivrečiti autoru odličnog dela »Strategija«, ali ćemo dozvoliti sebi da podsetimo našeg čitaoca na »mladoturke« francuskog generalštaba, koji su »složnim istupanjem ostvarili preokret u doktrini« i koji su doživeli prve neuspehe u početku rata 1914. godine. Ako okrenemo nekoliko stranica unazad i pročitamo o francuskom generalštabu pred svetski rat, nećemo uočiti razliku od ovoga što je izneo A. Svečin. Mi ne ističemo »brevte« onih vremena kao primer za savremeni generalštab, jer ljudi koji »složnim istupanjima ostvaruju preokrete u vojnoj organizaciji« i »koji su vezali sebe solidarnom odgovornošću« ne mogu uvek davati

pravilne i tačne prognoze vojne izgradnje i samog rata. U takvom generalštabu mi vidimo ranije »polubogove« i »intimne« krugove, ali sa povećanim brojem članova.

»Vojsci koja se definitivno oslobodila feudalnih predrasuda i rado prihvata komandovanje mladih vojskovođa, ne vodeći računa o njihovom starešinstvu« uopšte nije potreban takav generalštab, a, uostalom, vrlo je verovatno da će načelnik generalštaba takođe biti jedan od »mladih vojskovođa«, kome neće biti potrebni ni ljudi »koji su vezali sebe solidarnom odgovornošću«, ni preokreti. Savremenom vojskovođi je potreban sposoban aparat za rukovođenje, i ništa više.

Odbacivši, na taj način, neophodnost intimnih krugova i savetnika oko vojskovođe, odnosno oko načelnika generalštaba, prilazimo drugom pitanju — *»autorstvu«* u radu. Pošto je porastao značaj delatnosti vojnog rukovođenja, pitanje o autorstvu u radu postaje aktuelno. Videli smo da je stric Moltke priznavao samo »jedno« mišljenje, koje se oformljavalo posle prethodnog razmatranja sa potčinjenima, i da je »samo on« iznosio to mišljenje caru, preuzimajući svu odgovornost. Pred našim očima sinovac Moltke je priznao »autorstvo« Ludendorfu za plan o pojačanju vojske, zbog koga je sve posledice snosio ne načelnik generalštaba, već »autor«. Konrad kaže da je u takvom slučaju, sledeći Moltkea starijeg, on pre uzimao svu odgovornost na sebe, ali je zato »autor« ostajao u senci. Drukčije rečeno, da li svaki generalštabni oficir mora da ima svoj »Tulon«*) ili sve lovorike i gorčine treba da prepusti svome načelniku.

»Autorsko pravo« se već davno pojavilo u generalštabnoj službi kao tema za diskusiju i praktično rešavanje. Može se reći da se pojavilo sa priznavanjem duumvirata kao sistema rukovođenja, tj. u početku XIX veka. Reč je o međusobnim odnosima generalštaba i njegovih trupnih komandanata. Ne upuštajući se u rešenje toga pitanja u nemačkoj vojsci, koje je dugo vreme bilo sporno, mi ćemo se ograničiti napomenom da je »autorsko pravo« pripadalo komandnom kadru. Kaprivi, kako izgleda, nije pretendovao na »autorstvo« napada koji je izvršio Bredov, unekoliko, po svoj prilici, zato što »polubogu« nije naročito laskalo da se razglase metodi kojima je on rešavao pitanje »autorstva«. Ali, nemoguće je prećutati da se »autorstvo« skrivalo samo spolja, dok su u generalštabu znali »autore« i unosili ih u odgovarajuće spiskove. U drugim generalštabovima, po uzoru na prusku ili zbog čvrstog usvajanja principa jednostarešinstva, pitanje autorskog prava je rešeno na isti način. Ali, potrebno je reći da se posle svetskog rata predstavnici generalštaba sa obala Špreje, kako izgleda, drže drugog gledišta i naporedo

*) Za vreme francuske buržoaske revolucije u Tulonu je 1793. godine izbila kontrarevolucionarna pobuna protiv diktature jakobinaca. Zahvaljujući uspešnom dejstvu artiljerije, kojom je komandovao i koju je po svome planu rasporedio Napoleon, preuzimajući za to svu odgovornost, Tulon su 19. decembra 1793. godine zauzele trupe Konventa, a Napoleon je bio unapređen u čin general-majora. — Prim. red.

sa imenima trupnih komandanata uvek spominju njihove načelnike štabova, što se može unekoliko objasniti težnjom da se ovekoveči uspomena na pripadnike generalštaba koji je sada rukom Antante izbrisan iz spiska živih.

U bivšoj ruskoj vojsci se »autorsko pravo« generalštabnog osoblja priznavalo, pa čak i nagrađivalo, ali samo u slučaju ako komandant potvrdi da je uspeh postignut blagodareći planu koji je razradio njegov načelnik štaba.

Takav je bio zakon, ali je u praksi u svim vojskama uporedo sa komandnom linijom uvedena takozvana *generalštabna linija.* »Polubogovi« su imali svoju »božansku« potčinjenost i često su to isticali pred svojim neposrednim trupnim komandantima, pa su čak i pomagali njihovom smenjivanju. »Generalštabnu liniju od njenog vrha do dna druidi*) su čuvali kao svetinju. Sumnjam da je neophodno dokazivati svu štetnost takve »linije«, jer je to jasno i bez dokaza, naročito za »vojsku koja se definitivno oslobodila feudalnih predrasuda i rado prihvata komandovanje mladih vođa«. Ipak, na naše duboko žaljenje, isto se preporučuje i za nju.

Mi smo čuli mišljenje A. Svečina da *savremeni* generalštab čine »poverljivi službenici«, »svesni predstavnici višeg vojnog rukovodstva«, da taj »skup lica« mora »prethodno da naštimuje iskusan majstor za strategijska i operativna pitanja«, da »generalštab treba da govori jednim jezikom«.

Najzad A. Svečin podvlači: »Uloga generalštaba je naročito važna u pogledu suzbijanja prava zastupanja lokalnih uskih interesa«. Ukazujući da su ti uski interesi svojstveni višim komandantima jer »viši komandni kadar neuporedivo teže usvaja disciplinu nego crvenoarmejci«, A. Svečin dolazi do određenog zaključka: »Generalštab — to su službenici jedne celine vezani ne za lokalne interese date jedinice, ne za date tradicije, već za ideju na vojnom frontu u celini. Njegova je dužnost da ističe te zajedničke ciljeve i da se bori protiv skretanja u pravcu lokalnih interesa«.**)

Onda, po čemu nije »božanstvena« ta ranija, nezvanična generalštabna linija, o kojoj smo malopre govorili? A šta ako je viši komandni kadar izašao iz nedara generalštaba? Kako izgleda, i on, pored komandne linije, treba da bude »opunomoćeni službenik celine«, jer ga je »prethodno naštimovao iskusan majstor za strategijska i operativna pitanja«. Pored svega našeg poštovanja prema autoru »Strategije«, mi odlučno odričemo da se saglasimo sa njegovim gledištima i pre ćemo prihvatiti Napoleonovu ocenu generalštaba. Od »božanstvene linije« generalštaba nije daleko ni do »generalštabne uobraženosti«, i smemo da tvrdimo da čvrst trupni komandant neće trpeti slično »šefovstvo« nad sobom, već će odlučno ograničiti vlast »opunomoćenog službenika« ili ga prosto udaljiti od sebe.

---

*) Starokeltski sveštenici. — Prim. red.

**) Vidi: Svečin, *Strategija,* Izdanje »Vojnog dela«, 1956, str. 395. — Prim. red.

Generalštabni oficir ne može biti tumač naređenja koja njegov komandant dobija od više instance, »naštimovan Hjuzov aparat«, jer, pre svega, viši komadanti moraju podjednako da shvataju ratne pojave, a naređenja treba da budu napisana tako da misao izražena u njima bude jasna ne samo generalštabnim oficirima već i trupnim komandantima. Ne treba zaboravljati da je ipak komandant odgovoran za uspeh ili neuspeh, a ne njegov »šef«; biće slab onaj trupni komandant koji, slično Moltkeu, krivca bude tražio među svojim potčinjenim, a ne u samom sebi.

Odbacivši mešanje »svesnih predstavnika višeg vojnog rukovodstva« u nadležnost trupnih komandanata, zadržaćemo se na »autorskom pravu« u samom generalštabu, pošto postoje presedani u njegovom priznanju. Napred je naglašeno da je bivši načelnik austrijskog generalštaba uvek uzimao u obzir mišljenja i referate svojih saradnika, prihvatao ono što je celishodno u njima, zahtevao inicijativu u radu, pa čak i menjao svoje osnovne postavke, ali to ga ipak nije vodilo ozakonjenju »autorskog prava« svojih saradnika, na koje bi svaljivao krivicu u slučaju neuspeha, kao što je to učinio Moltke mlađi. Nema govora, svakome laska da ima svoj »Tulon«, ali se ne sme zaboraviti da slava treba da pripada onome ko snosi odgovornost. Da vidimo Ludendorfov »Tulon«. Izgledalo bi da je pre svega načelnik generalštaba odgovoran za blagovremeno pojačavanje vojske i da od njega treba da potiču odgovarajući projekti, jer je njemu, više nego ma kome od njegovih potčinjenih, mogla biti poznata politička i ekonomska situacija i perspektive njenog razvoja. Ako je načelnik operativnog odeljenja prvi pokrenuo to pitanje i razradio projekat, znači da načelnik generalštaba nije na vreme procenio situaciju, već je samo sledio za svojim potčinjenim. Ali, ako bi to i bilo tako, usvajanje projekta i njegovo podnošenje višoj instanci trebalo bi da potekne od pretpostavljenog starešine, a, prema tome, sva odgovornost da padne na načelnika generalštaba. Ko zna, možda bi Nemačku zadesila bolja sudbina na bojnim poljima da je blagovremeno iz generalštaba udaljen Moltke, a ne Ludendorf, koji bi se, verovatno, pokazao korisnijim na dužnosti načelnika operativnog odeljenja nego na samostalnoj dužnosti prvog general-kvartirmajstora. Moltke je, kao što je poznato, po drugi put pretrpeo neuspeh, ali ne pred Rajhstagom, nego . . . pred Francuzima. Kobna ironija sudbine — »autor« toga neuspeha opet nije bio Moltke, već po zlu poznati Henč, samo, ovoga puta ni načelnik generalštaba nije tako lako prošao kao u slučaju s Ludendorfom.

Mi ne priznajemo generalštabu »autorstvo« uopšte, a u okviru njega potčinjenima posebno, ali smo daleko od toga da sputavamo njihovu *inicijativu* u radu ili da ponižavamo njihovo *samoljublje*. Ove osobine kod svojih potčinjenih treba poštovati, ceniti i razvijati, ističući njihov rad prema zaslugama, kad je to potrebno, ali ne treba prebacivati svu odgovornost za taj rad isključivo na njih. Konradovo mišljenje o tome nama se sviđa. »Tulon«?! A šta ćemo sa »Tulonom«? Njega svaki nosi u svom rancu! To je opravdano, ali u štabnom poslu

neprimenljivo, jer je ovde potrebno »više biti nego izgledati«. Slava, pak, o odličnoj delatnosti »ćutljivca« i na tom poprištu će neprimetno, ali sigurno, prodreti u vojsku. Sudbina Mecgera jeste potvrda onome koji u to sumnja. Konrad, cela vojska, domovina, čak i saveznici Nemci znali su i cenili toga čoveka, nazivajući ga Konradovom »desnom rukom«, ali sam Mecger do kraja života nije tražio »autorsko pravo«, što se očigledno vidi po njegovom radu opisanom u V tomu Švarteovog dela »Svetski rat«, napisanom posle njegovog završetka. Njemu »Tulon« nije izmakao.

Bilo bi pogrešno zaključiti da se u Napoleonovoj epohi pred štabno osoblje nisu postavljali *veliki zahtevi*. Oni su u to vreme uglavnom obuhvatali tehniku štabne službe.

Počevši od Moltkeove epohe od štabnog osoblja se zahteva da učestvuje u idejnoj strani pripreme rata i njegovog vođenja. Taj zahtev se svake godine sve više ističe, te se danas bez dobro organizovanog, u idejnom smislu, komandnog aparata nemoguće ni pripremiti za rat, niti ga izvesti.

Zbog toga je jasno da za rukovođenje pojedinim komandnim organima treba izabrati ljude dobro obrazovane, energične i inicijativne, sposobne za rad, samostalne u rasuđivanjima i dejstvima, ali u isto vreme taktične i skromne u svakodnevnom životu.

Videli smo kakve su zahteve u tom pogledu postavljali Konrad i drugi načelnici generalštabova, te ih ovde nećemo ponavljati. O kvalitetima generalštabnog osoblja reći ćemo nešto kasnije, a sada ćemo ponovo naglasiti da treba obratiti naročitu pažnju na njihov izbor, što je, naravno, jedna od najvažnijih briga načelnika generalštaba. Mi bismo samo upozorili na to da se treba čuvati od sastavljanja štaba na osnovu rodbinskih i prijateljskih veza, jer je u takvom slučaju bolje nemati nikakav štab.

Sada ćemo govoriti o *međusobnim odnosima* načelnika generalštaba i njegovih potčinjenih. Na primerima je ranije pokazano da načelnik generalštaba treba da daje opšte smernice za rad svojih potčinjenih organa, ne ulazeći u detalje. Ali, to nikako ne znači da načelnik generalštaba ne mora da zna detalje rada, naprotiv, on povremeno treba da ih razmotri prepuštajući njihovo ostvarivanje, svojim potčinjenim. Šlifenovo sitničarenje — podsećanje na ranije referate ako se oni ne podudaraju sa kasnijim — objašnjava se baš time i mi ne razmatramo »sitničarenje« kao neumesnu zamerku načelnika, već kao izvesnu kontrolu. Sem toga, ne treba zaboravljati da detaljna prorada ovog ili onog pitanja može da povuče za sobom izmenu čak i njegove ideje, zamisli.

Na taj način, dajući opšti smer radu potčinjenih organa, načelnik štaba izdate direktive ne može smatrati kao nešto stalno, što se ne može izmeniti. Videli smo da su ih Moltke stariji i Konrad obično podvrgavali prethodnoj analizi. Načelnik austrijskog generalštaba, pa čak i strogi Ludendorf, smatrao je da se samo njegova *konačna* odluka ne sme menjati, dok prethodna uputstva uvek mogu biti izmenjena. Dozvolićemo sebi samo da opet ponovimo da savre-

meno rukovođenje zahteva detaljno razmatranje donete odluke, a pošto načelnik generalštaba, nije u stanju da to sam učini, onda se bez prethodne detaljne prorade projekta odluke od strane potčinjenih organa ne može jemčiti za njenu celishodnost. Konrad ukazuje da je posle takve prorade ponekad morao iz osnova menjati ranije donete odluke.

Ne mora se mnogo govoriti da načelnik štaba treba ne samo da pozdravi *inicijativu* u radu *potčinjenih* organa nego i da je zahteva. U tom slučaju je neophodno pokazati umešnost i taktičnost da bi se, s jedne strane, uveo inicijativan rad kao normalan rad, a s druge, da se oštrim odbacivanjem neumesnih predloga potčinjenih ne bi prekinulo njihovo stremljenje ka plodotvornom radu. Bivši načelnik austrijskog generalštaba je s pravom smatrao za nužno da to napomene u svojim memoarima, ističući istovremeno da on nikada nije unosio nervozu u rad svojih potčinjenih. Možda su Šlifenovi »sarkazmi« i pokazali njegov um, ali, s druge strane, mogli su štetno da se odraze na rad potčinjenih, zbog čega ih mi ne bismo uvodili u svakodnevnu praksu.

Govoreći o odnosima sa svojim potčinjenim, Konrad kaže da on nikada nije opštio sa njima mimo njihovih neposrednih starešina. Smatramo da se takvom načinu rada ne može ništa prigovoriti, njega treba samo pozdraviti, ali, bez sumnje, biće i izuzetaka, kada potčinjeni starešina bude referisao u prisustvu svoga najbližeg pomoćnika, koji neposredno vodi ovu ili onu granu posla. Pri tačnom i detaljnom radu, kakav treba da bude danas u generalštabnoj službi, ovaj izuzetak može da se pretvori u pravilo. Ponovo ponavljamo da »Tulon« u generalštabnoj službi nema mesta.

Izbor osoblja za generalštab, pa bio on i najbrižljivije izvršen, ne pruža još garanciju za odličan rad. Za takav rad se zahteva: 1) idejna povezanost čitavog osoblja izražena u jednakom shvatanju raznih pojava vojne delatnosti; 2) usavršavanje u vojnoj nauci, koja se brzo razvija; 3) vaspitanje karaktera; 4) usavršavanje u tehnici štabne službe; 5) jačanje fizičke kondicije, jer štabna služba zahteva odlično zdravlje i izdržljivost.

Iz ranijeg izlaganja se vidi da su ovome svi načelnici generalštabova koje smo pominjali obraćali osobitu pažnju. Individualno rešavanje taktičkih zadataka, ratne igre, komandantska putovanja uz razmenu mišljenja načelnika generalštaba sa svojim potčinjenim i istorijski radovi služili su kao sredstva. Navedenom ciklusu zanimanja sa osobljem generalštaba danas treba obavezno da dodamo političku pripremu i odgovarajuće političko izgrađivanje. Radi jačanja fizičke kondicije generalštabni oficiri su stupali u sportska društva, za njih su se organizovala specijalna jahanja, ekskurzije itd. Sada se nećemo upuštati u detalje pripreme generalštabnih oficira, jer ćemo to učiniti u glavi koja govori o pripremanju generalštaba u celini.

Gore smo podvukli da u službenim odnosima stariji treba da budu taktični i trpeljivi prema tuđim mišljenjima i gledištima, da ne stvaraju trzavice u radu i . . . da su što manje »sarkastični«. Nas ne

privlači Žofrovo ponašanje prema potčinjenima. Naravno, načelnik generalštaba nikad ne treba da gubi svoj autoritet, ali, kako je naznačeno ranije, autoritet se ne stvara strogošću i nepristupačnošću, već duhovnim i moralnim kvalitetima. »Mandarinat« je odživeo svoj vek čak i u Kini! Ukoliko obe strane pokažu više jednostranosti i srdačnosti i uspostavi se potpuna harmonija između načelnika i potčinjenih, utoliko će biti više izgleda da će se raditi bez trvenja. I pored sklonosti »sarkazmu«, Šlifen je, po tvrđenju onih koji su ga okruživali, bio srdačan prema potčinjenima, mada je to ponekad izražavao na dosta originalan način. Konrad se trudi da ta svojstva pripiše i sebi, mada savremenici tvrde da je on svuda stvarao zategnutu atmosferu. Ludendorf takođe nalazi za neophodno da podvuče svoju i Hindenburgovu otvorenost u odnosu sa štabom. Čak i tako zatvoren u sebe načelnik generalštaba kakav je Falkenhajn, bio je jednostavan u ophođenju sa potčinjenima, istina samo u uskom krugu. Jednom rečju, ma kako to bilo čudno, jedino je u »slobodnoj« Francuskoj i dalje živeo i cvetao mandarinat, a da se i ne govori o ruskom generalštabu, gde su loptice na glavi »mandarina« uvek cenjene mnogo više nego sadržina njihove lobanje. »Više biti nego izgledati« — obavezno je i za pretpostavljenog kao i za potčinjenog.

Sada ćemo govoriti neposredno o potčinjenima. Nešto ranije smo delimično ukazali kakve kvalitete treba da poseduje osoblje generalštaba.

Daleko smo od toga da pišemo deset zapovesti za štabno osoblje i nabrajamo po tačkama sve vrline koje ono treba da ima, jer smo uopšte protivnici »tačaka« u svojim zaključcima. Već ocrtane karakteristike štabnog osoblja dovoljno jasno pokazuju da njegove umne i karakterne osobine ne treba izgrađivati na osnovu nekih suvih, u tačke sabijenih pravila.

Zato ćemo se zadržati samo na pojedinim pitanjima, koja će biti od interesa i za naše doba.

Gore je bilo naznačeno da odgovornim rukovodiocima štaba *ne treba da bude tuđa politika,* tj.: 1) moraju da imaju odgovarajuću političku pripremu i da uvek budu u kursu političkog života ne samo svoje zemlje već i susednih država i 2) ne mogu stvarati svoju, čisto vojnu politiku, jer u stvarnosti takva posebna politika uopšte ne postoji. U prethodnom izlaganju je pokazano da generalštabni oficiri uopšte nisu dobijali političku pripremu i vaspitanje i da su svoje političke poglede izgrađivali krećući se u određenoj buržoaskoj sredini. Nemoguće je, naravno, priznati da je, recimo, Slamečka imao i političku erudiciju, iako je bio jak na peru i mogao sa uspehom prenositi na papir misli svoga patrona — načelnika generalštaba. Svi savremenici (Nemci, Francuzi itd.) danas jednoglasno potvrđuju političku nespremnost svojih generalštabova, te smo mi zbog toga u obaveze načelnika generalštaba uveli jednu novu — brigu o političkoj pripremi i vaspitanju svoga osoblja.

O »autorstvu« generalštaba u politici ćemo kasnije podrobnije govoriti, a sada smatramo za neophodno da naglasimo da je takvo

autorstvo nemogućno zato što je politika stvar i obaveza drugih državnih organa a ne generalštaba. Generalštab je dužan da uzima u obzir politički život, da na osnovu toga stvara zaključke, podnosi ove ili one zahteve neophodne za odbranu zemlje, ali koji neće imati prevagu nad drugim granama od životnog interesa za državu. Ne treba nikada zaboraviti Klauzevicevu pouku da »u svakom slučaju, ratna veština ne može biti osnov za politiku«.

Posle prvog svetskog potresa ponavlja se istina koju je filozof rata izrekao pre sto godina.

U petoj glavi navedeno je Napoleonovo mišljenje da je za vojskovođu neophodna ravnoteža uma i karaktera, koju je mali kaplar očigledno objasnio uz pomoć geometrije. Pošto danas, prema pravilnom Ludendorfovom zapažanju, svaki vojnik postaje vojskovođa, takva ista ravnoteža uma i karaktera treba da bude svojstvena i predstavnicima generalštaba. Austrijski generalštab je skrenuo u pravcu razvoja umnih sposobnosti na račun karaktera, usled čega je i bio prekoren od svojih nemačkih saveznika. Istina, pojedine ličnosti nemačkog generalštaba, kao na primer Henč, u kritičnim momentima takođe nisu pokazale karakterne osobine svojstvene vojskovođi. Uopšte, treba naglasiti da je sam način rada generalštabnog osoblja, koji se odlikuje stalnim naprezanjem uma i manjim praktičnim izražajem moralnih osobina, sklon da naruši tu ravnotežu baš na račun moralnih snaga. Iz tih razloga smo naročito ukazivali na to da je načelnik generalštaba dužan da kod potčinjenih razvija osećanje odgovornosti i inicijativu, kao i samostalnost u radu. I predstavnici generalštaba, sa svoje strane, treba stalno da imaju na umu da se pored znanja od njih zahteva i jaka volja, te zbog toga moraju da ulažu sve snage radi razvijanja svojih karakternih osobina.

Smatramo za neophodno da ovde istaknemo *radnu sposobnost* kojom treba da se odlikuju generalštabni oficiri. Savremena vojna delatnost zahteva brižljivu razradu i temeljno proučavanje svih pitanja. Ako samo jedno jedino pitanje zahteva dug i brižljiv rad, šta da se kaže kad se uzmu u obzir sva pitanja koja spadaju u dužnost ovog ili onog organa rukovođenja. Bez sumnje, ona će zahtevati ogromno naprezanje odgovornih lica. Put generalštabnog oficira je veliki podvig i svako ko tim putem krene treba da bude svestan toga. Ne treba zaboravljati da se često službenoj delatnosti obavezno dodaje svakodnevno lično usavršavanje u vojnim znanjima, odnosno čitanje ili pisanje određene literature. Od generalštabnih oficira se zahteva veliki umni rad, te su zato razumljive i težnje da se ojača njihovo telo, što su svi načelnici generalštabova smatrali neophodnim.

Ranije smo naveli Šlifenovo mišljenje o *»ćutljivosti«* i *»skromnosti«* koje treba da budu odlike osoblja generalštaba. Treba reći da su se te osobine teško razvijale čak i u nemačkom generalštabu, ne pominjući druge, za koje nasleđe nemačkog generalštaba apsolutno nije bilo obavezno. Stvarno, u svim vojskama generalštab se zvanično

ili nezvanično (francuski) pretvorio u specijalnu kastu, čak i u vojničkoj sredini, a da i ne govorimo o zemlji u celini. Pred našim očima je prošlo nekoliko predstavnika »monaštva«, koji su pod monaškom mantijom skrivali svoju nadmenost prema onima koji su ih okruživali, »božansku« pravednost svojih pogleda i dela, surovost u izricanju raznih sudova, koji pokatkad ni izdaleka nisu odgovarali stvarnosti. Mislimo da ovom što smo rekli nisu potrebne ilustracije. Posebno, kod austrijskog generalštaba padą u oči njegova odvojenost od vojske. Kastinsko uređenje generalštaba, njegove navike i običaji izazvali su 1913. godine osude, kako u građanskoj, tako i u vojnoj štampi, koja je savetovala »monahe« da češće zavire u knjigu »lepog ponašanja«.

Daleko smo od toga da preporučujemo »lepo ponašanje« u običnom smislu, ali smatramo za neophodno da naglasimo da generalštabno osoblje mora uspostaviti normalne odnose i sa građanima i sa trupom i, najzad, unutar samog generalštaba. Pred nama su prošli »brevte« operativnog odeljenja francuskog generalštaba, prikazali smo tipove tog istog odeljenja u nemačkom generalštabu, a opisali smo njihove predstavnike i u austrijskom. Svuda smo našli samo »senatore«, koji su sumnjali u autoritet ne samo glavnokomandujućeg, nego čak . . . i vlade. Da je to bila nakaradna pojava u generalštabu, da je morala biti iskorenjena, da je bila svojstvena samo trulom buržoaskom uređenju — o tome se ne mora mnogo govoriti. Mi mislimo da će se onaj koji bude prelistavao ove stranice, pre od nas okrenuti od sličnih ličnosti i da one za njega neće predstavljati heroje.

Ćutljivost i skromnost još ne znače i ponižavanje ličnosti. Mi ne odričemo častoljublje kao osobinu vojnog rukovodioca, ali ga i ne ističemo na prvo mesto među stimulusima koji pobuđuju na rad: dužnost je iznad svega.

Nema sumnje u to da ljudi koji su pozvani da čuvaju u tajnosti pripremu i izvođenje operacija treba da se odlikuju ćutljivošću, šta više oni moraju da budu »ćutljivci«, i tu osobinu mi naročito preporučujemo svakom generalštabnom oficiru. Ali, »ćutljivost« ne treba da vodi otuđivanju od sredine u kojoj se nalazimo, izolaciji od nje, što bi učinilo da se lišimo skupocenog izvora za sticanje iskustva. Odvajanje od života vezano je sa izopačenjem shvatanja i naravi, s nakaznim »senatorstvom« i »mandarinstvom«, o kojima smo ranije govorili, sa preziranjem i mržnjom, koje su opravdano zaslužili generalštabovi raznih vojski Evrope.

Napred smo ukazali koliko je korisna *taktičnost* načelnika štaba prema svojim potčinjenim. Smatramo da će i taktičnost potčinjenih takođe doprineti uspehu u radu. Može se pomisliti da mi u ophođenju preporučujemo neku »kinesku ceremoniju«. Svakako, ne. Mi kažemo da su potčinjeni dužni da ispoljavaju samostalnost u pogledima, da daje predloge, da ih brane, ali sve to ne treba da ima karakter tvrdoglavosti, upornosti i nametanja svojih mišljenja i sudova. Ne treba

zaboravljati da konačnu odluku ipak donosi načelnik koga mi zamišljamo kao »mozak« koji dobro poznaje ratnu veštinu i ima svoje određene poglede na stvari. Mi se slažemo sa Žofrom, koji je ispoljavao prezir prema referentima govorljivim i sklonim advokatisanju, jer, pored svega našeg skepticizma prema heroju sa Marne, moramo priznati da je imao pravilno vojničko mišljenje i, ako hoćete, dobro mišljenje. Zajednički rad uspostavlja uzajamno razumevanje, te nisu potrebni mnogorečivi referati o ovom ili onom pitanju. Mi ne odobravamo Belovu preteranu upornost prilikom referisanja Žofru, a nismo skloni da prihvatimo ni Gamlenov način da laskanjem i uslužnošću sprovodi svoja mišljenja kod maršala Francuske. Mirno, kratko i jasno izlaganje suštine stvari, sa puno ličnog dostojanstva, smatramo najcelishodnijim načinom referisanja. Treba podvući razloge »za« i »protiv«, izneti svoje mišljenje, a načelnik će već da donese odluku. Nama je razumljiv Mecgerov način ponašanja prema Konradu, o kome Konrad danas tvrdi da je bio »korektan«, ali karakter bivšeg načelnika operativnog odeljenja nije bio ni malo »slugeranjski«. Međutim, retko se susreću takve uravnotežene prirode, i zato smo skloni da svesno opraštamo neke neuglađenosti u karakteru potčinjenih. Svakom čoveku treba prilaziti i ophoditi se s njim na odgovarajući način.

Smatramo za neophodno da govorimo o odnosu generalštaba prema *trupi*. Malo pre smo razjasnili kako mi shvatamo pitanje »autorskog prava« generalštaba. Portreti iz naše galerije, koji predstavljaju generalštab i trupu, govore o tome da svi generalštabovi nisu mogli da uspostave zdrave odnose sa instrumentom rata — sa vojskom, koja je znojem i krvlju dobijala pobede za svog komandanta ili iskupljivala njegove greške. Oholo, a u većini slučajeva i surovo mišljenje o borbenoj delatnosti jedinica i njihovih komandanata, prinuđivanje jedinica na rad »korbačem«, slabo poznavanje pravog lica rata i čak odsustvo želje za udubljivanjem u situaciju na frontu, negostoprimstvo — sve je to karakterisalo vrhove generalštaba, stvarajući odvojenost od trupa o kojoj smo više puta govorili. Počeli bismo da izričemo stare istine ako bismo razvili svoju misao o neophodnosti tešnjeg kontakta sa »ćutljivim frontom«, o pažljivijem i taktičnijem odnosu prema njemu, njegovim potrebama i životu. Ovde samo smatramo za dužnost da na to još jedanput skrenemo pažnju i posavetujemo da se nikada ne zaboravlja na »potrošače« taktike i strategije.

Još jednom ponavljamo da nismo imali nameru da propišemo deset zapovesti za generalštabne oficire i da naše delo ne pretenduje na to da bude Mojsijev zakon. Mi smo sebi postavili zadatak da u ovoj glavi samo prikažemo život generalštaba, odnose koji su se u njemu stvorili i likove te visoke ustanove. Svako ko pročita ovu glavu doneće pre svega svoj sopstveni sud i stvoriće određeno mišljenje o odlikama koje treba da budu svojstvene oficirima centralnog organa

rukovođenja — generalštaba, toga »mozga vojske«, u kome se ne tako davno kao u žiži sasređivao sav život instrumenta rata i koji je nameravao da privuče k sebi upravne niti i nekih državnih organa.

Šlifenov zavet nemačkom generalštabu *»Više biti nego izgledati«* treba da bude ne samo ispisan na ulazu u svaki generalštab nego i usvojen u njegovoj sredini. Ali, jedno je ispisati parolu, a drugo ostvariti je. Generalštabovi prikazani u galeriji portreta, koji su oličavali buržoasko društvo, bili su daleko od toga. »Polubogovi« našeg vremena nisu želeli da napušte Olimp, sve dok nisu zbačeni sa njega novim snagama, koje pokreću čovečanstvo napred. Tako će se desiti sa svakim generalštabom koji bude hteo »više izgledati nego biti!«

GLAVA XI

OSVRT NA ISTORIJU

Karakter vojske velike francuske revolucije. — Povezanost vojske sa narodom. — Odvajanje vojske. — Bonapartina »vojnička« armija. — Pruski landver. — Kadrovska vojska. — Ludendorfov prekor Klauzevicu. — Klauzevic o ratu i unutrašnjoj politici. — Moltke stariji o vojsci i njenom značaju u životu države, o miliciji, o značaju vaspitanja u vojsci. — Engels o ratu 1870—1871. godine i o pruskom vojnom sistemu. — Ludendorf o unutrašnjoj politici. — Ludendorfove misli iz »Memoara« i dela »Vođenje rata i politika«. Fersterovi zaključci u knjizi »Šlifen i svetski rat«. — Odlučnost starog Bernhardija. — Kraus o politici i ratu. — Ideje Dipijia.

Sada ćemo napustiti austrougarski generalštab i osvrnuti se na naučnu oblast koja se naziva *istorijom*. Istina, takav put ne smatraju svi pravilnim i sigurnim. Neki mislioci daju prednost vlastitim rasuđivanjima, a mi smo više skloni crpljenju znanja iz »ogledala života« nego iz ličnih preživljavanja.

Raniji naši osvrti na istoriju nisu išli dalje od Napoleonove epohe. Ovoga puta ćemo koraknuti dalje — u epohu velike francuske revolucije, jer »već od početka francuske revolucije pitanja unutrašnje politike igraju važnu ulogu u pripremi zemlje za rat«, kako to tačno kaže A. Svečin u svojoj »Strategiji«. Naravno, ne mislimo da podrobno razmatramo tu epohu ratne veštine, već ćemo je dotaći samo toliko koliko nas interesuje postavljeno pitanje.

S padom starog režima postepeno je nestajala i njegova »vojnička« armija, a na sceni su se pojavile prvo dobrovoljačke jedinice i nacionalna garda, a potom i revolucionarna vojska Konventa. Ovaj je učinio kraj odvajanju vojske od naroda i težio da je vaspita u republičko-demokratskom duhu, razvivši u njoj širok politički rad zasnovan na *upoznavanju* sa važnim dekretima, rasturanju proklamacija, novina, učešću vojske u društvenim i vojničkim klubovima itd. Na taj način je »vojska, demokratska po svome sastavu i organizaciji i vaspitana u duhu odanosti revoluciji, postala jedan od najvažnijih oslonaca jakobinske vlade. Konvent je izašao iz građanskog rata kao pobedilac baš zato što je *vojska bila za njega* — piše u »Novoj istoriji Zapadne Evrope« N. Lukin, ukazujući dalje da je »politički rad

u vojsci stavljen u dužnost specijalnim komesarima, koje je iz redova poslanika određivao Konvent, po tri na armiju«.

Upoređujući vojsku Konventa sa vojskom saveznika, N. Lukin kaže: »Francuska vojska se popunjavala pretežno seljacima koji su, blagodareći revoluciji, postali vlasnici zemlje i povećali svoje zemljišne posede na račun nacionalnih imanja; zatim radnicima i sitnim zanatlijama i delimično buržoazijom, koja je ništa manje od seljaka bila zainteresovana za očuvanje tekovina revolucije. Revolucionarni duh i spremnost vojske da podnese sve žrtve za spas republike podržavani su društveno-ekonomskom politikom jakobinaca, koja se sprovodila u interesu gradskih i seoskih demokratskih slojeva. Francuski vojnik je živeo i borio se rame uz rame sa oficirom, koga je sam izabrao na komandnu dužnost, podjednako dostupnu svakom pismenom i sposobnom vojniku.«

»Najzad«, — zaključuje N. Lukin — »samo revolucionarna vlada koja se oslanjala na narodne mase mogla je da mobiliše ogromne materijalne izvore zemlje za vođenje rata i organizuje pozadinu radi pobede na frontu.«

Ali, vojska se, vodeći operacije, postepeno odvajala od naroda: u samoj Francuskoj je pred kraj Konventa postala nestabilna ravnoteža društvenih snaga, i generali koji su se nalazili na čelu vojske počeli su da igraju veliku političku ulogu. »U njihovim se rukama nalazila sila koja je sve više postajala nezavisna od civilne vlasti. Ta sila — bila je *vojska*« — kaže N. Lukin.

»Od propasti Jakobinske republike« — produžava on — »naglo se izmenilo raspoloženje vojnika. Sa pobedom kontrarevolucije u zemlji prekinula se veza između vojske i demokratskih organizacija, prestala je i revolucionarno-demokratska propaganda i agitacija u trupama. Dok su komesari i generali Konventa produžili borbu protiv pljačke i nasilja, dotle je Bonaparta na sve načine podsticao u vojnicima najgrublje instinkte, vaspitavajući vojsku u duhu žudnje za slavom i lakim plenom . . . Ujedno su se i vojnici navikavali da sebe smatraju kao nešto odvojeno od nacije, sa posebnim interesima, i sa prezrenjem su se odnosili prema civilima. Svoje lično blagostanje počeli su da vezuju ne za pobedu i učvršćenje slobode i ravnopravnosti u republici, već za ličnost i sudbinu ovog ili onog pobedničkog generala.«

Takav je bio prelaz od revolucionarne ka Bonapartinoj vojsci, ka armiji »vojničkog« tipa. »Napoleon ni najmanje nije težio idealu naoružanog naroda« — piše A. Svečin u svojoj »Istoriji ratne veštine«. »On je čak imao želju da odvoji vojsku od naroda, da od vojske stvori državu u državi« — produžava A. Svečin. »Seljak, nasilno otrgnut od zemlje i neprijateljski raspoložen prema vojnoj obavezi, bio je potpuno prevaspitan. Logor i kasarna postali su njegov zavičaj, pojam otadžbine počeo je da se oličava u Bonaparti, patriotizam se pretvorio u šovinizam, težnja ka slavi i odlikovanjima ugušila je ideju slobode.«

»Vojničkoj« armiji je bila potrebna »vojnička sreća«, i Napoleon je svim merama težio da je stvori u armiji odvojenoj od naroda. To odvajanje se svake godine sve više povećavalo, ali se i približavao kraj »vojničke sreće«.

Moral armije počeo je da opada. Na spoljnim frontovima počeli su neuspesi, a »u samoj Francuskoj« — piše N. Lukin — »zapažala se iscrpljenost u ljudstvu i materijalnim resursima i porast nezadovoljstva buržoazije, koja se posle propasti kontinentalne blokade razočarala u cara, i seljaštva, ozlojeđenog zbog regrutovanja kojima nije bilo kraja . . . Posle neprekidnog 22-godišnjeg rata stanovništvo oslabljene i iskrvavljene Francuske žudelo je za mirom. Više klase, nezadovoljne zbog potpunog zastoja u industriji i trgovini, zbog pada državne rente sa 87 na 50,5% i visoke eskontne stope, otkazale su vladi svoju podršku. Iscrpljeni su i materijalni resursi: bez obzira na dvostruko povećanje poreza, godine 1813. prihodi državne blagajne iznosili su svega 50% od normalnih«.

Čini nam se da je i bez naročitih objašnjenja jasno da sama »vojnička sreća« još u vreme Napoleona, i pored sve njegove genijalnosti, nije mogla da zagarantuje pobedu. Odvajanje vojske od unutrašnjeg života zemlje, njeno pretvaranje u samostalan organizam u državi, čak i pre sto godina nije nagoveštavalo ničeg dobrog.

Sama ideja »vojničke« armije zahtevala je da se ona izoluje od života zemlje i u tom pravcu je, naravno, Napoleon preduzimao sve mere. Inače surov u unutrašnjoj politici i u odnosu prema štampi, mali kaplar je sam težio, a zahtevao je to i od svih komandanata, da stvori kult vojnika koga bi činili srećnim kasarna i slava ratnih podviga, ali do koga ne bi dopirale tužne vesti iz otadžbine.

Ideju o »vojničkoj« armiji usvojili su i protivnici Korzikanca, mada odmah treba napomenuti da se na ruševinama armije francuskog cara počela da rađa nova kadrovska vojska kod njegovih protivnika i nazire ideja o naoružanom narodu. Reč je o *pruskom landveru*, koji je bio pozvan u rat protiv Napoleona.

Iz razumljivih razloga mi se ne možemo upuštati u istoriju landvera i zbog toga upućujemo čitaoce na delo A. Svečina »Istorija ratne veštine«, III deo. Za nas je sad važno da istaknemo da pruski landver, pozvan pod oružje u momentu preke potrebe, nije u potpunosti ovaploćivao ideju o naoružanom narodu. Imajući komandni kadar iz redova vladajuće klase, koji je bio »citadela buržoazije«, landver je bio vrsta milicije XIX veka. Ali, čak i pri tako sigurnoj strukturi za vladajuću klasu, on je kao sistem oružanih snaga bio sumnjiv u smislu političke lojalnosti. »Pruski ministar policije Vitgenštajn« — piše A. Svečin — »smatrao je da naoružati narod znači organizovati otpor autoritetu vlasti, upropastiti finansije, pa čak i naneti udar hrišćanskim principima Svete alijanse«. Takav odnos prema landveru mogao se zapaziti skoro kod svih, te je tokom dalje reorganizacije ovaj dobio takve okvire da nikako nije predstavljao ‚narod'«.

Borba protiv revolucionarnih pojava u raznim mestima Evrope sredinom XIX veka pomogla je uspostavljanju *stalne vojske*, iako se smatralo da ona treba da ima kadrovski sistem. Svakako da su bile preduzete sve mere da se vojska ogradi od uticaja »naroda«. Napoleonovske tradicije i slava njegovih pobeda još su bile sveže u sećanjima državnika Evrope.

Na taj način, veza naroda sa vojskom, uspostavljena za vreme Konventa, u Napoleonovo doba se prekinula, ne dobivši podršku ni u pruskom landveru. Reč »politika« još je imala smisla za većinu vojnika samo kad se ticala spoljnih odnosa, ali je unutrašnji život zemlje bio pitanje za koje se vojnički um malo interesovao. Po njemu, u zemlji treba da vlada mir, vlast da bude čvrsta, a država mora sve da daje za vojsku.

Niko drugi, nego »poludeli kadet«, Ludendorf, u svome delu »Vođenje rata i politika«, prekoreva danas vojnog poetu Napoleonove epohe Klauzevica što »u svojoj knjizi ,O ratu' govori o politici i vođenju rata. Ali, on ima u vidu samo spoljnu politiku. Njegove su misli daleko od uzajamne veze rata i unutrašnje politike ili ekonomike zemlje, mada su se već u njegova, stara vremena, takva pitanja postavljala i sama govorila o sebi«.

Mi uopšte nemamo nameru da u usta Klauzevica stavljamo savremene ideje o unutrašnjoj politici i vođenju rata, jer je on sin svoga vremena. Ali, ako su opravdane Ludendorfove primedbe da je i u Napoleonovo doba postojala veza između unutrašnjeg života zemlje i rata, moramo ukazati da filozof rata nije mimoišao tu činjenicu.

Naime, u svom delu »O ratu« Klauzevic kaže: »Pretpostavimo da politika u sebi sjedinjuje i izjednačuje interese *unutar zemlje* (kurziv naš — *B. Š.)*, jer politika po sebi nije ništa drugo već samo upravljač svih ovih interesa prema drugim državama. Da ona može imati pogrešan pravac, da može da služi prvenstveno častoljublju, privatnim interesima, sujeti ličnosti na vlasti, to ne spada ovamo. »Jer« — zaključuje Klauzevic — »ni u kom slučaju ne može se smatrati da bi je ratna veština trebalo da podučava, i politiku ovde možemo posmatrati samo kao predstavnicu interesa celokupnog stanovništva države«.

Prema tome, ako Klauzevic zahteva »izjednačavanje« svih unutrašnjih interesa građana u državi, smatrajući da je to neophodno za vođenje rata, onda s pravom možemo tvrditi da mozgovi savremenih nemačkih »polubogova« nisu shvatili ili neće da shvate svoga filozofa rata. Istina, kao što je poznato, Ludendorf marljivim izučavanjem sada saznaje tajne politike, a time i suštinu ratne veštine. Umesto prekora Klauzevicu što nije uzeo u obzir socijalne uslove u vođenju rata, mi bismo savetovali baksuznom vojskovođi nekadašnje nemačke carevine da se udubi u reči filozofa rata: »Da ona (politika) može imati pogrešan pravac, da može da služi prvenstveno

častoljublju . . ., sujeti . . ., to ne spada ovamo . . .« Umesto da Ludendorf u njima nađe osudu svoje delatnosti, izrečenu pre 90 godina, mi danas slušamo i čitamo o krupnom propustu bivšeg prvog general-kvartirmajstora. Da li je ikada Ludendorf u svojoj politici bio »predstavnik svih interesa celog društva«, da li mu je to ikada palo na pamet. Mi to kategorički odričemo, pa i sam se Ludendorf, sada svestan toga, ograđuje od učešća u unutrašnjem životu zemlje, kojim su, po njegovom mišljenju, rukovodili Viljem i kancelar, o čemu ćemo govoriti nešto kasnije.

Mi ne ulazimo u Klauzevicev lični život, koji se odlikovao aktivnošću u unutrašnjoj politici ondašnje Nemačke i u obnavljanju pruske vojske na osnovi te politike. Ne treba zaboraviti da se za vreme Klauzevica tek počela rađati ideja o naoružanom narodu i da se on sam nalazio pod uticajem iskustva Napoleonovih ratova.

Iz njih je crpao osnove za svoje učenje i drugi kumir pruskog generalštaba — *Moltke* stariji. »Još niko nije uspeo da stvori novu strategiju« — piše Šlihting u svom delu »Osnove savremene taktike i strategije« — »isključivo za pisaćim stolom; zato i Moltkeova teorija potiče iz iskustva nedavne prošlosti (rat za oslobođenje)«, tj. iz onog rata na čijoj je areni nastupao pruski landver. Smatramo da neće biti neinteresantno upoznati se sa gledištima na unutrašnju politiku i rat ovoga proslavljenog načelnika pruskog generalštaba, koga visoko ceni i junak našeg dela Konrad.

Veliki »ćutalica« pruskog generalštaba u svojim »Ratnim poukama« ovako je učio generalštab:

»Savremeni ratovi pozivaju čitave narode na oružje; teško bi se mogla naći ijedna porodica na koju rat ne bi svalio teret«.

»Prema tome, u naše doba sami kabineti ne rešavaju pitanje mira i rata, niti rukovode narodnim poslovima, već, naprotiv, u mnogim zemljama sami narodi rukovode kabinetima. Dakle, u politiku je uveden elemenat koji se ne da izračunati. Danas i berza ima uticaj i može da pozove oružanu silu radi zaštite svojih interesa.«

Duboko prožet pacifističkim idejama, načelnik generalštaba svečano izjavljuje: »Jaka država, uporedo sa rešavanjem socijalnih pitanja, učvršćuje svoju unutrašnju moć, autoritet i prevagu van svojih granica ne zato da bi vršila pritisak na susede, već da bi osigurala mir i pomogla da se on očuva među susedima«.

»Ali se takva politika« — po mišljenju Moltkea — »može sprovoditi *oslanjajući se na jaku vojsku, uvek spremnu za rat. Ako bi nedostajao taj ogromni točak zamajac, onda bi se državna mašina zaustavila i diplomatske note našeg ministarstva inostranih poslova ne bi imale željeni efekat«.*

»Naša vojska (nemačka) bila je temelj na kojem je bilo moguće sagraditi takvu politiku . . . Naravno, žalosno je što surova neophodnost prisiljava narod na sve veće žrtve radi izdržavanja vojske«.

Dokazujući dalje da su svi troškovi i žrtve za vojsku neophodni, Moltke dolazi do zaključka da je »*spremnost za rat — najbolje osi-*

guranje mira. Taj se cilj ne može postići slabim snagama i najamničkom vojskom; *sudbina svake nacije zasniva se samo na njenoj vlastitoj snazi«.*

Prema tome, ako je »vojska najvažnija ustanova u zemlji, jer blagodareći njoj mogu da postoje sve ostale ustanove, svaka sloboda — politička i građanska, sve što je stvorila kultura, onda finansije i država cvetaju, odnosno propadaju zajedno sa njom«, onda takva vojska ipak ima »uticaj i služi kao oslonac samo dok je zaista spremna i sposobna da stupi u borbu kada se cilj ne može dostići na drugi način«.

Govoreći o *kadrovskoj* vojsci, Moltke produžava: »Mi ne smemo da dopustimo *slabljenje* unutrašnjih kvaliteta vojske, da je ne bismo pretvorili *u miliciju«.*

Dokazujući na primerima bankrotstvo milicije kao sistema oružanih snaga u ratu 1870. godine, načelnik generalštaba je ukazao i na iskustvo francuske revolucije, o kome smo ranije govorili. »Posle revolucije« — piše Moltke — »otpočeli su, razume se, odmah da raspuštaju mrsku vojsku: narod je sam morao da brani slobodu, trebalo je da patriotizam zameni disciplinu, a elan i brojnost — vojno obrazovanje«. Ukazujući na svu neosnovanost sličnih nada, Moltke dolazi do zaključka da su Francuzi »tek posle 30-godišnjeg gorkog iskustva došli do saznanja da ne treba vojsku uključivati u miliciju, veš dobrovoljce u vojsku«.

Prelazeći na rat 1870—1871. godine, Moltke takođe vidi nadmoćnost »obučenog i hrabrog odreda vojske« (nemačke nad francuskom milicijom) i zaključuje: »*Naoružana gomila još ne sačinjava vojsku, a uvoditi je u borbu jeste varvarstvo . . . Naoružavajući narod, mi u isto vreme sa pouzdanim elementima naoružavamo i nepouzdane; u svakoj naciji postoje i jedni i drugi«.* »Lako je podeliti puške, ali ih nije tako lako dobiti natrag« — rezimira načelnik generalštaba.

Plašeći Pariskom komunom, Moltke kaže: »*Verovatno će se i kod nas naći elementi slični onima koji su posle rata osvojili vlast u Parizu . . .* Sačuvaj bože, da im ikada damo oružje u ruke«.

Dakle, junaštvo kojim je prožeta naša vojska ne sme da bude pokolebano. Nijedan narod do danas nije dobio takvo vaspitanje kakvo ima naš blagodareći opštoj vojnoj obavezi. Nije lako od regruta stvoriti vojnika, tj. čoveka koji se vežba ne samo u marširanju i stražarskoj službi, već temeljno poznaje svoje komplikovano oružje i, budući potpuno siguran u njega, da ume samostalno da dejstvuje čak i u najtežim situacijama; nije lako osposobiti vojnika da ume i da sluša i da zapoveda, jer i najslabiji vojnik postaje starešina kada se postavi na stražarsko mesto ili kad vodi patrolu. Sve to nije tako jednostavno kao što, može biti, izgleda za pisaćim stolom.«

»*Kod nas*« — produžava Moltke — »ne zadaje *glavnu brigu tehnička obuka trupa, već pre stvaranje i učvršćenje moralnih kvaliteta — vojničko vaspitanje mladića. To nije moguće postići muštranjem, to treba da se upije u telo i krv.«*

»Istine radi treba naglasiti da služba u vojsci u suštini nije svakodnevni, vidljivi, produktivni rad, ali je njen cilj bezbednost države, bez koje svaki produktivan rad postaje nemoguć, a ona taj cilj i postiže. Ona je za generacije mladića škola urednosti, tačnosti u izvršavanju zadataka, čistoće, poslušnosti i vernosti, tj. kvaliteta koji nisu na odmet za kasniji produktivan rad«.

»Govore« — piše Moltke — »da je upravo školski učitelj dobio naše bitke. Ipak, samo znanje ne uzdiže još čoveka do spremnosti da žrtvuje život u ime ideje, radi ispunjavanja svoga duga, za čast i otadžbinu; to se postiže — *njegovim vaspitanjem.*«

»Naše bitke nije dobio *naučnik,* već *vaspitač,* tj. *vojni stalež* koji daje naciji fizičku snagu, uliva duhovnu bodrost, ljubav prema otadžbini i hrabrost. Prema tome, mi ne možemo biti bez vojske ni u unutrašnjoj politici — *radi vaspitanja nacije,* a tim pre ni u spoljnoj — radi odbrane države«. (Kurziv je svuda naš — *B. Š.)*

»Armija« — završava Moltke — »ne može biti privremena ustanova; nju je nemoguće improvizovati u toku nedelja ili meseci; nju je neophodno vaspitavati niz godina i generacija, jer vojna organizacija treba da počiva na čvrstini i trajnosti.«

»Snaga Nemačke« — po mišljenju načelnika generalštaba — »sastoji se, u suštini, u tome što je jednonacionalna država.«

Dozvolili smo sebi da se tako dugo zadržimo izlažući Moltkeove misli, jer: 1) one nam daju predstavu o pogledima nemačkog generalštaba na unutrašnju politiku i vojsku i 2) njih su smatrali kao pravilo i načelnici generalštabova drugih vojski Evrope.

Zloupotrebljavajući pažnju čitaoca, mi ćemo produžiti sa razmatranjem izloženih gledišta načelnika nemačkog generalštaba.

Dakle, videli smo da je načelnik pruskog generalštaba prožet idejom o naoružanom narodu, kao što to zahteva karakter savremenog rata. On smatra da je vojska oslonac za očuvanje mira i najneophodnija i najvažnija ustanova u državi. Još više, po njemu je vojska — vojni stalež, vaspitačica nacije i dobitnik pobeda koje je Pruska odnela 1866. i 1870—1871. godine. Razne priče o seoskom učitelju, koji je pripremio te pobede, treba jednom za svagda odbaciti. Vojska mora da bude sposobna za borbu, ali pre svega poslušna prema vlasti i osigurana od »nepouzdanih« elemenata, kojima »sačuvaj, bože« dati oružje u ruke. Najzad, »mi ne možemo biti bez vojske . . . U unutrašnjoj politici — radi vaspitanja nacije« — kaže Moltke stariji.

Mi smo malo pre naveli Klauzevicevo mišljenje o unutrašnjoj politici, i moramo da ukažemo da je ono daleko od gledišta njegovog sunarodnika u mundiru pruskog generalštaba. Dok je filozof rata smatrao da unutrašnji interesi građana treba da budu izjednačeni i da sama politika nije ništa drugo nego zastupnik interesa svih građana, dotle Moltke ima suprotno gledište i u vojsci vidi samo oružje »pouzdanih« elemenata nemačke nacije, drugim rečima, njene buržoaske klase i njoj naklonjenih seljaka. U strukturu vojske se unosi međusobni odnos klasa u zemlji, i vojska treba da ima ulogu *vaspitačice* nacije. U kritici vojske Konventa i Pariske komune Moltke je

jasno pokazao da daje prednost vojsci, makar i sa kadrovskim sistemom, ali koja kao i pre mora da zadrži odlike »vojničke« Napoleonove armije.

Mi nikad nismo imali nameru da »otkrivamo Ameriku«, jer je davno otkrivena. Zbog toga bismo nečasno postupili ako bismo počeli kritikovati Moltkeova gledišta, kada je umesto nas to neuporedivo bolje učinilo vredno pero Engelsovo, koji je uz to bio savremenik načelnika nemačkog generalštaba.

Budući »da je bio najveći poznavalac te politike, kojoj je, u krajnjoj liniji, vojska potčinjena«, a u isto vreme »shvatajući duboko samostalni karakter vojske sa njenom tehnikom, strukturom, metodima, tradicijama i predrasudama«, Engels je u svojim člancima o ratu 1870—1871. godine podvrgao kritici gledišta pruskog generalštaba, koja smo gore naveli.

»Pravednu« politiku Nemačke Engels definiše kao produkat »novog nemačkog šovinizma«, a ne kao težnju Viljemove vlade za učvršćenjem mira u Evropi.

Ukazavši na oštru neophodnost da Pruska posle poraza 1806—1807. godine uvede kratak rok služenja u vojsci, radi prikupljanja »velikih bataljona«, Engels kaže da je posle 1813. godine »taj isti princip kratkoročne službe u kadru i dugotrajne službe u rezervi bio potpunije razvijen, a pored toga i usklađen sa potrebama apsolutističke monarhije. Ljudstvo je zadržavano u pukovima od dve do tri godine ne samo radi dobrog obučavanja, već i zato da se potpuno privikne na bezuslovnu poslušnost«.*)

»U tome i jeste slaba strana pruskog sistema. On treba da uskladi dva razna i potpuno nepomirljiva zadatka. Sa jedne strane on računa na to da od svakog fizički zdravog muškarca stvori vojnika, da ima stajaću vojsku, čiji je jedini cilj da bude škola u kojoj građani uče da rukuju oružjem i da bude jezgro oko koga će se okupiti u slučaju napada spolja. S te strane, ovaj sistem je čisto odbrambeni. Ali, s druge strane, ta ista vojska treba da bude oružana potpora, glavni oslonac kvaziapsolutističke vlade; a za taj cilj škola za vojnu obuku građana treba da bude pretvorena u školu apsolutne pokornosti rukovodiocima, u školu monarhističkih osećanja. To se može postići samo dugovremenim rokom službe. Tu se i ogleda nepomirljivost tih dvaju zadataka. Odbrambena spoljna politika zahteva da se za kratko vreme obuči velik broj ljudi kako bi se raspolagalo veoma brojnom rezervom u slučaju napada spolja; unutrašnja politika, pak, zahteva da se za duže vreme obuči ograničen broj ljudi kako bi se imala pouzdana vojska u slučaju unutrašnjeg ustanka. Kvaziapsolutistička monarhija je izabrala sredinu. Ona je zadržavala ljude pune tri godine pod oružjem i ograničavala broj regruta prema svojim finansijskim mogućnostima. Hvaljena *opšta vojna obaveza u suštini ne postoji* (kurziv naš — B. Š.). Ona je pretvorena u pozivanje re-

*) Vidi: Engels, *Izabrana vojna dela II*, izdanje »Vojnog dela«, 1960, str. 482. — Prim. red.

gruta, koje se samo većom strogošću razlikuje od poziva regruta... u drugim zemljama... A, u isto vreme, sada se narod, koji je prvobitno bio naoružan za sopstvenu odbranu, pretvorio u spremnu i poslušnu vojsku, u političko oruđe vlade«.*)

Ukazujući da rat 1870—1871. godine nije zahvatio unutrašnji život zemlje, Engels kaže, da se »pretvaranje građana u vojnike vršilo, naravno, u takvim razmerama o kojima ljudi van Nemačke nisu imali nikakvog pojma; ali, ako sada ti isti pisci pogledaju na Nemačku (za vreme rata — *B. Š.*), posle odvajanja preko milion ljudi od građanskog života, oni će naći da fabrike rade, da je letina sakupljena, da su trgovačke radnje i poslovnice otvorene. Ako je proizvodnja sasvim zastala, onda je to usled nedostatka porudžbina, a ne usled nedostajanja radne snage; na ulicama se može videti dosta zdravih mladića isto toliko sposobnih da nose oružje koliko i oni koji su otišli u Francusku da ratuju«.**)

Zatim, na osnovu statističkih podataka, Engels dokazuje da pruska vlada nije iscrpljivala sav jednogodišnji kontingent ljudstva sposobnog za vojsku, mada vojska, prema rečima generalštaba, nije »ništa drugo nego škola u kojoj se ceo narod priprema za rat«, »ipak samo mali procenat stanovništva prolazi kroz tu školu«, zaključuje Engels.

Uzrok ovome on vidi u tome što su »to ograničavanje broja regruta nametale, s jedne strane, dinastičke a s druge strane, finansijske potrebe. *Vojska je ostala poslušno oružje za apsolutističke zadatke u samoj zemlji i za ratove izvan granica, u interesu vladajuće oligarhije. Međutim, puna nacionalna snaga nije bila ni približno osposobljena za odbranu«.*

»Naoružani narod — to je čista obmana« — kaže Engels na drugom mestu i objašnjava: »Dotle dok pruska dinastija i pruska vlada budu i dalje vodile svoju tradicionalnu politiku biće im potrebna vojska koja će biti poslušno oruđe te politike... Iza fraze *,naoružani narod'* prikriva se stvaranje velike vojske za vođenje oligarhijske spoljne i reakcionarne unutrašnje politike. Naoružani narod ne bi bio pogodio oružje za Bizmarkove ciljeve.***)

Pošto je bio pristalica stvarnog primenjivanja principa opšte vojne obaveze, Engels kaže: »Kao što je pruski landver bio korak napred u upoređenju sa francuskim kadrovskim sistemom, jer je smanjivao rok službe a povećavao broj ljudi sposobnih za odbranu svoje otadžbine, — tako će i novi sistem opšte vojne obaveze biti progres u upoređenju sa pruskim sistemom«. Postavljajući pitanje može li Pruska potpuno sprovesti ideju o naoružanom narodu, Engels odgovara: »Naravno, ali bi ona tada prestala da bude sadašnja Pruska. Ona bi dobila u odbrambenoj a izgubila u napadnoj snazi; ona bi imala više vojnika, ali sa njima ne bi bilo tako lako rukovoditi

*) *Ibid.*, str. 482 i 483.

**) Ibid., str. 496.

***) Ibid., str. 497.

prilikom invazije u početku rata. Pruska bi morala odustati od svake osvajačke pomisli, a što se tiče njene sadašnje unutrašnje politike, ona bi bila izložena ozbiljnoj opasnosti«.*)

Kao što je poznato, zbog ove opasnosti ni Bizmark ni Moltke nisu mogli ići na naoružavanje svih elemenata nemačkog naroda, a načelnik generalštaba je neke od njih potpuno isključivao iz redova vojnih obveznika.

Teško je naći bolju analizu Moltkeovih gledišta od navedene potpuno iscrpene Engelsove. On savršeno jasno otkriva zavojevačke težnje načelnika generalštaba u spoljnoj politici i težnju da ima vojsku vaspitačicu jedino u interesu vladajućih klasa, oslobođenu »nepouzdanih« elemenata, tj. politički nesigurnih slojeva stanovništva.

Radnički pokret u Nemačkoj, koji je počeo u njegovo vreme, zabrinjavao je Moltkea, ali je »vojni stalež« bio obavezan da građane koji su prošli kroz vojsku vaspita za budući rat u duhu pokoravanja dinastiji i vladi.

Bizmark je čvrsto držao u svojim rukama poslove unutrašnje politike, te je načelnik generalštaba izbegavao da se u nju meša, a i sam »gvozdeni kancelar« to nije dozvoljavao.

Ali, kako smo videli u prethodnim glavama, još za života Moltkea starijeg njegovi pomoćnici, »polubogovi« iz generalštaba, uz visoko pokroviteljstvo u početku princa, a zatim cara Viljema II, prešli su u napad protiv kancelarove unutrašnje i spoljne politike. Mi se nećemo upuštati u peripetije te borbe. Jedino ćemo navesti da su i oni, zbacivši Bizmarka, pošli njegovim stopama, jer »politika nije bojno polje«. Dok su na bojnom polju bili majstori svoga zanata, u politici su trpeli poraz zbog razvoja onih proizvodnih snaga koje su se nagomilavale i razvijale u Nemačkoj, plašeći toliko Moltkea starijeg.

»Polubogovi« na kancelarskim položajima i kao tajni rukovodioci unutrašnjeg života zemlje nisu hteli da menjaju unutrašnju politiku, dok su u spoljašnjoj išli za osvajanjima, te su, prema Engelsovoj analizi, morali tražiti povećanje stalne vojske. Oni su taj put i izabrali. Nama već poznati ministar vojske Verdi bio je taj koji se zauzimao za povećanje vojnih kredita.

U »Memoarima« Bizmark navodi svoj razgovor sa Viljemom o povećanju vojnih kredita. »A hoćete li još sprovesti vojne kredite u Rajhstagu?« — zapitao ga je Viljem kad je 1890. godine kancelar pokrenuo pitanje o svojoj ostavci. »Ja sam odgovorio« — produžava Bizmark — »da ću rado podržati njihovo sprovođenje, mada nisam ni znao sumu koja je tražena. Pitanje o socijalistima bilo je za mene važnije od vojnog pitanja, pošto smo bili dosta snažni, zaključno sa artiljerijom i oficirima ... Ja nisam smatrao za potrebno da se u prvom redu borim za široke planove koji su *nomine* kralja ili Verdija proglašavani ‚neodložnim'. Traženih 117 miliona izazvali su na borbu

*) *Ibid.*, str. 498.

pre svega ministra finansija, zatim federalne vlade i, najzad, Rajhstag. Za mene, koji sam vodio zaštitničku borbu, pitanje o socijalistima je bilo važnije nego Verdijev projekat, i u suštini to je i bilo tako«.

Bizmark se potpuno predao borbi sa socijaldemokratima, i za njega »pitanje vojske nije bilo dovoljan razlog za raskid sa Rajhstagom«. Kancelarova unutrašnja politika izdržala je ozbiljne borbe, zahtevala je korekciju, što je za »polubogove« generalštaba bilo potpuno nerazumljivo, kao što to danas ne razume ni svrgnuti »bog« Ludendorf.

Pod uticajem misli o vezi unutrašnje politike i rata, koje je izneo Kraus u svom dehu »Uzroci naših poraza«, Ludendorf je 1922. godine izdao knjigu »Vođenje rata i politika«. Mi smo o njoj već delimično govorili, a sada ćemo je malo podrobnije razmotriti, uzimajući u obzir i Ludendorfovo otkriće u pogledu unutrašnje politike, koje je izneo u svojim »Memoarima«.

Od njih i moramo da počnemo, jer se njegov rad »Vođenje rata i politika« pojavljuje posle izučavanja nekih političkih dela, istina, jednostrano odabranih.

Mi smo upoznati sa Ludendorfovom političkom pripremljenošću do rata, kada se on nije interesovao za političke partije, a politiku je smatrao za nadležnost civila. Ispostavlja se da on nije bio ni dvorski čovek. »Napoleonovski planovi čitavog sveta nisu me zanimali« — danas sam izjavljuje.

Jednom rečju, bivši prvi general-kvartirmajstor stajao je po strani od politike, ali ju je ipak uzimao u obzir. »Kao i uvek« — kaže on — »ja sam zastupao gledište da *određivanje osnova politike spada u kompetenciju državnog kancelara, samo one ne smeju da budu u suprotnosti sa zahtevima vojne bezbednosti«.* »... U svim merama koje smo preduzeli polazili smo isključivo od vojnih zahteva«. (Kurziv naš — *B. Š.)*

Ispostavlja se da o pitanjima unutrašnje politike ni car ni kancelar nisu čak ni razgovarali sa Hindenburgom — Ludendorfom. »Ja (Ludendorf) nisam ni težio takvim razgovorima, pošto sam *bio veoma daleko od unutrašnje politike.* (Kurziv naš — *B. Š.)*

Ali: »Moje je ubeđenje uvek bilo da su narod i vojska jedno telo i duša; prema tome, vojska nije mogla dugo da ostane zdrava ako je zemlja bila bolesna«. Iz tih razloga Ludendorf počinje, prvo obilaznim putevima a zatim i neposredno, da zadire u unutrašnju politiku. *»Istorijskom rukovodstvu Nemačke nedostajala je jaka ruka koja bi zapovednički upravljala zemljom«* — izjavljuje on. — »Da bi se pobedilo na bojnom polju, vrhovnoj komandi je nedostajala saradnja državnika; meni je to postajalo sve jasnije ukoliko sam više ulazio u svoju dužnost i svestranije shvatao situaciju«. (Kurziv naš — *B. Š.).*

Počeo je napad na kancelara Betmana, koji je, iako je u svoje vreme, za ljubav unutrašnje politike, srušio Falkenhajna i pozvao Hindenburga-Ludendorfa, pao na zahtev ove dvojice.

Smatramo za izlišno opširno govoriti o mešanju Ludendorfa u unutrašnji život Nemačke, jer, u svojoj naivnosti, on i sam izjavljuje da se nekako slučajno događalo da su se svi njemu obraćali, dok je, po memoarima Ercbergera, »*bio skoro neograničeni vlastodržac Nemačke i delom sam rešavao politička pitanja, a delom bitno uticao na njihovo rešenje*«. (Kurziv je naš — *B. Š.*).

Mi se možemo saglasiti sa Ludendorfom da je Nemačkoj stvarno nedostajao Bizmark, koji bi brzo srušio »neograničenu vlast« generalštaba u ratu.

Osvrnuvši se na pređeni put, Ludendorf je, nadahnut Krausom, obogatio literaturu knjigom o vođenju rata i politike.

Mi smo ranije naveli da se, po njegovom mišljenju, Klauzevic pokazao nedalekovid, jer nije predvideo uticaj unutrašnje politike na vođenje rata. Ludendorf žuri da popuni prazninu i da razjasni to pitanje. On svoju studiju počinje od doba Fridriha II, koristeći ga uglavnom kao argumenat za odbranu od napada strategije uništavanja, koja je bila dogma samog Ludendorfa.

Prelazeći potom na doba Bizmarka i Moltkea, bivši »vlastodržac« Nemačke dolazi do zaključka da je kancelar smatrao rat spoljnom politikom koja se vodi drugim sredstvima, dok je u unutrašnjem životu Nemačke usmeravao sve snage na konsolidaciju nacije i borbu sa socijalnim pokretom koji se razvijao. Uspeh Bizmarkove unutrašnje politike Ludendorf pripisuje tome što je on, oslanjajući se na većinu u Rajhstagu, vodio ovaj za sobom.

Ranije smo pokazali da je Bizmark u poslednjim godinama svoga rada na dužnosti kancelara stvarno preneo težište na unutrašnju politiku, ali teško da je u tome uspeo. Nemačka je bila pred prelomom svoga unutrašnjeg života, jer su proizvodne snage prerasle njene nacionalne okvire.

Bizmarkova politika konsolidacije nije mogla da savlada sve veći revolt radnika u Nemačkoj i, kao što je Engels pisao Zorgeu 7. januara 1888, »gomilama je terala radničke i građanske mase u naš zagrljaj«, zbog čega je Engels smatrao »sveopšti rat« nepoželjnim za razvoj revolucije. Za Ludendorfa je, naravno, to gledište neshvatljivo, jer je u »sveopštem ratu« video završetak celokupne mirne delatnosti Nemačke.

Bizmarkovim odlaskom, po Ludendorfovom mišljenju, počelo je rasparčavanje Nemačke: videlo se koketiranje vlade sa levim krilom Rajhstaga, koje se svake godine sve više učvršćivalo. Danas Rajhstag rukovodi vladom, a ne obratno, kako je bilo za vreme Bizmarka. U rukovodećim krugovima i među partijskim vođama Rajhstaga preovlađivala su internacionalistička i pacifistička stremljenja, kojima se zarazio i kancelar Betman Holveg, koji nije verovao u politiku »sile« i »groznicu naoružanja«.

Jednom rečju, »*nacija se raspadala ni zbog koga drugog nego zbog vlade, koja nije želela da poveća vojsku.*

Sam Ludendorf je bio vatreni pristalica povećanja vojske, autor referata 1912. godine i, najzad, ličnost koja je snosila posledice. Ipak, dužni smo da ukažemo da je Ludendorf, plačući zbog raspadanja nacije, a s njom i vojske, za njeno ozdravljenje ponovo izabrao put koji je predskazivao Engels, i vojska koja se brojno povećavala ni u kom slučaju nije predstavljala narod, niti je politika bila »zastupnik« »svih građana Nemačke«. Odsustvo političkog osećanja i jake volje kod kancelara u pogledu razvoja oružanih snaga jeste žalosna pojava u Nemačkoj pred svetski rat. Ona pokazuje slabost vlade u unutrašnjoj politici, zbog čega pitanje odbrane kod nas, na žalost, nisu sačinjavala glavni deo unutrašnje politike. Ona nije ništa drugo već žalosna posledica internacionalističkih i pacifističkih raspoloženja onog koji se nalazio na čelu vlade, tj, kancelara Betmana-Holvega. Jednom rečju, Bizmarkova vremena su otišla u nepovrat. »Nemački narod je išao nizbrdo i srozavao se sve niže. On duhovno nije bio pripremljen za događaje koji su dolazili.« Takav je Ludendorfov sud o stanju Nemačke pred rat.

»Unutrašnja veza između politike i vođenja rata, i obratno, u svim oblastima toliko je duboka i sveobuhvatna da ih treba razmatrati kao zajedničko dejstvo« piše Ludendorf.

Pošto je dalje ispitao tu vezu u vreme rata, Ludendorf za nemački narod daje sledeći recept. »Ne govori ovde *surovi militarista*, već čovek kome je sudbina mimo njegove volje, u toku događaja, dala više pouka nego drugima i koji vidi koliko je neophodno da narod i njegov vođa jasno shvate uzajamnu vezu politike i vođenja rata i poznaju suštinu poslednjeg«. To poznavanje je kudikamo korisnije nego verovanje raznim obećanjima. Nezahvalna je to stvar. Kraće rečeno, »narod je sam dužan da upozna suštinu rata«. »Samo ćemo tada pomoći sami sebi, samo u tom slučaju nećemo slediti za lažnim vođama, kao pred svetski rat, i nećemo pasti na kolena pred zlatnim teletom, kao što se to čini poslednjih godina. Narod izražava svoju volju preko *vođe, koji* obavezno mora da bude Nemac, pun snage i ljubavi prema otadžbini, koju izdiže iznad sopstvenog ja i koji je dužan da snosi odgovornost samo pred bogom, narodom i sopstvenom savešću.«

Tako je mislio Ludendorf 1921. godine, a kasnije, 1923, kao što je svima poznato, pokušao je i sam da postane takav vođa, ali je pretrpeo neuspeh.

Ludendorf nije usamljen u svojim zaključcima.

Ferster u svom delu »Grof Šlifen i svetski rat«, govoreći o organizaciji rukovođenja ratom, kaže: »Ne može se reći da u ratovima Viljema I nije bilo trvenja i sukoba između monarha i političkog i vojnog rukovodstva. Oni su dosta poznati, ali je takođe poznato da su bili srećno likvidirani i nikada nisu imali uticaja na konačan uspeh. Bizmarkov genije je umeo, bez obzira na suprotstavljanje svog kralja i načelnika generalštaba, da odbrani i ostvari princip da se za vreme

rata strategijski razlozi moraju potčiniti shvatanjima vojne politike. Jer, kako kaže Klauzevic, *politika rađa rat, ona je mozak; rat je, pak samo njeno sredstvo, a ne obratno«.*

»Nemci su za vreme svetskog rata« — produžava Ferster — »pokušavali da formalno reše problem komandovanja po tipu triumvirata, koji je predložio Šlifen, a koji bi se sastojao od monarha, šefa vlade i načelnika generalštaba. Ali, u političkom i vojnom rukovodstvu nedostajalo je jedinstvo misli i akcije i nije ga bilo već dugo vremena do početka rata. Moltke mlađi je činio ozbiljne pokušaje da to jedinstvo ostvari još u miru, ali bez rezultata: po našem ubeđenju, zasnovanom na faktima, krivica zbog toga je u prvom redu ležala na šefu vlade.«

»Nedostatak sadejstva među odgovornim političkim i vojnim rukovodiocima Nemačke u godinama koje su prethodile ratu pokazao se bremenit posledicama, a naročito se ispoljio za vreme svetskog rata. Još je gore bilo to što su se od samog početka rata pravile nove greške u tom pravcu. Uz to u nemačkom triumviratu od 1914. do avgusta 1916. godine nijedan od članova komiteta, koji danas zamenjuje vojskovođu, »nije dobio malo Samuilovog miropomazanja«.*)

»Stanje se izmenilo« — produžava Ferster — »tek posle stupanja u taj komitet Hindenburga i Ludendorfa. Nije važno što je on sada imao četiri člana — Hindenburg i Ludendorf su oličavali jedinstvo misli, volje i cilja. Pa ipak se u praksi pokazalo da je nedovoljno, kao što je to mislio Šlifen, ako je jedan od članova komiteta obdaren božjom iskrom. *Nedostajao je šef vlade Bizmarkovog tipa, sposoban da upravlja narodom, da javno postavlja i ostvaruje ciljeve spoljne politike.* Nedostajao je državnik koji bi se saglasio sa vrhovnom komandom u uslovima kada je bila neophodna pobeda.«

»Zavisnost između politike i strategije« — nastavlja Ferster *»pokazala se za vreme svetskog rata znatno mnogostranijom nego što je to bilo ranije. Odlučujuću ulogu igrala su pitanja unutrašnje i ekonomske politike.* Zbog toga je veza između politike i strategije bila drukčija nego što je to rečeno u gore navedenoj Klauzevicevoj definiciji. Šef vlade se već javlja kao pomoćnik vrhovne komande; on je dužan da vrhovnoj komandi ukazuje najširu materijalnu, intelektualnu i moralnu pomoć. A taj zadatak državni rukovodioci nisu ni izdaleka izvršili u punom obimu. Metodi koje su oni primenjivali u nekim pitanjima unutrašnje politike išli su na štetu strategije i, bez obzira na napore, vrhovnoj komandi nije pošlo za rukom da to izmeni«.

Neuspesima pomračeni mozgovi sadašnjih nemačkih »polubogova«, izvrćući Klauzeviceve misli, traže spasenje u vojnoj sili. Bernhardi u svom delu »O budućem ratu« piše: *»U unutrašnjoj politici isto tako se ne smeju stvarati nikakve iluzije.* Treba tačno znati šta se može očekivati od svoga naroda i šta prevazilazi njegovu snagu.

---

*) Vidi članak »Vojskovođa« u Šlifenovoj knjizi, *Kana*, izdanje »Vojnog dela«, 1953, str. 225—231. — Prim. red.

Treba jasno shvatiti da masa nikada ne predstavlja interese celine, mada je sposobna da se privremeno oduševi idealnim ciljevima; ali, nikada nema snage da sačuva to oduševljenje sa svesnom upornošću; ona još i može da dâ izvesnu žrtvu, ali, uopšte uzev, teži samo ličnoj materijalnoj koristi. Onog državnika koji ima u vidu opšte blagostanje, masa neće razumeti, i zbog toga u izvesnim situacijama on mora da pribegava nasilnim merama da bi ostvario svoju zamisao ... *Politički rukovodilac mora da ima hrabrosti da u izvesnim situacijama nemilosrdno istupi protiv sopstvenog naroda*«. (Kurziv naš — *B. Š.)*

Da bismo završili sa iznošenjem gledišta bivših korifeja generalštabova na unutrašnju politiku i rat, potrebno je da saslušamo poznatog nam Ludendorfovog nadahnjivača Krausa.

»*Politika i rat su borbena dejstva u kojima se rat javlja kao krajnost, kao najveće naprezanje snaga*« — piše Kraus u »Uzrocima naših poraza«.

»*Rat*, kao najviši stepen naprezanja snaga jedinstvenog borbenog dejstva politike — rata, *zahteva sveobuhvatno iskorišćavanje svih* snaga i sredstava države. Sve: spoljna i unutrašnja politika, finansije, zemljoradnja, trgovina, sirovinska baza, industrija, narodna privreda — *mora da ima određeno upravljanje* i da bude potčinjeno vođenju rata.«

»Taj zajednički rad ne treba da se ostvaruje u poslednjim minutama pred početak rata. On mora da bude pripremljen u dugom mirnodopskom periodu. Zahteva da svi ljudi na visokim dužnostima shvate svu ozbiljnost rata i potčine svoju delatnost njegovim interesima«.

»*Jasno shvatanje ratnih pojava i zajednički rad sa vojnim rukovodstvom jesu zakon rata*. Nejasnost razlika u gledištima i razmimoilaženja u mišljenjima ne smeju da postoje.«

»U oblasti unutrašnje politike rat treba da bude najbolje pripremljen. Vojska i mornarica, razume se, moraju uvek da budu spremne za rat; što je rat bliži, treba više pojačati oružane snage naroda. Svi unutrašnji nedostaci treba da budu odstranjeni; samo narod sjedinjen u stremljenju ka boljem, ka ostvarenju svoje budućnosti, može s punim naprezanjem snaga da stupi u odlučujuću borbu. Zbog toga politika mora blagovremeno da odstrani i potpuno iskoreni sve što smeta ovoj borbi. *Unutrašnja borba*, ne isključuje ni borbu političkih partija, *samo slabi snagu otpora* naroda, uništava je.«

»Snažnu politiku sprovodi samo snažna država. Snaga i moć države zasnivane su na unutrašnjim odnosima u njoj. *Samo država koja ima jedinstvenu unutrašnju organizaciju i čvrste unutrašnje odnose može da se smatra snažnom i da vodi isto* takvu vojnu politiku«. (Kurziv je naš — *B. Š.)*.

Ovim završavamo naš osvrt na istoriju. Nećemo poricati da je on možda jednostran, da smo obuhvatili uglavnom samo nemački generalštab, a nismo zavirili u ostale zemlje Evrope, gde su, vrlo verovatno, važili drugi pogledi i misli o vezi strategije sa unutrašnjom

politikom. Mi to namerno nismo učinili i zato smo ovom poglavlju dali naslov »osvrt«, a ne detaljan pregled istorijskih anala. Razlozi su za to bili: stabilnost nemačke vojne misli, njena sličnost sa gledištima austrougarskog generalštaba koji proučavamo i, najzad, okolnost što se i u drugim zemljama vojna misao u suštini usmeravala istim pravcem kao i na reci Spreji.

Postojali su i izuzeci. Tako nam A. Svečin u svojoj »Strategiji« navodi misli francuskog generalštabnog majora Dipijia koji je, uzimajući za osnovu istoriju Konventa i njegove vojske, o čemu smo ranije govorili, još 1912. godine predlagao da se »neograničena vlast« zameni »saradnjom lica, delegiranih od političke vlasti, s tim da žive u neposrednom kontaktu sa starešinama i vojnicima«.

Misli toga »istaknutog naprednog vojnog teoretičara«, naravno, nisu bile priznate ni u samoj Francuskoj, a kamoli u inostranstvu, i videli smo da »brevte« republike ne samo da nisu hteli da prihvate takvu »saradnju«, već su smatrali da je moguće i samu vladu da proteraju . . .u kolonije!

A. Svečin, spominjući Dipijia, dolazi do zaključka da je »neograničena vlast, tako umesna u nižim i srednjim komandnim instancama, neostvarljiva u vrhovima rukovodstva ratom«.

Osvrćući se na istoriju, mi smo usredsredili pažnju samo na opšti uticaj unutrašnje politike na vojsku i ratnu veštinu i gotovo nismo ni pomenuli takva pitanja kao što su disciplina, stanje komandnog kadra, odnos prema štampi, koja su neosporno važna, ali, čije bi nas istorijsko rasvetljavanje vrlo daleko odvelo i zamorilo čitaoca.

I ovako smo zloupotrebili njegovu pažnju, prisilivši ga da sluša pouku senki prošlosti i izabravši način upoznavanja sa istorijom koji se danas u našoj literaturi smatra zastarelim. Ali, mi smo u uvodu otvoreno napomenuli da nemamo nameru da otkrivamo Ameriku i da od Kolumba krademo njegovu slavu.

Nas više zabrinjava sledeće poglavlje u kojem moramo razmišljati o idejama junaka našeg dela — Konrada. Nećemo kriti da i mi, slično načelniku austrijskog generalštaba, nismo dobili visoko političko obrazovanje i da smo isto tako svašta pomalo učili. Prema tome naši pogledi u oblasti politike mogu biti ne samo pogrešni već i detinjasti . . . I ovde mi samo probamo svoje snage.

GLAVA XII

UNUTRAŠNJA POLITIKA I GENERALŠTAB

Ekonomika i politika. Generalštab uzima u obzir uticaj ekonomike na politiku. — Spoljna i unutrašnja politika, njihov međusobni odnos i odnos sa ekonomikom. — Rat je proizvod ekonomike. — Unutrašnja politika određuje karakter rata. — Lenjinove misli. — Rat je rezultat unutrašnje politike. — Vojska je odraz karaktera države. — Politički lik vojske i unutrašnja politika. — Konradove misli o političkoj pripremi vojnih obveznika do stupanja u vojsku. — Nacionalno pitanje i vojska. — Socijalni pokreti i vojska. — Štampa i generalštab. — Politički rad u vojsci. — Jedinstvena politika u vojsci i zemlji. — Specijalni politički organi u vojsci. — Uloga komandnog kadra u političkom radu u vojsci i zahtevi koji mu se postavljaju. — Disciplina. — Dislokacija jedinica. — Uloga generalštaba u unutrašnjoj politici države. — »Principijelno nemešanje« generalštaba u unutrašnju politiku i njegovo naličje. — »Nacionalni saveti odbrane« i njihova uloga u vođenju rata. — Generalštab dobija orijentaciju u unutrašnjoj politici od državnog organa koji priprema i vodi rat. — Uloga specijalnog političkog organa u vojsci. — Generalštab i štampa. — P. P. Lebedev i A. Svečin o značaju unutrašnje politike u pripremi za rat. — Proricanje Blioha o uzrocima prekida svetskog rata.

U jednom od poglavlja bacili smo krivicu na generalštab zato što nije jasno shvatio osnovu »politike«, što je tom osnovom smatrao osećanja, ideje i slične elemente, koji su u stvari rezultat nečega »primarnog«, što je prelazilo okvire shvatanja »polubogova«.

»Zavisno od karaktera sredstava za proizvodnju menjaju se i međusobni društveni odnosi proizvođača, odnosi njihove zajedničke delatnosti i učešća u procesu proizvodnje« — kaže Marks. »Društveni odnosi proizvođača« — produžava on — »menjaju se, dakle, sa promenom i razvojem materijalnih sredstava za proizvodnju, tj. proizvodnih snaga. Proizvodni odnosi u njihovoj celokupnosti stvaraju ono što se naziva društvenim odnosima, društvom, i to društvom koje se nalazi na određenom stepenu istorijskog razvitka — društvom određenog karaktera.«

Na drugom mestu Marks ukazuje da »u društvenoj proizvodnji svoga života ljudi stupaju u određene nužne, od njihove volje nezavisne odnose, — proizvodne odnose koji odgovaraju određenom stepenu razvitka njihovih materijalnih proizvodnih snaga. Sveukupnost tih proizvodnih odnosa sačinjava ekonomsku strukturu društva, realnu osnovu na kojoj se diže pravna i politička nadgradnja«.

»Pravne i političke ustanove se stvaraju na osnovi stvarnih odnosa ljudi u društvenom procesu proizvodnje« — zaključuje Marks.

Razvijajući njegovo učenje, Plehanov nam daje sledeću orijentaciju: »Svaki dati stepen razvoja proizvodnih snaga nužno stvara *određeno grupisanje ljudi* u društvenom procesu proizvodnje, tj. *određene proizvodne odnose*, odnosno *određenu strukturu čitavog društva*. A kad je već stvorena struktura društva, nije teško shvatiti da će se njen karakter odraziti na *psihologiju* ljudi, na sve njihove navike, običaje, osećanja, poglede, težnje i ideale. Neophodno je da se navike, običaji, pogledi težnje i ideali prilagode načinu života ljudi, načinu dobijanja sredstava za život. *Psihologija društva je uvek u skladu sa ekonomikom, uvek joj odgovara, uvek se određuje njome«*.

Na drugom mestu Plehanov uči da »od karaktera proizvodnih snaga zavise *unutrašnji* odnosi određenog društva. Svakako, od tog karaktera zavise i njegovi *spoljni* odnosi prema drugim društvima. Na osnovi tih odnosa u društvu se pojavljuju nove potrebe, za čije ispunjenje izrastaju *novi* organi. Pri površnom gledanju na stvar uzajamni odnosi pojedinih društava izgledaju kao niz političkih radnji koje nemaju neposredne veze s ekonomikom. U stvari, međudruštveni odnosi se zasnivaju baš na *ekonomici*, koja određuje kako stvarne (a ne samo formalne) uslove za međuplemenske i međunarodne odnose, tako i njihove posledice. *Svakom stepenu razvoja proizvodnih snaga«* — zaključuje Plehanov — *»odgovara svoj sistem naoružanja, svoja vojna taktika, svoja diplomatija, svoje međunarodno pravo«*.

Dozvolili smo sebi da pomenemo to učenje o *»ekonomici«* kao o *»primarnom«* u odnosima pojedinaca i društva, da bi čitalac našeg dela sam izveo zaključak koliko je generalštab *površno* gledao na stvari, ceneći uzajamni odnos snaga u državi kao niz »političkih« radnji koje nemaju neposredne veze sa »ekonomijom«. Ako letimično pogledamo ovo što je gore izneto o unutrašnjoj politici i njenu ocenu od strane generalštaba, videćemo da su se sve mere koje je on predlagao svodile na direktno menjanje svesti društva ili partija, ali nisu nikako doticale ekonomsku strukturu, na čijim su se osnovama stvarali njihovi unutrašnji odnosi. Generalštabovima je bio potpuno nerazumljiv proces razvoja proizvodnih snaga u Evropi, a kao posledica toga i promena društvene svesti države. U Nemačkoj se ta promena najviše ispoljila u socijalnom pokretu, a u Austro-Ugarskoj je uticala na zaoštravanje nacionalne mržnje, koja je išla u korak sa razvojem klasnog pokreta. Istina, čuli smo da je Konrad govorio o postepenom uzdizanju nacionalnosti u monarhiji, ali on to poistovećuje sa njihovim kulturnim razvitkom, sa obrazovanjem, a nikako sa ekonomskim životom. U novoj društvenoj svesti — u klasnom raslojavanju društva, bivši načelnik generalštaba je video samo silu koja ruši a ne izgrađuje državu, imajući o tome isto mišljenje ne samo kao Bizmark i Moltke, a danas i Ludendorf, već i kao širi krug buržoaskih političara i generala. Ne znamo da li smo jasno izneli svoju misao da je za pravilnu orijentaciju u unutrašnjoj politici, u unutrašnjim

odnosima u državi, neophodno duboko ući u suštinu proizvodnih odnosa koji danas postoje, a isto tako shvatiti i proces njihovog razvoja u budućnosti. Samo na toj osnovi treba da bude sastavljen takozvani »politički program«, danas neophodan za vođenje rata.

U našoj savremenoj literaturi postoji o tom pitanju potpuno određen i zdrav pogled. A. Svečin u »Strategiji«*) kaže: »Pošto osnovu svakog programa (političkog — *B. Š.)* čine ekonomski interesi i pošto je ekonomika baza razvoja istorijske ekspanzije, politiku možemo smatrati kao koncentrisani izraz ekonomike«. Mi se ne pozivamo na ostala dela naše vojne literature jer smatramo da je dovoljno i ono što je rečeno u ovom kapitalnom delu o strategiji.

Mada smo obećali da ćemo o *spoljnoj* politici govoriti nešto kasnije, ipak smatramo za potrebno da sada kažemo nekoliko reči o njenim odnosima sa *unutrašnjom* politikom. Napred je navedeno mišljenje da dati stepen razvoja proizvodnih snaga stvara određeno grupisanje ljudi, društava i određuje spoljne odnose sa drugim državama. Drugim rečima, iz unutrašnjih odnosa u državi treba da proizilaze i odnosi sa susedima. Jedno je u tesnoj vezi s drugim, i narušavanje te veze dovodi obično do neuspeha na ovom ili onom frontu. Osnova i unutrašnje i spoljne politike je jedna te ista — postojeći stepen razvoja proizvodnih snaga.

Danas se ne može smatrati zdravom spoljna politika države koja ne odgovara interesima pokretačkih snaga njenog stanovništva. Ako se u istoriji vrlo često događalo suprotno, onda je ranije ili kasnije, po zakonitosti, dolazilo do kraha unutrašnje politike. Za to bi se moglo navesti dosta primera. Mi ćemo se ograničiti samo na epohe o kojima smo govorili ranije. Napoleonova spoljna politika je pretrpela slom kada za nju u Francuskoj više nije bilo razumevanja, kada se razišla sa interesima francuske buržoazije i seljaštva koji su činili pokretačku snagu države. Radne mase u Nemačkoj, Austro-Ugarskoj, u kojoj se, pored ostalog, zaoštrila i nacionalna borba, shvativši najzad svu besmislenost pokolja, sa negodovanjem su dočekale četvrtu godinu imperijalističkog rata centralnih država. Osvajačke težnje buržoaskih klasa u tim državama su se razbile o novu svest radnih masa, stvorenu ekonomskim uslovima.

Filozof rata Klauzevic, potčinjavajući rat *spoljnoj* politici, postavljao je kao obavezan uslov da ona bude predstavnik svih građana, da njihovi unutrašnji interesi budu izjednačeni, drugim rečima, smatrao je da se rat može voditi onda kada u zemlji vlada red.

Čuli smo kako Ludendorf, koji ga je neopravdano prekoreo, sada vatreno dokazuje neophodnost najtešnje veze između unutrašnje i spoljne politike, a njegov inspirator — Kraus, pa i junak našeg dela Konrad, priznaju da samo iznutra zdrava država može da vodi snažnu i aktivnu spoljnu politiku.

*) Vidi: Svečin, *Strategija*, izdanje »Vojnog dela«, 1956, str. 34. — Prim. red.

Mi razumemo izjavu bivšeg načelnika austrijskog generalštaba da su se unutrašnja i spoljna politika monarhije tesno preplitale, jer, u suštini, naročito u Austriji, nije ni moglo biti drukčije.

Prema tome, smatramo za potrebno da se pridružimo Krausovom mišljenju da »snažnu politiku sprovodi samo snažna država. Sila i moć države zasnivaju se na njenim unutrašnjim odnosima«.

Danas je svakome jasno da je »rat produženje politike drugim sredstvima«, da »rat nije samo politički akt, već pravi politički instrument.« Te su Klauzeviceve misli danas opštepriznate, te smatramo za izlišno da to dokazujemo. Za nas je sada interesantnije rasvetliti misao da je rat »nadgradnja« ekonomike, kao i politika. Takvo tumačenje rata se još ne prihvata svuda, ali je u svim zemljama, naročito posle prvog svetskog rata, čvrsto usvojeno da on potiče od politike.

Veliki pacifista Niti izjavljuje: »Rat i bitka su dve različite stvari. Bitka je činjenica isključivo vojnog karaktera, a rat je uglavnom politički akt. Rat se ne rešava samo ratnim dejstvima«.

Još mnogo pre svetskog rata vojni pisac Puzirevski tvrdio je da se »rat ne vodi radi dokazivanja poznavanja apstraktnih akademskih istina, već radi izvesnih političkih ciljeva«.

Po Marksu politika se iz samostalne oblasti života čovečanstva pretvorila u »nadgradnju« ekonomike, a za tim je usledio i rat. Ne može se govoriti o uticaju politike na rat, a pri tome zaboravljati postojeći stepen razvoja proizvodnih snaga. »Period čisto političke demokratije se završava i smenjuje ga socijalni« — pisao je Žores u svojoj »Novoj armiji«.

Lenjin je objašnjavao da *»rat nije slučajnost,* nije greh, kao što misle hrišćanski popovi (koji ništa gore od oportunista propovedaju patriotizam, humanizam i mir), već *neizbežna etapa kapitalizma, isto toliko poznata forma kapitalističkog života kao i mir«.*

Smatrajući politiku nadgradnjom ekonomike, Lenjin je govorio: *»Rat nije samo produženje politike, već i sumiranje politike«.*

Nećemo se zadržavati dalje da to dokazujemo i vratićemo se *unutrašnjoj* politici.

Smatrajući da ona treba da bude »zastupnik« svih građana čiji su »unutrašnji« interesi izjednačeni, filozof rata Klauzevic došao je do zaključka da karakter rata određuje politika, podrazumevajući tu spoljnu politiku. »Ceo ratni plan neposredno proističe iz političke stvarnosti obeju zaraćenih država i iz njihovih odnosa sa drugim državama« — pisao je on.

Tim se principom i rukovodilo do svetskog rata prilikom određivanja njegovog karaktera u »organskoj« epohi, kako se ona može definisati. U to vreme u Evropi su se tek prikupljale snage za »kritične dane«, koji još nisu prošli.

Posle francusko-pruskog rata 1870—1871. godine i Pariske komune nastupilo je »političko zatišje«, kojim je završena epoha stvaranja evropskih nacionalnih država. Ipak, uz prividno spokojstvo, u kapitalističkom društvu se, s jedne strane, razvijao antagonizam, a s druge, narastale su snage socijalnog pokreta. Vladajuće klase

evropskih država su težile da otklone suprotnosti koje su se stvorile kako u međunarodnim tako i u unutrašnjim odnosima. Revolucija 1905. godine u Rusiji i rusko-japanski rat uzdrmali su ne samo evropske države već i ceo svet. U zapadnoj Evropi svuda je jačao socijalni pokret, ali do otvorene borbe sa vladom, kako je to bilo u Rusiji, nije došlo. Revolucija u Rusiji 1905. godine bila je ugušena, odjeknuvši ipak na istoku — u Turskoj, Persiji i Kini.

Svetski rat pojačao je revolucionarne pokrete i preneo nas iz »političkog zatišja« u »kritične dane«.

Mi smo već napomenuli da je za vreme »političkog zatišja« karakter rata uslovljavala spoljna politika, kako je o tome pisao i Klauzevic, svodeći unutrašnju politiku zaraćenih država baš na stanje »zatišja«.

Danas se slika znatno izmenila. Gore je navedeno da *spoljna politika normalno treba da proističe iz unutrašnjih odnosa u državi.* Svima je, naravno, poznato da države savremene političke karte sveta preživljavaju u sebi »kritične dane«, te se ne može ni govoriti o njihovom unutrašnjem »političkom zatišju«.

Iz tih razloga mi odbacujemo formulaciju Klauzevica i potpuno se slažemo sa Lenjinovim mišljenjima, navedenim na početku ovog poglavlja, koje sada ponavljamo.

Lenjin uči da »*karakter rata i njegov uspeh najviše zavise od unutrašnjeg poretka* zemlje koja stupa u rat«, da je »*rat odraz one unutrašnje politike koju vodi data zemlja*«. (Kurziv naš — *B. Š.).* »Sve se to neizbežno odražava na rat« — zaključuje Lenjin.

Kad se uzme u obzir ono što je gore izneto o karakteru naše epohe, Lenjinovi zaključci su potpuno shvatljivi. *Unutrašnja politika kako svoje, tako i neprijateljske zemlje odrediće karakter rata i pokazaće koliko je moguće računati na uspeh.*

Počevši od Marksa za marksistu je takvo shvatanje odnosa unutrašnje politike i rata bilo uvek jasno. Danas, posle preživljenih bura svetskog rata, iz usta čak i takvih ljudi kao što su Kraus i Ludendorf čujemo otkrovenja o važnoj ulozi unutrašnje politike u spoljnim odnosima države i u vođenju rata. Zato, istine radi, junaku našeg dela Konradu ne možemo poreći njegovo pravilno mišljenje da je za uspeh na spoljnjem frontu neophodno pre svega, učiniti zdravijom unutrašnju politiku Austro-Ugarske. Predstavnici generalštabova drugih zemalja, vaspitani u »organskoj« epohi, smatrali su unutrašnji poredak u zemlji nepromenljivom veličinom u vođenju budućeg rata, izjavljivali o svom »principijelnom« nemešanju u stvari unutrašnje politike i vezali rat uglavnom za spoljne odnose države. Čak ni Konradu pokatkad nije bila tuđa ova tradicija.

U našoj literaturi A. Svečin u delu »Strategija«, ukazavši da je »značaj zdrave unutrašnje politike za vođenje rata bio shvaćen još od davnina«, dolazi do zaključaka da se »danas značaj pozadine zemlje, a s njom i unutrašnje politike, mnogo povećao u upoređenju sa prošlošću; njen uticaj se povećao, povećale su se i njene patnje za vreme rata. Pozadina se sada često prva izlaže raspadanju . . .

Danas se uspeh u ratu može postići samo u slučaju ako u pozadini vlada visoka disciplina. O održavanju discipline u armiji, koja zavisi od svesti vojnika, stara se prvenstveno njen komandni sastav. Održavanje discipline u pozadini stvar je naroda, organa njegovih civilnih vlasti«.*)

Na drugom mestu A. Svečin ukazuje da je »spoljna politika produženje unutrašnje politike i zbog toga daleko monje slobodna u svojim kombinacijama«.

Pretpostavljamo da će posle svega rečenog značaj unutrašnje politike kao faktora koji pre svega određuje karakter rata postati za nas jasan i neopovrgljiv.

Mi smo bacili krivicu na generalštab zbog njegove političke nepripremljenosti, jer, kao što smo videli, Bizmark je već dvadeset godina posle početka »političkog zatišja« vodio borbu sa socijalnim pokretom koji se razvijao, dok su u Austriji iz dana u dan narastali nacionalni konflikti. »Kritični dani« su kucali na vrata pre svetskog rata i bilo je vreme da se izađe iz »političkog zatišja«, ali su za to bili potrebni krupni potezi u unutrašnjoj politici, a ne preporučivanje famoznog člana 14.**)

Lenjin nas je učio da *»pitanje koja je klasa vodila rat i koja ga produžava jeste važno pitanje«*. Stvarno, šta su drugo mogli da preporuče zapadnoevropska buržoazija i carizam nego član 14. sa njegovim represalijama. I sa te tačke gledišta nophodno je ceniti poglede rukovodećih vojnih krugova na unutrašnju politiku.

Molimo da se dobro zapamte reči druga Lenjina, jer će nam poslužiti kao polazna tačka na našem putu po kancelarijama buržoaskog generalštaba.

Računajući na »političko zatišje« unutar države ili obećavajući »reforme« u unutrašnjoj politici posle »pobede« na spoljnjem frontu, vlade država epohe imperijalističkog rata bile su izbačene iz koloseka kada su nastupili »kritični dani«, kada je unutrašnja politika postala akutan problem.

Počelo je traženje novih puteva, koje se u zemljama ekonomski iscrpljenim ratom završilo revolucionarnim pobunama. Smatramo da uvek mora da postoji određen program unutrašnje politike države, ali se on ne može smatrati nepromenljivim, jer če se u toku rata nemilinovno menjati. Lenjin je govorio: *»Rat nije samo produženje politike, već i sumiranje politike«*. Tako jedna pojava neposredno utiče na drugu. Politika rukovodi ratom, ali ona iz njega crpi i nove smernice koje obavezno treba slediti.

Takvu vezu nisu shvatili ni poznati političari svetskog rata, ni »polubogovi« u uniformi generalštaba, koji tek danas postepeno dolaze do zaključaka koje je izneo Lenjin.

---

*) Vidi: Svečin, *Strategija*, izdanje »Vojnog dela« 1956, str. 67 i 68. — Prim. red.

**) Misli se na član 14. Ustava Austro-Ugarske od 1867. godine, prema kojem je car imao pravo da lično izdaje zakone. — Prim. red.

Dok su se predstavnici generalštaba izjavama ograđivali od unutrašnje politike države, dotle su *smatrali svojom prvenstvenom i glavnom obavezom da toj istoj politici postavljaju zahteve koji bi doprineli jačanju oružanih snaga zemlje.*

Pred nama je prošlo više načelnika generalštabova i vojskovođa; svi su se starali da stvore potreban instrument za rat, što je potpuno razumljivo i bez naših objašnjenja.

Mi smo namerno pretresli poglede na vojsku od vremena velike francuske revolucije do naših dana. Ispred nas je prošla i Napoleonova »vojnička« armija, i klasna vojska kadrovskog sistema, takozvani »naoružani narod« i, najzad smo čuli i savremena mišljenja o vojsci.

Vojska određenog sistema postojala je pri određenim unutrašnjim odnosima u državi, a vaspitavala se u svom zatvorenom krugu.

Sumnjamo da je potrebno ponavljati i dokazivati da je »vojska odraz društva«. Videli smo kako je Napoleon težio da stvori nešto posebno i pretrpeo slom u svojim pokušajima. Mi smo podrobno izneli Engelsovu kritiku pruskog vojnog sistema, odnosno, u suštini, pogleda Moltkea starijeg, koja se može proširiti i na nemačku vojsku na pragu svetskog rata. Prikazali smo vojsku Konventa i, najzad, podrobnije austro-ugarski sistem. Sve su te vojske bile odraz karaktera države i u tom pogledu je načelnik austrijskog generalštaba imao potpuno pravo govoreći da vojska Habzburgovaca mora da bude slika skrpljene carevine, a ne da se organizuje slično nemačkoj.

Ako čak i takav konzervativni vojskovođa kakav je Ludendorf izjavljuje da su vojska i narod sinonimi, onda se u buduće ni u kom slučaju ne može računati na obnavljanje »vojničkih« armija.

Mi smo na primeru Konventa videli da je vojska bila sa narodom, jer je socijalno-ekonomska politika Konventa sledila želje naroda.

Analizirajući prusku vojnu misao, Engels je dokazivao da je pruska vlada bila daleko od ostvarenja ideje o naoružanom narodu i da je stvarala vojsku pokornu i unutrašnjoj politici i spremnu za osvajnja spolja. Konrad je takođe hteo da ima »jedinstvenu« vojsku koja bi jasno izražavala ideju habzburške monarhije. Čuli smo kako je Moltke imao nameru da za vaspitača nemačkog naroda odredi nikog drugog nego vojsku, da propusti ceo nemački narod kroz kasarnu.

Ako se setimo Lenjinovih reči da »pitanje koja je klasa vodila rat . . . jeste važno pitanje«, onda će nam biti potpuno razumljiva težnja proslavljenog načelnika nemačkog generalštaba da stvori vojsku koja bi odgovarala unutrašnjoj politici Pruske. On ni sam to ne krije i izjavljuje: »Mi ne možemo biti bez vojske . . . iz unutrašnjo-političkih razloga — radi vaspitanja naroda« i zbog toga ne treba dozvoliti da u vojsku uđu »nepouzdani« elementi, koje Moltke nije hteo čak ni vaspitavati, toliko su bili opasni za režim »političkog zatišja« u Nemačkoj, čiji je pristalica bio »ćutljivi« feldmaršal.

Heroj našeg dela — Konrad drukčije je zamišljao »naoružani narod«. Po njemu je vojska morala da bude moralno jaka. To su uzimale u obzir sve vojskovođe i obraćale naročitu pažnju na moralne osobine vojske, misleći čak da će pomoću nje vaspitati narod. Nasuprot takvim gledištima, načelnik austrijskog generalštaba zahteva da mu društvo upućuje u vojsku politički već pripremljene građane. Na tome se uglavnom zasnivaju njegovi zahtevi prema unutrašnjoj politici države.

Pristalica »naoružanog naroda« Konrad, kao što ćemo videti kasnije, čak se nosio mišlju da se u Austro-Ugarskoj pređe na milicijski sistem oružanih snaga, koji najbolje odražava »naoružani narod«. Međutim, opet zbog unutrašnje politike, vodeći računa o interesima dinastije i vladajućih klasa monarhije, načelnik generalštaba je morao da odustane od milicijskog i ostane na kadrovskom sistemu vojske, s tim da kroz nju prođe što je moguće više vojnih obveznika.

Uzimajući u obzir specifičnosti državnog uređenja carevine, Konrad je opravdano govorio da se na nju ne može navući pruski vojni mundir, već da se on mora sašiti po austrougarskoj meri. Razloge je video u unutrašnjoj politici koja je najviše odgovarala državi na obalama Dunava.

Ranije smo naveli da su za Austro-ugarsku nastupili »kritični dani« u kojima se sve više rasplamsavala nacionalna mržnja i produbljivala klasna podvojenost.

Ta su dva faktora određivala unutrašnju politiku, a prema tome i političko raspoloženje vojske Habzburga. Ponovo navodimo da u svemu tome Konrad, naravno, nije video ekonomsku osnovu, već samo njenu nadgradnju, tj. društvenu svest nacija i partija koje se bore.

Po Konradovom mišljenju bilo je neophodno spolja lečiti politički bolesnu vojsku, tj. na odgovarajući način promeniti društvenu svest vojnih obveznika pre njihovog stupanja u vojsku, a zatim produžiti taj rad u samoj vojsci. To su suprotni i pravilniji metodi rešavanja pitanja od onih Bonapartinih ili Moltkea starijeg, koji su želeli da od kasarne stvore vaspitačicu naroda.

Ali, načelnik austrijskog generalštaba ni najmanje nije bio sklon da sledi Engelsa i nije imao nameru da radikalno menja unutrašnju politiku vladajućih klasa, dok je u spoljnoj pošao putem osvajanja. Austrija mora da ostane ono što je, sa svojom apsolutističkom politikom, sa svojim osvajačkim težnjama na spoljnjem planu, za šta je neophodna jaka i jedinstvena vojska. Stvaranje takve vojske Konrad postavlja kao prvenstveni zadatak države i smatra da se tu može primeniti i član 14, raspustiti kabinet ministara, preduzeti najrepresivnije policijske mere itd.

Konrad je priznavao »ravnopravnost« pojedinih nacionalnosti, kako u vojsci, tako i u državi, samo kao neophodan ustupak zahtevima života, ističući da se treba boriti protiv zahteva pojedinih nacionalnosti za proširenje svojih prava.

Čitalac ovih redova zna da se socijalno-ekonomska politika buržoaskih vladajućih slojeva monarhije oštro razilazila sa težnjama pojedinih nacionalnosti i radnih masa. Bez daljih razjašnjenja je jasno da vojska delimično nije bila uz vladu i da je održavala one unutrašnje protivrečnosti koje su postojale u monarhiji.

Prema tome, mi možemo da tvrdimo: 1) *savremena vojska ne živi odvojeno od unutrašnje politike;* 2) *vojska je odraz države;* 3) *političko raspoloženje vojske zahteva da se u njoj sprovodi specijalan rad, identičan sa unutrašnjom politikom u državi;* 4) *nije vojska vaspitačica društva, već, obratno, društvo je vaspitač vojske.*

Austrougarska vojska je interesantan pokušaj da buržoazija reši princip *samoopredeljenja nacija.* Ako se setimo Konradovih razmatranja o tom pitanju, uvidećemo iste one protivrečnosti kojih je uvek bilo u njegovim raspravljanjima o »jedinstvu« vojske i »ravnopravnosti« nacionalnosti u državi i vojsci. Načelnik austrijskog generalštaba nije bio za stvarnu ravnopravnost ni u zemlji, ni u oružanim snagama. Ne može se, naravno, odricati ispravnost njegovih navoda o neophodnosti jedinstvenog »službenog jezika«, koji moraju da prihvate pripadnici svih nacionalnosti kad su na visokim vojnim položajima, ali koji ne treba da prodre i u najmanje jedinice. Tako se značaj »maternjeg« jezika svodio gotovo na nulu. Zatim, komandni kadar, tuđ nacionalnom sastavu jedinice, na čemu je insistirao Konrad, neće doprineti poboljšanju političkog stanja u njoj, jer uvek može povrediti nacionalnu osetljivost. Prema svemu rečenom jasno je da *je glavni zalog za uspeh u formiranju nacionalnih jedinica pre svega u unutrašnjoj politici koju država vodi tako da odgovara samoopredeljenju nacija.* Politika Habzburga je bila daleko od toga, a u početku svetskog rata postala je toliko beznadežna da je poznati Černin*) izrazio sumnju da li se uopšte moglo govoriti o ozdravljenju »bolesnika« — Austro-Ugarske. Ona je već davno izašla iz unutrašnjeg »političkog zatišja« i buržoazija »staromodnim« metodima nije mogla da spasi državu koja se raspadala, a sa njom ni vojsku. Propadanje i jedne i druge bilo je predodređeno još pre svetskog rata, i napori načelnika generalštaba da taj proces zaustavi mogli su se unapred smatrati besplodnim.

Od sredine XIX veka *socijalni pokret* u Evropi postaje sve izrazitiji. Čuli smo kako je Moltke stariji plašio užasima Pariske komune i preporučivao spasavanje vojske od »nepouzdanih« elemenata. Socijalni pokret, koji se iz godine u godinu sve više razvijao obespokojavao je buržoaske političare i načelnike generalštabova, koji su videli da on zahvata i vojsku. Godine 1905. Rusija je na primeru pokazala da vojska više nije toliko sigurno oruđe u rukama buržoazije koliko je bilo ranije. Zbog toga je načelnik austrougarskog generalštaba neumorno govorio o opasnosti revolucionarne propa-

*) Černin (Czernin Ottokar, 1972—1932) — austrijski političar i diplomata. Od 1913 do 1916. — austrougarski ambasador u Rumuniji; od decembra 1916. do aprila 1918. — ministar inostranih poslova Austro-Ugarske. — Prim. red.

gande, koja dezorganizuje vojsku. U socijalnom pokretu Konrad vidi samo snagu koja vojsci Habzburga oduzima njene vojničke vrline. Teško je, naravno, od načelnika generalštaba, koji predstavlja vladajuću klasu, zahtevati neko drugo mišljenje. Za njega je bilo nerazumljivo da »radnički socijalizam krije u sebi ogromnu rezervu moralnih snaga«, kako je to predskazivao Žores u svojoj »Novoj armiji«. Po Konradovom mišljenju socijalizam je upravo rušio moralne temelje vojske. Nama koji smo preživeli herojsku epohu revolucionarne borbe Crvene armije, naravno, ne treba objašnjavati Žoresove misli, koje su i bez toga jasne.

Jedno od sredstava borbe i kapitalističke vlade prema njoj opoziciono raspoloženih nacionalnosti i raznih partija bila je štampa. To moćno oružje su obe strane uveliko koristile u unutrašnjoj politici, i mi smo već čuli kako ga je Konrad preporučivao vladi Franca Jozefa.

Opoziciona štampa se svim merama starala da iznese na videlo rane državnog režima, kao i njegovih organa, u koje spada i vojska. Ovakav pravac štampe je nailazio na oštar otpor vladinih krugova, kako u cenzuri, tako i u štampi. Smatramo da ne treba dalje razvijati to pitanje jer je ionako jasno.

Mi ćemo izneti samo jednu opštu pojavu za sve generalštabove: javna štampa je bila u njihovim rukama sa specijalnim zadatkom da javnom mnjenju prikaže neophodnost naoružavanja, da otvoreno propagira militarizam. Jednom rečju »mozak vojske« je pokušavao i tim putem da utiče na unutrašnju politiku, u isto vreme *cinično* izjavljujući o svom »principijelnom« nemešanju u život zemlje. Mi ćemo se još vratiti na ovo a ovde ćemo reći da se mišljenje i ponašanje generalštaba u unutrašnjoj politici države nisu uvek poklapali sa vladinim. Otuda čujemo optužbe upućene generalštabu da se izrođava u »kastu«, da formira posebnu »vojnu partiju«. Heroj našeg dela Konrad protestuje protiv takvih napada na austrougarski generalštab, a posebno na njega lično, ali se slava načelnika generalštaba dunavske carevine kao lidera »vojne partije« uporno održavala u inostranstvu, i to, možda, ne bez osnova.

Mi smo do sada razmatrali pojave društvenog života Austro-Ugarske, čije je usmeravanje u skladu sa težnjama buržoaske klase trebalo da bude obaveza svih njenih političkih radnika. Ali, i *u samoj vojsci moralo se raditi na sprečavanju uticaja koji su podrivali vlast buržoaske klase.*

Taj se rad sastojao: 1) *u političkom* radu u vojsci; 2) u specijalnim merama pri *izboru* komandnog kadra *vojske;* 3) u razvijanju *vojne discipline;* 4) u odgovarajućoj dislokaciji *jedinica.*

Otvoreno rečeno, *politički* rad se sprovodio uvek i u svakoj vojsci. Mi smo ga zapazili u vojsci Konventa; u Napoleonovoj armiji se manifestovao u ubijanju u vojniku svakog interesa za unutrašnji život zemlje; razvijajući »poslušnost« ne samo vojske već kroz nju i naroda Moltke stariji je u stvari težio da ostvari određeni politički

program što je ostalo kao princip u pruskoj vojsci sve do početka svetskog rata i, najzad, Konrad je zahtevao politički rad ne samo u vojsci već i u celoj državi u duhu »jedinstva« vojske.

Razume se da je u »organskoj« epohi taj politički rad bio lakši, ali sa približavanjem »kritičnih dana« pitanje o nadležnosti rukovođenja tim radom postaje sve oštrije.

U Napoleonovoj »vojničkoj« armiji i u vojsci »pseudonaoružanog naroda«, koja je ovu zamenila, unutrašnja politika se odražavala ili u kultu vojničkih vrlina ili, pak, u »poslušnosti« vladajućoj buržoaskoj klasi, te je u tom smeru i sprovođen politički rad. Ovaj rad je morao da sprovodi komandni kadar, koji je u celini pripadao ili plejadi »heroja« ili vladajućoj klasi. Povezan klasnim interesima sa programom unutrašnje politike, komandni kadar ga je uvodio u vojsku bez prigovora.

U revolucionarnoj epohi Konvent nije raspolagao takvim komandnim kadrom, i poveravanje političkog rada u vojsci njemu moglo bi samo da dovede do njenog odvajanja od revolucije i da ovu neposredno ugrozi. Sprovodeći određenu socijalno-ekonomsku politiku, napredna partija revolucije — jakobinci, težila je da sjedini vojsku sa narodom, te je politički rad u njoj sprovodila preko specijalnih organa.

Za Austro-Ugarsku su nastupili kritični dani ranije nego za Nemačku i odrazili su se u vojsci kao u ogledalu. Komandni kadar vojske Habzburga gubio je autoritet tumačeći vojničkoj masi unutrašnju politiku, jer ona ni izdaleka nije bila u interesu pojedinih nacionalnosti u zemlji. Pa i sam se komandni kadar našao u borbi, primajući blisko k srcu interese one nacionalnosti ili radničke klase iz čijih je nedara izašao. Konrad je smatrao da je nemoguće oslanjati se na takav komandni kadar u političkom radu u vojsci i zahtevao je: 1) njegovo mešanje radi uništenja ultranacionalističkih tendencija u pojedinim jedinicama, 2) izbor prema klasnoj pripadnosti i 3) poboljšanju moralnih kvaliteta.

Prema tome, predstavnici vlade Habzburga više nisu mogli da ostave vaspitanje vojske komandnom kadru, i načelnik generalštaba je tražio izlaz ne samo u ovim navedenim merama nego i *u političkom radu van vojske,* smatrajući to kao važnije. On je, možda, instinktivno osećao da se u vojsci ne može voditi *posebna* politička propaganda, drukčija od one koja se sprovodi u celoj zemlji. Doveden do očajanja što nije usvojen savet da se popravi unutrašnje stanje u monarhiji, Konrad je bio spreman da otpočne rat na spoljnjem frontu, samo da bi spasio dinastiju, »jedinstvenu« državu i svoje voljeno čedo — vojsku.

Ideja o »naoružanom narodu« može se ostvariti samo ako se unutrašnja politika oslanja na radne mase. One su vaspitači svojih oružanih snaga, a ne obratno. Drukčije rečeno, zadatak koji je pokušao da reši buržoaski generalštab trebalo je da reše radne mase.

Treba smatrati da načelno komandni kadar sprovodi unutrašnju politiku u vojsci. Ali se ne treba kruto pridržavati ovog načela.

Pre svega, treba da bude *zagarantovano jedinstvo* političkog rada u vojsci i zemlji. U načinu političkog rada u vojsci Konventa videli smo jedan put koji je zahtevala situacija, ali koji nije isključivao već samo usmeravao rad komandnog kadra. U »vojničkim« i »buržoaskim« vojskama postojao je način »vaspitanja« nacije kroz vojsku, uz pomoć komandnog kadra, ali se približavanjem »kritičnih dana« u Austro-Ugarskoj on učinio pogodnim načelniku generalštaba.

Autor ovog dela nema nameru da čitaoca dovede u položaj viteza na raskrsnici, koji razmišlja o izboru puta ka istini. Mi preporučujemo da se treba *čvrsto držati načela jedinstvene politike u vojsci i zemlji, tesne veze među njima, i smatramo da je neophodan specijalni organ za sprovođenje te jedinstvenosti, sa kojim rame uz rame treba da radi komandni kadar vojske.*

Da je za takav rad komandni kadar morao da bude politički pripremljen i da ima moralni autoritet, zasnovan ne samo na »bezuslovnoj«, već i na razumnoj »poslušnosti«, o tome ne treba mnogo govoriti, jer je to samo po sebi jasno. »Ljudima koji zahtevaju punu političku i socijalnu slobodu ne treba naturati poslušnost, disciplinu, pa čak ni patriotizam u njihovim zastarelim formama« — pravilno kaže Žores. Od komandnog kadra savremene vojske zahtevaju se drukčiji metodi sticanja autoriteta od onih starih u buržoaskim vojskama, čiji su se generalštabovi bojali da se odvoje od tradicionalnih sredstava i tražili izlaz u strogosti i bezuslovnoj disciplini. Videći da optužbe imaju osnova, a težeći da održi poljuljani autoritet komandnog kadra, generalštab je pokušao da ga zaštiti od napada društva i štampe. Uzimajući to u obzir, on je iznosio predloge o izboru odgovarajućeg komandnog kadra, ali potpuno lečenje nije se sastojalo u tome.

Mi iz razumljivih razloga ne možemo detaljnije govoriti o *disciplini,* jer bi to proširilo okvire našeg dela. Bez sumnje učvršćenje discipline je neophodno u svakoj vojsci, ali danas treba da postoje i odgovarajući metodi za to.

Ranije smo rekli da je pitanje *dislociranja* jedinica takođe tesno povezano sa unutrašnjom politikom i ukazali da se njeni zahtevi sukobljavaju sa čisto vojnim zahtevima brze borbene gotovosti vojske. U suštini, takvo se pitanje jasno ističe tamo gde, po mišljenju Moltkea, ima u stanovništvu »nepouzdanih« elemenata koji se ne smeju naoružati, tamo gde je vojska odvojena od naroda i namenjena za zaštitu politike buržoaskih slojeva stanovništva. U zdravom državnom organizmu, a prema tome i u zdravoj vojsci, treba da prevagnu interesi borbene gotovosti oružanih snaga, a ne njihovo slabljenje. Samo se u takvim zemljama može potpuno ostvariti ideja »naoružanom narodu«.

S pravom nam se može prebaciti što smo, zanevši se razmatranjem značaja unutrašnje politike, skrenuli od pravog zadatka da rasvetlimo ulogu generalštaba u njoj. Da ne pomisle čitaoci da nam književničke lovorike Ludendorfa, Krausa i sličnih modernizovanih ostataka prošlosti ne daju mira. Ne... Nas nije obuzelo osećanje

zavisti, nego smo smatrali za neophodno da iznesemo određeno gledište na unutrašnju politiku i na rat, da bi se lakše shvatila delatnost generalštaba u toj oblasti života.

Sve izneto govori o tome da *unutrašnji odnosi u državi stavljaju pečat na njenu spoljnu politiku i na vojnu delatnost, ili, drukčije rečeno, u ovoj poslednjoj se, kao u ogledalu, odražava unutrašnja politika zemlje.*

Prema tome, ako unutrašnji odnosi u državi, koji sa svoje strane proističu iz njene ekonomske strukture, tako široko utiču na druge delatnosti zemlje, onda je teško dopustivo da se od njih ograđuje generalštab — organ koji se u svakidašnjici naziva »mozak vojske«.

Ako se danas sa sigurnošću može tvrditi da je »vojska odraz društva«, da je »rat politički akt« a ne samo ratno dejstvo, onda je izlišno dokazivati istinu da rat vodi država u celini, a ne samo njene oružane snage, bačene na front.

Mi smo navedenim primerima posmatrali i obratan slučaj — da su se oružane snage određivale za pobedu na spoljnim frontovima, dok je pozadina živela svojim sopstvenim životom. Ali, na tim istim primerima videli smo i to da je takvo razdvajanje napora država vodilo porazima, kada su unutrašnji odnosi izlazili iz okvira »političkog zatišja«.

Ako su pred kraj XVIII veka kabinetski ratovi postajali istorija, a vojni rukovodioci sredine XIX veka nagoveštavali vlast naroda u stvarima rata i mira, onda se mora naglasiti da se u njihovom shvatanju »narod« izjednačavao sa snažnom vladom, koju je obično predstavljala dinastija, i da je ona sprovodila volju vladajuće buržoaske klase u zemlji. Jednom rečju, opet su rat vodile vladajuće klase sa svojom vladom kao nadgradnjom, a ne država.

Danas se opet govori o »naoružanom narodu«, »naoružanoj naciji«, »nacionalnim vojskama«, »državnoj strategiji« i sličnim formulacijama starim koliko i vasiona.

Iz njih se jasno vidi samo jedno: da je *nemoguće rat svesti samo u okvire strategije, koja je nadležnost vojnika, jer je on određeni vid društvenog odnosa, a ne samo borba sa oružjem za istrebljenje sebi sličnih.*

Međutim, već su u XIX veku načelnici generalštabova izjavljivali o nemešanju u unutrašnju politiku, prepuštajući rukovođenje u toj oblasti civilnoj vlasti. Ipak, u pitanjima koja se tiču neposredno vojske njen »mozak« je težio da proširi svoj uticaj i na unutrašnje odnose u državi. Pošto je vojska bila »točak zamajac«, bez koga bi se mogla zaustaviti državna mašina, uticaj generalštaba na unutrašnju politiku zalazio je mnogo dublje nego što su o tome govorili njegovi predstavnici.

Stvarno, generalštab se nije zaustavljao na preporučivanju vrhovnoj vlasti samo onih mera koje su zadirale u osnove uređenja države, nego i onih koje su uticale na sastavljanje vladinih kabineta i uvođenje takvog režima u zemlji koji bi odgovarao gledištima generalštaba.

Sa lozinkom o spasenju vojske od štetnih uticaja unutrašnje politike, a želeći da se narod vaspitava kroz kasarnu, »polubogovi« generalštabova su intrigirali protiv onih lica u čije se poslove »principijelno« nisu hteli mešati. Gore smo objasnili to »principijelno« ograđivanje generalštaba od unutrašnje politike time da je on, pošto je zakonom bio odstranjen od unutrašnjih poslova u zemlji, u stvari za nju bio jako zainteresovan.

Kada se unutrašnja politika države usmeravala putevima koji nisu odgovarali planovima generalštaba, u njemu je sve više jačao opozicioni duh, dovodeći ga do aktivne kampanje u štampi, do usmeravanja »javnog mnenja« u željenom pravcu, a da i ne govorimo o zakulisnim intrigama kojima je bilo sklono »mnoštvo« vojski raznih zemalja.

Mi nećemo navoditi dokaze za ono što je rečeno; oni su izloženi u ovom i prethodnom poglavlju, ako se samo čitalac našeg dela seća Moltkea starijeg, Valderzea, Kaprivija, Konrada, Ludendorfa i drugih predstavnika generalštabova Nemačke i Austro-Ugarske, kao i »brevtea« francuskog generalštaba, koji su imali nameru da svoju vladu proteraju ... u kolonije.

Čitalac je čuo i o Ludendorfovom uzdanju u posebnog narodnog vođu (po svoj prilici u generalštabnoj uniformi); on će se, naravno, setiti kako stari Bernhardi otvoreno savetuje takvom vođi da primeni čak i silu protiv masa, pošto one nisu svesne.

Jednom rečju, i danas, posle poraza u svetskom ratu, generalštab nipošto neće da ispusti iz ruku unutrašnju politiku, kao što je ni ranije nije ostavljao bez svoga uticaja, izjavljujući licemerno da ne želi da se u nju meša.

Savremeni događaji u Nemačkoj potvrđuju rečeno, jer propali generalštab, u ime »spasenja vojske«, zapovednički stavlja svoju ruku na unutrašnje poslove zemlje, dejstvujući u duhu učenja Moltkea starijeg. A zar samo u Nemačkoj generalštab zauzima takvu poziciju?! Ne, tako je i u ostalim zemljama zapadne Evrope.

Pošto »rat vodi cela država«, što je svuda priznato, teško se može opravdati ranije i sadašnje mešanje generalštaba u unutrašnju politiku.

Odali smo Konradu dužno priznanje zbog njegovog pravilnog mišljenja da u krajnjoj liniji ne pobeđuje vojska, niti trpi poraze u ratu, već narod, a s njim i ceo državni aparat, koji danas rukovodi ratom.

U ranijim poglavljima je izneto kako je vojskovođa, koji je pre bio jedini i neograničeni zapovednik u ratu, danas »raščlanjen« i pretvoren u kolektiv.

Kroz teško i krvavo iskustvo imperijalističkog rata evropske države su došle do te istine i odale podjednako priznanje herojima u pozadini, koji su samopožrtvovano radili za pobedu, kao i herojima na frontu.

Gore rečeno o unutrašnjoj politici i njenom uticaju na spoljne odnose države i na rat dovoljno ubedljivo, po našem mišljenju, govori da se može *ograničiti vlast* generalštaba, tim pre što je to danas već i bez nas učinjeno.

Skoro u svim državama u miru postoje ili će biti stvoreni pred početak rata *nacionalni saveti odbrane*, koji će i preuzeti rukovođenje ratom u celini, a prema tome odrediti i odgovarajući pravac unutrašnjoj politici zemlje.

Mi smo, istina, naglašavali da je generalštab, pretvorivši se u nadgeneralštab, pokušavao da odbranu države opet potpuno uzme u svoje ruke, ali treba računati da su njegove ranije pozicije oslabljene.

Reći će nam da su, prema tome, izjave starog generalštaba o nemešanju u unutrašnju politiku bile pravilne, pošto i sam autor isključuje njegov rad u toj oblasti državnog života. Mi smo daleko od strogog ograđivanja generalštaba od unutrašnjih odnosa u državi; naprotiv, postavljamo kao neophodan uslov da *generalštab, kao organ vojnog rukovođenja, bude uvek u toku unutrašnje politike i da je uzima u obzir u svim svojim pretpostavkama.*

Takvim rešenjem pitanja čuvamo danas usvojen princip da ratom rukovodi država, štitimo je od upada generalštaba, približavamo mirnodopsku vojsku radnim masama, koje stvarno nose sav teret rata i za postizanje pobede daju svoj rad i svoje živote, najzad, doći ćemo do onog čemu je težio i Konrad, tj. do potpunog ostvarenja ideje o »naoružanom narodu«.

Nije potrebno ponavljati da »naoružani narod« sam vaspitava svoje kadrove u miru, sam ih politički priprema, i u isto vreme dobija tehnički obučene kadrove za rat.

Napred je rečeno da *rukovođenje* političkim radom u vojsci treba da bude predano u ruke *specijalnog* organa, a ne da sačinjava prerogative generalštaba. Generalštabu se teško odreći takvog snažnog uticaja, i danas u buržoaskim zemljama taj organ vojnog rukovođenja kao i ranije pokušava da se nađe u ulozi vaspitača naroda, što je preporučivao još Moltke stariji. Kod savremenih generalštabova mogu se naći specijlne uprave i odeljenja za rukovođenje političkim radom u vojsci. Istina, one su slabe po svome sastavu, ali već samo njihovo postojanje ukazuje na to da generalštab nema nameru da se odrekne izborenih prava u toj oblasti.

Slično se može reći i u pogledu uticaja generalštaba na *štampu.* Mi ne odričemo njegovu obavezu da pazi na očuvanje vojne tajne i da u tome pravcu čini pritisak na štampu. Ali, mi ipak ne smatramo da generalštab treba da vodi vlastitu agitaciju, da ima pravo da daje »potpunu orijentaciju« štampi, da poseduje specijalan organ za štampu, koji odražava njegovo gledište na unutrašnju i spoljnu politiku zemlje. Štampa treba da dobija direktive neposredno od vladinih organa, kao što ih dobija i generalštab, a nipošto od generalštaba. Da bi nas potpuno shvatili, smatramo za dužnost da objasnimo da se ovo odnosi na civilnu štampu, a ne na čisto vojnu, koja tretira stručna

vojna, tehnička pitanja. Mi nemamo nameru da u ovome obuzdavamo generalštab, naprotiv, nalazimo da je njegov uticaj neophodan za jedinstvo vojnih misli.

Generalštab treba da zauzme odgovarajuće mesto *u rukovođenju ratom i pripremi zemlje za njega,* pamteći da je rat istorijska pojava, da se on ne rešava samo bitkama, da je po Lenjinovim rečima »rat u današnje vreme narodni rat« i da *rukovoditi njime može samo državna vlast, a ne čisto stručni vojni organ.*

Samostalnu ulogu u pripremi za svetski rat, koju je pokušao i da zadrži, generalštab je tako slabo odigrao da su još u toku samog rata bile preduzete mere za smanjenje vlasti »polubogova« i za njeno konačno prenošenje na više državne organe.

Naša savremena literatura o ratu, priznajući bez pogovora veliki značaj unutrašnje politike u pripremi i vođenju rata, ne daje još tako jasnu i odlučnu formulaciju kao što je dao Lenjin, ukazavši da karakter rata određuje unutrašnja politika, ili toj formulaciji prilazi oprezno. Tako P. P. Lebedev u svojoj brošuri »Odbrana države« kaže: »Uticaj unutrašnjeg stanja naroda na rat tako je veliki da može predodrediti karakter rata. On može da ga pretvori u imperijalistički ili nacionalni rat, koji je u nedavnoj prošlosti bio normalna pojava, ili čisto unutrašnju revolucionarnu borbu«. Ukazujući dalje da »unutrašnje stanje u državi ne može da se stavi u potčinjeni, službeni položaj u odnosu na ma koju drugu stranu narodnog života, pa ni na zadatke njene odbrane«, Lebedev dolazi do zaključka: »Naprotiv, baš ono treba da bude rukovodeće načelo za sve ostalo. Ko to ne uvidi njegovi će poduhvati biti osuđeni na neuspeh pa ma kakve titanske napore u njih ulagao. Kao izrazit primer za to može da posluži nemačka vrhovna komanda u poslednjem ratu«. Nabrajajući zadatke unutrašnje politike u odbrani zemlje, u koje »ulazi i određivanje samog karaktera predstojeće borbe u zavisnosti od toga (unutrašnjeg — *B. Š.)* stanja«, Lebedev nalazi da će »ti važni zadaci, prirodno, naći najpotpunije i obrazloženo rešenje u slučaju kad rukovodstvo nadležno za njih bude objedinjeno u istom organu koji je odgovoran za pripremu za odbranu, u kojem su sasređene sve druge strane toga mnogostranog posla«. P. P. Lebedev pod takvim organom podrazumeva savet odbrane, tj. državni organ, a ne nikako generalštab.

Ranije smo izneli mišljenje A. Svečina o značaju unutrašnje politike i čvrste pozadine, u kojoj je »održavanje discipline stvar naroda, organa njegove civilne vlasti«. »Budući ratovi« — piše A. Svečin — »vodiće se, bez sumnje, u atmosferi vrlo oštre klasne borbe, koja će u svim zaraćenim državama stvoriti više ili manje jake kapitulantske grupacije. Zbog toga raste značaj unutrašnje politike do vrlo visokog stepena«.

Ne slažući se sa postavkom P. P. Lebedeva o strukturi civilnog aparata za rukovođenje ratom, koji bi obuhvatao savet rada i odbrane, savezni sekretarijat odbrane, mobilizacioni komitet itd., A. Svečin

piše: »Nije potreban takav parlament ustanova koje odražavaju sve centrifugalne tendencije, kao što je predloženi mobilizacioni komitet, već je potreban *generalštab*«. (Kurziv je naš — *B. Š.*).

Ako se setimo da A. Svečin stavlja generalštabu u zadatak: »koordiniranje, usklađivanje ratnih priprema koje su toliko obimne i raznovrsne i upravljene u mnogo raznih pravaca«, da tvrdi da je generalštab organ jednog uskupnog najvišeg komandovanja, onda mi, kako izgleda, nećemo pogrešiti ako smatramo da A. Svečin ponovo zadužuje za usmeravanje unutrašnje politike generalštab. Međutim, po njegovim rečima, »održavanje discipline u pozadini je stvar naroda, organa njegovih civilnih vlasti«. Bojimo se da nismo dobro shvatili autora »Strategije« i mislimo da je on ipak daleko od onog »principijelnog nemešanja« u unutrašnju politiku, koju je sprovodio generalštab pred svetski rat.

Mi se pre slažemo sa Lebedevljevim tumačenjem ovog pitanja, ali smo za odlučniju formulaciju njegove definicije karaktera budućeg rata. Bez »parlamenta ustanova« danas se ne može biti jer ni »generalštab«, ni »opunomoćeni službenici« svakako neće moći da ga zamene, niti da usklade sve pripreme zemlje za rat. Njihovo usklađivanje može i mora da vrši vrhovni savet državne odbrane i nikoji drugi organ.

Ranije smo govorili o pokušajima generalštaba da podvrgne sebi unutrašnju politiku radi odbrane zemlje i pokazali šta je iz toga proizašlo.

Takođe smo čuli savremene istine Ludendorfa, Krausa i drugih modernizovanih generala o ogromnom uticaju unutrašnje politike i ekonomike na rat. Danas svi izriču istine koje »poražavaju um«, međutim, kolektivno delo »Budući rat«, objavljeno 1898. godine pod firmom Blioha, upozoravalo je da se »budući rat, po svoj prilici, neće završiti zbog toga što će jedna zaraćena strana postići veći ili manji broj krupnih pobeda nad armijama druge strane, već zbog raspadanja vojnog aparata, baš usled ekonomskih i socijalističkih uticaja«.

Ali, da bi došao do takvih zaključaka, generalštab bi morao da prestane da bude ono što je bio, tj. zatvoren i kastinski vojni organ.

Za takav preokret generalštab je bio nesposoban, a niko nije ni težio da ga prevaspita.

Pošto je u ratu državom počeo da upravlja »poludeli kadet« iz uzornog generalštaba, plodove njegovog upravljanja danas bere Nemačka sa raznim vojnim okupacijama, planovima Dauesa, Lokarna. . . i nepoznatim budućim projektima o »uspostavljanju« nemačke republike od strane kapitalista, koji zastrašuju čak i samog Ludendorfa.

GLAVA XV

ISTORIJSKI PODACI

Ekonomika i doba kabinetskih ratova. — Uticaj ekonomske moći na rat u doba francuske revolucije i Napoleona. — Strategija iznuravanja i strategija uništavanja. — Engels o ulozi vojskovođe. — Klauzevic o uticaju ekonomike na rat. — Značaj rata 1870—1871. godine. — Moltke stariji o karakteru i trajanju budućeg rata. — Pojava strategije iznuravanja. — Šlifen o karakteru i trajanju budućeg rata. — Šlifenove greške. — Gledišta nemačkog generalštaba i političara posle 1905. godine na trajanje rata. — Bliohova »proročanstva« o budućem ratu. — Sadašnji napori zvaničnih nemačkih istoričara.

Posle svetskog rata ekonomska moć se smatra glavnim faktorom u ratovodstvu.

Sada nas interesuje pitanje: kako se onda moglo desiti da je takav odlučujući faktor u ratu kao što je ekonomika ispušten iz vida, te je svojim uticajem iznenadio zaraćene strane u svetskom ratu.

U doba *kabinetskih* ratova ekonomika je nesumnjivo uticala na karakter rata, ali nije predstavljala faktor presudnog značaja, pošto je, prvo, tehnika bila na niskom stepenu razvitka i, drugo, neznatne vojske iz tog doba malo su uznemiravale stanovništvo neprijateljskih zemalja, jer su bile najamničke i snabdevale su se iz svojih magacina.

Ali je i tada rat predstavljao težak teret za stanovništvo, koje je moralo da popunjava vojne magacine i daje vladi novac za vođenje rata.

I u to vreme je bolje naoružanje doprinosilo postizanju pobede.

Sa epohom kabinetskih ratova danas se *povezuje podela strategije na dva vida:* strategiju *uništavanja* i strategiju *iznuravanja.*

Smatrajući takvu podelu prirodnom, ne možemo dublje ulaziti u detaljnu analizu epohe kabinetskih ratova i njenoga izrazitog predstavnika — Fridriha Velikog. Treba samo da istaknemo da je taj vojskovođa primenjivao strategiju iznuravanja iz razloga koji se donekle razlikuju od onih koji su doveli do nje nemačke stratege naših dana u svetskom ratu. Vojskovođa iz doba kabinetskih ratova nije mogao da slobodno rizikuje svoju vojsku u tako odlučujućim momentima, kao što je bitka, te ju je zbog toga koristio kao »sredstvo za povraćanje«. Poznati istoričar Delbrik piše o Fridrihu Velikom: »On je, nesumnjivo, bio pod uticajem gledišta o strategiji iznuravanja, ali se na

vrhuncu svoje karijere toliko približio shvatanjima o odlučujućoj bici, da se moglo steći mišljenje, da je bio pristalica strategije uništavanja, i da je kao takav preteča Napoleona... Da bi se postupalo po načelima strategije uništvanja, neophodne su pretpostavke koje su nedostajale Fridrihovom shvatanju o državi i vojsci. Fridrih je korak po korak neizbežno izostajao od zahteva strategije uništavanja... Ako, pak, pravilno postavimo Fridriha na tlo strategije iznuravanja, dobiće se živ i impresivno velik lik«.

Francuska revolucija, pošto je uvela u borbu mase, učvrstila je njihov značaj ekonomskim razvitkom zemlje. Svima je poznata ona široka organizaciona delatnost Konventa radi podizanja i razvitka francuske vojne industrije, koja je i činila materijalnu osnovu budućih pobeda armija revolucije i Napoleona.

Ma koliko bilo privlačno udubiti se u istraživanje uticaja ekonomske snage na ratnu veštinu u vreme francuske revolucije i Napoleona, prinuđeni smo da se od toga uzdržimo. Umesto nas to je majstorski uradio Engels, koji je, proučavajući tu epohu, došao do zaključka da »naoružanje, sastav, organizacija, taktika i strategija pre svega zavise od postojećeg stepena proizvodnje i od komunikacija«.

Marks je govorio da se »sa pronalaskom novog borbenog sredstva — vatrenog oružja nužno izmenila čitava unutrašnja organizacija vojske, kao i svi uzajamni odnosi ličnosti u sastavu vojske, usled kojih ona čini organizacionu celinu; najzad, promenili su se i uzajamni odnosi čitavih vojski«.

Ovako su osnivači marksizma isticali odnos ekonomske snage i vojne delatnosti. Mi nećemo da detaljno analiziramo uticaj ekonomike na rat u navedenoj epohi, već ćemo samo podsetiti da se zavisno od nove vrste oružja i novog materijala pojavila nova taktika Francuza, a za njom i nova strategija — Napoleonova strategija uništavanja. Ako se udubimo u osnove koje su primorale Korzikanca da primenjuje gromovne udare u težnji da za što kraće vreme završi rat, onda ćemo u njima naći ili neposredan uticaj ekonomske snage, ili njegove posledice. Iako je shvatila značaj »industrijske revolucije«, Francuska ipak nije mogla da u industriji konkuriše Engleskoj, koja se nalazila na višem stupnju razvitka proizvodnje. Ali, u Evropi je Francuska u ekonomskom pogledu bila ispred drugih zemalja. Snaga tih zemalja zasnivala se na vojskama koje su pripadale dinastijama, a nipošto narodu. Posle poraza vojski, dinastije su jedva mogle da obnove svoje oružane snage, ili uopšte nisu bile u stanju da to učine.

Tako je bilo u Evropi do 1812. godine, kada su se isprva u Španiji a zatim u Pruskoj pojavili začeci narodnih vojski. Sve do te godine Napoleon je uspešno primenjivao strategiju uništavanja: jedan do dva poraza oružanih snaga neprijatelja vodili su do zaključenja mira. Od 1812. godine u španskim ratovima i u pohodu na Rusiju mali kaplar se suočio sa strategijom iznuravanja. Istina, u to vreme nisu znali za takve naučne termine, ali činjenice ostaju — strategija gromovnih udara nije urodila plodom; ispred Napoleonovih armija izrastale su nove

snage njegovih neprijatelja i najzad kod Vaterloa »bog rata« je završio svoju slavnu vojničku karijeru, jer mu ekonomski iscrpljena Francuska nije mogla dati nove legije.

Ovom što je rečeno treba dodati da je u vreme izlaska Napoleonove zvezde na bojištima Italije, Francuska republika doživljavala tešku ekonomsku krizu, blagajna bila prazna a revolucionarne armije sve su teže podnosile dugu borbu. Bile su potrebne pobede, osvajanja teritorija, da bi se poboljšao ekonomski položaj. Bonaparta je to shvatio i njegovi italijanski ratovi su bili izvor iz kojeg su počele da se prelivaju finansije bogatih oblasti u praznu kasu republike, omogućavaju nastavljanje ratova i otpočinjanje novih.

Francuska revolucija je izbacila novu parolu: »Rat se hrani ratom«, tj. vojska živi od mesnih sredstava. Ako se bliže prouče ratovi armija revolucije, armija Napoleona, vidi se da se u pravom smislu to načelo nikad nije primenjivalo i da francuske armije nisu gubile vezu sa svojom zemljom. Iz nje su one crpile, uglavnom, popunu u ljudstvu i materijalu. Daleko smo od toga da pripisujemo Napoleonu onakvu ekonomsku pripremu za rat kakvu je mi danas podrazumevamo, ali da mali kaplar nikada nije gubio iz vida ekonomski razvoj Francuske i drugih osvojenih oblasti, videći u njima osnovu svojih pobeda, — to je takođe istorijska činjenica. Smatra se da je posle 1807. godine vojni genije Napoleona počeo da gasne, ali je približno od te godine otpočelo i ekonomsko iscrpljivanje Francuske. U tome treba tražiti uzroke daljih neuspeha Napoleona, čiji je genije bio nemoćan pred slabljenjem ekonomske snage republike i novom vojskom koja se pojavila u neprijatelja.

Analizirajući ulogu vojskovođa u razvitku ratne veštine, Engels kaže: »Svaki veliki vojskovođa novim kombinacijama stvara epohu u vojnoj istoriji, ili sam pronalazi nova materijalna sredstva, ili na nov način primenjuje postojeća«. Napoleon je iskoristio razvoj proizvodnih snaga u vreme francuske revolucije. »Napoleonova zasluga u stvaranju epohe u ratnoj veštini« — rekao je Engels — »u tome je što je on za već stvorene ogromne vojske našao jedino pravilnu strategijsku i taktičku primenu i što je to izveo tako dobro da čak i najbolji savremeni generali teže samo da ga imitiraju u svojim najveštijim i najbolje zamišljenim operacijama.«

Ako su u epohi kabinetskih ratova, prema rečima Delbrika, »vojske starih monarha bile suviše male, taktički suviše nemoćne i prema svom sastavu suviše nesigurne da bi mogle da sprovedu te principe (uništavanja — *B. Š.*) u svojoj strategiji«, onda je »Napoleon smatrao da je oslobođen ovih okova i od početka ulagao sve svoje nade u taktičku odluku, koja je trebalo da izbaci iz igre angažovane neprijateljske snage, pa je zatim razvijao pobedu sve dok se neprijatelj nije pokorio njegovim uslovima«.

Govoreći o tome da je »Napoleon svoje ratove dovodio do kraja ne samo pobedama već i pomoću politike« — Delbrik dolazi do za-

ključka da je »u najskrivenijim dubinama svog bića Napoleon bio daleko više *državnik nego ratnik*. I u mladosti i kasnije on nije poklanjao pažnju ni vojnoj istoriji ni vojnoj teoriji«.

Drugim rečima, Napoleon je bio »državnik« koji je dobro shvatio značaj porasta proizvodnih snaga i bio odlično orijentisan u ekonomskom razvitku kako Francuske tako i susednih zemalja. Delbrik pripisuje pojavu »nove strategije« »geniju Napoleona«, ali mi stojimo na stanovištu Engelsa, koji je u Napoleonu video samo čoveka koji je za svoje armije »našao jedino pravilnu primenu strategije i taktike«. »Nova strategija« bila je produkt ekonomike Francuske, a ova je činila osnovu Napoleonovih pobeda.

Ovde završavamo sa epohom francuske revolucije i Napoleonovim dobom.

Prema navedenim gledištima Engelsa i Marksa vidi se koliko je snažan uticaj ekonomike na rat. »Organizacija i borbeni metod vojske, a uporedo s tim njen uspeh i poraz zavise od materijalnih, tj. ekonomskih uslova, od ljudskog materijala i od naoružanja, prema tome — od kvaliteta i kvantiteta stanovništva i od tehnike« — tako na drugom mestu objašnjava Engels.

Zato neki s čuđenjem zastaju pred činjenicom da Klauzevic, kao *filozof rata* i poeta Napoleonove strategije nije ukazao na uzajamni odnos ekonomike i rata. U svom delu »Vođenje rata i politika« Ludendorf ističe taj nedostatak stratega nemačke škole, ukazujući da je i u njegovo vreme ekonomika imala veliki značaj. Dok je poslednji zaključak Ludendorfa tačan, dotle prvi treba korigovati. Mi filozofu rata nećemo da pripišemo »monističko« gledište na ratnu veštinu, ali se »hegelijancu« ne može odricati pravilno gledište na ulogu ekonomske snage u ratu. Poznato je da je Klauzevic smatrao rat društvenom pojavom i toliko ga materijalizovao da ga je upoređivao sa bankarskom kućom. »Rat se proširuje skoro na sve strane, ne nalazeći sebi određenih granica« — kaže Klauzevic, podrazumevajući pod tim prodiranje rata u sve oblasti života zaraćenih strana. Čuli smo ranije u kakvoj zavisnosti, prema shvatanjima Klauzevica, treba da stoje rat i unutrašnja politika. Karakter rata on nije ničim drugim određivao nego spoljnom politikom i isticao je dva vida rata, koje mi danas zovemo strategijom uništavanja i strategijom iznuravanja. Napoleonov savremenik Klauzevic bio je daleko od toga da bez ikakvih rezervi priznaje samo strategiju uništavanja kao jedan zauvek ustaljen metod dejstva.

»Niko ne počinje rat, ili bar ne bi trebalo da ga počne, ako je pametan, a da samom sebi ne kaže: što želi da postigne njime i u njemu; ono prvo je svrha, drugo je cilj. Ova osnovna misao otkriva sve smernice, određuje obim sredstava, meru energije i njen se uticaj ispoljava čak i na najmanje delove ratne delatnosti«.*)

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 498, — Prim. red.

Ukazujući dalje da rat može imati »apsolutan oblik« (odlučan, do najveće mere napregnut) ili pak »više ili manje udaljen od apsolutnog«, Klauzevic nalazi da je potrebno da se »prvo shvatanje, kao osnovno, stavlja svuda i na svakom mestu u osnovu, smatrajući drugo samo kao varijantu prvog, koja može biti opravdana specijalnim uslovima situacije.*)

Pošto je priznavao dva vida rata, Klauzevic kaže: »Teorija dakle zahteva da se kod svakog rata prema verovatnoći koju daju političke činjenice i odnosi prvo shvate njegov karakter i njegove glavne crte.«

»Cilj rata, prema njegovom pojmu, treba da bude savlađivanje neprijatelja« — uči Klauzevic. »Ovo je osnovna misao od koje polazimo.« »Što ovde može reći teorija, to je: glavna je stvar da se imaju pred očima najvažnije okolnosti obeju država. One će same obrazovati izvesno težište, centar snage i pokreta, od čega zavisi sve, a na ovo protivnikovo težište mora biti upravljen ukupan udar svih snaga.«

Ali ma kakvo bilo protivnikovo težište protiv koga valja upraviti naše dejstvo« — nastavlja on — »ipak je pobeđivanje i uništavanje njegove oružane snage najsigurniji početak i u svim slučajevima ono što je najbitnije«.*)

Govoreći o silama i sredstvima neophodnim za rat, Klauzevic tu podrazumeva »oružane snage u užem smislu, zemlju sa njenim prostorom i stanovništvom i saveznike«, dodajući da »zemlja sa svojom površinom i stanovništvom predstavlja izvor svih borbenih snaga«. Klauzeviceva definicija sile ne ograničava se na tome, već ide dalje. »Sila se služi pronalascima veština i nauka da bi se suprotstavila sili«*) — konstatuje on.

Prema mišljenju filozofa rata snage i sredstva treba da budu u srazmeri sa ciljem za koji su namenjeni. On kaže: »Da bismo upoznali meru sredstava koja treba da pokrenemo za rat, moramo uzeti u obzir politički cilj rata kako s naše, tako i s neprijateljske strane; moramo se obazreti na snage i prilike u neprijateljskoj državi, kao i na naše; voditi računa o karakteru njegove vlade, njegovog naroda i njihovih sposobnosti; najzad, i na političke veze kod drugih država, kao i na dejstva koja tu rat može da učini. Lako je pojmiti da je procena ovih raznolikih i raznoliko isprepletenih stvari velik zadatak. . . . i bilo bi potpuno nemoguće savladati ovu raznolikost običnim školskim načinom mišljenja«.*)

»Pre svega, moramo, dakle, priznati da sud o predstojećem ratu, o cilju koji on sme da ima, o sredstvima koja su potrebna, može postati samo iz ukupnog pregleda svih odnosa, u koje su upletene i najindividualnije crte trenutka i da ovaj sud, kao i svaki drugi u ratnič-

---

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 501.

*) *Ibid.*, str. 513.

*) *Ibid.*, str. 46. i 41.

*) *Ibid.*, str. 504

kom životu, nikad ne može biti sasvim objektivan, već će biti određen duhovnim i duševnim osobinama vladalaca, državnika i vojskovođa, bilo da su one združene u jednoj ličnosti ili ne«.

Tako uči Klauzevic. Od njega nismo čuli pojam »ekonomska snaga«, naprotiv, on je za osnovu svega smatrao »politiku«, jer se u to vreme »industrijska revolucija« nije pokazala u svojoj punoj snazi, a »politički uzroci« više su se uočavali nego promene u ekonomskom razvitku.

Smatramo da suština nije u tome nego u biti teorije filozofa rata. Pre svega, on predlaže da se odredi »težište«, »centar snage i pokreta, od čega zavisi sve«, i pod njim ne podrazumeva uvek neprijateljsku vojsku. Videli smo da je za vreme Napoleona ona u većini slučajeva upravo to i bila, ali sa razvitkom tehnike to težište prelazi u oblast ekonomskog života neprijatelja. Klauzevic je u svoje vreme savetovao da je potrebno ulaziti u »sve odnose u koje su upletene i najindividualnije crte trenutka« i obavezao je one koji rukovode ratom da ih pravilno shvate i ocene da bi našli »centar snage neprijatelja«. Najzad, kod Klauzevica nalazimo i uticaj tehnike na jačinu vojske, a »izvor borbenih snaga« jesu — »čitava zemlja i njeno stanovništvo«.

Pošto je Ludendorf očekivao da će Klauzevic dati savremeno razjašnjenje uticaja ekonomskog faktora na rat, onda možemo samo da istaknemo da on, kao bivši diktator Nemačke, nije još ni danas prešao okvire »školskog načina« shvatanja teorije filozofa rata.

U prvoj polovini XIX veka u Evropi nije bilo velikih ratova.

Vođeni su ratovi 1855—1859. i 1866. godine i u njima su pobedile zemlje koje su raspolagale savršenijim oružjem i razvijenijom tehnikom. Tako je tok istorije doveo do rata 1870—1871. godine, koji je Moltke vodio po načelima strategije uništavanja, kako je to bilo nekada, u Napoleonovoj eposi.

Iako su se na bojištima pojavile masovne vojske, organizovane na principu opšte vojne obaveze, to je u borbu ušao »naoružani narod«, njihova je veza sa pozadinom, sa svojom zemljom, bila slaba. Čuli smo Engelsovo mišljenje da je u Nemačkoj ostalo još mnogo »dobrih momaka« i da je rat malo pogodio zemlju, koja je živela normalnim životom, ako su se tu i tamo i smanjile privredna proizvodnja i trgovina, ratne operacije nisu bile tome uzrok.

U svojoj knjizi »Vođenje rata i politika« Ludendorf ističe da Francuska, iako je priznala da je pobeđena, ipak nije utrošila sve svoje snage i sredstva za pružanje otpora, kao što se ni Nemačka nije naročito naprezala i nesmetano je održavala veze sa inostranstvom. Rat je započet i završen onim snagama i sredstvima koji su bili pripremljeni u miru. Bitke nisu bile česte, a gubici u ratnim rezervama bili su neznatni. Tehnika nije imala nikakvu ulogu. O takvom naprezanju stanovništva koje je bilo potrebno u svetskom ratu nije se moglo ni govoriti. Vođenje rata u oblasti privrede bilo je nepoznato. 1870—1871. godine zemlja je malo osećala rat koji je vodila vojska svojim snagama i sredstvima.

Ima dosta istine u Ludendorfovim razmišljanjima, ali ima i grešaka. Rat 1870—1871. godine vojnom istraživaču je već nagoveštavao novi karakter rata. Pod uticajem tehnike izmenio se borbeni poredak, pa se, prema tome, ne može reći da tehnika nije odigrala nikakvu ulogu. Novo oružje je zahtevalo veliki utrošak metaka i granata, i poznati nam Kraus kaže da se već u ratu 1870—1871. godine pokazalo da je norma obezbeđenja borbenim potrebama predviđena za nemačku vojsku, bila nedovoljna.

Najglavnije je to da je rat 1870—1871. predodredio pojavu strategije *iznuravanja*. Pošto je razbio regularne armije Francuske na »napoleonovski« način, Moltke se našao lice u lice sa nanovo formiranim francuskim armijama i nije potrebno skrivati činjenicu da za nastavljanje rata nemačka vojska ne bi imala rezervi i mobilizacijskih zaliha za rat, da vlada republike nije kapitulirala. A. Svečin armije Gambete smatra »drugim ešelonom«, za čije je stvaranje »bilo potrebno četiri meseca«. Francuska nije bila uništena, ona je još bila ekonomski jaka i za pobedu bi Nemačka morala da se više napregne. Drugi period rata bio je dobro iskustvo za nemačkog feldmaršala, što je ovaj i uzeo u obzir. A. Svečin opravdano smatra da je »to iskustvo, kako se to nama čini, i bila osnova za gledište Moltkea na budući rat Nemačke na dva fronta kao na borbu za iznuravanje«.

Što se tiče Moltkeovih gledišta o značaju ekonomske moći u ratu, svima nam je poznato da je on pridavao veliki značaj razvoju železnica, ističući da to novo sredstvo predodređuje i novi način vođenja rata, te se u tome podudarao sa Engelsom.

»Za vođenje rata sada su potrebna nova pomoćna sredstva. Sada se ne može bez pomoći nauke i tehnike u svim njihovim vidovima. Svi moraju da deluju zajednički da bi izašli kao pobednici iz velike borbe naroda« — tako poučava Moltke.

»Ali to je još nedovoljno da bi se sve te snage i ujedinile. Kao i u politici tako i ovde« — nastavlja feldmaršal — »koalicija će biti uvek slabija od zbira pojedinih snaga . . . Zato za uspešno vođenje rata tehnika i nauka treba da budu vazali vojnog rukovodstva, a ne saveznici«.

Nećemo navoditi Moltkeovo mišljenje o značaju železnica. »Srećan je onaj narod koji blagovremeno prouči tu snagu i čije će sve klase podržati u tome jedna drugu« — izjavljuje stari feldmaršal.

Moltke je zapazio i imperijalistički karakter budućih ratova i istakao da »danas ima uticaja i *berza*, koja može da pozove oružanu snagu za zaštitu svojih interesa«.

Dokazujući da je za vođenje rata potrebna dobro pripremljena vojska, feldmaršal je predskazao *karakter i trajanje budućeg rata*. 1890. godine on je rekao u Rajhstagu: »Ako rat, koji više od deset godina visi iznad naših glava kao Damoklov mač, ako taj rat najzad otpočne, onda *niko neće moći da predvidi njegovo trajanje i njegov kraj*. Najveće evropske zemlje će stupiti u borbu jedna protiv druge, naoružane kao nikad do tada. *Nijedna od njih neće biti u tolikoj meri*

uništena u toku jedne ili dve bitke da bi priznala da je pobeđena, da bi bila prinuđena da zaključi mir uz teške uslove, da ne bi bila u mogućnosti da se podigne i obnovi borbu... *To će biti možda sedmogodišnji, a možda i tridesetogodišnji rat,* i neka se čuva onaj ko zapali Evropu, ko prvi baci varnicu u bure baruta«. (Kurziv je naš — *B. Š.)*

Na taj način je iskustvo iz rata 1870—1871. godine, a zatim i uzimanje u obzir najnovijih činilaca — berze, kao regulatora u ratu, i uticaja rata na državnu privredu, navelo Moltkea na zaključak da će predstojeći rat biti rat *iznuravanja i da će duže trajati.*

Na drugom mestu on podvlači: »Pretpostavimo da se neće ponoviti ni tridesetogodišnji ni sedmogodišnji rat. Pa ipak, kada milioni ljudi stanu jedni naspram drugih u žestokoj borbi, ne može se tvrditi da će stvar biti rešena samo sa nekoliko pobeda«.

Tako je oštri um starog feldmaršala predvideo pojavu strategije iznuravanja u vođenju rata, odričući se onih metoda koji su mu doneli neprolaznu slavu.

Da bismo bili dosledni, čini nam se da je dozvoljeno da pitamo: na koji način je mislio Moltke da u toku sedmogodišnjeg ili tridesetogodišnjeg napregnutog rata obezbedi vojsku borbenim potrebama iz ranije pripremljenih rezervi i koliko bi toga trebalo. Izgleda da se ovo bez korišćenja celokupne privrede zemlje ne bi moglo postići. »Sudbina svake nacije zasniva se samo na sopstvenoj snazi« — kaže Moltke. Kako je on hteo da iskoristi tu snagu — nama je nepoznato. Tu tajnu starac je poneo sa sobom u grob.

Međutim, kao uputstvo svome generalštabu on je ostavio potpuno određeno mišljenje o napregnutom karakteru rata, njegovom trajanju, o nemogućnosti da se sa nekoliko pobeda odluči sudbina rata sve dok se ne slomi ekonomska snaga neprijatelja.

Da li će generalštab iskoristiti to uputstvo, ili će ga staviti u arhiv — bila je njegova stvar.

Početkom devedesetih godina prošloga veka Nemačka je pošla putem imperijalističke politike, jer su njene proizvodne snage rasle svakog dana, a isto tako brz privredni progres doživljavale su i druge zemlje Evrope, budući neprijatelji centralnih država.

Izgleda da je trebalo slušati Moltkeove reči o karakteru i trajanju rata. Ali »njegov genijalni naslednik general-feldmaršal grof Šlifen — kako piše Riter u svojoj »Kritici svetskog rata« — zauzeo je potpuno suprotno gledište, govoreći: »*Dugotrajni ratovi su nemogući u sadašnje vreme,* kada se život nacija zasniva na neprekidnom progresu trgovine i privrede; brzom odlukom zaustavljeno kretanje treba da se ponovo nastavi«. (Kurziv je naš — *B. Š.)*

Težeći i dalje da opravda Šlifena koji je — sa vojnog gledišta — predviđao dosta dug rat, Riter ne skriva da je »*načelnik generalštaba, zbog čisto ekonomskih razloga, potpuno negirao mogućnost dugotrajnog evropskog rata,* koja je sama po sebi bila tesno povezana sa čisto vojnim uslovima. Polazeći od toga da će nemačke armije u pogledu

kvaliteta u prvom periodu rata imati preimućstvo, Šlifen je izneo svoju »Kanu« kao metod vođenja strategije uništavanja. »Međutim, zbog shvatanja da je Nemačka morala da što pre završi rat nije trebalo zanemarivati činjenice koje su ukazivale na to da on može duže trajati, ili bar nije trebalo na silu pronalaziti one koje bi išle u prilog mišljenju da će on biti kratak«.

»U stvarnosti je baš tako i bilo — nastavlja Riter. »Nemački generalštab nije se spremao za dugotrajni rat. Na taj način on je sve stavio na kartu, na kartu nezadržive težnje ka pobedi nemačke vojske uz njeno preimućstvo duha, znanja, borbene pripreme i komandovanja. Proračun se temeljio na labilnom tlu«.

»Genije« Šlifena kao »državnika« ispoljio se u pogrešnoj oceni uticaja ekonomske snage na rat. Nemci, naši savremenici, žale što Šlifen nije uspeo da dovede do kraja svetski rat; mi takođe žalimo, jer bi tada »genije« platio svoju ograničenost, pošto bi to osetio na sopstvenim leđima. Pošto je od Moltkea nasledio pravilnu orijentaciju, novi »genije« je odlučio da bude samostalan u sudovima i izvodio je zaključke u oblasti koju je, izgleda, nedovoljno poznavao.

Međutim, ekonomski razvoj proizvodnih snaga išao je do te mere napred da je 1905. godine (godine kada je Šlifen podneo ostavku) u onom istom nemačkom generalštabu nikla misao o ekonomskoj pripremi rata, naime o pripremi prehrambenih sredstava za rat i formiranju ekonomskog saveta pri pruskom ministarstvu vojske ili specijalnog »ekonomskog generalštaba«.

U poznatoj nam knjizi »Vođenje rata i politika« Ludendorf ističe da se pretpostavka generalštaba nije ostvarila, jer se računalo na stalnu vezu sa Rumunijom i Amerikom, odakle bi dotur životnih namirnica obezbedilo potrebe. Dok je priprema u finansijskom pogledu bila sprovedena dotle u ekonomskom nije bila izvršena i Ludendorf smatra da je tu generalštab trebalo da bude uporniji.

U knjizi »Rat i narodna privreda« Artur Diks piše: »Tek poslednjih pet godina pred rat pojavila se (u Nemačkoj — *B. Š.)* opširna ekonomska literatura koja je razrađivala pitanja privredne pripreme rata u celini«. Govoreći o svojoj knjizi iz tog područja, koja je štampana 1909. godine, Diks kaže da je on u njoj »isticao potrebu da se pri ministarstvu vojske ustanovi stalan ekonomski savet«.

»Taj predlog, kasnije dopunjen i razrađen u drugim mojim člancima — nastavlja on — naišao je na zadovoljavajući primer u Velikom generalštabu, i u časopisu koji je on izdavao objavljen je u julu 1913. godine moj članak o ekonomskoj pripremi za rat«.

»Na žalost, u Velikom generalštabu je preovlađivalo mišljenje da praktičan rad na ekonomskoj pripremi za rat spada u nadležnost najvišeg organa za vojno rukovođenje — pruskog ministarstva vojske; a ono je, sa svoje strane, smatralo da je to stvar civilnih organa, specijalno — ministarstva unutrašnjih poslova. Ministar unutrašnjih poslova odnosio se prema tom pitanju negativno, pa je još u maju

1914. izjavio da on ne vidi potrebu za specijalnim ekonomskim pripremama za rat«.

»Stvarnim svestranim ekonomskim pripremama Nemačke za rat nije se pristupilo ni u leto 1914. godine ... Vojni ekonomski savet za opštu mobilizaciju narodne privrede i radne snage ne samo da nije bio osnovan nego je njegovo formiranje, kao što je to napred izneto, krajem maja 1914. godine bilo kategorički odbačeno od ministarstva unutrašnjih poslova«.

Kao što je napred istaknuto, Ludendorf priznaje da u nemačkom generalštabu nije bilo »upornosti« u sprovođenju ekonomske pripreme za rat, u obrazovanju specijalnog »ekonomskog štaba«. Uzroke te neupornosti vidimo pre svega u tome što je nemački generalštab smatrao da će »uništavanjem« dobiti rat, a prema tome, i završiti ga u kratkom vremenskom roku.

Pre odlaska na front ministar vojske Falkenhajn govorio je svojim saradnicima: *Ovaj rat trajaće najmanje godinu i po«*. To je ono trajanje rata koje je određivao budući adept strategije iznuravanja Falkenhajn, koji je većini Nemaca ostao još i danas u lošoj uspomeni.

Ne može se, naravno, reći da generalštab nije uzimao u obzir značaj privrede za vođenje rata.

Ma kako da je Moltke mlađi malo odgovarao svome mestu, prema rečima tog istog Ludendorfa on je ispoljavao posebnu brigu za zaštitu privrednih područja Nemačke u slučaju rata, pa je izmenio čak i plan »genijalnog« Šlifena, određujući više snaga za zaštitu Elzasa i Lorena. Poneko od savremenika smatra da je to veliki propust bivšeg načelnika generalštaba, ali i sam Ludendorf ima o tome drukčije mišljenje i smatra da Nemačka ne bi bila u stanju da vodi rat onoliko vremena koliko ga je stvarno vodila da je neprijatelj, makar i privremeno, zauzeo ta područja.

Bivši državni sekretar Nemačke *Helferih* u svojim memoarima ističe dobru finansijsku pripremu za rat i potpunu odsutnost takve pripreme u ekonomici. Odajući priznanje nemačkoj privredi i narodu, koji su u nuždi ispoljili veliku energiju, Helferih nalazi za to opravdanje u rasprostranjenom mišljenju, kako kod vojnika tako i u privrednim krugovima, da budući rat neće biti dugotrajan, te su zbog toga sve diskusije o ekonomskom generalštabu samo to i ostale. »Ja mislim da u Nemačkoj niko ne može reći da je u početku rata računao da će on biti toliko dug a blokada tako tesna. Mišljenje da će savremeni rat biti *kratkotrajan preovlađivalo je* u vojnim i ekonomskim krugovima« — kaže Helferih i kao potvrdu za to navodi svoj razgovor u vrhovnoj komandi novembra 1914. godine, kada je ova izjavila da će rat završiti do kraja 1915. godine. Čak i u aprilu 1915. ona je bila ubeđena da će rat biti završen kroz nekoliko meseci.

Sam svetski rat je, naravno, bolje od nas opovrgao sva nagađanja nemačkog generalštaba o trajanju rata i uticaju na njega eko-

nomske snage. Savremena kritika generalštaba bila bi nepravedna. Čuli smo od Helferiha da u Nemačkoj čak ni ekonomisti nisu verovali da će budući rat biti dugotrajan. Potpuno je razumljivo da za današnje Nemce predstavljaju »proročansko otkrovenje« neka mesta iz pomenutog kolektivnog dela Blioha, »Budući rat«, objavljenog 1898. godine, baš u vreme kada je »genije« Šlifen takođe »prorokovao« o karakteru i trajanju budućeg rata.

U jednoj od Bliohovih knjiga je napisano: »Pre svega treba da podvučemo činjenicu da većina vojnih pisaca, stručnjaka, obraća glavnu pažnju na tehničke uslove, posmatra budući rat i planove dejstva imajući u vidu samo *postizanje ratnog cilja oružjem, kao sredstvom za uništenje neprijateljske vojske, a ekonomske i društvene promene koje će da nastanu od momenta mobilizacije, kao i posledice rata, ako i razmatra, onda samo kao nešto drugostepeno«.*

»Međutim, procena samo vojnotehničke strane toka i rezultata operacija je sasvim nedovoljno. Nasuprot onome što se u prethodnim ratovima dešavalo, *budući rat će se verovatno, završiti ne zbog toga što će jedna od zaraćenih strana imati više ili manje krupnijih pobeda nad armijama druge, nego zbog raspadanja vojnog aparata baš usled ekonomskih i društvenih uticaja«.*

»Savremene milionske vojske neće moći da se hrane i snabdevaju svim potrebama poglavito sa terena, kao što je to bilo ranije. One će biti u stanju da se bore samo ako budu snabdevene iz baza razmeštenih u untrašnjosti njihovih zemalja«.

»Nedostatak sredstava, ili makar samo i teškoće u njihovom blagovremenom doturu, usled prekida saobraćaja ili rđave administracije, izazvalo bi u sadašnjoj masovnoj vojsci glad i oskudicu, koje bi njenog neprijatelja dovele do cilja uz manje opasnosti i brže nego dejstvo oružja. Zbog toga u budućem ratu neki narodi posle pokušaja da se spor reši oružjem, što će zahtevati isuviše velike žrtve, a drugi zbog sigurnosti u neka preimućstva svoje organizacije mogu da ispolje namere da reše sudbinu rata *iscrpljivanjem* sredstava svoga protivnika, koristeći oružje samo kao *pomoćno* sredstvo«.

Pošto je, uviđajući veliki uticaj ekonomske moći, došao do takvih zaključaka o trajanju budućeg rata, anonimni autor »Budućeg rata« je postavljao pitanje: da li se u državama vrši industrijska i uopšte ekonomska priprema za rat.

»Opšti planovi operacija za rat sa ovim ili onim neprijateljem nesumnjivo su izrađeni u glavnim štabovima svih vojski« — tako je navedeno u »Budućem ratu«. »U tim planovima je verovatno približno proračunato i vreme potrebno da bi se postigao ovaj ili onaj cilj. Ali, nek nam je dozvoljeno da posumnjamo da su u ovim planovima dovoljno uzeti u obzir *ekonomski* uslovi«.

Nekoliko puta smo o tome govorili sa bivšim ministrom mornarice (kasnije predsednikom saveta) Birdoom, čovekom vanrednih sposobnosti. On je otvoreno priznao da je u Francuskoj dok je mini-

star vojske bio Frejsine bilo predviđeno da se razmotre ekonomski uslovi koji bi pratili rat, ali je taj predlog izostavljen usled *opozicije vojnih krugova*.

»Da bi se sprovelo istraživanje bilo bi potrebno da se pozovu i *ekonomisti, što ne bi moglo da ostane tajna*. Međutim, ni o čemu sličnom nije se čulo. Ako zvanična istraživanja i ne bi došla do kakvih određenih rezultata, i samo objašnjavanje i upoređenje svih ekonomskih pojava i uslova povezanih sa ratom moglo bi da dovede do opreznijeg vođenja međunarodnih pregovora o onim pitanjima zbog kojih može da otpočne rat; u krajnjem slučaju, kada bi rat postao neizbežan, zemlje bi ga vodile *potpuno svesne njegovih ekonomskih posledica*, a ne zatvorenih očiju, kako je to u većini slučajeva do sada bilo«.

Nemački generalštab može da se teši da su i ostali »mozgovi vojske« imali konzervativne poglede na karakter budućeg rata i da se, zbog čuvanja tajne, nisu povodili za predlozima »civila«. Tu tajnu jedva da je pažljivo čuvao francuski generalštab, a šteta zbog nepostojanja ekonomske pripreme rata bila je velika.

Mi ne verujemo u razna »proročanstva«, a mišljenje ekonomista o karakteru i trajanju budućeg rata, koje smo napred naveli, primamo isključivo kao promišljeno uzimanje u obzir ekonomske snage i njenog uticaja na rat.

Ono što smo rekli o dva vida strategija, naravno, nije bila tajna ni pre svetskog rata. Kao što je poznato, profesora Delbrika, koji je propagirao strategiju iznuravanja, oštro je napao nemački generalštab još davno pre svetskog rata. Ne može se reći da je taj napad i danas završen.

Zanesene pristalice strategije uništavanja, ubrajajući tu i mnoge istaknute vojne umove, bile su jake ne samo na obalama Špreje već i u ostalim zemljama Evrope. Kao dokaz da su njihove postavke pravilne oni su u strategiju uništavanja ubrajali istu onu ekonomsku bazu od koje je polazio i Delbrik.

A. Svečin opravdano piše da su »generalštabovi svih zemalja, organizujući pripremu za svetski rat, čvrsto uvereni u strategiju uništavanja, doživeli žestoko razočarenje; u toku samog rata oni nisu mogli da orijentišu svoje veštački izgrađeno i jednostrano mišljenje u stvarnim uslovima rata za iznuravanje«.

Treba da istaknemo da u Nemačkoj i *posle* rata, deset godina kasnije, pisci istorije svetskog rata, pod firmom »Državnog arhiva«, neće da priznaju učinjenu grešku u određivanju karaktera prošlog rata.

U prvom tomu »Istorije Rajhsarhiva«, posvećujući poglavlje »trajanja rata i ekonomici«, istoričari sa obala Špreje dokazuju da Nemačka nije mogla dugo da opstane sa svojim rezervama hrane i industrijskih sirovina. Nije se moglo duže ostati bez veze sa spoljnim svetom, jer bi bio podriven duh naroda. »U tom smislu« — piše u

»Istoriji« — sve nadležne državne ustanove, a isto tako i privredne, bile su mišljenja da je u slučaju rata neophodno što pre postići rešenje. I iz ekonomskih razloga bilo je potrebno što pre pobediti«.

Zaboravljen je stari Moltke i njegovo proročanstvo o karakteru i trajanju svetskog rata, a da i ne govorimo o Klauzevicu, čijeg su se imena sećali sa poštovanjem, ali po tradiciji. Međutim, duh učenja tog filozofa u svojoj osnovi bio je tuđ nemačkom generalštabu, koji je i samog Fridriha Velikog okrenuo naopako.

»Može li biti išta čudnije« — piše Delbrik, — »nego to da je sto godina posle Fridriha pruski generalštab prestao da shvata njegovu strategiju . . . Ma kako da je to čudno, to je ipak činjenica . . .«

Sada se mi ponovo nalazimo pred značajnim faktom da je nemački generalštab, koji je nestao sa pozornice, u vidu svojih ostataka — ljudi iz arhiva »prestao da shvata strategiju« ne samo epohe Fridriha nego i naših dana.

Do te mere deluje priviđenje »uništavanja« . . .

GLAVA XVI

EKONOMIKA I RAT

»Primarno« u ratu. — Karakter rata. — Klauzevićeva postavka. — Greške u određivanju karaktera svetskog rata. — Ko određuje karakter rata i primenu strategije uništavanja ili strategije iznuravanja. — Karakter rata i ekonomika. — Karakter budućeg rata. — Priprema rata na ekonomskom frontu. — Ekonomski plan rata. — Rezerve sirovina. — Finansijska priprema. — Transport. — Mobilizacija civilne industrije. — Ekonomska mobilizacija. — Rukovođenje ekonomskim pripremama za rat. — »Ekonomski generalštab«. — »Integralni generalštab«. Organi države, a ne generalštaba, rukovode pripremama za rat na ekonomskom i političkom frontu. — Zadaci generalštaba u ekonomskoj pripremi države za rat. — Ratni plan snabdevanja vojske. — Učešće generalštaba u njemu. — Konradova delatnost na materijalnom opremanju austrougarske vojske. — »Realni« plan snabdevanja vojske. — Vojni budžet. — Njegovo određivanje pre svetskog rata i danas. — Vojni budžet i brojno stanje vojske. — Vojni budžet i cena rata. — Odnos vojnog budžeta prema privredi zemlje. — Generalštab — »zelenaš«. »Budžetsko brojno stanje« oružanih snaga. — Vojni budžet i režim štednje. — Odnos osnovnih elemenata oružanih snaga i vojni budžet. — Podela ratnog plena po godinama. — Sastavljanje i odobravanje vojnog budžeta. — Uloga generalštaba u tome.

Surova škola svetskog rata potpuno je potvrdila postavku Marksa i Engelsa da je ekonomska moć ono što je »primarno« u društvenim odnosima, pa prema tome i *u ratu.*

Teško je iscrpnije od Engelsa pokazati uticaj ekonomske snage na rat. »Naoružanje, sastav, organizacija, taktika i strategija zavise pre svega od postignutog, u datom momentu, stepena razvoja proizvodnje i od komunikacija« — kaže osnivač marksizma.

Kao što je poznato, sva ta pitanja u svojoj osnovi spadaju u nadležnost generalštaba, te smatramo da je pri njihovom rešavanju neophodno potrebno pravilno shvatiti porast proizvodnih snaga.

Radi rešavanja svega ovoga, prema savetu Klauzevica, pre svega treba odrediti *»karakter budućeg rata i opšte prilike u krupnim crtama«*. Uspeh ili poraz umnogome će zavisiti od pravilne procene. Na primeru nemačkog generalštaba videli smo kako je Šlifenova greška dovela do prekomernog naprezanja zemlje, koja za to nije bila pripremljena, i do njenog poraza u ratu. I u Austro-Ugarskoj nije bio pravilno procenjen karakter budućeg rata. Ne možemo tačno reći ko-

liko je Konrad računao da će trajati rat. Ali, po njegovom mišljenju, rat je mogao biti jedva nešto duži nego što je pretpostavljao njegov kolega iz generalštaba u Berlinu.

U našim razmatranjima bili smo strogi prema pogrešnom određivanju karaktera svetskog rata od strane raznih generalštabova. Uzrok njihovoj grešci je nejasna predstava o postignutom stepenu razvoja proizvodnih snaga, o ekonomskoj snazi koju su prikupile zaraćene zemlje i o njenom uticaju na rat. Teško je bilo tražiti od »polubogova« da pravilno procene karakter rata, jer, kao što nam to objašnjava Riter, »u miru je generalštab (nemački) održavao samo beznačajne direktne veze sa civilnim upravama i nadleštvima«.

Ta povučenost »kaluđerâ« bila je jedan od uzroka njihove zaostalosti u pitanjima savremene ekonomike.

Ako je još Klauzevic ukazivao da će rat obuhvatiti sve grane života, onda je, posle promene karaktera rata, već u doba Moltkea starijeg bilo moguće doći do zaključka da rukovođenje pripremama i vođenje samog rata nije više stvar samo generalštaba. Danas svi složno izjavljuju da to pre svega treba da se nalazi u rukama vlade. Samo ona, pošto proceni sve činioce ekonomskog razvitka svoje zemlje i zemalja verovatnih neprijatelja, može da dâ tačnu *prognozu karaktera budućeg rata.* Jedino vlada određuje primenu strategije *uništavanja* ili strategije *iznurivanja.*

Mi smo sa zadovoljstvom slušali pouke civila-učesnika na savetovanju ministara Austro-Ugarske, koji su načelniku generalštaba poručili da pri novčanim zahtevima uzima u obzir faktore *spoljne i unutrašnje politike i stepen ekonomskog* razvoja monarhije Habzburga, pravilno stičući da sama vojna gotovost malo znači za uspeh ako zemlja nije pripremljena u ekonomskom pogledu.

Sada možemo potpuno određeno kazati da će *karakter* budućeg rata odrediti *ekonomika.*

Svetski rat je završen i mi se ponovo nalazimo na pragu predstojećeg rata, čiji se karakter mora odrediti, da bi se u skladu s tim izvršila pravilna priprema.

Čitaocu našeg dela je, naravno, poznato da je napisano mnogo stranica, kako u literaturi tako i u zvaničnim dokumentima raznih zemalja, o karakteru budućeg rata. Ova tema interesuje sve, i često se u raznim auditorijumima čuju mišljenja govornika o ovom ili onom karakteru budućeg rata.

Pošto smo kritikovali bivši generalštab, smatramo da smo obavezni da iznesemo i svoje mišljenje o tom pitanju. Daleko smo od toga da želimo biti proroci, ali kao osnovnu postavku za naše razmatranje uzimamo *ekonomsku moć.*

Njen razvoj nam ukazuje: 1) da će budući rat neizbežno povući sa sobom i ekonomsku borbu, koja će zahvatiti pozadinu u istoj, a možda čak i većoj meri nego front; 2) da će ekonomska borba zaoštriti proces klasnog raslojavanja, te, prirodno, može pretvoriti rat u revo-

luciju; 3) da će razvitak proizvodnih snaga pružiti zaraćenim zemljama nova borbena sredstva, još smrtonosnija od onih koja su se primenjivala u naše vreme.

Nas s pravom mogu upitati za koji *smo vid strategije*. Ne smatramo da je potrebno da zaobilazimo odgovor.

Razvoj ekonomske moći daje stabilnost zemlji koja ulazi u rat, obezbeđujući je najboljim oružjem.

Ali, isti taj razvoj ekonomike primorava nas da se setimo Lenjinovog učenja da je vrlo *važno znati koja klasa vodi rat*, jer će klasna borba, koja se razgara, smanjiti odbrambenu sposobnost države koja je stupila u rat.

Nećemo da budemo »proroci« ili »predskazivači«, jer se potpuno slažemo sa A. Svečinom da u oblasti strategije samo »prevaranti« mogu pretendovati na to.

Smatramo da je naša obaveza samo da podvučemo da će *budući rat*, najverovatnije, *imati karakter borbe za iznuravanje*, ali, zavisno od veličine neprijateljske zemlje, od njenog unutrašnjeg stanja, od klasne borbe u njoj, nije isključena mogućnost primene i strategije *uništavanja*. Nećemo da dajemo recepte, a »stvar je u tome« — kako kaže Klauzevic — »da je potrebno oštrim okom da se sagledaju najbliži odnosi obe zemlje. U njima će se pronaći neko težište, centar moći i kretanja, od kojeg zavisi čitava celina. Na to težište neprijatelja treba da se upravi zajednički udar naših snaga«.

Mi smo dosta detaljno razrađivali gledišta filozofa rata, te ih nećemo ponavljati, nego svakome ko bude želeo da razmisli o karakteru budućeg rata predlažemo da u svakom konkretnom slučaju potraži »težište« neprijatelja i da na njega usmeri »zajednički udar naših snaga«, pod kojima se danas ne mogu podrazumevati samo vojne snage, već i političke i ekonomske.

Razume se da će uništenje žive sile neprijatelja biti najbolji početak — kao što o tome kaže Klauzevic — ali to »uništenje« danas ne znači konačnu pobedu. Pobeda se može nalaziti u »drugim faktorima«. Mi smatramo da je za postizanje uspeha neophodna potpuna harmonija »svih faktora«, dobra priprema za rat u odnosu na svaki od njih.

Prema tome, nećemo da proričemo ni »sedmogodišnju« ni »tridesetogodišnju« borbu, već savetujemo da budemo spremni za *dugotrajno i intenzivno naprezanje* u budućem ratu. Ako je u svetskom ratu bilo potrebno četiri godine da se pokolebaju centralne zemlje »usled raspadanja vojnog aparata koje je izazvano baš ekonomskim i socijalnim uticajima«, kao što je to predkazivao Blioh, danas taj rok može biti i kraći.

Najsigurniji put za *određivanje karaktera budućeg rata, kojim* treba da ide »strateg« — »državnik« jeste *uzimanje u obzir ekonomske moći i činjenice koja klasa vodi rat*.

Napred smo izneli da je u Austro-Ugarskoj pred svetski rat bilo vrlo malo urađeno u pripremi borbe na ekonomskom frontu.

I ne samo u Austriji . . . Isto je bilo u Nemačkoj, Francuskoj i drugim zemljama. U Nemačkoj se, istina, pojavila čak i literatura i bilo je pokrenuto pitanje o »*ekonomskom* generalštabu«. U Francuskoj je na papiru postojao »Nacionalni savet odbrane«, koji, u stvari, nije funkcionisao.

Danas, naravno, ne treba dokazivati da je potrebna ekonomska priprema rata, izrada *ekonomskog* plana rata. To je svuda poznato. Istina, treba reći da između momenta saznanja i stvarnog izvršenja postoji izvesna praznina, koju još ni u jednoj zemlji ne mogu da prekorače.

Naravno, zbog obima našeg dela, ne možemo da detaljno razvijamo teoriju o ekonomskoj pripremi rata.

Kao što je napred istaknuto, određivanje karaktera budućeg rata zahteva pravilnu procenu ekonomske moći kako svoje tako i neprijateljske zemlje. Zato je razumljivo da u savremenim uslovima organ koji rukovodi ratom u celini, a isto tako i strateg, moraju biti u kursu svih tih problema. Drugim rečima, s jedne strane, oni treba da raspolažu potpunim podacima o stanju i razvitku proizvodnih snaga svoje zemlje, a, s druge, treba da su preduzete mere za izviđanje tog stanja kod neprijatelja. Ekonomsko izviđanje je danas isto tako nužno i neophodno kao i prikupljanje podataka o ostalim elementima moći i snage neprijateljske zemlje.

Isticali smo da načelnik austrougarskog generalštaba nije bio u kursu ekonomike ne samo stranih zemalja već i svoje zemlje. Istina, mi smo takođe istakli da su i politički rukovodioci, uključujući i finansijske strategijske, pogrešili u proceni platne sposobnosti Austrije, smatrajući da zemlja može da izdrži samo dva meseca rata.

Ekonomski plan rata treba ne samo da predviđa pripremu za rat oružanih snaga i ratišta, ne samo da sadrži »vojnu stranu«, snabdevanje vojske svim potrebama, nego i uopšte da obuhvata »ekonomsku politiku« zemlje u toku rata. U planu treba da se predvidi razvitak narodne privrede, da se promišljeno pripreme finansijska i ekonomska mobilizacija i transport.

Mi smo više puta ukazivali na to da su *rezerve sirovina* u Austro-Ugarskoj bile neravnomerno raspoređene i da je industrija, koja se razvijala, još u miru imala zbog toga poteškoća. Naravno da bi trebalo da se organ koji bi u tom smislu rukovodio pripremama za rat zamisli nad tom činjenicom, ali u habsburškoj monarhiji ovog nije bilo, a načelnik generalštaba nije toliko duboko ulazio u razvoj priprema.

Isto bi to trebalo reći i o *finansijskoj* strani ekonomskog plana, kada bi on u to vreme uopšte postojao na obalama Dunava. Dok su u Nemačkoj u tom smislu bile preduzete mere, te je na početku rata nemačka valuta bila mnogo stabilnija nego valuta njenih protivnika, dotle u Austriji to nije učinjeno. Iznosili smo Krausove izjave o njegovom predlogu o »ratnom« novcu, koji nije takao inertne mozgove generalštaba i finansijskih stručnjaka zemlje. Načelnik generalštaba je čak izjavio da on smatra da nema prava i da nije

kompetentan da ceni finansijske mogućnosti zemlje. Naravno, takva izjava »državnika« ne može se smatrati pravilnom, te je on dobio zaslužen prekor od drugih državnih rukovodilaca prilikom diskusije o vojnom budžetu.

Nismo se doticali pripreme *transporta* za rat, jer ćemo to pitanje osvetliti u posebnom poglavlju. Međutim, ovde smo ukazali na mere koje je u tom pogledu preduzeo austrougarski generalštab. Za to mu moramo odati priznanje. Transport, kao važan faktor u ratu, uziman je u obzir u svim generalštabovima i u tome Konrad nije bio izuzetak.

Prelazeći na pitanje mobilizacije *civilne* industrije za ratne potrebe, danas možemo reći da uoči svetskog rata nijedna zemlja nije uzela u obzir svu važnost takve pripreme. Zbog toga je neumesno postavljati stroge zahteve u tom smislu načelniku austrougarskog generalštaba.

Čuli smo kako se on brinuo o materijalnoj pripremi vojske za rat, kako je uporno ukazivao na potrebu prikupljanja mobilizacijskih rezervi, njihove blagovremene koncentracije i obezbeđenja proizvodnje za vreme rata.

Pošto od ministra vojske nije dobijao podatke o proizvodnoj moći vojnih fabrika, načelnik generalštaba se sam dovijao da ih pribavi, određivao norme ratne produkcije, uzimao u obzir potrebu da se proizvodnja u vojnim fabrikama potpomaže narudžbinama u toku mira, da bi se u njima sačuvala kvalifikovana radna snaga potrebna za rat.

Jednom rečju, ne možemo tvrditi da se Konrad nije brinuo o pripremi *vojne* industrije za rat i o njenom obezbeđenju radnom snagom, pa čak i sirovinama za izradu potrebnih proizvoda.

Opšta crta svih generalštabova i vojnih uprava pred svetski rat bila je baš ta nada da će *samo vojna* industrija podmirivati sve potrebe rata. Danas je, naravno, dobro poznato da ona obezbeđuje ratne potrebe samo za 10—15%, a da se ostali deo dobija iz *civilne industrije, koja se mobiliše prvih dana rata.*

Nemamo pravo da pred čitaocem razvijamo punu sliku pripreme i mobilizacije civilne industrije, onako kako ih danas zamišljamo. Onima koji su željni takvih znanja preporučujemo odgovarajuću literaturu o tom pitanju, koje danas ima dovoljno na svim jezicima.

Hteli bismo samo da istaknemo da industrijska mobilizacija treba da bude pedantno pripremljena, tesno usklađena sa vojnim zahtevima da bi u potrebnim količinama davala ono što je neophodno vojsci i što ona može upotrebiti, a ne radi prikupljanja rezervi uopšte. Nipošto ne sme doći do »hiperprodukcije ratnog materijala«, kako to pravilno ističe A. Svečin, jer to vodi prenaprezanju industrije i čitave zemlje i slabljenju njene odbrambene sposobnosti i otpora. »Veliki Hindenburgov plan« u Nemačkoj umnogome je doprineo unutrašnjoj krizi zemlje i njenoj kapitulaciji pred Antantom.

Mobilizacija civilne industrije i priprema za nju danas je toliko neophodan i važan zadatak da proučavanje i upoznavanje njenih

osnovnih načela, pa čak i detalja, treba da bude dužnost svakog državnika i odgovornog vojnog rukovodioca, nezavisno od toga da li je on delić »mozga vojske« ili ne. Neophodno je poznavati vreme trajanja industrijske mobilizacije, način njenog sprovođenja, njenu obezbeđenost potrebnom crtežima, modelima za otpočinjanje nove, ratne proizvodnje, obezbeđenost odgovarajućom radnom snagom uopšte, a kvalifikovanom posebno, itd.

Pitanja koja su brinula načelnika austrijskog generalštaba zbog vojnih fabrika, danas se odnose na čitavu industriju jedne zemlje.

Sem mobilizacije civilne industrije treba izvršiti *ekonomsku mobilizaciju* cele zemlje. Čuli smo od austrijskih vojnih pisaca da se ovo pitanje u Austro-Ugarskoj uopšte nije razrađivalo, a tako je bilo i u drugim zemljama. Danas u teoretskim radovima iz strategije nailazimo na pojam »ekonomska ravnoteža između gradova i sela«, na isticanje potrebe da se pripreme prehrambeni artikli za rat itd. Pre dvanaest godina o tome nisu pisali. Skupo je plaćeno iskustvo da bi se došlo do istine koja se danas smatra novom, a koja je u stara vremena bila dobro poznata državnicima zemalja koje su stupale u rat.

Sa ovim ćemo prekinuti naše izlaganje o pripremi čitave ekonomike države za rat, ponavljajući da se, bez obzira na aktuelnost ovog pitanja u naše vreme, ne možemo upuštati u njegovu detaljnu razradu.

Skrećemo pažnju čitaoca na pitanje — *ko treba da rukovodi takvom pripremom.*

U ovom radu više puta smo izneli naše mišljenje o rukovođenju pripremom čitave države za rat i rekli da je to danas stvar *»kolektiva«*, vlade ili organa koji je specijalno za to stvoren, da u svim zemljama postoje ili će, od prvih dana rata, obavezno postojati razni »saveti za odbranu«.

Sličan organ, stvoren pre svetskog rata u Francuskoj, bio je »mrtav«.

Napred je istaknuto da se *prema vojnim zakonima pre svetskog rata smatralo da su generalštab i ministarstvo vojske odgovorni za pripremu zemlje za rat.* Ova odgovornost nije ležala ni na jednom drugom državnom organu, ako ne računamo odgovarajuće obezbeđenje pravilnog toka mobilizacije — upućivanje ljudi, konja i kola — za što je bilo odgovorno ministarstvo unutrašnjih poslova i njegovi organi, kao i odgovarajuće prikupljanje novčanih sredstava, koji su obavljali finansijski organi države. Ekonomska priprema se svodila na rad snabdevačkih organa vojne uprave, na povećanje delatnosti vojnih fabrika i preduzeća.

Generalštabovi raznih zemalja u ovim okvirima su i shvatali pripreme za rat. Čitaoca ovog dela upoznali smo detaljno sa delatnošću načelnika austrougarskog generalštaba u tom smislu. Čuli smo da Veliki nemački generalštab, iako se u načelu slagao sa potrebom ekonomske pripreme za rat i sa mišljenjem da za to treba da postoji specijalni organ, nije nameravao da takav organ uključi u svoj sastav,

prebacujući to na ministarstvo vojske; ovo ministarstvo, pak, smatralo je da taj organ treba uključiti u sastav ministarstva unutrašnjih poslova, a ovo ga se konačno otreslo. Takva je »istorija« »ekonomskog generalštaba« pre svetskog rata.

Danas ne postoje suprotna mišljenja o značaju ekonomske pripreme za rat — ona se svuda smatra važnom i neophodnom. Ali o pitanju ko njome da rukovodi — postoje različita gledišta.

U poglavlju o generalštabu i unutrašnjoj politici mi smo već izneli dva gledišta na rukovođenje pripremom za rat koja postoje u našoj literaturi: P. P. Lebedeva i A. Svečina. Dok prvi ovo rukovođenje stavlja u nadležnost *»kolektivnog«* organa — *»mobilizacijskog komiteta«*, koji usklađuje pripreme za rat, dotle A. Svečin smatra da pripremama za rat treba da rukovodi *»generalštab«*.

Konkretno, o ekonomskoj pripremi za rat A. Svečin, u svome delu »Strategija«, kaže: *»Ekonomski generalštab* je izraz savremene šire predstave o ratnom rukovodstvu. Ako u toku rata predstoji rešavanje borbenih zadataka ne samo na frontu oružane borbe, nego i na klasnom i ekonomskom frontu, potrebno je na vreme oformiti *ratne organe* koji će rukovoditi pripremama, a istovremeno pripremati i sebe za rukovođenje odgovarajućim frontom. Stvaranje ratnog ekonomskog štaba je jedna od mera koje će se ostvariti u najbližoj budućnosti«.*)

»Iskustvo iz prošlosti pokazuje da se bez naročitog ratnog organa može ukočiti delatnost raznih visokih samostalnih organa koji rade na opštoj pripremi za rat« . . .*)

»Ekonomski generalštab« — nastavlja A. Svečin — »ne treba da bude glomazan, ali stručnost njegovih članova mora da bude na vrlo visokom nivou. Smatramo da u njegov sastav treba da uđu: lica koja su svojom spremom i službom u tesnoj vezi sa Crvenom armijom, a imaju višu vojnu spremu dopunjenu stažom u industriji i posebnim radovima iz oblasti ratne ekonomike, i istaknuti ekonomisti i praktičari širokog vidokruga, koji su specijalno razrađivali ekonomska pritanja u vezi sa ratom, a koji su izvesno vreme posvetili upoznavanju istorije poslednjih ratova, strategije i vojne administracije«.**)

Čitalac našega dela se možda seća Bliohovih saveta pre svetskog rata da se angažuju istaknuti ekonomisti i sociolozi za rad na ratnim pripremama. Dok u ono vreme »vojnici« nisu dozvoljavali »civilima« da se mešaju u odbranu zemlje, bojeći se da se ne otkrije vojna tajna, dotle se danas, kao što vidimo, takva integracija smatra ne samo poželjnom nego i obaveznom.

Za nas je ovoga trenutka interesantno da se odredi mesto »ekonomskog generalštaba« u sistemu vojne uprave i državnog aparata.

---

*) Vidi: A. Svečin, *Strategija*, izdanje »Vojnog dela«, 1956, str. 106. — Prim. red.

**) *Ibid.*, str. 107.

Ranije smo naveli misli A. Svečina o generalštabu uopšte, pa ćemo ih sada spomenuti.

A. Svečin kaže da je »kolektiv potreban i za samo unapređenje ogromnog rada oko pripreme za rat. Koordinirati, uskladiti ratne pripreme, toliko obimne i raznovrsne, upravljene u mnogo raznih pravaca, može samo generalštab . . .«*)

Na taj način, ako pravilno shvatamo autora »Strategije«, za izvođenje priprema za rat *»potreban je generalštab, a ne nešto* nalik na parlamenat ustanova, koje održavaju sve centrifugalne težnje, *kao što bi to bio mobilizacijski komitet.«*

Drugim rečima, rukovođenje pripremama za rat treba ponovo preneti u nadležnost generalštaba.

Međutim, današnji generalštab, kao što je to ranije objašnjeno, nije vojskovođa iz prošlih vremena, i kad smo došli do »integralnog vojskovođe«, onda smo se, takođe, potpuno približili i *»integralnom generalštabu«*. Danas uporedo sa *»operativnim«* generalštabom mora da postoji *»ekonomski«* generalštab, a pošto se rat vodi i na političkom frontu, pojaviće se, naravno, i *»politički«* generalštab. Ali, pošto neki organ treba da uskladi rad sva tri generalštaba, neophodno je da postoji *»nadgeneralštab«*. Moramo napomenuti da su ovo naše misli, i da smo daleko od toga da ih pripišemo poštovanom autoru »Strategije«.

Dok se *»operativni«* generalštab može uporediti sa pređašnjim »mozgom vojske«, dotle *»ekonomski«* i *»politički«* generalštabovi treba da čine, po našem mišljenju, *»mozak države«,* a *»nadgeneralštab« može biti samo vlada.*

Nećemo poricati da će »službenici jedne celine« — predstavnici »operativnog« generalštaba — ulaziti, i da čak moraju ulaziti u sastav »ekonomskog« i drugih generalštabova radi usklađivanja rada, ali ćemo se ipak uzdržati da »ratni organ« koji rukovodi pripremama za rat na »ekonomskom« i »političkom« frontu nazovemo generalštabom.

Jednom rečju, mi smatramo da rukovođenje pripremama za rat na političkom i ekonomskom frontu treba da se stavi u dužnost *specijalnim organima* zemlje, a ne vojsci i *nipošto ne generalštabu, pa makar i »integralnom«*. Generalštab ima dovoljno posla na polju operativne pripreme.

Drugo je pitanje — šta u stvari treba da predstavljaju takvi organi: »da li treba da liče na parlamenat ustanova«, kao što to ističe P. P. Lebedev, ili, pak, da budu specijalni državni organi, kao što to misli A. Svečin. Mi smatramo da stvar ne može da prođe bez »parlamenta ustanove«, ali uporedo sa ovim treba da postoje i državni aparati koji bi u sebi koncentrisali pripremu za rat na ovom ili onom frontu; kao što to na vojnom frontu čini »mozak vojske«.

Može nam se opravdano ukazati na to da je generalštab, koji je do svetskog rata u pripremi rata bio zainteresovan za snabdevanje

*) *Ibid.*, str. 391.

vojske, danas ništa manje, ako ne i više, zainteresovan za opštu pripremu za rat čitave zemlje, posebno na ekonomskom frontu. Daleko smo od toga da negiramo takav interes, jer engleska Ratna služba potpuno opravdano stavlja u dužnost generalštabu »da izabere takav način dejstva koji bi, s obzirom na kvalitet oružane sile pripremljene za rat, mogao da u najkraće vreme ispolji na neprijateljski narod dejstvo u železnom pravcu«. Ali ta ista Ratna služba takođe opravdano ističe: »pošto na ratni plan utiču razne okolnosti, koje se tiču pomorskih i kopnenih snaga, ratnog vazduhoplovstva i politike, odgovornost za usvajanje, izmenu ili preradu ovog plana pada na vladu, koja, pošto odobri plan, u načelu prima na sebe odgovornost za obezbeđenje njegovog izvršenja potrebnim snagama«.

Uopšte i u celini uzeto, rat priprema, vodi i snosi odgovornost za uspeh ili neuspeh u njemu vlada jedne zemlje, a ne generalštab, koja sama, ili preko specijalnog organa (saveta odbrane) usklađuje pripreme na raznim »pravcima«.

Što se tiče generalštaba, on preko svojih predstavnika u *»ratnim organima«*, koji u raznim domenima rukovode pripremom za rat, treba da je u toku njihovog rada i obavezan je da daje ove ili one predloge radi najboljeg zadovoljavanja operativnih zahteva, ali u odnosu na ove ne sme da bude diktator, imajući u vidu da je konačno odobravanje *ratnog plana* stvar vlade, da je prenaprezanje ekonomske snage države bremenito opasnošću gubitka rata, ma kako da su sjajne pobede na bojnom polju.

Nekad je Bizmark govorio da »politika nije bojno polje«. Mi smatramo da se ta izreka odnosi na čitav rat, jer se danas on ne koncentriše samo na ratištu. Dokaze za ovo nećemo navoditi, jer je to ionako jasno.

Prema tome, dok Konrad nije smatrao obaveznim da ulazi u razmatranje ekonomske moći Austro-Ugarske, njenih sposobnosti, kao države, za rat, ali je istovremeno nalazio da može državi postavljati velike zahteve u pogledu troškova za vojsku, dotle bi danas ovakvi postupci načelnika generalštaba bili oštro i odlučno osuđeni.

Dotičući se pitanja *ekonomskog ratnog plana,* koja smo napred nabacili, treba da ukažemo da će za njih savremeni generalštab biti zainteresovan, te svako od njih treba da uzme u obzir i da pomogne njihovom rešavanju. Opšta orijentacija u ekonomskom ratnom planu pružiće generalštabu, u vidu zaključka, predstavu o ekonomskoj moći države, koja će, sa svoje strane, dati podatke vladi radi određivanja karaktera rata i »izbora načina dejstava oružanih snaga« u celini.

Takva su naša razmišljanja o generalštabu i ekonomici države u pripremi za rat. Ona nisu originalna, mogu biti i pogrešna — mi ne pretendujemo na njihovu apsolutnu tačnost, jer ta pitanja rešavaju »pametnije glave« no što je naša.

Da bi završili izlaganje o industrijskoj mobilizaciji, zaustavićemo se na njenoj *operativnoj zaštiti od neprijateljskih udara.* Treba: 1) preduzeti mere da se fabrike i preduzeća koja će raditi za odbranu zemlje prebace u dubinu teritorije, a da i ne govorimo o čisto voj-

nim fabrikama; 2) preduzeti posebne mere za zaštitu industrije i sirovinske baze, ako se takva nalaze blizu granice (rekli smo da je Moltke mlađi morao menjati ideje Šlifenovog plana, jer je uzimao u obzir mogućnost upada Francuza u industrijske rejone Nemačke); 3) preduzeti mere za zaštitu takvih centara od napada neprijatelja iz vazduha, mere protivhemijske zaštite i mere unutrašnje bezbednosti. O svemu tome mora da promisli generalštab, da izda osnovne direktive u tom pravcu i da uvek ima neophodnu orijentaciju u stvarnom sprovođenju preduzetih mera.

Moćni Rim imao je snažne legije, govorio je načelnik austrijskog generalštaba, pa su i on i vojskovođe nemačke škole smatrali da je za rat pre svega neophodno da se *priprema jaka i za borbu spremna vojska.* U tom pogledu pre svetskog rata nigde nisu postojala dva mišljenja. *Svuda su težili da vojsku što bolje naoružaju, da je opreme i da joj pripreme potrebne rezerve.*

»Nezavisno od plana ekonomske mobilizacije, plana koji se razrađuje u opštedržavnom obimu, ministarstvo vojske u slučaju rata treba da ima svoj plan snabdevanja oružanih snaga« — opravdano kaže A. Svečin u svojoj »Strategiji«.

Generalštabu se apsolutno ne može zameriti da nije aktivno učestvovao u sastavljanju i sprovođenju ratnog plana snabdevanja. Svaki generalštab je znao da savremena vojska, u slučaju rata, treba da bude dobro materijalno obezbeđena, a da u pogledu naoružanja i tehničkih sredstava mora ne samo da ne zaostaje, nego čak, po mogućstvu, i da prevazilazi svoje verovatne protivnike.

U tom pogledu videli smo delatnost načelnika austrougarskog generalštaba, koja ovo iscrpno potvrđuje.

U svim zemljama se neposredna briga o materijalnom obezbeđenju vojske, kako u miru tako i za vreme rata, sticala u *ministarstvu vojske,* a u Austro-Ugarskoj u tri ministarstva (austrougarskom i u dva landverska).

Generalštab je, međutim, odlučno istupao sa predlozima kako iz oblasti naoružavanja tako i snabdevanja vojske uopšte. Poznato nam je kakvu je neprekidnu borbu oko toga morao da vodi načelnik austrougarskog generalštaba.

Da li je generalštab bio u pravu kada je započinjao tu borbu?

Neposredna obaveza generalštaba je priprema vojske za pobede na ratištu. Smatramo da je danas jasno, kao što je to govorio i Engels, da će pobedu u većini slučajeva postići onaj koji proizvodi bolje i savršenije oružje. Zato generalštab nije mogao ravnodušno da se odnosi prema pitanjima *naoružanja vojske.*

Konradove težnje da preoruža pešadiju savremenijim puškama, njegova briga za razvoj artiljerije, za stvaranje teške artiljerije, koja bi vojskama centralnih država odmah na početku svetskog rata mogla da obezbedi uspeh, ukazuju na to da je on pravilno prišao rešavanju važnih pitanja naoružanja. Istina, zalažući se za razvitak artiljerije, načelnik austrijskog generalštaba je išao putem koji su ukazali

Nemci, ali ih je, u isto vreme, i prestigao. Danas je dobro poznato da je austrijska haubica 30 cm po svojim borbenim osobinama bila daleko bolja od nemačke haubice 42 cm.

Što se tiče *preoružanja* pešadije, Konrad je pravilno istraživao novi, bolji tip puške, ali je video da se i u svim drugim vojskama tom pitanju, koje zahteva velike troškove, pridaje ogroman značaj. Naveli smo ranije brojke koje je za tu svrhu predvideo načelnik austrijskog generalštaba, i one očigledno govore da Austro-Ugarska nije bila u mogućnosti da ostvari njegovu zamisao. O celishodnosti povećanja broja mitraljeza u pešadiji i konjici, na čemu je Konrad radio, ne treba mnogo ni govoriti.

Čuli smo kako ministar vojske nije hteo da upozna Konrada sa tokom izvršenja *artiljerijskog programa,* niti da mu kaže kakve su mogućnosti za proširivanje toga programa; nailazili smo na zastarela mišljenja birokrata u artiljerijskoj uniformi, na kancelarijsko odugovlačenje. Svega je toga bilo i u drugim zemljama, ne samo u Austriji. Načelnik austrijskog generalštaba, morao je da razgovara neposredno sa direktorom fabrike »Škoda«, da se brine i da instistira na izvršenju utvrđenog artiljerijskog programa.

Konrad se energično zauzimao za *razvitak vazduhoplovstva* u Austro-Ugarskoj, zbog čega je stekao nadimak »fantasta«. Istina, nepostojanje industrijske baze u zemlji činilo je njegove planove »neostvarljivim«, ali moramo priznati da je generalštab monarhije želeo da pruži vojsci novo tehničko borbeno sredstvo i da je pravilno uočio značaj vazduhoplovstva u budućnosti.

Da bismo okarakterisali prepreke na koje je nailazilo širenje tehnike u vojsci, dovoljno je da se setimo činjenice da je bilo potrebno dokazivati preimućstvo automobila čak i samom Francu Jozefu, navikavajući ga na to novo transportno sredstvo. Čuli smo kako je Konrad ipak uspeo da opremi vojsku vojnim automobilima i da stvori dobrovoljački automobilski korpus.

Moramo da istaknemo da je generalštab u miru uložio sve snage *da bi se vojska, u slučaju rata, neprekidno snabdevala pešadijskom i artiljerijskom municijom.* Nećemo ponavljati ono što smo o ovom ranije izneli. Treba samo da istaknemo da su svi generalštabovi pogrešno proračunali potrebne norme municije, ali je od svih austrougarski generalštab bio najbliži stvarnosti.

Nedostatak municije je naročito jasan primer da je neophodno pravilno proceniti karakter budućeg rata i zavisno od njega, odrediti i norme borbenih potreba i načina njihove popune. Svetski rat je očigledno pokazao da sama vojna industrija ne može da zadovolji potrebe vojske u municiji, te je neophodna mobilizacija civilne industrije. Što se tiče mobilizacijskih rezervi, one treba da su proračunate tako da obezbede vojsku do onog vremena kada će mobilisana civilna i vojna industrija da prorade punim kapacitetom, redovno snabdevajući vojsku borbenim sredstvima.

Nemamo pravo da se dalje zadržavamo na tom pitanju.

Naš zaključak je jednostavan: u materijalnom obezbeđenju vojske generalštab treba da ispolji inicijativu, da učestvuje u određivanju opštih osnova toga obezbeđenja i da uvek bude u kursu njenog snabdevanja, predstavljajući u tom pogledu »mozak vojske«. Ne može biti ni reči o tome da se tu smeju graditi »kule od karata«, izmišljati neostvarljive ideje — sve ideje treba da se pokoravaju zakonima razvitka ekonomske moći zemlje, da budu strogo usklađene sa stvarnošću i »realne«. Smatramo da nije potrebno dokazivati svu korist od stvaranja »realnih« rodova vojske, »realnih« rezervi i od sprovođenja u ratovodstvu reformi koje se zasnivaju na materijalnoj bazi.

Bivši ruski generalštab, i ne samo on, u tome je naročito grešio. Čuli smo planove austrijskog generalštaba — bili su to dobri planovi, ali neostvarljivi usled ekonomske zaostalosti zemlje. Međutim Konrad je smatrao da je moguće i neophodno zahtevati novčane žrtve od stanovništva, polazeći od dosta pogrešne postavke: u svim zemljama stanovništvo prilaže novac na oltar boga rata, te ni Austrija ne sme da izostane.

A. Svečin u svojoj »Strategiji« opravdano kaže: »Važnost plana snabdevanja nalaže da u njegovoj izradi učestvuju lica koja rukovode sastavljanjem plana operacija; sa njegovim osobenostima — mogućnostima i potrebama — treba da budu dobro upoznate više komande i njihovi odgovorni saradnici. Pri sastavljanju plana snabdevanja oni treba da imaju ne pasivnu već veoma aktivnu ulogu«.*)

Život svake zemlje mora da teče prema izvesnom planu, te i svaka od grana njenog života takođe zahteva planiranje, naročito ona koja je vezana za privredu.

Život zemlje nalazi svoj »odraz u brojkama« u *budžetu,* gde je u istom »obliku« pokazan i život pojedinih ministarstava državne mašine, odnosno njihovi *planovi.*

Jedan od takvih planova je i *vojni* plan, koji se »odražava« u *vojnom budžetu* zemlje.

Pre svetskog rata *vojni budžet* se shvatao kao plan izgradnje vojnog sistema od strane države, kao neka priprema za rat — kao »finansijski izraz« vojnog plana zemlje, pa je ova ili ona njegova visina, u odnosu na opšti budžet, označavala stepen intenziteta pripreme države za rat.

Danas vojni budžet ne može da pruži celokupnu predstavu o *vojnom planu* jedne zemlje, jer on obuhvata pripremu za rat čitave zemlje i mi smatramo da svako ministarstvo državnog aparata u svome budžetu treba da ima izvesne partije i pozicije namenjene za ratne pripreme.

Danas *vojni budžet* »odražava« samo pripremu oružanih snaga za rat, te smatramo da mu sa tog gledišta i treba prilaziti.

---

*) Vidi: A. Svečin, *Strategija,* izdanje »Vojnog dela«, 1956, str. 276. — Prim. red.

»Vojni plan«, ili »vojni budžet«, kao pokazatelj *vojnog naprezanja* zemlje, zasniva se na takozvanom *budžetskom brojnom stanju vojske,* odnosno na vojsci koju država drži u miru. Između brojnog stanja oružanih snaga i izdataka za njihovo izdržavanje postoji izvestan zakonit odnos, te se obično prema izdacima za jednog vojnika određuje visina celokupnog danka. Naravno, ovde se ne misli samo na one troškove koji idu neposredno za izdržavanje jednog vojnika — za njegovu ishranu i opremu. U *budžetsko* koštanje vojnika, ako se tako može reći, uključuju se i troškovi za izvršenje čitavog programa pripreme vojske za rat: za izdržavanje vojske, za stvaranje mobilizacijskih rezervi itd.

Ukoliko se oružane snage zemlje u miru pripremaju za rat, utoliko vojni budžet treba da sadrži deo rashoda za sam rat, da čini komponentu *»cene rata«.*

»Preimućstvo vojne ekonomike se ne sastoji u tome da izdržava trupe, nego da stvori državi mogućnosti da u teškom momentu raspolaže svim sredstvima (materijalnim i finansijskim) za rat« — kaže Štajn.

A. Svečin opravdano primećuje, da »vojni budžet treba da bude ne samo sredstvo da se pripremi jaka vojska već i da se snize troškovi budućeg rata«.

Povezanost vojnog budžeta sa cenom rata je velika. Što je vojni budžet veći, rat će biti jevtiniji. Veliki vojni budžet pruža mogućnost da se prikupe mobilizacijske rezerve, i A. Svečin čak predlaže da se »karakteriše procentom koji je predviđen za pripremu mobilizacijskih rezervi i za kapitalnu izgradnju«. Stvarno, prema onom procentu budžeta koji je namenjen, i realizovan, za prikupljanje mobilizacijskih rezervi, kao i za pripremu ratišta, može se oceniti do koje mere i sa koliko naprezanja država priprema svoje oružane snage za rat. Budžet koji se potroši samo za izdržavanje trupa u miru neproduktivno je trošenje državnog novca i narodne imovine.

Na taj način smo istakli da je potreban veliki vojni budžet, naročito ako se ima u vidu da savremeni ratovi koštaju neuporedivo više od ranijih zbog široke primene tehnike. Mogu nam opravdano reći da su i pre svetskog rata svi generalštabovi istupali sa sličnim zahtevima za povećanje vojnog budžeta, pa su se države gušile pod teretom onog danka koji su generalštabovi, zbog međusobne konkurencije, tovarili na njihova pleća.

Mi ovo potpuno prihvatamo i pridružujemo se onim ministrima i političarima Austro-Ugarske koji su ukazivali Konradu da *vojni budžet,* pored zadovoljavanja vojnih uslova, mora uvek da se *usklađuje sa uslovima ekonomskog života zemlje i njenim razvitkom.* Ako se rat gubi zbog toga što je prenapregnuta ekonomska moć zemlje, onda taj gubitak može da otpočne još i pre početka rata zbog velikog vojnog budžeta, čija težina ne odgovara platežnoj moći stanovništva, i zbog toga što on nije u skladu sa privrednim razvitkom zemlje.

Napred su navedeni dokazi za ovo što smo rekli, pa smo i brojkama pokazali da je Austro-Ugarska bila na granici svoje finansijske moći, te se na njena pleća nije mogao natovariti onaj »veliki program« koji je predlagao načelnik generalštaba. Objašnjenje takvih Konradovih planova dali smo više puta, pa ćemo ih ovde samo ponoviti: načelnik generalštaba nije poznavao, niti je hteo da upozna ekonomsko stanje zemlje, a nije smatrao ni da je obavezan da ga ocenjuje; on je svoje zahteve zasnivao samo na ratnim potrebama, na primeru drugih zemalja, čije je stanovništvo snosilo teret povećanih vojnih budžeta. Političari dunavske carevine bili su u pravu, a bio je u pravu i stari Habsburg, kad su ukazivali Konradu da je potrebno uzimati u obzir finansijsku moć monarhije i da je ta moć u drugim zemljama veća nego u državi na obalama Dunava. *Vojni budžet mora da odgovara privrednom razvitku zemlje, i to treba da bude dobro poznato savremenom generalštabu.* Čuli smo duhovito upoređenje »operativca«, tj. generalštaba, sa »zelenašom«, čovekom koji, štiteći svoje interese, postavlja teške zahteve. Smatramo da će se »razuman« zelenaš, pre nego što da pare na zajam, uvek raspitati o platežnoj moći onoga kome ih daje i koji će biti dužan da mu ih vrati, a i interes treba da je u skladu sa platežnom sposobnošću dužnika. U suprotnom, može se desiti da dužnik ne bude u stanju da vrati dug, pa može i da objavi bankrotstvo. Ne preporučujemo savremenom generalštabu da bude »zelenaš — derikoža«, da svojoj državi postavlja zahteve koji prevazilaze njenu ekonomsku moć. Ako je strategija, prema Klauzevicu, »bankarska kuća«, onda je danas, pre svega, potrebno dobro poznavati *ekonomiku* pa da se bude dobar bankar.

Mi ovde ne navodimo bilo kakve procentualne odnose vojnog budžeta prema opštem, jer smatramo da oni nisu izraziti pokazatelji. Visok procenat u tim odnosima u zemlji sa jakom ekonomikom još ne označava prenaprezanje zemlje; da bi se o tome doneo sud, treba uvek uzimati u obzir platežnu moć stanovništva.

Napred smo spomenuli *budžetsko brojno stanje vojske.* Moramo tome dodati i *budžetsko brojno stanje ratne mornarice,* a takođe i *ratnog vazduhoplovstva,* ako je ono poseban vid oružanih snaga.

Poznato je da je pre svetskog rata budžetsko brojno stanje vojske određivano u visini 1% od ukupnog stanovništva zemlje. Smatralo se da je država u stanju da, u skladu sa svojom ekonomskom moći, u miru izdržava oružane snage takvog brojnog stanja. Posle svetskog rata taj procenat je smanjen, što se, naravno, objašnjava jedino ekonomskim rastrojstvom države. Engels je opravdano govorio: »Kao što to, na žalost, svi znamo, vojska i ratna mornarica... staju, ‚đavolski mnogo novaca'. Nikakve pacifističke ideje buržoaskih zemalja nisu ona snaga koja umanjuje brojnost njihovih oružanih snaga, nego samo baš taj ‚đavolski novac'«. Posle svetskog rata, sem ekonomskog potresa koji su pretrpele države, čak i pobedničke, na budžetsko brojno stanje oružanih snaga uticalo je i poskupljenje izdržavanja savremene vojske usled velike primene tehnike u njoj.

Zato danas svuda vidimo smanjenje budžetskog brojnog stanja oružanih snaga, koje se određuje svakojakim pregovorima, planovima i konferencijama o razoružanju.

Jednom rečju, *u vojnim budžetima* vidimo težnju za sprovođenjem *režima štednje,* što se opravdano može priznati kao pravilno. Zdrav režim štednje sastoji se u usvajanju pravilne organizacije oružanih snaga i takvog odnosa osnovnih elemenata u njima koji bi bio u skladu sa zadacima tih snaga. Ne možemo ovde detaljno govoriti o tom pitanju, ali treba da istaknemo da u savremenim oružanim snagama svaki čovek treba da se ceni sa gledišta koliko je neophodan u miru kao kadar za vojsku u ratu. Ne treba dozvoljavati da postoje suvišna usta u ratu, a tim pre u miru. U tom pogledu mi smo pokazali mere koje je preduzimao načelnik austrougarskog generalštaba da bi pronašao ljude za formiranje novih jedinica, a naveli smo i njegove misli o povećanju budžetskog brojnog stanja vojske. Isto tako su izneti prigovori mađarskog premijera Tise o necelishodnosti povećanja formacijskog sastava čete za 5 ljudi u miru. Sve ovo nam govori o tome da savremena organizacija vojske treba da bude vrlo dobro promišljena, proračunata, jer staje »đavolski mnogo novaca . . . kao što to, na žalost, svi znamo«.

Jednovremeno nastaje pitanje i *o odnosu kopnene vojske i mornarice,* koje se kao crvena nit provlači u diskusijama o vojnom budžetu Austro-Ugarske, a koje se pred svetski rat postavljalo i u Nemačkoj, i u Rusiji, i u drugim zemljama, i nije ni danas izgubilo svoj značaj.

Mora se priznati da su bila pravilna izlaganja načelnika austrougarskog generalštaba, koji je ukazivao da se suviše mnogo novca troši na ratnu mornaricu, dok će se sudbina zemlje u ratu odlučivati na kopnu. Ovde nećemo da ponavljamo sve razloge koje je iznosio Konrad, jer smo ih već ranije naveli. U savremenim uslovima, a pogotovu posle pojave *ratnog vazduhoplovstva,* treba vrlo oprezno, tek pošto se prouče svi zadaci koje treba rešavati oružjem, odrediti pravilan odnos osnovnih elemenata oružanih snaga. Neophodno je da se tačno shvati kakav će u budućnosti biti odnos između »vidova«, kojih je za vreme Petra Velikog bilo dva, dok ih danas, za sada, mi imamo već tri. Ako uporedimo cenu koštanja tih »vidova«, videćemo »na žalost«, da ratna mornarica posebno staje »đavolski mnogo novca«, te njen razvoj treba da strogo odgovara onim zadacima koje će izvršavati. Luksuz nije dozvoljen . . .

»Rat ne nastaje iznenada, njegova priprema nije stvar magnovenja« — kaže Klauzevic. Rat košta novca, i njegova priprema se može ostvariti bez velikog naprezanja ekonomske snage zemlje u najkraćem roku. S obzirom na to, svi vojni planovi, ovi ili oni programi, sastavljaju se za niz *godina,* a u vojni budžet se unosi samo deo opšteg plana vojne izgradnje. Na koliko godina se može razvući

ovaj poslednji — reći će samo vlada, koja u potpunosti može da ima u vidu verovatnoću izbijanja rata za ovo ili ono vreme.

Sa ovim ćemo da završimo sa razmatranjem opštih osnova vojnog budžeta i preći ćemo na način njegove *razrade i odobravanja.*

Napred je istaknuto da je odobravanje budžeta i njegovo razmatranje spadalo u nadležnost predstavničkih tela i vrhovne vlasti države. Naravno da tako nije bilo samo u Austro-Ugarskoj.

Danas ne postoje suprotna mišljenja o tom pitanju, naročito otkako je proglašen princip da rat vodi država u celini.

»*Brojno stanje oružanih snaga* koje je neophodno imati u miru ili mobilnosti za rat *određuje politika za koju odgovara* imperijalna *vlada* ili vlada odgovarajuće kolonije sa samoupravom«. Tako danas jasno govori engleska Ratna služba. Opravdanost takve postavke nije potrebno dokazivati, jer je to, i bez našeg dokazivanja jasno svakome »aksiomatičaru«.

Rekli smo da je vojni budžet »finansijski izraz vojnog plana«. Pridavanje »finansijskog izraza« vojnom planu bila je dužnost ministarstva vojske u svim zemljama, a u Austro-Ugarskoj čak i tri ministarstva vojske. Ministarstvo vojske je branilo vojne budžete pred predstavničkim telima, kao organima koji su prema ustavu bili za to odgovorni.

Međutim u svim vojskama generalštab je pretendovao na prvostepenu ulogu pri sastavljanju budžeta, vodeći na tom području oštre borbe sa ministarstvom vojske. Videli smo te sukobe u austrougarskoj vojsci, čuli vatrene Konradove govore u odbranu njegovih »velikih« i drugih programa, njegove molbe za ostavku kao i druge odlučne korake. Znamo za Konradove molbe da mu se, izuzetno od ustavnih odredaba, odobri da brani budžet, ako ne sa odlučujućim glasom, onda bar kao stručnjaku i na istom nivou sa načelnikom pomorskog odeljenja. Setimo se da je načelnik generalštaba, pošto je uspeo da izdejstvuje naređenje Franca Jozefa da njegov program sasluša savet ministara, govorio o svome programu na tom savetu. Jednom rečju, generalštab je dokazivao da je potrebno da on najaktivnije učestvuje u sastavljanju, razmatranju i odbrani vojnog budžeta. Kao što znamo, u Nemačkoj je vojni budžet takođe sastavljao i sprovodio ministar vojske, te načelnik generalštaba nije uvek uspevao sa svojim predlozima o vojnoj izgradnji. Svima je poznata sudbina Ludendorfovog referata od 1912. godine o formiranju tri nova korpusa. Ministar vojske je, prema izjavi kancelara Betmana, smatrao da ne treba usvojiti predlog načelnika generalštaba, te su baš ta tri korpusa nedostajala na Marni.

U svakoj vojsci smo zapazili borbu za vojni budžet ne samo u vladinim organima već, pre svega, u ministarstvu vojske. Generalštab je svuda nastupao sa »svojim« programom vojne izgradnje, pa

ga je čak izražavao i u brojkama — kao što smo videli na primeru austrougarskog generalštaba.

Jasno je da se ne može ni zamisliti negiranje svakog učešća generalštaba u sastavljanju vojnog budžeta. »Mozak vojske« to treba i da ostane. Generalštab ne samo da može već i mora da podnosi sve osnovne predloge za vojni plan. Ali nije njegova dužnost da detaljno razrađuje ekonomsku bazu ratnog plana, da daje njegov finansijski okvir, jer to spada u nadležnost ekonomskih organa vojne uprave, drugim rečima, pređašnjeg ministarstva vojske. Naravno, nama odmah mogu reći da se takav rad generalštaba svodi na pređašnje »fantaziranje«, na građenje »kule od karata«, na igru »razbojnika i vojnika«. Tako je bilo, a tako će i biti, ako generalštab u svojim osnovnim pretpostavkama ne bude uzimao u obzir ekonomsku moć zemlje, ako ne bude stvarao »realne« programe, ako ne bude smatrao da je obavezan da razmatra privredni život zemlje. Mi smo i ranije upozoravali na opasnost takvih zastranjivanja, a sada ćemo samo ponovo kazati da takav rad savremenog generalštaba ne priznajemo.

Smatramo da je njegova obaveza da dâ impuls vojnom budžetu, koji će do detalja razmotriti privredni organi, pri čemu će, u procesu tog razmatranja, biti unesene ove ili one ispravke u saglasnosti sa generalštabom. U konačnoj formi vojni plan dolazi na razmatranje u vladine organe, a podnosi ga organ ili lice iz vojne uprave koji su, prema ustavu, pred vladom za to odgovorni.

Ne vidimo da je potrebno da načelnik generalštaba učestvuje u odbrani vojnog budžeta u vladinim organima, kao što je to tražio Konrad, jer pri normalnom stanju stvari u samoj vojnoj upravi, lice koje brani vojni budžet treba da ga brani onako kako bi to činio i sam načelnik generalštaba. Naravno, ako već u samoj mašini vojne uprave budu škripali točkovi, ako između generalštaba i privrednih organa uprave bude neprekidnih sukoba, onda će generalštab, možda, i morati da brani svoje pojedine postavke, ali u principu ne treba da ističe svoj pregled vojnih troškova, svoj »veliki« ili neki drugi program.

Nikad ne treba zaboravljati da »ratna veština nije osnov politike«, da vojni budžet nije čisto vojna stvar, već i politička, a pre svega ekonomska. Čuli smo kako su ministri Austro-Ugarske zahvaljivali načelniku generalštaba za »njegove« programe, zadržavajući pravo da ih usvoje ili ne, i time mu stavljali do znanja da je to pre svega stvar vlade, a ne generalštaba. »Mozak vojske« ne treba da se širi izvan svoje lobanje.

Sa ovim ćemo završiti naše kratko izlaganje o uticaju ekonomske moći na rat. Ne znamo da li smo uspeli da jasno sagledamo sav značaj tog uticaja, ali ga je znatno pre nas sagledao Engels.

Engels kaže: »U kom stepenu vođenje rata zavisi ... od proizvodnih snaga i sredstava za saobraćaj, sopstvene duboke pozadine kao ratišta, to nam može danas objasniti ... svaki revnostan podoficir.«*)

»Jednom rečju«, — nastavlja on — »ekonomski uslovi i sredstva su svuda i uvek ono što ,sili' pribavlja pobedu, bez koje ona prestaje da bude sila, i onaj ko bi hteo da izvrši reformu ratne veštine, rukovodeći se suprotnim gledištem ... taj ne bi mogao da dobije ništa drugo sem batina ...«*)

*) Vidi: Engels, *Izabrana vojna dela* I, izdanje »Vojnog dela«, 1953, str. 17. — Prim. red.

Knjiga III

GLAVA VI

SPOLJNA POLITIKA I RAT

Vrednost iskustava imperijalističkog rata. — Značaj teorije za kritiku. — Klauzevic »stručnjak«. — Klauzeviceva teorija o spoljnoj politici i ratu. — Odstupanja Moltkea starijeg. — Moltke stariji izopačava Klauzevica. — »Duh rata«. — Moltkeovi sledbenici. — Konrad o spoljnoj politici i ratu. — Politički stav Konrada. — Određivanje ciljeva politike i osnove za to. — Romantizam generalštabova i realna mišljenja diplomata o politici evropskih država. — Uloga generalštaba u određivanju političkih ciljeva. — Karakter politike i njen uticaj na rat. — Konradovo gledište na karakter politike. — Imperijalizam i karakter njegove politike. — Generalštab i diplomati uoči svetskog rata. — Odbrambena politika. — Diplomatski uspeh. — Lenjinova definicija imperijalizma; protiv teorije »ultraimperijalizma«. Suština rata kao društveno-političke pojave. — Uspeh u ratu i njegov značaj. — Razmere rata. — Strah od rata. — Odgovornost za rat. — Opravdanost rata. — Klasifikacija ratova (napadački i odbrambeni). — Mering i Lenjin o pravednom odbrambenom ratu. — Svetski rat sa gledišta pravednosti. — Revolucionarni rat. — Preventivni rat. — Zavojevački rat. — Ratne parole. — Trustifikacija rata. — Rat i međunarodno pravo. — Nestajanje rata.

U prethodnim poglavljima prikazali smo čitaocu sliku istorijskih događaja u predvečerje svetskog rata. Svesni smo da je slika nepotpuna, jer ima još mnogo dokumenata koje nismo iskoristili, a ima ih koji još nisu ni objavljeni i nalaze se u državnim arhivima zemalja učesnica rata ili u ličnim arhivima pojedinih učesnika ovih događaja. Najzad, još nam ni svi učesnici nisu otvoreno izneli osećanja i razmišljanja koja su ih obuzimala pred nastupajuću ratnu buru.

Izgleda da još nije vreme da se učine bilo kakvi zaključci o onim istorijskim danima koje smo se trudili da opišemo manje-više detaljno. Ipak, mi mislimo da bi bilo pogrešno tako zaključiti zbog toga što smatramo da je korišćenje iskustava koja su nam najbliža, po vremenu najdragocenije za naš svakodnevni život. U svojoj literarnoj delatnosti mi nismo nikada ni postavljali druge ciljeve.

Svaki vojni rukovodilac dobro zna da situacija nije nikada potpuno jasna i da uvek treba računati sa nepoznatim činiocima. Ali, to ne sprečava ni jednog vojnika da donese odluku. Isto tako i na literarnom polju često puta mrak okružava onoga ko ulazi u njega;

što je manje uzorano to polje, što je više nalik na ledinu, utoliko se na veće teškoće nailazi pri njegovoj obradi. Ali, to ipak ne znači da će na kraju biti neuspeh, jer izvesno iskustvo i vidovitost omogućavaju da se i u mraku stvari vide manje-više jasno.

Ako bismo smatrali da u datom momentu svoja zapažanja još ne možemo zasnivati na iskustvima imperijalističkog rata, onda nam postaje potpuno nerazumljivo kako je, na primer Klauzevic mogao da izgradi svoju teoriju rata na iskustvima iz Napoleonovog doba. Međutim ta teorija, stvorena njegovim umom, toliko je iscrpna da ni do danas nije izgubila svoju vrednost. Mi nipošto ne mislimo da upoređujemo sebe sa filozofom rata, a naveli smo ovaj primer samo kao dokaz da putevi upoznavanja rata na osnovu iskustava iz ne tako davne prošlosti nisu zabranjeni ni savremenom istraživaču.

Istorijski materijal naveden u prethodnim poglavljima u suštini je toliko jasan da bismo mogli prekinuti pisanje i prepustiti čitaocu da sam, na osnovu tog materijala, stvori svoj sud o ratu i spoljnoj politici. Takav savet dajemo svakome ko se bude odlučio da to uradi, a nadamo se da će on na sva pitanja koja se pojave naći odgovor u ovoj ili onoj istorijskoj činjenici.

Ako smo se ipak odlučili da produžimo naše izlaganje, onda je to jedino zbog toga što želimo da iznesemo naše mišljenje o generalštabu i diplomatiji, a daleko smo od namere da ga bilo kome naturimo. Onaj koga ovo interesuje možda će i pročitati, onome, pak, kome to nije potrebno, savetujemo da zatvori knjigu i da se sam snađe u istoriji Evrope u predvečerje svetskog rata.

Hteli bismo da ukažemo na korišćenje teorijskih postavki pri kritičkoj analizi istorijskih primera. Čuli smo mišljenja da je naša prva knjiga pretrpana citatima i želju da mi sami damo teoriju o ovom ili onom pitanju, a da se ne pozivamo ili oslanjamo na ovog ili onog klasika vojne ili političke misli.

Ipak, »nemoguće je da kritika bez pomoći razumne teorije uopšte dođe dotle da postane poučna« — opravdano kaže Klauzevic i ukazuje da »rezultate teorije kritika ne sme nikad upotrebljavati za merilo, kao neke zakone i norme, već samo kao ono što treba da budu, kao oslonac za donošenje suda; takav isti značaj oni imaju i za praktičara«.*)

Teoretske postavke ovog ili onog klasika nisu za nas ni norme ni zakoni, te nemamo nameru da se njima slepo klanjamo, već ih koristimo kao osnovu za naša razmišljanja, a spremni smo da i njih podvrgnemo kritici, ako to zahteva istorijska objektivnost.

Prema tome, smatramo da i u ovoj knjizi treba da uvedemo čitaoca u teoriju ovog ili onog pitanja koje smo dodirnuli.

Ovde ćemo se ponovo pozivati na teoriju Klauzevica, a da to ne bi bilo čudno, smatramo da je potrebno da unapred skrenemo pažnju na naš put. Na ovo nas podstiče metod izlaganja teorije koji je blizak

*) Vidi Klauzevic, *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 119 i 120. — Prim. red.

monističkom shvatanju rata ovog velikog filozofa rata. Mogu da nas optuže zbog »dečije« naklonjenosti prema Klauzevicu, zbog zloupotrebe njegovih misli, koje danas neki ne smatraju naročito ubedljivim. U našoj vojnoj literaturi možemo da naiđemo na mišljenja o Klauzevicu kao o »stručnjaku«, sa svim zaključcima koji danas proizilaze iz ovog nadimka. Nije nam ni na kraj pameti da filozofu rata pripišemo naše savremene pojmove o pojavama u ratu i metod njihovog saznanja, ali moramo potpuno objektivno ukazati da njegove ideje nisu ni danas izgubile svoju svežinu. Besmrtno delo Klauzevica čitali su sa velikim interesovanjem i osnivači marksizma Marks i Engels, pri čemu je Engels smatrao Klauzevica »najvećom zvezdom«. Govoreći o politici i ratu, Lenjin je dao i ocenu ovom filozofu ratne veštine. — »U odnosu na rat« — pisao je Lenjin — »osnovna postavka dijalektike jeste: rat je nastavak politike drugim, naime nasilnim, sredstvima. Tako je to formulisao i Klauzevic, jedan od velikih pisaca iz oblasti vojne istorije, čije je ideje razvio Hegel. Marks i Engels uvek su imali baš takvo mišljenje«.

Iz teoretskih postavki Klauzevica, koje ćemo kasnije izneti čitaocu ovoga dela, biće i bez dokaza očigledno koliko je hegelijanac bio blizak monističkom shvatanju rata kao društvene i socijalne pojave.

Najzad, mi ćemo morati da govorimo o Klauzevicu još i zbog toga što su njegovo ime uveliko koristili kako načelnici generalštabova, tako i diplomati, da bi dokazali opravdanost svojih gledišta. Teoretske postavke Klauzevica, ako ne u potpunosti, ono bar u izvodima, ponekad u netačnom tumačenju, ali stalno, imale su svoje mesto u glavama buržoaskih stratega i diplomata u predvečerje svetskog rata.

U prvoj knjizi našeg dela mi smo ukratko govorili o spoljnoj politici i njenom uticaju na vojnu delatnost. Istakli smo da putevi spoljne politike proističu iz unutrašnjih odnosa u državi. Najzad, tamo smo ukazivali i na to da se svi odnosi, kako unutrašnji tako i spoljni, baziraju na ekonomskim odnosima.

U toj knjizi smo dosta detaljno izneli spoljnu politiku Evrope, a ponajviše Austro-Ugarske, uoči svetskog rata. U isto vreme, radi tog pitanja, mi smo detaljno proučili dokumenta načelnika austrougarskog generalštaba Konrada, a usput i načelnika drugih generalštabova evropskih vojski.

Videli smo Konradove referate u kojima je on, osim konkretnih zaključaka o međunarodnoj situaciji, nabacivao i čisto teorijske postavke o uzajamnoj vezi politike i strategije, o ovom ili onom pravcu politike monarhije. Za sada se nećemo upuštati u to da li je opravdano sastavljanje takvih referata, jer ćemo to učiniti na odgovarajućem mestu, i pri tome izneti uzroke koji su Konrada na to primorali. Za nas su, pak, ovakva njegova teorijska razmatranja dragocena, ukoliko možemo da ih koristimo za zaključke.

Naša namera je bila da čitaocu predočimo sliku života, sliku odnosa koji su se stvarali između generalštabova i diplomatije ne samo na obalama Dunava nego i u drugim evropskim prestonicama.

Zato smo ponekad detaljno iznosili i manje zaključke, ali, po našem shvatanju, karakteristične činjenice. Čitaocu je prikazano više ne samo vojnih rukovodilaca već i predstavnika spoljne politike. Upoznavali smo ga sa sitnim sporovima, sukobima mača i diplomatskog pera. Sada ćemo, izbegavajući ponavljanja, pokušati da proanaliziramo prikupljeni materijal.

Kao što smo to napred ukazali, Klauzeviceva teorija o spoljnoj politici i ratu bila je dobro poznata ne samo načelnicima generalštabova nego i diplomatiji. Ali, treba reći i to da od formalnog poznavanja do stvarnog shvatanja teorije postoji »udaljenost ogromnih dimenzija«.

Klauzeviceva postavka: »*Rat je produženje politike drugim sredstvima*«, koju je pozajmio od Bilova, može se uporediti sa kraćom melodijom iz vergla. Zavisno od toga koliko je dobar sam instrumenat, ko i kako je vrteo ili vrti njegovu ručicu, mogli smo čuti ovu ili onu teoriju, izgrađenu na mislima filozofa rata, naravno, individualno obojenu. Koliko je dobro ovo naše upoređenje videće se iz daljeg izlaganja.

»Politika se, dakle, povlači kroz ceo ratni akt i vrši trajan uticaj na njega, ukoliko to dopušta sama priroda sila koje u njemu eksplodiraju ... On nije samo politički akt, već pravi politički instrument«.

Tako je učio Klauzevic. I danas nijedan vojni rukovodilac koji logično misli ne bi mogao da se usprotivi ovom učenju. I stvarno, nijedan načelnik generalštaba nije ni pokušao da se suprotstavi ovim postavkama, ali smo ipak videli njihove sporove sa ministrima inostranih poslova, koji su dovodili do međusobnog prikrivenog nezadovoljstva, do uzajamnih optužbi i nepoverenja, pa čak i do podnošenja ostavki.

Tačno je i to da često i danas vidimo kako se razmimiolaženja zasnivaju na ličnim ponekad dosta ništavnim neslaganjima; ali katkad se suprotna mišljenja baziraju i na principima. Tako je to bilo i u Austro-Ugarskoj, gde nije samo lična netrpeljivost Erentala prema Konradu išla u prilog neprijateljstva ova dva državnika, nego su razmimoilaženja proisticala i iz principijelnih shvatanja politike i rata.

Čuli smo kako su Konrad, Moltke mlađi, pa i drugi njima savremeni vojni rukovodioci, sa žaljenjem priznavali da rat zavisi od politike, a istovremeno se starali, koliko je to bilo moguće, da ovu odvoje od rata. Tako je bilo ne samo u danima koji su prethodili svetskom ratu već i u doba Moltkea starijeg.

U prvoj knjizi našeg dela dosta smo govorili o neslaganjima između Moltkea starijeg i Bizmarka i o borbi koju je ovaj poslednji vodio sa »polubogovima« sa obale Špreje. Nećemo to ovde da ponavljamo, samo ćemo ukazati na to da je na temelju tih nezdravih odnosa Moltke stariji izvrtao teoriju Klauzevica.

Moltke piše: »Rat je, prema rečima Klauzevica, produženje politike drugim sredstvima ... *Politika je, na žalost, nerazdvojna od strategije, ona koristi rat da bi postigla svoje ciljeve i ima presudan*

uticaj na njegov početak i svršetak, a pri svemu tome zadržava pravo da u toku rata poveća svoje zahteve ili da se zadovolji malim uspehom«.

O ovome su sa žaljenjem često govorili načelnici generalštabova raznih evropskih zemalja. U Nemačkoj je sinovac kopirao svoga strica, čuvši od njega lično takve žalopojke. Konrad i drugi načelnici generalštabova više su naginjali teoriji nemačkog feldmaršala nego teoriji nemačkog filozofa rata.

Treba podvući da je o tom pitanju u glavi načelnika austrougarskog generalštaba postojao onaj isti dualizam karakterističan za monarhiju na obalama Dunava. U svojim teorijskim pretpostavkama uz referate, analizirajući uticaj politike na ratnu veštinu, Konrad je u suštini dolazio do postavki Klauzevica. Ukazujući više puta da se politika odražava ne samo na konkretnu za rat na određenom frontu nego i na celokupnu pripremu za ma koji rat, načelnik austrijskog generalštaba je iznosio istinu da je i sam rat politika. To je za Konrada bio razlog da duboko uđe u politiku, iako je tvrdio da je potpuno apolitičan.

Na taj način, u suštini stvari i nije moralo biti razmimoilaženja i neslaganja u radu vojnih i diplomatskih kolega državne mašine Austro-Ugarske, pa i drugih zemalja. Pa ipak, ona su postojala i čitalac ovog dela mogao je to jasno uočiti.

Ako je Moltke stariji uočavao »odlučujući uticaj« politike na rat, na njegov početak i kraj, to je bio samo izvestan ustupak politici.

Rat je takva pojava društvenog života koja, iako služi samo da bi se postigli politički ciljevi, ipak, kao nasilje, ima svoje sopstvene zakone, svoj »duh«, svoju prirodu. Zbog toga politika ne sme da preduzme ništa što bi bilo u suprotnosti sa prirodom rata.

Smatrajući da je uticaj politike na rat »neodređen«, stari nemački feldmaršal je učio svoje sledbenike: »Strategija može da teži samo višem cilju, koji se može postići raspoloživim sredstvima. Na taj način ona će da doprinosi uspehu politike, imajući u vidu njen cilj, ali će u vojnom pogledu, prema mogućnostima, ostati samostalna u svojim dejstvima. Politika ne treba da se meša u operacije«.

»U tom smislu« — nastavlja Moltke — »u svojim pismima o taktici Miflingu izjašnjava se i general fon Klauzevic. Zadaci i pravo ratne veštine u odnosu na politiku uglavnom se sastoje u tome da se odbace zahtevi suprotni duhu rata i greške u primeni tehničkih sredstava, proistekle iz njihove nevešte upotrebe. Jer, u ratu se treba rukovoditi uglavnom vojnim razlozima, a političkim samo ukoliko ne zahtevaju nešto što je nedopustivo sa vojnog gledišta. Vojskovođa nikad ne treba da se rukovodi isključivo političkim pobudama, već u prvi plan mora da postavlja uspeh u ratu. Na koji će način politika iskoristiti pobede ili poraze, to se vojskovođe ne tiče, to je isključivo stvar politike«.

Pošto se pozvao na autoritet Klauzevica, Moltke je istakao u prvi plan »duh rata«, njegovu prirodu, i na tome je izgradio svoju teo-

riju »nezavisnosti« rata i politike. Ovu vrlo privlačnu postavku generalštab je, kao što smo to napred videli, u velikoj meri iskoristio u svim zemljama. Odavde proističe i borba za vlast generalštaba u oblasti politike i oni surovi zahtevi koje je strategija postavljala diplomatiji. Mi smatramo da je nepotrebno ponavljati sva razmišljanja Konrada, pa i drugih načelnika generalštabova, da bismo pokazali do koje su mere oni budno čuvali rat i njegovu »prirodu« od invazije politike. Kasnije ćemo videti da su zahtevi generalštaba išli tako daleko da se čak i politika zasnivala na vojnim odnosima među državama.

Da bismo se snašli u tom pitanju, moramo se vratiti izvornom materijalu — teoriji Klauzevica.

Pošto je utvrdio da je rat »politički akt«, Klauzevic izvodi zaključak: »Rat pod svim okolnostima moramo da zamišljamo ne kao nezavisnu stvar, već kao politički instrument; samo sa ovom predstavom je moguće da ne padnemo u protivrečnost sa celokupnom ratnom istorijom.«*)

Pošto je ukazao da državnik i vojskovođa »treba da ga (rat — *B. Š.)* pravilno shvati, da ga ne smatra ili ne napravi nečim što on po prirodi odnosa ne može da bude«, starac-filozof ponovo podseća da je »rat produženje političkih odnosa, njihov nastavak drugim sredstvima.«*)

»Što kod rata ostaje još njemu svojstveno« — nastavlja on — »odnosi se samo na prirodu njegovih sredstava. Ratna veština uopšte, a vojskovođa posebno u svakom pojedinom slučaju mogu zahtevati da pravci i namere politike ne dođu u protivrečnost sa ovim sredstvima. A ovaj zahtev zaista nije mali, pa ma koliko on u pojedinim slučajevima i uticao na političke namere, treba to ipak uvek shvatiti samo kao modifikaciju istih; jer, politička namera je svrha, rat je sredstvo — a sredstvo bez svrhe ne može se nikad zamisliti.«**)

Klauzevic vrši analizu šta bi se dogodilo ako bi rat »od trenutka kada ga politika izazove, stupio na njeno mesto, kao nešto što od nje nimalo ne zavisi«. U takvom slučaju »potisnuo bi je i samo bi sledovao svojim sopstvenim zakonima, kao što mina kada eksplodira nije više sposobna ni za kakav drugi pravac i usmeravanje do za onaj koji joj je dat pripremnim uređajem. Tako je stvar do sada zaista i zamišljena, kad god bi nesklad između politike i ratovanja doveo do teorijskih razlikovanja u pogledu načina. Samo to nije tako, i ova je predstava u osnovi pogrešna.«**)

Na drugom mestu Klauzevic kaže: »Rat se ne može nikad odvojiti od političkih odnosa, i ako se ovo ma gde i desi teorijski, prekinuće se, tako reći, svi konci samih odnosa i ostaće samo jedna stvar besmislena i besciljna.«*)

»Da političko gledište potpuno prestane sa početkom rata, moglo bi se zamisliti samo kad bi ratovi iz čistog neprijateljstva bili borba na

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu,* izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 55. — Prim. red.

**) *Ibid.*, str. 53, 54.

život i smrt; ovakvi kakvi su, oni su samo odraz same politike... Potčinjavanje političkog gledišta vojničkom bilo bi paradoksalno, jer politika je majka rata ...«*)

»Jednom rečju« — izvodi zaključak Klauzevic — »ratna veština na svome najvišem stanovištu postaje politika, ali, naravno, politika koja umesto da piše note, bije bitke«.*)

Ova ukratko prikazana Klauzeviceva teorija, uzeta iz njegovog dela »O ratu«, govori dosta ubedljivo o tome da rat nije nešto samo za sebe, i makar kako da je osobita njegova priroda, njegov duh, ipak se politika ne može podrediti toj prirodi, jer u tom slučaju »ostaće samo jedna stvar besmislena i besciljna«.

Smatrali smo za potrebno da mišljenja oba ova vojna autoriteta citiramo da ne bismo svojim tumačenjem izopačili njihove misli i tako postali neubedljivi.

Militarizujući politiku, ako se tako možemo izraziti, Moltke stariji je svojim sledbenicima ostavio u nasleđe borbu za čistotu »duha rata« i na taj način izopačio samog Klauzevica. Dok je Klauzevic smatrao da ratna veština u svojoj kulminaciji postaje politika, dotle je, suprotno ovome, nemački feldmaršal isticao postavku da se »u ratu treba rukovoditi uglavnom vojnim razlozima, a političkim samo ukoliko ne zahtevaju nešto što je sa vojnog gledišta nedopustivo«.

Načelnici generalštabova koje smo ocrtali u prethodnim poglavljima dobro su usvojili pravo kontrole nad politikom, i tvrdeći da se uopšte ne mešaju u politiku. Istina, Moltke mlađi se izvinjavao Konradu što je bio slobodan da nabaci neke političke stavove, smatrajući da može svoje misli poveriti samo »prijatelju«. Posle smrti Moltkea mlađeg, njegov »prijatelj« je »opravdao« poverenje na taj način što je objavio skrivene misli bivšeg načelnika nemačkog generalštaba.

Napred smo naveli da je Konrad u svojim teorijskim postavkama priznavao prevlast politike nad strategijom, pa je smatrao da politički principi duboko prodiru u stvar rata. Neki drugi načelnici generalštabova nisu hteli da o tome otvoreno iznose mišljenja, nego su se samo ponekad kradom žalili na politiku, priznajući da je, na žalost, nemoguće odvojiti rat od nje.

Načelnik austrougarskog generalštaba je u svom radu bio sledbenik Moltkea starijeg, i ne samo da je sigurnom rukom povlačio političku liniju bečkim diplomatima, nego ju je obrazlagao polazeći od prirode rata. Istina je i to da je on ponešto isticao i iz oblasti ekonomike, ali je to bio samo paravan, dok je u suštini iznad svega carovao duh rata.

Jednom reči, Konrad se nije ograđivao od politike, nego je ulazio u nju čitavim svojim bićem. U suštini ne bi trebalo da mu na tome zameramo, samo kada bi njegove pretpostavke u tom pogledu bile pravilne. Načelnik austrougarskog generalštaba nije video druge mo-

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 521, 523, 524.

gućnosti da bude na dobrom putu u svom radu osim da održava tesne veze sa ministrom inostranih poslova. Njegovi referati rečito svedoče o tome koliko je predstavniku generalštaba bila strana apolitičnost.

Smatrajući da je politika osnova rata, Konrad nije bez razloga mislio da je neophodno da se udubi i u detalje spoljne politike Austro-Ugarske.

»Svaki rat treba shvatiti, pre svega, prema onakvoj verovatnoj prirodi njegovog karaktera i njegovih glavnih crta kakve proizilaze iz političkih veličina i odnosa«.

Tako uči Klauzevic, a njega verno sledi Konrad, podvrgavajući detaljnoj analizi austrougarsku spoljnu politiku koja je, prema njegovom potpuno pravilnom sudu, proisticala iz unutrašnjih odnosa na obalama Dunava.

Vojnička ruka je više puta ocrtavala konture i ciljeve te politike i uopšte imala svoj određeni politički stav. Smatramo suvišnim da se upuštamo u posebnu analizu tih ciljeva, pošto su napred dosta detaljno izloženi.

Zaustavimo se na pitanju na osnovu čega je generalštab određivao te političke ciljeve.

Pošto je potpuno opravdano isticao da država mora da ima relativno ustaljenu političku liniju, sračunatu na niz godina, Konrad je ovu liniju određivao bitnim interesima države, proisteklim iz njenih geografskih, etnografskih i kulturnih osobenosti. Svemu tome on je dodavao i ekonomsku konkurenciju drugih zemalja, ali se ograđivao, govoreći da u toj oblasti nauke nije naročito jak, te je zbog toga neophodan zaključak posebnih stručnjaka.

Ako se uzmu u obzir osobenosti strukture Austro-Ugarske, kao državne formacije, a pri tom se imaju u vidu i centrifugalne sile njenih nacionalnosti, onda je, nesumnjivo, borba ovih nacionalnosti unutar države i njihova težnja da se odvoje od monarhije najviše privlačila pažnju načelnika generalštaba. Osnovni uzroci svega ovoga — što je Konrad gubio iz vida — bili su ekonomski odnosi, porast proizvodnih snaga, kako kod pojedinih nacionalnosti u monarhiji, tako i kod onih koje su bile srodne ovima, ali se nisu nalazile u njenom sastavu. Čuli smo da je Konrad smatrao da su Nemci nosioci »visoke kulture«, pozvani da je prenesu Slovenima. Njegov drug iz Berlina, Moltke, govorio je o predstojećoj borbi slovenstva i germanstva kao o sudaru dve kulture. Jednom reči, posledice o kojima je razmišljao generalštab prikrivale su osnovne uzroke borbe, a odatle je i poticalo shvatanje o stvarnim političkim ciljevima države, koje nije baš uvek bilo pravilno. Ako se još negde i može uočiti manje-više pravilno određivanje političkih ciljeva države, onda je to slučaj u izveštaju ruskog pomorskog generalštaba, koji je otvoreno izjavio da je težnja Rusije da osvoji moreuze izazvana baš ekonomskom konkurencijom.

Dok je romantizam bio svojstven predstavnicima generalštaba, dotle su neki buržoaski diplomati ispoljavali pravilnije shvatanje o ekonomskoj borbi država Evrope, o borbi za tržišta u kojoj su one

bile angažovane u početku XX veka. U tom pogledu treba odati priznanje Erentalu, koji je obuzdavao Konrada — romantičara u vojnoj uniformi. Pa i neki drugi diplomati su sa više razumevanja prilazili određivanju političkih ciljeva države nego predstavnici njihovih generalštabova.

Osnovu svih društvenih odnosa činila je i čini ekonomska borba, koja se vodi kako unutar država tako i izvan ovih. Na toj osnovi se formiraju razne grupacije — klasne, nacionalne itd. Baš tu ekonomsku nadgradnju načelnici generalštabova su smatrali najvažnijim ciljem, čije je ostvarivanje zahtevalo primenu oružane borbe.

Istina je, to moramo da podvučemo, da je ponekad i Konrad bio sklon da putem ekonomskog zbližavanja uredi spoljne odnose sa Srbijom i Crnom Gorom. To nije bila njegova ideja, ali se on katkad s tim slagao. Pa ipak, čim bi situacija na Balkanu postala složenija, načelnik generalštaba se ponovo okretao ratu.

Konradu i njegovim kolegama u drugim zemljama na ovaj ili onaj način je bilo jasno da je rat ozbiljna pojava, da se vodi da bi se postigli važni politički ciljevi, da je nesigurna stvar, te da priprema za njega zahteva ogromne napore zemalja.

Dok se, kako izgleda, Moltke mlađi, kao i drugi načelnici generalštabova, starao da se ne meša u određivanje političkih ciljeva, smatrajući to prerogativima vrhovne vlasti i diplomatije, dotle je Konrad u tome išao dalje, i ne samo ulazio u analizu stavova spoljne politike, nego i odlučno ocrtavao njegov put. Ako se samo prisetimo njegovih referata sa detaljnom analizom spoljne politike, ako pogledamo njegovu prepisku sa Moltkeom, njegove razgovore sa vojnim izaslanicima stranih zemalja, njegova uputstva u političkom smislu svojim vojnim izaslanicima, onda možemo tvrditi da je načelnik austrougarskog generalštaba imao svoju političku liniju i, ne vređajući diplomate, možemo reći da ju je uporno sprovodio.

Napred je izloženo da je »priroda rata« gurala tim putem načelnika generalštaba sa obala Dunava.

Ako rat pripada politici, on će primiti i njen karakter. Čim ona bude veličanstvenija i moćnija to će biti i rat«.*)

Ove duboke Klauzeviceve, misli Konrad je samo formalno shvatio. Načelnik austrougarskog generalštaba razumeo je Klauzevica ipak na svoj način. Dok je filozof rata zahtevao da rat primi karakter politike, Konrad je, nasuprot tome, smatrao normalnim da politika dobije ovaj ili onaj karakter u zavisnosti od prirode rata.

Prema njegovom mišljenju politika je morala da se prilagođava zakonima rata i nije smela da traži od rata ma šta što bi protivurečilo njegovom duhu. Štaviše, trebalo je da politika olakša strategiju vođenja rata. Političke ciljeve treba određivati tek pošto se konačno usklade sa strategijom. Do ovakvih zaključaka dolaze profesionalni stratezi čak i danas, mada i ne treba govoriti da su takva shvatanja bila neodrživa već početkom XIX veka.

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu*, izdanje»Vojnog dela«, 1951, str. 522. — Prim red.

U tom smislu smo napred iznosili i druga mišljenja Klauzevica, koji je pokušavao da odredi u kojoj meri strategija može da menja političke ciljeve, ali ni u kom slučaju da ih diktira politici. Filozof nije imao nameru da iz toga zaključi da je rat u društvenim odnosima samom sebi cilj, kao što su to kasnije učinili Moltke stariji i njegovi sledbenici.

U prvoj knjizi našeg dela došli smo do zaključka *da karakter rata određuje unutrašnja politika* i da iz nje proističe i spoljna politika države. Politika je odraz porasta proizvodnih snaga same države.

Konrad, na izgled, kao da je pravilno postavio stvar kada kaže da politika treba da se zasniva na geografskim, etnografskim i kulturnim osobenostima određene državne formacije. Ali, baš to on ne stavlja u temelje politike. Načelnik generalštaba izjavljuje: *Odnos vojnih snaga jeste osnova svake realne politike«*, i to ponavlja mnogo puta i na razne načine.

Mi ćemo na odgovarajućem mestu detaljnije govoriti o vojnim temeljima spoljne politike, a sada ćemo samo ukazati na to da se moć jedne države ne određuje samo njenim vojnim snagama. Istina, one čine značajan faktor u ratu, ali, ukoliko je rat politički akt, on se baš i bazira na političkim činiocima, a ne samo na vojnim.

Rat određuje karakter politike: i najveštija politika će biti tučena ako se ne postigne uspeh u ratu, ako se ispostavi da je vojska nespremna za njega. Krupni politički ciljevi se postižu samo ratom. To je melodija koju je slušao naš strpljivi čitalac u prethodnim poglavljima.

Kako su svi načelnici generalštabova, a Konrad posebno, smatrali da su i po svojoj funkcionalnoj dužnosti obavezni da budu na straži radi vojne gotovosti države, to su i postavljali svoje zahteve politici. Oni nisu prisvajali pravo da se mešaju u diplomatske pregovore, ali su smatrali da su čak i dužni da menjaju, pa čak i postavljaju ciljeve spoljnoj politici i da određuju njen karakter.

Zato smo i izneli Konradove pokušaje da dokaže da je pravilna samo agresivna i ofanzivna politika, da su ispravni njegovi predlozi o preventivnom ratu, njegov protest protiv uzdržljivosti i »odbranaštva« ministara inostranih poslova. Protiv takve »politike bez rata« protestovali su i vojni rukovodioci u Nemačkoj — Betmanovi savremenici — koji se još ni sada nisu razljutili i troše mastilo da bi dokazali tupoumnost berlinske diplomatije pred prvi svetski rat.

Nećemo ih slediti, nećemo se pridržavati Klauzeviceve formulacije: »Ako rat pripada politici, on će primiti i njen karakter«, i pošto priznajemo da rat zavisi od politike, mi ćemo ga smatrati istorijskom pojavom.

Konrad je takođe određivao i karakter spoljne politike Austro-Ugarske. Prema njegovom mišljenju samo je agresivna i ofanzivna politika bila ispravna. Drugi načelnici generalštabova bili su u svojim zaključcima oprezni, samo je ruski pomorski generalštab otvoreno

pokazao svoje lice, pa i u referatu Moltke — Ludendorf 1912. godine ukazuje se na to da jačem obliku vođenja rata — napadu — mora da odgovara i ofanzivna politika.

Kao protivteža takvoj politici isticana je, uglavnom od strane diplomata, odbrambena, uzdržljiva politika, politika »prikupljanja snaga« i najzad »politika bez rata«.

Lenjin nas je učio da »svaku epohu treba ceniti konkretno«; i stvarno, da bismo mogli reći da li su načelnici generalštabova ili diplomati pravilno odredili karakter politike kapitalističkih država, neophodno je da se osvrnemo na ne tako davnu prošlost.

Velike države Evrope, pa čak i Amerika i Japan, bile su već od 1898. godine zašle u *imperijalizam*.

Nećemo dokazivati pravilnost takvog zaključka, jer je to i bez našeg dokazivanja danas dobro poznato. Čak su i takve zemlje kao Austro-Ugarska, Rusija i Italija bile u zahvatu imperijalizma, a da i ne govorimo o Engleskoj, Nemačkoj i Francuskoj. Preplitanje ekonomskih interesa ovih zemalja, borba za tržišta, ugnjetavanje kolonijalnih i polukolonijalnih naroda — sve je to bilo karakteristično za politiku velikih država Evrope u predvečerje svetskog rata.

Razumljivo je da je njihova politika morala da ima *agresivan* karakter, »da teži ka moćnome«, kao što je to rekao Klauzevic. *Drugu politiku imperijalizam ne priznaje*. Drugim rečima, svaka velika država morala je da vodi ofanzivnu politiku, sukobljavajući se pri njenom sprovođenju sa istom takvom političkom orijentacijom druge, odnosno drugih zemalja.

Zato treba da istaknemo otvorene izjave Konrada o agresivnoj politici dunavske carevine. Drugo je pitanje da li je takvoj politici ona bila dorasla. Znamo da je Konrad glavne linije spoljne politike upravio na Balkan i Apeninsko poluostrvo. Ali dok je na Apeninskom poluostrvu politika Beča nailazila na jak otpor imperijalizma u Italiji, koji po svojoj moći nije bio ništa manji od onoga na obalama Dunava, dotle je Austro-Ugarska na Balkanu bila ekonomski jača od malih slovenskih država, koje su predstavljale tržište za njen kapital. Na taj način ne možemo se nikako složiti sa nekim našim stratezima da je Austro-Ugarska na početku XX veka na Balkanu bila u »istorijskoj odbrani«, iz koje nije izašla ni do 1918. godine. Nasuprot tome mi tvrdimo da se tada razvijala »istorijska ofanziva« nekadašnje imperije Habzburgovaca, »ofanziva« njene ekonomike, čiji je cilj bio osvajanje Srbije i Crne Gore. Agresivna politika Austro-Ugarske nailazila je na drugim frontovima na jači imperijalizam velikih evropskih država te je bila primorana ne samo da ustupa svoje pozicije nego čak da traži i finansijsku pomoć. Ekonomsko prodiranje Austro-Ugarske u Srbiju i Crnu Goru poslednjih godina postajalo je sve teže zbog toga što je za njih već bio zainteresovan i kapital još većih evropskih zemalja. Zato je politika Austro-Ugarske svake godine gubila svoje pozicije i njenim polukolonijama je pretila opasnost da će pasti u još moćnije finansijske ruke. Balkansko pitanje je postalo »evropsko«,

njega može da stekne suprotan sud. Erental je potpuno jasno ocrtao događaje u Evropi — borbu između Nemačke i Engleske za hegemoniju u svetskoj trgovini, i ukazao na to da se oko te borbe razgarala opšta borba u Evropi, koja nije imala za osnovu borbu za samoopredeljenje naroda, nego za osvajanje kolonija — pljačkanje malih zemalja, preraspodelu onoga što je već bilo osvojeno itd. Diplomati, kao i generalštabovi, bili su, naravno, skloni »prostituisanju marksizma« pri određivanju karaktera toga doba, ali, u svakom slučaju, oni su bili bliži stvarnosti nego političari u vojničkoj uniformi.

Naravno, nas s punim pravom mogu upitati kakav praktičan zaključak možemo da izvedemo iz ovoga što smo rekli. Taj zaključak je prost i jasan. Pravilna i jasna predstava o epohi u kojoj živi, o uzajamnim odnosima koji se u njoj formiraju između raznih zemalja, o pokretačkim snagama politike i o njenim ciljevima — neophodna je kako diplomati tako i predstavniku generalštaba. Ako »politika prožima rat«, kako kaže Klauzevic, onda je za pravilnu postavku rata neophodna pravilna orijentacija u politici. Slažemo se sa načelnikom austrougarskog generalštaba, koji je smatrao da mu je nemoguće da bude izvan politike i dokazivao to potpuno očevidno svojim postupcima i razmišljanjima.

Prema tome, dok je nesvesno pogađao imperijalistički karakter austrougarske politike, pa joj otvoreno određivao samo osvajačke puteve, Konrad je u isto vreme, kao »pravi vojnik«, skoro odbacivao bilo kakav manevar u politici. Njegov politički stav bio je uvek pravolinijski, a put najkraći do cilja. Konrad je gubio strpljenje. Neprijatelj strategije iznuravanja i vatreni pristalica strategije uništavanja, načelnik generalštaba dunavske carevine bio je isto takav i u odnosu na politiku. Nije bez razloga čak i njegov kolega — Moltke mlađi — posumnjao u to da je politika Austro-Ugarske mirna i taktična, jer je poznavao usijanu glavu Konradovu i mlitavost diplomata Beča.

Ako je »rat produženje politike, samo drugim sredstvima«, onda je i »mir nastavak borbe, samo drugim sredstvima«. Ovako buržoaska diplomatija danas definiše ono stanje u zemljama koje se zove mir. Politička borba se vodi stalno i vodiće se sve dok postoji klasno društvo, iako se neposredno ne odvijaju ratne operacije. Mi se ovde nećemo upuštati u analizu onih »drugih sredstava« kojima se vodi borba u miru, ali moramo podvući da naše doba ističe u prvi plan uglavnom, ekonomsku konkurenciju.

Preplitanje interesa različitih zemalja, koje smo zapazili uoči svetskog rata, moglo je, naravno, već davno da dovede do rata da ga nisu odgodile vojničke i diplomatske pripreme. U prethodnim poglavljima videli smo svu onu zamršenu diplomatsku aktivnost koja je prožimala Evropu na početku XX veka. Zapazili smo ofanzivu, iščekivanje i odstupanje raznih zemalja na političkoj areni koju su diplomati nastojali da ne zaliju krvlju. Naravno, ne zbog nekakve ljubavi prema čoveku, nego samo iz želje da se dobije u vremenu radi bolje pripreme za rat.

I stvarno, možemo zapaziti da uporedo sa imperijalizmom velikih država u svetu u početku XX veka postoji i čisto nacionalna politika, čiji je cilj borba za samoopredeljenje naroda, za njihovo oslobođenje od ugnjetavanja imperijalističkih zemalja. Rat 1870—1871. doneo je kraj krupnoj nacionalnoj politici u Evropi i pred svetski rat samo su male balkanske zemlje još bile na tom putu. Takvu politiku vodila je Srbija, koja je toliko zabrinjavala heroja našeg dela — Konrada. Ipak, ovde treba podvući da je imperijalizam većine velikih evropskih zemalja često prikrivao lozinkom o nacionalnoj politici, borbi za nacionalno ujedinjenje. Čitalac se sigurno dobro seća da su tu pesmu pevale Rusija, Francuska, pa i Nemačka. Kasnije ćemo reći zbog čega je imperijalizam bio prinuđen da se maskira nacionalnim ciljevima, a sada treba da konstatujemo da je takva nacionalna politika bila daleko od stvarne pravedne politike. Opovrgavajući razloge Kauckog, kojima je ovaj branio nacionalnu politiku velikih zemalja, Lenjin je o njima govorio kao o »primeru prostituisanja marksizma«.

Pravedna nacionalna politika nekih malih evropskih zemalja u borbi sa imperijalizmom bila je odbrambena, pošto je izdržavala pritisak kapitalizma i borila se protiv ekonomskog porobljavanja. Videli smo takvu odbranu Srbije, koju su diplomati, Konrad a i neki drugi predstavnici generalštaba ocrtali skoro kao ofanzivu. Mi ne tretiramo ratne operacije, nego govorimo isključivo o političkoj delatnosti. Ako se unesemo u politiku Srbije u početku XX veka, možemo da primetimo momente političke ofanzive. Takvima smatramo stvaranje Balkanskog Saveza i pripreme Srbije za svetski rat — široku propagandu koju su Srbi vodili u Bosni i Hercegovini, pa čak i u Crnoj Gori. Da ne govorimo i o tome da je ruka srpskog generalštaba upravila Principov pištolj na prestolonaslednika habzburške kuće i bacila Austro-Ugarskoj izazov na krvavu borbu.

Na planu imperijalističke epohe nacionalna politika Srba bila je samo kao mala mrlja i naravno ona nije okarakterisala naše doba. Naše doba je bilo u znaku konkurencije imperijalističkih država i sve većeg zaoštravanja njihovih odnosa.

Tako mi zamišljamo osnove evropske politike pred svetski rat.

Ukoliko u dokumentima generalštabova nalazimo razna pozivanja na borbu slovenstva sa germanstvom, na borbu različitih kultura, na istorijske zadatke, na ujedinjenje naroda i slične probleme, onda u tome treba sagledati: 1) ostatke pređašnje ideologije, metanisanje pred raznim starim filozofskim doktrinama; 2) odsutnost jasne predstave o imperijalističkom karakteru epohe i 3) svesnu obmanu trudbeničke klase. Jednom reči, mi u mišljenju generalštaba zapažamo običnu buržoasku ideologiju, i ako su, na primer, Konrad ili Nemic ukazivali na stvarne pokretače politike Austro-Ugarske i Rusije, onda su do toga dolazili, kako se to kaže, više intuitivno nego potpuno svesno.

Nailazili smo na mišljenja da su pred svetski rat predstavnici generalštabova bili jači u politici od diplomata. Mi se s tim ne bismo složili. Ako se čitalac priseti Erentalovog izveštaja već samo zbog

što nije hteo da prizna načelnik generalštaba na obalama Dunava, koji je težio da slovenske zemlje zadrži u svojim rukama. Istini za volju, na to ga uglavnom nisu ponukali ekonomski uzroci, već koncepcija o širenju nemačke kulture, ali je »imperijalista« u vojničkoj uniformi, koji je često mislio o »mirnom« ekonomskom osvajanju Srbije i Crne Gore, a ponekad maštao o »velikom« balkanskom savezu, kada je sagledao kako slovenske države iz godine u godinu sve više razvijaju svoje proizvodne snage, brzo odbacio sva ta razmišljanja.

1908—1909. godine Konrad se solidarisao sa Erentalom, koji je prešao na pozicije agresivne politike. Aneksija je zbližila ova dva prikrivena neprijatelja, i to baš zato što je bila pokazatelj imperijalizma Austro-Ugarske.

Kasnije je Erental, kao što je poznato, uprostio temu ovog kursa, dok je Konrad insistirao na brzim i odlučnim koracima.

Ako je agresija svojstvena imperijalizmu, onda treba priznati da energičnu ofanzivu ili, kao što danas neki kažu, »politiku uništavanja« može primenjivati samo onaj imperijalizam koji je čvrst iznutra. Ako je imperijalizam drukčiji, onda je prinuđen da bira okolne puteve za postizavanje svojih osvajačkih ciljeva, da primenjuje manevar ili, kako se to danas moderno kaže, »politiku iznuravanja«.

Ako konstatujemo da je odbrana zaustavljeni napad, onda se može reći da je privremeno odricanje imperijalističke države da otvoreno ide ka svome cilju — odbrambena politika. Imperijalizmu je potpuno tuđ pojam pasivne odbrane.

Samo tako se može objasniti ona »odbrambena politika«, koju su pre svetskog rata, prema izjavama diplomata, vodile skoro sve države Evrope i protiv koje se borila većina generalštabova tih zemalja. U stvari, svaka velika evropska država težila je osvajanju kolonija i ekonomskom porobljavanju drugih malih zemalja, težila je novoj podeli već osvojenog plena.

Najzad u svim zemljama Evrope, u Americi i u Japanu imperijalizam je oličen u buržoaziji, ugnjetavao pojedine narode u sastavu tih zemalja i nemilosrdno eksploatisao mase trudbenika (radnike i seljake).

Na taj način, u oceni karaktera politike evropskih zemalja u predvečerje svetskog rata nije trebalo da bude nesuglasica između diplomata i predstavnika generalštabova, jer je u suštini ta politika bila aktivnonapadačka. Do razmimoilaženja je moglo doći samo u pogledu početka ofanzive. Dok je generalštab goreo od nestrpljenja da uđe u rat, diplomati su bili oprezniji, i, kao što kaže Mering, »nisu imali mnogo poverenja u boga rata, smatrajući ga nesigurnim kantonistom kome ne treba suviše verovati i s kojim se treba povezivati samo ako preti opasnost životnim interesima države«.

»Imperijalistička epoha« — kaže Lenjin — »ne uništava ni težnje naroda za političkom nezavisnošću, ni ‚ostvarljivost' tih težnji u granicama svetskih imperijalističkih odnosa«.

Ako bismo hteli da sagledamo uzroke te »odbrambene« politike pojedinih zemalja, politike »prikupljanja snaga«, koje se, na primer, pridržavao Erental posle aneksije Bosne i Hercegovine, onda treba uzeti u obzir i orijentaciju ministra inostranih poslova Austro-Ugarske u unutrašnjim prilikama u monarhiji. Čuli smo da je i Rusija zbog sličnog unutrašnjeg stanja, morala da kapitulira pred Berlinom 1909. godine.

Ukratko, diplomatija je, izvesnim kombinacijama na spoljnom frontu, usklađivanjem ciljeva politike svoje zemlje sa politikom drugih zemalja i izolacijom verovatnih neprijatelja, bez krvi postizala svoje ciljeve. Njen uspeh je bio tu. Čuli smo sa kakvim se nepoverenjem Konrad, pa i drugi načelnici generalštabova, odnosio prema tom uspehu. Diplomatska pobeda je za njih bila neubedljiva i, u svakom slučaju, nesigurna. Samo se mačem mogao iskovati čvrst mir. Čuli smo Konradovo mišljenje da se mir koji bi trajao blizu sto godina ne može obezbediti diplomatskim porazom Rusije, nego samo njenim vojničkim porazom. Možemo bez preterivanja da kažemo da nijedan generalštab nije verovao u diplomatski uspeh, a pre svega generalštab Austro-Ugarske, koja je u davnim vremenima baš diplomatskim putem i bračnim vezama (poznatom »krevetskom« diplomatijom) proširila svoju teritoriju.

Čuli smo mišljenje mnogih vojnih rukovodilaca o takvoj »beskrvnoj politici«; oni su je nazivali »kulom od karata«, drugim rečima — nisu imali u nju ni najmanjeg poverenja.

Konrad nije verovao u odlučujući značaj diplomatskih konferencija i ukazivao je da se sudbina zemalja ne rešava za zelenim stolom, već na bojištu.

Ovo mišljenje nije nepoznato, istorija zna mnoge državnike koji su ga iznosili. Napoleon je za bitke vezivao sudbinu carstva, a Bizmark je »krvlju i gvožđem« rešavao pitanje ujedinjenja Nemačke.

Tragična ličnost — jedan od Bizmarkovih naslednika na mestu kancelara — Betman-Holveg nadao se da će postići postavljene ciljeve isključivo mirnim putem, sprovodeći »politiku bez rata«. Betman je polazio od postavke da će brzim razvojem proizvodnih snaga Nemačka toliko prestići ostale zemlje da će njihova konkurencija biti isključena. Nemački kancelar je nameravao da diplomatskim ugovorima prokrči put nemačkom imperijalizmu.

Kao što ćemo kasnije videti, njegove ideje su bile u suprotnosti sa pogledima ne samo Konrada nego i vojnih krugova Berlina. Zato ćemo se malo zaustaviti na nadama nemačkog kancelara.

Čitalac naše druge knjige mogao je da zapazi kako su se već od 1906. godine nagomilavale suprotnosti među evropskim državama i kako su se diplomati starali da ih izglade. Ali, ukoliko se više razvijao imperijalizam u evropskim državama, utoliko je teži postojao rad diplomata. Čak i Moltke mlađi i mnogi drugi rukovodioci u vojnič-

koj uniformi intuitivno su osećali, iako nisu imali jasnu predstavu o ekonomskoj situaciji, da se bliži propast svih sporazuma i konferencija o miru među evropskim zemljama.

»Imperijalizam« — piše Lenjin — »jeste ekonomski monopolistički kapitalizam. Da bi monopol bio potpun, treba odstraniti konkurente ne samo sa unutrašnjeg tržišta (sa tržišta određene države) nego i sa spoljnog, iz čitavog sveta. Da li, ,u eri finansijskog kapitala' postoji ekonomska mogućnost da se odstrani konkurencija čak i u tuđoj zemlji? Naravno da postoji: to sredstvo jeste finansijska zavisnost i otkup sirovina, a zatim i svih preduzeća konkurenta . . .«

»Krupan finansijski kapital jedne zemlje uvek može da otkupi konkurente druge, politički nezavisne zemlje, i uvek to radi. U ekonomskom smislu to je potpuno ostvarljivo. Ekonomska ,aneksija' potpuno je izvodljiva bez političke i stalno se susreće«.

Opovrgavajući teoriju Kauckog o »ultraimperijalizmu«, prema kojoj će sve imperijalističke države sklopiti savez radi »mirne« podele kolonija ili poluzavisnih država, Lenjin piše: »Postavlja se pitanje da li je u uslovima kapitalizma (a Kaucki predlaže baš takve uslove) ,mogućno' pretpostaviti da će takvi savezi biti dugovečni? Da će isključiti trzavice, konflikte i borbu u svim mogućim oblicima?«

»Dovoljno je jasno postaviti pitanje« — nastavlja Lenjin — »pa videti da se na njega može dati samo negativan odgovor. Jer, u kapitalizmu ne postoji druga osnova za podelu sfera uticaja, interesa, kolonija i dr. sem snage učesnika u podeli, snage opšteekonomske, finansijske, vojne itd. A snaga se kod tih učesnika u podeli menja nejednako, jer ne može biti ravnomernog razvitka pojedinih preduzeća, trustova, grana industrije u zemljama kapitalizma«.

»Zbog toga ,interimperijalistički' ili ,ultraimperijalistički' savezi . . . — ma u kakvom obliku da se javljaju, bilo kao jedna imperijalistička koalicija protiv druge ili kao sveopšti savez *svih* imperijalističkih država — neminovno predstavljaju samo ,predahe između ratova'. Savezi u miru pripremaju ratove i izrastaju iz ratova, uslovljavajući jedan drugoga, stvarajući promene u oblicima borbe u miru i ratu, na jednom te istom tlu, imperijalističkih veza i uzajamnih odnosa svetske privrede i svetske politike«.

Gore navedeno pokazuje bolje nego što mi to možemo učiniti da se, kod kapitalističke strukture države, nemački kancelar nije mogao nadati uspehu koji bi se zasnivao isključivo na razvitku proizvodnih snaga Nemačke u konkurenciji sa takvim državama kao što su Engleska, Francuska pa čak i Rusija na istoku, a da i ne govorimo o Americi. Mi se ne možemo zadržavati na ovom pitanju i iznositi podatke u ciframa. Svako ko poznaje tok ekonomskog razvitka Nemačke zna da je on bio brz i da je Nemačka prestizala Englesku, pa i druge evropske države. Međutim, odnosi Nemačke, kao kapitalističke države, sa drugim zemljama sličnim po društvenom uređenju mogli su da dovedu isključivo do oružane borbe. Sasvim je razumljivo da se nije mogao postići nikakav sporazum između »svih

imperijalističkih zemalja«. S tog gledišta moramo priznati da su Betmanova maštanja bila stvarno »kula od karata«.

Mi mislimo da su politički rukovodioci zemalja bili na pravilnijem putu, jer su uviđali neizbežnost borbe. Da ne govorimo ovde o licemernim potezima Greja pri ocrtavanju karaktera budućeg svetskog rata. Odlično poznajući širinu njegovog razvoja, on je samo plašio nemačkog ambasadora, jer se nadao da će tako produžiti »predah« u kapitalističkim zemljama Evrope.

Na taj način, ako su se predstavnici generalštabova po svojoj funkcionalnoj dužnosti ubrzano pripremali za svetski rat, ne verujući u mogućnost otklanjanja trvenja u Evropi diplomatskim putem, onda su oni, naravno, bili u pravu. Međutim, takva »dubina rasuđivanja« nije se zasnivala na istinskom razumevanju tadašnje epohe nego pre samo na verovanju — u vojni uspeh u međunarodnim odnosima.

Lenjin je očigledno pokazao da su neshvatljiva maštanja o eliminisanju oružane borbe u međunarodnim odnosima i o njihovom usklađivanju diplomatskim putem sve dok postoji kapitalističko društvo. Tek kada kapitalizam bude mrtav, a prema tome kada odumre država, tek tada, u socijalističkom društvu, biće moguće rešiti sporna pitanja drugim metodima, ali tada na našoj planeti više neće biti nikakvih spornih pitanja.

Na taj način, mi kao da unosimo rat kao obavezan elemenat u društvene odnose. Mering potpuno pravilno piše: »U svakom nepristrasnom proučavanju ratova i njihovih uzroka postoji, s jedne strane, opasnost da se prikažemo kao pristalice militarizma, a s druge, da prema njemu ispoljimo odviše veliko poštovanje«.

U stvari ne samo u »proučavanju ratova« nego i u shvatanju njihove neizbežnosti, mi bismo Konradu i njegovoj sabraći u drugim generalštabovima morali da damo nadimak »militaristi«, jer, u krajnjoj liniji, svi su oni smatrali da rat nije isključen, nego čak i neophodan za razvitak onog državnog uređenja kome su služili.

U odnosu prema ratu mi nismo pacifisti i »tolstojevci« i smatramo da on u klasnom društvu postoji i da će ga biti sve dok postoji takvo društvo.

U prvoj knjizi ovog dela mi smo o tome naveli Lenjinovo mišljenje pa ćemo ga i ovde ponoviti:

»Rat nije slučajnost, nije ‚greh', kako to misle hrišćanski popovi (koji ništa gore od oportunista propovedaju patriotizam, humanost i mir)« — pisao je Lenjin 1. novembra 1914. godine — »nego je neizbežan stepen kapitalizma, isto toliko zakonski oblik *kapitalističkog* života kao i mir ... Imperijalizam je sudbinu evropske kulture stavio na kocku: posle ovog rata, ukoliko ne bude niza uspešnih revolucija, biće uskoro drugih ratova; priča o ‚poslednjem ratu' je prazna, štetna priča, malograđanska ‚mitologija'«.

Lenjin je kraj ove »mitologije« video samo u *građanskom ratu*, u revoluciji. »Dole popovsko-sentimentalni i glupi uzdisaji ‚o miru po svaku cenu'. Dignimo zastavu građanskog rata! ...«

Samo »niz uspešnih revolucija« može da okonča rat kao društveno-političku pojavu.

»U klasnom društvu« — kaže Mering — »rat kao poslednja instanca reguliše sukobe u interesima raznih nacija ili država; u poslednjoj instanci — to znači onda kada su sukobi zaoštreni do te mere da je već nemoguće postići ikakav sporazum putem dogovora«.

Do 1914. godine atmosfera u Evropi je bila do te mere naelektrisana da je rat bio neizbežan. Ne može se reći da nije bilo moguće produžiti »predah«, ali samo produžiti, i to na kratko vreme, ali ne i izbeći rat.

Dakle, rat je jedan od oblika društvenih odnosa, konkretnije i reljefnije ispoljavanje nasilja za postizanje određenih političkih ciljeva nego diplomatski putevi i govorničke borbe za zelenim stolom.

Nećemo da razrađujemo definiciju rata, jer je danas svima jasno da rat nije izolovan od politike, da je njeno sredstvo, da se sa njegovim početkom ne prekidaju političke veze zaraćenih država.

Takvo gledište je imao Klauzevic, čije smo misli naveli u ranijem tekstu, te ih nećemo ponavljati.

Lenjin je imao isti takav stav, pa je u svojoj brošuri »Socijalizam i rat« pisao: »Rat je nastavak politike drugim (naime: nasilnim) sredstvima. Ova izreka pripada Klauzevicu, jednom od najdubljih vojnih pisaca. Marksisti su uvek s pravom smatrali ovu postavku teoretskom osnovom pogleda na značenje svakog rata. Marks i Engels su uvek baš sa tog gledišta posmatrali različite ratove«.

Navodeći na drugom mestu Klauzevicovu formulaciju, Lenjin ponovo ukazuje da je »baš takvo uvek bilo gledište Marksa i Engelsa, da *svaki* rat proučavaju kao *nastavak politike određenih* zainteresovanih država — i *različitih klasa* u njima — u određeno vreme«.

Da podsetimo čitaoca na reči Klauzevica, koji je razmatrao rat kao nastavak političkih odnosa »sa upotrebom drugih sredstava«. »Kažemo: upotrebom drugih sredstava, da time jednovremeno utvrdimo« — pisao je Klauzevic — »kako ovi politički odnosi ne prestaju samim ratom, kako se ne pretvaraju ni u šta drugo, već da u svojoj suštini i dalje postoje, ma kakva bila sredstva kojima se služi, i da su glavni pravci kojima ratni događaji teku i za koje su povezani, samo smernice ovih odnosa, koje se provlače kroz rat sve do mira. Kako bi se drukčije moglo i zamisliti?

Zar ikad sa diplomatskim notama prestaju i politički odnosi raznih naroda i vlada?«*)

Naravno, ne! Tako će danas, posle svetskog rata, odgovoriti svako. Ali u njegovo predvečerje, sledeći teoriju Moltkea starijeg, prema kojoj politika utiče samo u početku i na kraju rata, načelnici generalštabova evropskih vojski su ovo potpuno dozvoljavali. Čim su počeli da govore topovi, više nema šta da rade diplomati. Sudbina rata, prema učenju Moltkea starijeg, zavisi od »vojnog uspeha«.

---

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951., str. 521. — Prim. red.

Konrad je, ako se čitalac seća, dovoljno jasno govorio o ovome, optužujući diplomate da vojsku smatraju kišobranom kojim se u slučaju rata mogu prikriti, a zatim se povući u stranu, i na taj način svu odgovornost svaliti na »vojnike«, tj. na oružane snage.

Vera jedino u »vojni uspeh« dovodila je heroja našeg dela do postavke da se svaka politika mora zasnivati samo na odnosu vojnih snaga. To je donekle opravdano, ali samo donekle. Danas iz istorije svetskog rata mi odlično znamo da su Nemci, »nepobedivi« u sve tri dimenzije**), izgubili rat. Pokazalo se da je teorija Moltkea starijeg o sposobnosti »vojnog uspeha« neodrživa.

Ovo što je rečeno navodi nas na zaključak: ako je rat nastavak politike, onda se i njegov tok zasniva ne samo na čisto vojnim osnovama nego, uglavnom, na političkim. Još tačnije, i jedne i druge su nerazdvojno povezane, jedne proističu iz drugih. Smatramo da je samo sa takvim merilom moguće prilaziti tako složenoj pojavi kao što je rat.

Mi smo već navodili Meringove reči da u klasnom društvu rat kao poslednja instanca rešava sporove između država i između nacija.

Razvoj oružanih snaga u evropskim državama, koji je otpočeo sa epohom imperijalizma, govori nam potpuno određeno o *ogromnim razmerama potresa do kojih će dovesti budući rat.*

Iako politički i vojni rukovodioci Evrope na početku XX veka nisu mogli da u potpunosti predvide razmere rata, ipak ih je plašila veličina njegovih strahota. Treba li kao dokaze ponavljati strahovanja Greja, razgovore Moltkea mlađeg sa Konradom o borbi na život i smrt, itd.? O svemu tome smo napred govorili.

Treba istaći da su političari prilazili ratu opreznije nego načelnici generalštabova, a naročito Konrad. To je i potpuno razumljivo. Čovek koji je smatrao rat svojim zanatom upuštao se smelije u rizičan posao nego diplomati, koji su bili manje iskusni u tajnama ratne veštine, ali su zato imali realniju predstavu o onim potresima u državi koji moraju da nastupe kao posledice rata.

Ako bismo hteli da idemo nešto ispred događaja, onda treba da istaknemo odlučnu izjavu Erentala, koji je jasnije objašnjavao istu postavku Klauzevica o ratu i o politici koju je tumačio i Konrad — o tome da je odluka o stupanju u rat prerogativ ministra inostranih poslova, a ne načelnika generalštaba.

Kancelar Nemačke Bizmark, koji je imao veliko iskustvo u tim stvarima, govorio je: »Politika nije bojno polje: ona zahteva specijalna znanja za rešavanje pitanja da li je rat baš neophodan i kada i kako se može časno izbeći«.

Samo je pravilno shvatanje rata i uticaja politike na njega, koji nikad ne prestaje, moglo da dovede do takvog suda svakog više ili manje istaknutog političkog rukovodioca čak i buržoaske države.

Dakle, rat je izazivao izvesnu bojazan kod političara, čak i kod takvih kakav je bio Poenkare.

**) Vojna, politička i ekonomska. — Prim. red.

Pošto je rat u klasnom društvu »poslednja instanca«, za rešenje spornih pitanja, potpuno je razumljiva bojazan od njega koju smo primećivali kod političara. Ako je u doba Napoleona rat bio »ozbiljna stvar«, onda tim više u naše doba postaje vanredno značajan događaj u životu jedne zemlje.

Bojazan od rata u državama sa kapitalističkim uređenjem izazvali su: 1) unutrašnji i ekonomski potresi koje je donosio rat i 2) strahovanja da parole rata, koje iskazuju interese buržoaskih klasa, neće ustalasati radne mase tih zemalja.

Smatramo da za ovo što je rečeno ne treba iznositi posebne dokaze, jer se iz istorijskog dela naše knjige vide takve sumnje kako kod dinastičkih, tako i kod diplomatskih organa skoro u svakoj zemlji. Čak, je i u nemačkom generalštabu, bar što se tiče njegovog načelnika Moltkea, u tom smislu postojala je kolebljivost.

Bojazan od rata povezana je sa odgovornošću za njega, koja je posle svetskog rata ozakonjena u međunarodnom pravu. Nama je danas dobro poznato kako u tom smislu deluju tvorci Versajskog ugovora i koliko se još uvek Nemačka trudi da skine sa sebe odgovornost za rat. U suštini izraz »odgovornost za rat« nije nov i u naše doba je samo potenciran.

Rat, kao ispoljavanje nasilja, već je odavno podvrgnut osudi, koja je krajnji izraz dobila u pacifizmu. Rat se smatra prestupom prema čovečanstvu. Svaki rat treba da bude strogo osuđen. Međutim, pošto klasno društvo ipak ne može da opstane bez njega, pojavilo se objašnjenje o njegovoj opravdanosti.

Ratovi su, na toj osnovi, klasificirani i ustanovljeno je da se odbrambeni rat, odbrana u ratu, mora smatrati pravednim, a agresivni — prestupom, te onaj ko ga otpočne mora snositi odgovornost.

Da ostavimo za sada po strani pitanje odgovornosti i da vidimo klasifikaciju ratova koja je pred svetski rat bila usvojena u buržoaskim državama.

Razni diplomati, pa čak i predstavnici generalštabova, ovako su delili ratove: 1) napadački i 2) odbrambeni. Pri tome se ova podela, u suštini zasnovana na spoljnom obliku vođenja rata, prenosila i u domen politike. Po svom političkom značaju, po tome da li imaju pozitivne (agresivne) ciljeve ili im je cilj isključivo zaštita svojih interesa, ratovi su klasificirani kao napad i odbrana.

Takvu podelu čuli smo od Erentala, koji je bio samo za odbrambeni rat. Čak je i Ludendorf u svome referatu ocenio politiku Trojnog sporazuma kao agresivnu, te je rat koji on bude vodio trebalo smatrati napadačkim, dok je Trojni savez imao odbrambeni karakter, pa je trebalo da vodi i odbrambeni rat, što je načelnik operativnog odeljenja smatrao potpuno nekorisnim.

Ako već u doba Klauzevica u ratnoj veštini ne postoji samo napad i samo odbrana, onda se tim pre takva podela ne sme vršiti u politici.

»Napad i odbrana sa političkog gledišta« — kaže Mering — »potpuno su neodređeni pojmovi«.

»Sa tog gledišta« — nastavlja on — »odmah je jasno da su uzaludni svi pokušaji da se postavi razlika između napadačkog i odbrambenog rata. Pri tome uvek treba odvajati vojno gledište od političkog. Sa vojnog gledišta napad i odbrana su jasni, precizni i nerazdvojivi pojmovi vojnog mišljenja, oni se u konačnom smislu ne razdvajaju, nego stalno prelaze jedno u drugo, prema poznatoj Hegelovoj izreci, uzajamno se obuhvataju. Odbrana je pri tome ili najjača ili najslabija taktika rata. Najslabija je kada se ograničava na samu sebe i u tom slučaju uvek dovodi do poraza; najjača je ako je u stanju da u pogodnom momentu pređe u napad. Dijalektičkoj uzajamnoj povezanosti napada i odbrane Klauzevic posvećuje znatan deo svoga dela o ratu«.

Mering je odlučan u svojim zaključcima! »Potpuna je glupost i besmislica deliti ratove koji su se do sada odigrali na pravedne odbrambene i nepravedne napadačke samo prema čisto spoljnim obeležjima i slučajnim razmerama. Ako se ovo gledište ne može iskoreniti čak ni iz socijalističke sredine, onda se objašnjenje za ovo može naći samo u tome što se ni u pitanjima rata još nismo mogli potpuno osloboditi paučine buržoaskog obrazovanja«.

U brošuri Lenjina i Zinovjeva »Socijalizam i rat« čitamo: »Socijalisti su uvek osuđivali rat među narodima kao varvarski i zverski posao«. Zatim: »Naš je stav prema ratu principijelno drukčiji nego buržoaskih pacifista (pristalica i propagatora mira) i anarhista. Od prvih se razlikujemo time što shvatamo neizbežnu vezu između ratova i borbe klasa u samoj zemlji, što shvatamo da je nemoguće uništiti ratove ako se ne unište klase i ne stvori socijalizam, a isto tako i po tome što potpuno priznajemo zakonitost, progresivnost i nužnost građanskih ratova, tj. ratova ugnjetene protiv ugnjetačke klase. I od pacifista i od anarhista mi, marksisti, razlikujemo se po tome što priznajemo nužnost istorijskog (sa gledišta Marksovog dijalektičkog materijalizma) izučavanja svakog rata napose. U istoriji su često vođeni ratovi koji su, uprkos svim užasima, zverstvima, nesrećama i mukama, — neizbežno povezanim sa svakim ratom — bili progresivni, tj. koji su bili od koristi za razvitak čovečanstva, pomažući mu da ruši naročito štetne i reakcionarne institucije (npr. samodržavlje ili kmetstvo) i najvarvarskije despotije u Evropi (tursku i rusku)«.

»Epoha između 1789. i 1871. godine« — čitamo dalje — »ostavila je duboke tragove i revolucionarne uspomene. Pre obaranja feudalizma, apsolutizma i tuđinskog nacionalnog ugnjetavanja nije moglo biti ni govora o razvitku proleterske borbe za socijalizam. Govoreći o zakonitosti ‚odbrambenog rata' u odnosu prema ratovima te epohe, socijalisti su uvek imali u vidu baš ove ciljeve, koji se svode na revoluciju protiv srednjeg veka i feudalizma. Socijalisti su pod ‚odbrambenim ratom' uvek podrazumevali ‚pravedni rat'.«

»*Samo su u tom smislu socijalisti priznavali i sada priznaju zakonitost, progresivnost, pravednost ‚odbrane otadžbine' ili ‚odbrambenog rata'* . . . *Nezavisno od toga ko je prvi napao*, svaki soci-

jalista bi simpatisao pobedu ugnjetavanih, zavisnih nepunopravnih država protiv ugnjetačkih, robovlasničkih, pljačkaških, ,velikih' država«.

U radu »o karikaturi marksizma i o ,imperijalističkom ekonomizmu'« Lenjin ponovo objašnjava parolu o »odbrani otadžbine« i kaže: »To je prosto najrasprostranjeniji, najuobičajeniji, ponekad prosto malograđanski izraz, koji označava opravdanje rata. Ništa više, ama baš ništa. ,Izdajničko' tu može biti samo to što su malograđani sposobni da opravdaju *svaki* rat, govoreći: ,Mi branimo otadžbinu', dok marksizam, koji se ne spušta na nivo malograđanštine, traži istorijsku analizu svakog pojedinog rata, da bi se shvatilo može li se ovaj rat smatrati progresivnim, da li on služi interesima demokratije ili proletarijata, da li je u tom smislu zakonit, pravedan i sl.«

»Rat je nastavak politike. Treba izučiti politiku pred rat, politiku koja vodi i koja je dovela do rata. Ako je politika bila imperijalistička, tj. ako je branila interese finansijskog kapitala, ako je pljačkala i ugnjetavala kolonije i tuđe zemlje, onda i rat, koji proističe iz takve politike, jeste imperijalistički rat. Ako je politika bila više nacionalnooslobodilačka, tj. ako je izražavala masovni pokret protiv nacionalnog ugnjetavanja, onda rat koji proističe iz te politike jeste nacionalnooslobodilački rat».

»Malograđanin ne razume da je rat ,nastavak politike' i zato se ograničava na reči da ,neprijatelj napada', da je ,neprijatelj upao u moju zemlju', ne shvatajući *zbog čega* se vodi rat, *koje* ga klase vode, *radi kakvog* političkog cilja«.

»Za malograđanina je važno gde se nalazi vojska, ko sada pobeđuje. Za marksistu je važno zbog čega se vodi sadašnji rat, za vreme koga može biti pobedilac sad jedna sad druga vojska«.

Jednom reči, prema Lenjinovom mišljenju, »ko hoće da bude marksista treba da svaku posebnu epohu ocenjuje konkretno«, a uporedo sa njom i rat.

Mering kaže: »Ako je rat sukob suprotnih interesa koji već ne mogu biti odstranjeni mirnim putem, onda se istorijska ocena tih interesa zasniva na tome koliko će pobeda ovih ili onih pogodovati istorijskom progresu«.

Mering smatra *»da ne postoje sigurni znaci po kojima bi se mogao razlikovati napadački od odbrambenog rata«,* i izvodi zaključak: »Makar šta se govorilo o neslaganjima u radničkoj klasi o pitanju rata, *sa suprotstavljanjem napadačkih ratova odbrambenim treba prestati od sada jednom zauvek.* Time se baš ništa ne razjašnjava, već obratno — samo se dolazi do zablude«.

Neki čitaoci naše prve knjige prebacuju nam da zloupotrebljavamo citate. Prema tome, mi smo ponovo napravili grešku, ali svesno, jer o tako važnom pitanju kao što je »pravednost« rata, moramo izneti pravilne postavke za naša dalja razmatranja.

Mi smo već ukazivali na to da su velike evropske države u početku XX veka pošle putem imperijalizma, te zbog toga i rat koji je otpočeo 1914. godine treba smatrati imperijalističkim. Takav

se rat, naravno, ne može nazvati pravednim, odbrambenim, jer je vodio podeli kolonija, ugnjetavanju nacija i trudbeničkih klasa u samim zaraćenim zemljama. U tom smislu ne mogu postojati dva mišljenja. Pravednim, odbrambenim ratom mogao bi da se smatra jedino rat u tim velikim državama Evrope, a takođe i Amerike.

Takvo je marksističko gledište o svetskom ratu. Ali mi smo u prethodnim poglavljima čuli da je većina diplomata Evrope, pa i neki predstavnici generalštabova, pričala o pravednom odbrambenom ratu, za koji su se pripremali i u koji su posle toga i ušli. Treba reći da se još i danas diskutuje o tome ko je vodio pravedan rat, a pri tome se polazi baš od one okolnosti od koje, prema rečima Lenjina, ne treba polaziti, naime od toga — ko je prvi napao. Svedoci smo toga kako su se na razne načine menjale reči »odbrana otadžbine«. Jednom reči, svaka od zaraćenih zemalja, sa svog gledišta, vodila je pravedan, odbrambeni rat, štiteći samo svoj opstanak, ali ne i bitne interese.

Kada smo napred okarakterisali imperijalizam, ukazali smo na to da mu ne odgovara odbrana i da je politika ove ili one imperijalističke zemlje ili njihovog saveza imala agresivan karakter. Zato su i na pragu svetskog rata velike evropske države vršile političku ekspanziju, ako je smatramo posledicom razvitka njihove ekonomike. I stvarno, Nemačka je u ekonomskom pogledu prestizala Englesku i prodirala prema istoku. Francuska je vršila agresiju u Africi, a zatim na Balkanu, Austrija na Balkanu itd. Ekonomska agresija, a prema tome i politika raznih zemalja, svuda je izazivala međusobne sudare i obavezno je morala da dovede do krvavog sukoba. Ako i politiku merimo vojnim aršinom, kao što se to čini u klasifikaciji ratova na napadačke i odbrambene, onda možemo predložiti, bez pretenzije da budemo originalni i duhoviti, ovu formulaciju. Nemcima sa obala Špreje pripada zasluga za uvođenje termina susretna borba. Prema tome, svetski rat, u skladu sa njegovim karakterom, mi bismo nazvali susretnim ratom. Možda će to pomiriti današnju buržoasku diplomatiju, političare i istoričare u pogledu određivanja karaktera rata, te će oni uz to podeliti i odgovornost za rat, smatrajući da je on za obe strane — naravno, za buržoaziju — bio pravedan.

Kao što smo ranije čuli, odgovornost za rat je več odavno uznemiravala načelnika nemačkog generalštaba, koji je hteo oreol vojskovođe odbrambenog rata. Konrad, koji je imao drugačije shvatanje o klasifikaciji ratova, nije delio njegovo mišljenje, o čemu ćemo govoriti kasnije.

Da bismo završili izlaganje o »pravednosti« rata, moramo se malo zaustaviti radi ocene rata sa gledišta Srbije. U ratu ove države protivu Austrije postojao je nacionalni elemenat, pa se rat Srbije može nazvati nacionalnim, tj. pravednim, odbrambenim ratom, jer je ona težila nacionalnom jedinstvu. Takav rat je svojom »pravednošću« plašio ne samo Austriju nego i samog Moltkea mlađeg. Mi smo čuli njegov radikalni predlog da se Balkan blokira, da se »pra-

vednost« ne bi širila u »kulturne zemlje« Evrope, i da bi sama nestala. Nešto slično takvoj blokadi iskusio je i Sovjetski Savez 1918—1920. godine, pa čak i danas predstavnici kapitalističke kulture maštaju da je ponove.

Nećemo osporavati da su takve tendencije bile uvek svojstvene političarima Zapadne Evrope, ali danas oni moraju priznati da čast za taj pronalazak pripada Moltkeu mlađem.

Da se ukratko osvrnemo na mogućnost nacionalnih ratova u imperijalističkoj epohi.

1916. godine Lenjin je pisao da imperijalistička epoha ne uništava ni težnje nacija ka političkoj samostalnosti ni »,ostvarenje' tih težnji u granicama svetskih imperijalističkih odnosa«.

Polezaći od toga, on je smatrao da su »u eposi imperijalizma ne samo verovatni nego i neizbežni nacionalni ratovi kolonija i polukolonija... Svaki rat je nastavak politike drugim sredstvima. Nastavak nacionalnooslobodilačke politike kolonija neizbežno će biti njihovi nacionalni ratovi protiv imperijalizma. Takvi ratovi mogu da dovedu do imperijalističkog rata sadašnjih ,velikih' imperijalističkih država, ali mogu i da ne dovedu, što zavisi od mnogih činjenica«.

»Nacionalne ratove u eposi imperijalizma čak ni u Evropi ne treba smatrati nemogućnim. ,Epoha imperijalizma' učinila je današnji rat (prošli — *B. Š.)* imperijalističkim. Ona neizbežno rađa (dok ne nastupi socijalizam) nove imperijalističke ratove, ona je politiku sadašnjih velikih zemalja učinila skroz imperijalističkom, ali ona ni u kom slučaju ne isključuje nacionalne ratove, na primer, malih (recimo, anektiranih ili nacionalno ugnjetenih) država protiv imperijalističkih zemalja, kao što ne isključuje ni nacionalne pokrete velikih razmera na istoku Evrope«.

Na taj način, i u naše doba nacionalni rat može biti *pravedan* ako je *revolucionaran rat.*

Samo revolucionarni rat, bio on građanski u velikim kapitalističkim zemljama, ili stvarno nacionalni rat kolonija i polukolonija protiv imperijalističkog ropstva, može se smatrati progresivnim ratom koji doprinosi razvitku proizvodnih snaga.

Pošto se takav rat suprotstavlja zavojevačkom ratu buržoaskih klasa, on se može smatrati »odbrambenim« ratom, ali ni u kom slučaju prema načelu ko je prvi napao.

Čisto spoljna strana rata (napad ili odbrana) ne može se prenositi na njegov istorijski značaj.

Revolucionarni rat može biti i napadački, tj. izazvan ratom, kakvi su, na primer, bili ratovi 1866. i 1870—1871. godine.

Lenjin je ukazivao da su reči o pravednosti »odbrambenog« rata ili o »odbrani otadžbine«, kojima se u predvečerje svetskog rata koristila, pa i danas se uveliko koristi, buržoaska diplomatija, sračunate na malograđane.

»Malograđani su sposobni« — pisao je on — »da opravdaju svaki rat govoreći: ,Mi branimo otadžbinu'... Malograđanin ne razume da je rat ,nastavak politike' i zato se ograničava na reči da

'neprijatelj napada', da je 'neprijatelj upao u moju zemlju', ne shvatajući zbog čega se vodi rat, koje ga klase vode, radi kakvog političkog cilja... Za malograđanina je važno gde se nalazi vojska, ko sada pobeđuje«.

U stvari, rat može da bude celishodan, progresivan, i sa tog gledišta pravedan, ili pak obratno — sa istog gledišta — reakcionaran. Naravno, stvar nije u odbrani ili napadu, nego u istorijskom smislu rata, tj. u njegovoj revolucionarnoj celishodnosti. Od strane Austro-Ugarske rat je bio necelishodan, nerevolucionaran, kontrarevolucionaran. Iako je započet kao imperijalistički, on je za tu zemlju završen kao revolucionarnonacionalni, tj. napravio je upravo onaj prelaz koji je predvideo Lenjin, a kojeg se plašio Konrad, kao i njegov prijatelj u Berlinu, koji je bio jako uznemiren zbog raznolikosti nacionalnog sastava habzburške vojske.

Mi bismo se udaljili od predmeta kada bismo počeli da analiziramo da li je svetski rad bio celishodan i za druge kapitalističke zemlje koje su u njemu učestvovale. Doba u kojem te države danas žive očigledno pokazuje koliko bi bilo pogrešno to dokazivati čak i sa buržoaskog gledišta. Svetski rat je bio kontrarevolucionaran, a samo tamo gde se pretvorio u revolucionaran, mi u krajnjem rezultatu vidimo njegove progresivne crte.

Jasno je da u takav progresivni rat ne bi zagazio ne samo ni jedan od načelnika generalštabova XX veka nego ni najliberalniji ministar. Setimo se sa koliko je straha, »krsteći se«, ruski ministar unutrašnjih poslova potpisao ukaz o mobilizaciji, jer je osećao da će rat u Rusiji preći u revoluciju.

Ako se u nekim velikim kapitalističkim državama buržoazija još i održala na vlasti, ipak ju je rat do te mere potresao da sada trči od konferencije do konferencije, težeći da godinama »predaha« zaleči svoje rane.

Uoči 1914. godine za ličnost načelnika austrijskog generalštaba vezana je ideja o preventivnom ratu. Njega započinje ona država koja ne želi da izgubi prednost od svoje spremnosti za borbu protiv druge države, a imajući u vidu da s njom u budućnosti može ratovati veštački ga izaziva u datom momentu. »Prema tome, preventivni rat ima karakter političke odbrane i strategijske ofanzive« — kaže A. Svečin u svojoj »Strategiji«.

U prethodnim poglavljima čuli smo o napadima na Konrada zbog njegovog propovedanja preventivnog rata, koji su diplomatski krugovi osudili još za vreme Bizmarka. Od tada se te osude čvrsto pridržava sva buržoaska diplomatija.

Mi smo već rekli da je Konrad mislio samo o odbrani, te je, da ne bi izgubio u vremenu, neprestano predlagao da se svuda strategijski nastupa. Drugim rečima, u njegovom tumačenju rata nalazile su se sve karakteristike preventivnog rata, što ni on sam nije skrivao. Konrada su zvali apostolom »preventivnog rata« ne samo

u njegovoj zemlji nego i izvan nje, što mu je stvorilo takvu slavu, na primer, u Srbiji, kojom se on u dubini svoje duše nije nimalo ponosio.

Nema sumnje, sa vojnog gledišta preventivni rat ima apsolutnu prednost zbog iznenađenja i odnosa snaga i može se smatrati poželjnim.

Ako se, pak, preventivni rat razmatra sa stanovišta »pravednosti« rata, onda su ga svi buržoaski političari smatrali, pa i danas ga smatraju, napadačkim, uperenim protiv čovečanstva, pa prema tome amoralnim i dostojnim svake osude.

Naravno, Konrada nisu mogle uplašiti takve priče, te je, polazeći od celishodnosti rata, a oslanjajući se na autoritet Fridriha Velikog, dokazivao da je takav rat ne samo potreban već i koristan. On se nimalo nije plašio odgovornosti za preventivni rat. Ali, nije shvatao da je danas daleko teže pokrenuti mase u takav rat nego u vreme Fridriha Velikog, već i zbog toga što su u doba pruskog kralja rat vodile vojske, a ne države u celini.

Za nas je interesantno pitanje da li uopšte može biti opravdan preventivni rat sa stanovišta istorijskog napretka. Ovde moramo dati određen odgovor: ako takav rat bude progresivan, revolucionaran, onda je i pravedan, »odbrambeni«, bez obzira na to što je njegov pokretač ona zemlja koja ga je izazvala.

O ovom pitanju mi nesumnjivo možemo da naiđemo na oponiranja — ukazivanja da »revoluciju nosimo na bajonetima«. Daleko smo od toga, jer revoluciju pre svega izvode same mase; ali, ona se završava oružjem. Zato će uvek nastupiti momenat kada će revolucionarne mase ili zaostale i potlačene zemlje biti prinuđene da se u borbi sa kapitalizmom late oružja. Da će u ovoj borbi možda biti neophodno primeniti i preventivni rat, to ne treba ni objašnjavati. Da li rat ima »odbrambeni« karakter ne određuje se konstatacijom ko ga je prvi izazvao.

Čitalac ovoga dela se seća da su sve zemlje 1914. godine ulazile u odbrambeni rat, ali su, pripremajući se za njega, još mnogo pre u svojim planovima predviđale osvajanja, povećanje teritorije i stanovništva, koji su morali da proizađu iz rata. Neki diplomati su o tome govorili otvoreno, drugi su to prikrivali diplomatskom igrom, ali su uporno išli postavljenom cilju. Konrad, junak našeg dela, dosta je otvoreno nabacivao planove aneksija i, kada se o tome ni diplomatski nije smelo govoriti, savetovao je Berhtoldu da uvijeno odgovara da će se to videti posle rata. Čini nam se da nije potrebno iznositi sve primere planova aneksija i podele budućeg plena, jer smo to izneli u prethodnim poglavljima.

Za nas je važno da izvedemo na čistinu činjenicu da je svetski rat morao biti osvajački, jer se, po shvatanjima političkih i vojnih rukovodilaca, morao obavezno završiti osvajanjima.

Mering piše: »Po svojim ciljevima svaki rat je osvajački, pošto svaka zaraćena strana teži da proširi svoj posed na štetu suprotne

strane, tj. pokušava da osvoji ono čime do tada nije raspolagala; to se ne mora uvek manifestovati u priključenju neprijateljske teritorije i podanika, ali se obično ispoljava baš u takvoj formi«.

Po Meringovom mišljenju »rat u stvari ne dovodi ni do kakvih osvajanja samo ako obe strane iscrpe jedna drugu do te mere da nijedna ne može potpuno potčiniti neprijatelja svojoj volji, kao što je to bilo na evropskom kontinentu u sedmogodišnjem ratu«. »Ako, pak, jedna od zaraćenih strana toliko pobeđuje da može neprijatelju diktirati uslove za mir, ona će uvek umeti da u njih unese i potrebna joj osvajanja. Raširena predstava o tome da država koja je bila nepošteno napadnuta, pošto je uspešno odbila neprijatelja, mora mirno vratiti mač u korice, uz radosno saznanje da je uspešno izvršila svoju dužnost, takođe spada u priče. Takav rat nije nikad vođen i nikad se neće voditi, bar dok je društvo podeljeno na klase«.

U svim ratnim proklamacijama zaraćenih država u većini slučajeva sada se, uporedo sa uveravanjima da vode samo odbrambeni rat, mogu naći i negiranja bilo kakvih zavojevačkih planova. Ali to je samo *façon de parler* ...

Mering dolazi do zaključka: »Vojska koja je pobedila nikada se ne odriče osvajanja. To je možda i neprijatna činjenica, ali, uporedo sa svim strahotama koje donosi, rat uvek postavlja stvari radikalno, i ako mu se umesto ruke pruži mali prst, on će uvek pokušati da izvede neprijatan pokus«.

Meringova razmišljanja o osvajačkom karakteru rata potpuno razjašnjavaju lažna uveravanja diplomata raznih država o tome da njihove zemlje nisu teritorijalno zainteresovane u ratu, kao i ono opravdano nepoverenje koje je prema tim uverenjima imao, na primer ruski ministar inostranih poslova Sazonov. Sa tog stanovišta ne možemo posebno osuđivati i male aneksije koje je projektovao Viljem za austrougarsku vojsku u slučaju rata Austrije sa Srbijom. U tom smislu ne treba sebe zavaravati.

Ako pogledamo rezultate svetskog rata, videćemo kako su se završili »odbrambeni« ratovi Francuske, Engleske, Italije. U teritorijalnom pogledu najmanje je dobila Amerika, ali prema Meringovim rečima, osvajanja se »ne moraju uvek manifestovati u prisvajanju teritorije«.

Svima su poznate pozicije koje je danas Američki kapital osvojio u svetskoj ekonomici. One su dragocenije od teritorijalnih osvajanja. Ako se, konkretno, uzme u obzir imperijalistički karakter današnjeg razvoja, može se sigurno reći da će savremeni rat obavezno pratiti osvajanja i u teritorijalnom, i u ekonomskom čak i u političkom pogledu, jer »vojska koja je pobedila nikada se ne odriče osvajanja«. To je u suštini rata i nastaće s njim.

Ovim ćemo završiti razmatranje pitanja o klasifikaciji ratova i opravdanosti takve društveno-političke pojave kakav je bio i kakav će biti rat. Smatramo da je onaj koji je pročitao ovo delo dobio određenu predstavu o tome koji se rat može smatrati »pravednim« ili »odbrambenim«.

Ako budemo ponovo govorili o tome, onda će to biti u vezi sa onim ratnim parolama koje imaju značaj u savremenim uslovima, kada u ratu učestvuju mase stanovništva.

Ako su i u vreme kabinetskih ratova, pa čak i ranije, vlade zemalja koje su stupile u rat smatrale neophodnim da u svojim proklamacijama istaknu izvesne ratne parole, da objasne stanovništvu radi čega se vodi rat, onda je danas takvo objašnjenje od posebne važnosti.

Čuli smo da je berlinska diplomatija, pa i sam Viljem, ukazivala na to da se za aktivno istupanje Austrije na Balkanu ne mogu naći podesne parole koje bi nemački narod mogle da pokrenu u borbu.

Najzad, Moltke mlađi i svi diplomati starali su se da predstave rat kao odbrambeni, kao »odbranu otadžbine« od napada suprotne strane, od carizma itd., samo da bi radne mase pokrenuli u borbu za interese kapitala. Nijedna vlada ne bi smela da otvoreno izjavi da je rat »napadački«, jer ne bi imala podrške čak ni svog stanovništva.

Mi smo ranije izneli Lenjinovo mišljenje o ovom pitanju. Buržoaske klase nisu smele da objave radnim masama stvarni cilj rata, te je bilo neophodno da se istaknu parole za »malograđanina«.

»Svaka od zaraćenih strana« — piše Mering — »u svojoj ratnoj proklamaciji tvrdi da brani svoja suverena prava i izjavljuje da stremljenje druge zemlje da ih ospori predstavlja zločinački napad; svaka od njih čini to potpuno ubeđena u svoju pravičnost. Takvo čvrsto ubeđenje može da se zasniva na lažnim pretpostavkama, te je zadatak rata da takve pretpostavke odstrani i ustanovi pravo stanje stvari«.

U našem delu mi namerno nismo naveli nijednu ratnu proklamaciju, jer smo smatrali da je nepotrebno zamarati čitaoca lažnim dokumentima.

Što je rat kontrarevolucionarniji, što više ima osvajački karakter, tim je teže naći parole za njega. Obratno — što je revolucionarniji, »pravedniji«, razumljiviji i bliži radnim masama, te je parole za njega lakše naći.

»Marksizam zahteva da se radi opravdanosti svake parole izvrši tačna analiza i ekonomske stvarnosti, i političke situacije, i političkog značaja takve parole« — uči nas Lenjin.

Takvi su zahtevi u pogledu ratnih parola. Parole koje su istakle buržoaske vlade pred svetski rat, naravno, nimalo nisu odgovarale ovim zahtevima i svodile su se na »malograđansku odbranu«.

U očima malograđanina »odbrana«, kao metod borbe, izgledala je zakonitijim oblikom rata, te je i bila uveliko korišćena za parole.

Međutim, kao što kaže Mering, sam rat teži da odbaci »lažne pretpostavke«, te danas mi možemo oceniti vrednost svih onih »odbrambenih« parola koje smo čitali u proklamacijama zaraćenih strana 1914. godine.

Iako je u očima svog stanovništva Nemačka vodila »odbrambeni rat«, sam tok rata je razotkrio »napadačke« tendencije nemačkog imperijalizma.

Rat je politički akt, pa i ratne parole i njihovo širenje među stanovništvom svoje zemlje spadaju u nadležnost politike. Polazeći od toga, načelnici generalštabova — Konrad, Januškevič i vojni ministar Suhomlinov izostavljali su ih iz svojih obaveza i samo se Moltke mlađi brinuo o »odbrambenom« ratu protiv Slovena. Čini nam se da je stav načelnika nemačkog generalštaba bio pravilniji; mada ratne parole nisu direktna obaveza načelnika generalštaba, one su ipak za njega do te mere interesantne da ih ne bi smeo zanemariti.

Dozvolićemo sebi da pažnju čitaoca zaustavimo na još jednoj karakterističnoj crti savremenog rata na njegovoj trustifikaciji. Danas se sve više smanjuju mogućnosti za lokalne (izolovane) ratove, i obrnuto — sve više se stvaraju uslovi za koalicione ratove.

O tome ćemo reći detaljnije na odgovarajućem mestu, iako nam je jedan od recenzenata naše prve knjige prebacio da smo preko tog pitanja prešli ćutke. Ali, sve ima svoje mesto.

Značaj koalicija, koji je ogromno porastao, ne može se objasniti nikako drukčije nego imperijalističkim karakterom savremene epohe.

Uporedo sa trustifikacijom kapitala raznih zemalja ujedinjuju se i njihove vojne snage radi zaštite zajedničkih ekonomskih interesa. Istina u državama sa moćnom ekonomikom ovo ide vrlo teško, jer se često sudaraju interesi finansijskog kapitala tih zemalja, te je potrebno uložiti mnogo napora da se oni regulišu u korist vojne politike. Kao primer za to može da posluži Trojni savez u kojem su političke veze bile toliko labilne da su države članice više puta bile prinuđene da u ozbiljnim momentima pitaju svoje saveznike da li će im pružiti pomoć u eventualnom oružanom sukobu. Ovo se može zapaziti i u englesko-francuskim pregovorima. Nešto drugo je bilo u francusko-ruskom savezu, gde je jak francuski finansijski kapital bio u stanju da nametne svoju volju monarhističkoj Rusiji, istina sa izvesnim oprezom.

U početku XX veka na evropskom kontinentu su postojale dve jake koalicije velikih država, za koje su se postepeno ekonomski vezale i male evropske države.

Za većinu njih ostalo je otvoreno pitanje vojnog saveza sa ovom ili onom grupacijom država, pa su neke ostale neutralne i sačuvale takav stav u toku čitavog rata ili docnije istupile na pozornicu svetske borbe.

S pojavom imperijalizma koalicioni karakter rata se tako učvrstio da se više niji moglo računati na lokalne ratove među velikim evropskim državama, kakav je, na primer, bio rat između Francuske i Nemačke 1870—1871. godine, i kakvi su čak ratovi između Austro-Ugarske i Srbije ili Rusije i Turske. Diplomati evropskih država su u ovom pogledu bili na pravilnijem putu, pa su obuzdavali vatrena mešanja načelnika generalštabova o mogućnosti vođenja izolovanih ratova. Međutim — preko toga ne treba prelaziti ćutke — Konrad je

u tom smislu bio veliki optimista, pa je razvijao planove o stvaranju raznih političkih grupacija radi izolacije Srbije i mogućeg napada na nju. U tom smislu je grešio i ruski načelnik generalštaba Palicin, koji je računao da će na kavkaskoj granici ratovati samo sa Turskom. Na sve ovo realnije je gledao nemački generalštab, čiji je načelnik Moltke isticao da u savremenim uslovima nijedna evropska država ne može izvući mač a da ne prouzrokuje evropski rat.

Ipak, ma kako to bilo čudno, iako je Berlin težio da lokalizuje rat između Austrije i Srbije, rasplamsao se svetski rat. Pošto je napravio pogrešnu pretpostavku o mogućnosti takvog rata, Berlin je kasnije izgubio tle ispod nogu, pa je brzo doterao do evropskog oružanog sudara. Čitalac je video sva nastojanja nemačke diplomatije da lokalizuje rat, i razočaranje koje je nastalo posle toga.

Napred smo naveli Lenjinove reči o ratu i savezima u kapitalističkom društvu, koji su predodređivali koalicioni rat kako na početku XX veka tako i danas.

Ukazivali smo na to da je rat u klasnom društvu bio, a i danas ostao, poslednja instanca kojoj se države obraćaju radi rešavanja sporova. Sukobi koje je manje-više moguće rešiti mirnim putem rešavaju se diplomatskim pregovorima zainteresovanih država ili se razmatraju na konferenciji izaslanika, ako se tiču i interesa drugih zemalja. Jednom reči, države na svaki način žele da izbegnu rat.

Čuli smo kakvo je mišljenje o ovim konferencijama imao Konrad, a i današnji političari nemaju u njih veće poverenje. U suštini, takva konferencija bila je opravdana samo ako su se njenim zaključcima pokoravali dobrovoljno. Pokušaj da se pod pretnjom rata Crna Gora primora da ispuni odluke Londonske konferencije iz 1913. godine završio se neuspehom zbog toga što nije postojala iskrena želja velikih država da intervenišu u tome. Međutim, na davanje prava egzekucije nekoj od velikih zemalja Londonska konferencija nije mogla da se odluči, jer nije imala poverenja u poštenje te države.

Takav je značaj diplomatskih konferencija, prema kojima se tako skeptički odnosio načelnik austrougarskog generalštaba.

Ideja o borbi za mir i otklanjanje rata, o kojoj se prvi put raspravljalo na Haškoj konferenciji, imala je mnogo pristalica pretežno u nizu slabih država ili, pak među političkim maštaocima. Realniji političari su trezvenije gledali na svetski sukob, koji se približavao i smatrali da je potrebno pripremiti se za njega.

Kao što je poznato, za rat, sa svim njegovim strahotama, bili su utvrđeni posebni propisi u međunarodnim razmerama što je dobilo odraza i u izvesnim međunarodnim pravnim normama.

Mnogo je »mudrih« glava učestvovalo u sastavljanju tih normi, i to samo zato da bi početkom svetskog rata one izgubile svaku vrednost. Istina plemeniti protest protiv onih koji su ih narušavali bio je velik. Pretilo se sudom, pa su čak i osuđivana manje značajna lica. Međutim, ličnosti odgovornije za vođenje rata gledale su na te stvari nešto drukčije. Čuli smo kako je Sazonov, ruski ministar inostranih

poslova, još pre rata govorio da »svaka pravna norma važi samo u doba mira«. Bivši nemački ministar vojske, a zatim načelnik štaba vrhovne komande, Falkenhajm, u svojoj knjizi »Vrhovna komanda«, objavljenoj posle rata, piše da se »iznad svih normi međunarodnog prava nalazi obaveza samoočuvanja«. Ludendorf tvrdi da »nove osnove vođenja rata stvaraju i nove međunarodne norme«.

Jednom reči, međunarodne norme o ratu, koje su pokušavale da rat postave u okvire zakonitosti, ostale su mrtve, a dela mnogih pravnika uzaludna. Jedan od pobornika mira, poznati pacifista Niti, bio je prinuđen da posle svetskog rata prizna da »rat ruši sve temelje tradicije i morala«. »Ono što je za rat najvažnije, to je pobeda. Poštovanje nekih tradicionalnih međunarodnih normi je pre posledica uzajamnog straha zaraćenih strana nego li ostatak viteštva ... Nužnost u ratu postaje zakonitost«.

Niti ne želi da normira rat, ali zahteva da se ne narušavaju međunarodne norme u miru: »Kada je objavljen mir, a opasnost prošla, svako narušavanje međunarodnog prava, svako vređanje pobeđenih, svako narušavanje datih obećanja, svako odricanje prava, ujedno su vređanja civilizacije i kulture«.

Profesori međunarodnog prava moraju priznati da ono ima snagu samo u miru, jer se pokazalo da je rat jači od njega.

Po završetku svetskog rata ideja o borbi za mir je ponovo oživela i u većoj meri je kultivišu velike evropske države u vidu stvorenog, svima poznatog, Društva naroda. Treba reći da je Društvo naroda učinilo nekoliko koraka napred u odnosu na Hag, ali je faktički predstavnik diktature Engleske i Francuske na evropskom kontinentu. Ovde se nećemo upuštati u detaljnu analizu suštine ove kapitalističke ustanove, iznad čijeg je ulaza ispisana reč »mir«, a u kojoj u suštini leži zaloga »rata« i »nasilja« od strane jakih kapitalističkih država. Uloga Društva naroda u održavanju mira u Evropi i pokušaji da se sprovede razoružanje svima su dobro poznati. Možemo sa sigurnošću reći da u celishodnosti njegovog postojanja ne veruju ni njegovi tvorci, koji i dalje insistiraju ne na *dobrovoljnom,* već na *prinudnom* razoružanju pobeđenih zemalja.

Sa ovim bismo mogli da završimo prikaz rata kao istorijske pojave u životu klasnog društva.

Ostalo je da kažemo nekoliko reči o nestanku rata. Mi smo više puta ukazivali da će rat da nestane tek posle smrti kapitalističkog sveta, pa ako je »večni mir moguć samo na groblju« onda je to baš na groblju kapitalističkog društva.

A za sada *»priča o poslednjem ratu«,* kao što je govorio Lenjin, *»prazna je, štetna priča, malograđanska mitologija ...«*

GLAVA VII

RATNI PLAN I SPOLJNA POLITIKA

»Diplomatski ratni plan« i njegovo postojanje u stvarnosti. — Politički cilj rata i promene koje prouzrokuje strategija. — Cilj rata i njegovo mesto u shvatanjima generalštabova. — Ratni plan pred svetski rat i danas. — Klauzevic o osnovnim linijama ratnog plana. — Klauzevic o obimu sredstava za rat. — Politički i vojni faktori koji se uzimaju u obzir prilikom izrade ratnog plana. — Odnos vojnih snaga i njihov značaj. — Politička delatnost Konrada i drugih načelnika generalštabova. — Prema Konradu, osnova politike je vojna moć. — Savez sa drugim zemljama. — Neutralne države. — Postepenost u postizanju političkih ciljeva. — Izbor vremena za početak rata. — Iznenađenje prema Klauzevicu i danas. — Pri izradi ratnog plana generalštab treba da uzme u obzir uticaj revolucionarnog pokreta. — Lenjin o uticaju revolucionarnog pokreta na rat. — Savremeni karakter rata i potreba da ga politika uzme u obzir. — Tehnika rada na ratnom planu i njen uticaj na politiku. — Posebna linija generalštaba. — Nepoverenje strategije prema spoljnoj politici. — Elastičnost ratnog plana i potreba za njim. — Utvrđivanje ratnog plana. — Upoznavanje sa ratnim planom predstavnika organa državne uprave. — Savet ministara i njegova uloga u pripremi ratnog plana. — Poznavanje rata od strane političkih rukovodilaca. — Bilov i Klauzevic o nužnosti da rat proučavaju političari. — Triumvirat i njegova uloga u tom pitanju. — Poznavanje rata od strane diplomata na početku XX veka i saveti generalštaba. — Savremeno postavljanje pitanja. — Poznavanje rata od strane marksista. — Granični incidenti i njihov značaj u radu generalštaba i ministarstva inostranih poslova.

U prethodnoj glavi težili smo da objasnimo opšte uslove povezanosti rata i spoljne politike i da u glavnim crtama prikažemo lik samog rata. Sada ćemo malo dublje da uđemo u zajednički rad diplomata i stratega na pripremi ratnog plana.

Čuli smo da se rat ne javlja izvan politike, posebno spoljne, nego da je sav prožet njom da je njeno stvarno oruđe, da se vodi radi postizanja njenih važnih ciljeva. Pa ipak, u prethodnoj glavi smo istakli da rat ima svoje zakone, koje politika mora da uzima u obzir.

Koristeći te »zakone rata«, neki načelnici generalštabova su postavljali svoje zahteve predstavnicima spoljne politike. Osnova za to bila je postavka da u ratu pre svega treba težiti vojnom uspehu.

S druge strane, diplomati su u ratu videli samo jedno od sredstava za ostvarenje onih ciljeva prema kojima je bio upravljen njihov celokupan rad, pa smo čuli kako je, na primer, Erental o tome dosta

određeno govorio načelniku austrougarskog generalštaba. Čak je i Suhomlinov, taj konzervativni državnik, u svojim sećanjima, istina kasnije, ukazivao na to da je odlučivanje o ratu ili miru bilo izvan njegove kompetencije.

Podvukli smo, takođe, da je rat krajnje sredstvo politike, i da zbog toga politika ne može da zasniva svoju delatnost isključivo na njemu, ali ipak uvek mora imati u vidu mogućnost stupanja u oružani sukob sa drugim državama.

Pa ipak, kad pogledamo neke rasprave iz strategije, čak i one koje su nam savremene, naći ćemo poglavlja posvećena posebnom »diplomatskom ratnom planu«. Drugim rečima, diplomatija mora stalno da radi za račun rata. Od spoljne politike se traži odgovarajuća priprema rata, postizanje političkog iznenađenja pri njegovoj objavi i izbor vremena najpogodnijeg za državu koja stupa u rat.

Poznato nam je da se međunarodni odnosi ne grade na odnosu snaga pojedinih zemalja, da se spoljnopolitički odnosi zasnivaju na ekonomskom potencijalu, da zbog međusobnog takmičenja u toj oblasti nastaju sukobi, vodi se politička borba. Rat je samo krajnji oblik te borbe.

Zato nam se čini da o određenom »diplomatskom ratnom planu« možemo govoriti samo kada se država priprema za preventivni rat. Ipak, mi nećemo da kažemo da svaki rat, čak i isključivo odbrambeni, ne mora biti pripremljen od strane diplomatije.

Rat je oruđe politike, pa se i vodi radi postizanja izvesnih političkih ciljeva.

»Niko ne počinje rat, ili bar ne bi trebalo da ga počne, ako je pametan«, — piše Klauzevic — »a da ne kaže samome sebi: šta želi da postigne njime, a šta u njemu. Ova osnovna misao otkriva sve smernice, određuje obim sredstava, meru energije i njen se uticaj ispoljava čak i na najmanje delove ratne delatnosti.«*)

Na taj način se otkrivaju dva cilja: *politički i vojni.*

Politički ciljevi koje postavlja sebi neka država obično se postižu ugovorima u toku mira, a samo se u krajnjoj nuždi rešavaju na bojnom polju. Savremeni strateg, čak i u ovom poslednjem slučaju, uvek treba da ima u vidu politički cilj.

U prethodnom poglavlju smo izložili shvatanja Klauzevica o promenama političkog cilja. Filozof rata potpuno određeno kaže: »Ma kako značajan da je uticaj rata na cilj politike, on, u svakom slučaju, može samo da promeni njen pravac i njene namere, jer politički cilj ipak zadržava prvenstven značaj. Politika postavlja cilj; rat je, pak, sredstvo, oruđe za postizanje tog cilja; dok se radi oruđem, ne sme se zaboravili cilj toga rada«.**)

---

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu,* izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 498. — Prim. red.

**) Vidi· Klauzevic, *O ratu,* izdanje »Vojnog dela«, 1951, str, 54 — Prim. red.

Međutim, u svim referatima načelnika austrougarskog generalštaba nailazili smo na suprotna shvatanja. Konrad je teoretski pravilno cenio rat kao oruđe politike, ali je ipak davao prvenstven značaj *vojnom* cilju, pa je ne samo smelo menjao, nego i samostalno nabacivao spoljnopolitičke ciljeve dunavske carevine.

Načelnik austrougarskog generalštaba je zahtevao potpuno određen diplomatski plan rata, proračunat na više godina. Njegov budući saborac u Berlinu — Moltke — takođe je smatrao da diplomatija do početka rata mora tačno da utvrdi »ko je neprijatelj a ko prijatelj«.

Čitalac je i sam mogao primetiti da su zahtevi koje su generalštabovi postavljali spoljnoj politici bivali sve uporniji što je Evropa bila bliže ratu, da su na njenu delatnost sa sumnjom gledali ne samo u Beču nego i u Berlinu. Konrad je otvoreno govorio da približavanje rata treba da označava potčinjavanje diplomatske delatnosti ratnim uslovima, a Moltke je, prema rečima Ludendorfa, jako sumnjao u sposobnost berlinske diplomatije.

Ne može se reći da je ovaj napad mača na diplomatsko pero bio bez osnove. Da bi odredio spoljno-političke ciljeve nekadašnje habzburške carevine, Konrad je morao da polazi od potpuno određenih postavki, koje bi poslužile kao ubedljivi dokazi pravilnosti njegovih postupaka i dejstava.

U stvarnosti je i bilo tako.

Treba da se prisetimo da je svaki načelnik generalštaba smatrao da je odgovoran za ratne pripreme sa vojničkog stanovišta, a pre svega za pravilnu i tačnu razradu ratnog plana ili, prema Konradovoj klasifikaciji ove delatnosti, za opštu, a naročito konkretnu pripremu za rat.

Baš ta odgovornost za ratni plan, kao i izvanredne obaveze, omogućavala je načelnicima generalštabova da istupaju sa određenim, ponekad čak i oštrim, zahtevima prema diplomatiji u njenim pripremama za rat. Zato mi u raspravama iz strategije — koje su, istina, nama nešto savremenije — i nalazimo dokaze o tome da je nužno da postoji diplomatski plan rata.

Kao što vidimo ovi zahtevi dakako nisu beznačajni, pa smatramo da ih je potrebno detaljnije analizirati.

Klauzevic kaže: »Ratni plan obuhvata ceo ratni akt; njime ovaj postaje jedan jedini rad, koji mora imati svoj poslednji, krajnji cilj, u kome se izravnjavaju svi posebni ciljevi«.

U predvečerje svetskog rata nailazimo na takvo shvatanje ratnog plana. Iz prethodnog poglavlja prve knjige našega dela, poznato nam je da je načelnik austrougarskog generalštaba razmatrao »sav, u celini uzet, mirnodopski rad oružanih snaga« kao »pripremni rad« za rat, koji je u stvari i sačinjavao ratni plan. U daljem izlaganju Konrad je ovo ipak detaljisao — delio je ratni plan na opšte ratne pripreme za bilo koji rat i na konkretne ratne pripreme za određeni rat, drugim rečima na određenu varijantu strategijskog razvoja. Ta-

kav strategijski razvoj, odnosno konkretne ratne pripreme, obično se u to vreme shvatao i nazivao ratnim planom za određeni front.

U savremenim uslovima, kada u ratu učestvuje država u celini, u pojam ratnog plana ulazi ne samo strategijski razvoj, nego i celokupna priprema oružanih snaga za rat, jer, kao što je poznato, rat mora biti pripremljen i u ekonomskom i u političkom pogledu.

Kada budemo dalje govorili o ratnom planu kako su ga shvatali generalštabovi na početku XX veka, mi ćemo u suštini govoriti o strategijskom razvoju oružanih snaga za rat na određenom frontu. Pri takvom ograničenju nećemo se mnogo udaljiti od Klauzevica — sve njegove misli o tom pitanju ostaju aktuelne i danas.

»Rat nije samostalan akt, nego nastavak politike drugim sredstvima« — kaže Klauzevic. — Zbog toga osnovne linije svih velikih strategijskih planova *imaju pretežno politički karakter*, koji se ispoljava tim više što one više zahvataju rat i državu u celini. Celokupan ratni plan proističe neposredno iz političke stvarnosti obe zaraćene zemlje i iz njihovih odnosa prema drugim državama«.

Na drugom mestu filozof rata određeno izjavljuje: »Ako se radi o ratnom planu ili planu kampanje, onda se neizbežno moramo obratiti politici«, i »ni jedan vojni plan ne može se izraditi a da se ne uzmu u obzir i politički odnosi«.

To su potpuno jasne i određene misli. Moramo priznati da su one bile dobro shvaćene u raznim generalštabovima Evrope na početku XX stoleća, naročito u Beču. Ovde nećemo da ponavljamo sve Konradove misli i dokumenta o tome, jer smo ih ranije dosta detaljno naveli, nego ćemo samo da istaknemo da je načelnik austrougarskog generalštaba u tom pogledu bio strogi sledbenik Klauzevica. Konrad je dosta često izjavljivao da naročito konkretna ratna priprema zahteva jasne i ustaljene osnovne pravce spoljne politike. Pri tome je ukazivao da na konkretnu pripremu za rat utiče i unutrašnja politika, jer je jedna situacija kada u zemlji vlada mir, pa se sve snage mogu baciti na spoljni front, a druga kada se deo ovih snaga mora ostaviti za obezbeđenje postojećeg državnog poretka. I drugi načelnici generalštabova postavljali su diplomatima slične zahteve u pogledu osnovnih pravaca spoljne politike.

Stvarno, »teorija zahteva« — kako kaže Klauzevic — »da se kod svakog rata, prema verovatnoći, koju daju političke činjenice i odnosi, prvo shvate njegov karakter i njegove glavne crte«.*)

»Pritisak koji moramo da izvršimo na svog protivnika zavisiće od veličine naših i njegovih političkih zahteva. Ako su ovi poznati i jednoj i drugoj strani, naprezanje bi s obe strane bilo isto«.**)

Rekli smo da se za postizanje političkog cilja u ratu određuje *vojni cilj rata*, čija realizacija zahteva odgovarajuća sredstva. Govoreći o obimu tih sredstava, Klauzevic dolazi do zaključka da se »mora uzeti u obzir politički cilj (rata — *B. Š.*) kako s naše tako i s neprijateljske strane; moramo se obazreti na snage i prilike u neprijatelj-

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 503. — Prim. red.

skoj državi, kao i na naše, voditi računa o karakteru njegove vlade, njegovog naroda i njihovih sposobnosti, a o svemu tome i na našoj strani; najzad i na političke veze kod drugih država, kao i na dejstva koja tu rat može da učini«.*)

»Lako je pojmiti« — kaže Klauzevic — »da je procena ovih raznolikih i raznoliko isprepletanih stvari velik zadatak, da je baš prava genijalnost iz svega toga brzo pronaći ono što je tačno, dok bi bilo potpuno nemoguće savladati ovu raznolikost običnim školskim načinom mišljenja.«*)

»U tom smislu Bonaparta je potpuno tačno rekao da bi to bio algebarski zadatak pred kojim bi se mogao uplašiti i sam Njutn«.*)

»Pre svega« — završava Klauzevic — »moramo, dakle, priznati da sud o predstojećem ratu, o cilju koji on sme da ima, o sredstvima koja su potrebna, može postati samo iz ukupnog pregleda svih odnosa, u koji su upletene i najindividualnije crte trenutka«.*)

Ovde nismo čuli o *ekonomskim odnosima* između naroda, koji se takođe moraju uzeti u obzir pri određivanju političkog i vojnog cilja rata. Ali, mi smo više puta ukazivali na to da se u doba Klauzevica ovi odnosi nisu tako oštro ispoljavali kao danas. Filozof rata je pojmom »politika« obuhvatio i ekonomske odnose država. Danas je dobro poznato da je politika nadgradnja ekonomike, te smatramo da je za pravilno shvatanje političkih ciljeva država koje se mogu naći u ratu, pre svega neophodno razmotriti njihove ekonomske veze.

U tom pogledu podsetićemo čitaoca na referate Nemaca i ruskog pomorskog generalštaba, koji i počinju time što određuju ekonomske ciljeve Rusije u Crnom moru.

Videli smo mnoge dokumente generalštabova, čiji je zadatak bio da odrede političke i vojne ciljeve i obim potrebnih sredstava za mogući rat, drugim rečima, dokumente koji su pokušavali da sa »pravom genijalnošću« odrede osnove ratnog plana.

Konrad je te osnove u izobilju nabacivao smelom rukom, jer je smatrao da je odgovoran za rad na ratnom planu; on nije hteo da čeka uputstva predstavnika spoljne politike, nego je pokušavao da se sam snađe u karakteru budućeg rata u odnosu na monarhiju.

Pošto se dobro sećao Klauzevicevih reči o tesnoj vezi politike i strategije, Konrad nije hteo da se ograđuje zidom od bečke diplomatije, znajući dobro da u nekim njenim predstavnicima nema prijatelje nego neprijatelje.

Napred smo naveli teoretske postavke Klauzevica o faktorima koje treba uzimati u obzir pri određivanju »mogućeg cilja« rata. Već iz Klauzevicevog nabrajanja najvažnijih od njih, vidi se da su mnogobrojni, te smatramo da se mogu podeliti u dve grupe: *političke osnove i osnove rata*. Razumljivo je da se prva grupa mora zasnivati na ekonomskim odnosima.

*) *Ibid.*, str. 504.

U političke osnove Klauzevic je ubrajao: političke ciljeve, karakter vlade, naroda i njihove sposobnosti, unutrašnje odnose u državi i političke veze sa drugim državama. Kao što se vidi, radi pravilnog razumevanja tih faktora, kao osnovnih smernica spoljne politike, potrebno je u svakodnevnom radu ulaziti u oblasti koje nisu baš potpuno vojne.

Najzad, priroda rata, situacija u savremenom ratu, takođe utiče na određivanje vojnog cilja, obima sredstava i načina njihovog iskorišćavanja u slučaju rata.

Mi smo više puta ukazivali na to da ne može biti ni reči o suprotstavljanju vojnih zahteva političkim zahtevima, pa smo se pozivali na Klauzevica, koji je to smatrao apsurdnim. Ma kako da je važan »duh rata«, njegova priroda, on ipak ne može da isključi političke činioce, nego samo da promeni spoljnopolitičke ciljeve.

Drugim rečima, pri izradi ratnog plana moramo na prvo mesto da postavimo političke osnove, pa da, polazeći od njih, odredimo vojni cilj, a ni u kom slučaju ne smemo da gradimo spoljnu politiku zemlje samo prema zakonima rata.

Međutim, u referatima načelnika austrougarskog generalštaba, pa i ostalih, nailazimo na drugačiju arhitektoniku.

Mi smo više puta podvlačili da je Konrad u temelj državne politike stavljao odnos svojih vojnih snaga prema vojnim snagama drugih država. Načelnik bečkog generalštaba je smatrao da se samo na toj osnovi mogu zasnivati i politički odnosi među državama. On je više puta izjavljivao da je politika koja se ne zasniva na vojsci slična zgradi koja je sazidana na pesku. Iako je smatrao da Austro-Ugarska treba da vodi politiku saveza sa drugim zemljama, Konrad nije naročito računao na njih, pa je izjavljivao da je naslanjanje na saveznike bez jake vlastite vojske opasna stvar. Svakik orak diplomatije, po mišljenju načelnika generalštaba, mora da se podupre vojskom, pa čak i zasniva na vojnoj sili.

Naravno, u ovome junak našeg dela nije originalan, jer je još Fridrih Veliki smatrao da su diplomatske note koje se ne oslanjaju na oružane snage slične notama bez instrumenata.

Po navedenim političkim činiocima, uzetim od Klauzevica, vidi se da odnos vojnih snaga nije jedini odlučujući faktor u ratu, a u prethodnoj glavi smo naveli i Lenjinov sud o tome. Najzad, i sam Klauzevic, kada analizira vrste rata, napadački ili odbrambeni, kaže: »Može nam se učiniti da je uzajamni odnos snaga glavni i odlučujući faktor. Pa ipak, kad bismo se bazirali samo na njemu, smatramo da bismo skrenuli sa pravog puta«.

Slična lutanja zapažamo kako kod Konrada, tako i kod drugih načelnika generalštabova, koji su hteli da na vojsci zasnivaju spoljne odnose država i da određuju njihove političke ciljeve.

Ne mogu se negirati pravilni zahtevi Konrada da spoljna politika određuje osnovne smernice u izradi ratnog plana; samo polazeći od njih, moguće je izraditi pravilan ratni plan. Pošto nije dobijao

takve podatke, ili se nije slagao sa onim koje je dobijao, načelnik austrougarskog generalštaba je sam određivao spoljnopolitičke ciljeve monarhije, polazeći od ratnih uslova, od prirode rata u odnosu na dunavsku carevinu.

Nemamo nameru da osuđujemo Konrada zbog njegove političke delatnosti, jer se, naravno, ne mogu bezuslovno prihvatiti određeni politički ciljevi kao osnova za izradu ratnog plana, pošto se oni moraju uskladiti sa vojnim mogućnostima. Napred smo ukazivali na to da strategija može da menja te ciljeve, ali ne sme da ih potčinjava sebi. Konrad je imao pravo da utiče na njihovo smanjenje, ali ga je osnova sopstvenih gledišta skretala sa »pravog puta«.

Ako izbliza pogledamo politički deo referata načelnika austrougarskog generalštaba, pa i referata Moltkea iz 1912. godine, kao i pisma Konrada ministru inostranih poslova, naći ćemo potvrdu za ovo što je rečeno.

Preko načelnika generalštabova strategija je postavljala određene zahteve spoljnoj politici u pogledu pripremanja predstojećeg rata. Ti su se zahtevi zasnivali na: 1) principijelnim vojnim osnovama i 2) tehničkom radu pri izradi ratnog plana.

Dokumenti i razmišljanja načelnika austrougarskog generalštaba govore nam o tome da je on smatrao rat osnovnim putem za postizanje važnih političkih ciljeva zemlje. Retko je kad, i za kratko vreme, Konrad napuštao taj put i naginjao ekonomskom osvajanju susednih balkanskih zemalja. U suštini, on je ipak smatrao da se sudbina zemalja i njihove životne težnje rešavaju na bojnom polju, a nikako ne za diplomatskim stolom.

Prirodno je da je on odnos vojnih snaga smatrao osnovom svake realne politike.

Načelnik generalštaba je počinjao svoje referate postavkama onih političkih ciljeva kojima je trebalo da teži Austro-Ugarska u skladu sa svojim geografskim, kulturnim i etnografskim uslovima. Nije potrebno posebno naglašavati da se sve to svodilo na imperijalistička osvajanja jer je, kao što smo to i ranije ukazivali, Austro-Ugarska na početku XX veka odlučno krenula putem imperijalizma.

Konrad je pri razmatranju političkih ciljeva izdvajao glavne, a prema tome su određivani i glavni neprijatelji, odnosno države koje su se suprotstavljale postizanju tih ciljeva.

Uporedo s tim, načelnik generalštaba je računao na realnu snagu za sprovođenje predviđene linije — na oružane snage Austro-Ugarske — pa je od njih i polazio pri određivanju onih ciljeva koje je trebalo da postavi sebi diplomatija. On nam je više puta ukazivao na to da diplomatija nema pravo da postavlja sebi ciljeve koji se ne mogu obezbediti vojnom silom.

Jačina vojnih snaga Austro-Ugarske nije bila takva da bi se moglo težiti ostvarenju više političkih ciljeva i oni su morali da budu ograničeni. Konrad je potpuno i opravdano isticao da država koja je ugrožena sa svih strana, kakva je bila dunavska carevina,

ne može da vodi rat u krugu od 360⁰, te je potrebno da se priprema samo za konkretan, ranije određen rat. Kao potvrdu svojih reči Konrad je navodio primere drugih država, kao što su Italija i Nemačka, koje su imale ograničene ugrožene delove, prema kojima su mogle da koncentrišu sve svoje pripreme za rat.

Državi sa tako nepovoljnim geografskim položajem kakav je imala Austro-Ugarska na karti Evrope, diplomatija je morala da stvori pogodne uslove za vođenje rata.

Po Konradovom mišljenju to je bilo moguće postići: 1) savezima sa drugim državama; 2) neutralnošću nekih od njih; 3) postepenošću u postizanju političkih ciljeva ratom i 4) odgovarajućim izborom vremena za početak rata.

Ako ponovo razmotrimo Konradova dokumenta, videćemo kako je on postepeno, od priznavanja potrebe za lokalnim ratom, usvajao mišljenje o budućem ratu kao o trustificiranom ratu, ratu u savezu sa drugim zemljama.

U prethodnom poglavlju isticali smo da je koalicioni rat morao da se pojavi u našoj epohi, te zbog toga sve pretpostavke načelnika generalštabova (Konrada, Moltkea, Palicina) o mogućnosti vođenja izolovanog rata treba smatrati u najmanju ruku neosnovanim. Na to su ukazivali i pojedini diplomati njihovi savremenici.

Iako je smatrao da su savezi sa drugim državama neophodni za vođenje budućeg rata, načelnik austrougarskog generalštaba ih je ipak cenio kao surovu stvarnost i nipošto nije hteo da na njima zasniva svoje pretpostavke. Čuli smo njegova mišljenja o tome, pa ga nećemo ponavljati.

Savezi sa drugim državama povećavali su vojne snage, a to je baš i bilo potrebno načelniku austrougarskog generalštaba, ali on ne samo da nije hteo da bezuslovno potčini vojne ciljeve, nego nije hteo ni da uskladi političke ciljeve sa savezničkim državama.

Mi ćemo dalje o tome detaljnije govoriti, a sada ćemo samo da podvučemo da je državnički egoizam bio svojstven Konradu više no ma kojem drugom načelniku generalštaba.

Pošto je saveze smatrao nužnim a naročito savez sa Nemačkom, Konrad je u tom smislu postavljao svoje zahteve ministru inostranih poslova, iznoseći projekte novih saveza prema čisto vojnim shvatanjima, ali je pri tome malo uzimao u obzir u kojoj su meri ekonomske veze išle u prilog njihovom sklapanju. Istina je, i to moramo da podvučemo, da je Konradova želja da 1912. godine privuče Rumuniju na svoju stranu bila tako velika da je po dolasku iz Bukurešta postavio pitanje o sklapanju čisto trgovinskog ugovora sa tom zemljom.

Teška srca je Konrad podneo savezništvo sa Italijom, predviđajući njenu izdaju, i ne samo da nije mislio o zajedničkim dejstvima sa njom, nego je i pojačavao odbranu protiv ove zemlje i u vezi s tim vodio žestoke diskusije sa ministrom inostranih poslova.

Imali smo priliku da u našoj literaturi naiđemo na mišljenje da su generalštabovi pred svetski rat usko procenjivali spoljne od-

nose sa drugim zemljama, koncentrišući se na najbliže zemlje. Smatramo da je takvo mišljenje površno, jer nam dokumenti načelnika austrougarskog generalštaba govore drugačije. Njegov politički vidik bio je širok i nije se ograničavao samo na Evropu, već je zahvatio i Aziju i Ameriku. Čuli smo, između ostalog, da je i Kina privlačila Konradovu pažnju. Da li je to pravilno ili ne, to je drugo pitanje, ali je u svakom slučaju načelnik generalštaba imao u vidu skoro sve više-manje značajne zemlje.

Ako je Konrad, kao što smo ranije naveli, smatrao jedne zemlje neposrednim ili posrednim neprijateljima, a druge saveznicima, onda su ove druge, po njegovom mišljenju, morale ostati neutralne, kao, na primer, Švajcarska, ili, pak, svojom neutralnošću preteći delovati na neposredne neprijatelje. U takve zemlje Konrad je naročito ubrajao Albaniju, koja je svojim oružanim bandama, a u perspektivi i posebnom nacionalnom vojskom, trebalo da odvuče deo vojnih snaga Srbije sa glavnog ratišta. Čuli smo više puta Konradov predlog da se neutralnost Crne Gore kupi novcem.

Jednom rečju, političke odnose sa drugim zemljama načelnik generalštaba u Beču je podvrgavao širokoj analizi sa stanovišta jačanja vojnog položaja Austro-Ugarske. Istina, ponekad su njegovi predlozi diplomatiji na izgled bili lišeni osnove i oštro su odudarali od spoljnopolitičke linije, ali je to bilo zbog toga što je Konrad nedovoljno uzimao u obzir ekonomsku osnovu tih odnosa. Moramo mu odati priznanje jer je i sam uviđao da u tom smislu nije bio dovoljno jak.

Govoreći o neutralnim državama, čiji je uticaj u većoj ili manjoj meri morao da se odrazi na ratni plan, ne možemo da zaobiđemo famoznu neutralnost Belgije. Kao što je poznato danas se mnogo piše o tom da li je Nemačkoj bilo u interesu da naruši neutralnost Belgije ili je trebalo da poštuje njen integritet?

Ekonomski uslovi ni izdaleka nisu išli u prilog zauzimanju Belgije, te upad u Belgiju može da se objasni samo »genijalnim« Šlifenovim planom. Međutim, posledica takvog postupka bilo je učešće u ratu ne samo belgijske vojske, nego i Engleske. Da li bi se mogao ostvariti plan upada nemačkih armija u Francusku, zaobilazeći Belgiju, i kakve bi rezultate tada trebalo očekivati? Čini nam se da bi nemačko oružje imalo uspeha i bez narušavanja belgijske neutralnosti. Viljemove sumnje u to da je nemački generalštab iz čisto vojnih razloga natovario na vrat Nemačkoj i rat sa Engleskom do izvesne mere nisu lišene osnove.

Nećemo da insistiramo na tome da je, navodno, nemački generalštab iznenadio nemačku diplomatiju zahtevom da je nužno da se naruši neutralnost Belgije. Svedočanstva Ludendorfa, pa i ponašanje Jagova, govore suprotno, naime, da je kancelaru i njegovim najbližim pomoćnicima odavno bio poznat ratni plan, bar njegov politički deo. Drugo je pitanje zašto nemačka diplomatija nije blagovremeno

dala svoj prigovor na njega i zašto ga nije potvrdio sam Viljem. U svakom slučaju, odgovornost za narušavanje neutralnosti Belgije ne može se svaliti samo na nemački generalštab.

Napred smo govorili o postepenosti ostvarivanja političkih ciljeva pomoću rata. Na izgled kao da se takvom načinu ne može ništa prigovoriti. On je, naravno, vodio preventivnim ratovima, čiji je pristalica bio Konrad, koji se oslanjao na autoritet i primer Bizmarka u njegovoj politici stvaranja nemačke carevine. Ipak treba reći da bi naprezanje evropskih zemalja u predstojećem ratu bilo takvo da se teško može pretpostaviti da će se neka zemlja, posle evropskog rata, ponovo baciti u novi oružani sukob. Istina, primer balkanskih država govori nam suprotno. Što se tiče Srbije, ona je upravo pokazala primer postepenog ostvarivanja ciljeva pomoću rata, treba imati u vidu da prvi i drugi balkanski rat nisu bili toliko rušilački koliko evropski. Mi vidimo da današnja Jugoslavija, nekadašnja Srbija, u političkim komplikacijama sa Italijom potpuno drukčije prilazi: oprezna je i u primeni rata kao posebne vrste međunarodnih odnosa.

Izbor vremena za početak rata diplomatija treba da uskladi sa ratnim planom. Izbor vremena zavisi: 1) od političkih uzroka i 2) od same prirode rata.

Rekli smo ranije da neki savremeni stratezi traže da im diplomatija pripremi rat, tako da »u napadu pruži koristi u smislu političkog iznenađenja, a u slučaju odbrane odstrani sve nezgode takvog iznenađenja«.

»Kažemo« — piše Klauzevic — »iznenađenje je bez izuzetka osnova svih poduhvata, samo u vrlo različitim stepenima, prema prirodi pothvata i drugih okolnosti«.*)

»Ali, ma kako opšta i zaista neophodna bila težnja za iznenađenjem, i ma kako bilo tačno da ono nikad neće ostati bez dejstva, ipak je isto tako istina da ono retko uspeva savršeno i da to leži u prirodi same stvari. Pogrešna bi, dakle, bila pomisao kad bi se verovalo da u prvom redu ovim sredstvom možemo u ratu mnogo postići.«*)

»U taktici se dešava iznenađenje mnogo češće, to opet iz sasvim prirodnog uzroka, što su, naime, vreme i prostor manji. Zato će se iznenađenje u strategiji i izvesti tim zgodnije, ukoliko su mere bliže taktici, a tim teže što se više približuju oblasti politike«.*)

»Pripreme za rat traju obično više meseci« — nastavlja Klauzevic — »stoga je veoma retko da neka država drugu iznenadi ratom ili pravcem svojih snaga u širem smislu.«*)

Filozof rata je na taj način čak i u svoje doba gotovo anulirao »političko iznenađenje«. Stvarno, skoro se i ne može tvrditi da je svetski rat ma koju od zemalja iznenadio u političkom pogledu. Sve što smo napred izneli o politici Evrope uoči 1914. godine govori nam

---

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 161. — Prim. red.

*) *Ibid*, str. 161.

suprotno. Naravno, nećemo da verujemo u priče Poenkarea, koji tvrdi da je Nemačka iznenada napala Francusku, a Austro-Ugarska Srbiju.

Ne može se govoriti o bilo kakvom političkom iznenađenju pri postojanju savremenih obaveštajnih sredstava, koja jedne zemlje koriste za otkrivanje ratnih priprema drugih. U tome se potpuno slažemo sa načelnikom austrougarskog generalštaba, koji je ministru inostranih poslova ukazivao na to da se pripreme za rat ne mogu sakriti, a da nema nikakve osnove ne vršiti ih zbog toga što se neće postići iznenađenje ili iz straha da će privući pažnju druge države.

Prema tome, mi negiramo političko iznenađenje i nećemo postavljati diplomatiji zadatak da nam pruži mogućnost da iskoristimo njegove pogodnosti.

Nešto drugo može se reći o strategijskom iznenađenju danas. Kao što je poznato, Šlifenov plan je bio izgrađen na iznenađenju i stvarno je pobrkao Žofrove račune u bici na granici. Mi ne bismo tome prigovarali kada u francuskom generalštabu ne bi postojala iluzija, predubeđenje. Istorija nam jasno pokazuje da je nemački p'an napada preko Belgije bio davno poznat, pa je čak i uzet u obzir u planu Mišela. Ako je francuski generalštab iz 1914. godine bio voljan da optereti svoj mozak ofanzivnom doktrinom i pogrešnim pretpostavkama o planu razvoja nemačkih armija, onda mi u tome ponajmanje vidimo koristi od iznenađenja.

Ispitivački um Klauzevica predvideo je slično »iznenađenje«. On je rekao: »Ako protivnika iznenadimo naopakom merom, onda ćemo mesto dobrih posledica možda imati da snosimo jedan osetan neuspeh.«*) Pošto je nameravao da napadom pripremi za Nemce »iznenađenje«, francuski generalštab je pretrpeo »osetan neuspeh«.

Istina je da je danas brzina koncentracije vojnih snaga povećana, pa su prema tome i koristi od »pravca svojih snaga« porasle, ali su isto tako poboljšana i obaveštajna sredstva za otkrivanje neprijateljskih namera još mnogo pre rata.

Načelnik austrougarskog generalštaba postavljao je diplomatiji zahteve jedino u pogledu izbora vremena, naime, da ne dozvo'i neprijatelju da ga preduhitri u razvoju, i na taj način postigne moralni uspeh, i da počne rat zimi, pošto austrougarska vojska nije bila spremna za takav rat.

Ovi Konradovi zahtevi ne mogu se uklopiti u pojam »političkog iznenađenja«. Što se tiče njegovog straha od zimske kampanje austrougarske vojske, smatramo da je potpuno prirodan.

Da bismo završili sa »političkom« stranom rata, treba da obratimo pažnju još na jedan zahtev koji je strategija postavljala i koji će postavljati politici.

Čitalac je više puta čuo bečke razgovore o revoluciji u Rusiji i ocenu austrougarskog generalštaba o njenom značaju za ratni plan. Zatim je nače'nik nemačkog generalštaba razradio, istina uoči rata, ceo referat o »revolucioniziranju sveta«. Kaucki je u svojoj knjizi

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, str. 163 — Prim. red.

»Kako je nastao svetski rat« zbog tog dokumenta oštro napao nemački generalštab i Viljema, koji je, zapravo, ili bio inicijator ovoga referata ili je ponavljao misli generalštaba ali pre nego što je ovaj objavljen.

Daleko od toga da bismo hteli da idemo tragom apostola menjševizma, jer je njegova propoved samo propoved, koja se suprotstavlja ne samo ratu nego i politici.

U prvoj knjizi našeg dela došli smo do zaključka da se karakter rata određuje unutrašnjom politikom i da će njena kolebanja, bilo da su izazvana odnosom klasa u državi ili, pak, ubrzana mešanjem neprijatelja, dati ratu ovaj ili onaj tok.

Citirajući misli Klauzevica o faktorima koji utiču na određivanje ratnog cilja, mi smo maločas ukazali da je on savetovao da se analiziraju unutrašnji odnosi u zemlji, pridajući im važan značaj.

Na taj način, u okolnosti da su generalštabovi računali na revoluciju u neprijateljskim državama, mi ne vidimo nešto neprirodno, nego baš obratno — nalazimo da je to potpuno prirodan zahtev rata.

U članku »Rezultati diskusije o samoopredeljenju« Lenjin kaže: »U sadašnjem ratu (svetskom — *B. Š.*) generalštabovi nastoje da što bolje iskoriste svaki nacionalni i revolucionarni pokret u taboru svojih protivnika. Nemci — irski ustanak, Francuzi — češki pokret itd. I sa svog gledišta oni postupaju sasvim pravilno. Nemoguće je ozbiljno se odnositi prema ozbiljnom ratu ako se ne iskorišćava i najmanja slabost protivnika, ako se ne hvata svaka šansa, utoliko pre što se ne može unapred znati u koji će upravo momenat i s kakvom će upravo snagom »eksplodirati« ovde ili onde ova ili ona barutana. Mi bismo bili vrlo rđavi revolucionari kad u velikom oslobodilačkom ratu proletarijata za socijalizam ne bismo umeli iskorišćavati *svaki* narodni pokret protiv pojednih zala imperijalizma u interesu zaoštravanja i proširivanja krize. Kad bismo počeli, s jedne strane, govoriti i ponavljati na hiljade raznih načina da smo, protiv, svakog nacionalnog ugnjetavanja, a, s druge strane, herojski ustanak najenergičnijeg i najinteligentnijeg dela nekih klasa ugnjetene nacije protiv ugnjetača nazvali »pučem«, mi bismo se spustili na isto onakav tupav nivo kao i »kauckijevci«.

Smatramo da možemo da završimo sa pitanjem koje smo postavili, tim pre što je danas narušavanje unutrašnjih osnova neprijateljske države u interesu spoljnjeg rata svuda usvojeno, i sve optužbe protiv generalštaba u tom smislu treba odbaciti. Može se reći samo jedno — generalštab nema pravo da bez odobrenja vlade samostalno istupa u tom smislu u miru, kao što to ponegde možemo danas da vidimo, jer je takva borba deo političke borbe, koju vodi vlada jedne zemlje, a ne njen vojni organ — generalštab. Smatramo da je u tom smislu potpuno umesna ljutnja Berhtolda na generalštab, koji je na svoju ruku slao oružje u Albaniju za formiranje bandi, zbog čijih dejstava je ministarstvo inostranih poslova, a ne generalštab, moralo ako ne da snosi odgovornost, a ono bar da vodi prepisku sa srpskom diplomatijom.

»Moramo reći da će cilj koji sebi postavlja onaj koji ulazi u rat, i sredstva koja on pokreće, ravnati prema potpuno individualnim crtama njegove situacije, ali da će imati i obeležje vremena i opštih prilika, i, najzad, da ostaju potčinjeni opštim zaključcima, koji se moraju izvući iz prirode rata«.*)

Tako uči stari Klauzevic.

Izneli smo u prethodnom poglavlju da je feldmaršal Moltke na »prirodi rata« gradio svoju teoriju odvajanja rata od politike.

Jasno je da se pri izradi ratnog plana »opšti zaključci koji se moraju izvući iz prirode rata« moraju obavezno uzeti u obzir. Rekli smo da na osnovu tih zaključaka strategija ima pravo da preduzme mere radi promene političkog cilja. Takav je njihov uticaj.

Napred smo podvukli da je Konrad svaku realnu politiku zasnivao na odnosu vojnih snaga. Istina, prema Klauzevicevom učenju, »brojnost je preduslov pobede«, i zato je potpuno prirodna težnja svakog načelnika generalštaba da obezbedi brojnu nadmoćnost, ako ne povećanjem sopstvenih oružanih snaga, a ono, u krajnjoj liniji, sklapanjem odgovarajućih saveza i izolacijom neprijatelja.

Pa ipak, kao što smo to i napred ukazivali, odnos vojnih snaga može da se smatra samo relativnim činiocem, a nipošto odlučujućim faktorom u ratu. Pa i primer borbe centralnih država Evrope, čije su vojne snage bile brojno slabije od snaga Antante, ukazuje nam na to da se ne moraju menjati politički ciljevi rata samo zato što prosta računica s brojem divizija ne ide u našu korist.

Ni Klauzevic, ni Lenjin nisu došli do zaključka da je mala zemlja u borbi sa velikom ili savezom velikih unapred osuđena na propast. Naprotiv, mala zemlja će ponekad biti prinuđena da primeni napad, tj. najaktivniji vid rata.

Sledeće što su Konrad i drugi načelnici generalštabova postavljali spoljnoj politici, i što je trebalo uzeti u obzir pri određivanju ovog ili onog stava, jeste *karakter savremenog rata i priprema za rat.* Nećemo da ponavljamo one pouke koje je u tom smislu davao Konrad nabrajajući elemente savremenog rata, koji su ga činili komplikovanim. Te pouke su bezuslovno opravdane i moraju ih uzimati u obzir pri izradi ratnog plana i politika i strategija.

Dobro je poznato da »svaka epoha treba da ima svoju teoriju rata«, kako kaže Klauzevic, i da baš tu »teoriju« mora uzeti u obzir političar. Kasnije ćemo reći do koje mere on mora poznavati vojnu delatnost, a ovde ćemo istaći da su pouke načelnika austrougarskog generalštaba bile umesne, pošto su diplomati iz Beča imali dosta nejasnu predstavu o »prirodi rata«. Danas je proučavanje i poznavanje opštih načela rata neophodno za svakog državnika.

U svojim poukama Konrad je govorio i o tehnici razrade ratnog plana i na taj način diplomatima stavljao do znanja koliko je složen i dugotrajan taj rat. On je jasno rekao da se ratni plan razrađuje u

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu,* izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 512. — Prim. red.

toku više godina, da se konkretna priprema mora izvoditi najmanje godinu dana i da će samo u specifičnim uslovima njene izmene zahtevati najmanje 4 — 6 nedelja. Mi ćemo na odgovarajućem mestu podrobno razmotriti ovo pitanje, a sad ćemo reći samo toliko da je za političara ne samo korisno već i neophodno da poznaje pipav i težak rad generalštaba na konkretnim pripremama za rat na ovom ili onom frontu.

Najzad, moramo istaći i sve one teškoće na koje je nailazio načelnik austrougarskog generalštaba u diskusijama sa diplomatima o njihovim, često fantastičnim, projektima, zatim prilikom raznih vojnih demonstracija, manjih prepada i sličnih vojnih akcija, koji uopšte nisu odgovarali savremenim uslovima vođenja rata. Bosforska ekspedicija, preduzeta od strane Rusije, poučno je i još i do danas sporno pitanje. Kao što je poznato, generalštab ruske kopnene vojske je smatrao da je ključ za Bosfor u Berlinu, te je i koncentrisao svu svoju pažnju i snage na zapadnu granicu. Pomorski generalštab je u isto vreme smatrao da jednovremeno sa ofanzivom na zapadnom frontu treba izvesti i operaciju za zauzimanje moreuza. S obzirom na obim i ciljeve našeg dela, mi ne možemo da detaljnije osvetlimo to pitanje, ali smatramo da je gledište predstavnika kopnene vojske 1914. godine bilo pravilnije, što je potvrđeno u 1915. godini neuspelom dardanelskom operacijom. Iako je politički cilj važan, ne sme se zaboraviti i »priroda rata«, koja nalaže da se ne razbacuju snage, nego da se udar nanosi glavnom neprijatelju.

Na osnovu svega što je napred izneto o konkretnoj pripremi za rat, čitalac već može da stvori predstavu koliko se tu tesno prepliću politika i strategija. Načelnik austrougarskog generalštaba, koji je u svojim dokumentima, govorima i razmišljanjima zalazio duboko u domen politike, potpuno je to shvatao. U tome, nema ničeg neprirodnog, te se takva razmišljanja mogu preporučiti svima onima koji se nalaze na tako odgovornim dužnostima.

Ali je Konrad grešio u jednom pravcu, i to toliko, da je istorija, a i njegovi savremenici, negativno ocenila svu njegovu delatnost. Razmišljanja načelnika austrougarskog generalštaba vodio je putem kojim je išao Moltke stariji.

Više puta smo ukazivali na to da je Konrad u svojim političkim razmišljanjima polazio uglavnom od »prirode rata«. »Duh rata« mu je diktirao zahteve koje je trebalo postaviti politici.

Iz toga su proizilazili i njegovi zahtevi za uspostavljanje povoljnog odnosa oružanih snaga, za ustaljen, čvrsto određen pravac spoljne politike, za nezavisnost politike od uticaja pojedinih lica i partija, zatim njegove molbe i zahtevi za preventivni rat, njegovi projekti saveza, najzad, njegovo smelo skiciranje kontura ne samo političkih ciljeva nego čak i odgovarajućih nota čisto daplomatske sadržine.

Kraće rečeno, načelnik austrougarskog generalštaba ne samo da je iznosio predloge za promenu spoljnopolitičkih ciljeva, polazeći od vojnih shvatanja, nego je težio i da ih samostalno određuje, pa čak

i sprovodi, što smo istakli na odgovarajućem mestu. Zato smo i dozvolili sebi da raščlanimo opšti pravac spoljne politike, izdvajajući iz njega poseban stav generalštaba. Da li smo u pravu ili ne, neka sudi čitalac naše druge knjige.

Naravno, ne mogu postojati dva mišljenja o tome da ovakvu pojavu treba smatrati nenormalnom i da se politika pri sastavljanju ratnog plana ne može potpuno podređivati »duhu rata«, onaj koji tako radi ide pogrešnim putem.

Ranije smo ukazivali da je uzrok ovome bilo nepoverenje strategije prema diplomatiji. Konrad je odlučno izjavljivao da ne namerava da pogrešnoj politici podredi vojne pripreme. Čak ni oprezni načelnik nemačkog generalštaba nije imao poverenja u diplomatskog kormilara Nemačke. Naravno, ovi razlozi nisu dovoljno ubedljivi, te je Klauzevic u pravu kad piše: »Ako se, kao što to često biva, žale na štetan uticaj politike na vođenje rata, onda se ne govori ono što bi trebalo reći«. Filozof rata određeno ističe da je »jedino pravilno podređivanje vojnih gledišta političkim«.

Ako smo pri izradi ratnog plana primećivali suprotnu pojavu, onda to treba objasniti time što mu je nedostajala elastičnost, čisto vojna, a ne politička. Većina načelnika generalštabova dosta je kruto gledala na upotrebu oružanih snaga u slučaju rata, ali su nasuprot tome, zahtevali da spoljna politika manevriše, tj. da diplomatski ratni plan, ako se prizna da on stvarno postoji, bude elastičan.

Komplikovani mehanizam savremenih masovnih armija zahtevao je blagovremenu pripremu njegove koncentracije na granicama, u skladu sa političkim grupisanjem verovatnih neprijatelja. Što god je prostije bilo to grupisanje, a uz to i ranije predviđeno, bila je lakša koncentracija snaga na izvesnom frontu. Svaki generalštab je smatrao idealom da koncentraciju trupa pripremi tako da, slično mobilizaciji, radi kao sat. Ovome je težio svaki načelnik generalštaba, zahtevajući od diplomatije da tačno i blagovremeno konstatuje koga treba smatrati neprijateljem, a koga prijateljem, a Konrad je čak i sam, sa vojnog stanovišta, tako klasificirao države Evrope.

Načelnik austrougarskog generalštaba više puta nam je nabrajao sve koristi koje pri razradi konkretnih ratnih priprema imaju one države koje, kao na primer Španija, u suštini imaju jedan front, tj. blagovremeno utvrđen politički cilj, u skladu s kojim se može dobro pripremiti i strategijski razvoj. Prema Konradovom gledištu, Austro-Ugarska je bila u komplikovanoj situaciji, pošto je bila prinuđena da se priprema za rat na nekoliko dijametralno suprotnih frontova. U tome pogledu u generalštabu u Beču postojala su neka gledišta prema kojima se koncentracija snaga delila na »varijante« A i B, pri čemu je snage po drugoj varijanti u prvim danima rata trebalo uputiti na ovaj ili onaj front zavisno od situacije.

Ne upuštajući se u detalje svih mera predviđenih za manevar snagama u toku koncentracije, što ćemo učiniti pri analizi rada generalštaba na konkretnim ratnim pripremama, treba istaći da je opšta

crta svih generalštabova bila nedostatak elastičnosti i težnja šablonizmu, čiji su uzrok bili tehnički razlozi, a nikako ne politička situacija u momentu objave rata.

Tačno je i to da u dokumentima austrijskog generalštaba nalazimo različite varijante za rat sa susednim državama ili njihovim savezom, u dokumentima francuskog — posebne varijante za plan XVII, ruskog — dve varijante A i G i nemačkog — u stvari jedan »genijalni« Šlifenov plan u preradi Moltkea, u koji je polagao sve nade polubog sa obala Špreje.

Ako bismo i zaboravili ono što nam je poznato iz proteklih događaja svetskog rata, ipak moramo reći da su se nemačka diplomatija i nemački generalštab mogli naći u još težem položaju nego što se to u stvarnosti dogodilo. Da li je razvijanje austrijskih, ruskih i francuskih snaga bilo celishodno ili ne u onoj situaciji — to je drugo pitanje, ali da je ono težilo da odgovori i mogućnim političkim ciljevima rata u to nema sumnje. Nasuprot tome, načelnik nemačkog generalštaba je skoro plakao kada mu je naređeno da otpočne rat samo sa Rusijom, jer planovi za taj slučaj, koji su postojali u vreme njegovih prethodnika, nisu bili obnovljeni niti razrađeni, jer bi to u postojeći plan koncentracije unelo haos. Zbog toga je Moltke i dalje insistirao na svome zahtevu da politika — ne menja raniji stav. U nemačkoj vojnoj literaturi danas se ovo pitanje razmatra, istina dosta oprezno i sa ogradama, da se uspomena na istaknutog pokojnika ne bi naročito uznemiravala.

Mi takođe nemamo nameru da raskopavamo grobove načelnika generalštabova, pa ćemo se ograničiti na konstataciju činjenice da je pred svetski rat u generalštabovima bila tendencija da se ratni plan razradi za određene političke grupacije država, koje bi postojale u momentu početka rata. Trebalo je da se diplomatija postara da održi takve grupacije, te je u svojim dejstvima bila vezana radom generalštaba. Nije bilo elastičnosti u konkretnim ratnim pripremama, pa je tamo gde je postojala bila je rđavo usklađena sa čisto vojnom, tehničkom stranom. Uzroci takvih krutih planova rata bili su: a) predubeđenje o povezanosti politike i rata; b) preovlađivanje principa da se sve mobilisane snage isture na ovaj ili onaj front, bez ostavljanja strategijske rezerve; c) težnja da postoji što manje varijanti plana strategijskog razvoja.

Smatramo da je od interesa da spomenemo telegram Moltkea Konradu da prvi ne objavljuje rat Rusiji i strahovanje Berlina da će Beč sve svoje snage uputiti uglavnom protiv Srbije. Čak je i toliko ograničen čovek kakav je bio Berhtold posumnjao u to ko upravlja u Berlinu — kancelar ili Moltke? Da ne pričamo o prigovorima nemačkih vojnika na kancelarovu politiku i o negodovanju Viljema protiv »kancelara — civila«, koji nije ništa razumeo u vojničkom poslu.

Kraće rečeno, bila je zaboravljena Klauzeviceva pouka da je »rat oruđe politike«, pa su skoro svi generalštabovi težili suprotnom — da politiku učine oruđem rata.

Imali smo prilike da čujemo oštru osudu austrougarskog generalštaba, koji je raspoređivao svoje varijante ratnih planova po raznim policama. Mi se ne slažemo sa takvim zaključcima i smatramo da ratni plan mora da bude elastičan i da odgovara raznim političkim kombinacijama. Neke se mogu predvideti ranije, te prema tome treba imati i nekoliko varijanti plana strategijskog razvoja. Sem toga, u svakoj varijanti treba da se predvidi mogućnost prilagođavanja onoj političkoj situaciji koja nastaje na spoljnom frontu u momentu objave rata.

U svakom slučaju ne sme se sputavati spoljna politika tehničkim vojnim razlozima, jer ako rat priznaje manevar, onda se takav isti manevar nalazi u prirodi same političke borbe.

»Rat je oruđe politike« — govorio je Klauzevic. — »Dok se radi oruđem, ne sme se zaboraviti cilj toga rada«.

Mi opet ponavljamo da smatramo da nije potrebno to pitanje ovde produbljivati sa čisto tehničke, vojne strane (u odnosu na razradu drugog plana), jer ćemo to učiniti na odgovarajućem mestu.

Da se zaustavimo na drugom pitanju — odobravanju ratnog plana.

Prema savremenom shvatanju ratnog plana, prerogative njegovog odobravanja mogu, naravno, da pripadaju samo vladi. Dogovorili smo se da pod pojmom ratnog plana podrazumevamo konkretne ratne pripreme, drugim rečima, strategijski razvoj.

Kao što je poznato, godišnji izveštaji načelnika austrougarskog generalštaba, u kojima se govorilo i o konkretnoj ratnoj pripremi obuhvatili su tri dela: 1) političku pripremu; 2) opštu pripremu i 3) konkretnu ratnu pripremu. Dok su prva dva dela saopštavana ministrima inostranih poslova i ministru vojske, poslednji deo je referisan samo vrhovnoj vlasti — Francu Jozefu i Francu Ferdinandu, i pri tome im se skretala pažnja na naročitu tajnost ovog dela razmatranja generalštaba.

Na sličan način odobravali su se planovi strategijskog razvoja i u drugim zemljama, čak i sa republičkim uređenjem, gde je plan odobravao predsednik republike.

Savet ministara, koji je prethodno odlučivao o ratu i miru, takođe se samo u izvodima upoznavao sa operativnim delom ratnog plana, naravno, bez unošenja u zapisnik referata koji je generalštab podnosio o tom pitanju.

Pred svetski rat je u većini država Evrope rukovođenje politikom i ratom bilo koncentrisano u rukama ličnosti koje su predstavljale vrhovnu vlast, i na taj način je ustaljeni red odobravanja ratnog plana trebalo u suštini smatrati normalnim, ali ne uzimajući u obzir činjenicu da je vrhovna vlast faktički bila dosta ograničena i zakonom i individualnim osobinama svojih predstavnika.

Kao što je poznato, načelnik austrougarskog generalštaba raspitivao se kod ministra inostranih poslova o osnovnim pravcima spoljne politike, pa je tek na toj osnovi sastavljao vojni deo plana. Dok je

načelnik generalštaba upoznavao ministra inostranih poslova sa varijantama ratnog plana koje se razrađuju, dotle ga o sredstvima i načinima ostvarenja tih varijanti obično nije obaveštavao. Kružila je čak i legenda, koja je danas opovrgnuta, da nemačkom kancelaru nije bio poznat plan upada nemačkih armija u Belgiju.

Takav način učestvovanja spoljne politike u odobravanju ratnog plana generalštab je često morao narušavati, o čemu ćemo kasnije govoriti.

Ratni plan koji se podnosi na odobravanje morao je da sadrži ove podatke: glavne neprijatelje, glavno ratište, ratni cilj, predlog o načinu na koji će se postići postavljeni politički i vojni ciljevi, tj. da li će se primeniti strategija iznuravanja ili uništavanja, napad ili odbrana, zatim raspored snaga i sredstava, određivanje roka njihove gotovosti za početak operacija i plan prvih operacija.

Ne treba mnogo govoriti da su o svim tim pitanjima u velikoj meri zainteresovani predstavnici ne samo unutrašnje nego i spoljne politike. Ako se setimo sednica austrougarskog saveta ministara onda moramo priznati da su govori Tise bili potpuno pravilni i normalni.

Zato smatramo da varijante strategijskog razvoja treba da razmatraju i odobravaju ne samo pojedini predstavnici vlade, već svi odgovorni članovi vlade. To što su načelnici generalštabova ovo izbegavali objašnjava se: 1) gledištem da su oni lično odgovorni samo pred kraljem kao najvišim predstavnikom vlasti; 2) čestim promenama u sastavu vlada, zbog čega bi ratni plan poznavao veliki broj ljudi. Kao što je poznato, Konrad je bio nezadovoljan predstavnikom mornarice, jer se ovaj u savetu ministara izrekao o postojanju pomorske konvencije sa Italijom, i zamerio je Berhtoldu što je o pitanjima ratnog plana vodio razgovor u prisustvu upravnika dvora, potpuno neodgovorne ličnosti.

Dok prvi razlog, kao atribut vlasti »polubogova«, moramo da odbacimo, dotle čuvanje u tajnosti konkretnih ratnih priprema ima, naravno, veliki značaj. Što god manje ljudi zna o njima, to je bolje. Ali, s druge strane, predstavnici spoljne politike, pa i drugi članovi vlade odgovorni za ratne pripreme u ovom ili onom pravcu ne smeju se odstraniti ne samo u pogledu upoznavanja nego i razmatranja ratnog plana. Nemamo nameru da ovde nabrajamo lica koja treba da učestvuju u odobravanju konkretnih vojnih zamisli, ali moramo podvući da se njihov broj ne može svesti na jedan, a ni proširiti u beskonačnost.

Ako se ovo pitanje drukčije postavi, kako je to i bilo u predvečerje svetskog rata, nastaje potreba da se baš po strategijskom razvoju orijentišu razni članovi vlade, a u prvom redu diplomati.

Takvo orijentisanje ministara inostranih poslova od strane načelnika generalštaba bilo je posledica same prirode rata, čija osnova leži u politici. Ma koliko da je svaki načelnik generalštaba hteo da se odvoji od politike, na kraju se ipak njoj vraćao. »Duh rata« je popuštao.

Svaki put kad je načelnik generalštaba orijentisao ministra inostranih poslova ili savet ministara on je pre svega iznosio podatke o snagama i rokovima gotovosti vojske za početak borbenih dejstava, a isto tako i o verovatnim neprijateljima.

Zatim se iz ovoga izvlačio zaključak da li je celishodno ubrzati početak rata, pa ga čak i namerno izazvati, ili ga, suprotno tome, treba odugovlačiti. Za ovo što smo izneli nećemo ovde navoditi primere, jer ih se čitalac odlično seća iz razgovora Konrada sa ministrima inostranih poslova, a budući maršal Francuske Žofr težio je čak da u taj domen unese matematičku osnovu. Tačno je da je on ovaj metod primenio da bi uplašio vladu i gurnuo je u rat, jer, iako je koncentraciju izvršio jednovremeno kad i nemačke armije, glavnokomandujući francuske vojske nije nameravao da pređe u energičan napad, a kilometri kojima je plašio savet ministara bili su nadoknađeni pri brzom razvoju.

Generalštabovi su objašnjavali predstavnicima diplomatije i savetu ministara vojni cilj rata, istina, u ograničenim razmerama. Delimično je dodirivan čak i sam plan operacija, ali strogo poverljivo.

Načelnici generalštabova su držali u tajnosti detalje planova strategijskog razvoja. Mi znamo kako je Konrad oštro reagovao na sve pokušaje ministarstva inostranih poslova da zaviri u taj domen rada generalštaba. Na pitanje ministra inostranih poslova da li je incident na italijanskoj granici — zauzimanje osmatračnica — povezan sa ratnim planom, načelnik austro-ugarskog generalštaba je veoma oštro odgovorio. Međutim, pitanje je u suštini bilo potpuno umesno, jer je granične incidente ipak rešavalo ministarstvo inostranih poslova. Najzad, kada je već odlazio na front, Konrad je ponovo protestovao zbog toga što se Berhtold meša u nadležnost glavnog komandanta.

Jednom rečju, smatralo se da je vojni deo ratnog plana neosporno pravo generalštaba i da spada jedino u njegovu nadležnost. Ako je generalštab i poveravao izvesne stvari iz tog domena, to je činio samo zato da bi se dobila pomoć od politike, a ne nikako da bi se vojni zahtevi uskladili sa političkim ili im se čak podredili.

Ma koliko da je Konrad bio osetljiv na ta pitanja, treba reći da je on bečkoj diplomatiji ipak više otkrivao svoje konkretne ratne zamisli nego što su to radili drugi načelnici generalštabova. Političari Nemačke, Rusije i Francuske bili su manje upućeni u ratne planove svojih generalštabova, te je zbog toga i nastajao onaj splet suprotnosti i nesporazuma između njih, što je stvaralo nepotrebna trvenja, pa su vojnici bili primorani da se nerviraju zbog nepravilnih poteza političara, a ovi su, pak, vojne krugove smatrali suviše ratnički raspoloženim. Više ili manje otvoreni razgovori između njih vođeni su već u vrtlogu događaja, tj. kada je već bilo kasno. Prirodno je da su se u takvim uslovima pojavili »Kancelari — civili« i potpun nesklad između politike i strategije, što nije nagoveštavalo dobar svršetak, pa čak ni dobar početak.

I danas su još neki ubeđeni da je nemačka politika pred svetski rat bila nerealna i da je strategiju stavila u teške uslove. Treba se setiti Klauzevica koji je ukazivao na to da se u takvim slučajevima ne govori ono što bi trebalo reći. Odsutnost elastičnosti u ratnom planu, nepoštovanje neutralnosti Belgije, što je zahtevala strategija, ne samo da nisu odgovarali zamisli nemačke politike već su bili štetni i za nemačku strategiju. »Kancelar — civil« u Berlinu i njegovi pomoćnici mogu se okriviti samo zato što od generalštaba nisu blagovremeno zahtevali detaljniju orijentaciju o njegovim planovima, te ih nisu ni razmotrili sa političke tačke gledišta.

U svakom slučaju smatramo da diplomatija treba da učestvuje ne samo u određivanju osnovnih spoljnopolitičkih smernica za ratni plan, već radi pravilnijeg rada treba da bude uvedena u »svetilište« generalštaba. Naravno, to još jednom ističe potrebu da diplomati što bolje čuvaju vojne tajne. Ako se predstavnicima spoljne politike poveravaju diplomatske tajne, nema razlogla da ih lišavamo prava da čuvaju i vojne tajne. Tačno je da često smenjivanje ministara, uobičajeno u kapitalističkim zemljama, povećava broj ljudi upoznatih sa osnovama ratnog plana, ali to pitanje treba rešiti na drugi način, a ne podizanjem kineskog zida oko generalštaba.

Erental, ministar inostranih poslova Austro-Ugarske, više puta je ukazivao načelniku generalštaba, Konradu, da bi trebalo da se sva pitanja politike i rata rešavaju u visoko kompetentnom organu kakav je savet ministara. Posmatrali smo, pa čak sa čitaocem i prisustvovali sednicama ove ustanove u raznim zemljama, za koje je načelnik generalštaba dobijao poziv kao vojni stručnjak ili ga uopšte nije dobijao. Ne treba, naravno, mnogo govoriti o tome da savet ministara mora da bude više upućen u ratni plan, kako bi mogao da donese odluku koja potpuno odgovara situaciji. Potpuno je prirodno da on razmatra čak i čisto operativna pitanja, jer ne treba zaboraviti da rat ne vode samo generalštab i njegove armije, već država u celini, a najviši upravni organ u kapitalističkim zemljama jeste baš savet ministara.

Savremena epoha ratne veštine pripremu i vođenje rata nedvosmisleno je prepustila vladi, te ona ima pravo da traži od generalštaba da je upozna sa svojim ratnim zamislima, a ne da se ograničava samo na čitanje pisama sličnih onima koje je slao Žofr na promicanje tajanstvene aluzije Konrada i drugih načelnika generalštabova o planovima strategijskog razvoja.

Ovde smo neposredno došli do pitanja: *da li politički rukovodioci,* i to oni koji ulaze u vladu, a posebno predstavnici spoljne politike jedne zemlje — diplomati, treba da poseduju znanje o vođenju rata.

Mi smo više puta ukazivali da je rat kao društvenoistorijska pojava više politički akt nego vojni. Možda smo čak i preterali pozivajući se na razne autoritete radi potvrde naših razmišljanja. Danas je ovo već čvrsto usvojeno.

Ako je rat oruđe politike, onda je jasno da političari treba da poznaju principe upotrebe tog oruđa, njegovu prirodu.

U suštini ovo pitanje uopšte nije novo. Na pragu XIX veka strateg — klasičar Bilov u svojim delima ga je zaoštrio i došao do dovoljno određenih zaključaka.

Pošto je u osnovi postavio aksiom da rat u sebi mora da sadrži politiku, Bilov je pisao: »Zar dobar diplomata može da bude onaj koji u isto vreme ne bi bio i dobar ratnik? Vojna znanja su mu potrebna da bi vršio svoje najvažnije dužnosti; iz ovog proizilazi da *za diplomate treba određivati samo dobre vojnike,* jer — čemu lukavstvo kad nema snage?«

»Kako može diplomata« — nastavlja Bilov — »da ceni snagu neprijateljskih zemalja ako mu nije poznata i nauka o snagama? Ako mu, prema tome, nisu poznate prirodne granice države, tj. granice koje obezbeđuju sigurnost? Ako svojim kratkovidim očima ne sagleda momenat kada treba napasti i vreme kada se više ne može braniti? Jednom rečju, znanje šifranata ne može zadovoljiti tamo gde je neophodna vojna nauka«.

Saopštavajući svetu »principe političke strategije«, koja »nije diplomatska«, Bilov dolazi do zaključka da »diplomati retko bivaju političari«.

Napoleon, savremenik Bilova, bio je i dobar vojnik i dobar diplomata, što pokazuje koliko su opravdana mišljenja stratega-teoretičara. Delbrik tvrdi da je »Napoleon u dubini svoje duše bio mnogo više državnik nego vojnik«. Ali, treba istaći da je Napoleon držao kod sebe i poznate diplomate, kakav je bio Taleran, koji nisu bili »dobri vojnici«.

Klauzevic nije u tom sledio teoriju Bilova, pa je pisao »Samo kad politika od izvesnih ratnih sredstava i mera očekuje dejstvo koje ne odgovara njihovoj prirodi, ona može svojim odredbama štetno da utiče na rat. Kao što poneki, ne savlada još potpuno izvestan jezik, kaže katkad nešto nepravilno, tako će i politika, iako pravilno misli, često naređivati stvari koje ne odgovaraju njenoj sopstvenoj nameri. Ovo se često događalo i ukazuje, prema tome, na to da bez izvesnog poznavanja ratne veštine ne bi trebalo da bude nijedno političko voćstvo«.

»Ali« — nastavlja Klauzevic — »pre nego što pođemo dalje, valja nam se ograditi od jednog pogrešnog tumačenja koje je tu vrlo blizu. Daleko smo od toga da verujemo da bi neki vojni ministar, zadubljen u akta, ili neki inžinjer-naučnik, ili čak vojnik, odličan na bojnom polju, bio zato i najbolji ministar predsednik, gde to nije sam vladalac; ili, drugim rečima: nikako ne mislimo da je ovo poznavanje ratne veštine njegova glavna osobina; sjajna, izvanredna glava, jak karakter, to moraju biti njegove glavne osobine; poznavanje ratne veštine lako je dopuniti na ovaj ili onaj način. Nikad gore nisu vođeni ratni i politički poslovi Francuske nego pod braćom Belil i vojvodom od Šoazela, mada su sva trojica bili dobri vojnici.«*)

---

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu,* izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 524. — Prim. red.

Izučavanje ratova Napoleonove epohe i francuske revolucije kada su komplikovaniji uslovi rata i njegova zavisnost od politike već nagoveštavali odstupanje od načela jednostarešinskog sistema rukovođenja ratom i prenošenje ovoga na kolektiv, doveli Klauzevica do zaključaka koji su u suprotnosti sa teorijom Bilova.

Istaknuti teoretičar vojne misli tražio je da »oni koji rukovode politikom u izvesnoj meri poznaju i ratnu veštinu«.

Sledeća epoha, kao što je poznato, karakteriše se pojavom triumvirata kao organa koji rukovodi ratom.

Istorija ističe da su pojavom triumvirata nastala neslaganja između politike i strategije, o čemu smo više puta govorili u prvoj knjizi našega dela. Kada su predstavnici strategije, pokušavali da obezbede čistotu prirode rata, izražavajući žaljenje što ne mogu da se odvoje od politike, onda su kao jedan od uzroka ovome isticali da politika ne shvata zakone rata.

S druge strane, čuli smo Bizmarkova svedočenja o tome da su predstavnici generalštaba njegovog doba bili potpuno nepismeni u politici, pri čemu je nemački kancelar dolazio do zaključka da »politika nije bojno polje«, pošto je u svim političkim shvatanjima generalštaba video težnju da se ratni metodi prenesu i u oblast politike.

Nećemo se upuštati u detaljnu analizu koliko su političari i stratezi epohe Moltkea starijeg poznavali rat, jer je optužbu upućivanu diplomatima zbog nepoznavanja ratne veštine, čitalac mogao uputiti mnogim ličnostima čije smo reči citirali u ovoj knjizi našega dela.

Stvarno, ako se setimo razgovora Konrada sa Berhtoldom i sa drugim diplomatama Beča o toku mobilizacije, koncentracije i o drugim ratnim dejstvima, moramo da istaknemo da su predstavnici spoljne politike dosta loše razumevali, da ne kažemo da uopšte nisu poznavali, uslove savremenog rata. Ljudi s »diplomatskim perom« imali su dosta površno znanje o tome kako se u savremenim uslovima upotrebljava »mač«, tj. oruđe koje su morali da primene u »poslednjoj instanci« međunarodnih odnosa.

Čuli smo kako u Nemačkoj Viljem optužuje svoga kancelara da rat shvata kao »civil«. Pri pojavi utvare rata, na Sazonova su vršili jak pritisak kopneni i pomorski generalštab, a nemački predstavnik Kurpales u svojim uspomenama ističe da Sazonov, kao građansko lice, uopšte nije razumeo rat, te se povodio za generalštabom.

Žofr je u Parizu na očigledan način, brojkama, dokazivao ministarskom savetu svu štetnost odlaganja mobilizacije.

Jednom rečju, može se sa sigurnošću tvrditi da je diplomatima mehanizam savremenog rata bio nejasan, što je bila njihova slabost.

Treba smatrati da je uzrok ovome bilo pogrešno tumačenje Klauzevica, navodno, da sa početkom rata prestaje diplomatski rad i da sva vlast prelazi u ruke vojnika.

Takva neupućenost predstavnika spoljne politike i strah da će to štetiti situaciji u ratu u slučaju oružanog sukoba primoravali su

Konrada da u razgovorima strpljivo objašnjava suštinu savremenog rata a čak da u svojim referatima iznosi čisto teoretska razmatranja o toj temi. Te pouke načelnika austro-ugarskog generalštaba bili su primorani da slušaju ne samo diplomati nego i predstavnici vrhovne vlasti. Slična tumačenja iznosio je i Danilov Sazonovu i njegovom najbližem pomoćniku Baziliju.

Ne razumevajući rat, kao oružanu borbu, diplomati su često samo sledili generalštab, čime se mogu i objasniti razna pričanja o tome da generalštab više poznaje politiku nego političari ratnu veštinu, o lošoj politici itd. Jednom rečju, kada je rezervni pruski poručnik, nemački poslanik Purtales, zagrlio Sazonova i molio ga da, radi očuvanja mira, ne dozvoli da reč imaju generalštabovi, on nije ni pomišljao da i sam izražava misao načelnika austrougarskog generalštaba. Naše izlaganje i navedene činjenice govore ubedljivo da poznavanje savremenog rata, uslova njegovog vođenja, pripreme i trajanja ove ili one ratne operacije, treba da bude deo neophodne spreme političkih radnika, posebno diplomata naših dana.

Mi nipošto ne tvrdimo da će najbolji političar ili diplomata biti »vojnik«, ali da svaki državnik treba da ima i izvesna vojna znanja, to se ne može opovrgnuti. Nećemo ga uvoditi u sve tajne strategije, još manje taktike, ali smatramo da priroda rata ne treba da bude strana političaru, jer se ne može dobro rukovati oruđem ako se ne poznaju uslovi za njegovu upotrebu. Klauzevic je smatrao da je dovoljno imati »sjajnu, izvanrednu glavu i jak karakter«, da je poznavanje ratne veštine »lako dopuniti na ovaj ili onaj način«. Danas, kada se karakter savremenog rata komplikovao, ne može se računati na »ovaj ili onaj način«, kao što se ne može računati samo na snagu i jasnoću uma. Danas i političar prethodno mora da dopuni svoje znanje čisto teoretskim poznavanjem mehanizma savremenog rata u opštim, krupnim crtama. Ako je Bizmark govorio da »politika nije bojno polje«, onda se može reći i da rat nije diplomatski sto, a pošto u rukovođenju ratom politika ima prvostepenu važnost, njoj treba da budu poznati i čisto vojni principi oružane borbe.

Bez poznavanja suštine savremene borbe politika može da krene pogrešnim putem i da se zavarava da će ratom postići one političke ciljeve koji ne odgovaraju njenim mogućnostima. »Kao što poneki« — kaže Klauzevic — »ne savladavši još potpuno izvestan jezik, kaže katkad nešto nepravilno, tako će i politika, iako pravilno misli, često naređivati stvari koje ne odgovaraju njenoj sopstvenoj nameri«. »Sjajna, izvanredna glava« političara našeg doba, konkretno diplomate, treba da poznaje i osnove ratne veštine.

Stvarno, ako pogledamo istoriju, naći ćemo niz istaknutih političara koji su proučavali osnove rata, težili da upoznaju njegovu prirodu.

Naravno da znanja Purtalesa, pruskog poručnika u rezervi, kojima se on ponosio, nisu još garancija nepogrešivih koraka diplomate,

što je on u stvarnosti i dokazao. Bizmark je, takođe, bio rezervni oficir, ali je duboko i temeljno poznavao prirodu vojske.

Najzad, ako pogledamo marksiste, moramo priznati da su svi oni težili da prouče rat, kao društvenu pojavu, da upoznaju njegove osnove. Počev od Marksa, osnivači marksizma — Engels, Mering, Lenjin — pažljivo su proučavali filozofiju rata od Klauzevica. Dokaze za to naveli smo, te ih nećemo ponavljati. I Lenjin je dobro poznavao suštinu rata, otuda i vidimo njegovo pravilno shvatanje rata, kao »političkog akta«, i pravilno razumevanje njegove čisto vojne strane.

Ako političar treba da razume rat, onda i politika ne sme da bude strana za stratega, načelnika generalštaba. U prvoj knjizi našeg dela mi smo se na tome duže zadržali, te se nećemo vraćati na to pitanje. Ako se pravilno ne shvate unutrašnji i spoljni ekonomski i politički odnosi države, ne mogu se izraditi ni pravilni ratni planovi. Vojskovođe naših dana treba da ovo dobro usvoje.

Smatramo da je neophodno skrenuti pažnju čitaoca na još jednu stvar, naime, na nesporazume koji su izbili između ministarstva inostranih poslova i načelnika generalštaba zbog graničnih incidenata.

Iz prethodnih poglavlja je poznato da su se takvi sukobi dešavali pri određivanju granice ili pri povredi postojeće granice od strane graničara.

Ne može se poreći da određivanje nove granice treba razmotriti sa nekoliko strana: političke, ekonomske i čisto vojne. Zato u određivanju i obeležavanju granice učestvuju i predstavnici generalštaba. Konrad se žalio da je u tom pogledu ministarstvo inostranih poslova ignorisalo vojne zahteve. Žalba je apsolutno usmena, ali se pri rešavanju tog pitanja ne treba upuštati u sitnice. Granična linija, zavisno od karaktera zemljišta, ima ovaj ili onaj vojni značaj. Ako je zemljište brdovito, taktički uslovi na samoj granici dobijaju veći značaj nego na ravnom otkrivenom zemljištu. Pogranično zemljište treba proceniti pre svega sa operativnog gledišta, pa u skladu s tim postaviti vojne zahteve. Ponekad se, zbog povođenja generalštaba za čisto taktičkim koristima uske pogranične zone, stvaraju teškoće diplomatima u vođenju pregovora. U takvim pitanjima ne treba biti sitničar, treba imati širi vojnički vidokrug.

Kad se radi o povredama već postoje granice, pretenzije ministarstva inostranih poslova u odnosu na vojnu upravu, posebno na generalštab, treba smatrati pravilnim, jer će ministarstvo inostranih poslova, a ne neko drugi, morati da reši stvarni politički nesporazum. Konradove ljutnje u tim slučajevima, ma kako ih on obrazlagao vojnim potrebama, neopravdane su i ne zaslužuju pažnju. Može se govoriti o zajedničkom radu ministarstva inostranih poslova i generalštaba na otklanjanju sukoba, a nikako ne o protestima generalštaba zbog zahteva ministarstva inostranih poslova da mu se dostavljaju izveštaji o povredama granica. Ako država koja poteže žalbu zbog povrede granice, takođe povredi granicu, onda se sukob može brže likvidirati,

ali ovakvi slučajevi ne mogu da posluže kao osnova za negiranje neprikosnovenosti granica. Neprikosnovenost granica, makar kao dekor, treba da postoji ukoliko susedne države održavaju međusobne diplomatske odnose.

Smatramo da sa ovim možemo završiti naše razmatranje o zajedničkom radu spoljne politike i strategije na ratnom planu. Nismo dotakli tehnički deo rada na ratnom planu, jer ćemo to učiniti na odgovarajućem mestu. Jasno je da ćemo morati, zbog ovakve strukture celokupnog našeg rada, da se vraćamo i na političku motivaciju ove ili one odluke, ali u svakom slučaju za to preuzimamo odgovornost. Metod ponavljanja nije loš metod.

»Kada se radi o ratnom planu ili planu kampanje« — uči Klauzevic — »onda se neizbežno moramo obratiti politici«.

Ovaj mudri savet ne sme nikad da zaboravi onaj koji se i u naše vreme prihvati izrade ratnog plana ili plana kampanje.

GLAVA VIII

MOBILIZACIJA — OPIJUM RATA

Uloga mobilizacije u nastavku svetskog rata. — Mobilizacija kao ratna pojava. — Mobilizacija u doba Moltkea starijeg i pred svetski rat. — Karakter rata određuje i karakter mobilizacije. — Ratni plan i plan mobilizacije. — Nezavisnost mobilizacije od operativnog razvoja. — Vidovi mobilizacije. — Trajanje mirovanja mobilisane vojske na granicama. — Predmobilizacijski period. — Objava mobilizacije i njen prvi dan. — Mobilizacija kao politički akt. — Povećani politički značaj mobilizacije. — Ekonomska mobilizacija. — Mobilizacija i unutrašnji odnosi u zemlji. — Opšta i delimična mobilizacija prema shvatanju raznih evropskih država u julu 1914. — Mobilizacija — uvod u rat. — Zvanična objava rata. — Kako se objavljuje mobilizacija. — Vreme objavljivanja mobilizacije i izbor njenog vida. — Savremeni značaj mobilizacije.

Naša generacija se još seća one velike galame koja se digla oko ruske mobilizacije 1914. godine. U prvom trenutku ona je nazvana buktinjom koja je izazvala ne samo evropski nego i svetski požar. Takvo mišljenje je vladalo do kraja rata pa čak i kasnije; u mnogim naučnim delima nailazimo na tumačenje ruske mobilizacije kao osnovnog uzroka imperijalističkog rata. Pojedinci su za ovo okrivljavali Rusiju, neki od belih Rusa, uglavnom vojni rukovodioci, opravdali su se pred »humanošću«, pred »civilizacijom« zbog učešća u ovom zločinu, itd. Čak se pojavila i čitava teorija o automatskoj mobilizaciji u Evropi u julske i avgustovske dane 1914. godine. Jednom reči, u međunarodnim odnosima mobilizacija je dobila takav značaj da je ne može obići onaj koji opisuje događaje svetskog rata.

Zato je potpuno razumljivo što smo detaljno razmotrili ovo pitanje u onim poglavljima knjige koja obrađuju istorijske događaje na pragu svetskog rata, i pokušali da pružimo čitaocu iscrpan materijal o mobilizaciji u leto 1914. godine.

I u naše vreme mobilizacija nije isključena iz vojne prakse, te je njena problematika iz 1914. aktuelna i sada. Ovo što smo izneli primorava nas da se detaljnije pozabavimo tim pitanjem. Naravno, zbog obima našeg dela i ciljeva postavljenih ovoj knjizi, ne možemo se udubiti u razmatranje čisto tehničkih poslova oko izvršenja mobilizacije, nego ćemo se ograničiti samo na opšte zaključke.

Smatramo da je potrebno ukazati, ne uvlačeći čitaoca u drevnu istoriju ratne veštine, da je vojna mobilizacija dobila najizrazitiji vid

u doba Moltkea starijeg. Za pojam kadrovska vojska, »naoružani narod«, vezan je i pojam mobilizacije naroda za rat. Pruski ministar vojske Ron proslavio se time što je 1866. i 1870. godine odlično sproveo mobilizaciju i, uzgred budi rečeno, uspeo da je zadrži u nadležnosti ministarstva vojske.

U to doba mobilizacija je označavala prelaz od mirnodopske kadrovske vojske na vojsku potrebnu za vođenje rata, kada su se kadrovske jedinice razvijale i popunjavale ljudstvom, konjima, oružjem i svim ostalim ratnim potrebama. Jednovremeno je vršena i mobilizacija železnica, čiji je zadatak bio da brzo prebace mobilisanu vojsku na ratište.

Rad na mobilizaciji morao je da bude brz i planski kako bi se borbene snage što pre pripremile za rat. Mobilizacijom su se pozivale desetine i stotine hiljada ljudi pod zastavu, te je prirodno da je ona zahtevala dobru prethodnu razradu takozvanog mobilizacijskog plana.

Iskustvo iz navedenih mobilizacija u Pruskoj proučile su sve države Evrope i usvojile ga kao obrazac.

Takvu predstavu o mobilizaciji imale su evropske države i u predvečerje svetskog rata. U prvoj knjizi našega dela govorili smo o ekonomskoj mobilizaciji zemlje, ukazujući na to koliko je ona stvarno postojala 1914. godine, te to ovde nećemo da ponavljamo.

Jasno je da se mobilizacija, kao ratna pojava, ne može razmatrati izolovano od one epohe ratne veštine u kojoj je nastala i razvijala se, od onih načela strategije kojima se ova tada rukovodila.

Više puta smo isticali da su na pragu svetskog rata u strategiji preovladavale tendencije da se rat vodi po načelima *strategije uništavanja*. Zato je trebalo da i mobilizacija odgovara tom vidu rata.

Strategija uništavanja je zahtevala brzo stvaranje što većeg broja borbenih snaga, njihovu brzu koncentraciju i gotovo jednovremeno angažovanje radi postizanja isto tako brzog i odlučnog uspeha. Drugim rečima, strategija munjevitog dejstva zahtevala je krajnje naprezanje u razvoju oružanih snaga za rat. Ovo su bili glavni zahtevi mobilizacije i činili su osnovu svih poslova iz te oblasti. Što god se više povećavao brojni sastav vojski, više se komplikovala mobilizacija, a tim je više rastao i njen značaj kao radnje koja zahteva jače naprezanje snaga i neometan neprekidan rad.

Nama se čini da nećemo biti daleko od istine ako kažemo da će *karakter budućeg rata određivati i karakter mobilizacije.*

Već sam tok imperijalističkog rata, koji je vaskrsao drugi vid rata — *strategiju iznuravanja,* prouzrokovao je postepenost mobilizacije, dovođenje u borbenu gotovost onih snaga i sredstava koji nisu iskorišćeni u početku rata.

Na osnovu iskustva iz svetskog rata, danas teorija ističe trajnost, i ešeloniranost mobilizacije države za rat.

Takvo shvatanje mobilizacije je potpuno prirodno s obzirom na zamah koji treba da dobije rat u današnje vreme. Nećemo se upuštati u detaljno tumačenje savremenih uslova mobilizacije, koja danas obuhvata ne samo oružane već i sve ostale snage i sredstva jedne

zemlje u celini. Da istaknemo samo to da mobilizacija u naše doba zahteva još veće naprezanje nego pre i da je trajna pojava za svu zemlju.

Ali, ma koliko mobilizacija bila duga i postepena, ipak njen prvi ešelon i danas treba da bude dovoljno jak i moćan da se ne bi odmah pretrpeo presudan neuspeh. Zato je i u savremenim uslovima pitanje najbrže borbene gotovosti prvog ešelona isto toliko aktuelno kao i 1914. godine. Strategija iznuravanja takođe zahteva brzu gotovost određenih snaga i sredstava da bi se omogućilo nastavljanje borbe, prikupljajući snage, a ne da ona počne takvim vojnim neuspehom koji bi kasnije onemogućio ne samo da se obnove snage nego i da se dobije izvesna brojna nadmoćnost nad neprijateljem, potrebna za pobedu.

Naravno, teško je predvideti snagu i sva sredstva koja će neprijatelj upotrebiti u ratu i u skladu s tim odmeriti naše napore za borbu. Pa ipak prethodni proračuni u tom smislu ne samo da se mogu već se i moraju izvršiti.

U tom smislu filozof rata, Klauzevic, kaže: »Još u pripremama za rat, stvarnost stupa na mesto čistih pojmova, a stvarna mera na mesto krajnje pretpostavke. Dakle, i stoga već oba protivnika, utičući jedan na drugog, neće dostići liniju krajnjeg naprezanja i, dakle, neće odmah zalagati sve sile. Ali je u prirodi ovih sila i njihove upotrebe i to da one ne mogu stupiti u dejstvo u isto vreme...«

»Ovde nam je dovoljno da pokažemo kako je potpuna koncentracija snaga po vremenu u suprotnosti sa samom prirodom rata. Ovo samo po sebi ne bi mogao biti nikakav razlog da se umeri naprezanje za prvo rešenje, jer je nepovoljno rešenje uvek šteta kojoj se niko neće namerno izložiti. Osim toga, prvo rešenje, iako neće ostati jedino, ipak će utoliko više uticati na iduća, ukoliko je bilo od većeg značaja.«*)

Rat se vodi za postizanje izvesnih političkih ciljeva pri određenom političkom grupisanju zemalja. U prethodnoj glavi mi smo ukazali na to da realan izraz političkih ciljeva koje želimo postići u ratu jeste ratni plan, konkretna zamisao za vođenje rata na određenom frontu.

Izvršenje ratnog plana zahteva da se potreban broj borbenih snaga i sredstava *stavi* u borbenu gotovost, drugim rečima, da se te snage mobilišu.

Prema tome, može se utvrditi povezanost ratnog plana i mobilizacije. U skladu sa ovim ili onim ratnim planom vrši se ova ili ona mobilizacija. Ako ratni plan zahteva krajnje naprezanje zemlje, onda je neophodna opšta mobilizacija svih snaga i sredstava, i obratno: u ratu na sporednim frontovima mogućno je, u skladu sa planom, ogra-

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 45, 46. — Prim. red.

ničiti se na delimičnu mobilizaciju oružanih snaga i sredstava. Najzad, delimična mobilizacija, u skladu sa promenama političke situacije, može da postane opšta.

Takvu tesnu povezanost plana strategijskog razvoja i mobilizacije mogli smo da zapazimo kod svih vojski u predvečerje svetskog rata. U Francuskoj je taj plan predviđao opštu mobilizaciju, u Nemačkoj je zahtevao izvesnu elastičnost, u Rusiji, bez obzira na dve varijante, »A« i »G«, stvar se svodila na opštu mobilizaciju i, najzad, u Austro-Ugarskoj je bila predviđena delimična i opšta mobilizacija — u slučaju rata na Balkanu i u slučaju komplikacije situacije u Evropi. Mobilisane jedinice imale su određenu namenu u planu strategijskog razvoja i nisu se mogle upotrebiti za manevar. Naročito je tesna bila povezanost mobilizacije i strategijskog razvoja u pograničnim jedinicama, pošto svaka mobilizacija zahteva odgovarajuću operativnu zaštitu. U tom smislu veoma je karakterističan slučaj nemačke 16. divizije, koja je odmah posle mobilizacije trebalo da zauzme Luksemburg i da ga obezbedi kao rejon za iskrcavanje trupa koje pristižu. Najmanji pokušaj da se tu šta izmeni doveo je načelnika nemačkog generalštaba do suza, iako ministar vojske, kao što je poznato, nije pridavao tako ozbiljan značaj zadocnjenju te male ratne operacije.

Jednom rečju, izvesnu nezavisnost mobilizacije od operacijskog razvoja mogli smo uočiti samo u merama francuskog generalštaba, koji je zaštitio granicu na taj način što je, koristeći vlast ministra vojske, poimenično pozvao pod zastavu rezerviste u pograničnim korpusima, te nije objavljivao ni delimičnu ni opštu mobilizaciju.

Mobilizacija je toliko ozbiljan korak na putu u rat da se, naravno u principu, kao što ćemo kasnije videti, takva nezavisnost mobilizacije od operacijskog razvoja može smatrati poželjnom. Nedostatak elastičnosti u tom pitanju sputava manevar i u vojnom i u političkom pogledu. I stvarno, tesna povezanost mobilizacije sa konkretnim planovima primoravala je generalštab, kako u Nemačkoj i u Austro-Ugarskoj, tako i u Rusiji, da uporno traži da spoljna politika učini odlučne korake u donošenju odgovorne odluke za rat, što je lišavalo diplomate slobode akcija.

Napred smo istakli da će mobilizacija zavisno od opšteg ratnog plana, biti delimična ili opšta. Njen vid se određuje postojećim političkim grupisanjem u momentu objave mobilizacije i samog rata. Na taj način, izbor vida mobilizacije diktiraju politički motivi.

Što se tiče vojničke strane tog pitanja, tu se mora uzeti u obzir ono naprezanje koje zemlja treba da učini u ratu na ovom ili onom frontu. U skladu sa ovim, možemo smatrati da je u Austro-Ugarskoj postojanje delimične mobilizacije, u slučaju rata na Balkanu i opšte, u slučaju rata sa Rusijom, odgovaralo situaciji. Najzad, čuli smo od Danilova da je ruski generalštab predviđao delimičnu mobilizaciju za drugostepene, vanevropske frontove.

U Nemačkoj je postojao samo plan opšte mobilizacije.

U Francuskoj je bio razrađen postepeni prelaz od delimične ka opštoj mobilizaciji.

Mi smo detaljno osvetlili pitanje opšte i delimične ruske mobilizacije kako sa političkog, tako i sa vojničkog gledišta. Nećemo ga ponavljati, nego samo sumirati. Ne dotičući se, za sada, političke strane pitanja, moramo priznati da mobilizacija četiri okruga, koja se tako neočekivano pojavila u julskim danima u ruskom generalštabu, predstavljajući odjek događaja iz 1909. godine, nije u stvari pružala one snage i sredstva koji su bili potrebni za rat sa Austro-Ugarskom, a da i ne govorimo o tome da granice varšavskog okruga nisu bile zaštićene od udara Austrijanaca. Zato, ako se i moglo govoriti o delimičnoj mobilizaciji, onda samo u smislu njenog proširenja na varšavski i, najverovatnije, petrogradski vojni okrug. Drugim rečima, situacija se razvijala u pravcu opšte mobilizacije, jer je postojala potreba da se obezbedi granica sa Nemačkom.

Neutralnost Francuske o kojoj je maštao Moltke, bila je sumnjiva i primoravala ga je da se reši na opštu mobilizaciju celokupne nemačke vojske, s tim da se znatan deo snaga ostavi na granici prema Francuskoj i da se francuskoj vladi postave oštri zahtevi, koji bi zagarantovali njenu neutralnost.

Ako se udubimo u suštinu delimičnih mobilizacija u Francuskoj i Austro-Ugarskoj, videćemo da su one u stvari bile uvod u opštu mobilizaciju. Rat u savremenim uslovima zahteva takva naprezanja od države da će *delimična* mobilizacija u naše vreme biti *izuzetan slučaj,* i pre privremen politički potez, nego vojna mera. Nju treba smatrati samo kao prelazni stupanj ka opštoj mobilizaciji. Mere koje je u tom slučaju preduzeo francuski generalštab su poučne.

Ovde treba skrenuti pažnju na *poseban vid mobilizacije,* koji smo uočili u Austro-Ugarskoj i delimično u Rusiji. Malo brojno stanje formacijskih jedinica austrougarske vojske, o čemu smo govorili u prvoj knjizi našega dela, primoravalo je generalštab da u vreme zaoštravanju političke situacije poziva pod zastavu deo rezervista i tako poveća borbenu gotovost vojske. Ovakav način pozivanja rezervista, počev od 1909. godine, postao je skoro hroničan u austrougarskoj vojsci. U ruskoj vojsci, u dane zaoštravanja političke situacije, zadržavan je pod zastavom godišnji kontingent, koji je odslužio rok, i tako se u znatnoj meri povećavala borbena gotovost. Takvu meru treba objasniti donekle i time što je železnička mreža u bivšoj Rusiji bila nedovoljno razvijena i slabe propusne moći.

Ma kako da su bile poželjne mere koje su u Austro-Ugarskoj nazivane *delimičnim* mobilizacijama, njihova se trajnost negativno odražavala na moral vojske. Predstavnici svih vojnih instanca vojske Habzburga su to uočavali, pa je čak i inicijator tih mera, Konrad, govorio istinu — da organizacija vojske, kao »naoružanog naroda«, ne trpi duže zadržavanje rezervista pod zastavom u očekivanju rata. Mi, međutim, znamo da je na toj osnovi bilo nesporazuma između Konrada i ministra vojske, te, ako se načelnik austrougarskog generalštaba i suprotstavljao otpuštanju rezervista kućama, to je činio isključivo zbog zategnute političke situacije. Trebalo je pronalaziti razne mere da bi se održao moral vojske, čak i takve kao što je

uvođenje posebne medalje za »mirne« mobilizacije. Konrad je čak pokušavao da koristi ovo pozivanje rezervista kao dokaz da je neophodno stupiti u rat, što se naravno ne može opravdati.

Mi se zaustavljamo na ovim merama zato što se one preporučuju i danas. Ne može se poreći da se takvim merama postiže jačanje borbene gotovosti oružanih snaga, ali, s druge strane treba uzimati u obzir i naličje sličnih mobilizacija. Ako se rezervisti duže vremena nalaze pod zastavom, bez izgleda za rat, onda se to može negativno odraziti na njihov moral, te će umesto povećanja doći do smanjenja bobrbene gotovosti. Mi bismo pre bili za stvarnu mobilizaciju nego za fiktivnu, čak bismo i svesno pošli na izvesne žrtve za vreme koncentracije, ali bismo bili sigurni da raspolažemo vojnom organizacijom sposobnom za borbu, a ne jedinicama koje su izgubile moralnu čvrstinu zbog duže ratne napregnutosti.

Stavljanje vojske u ratno stanje u izvesnoj meri povećava njenu hrabrost, podiže moral čitave vojske. Zbog toga je interesantno da se zaustavimo na pitanju koje je u predvečerje svetskog rata interesovalo kako predstavnike generalštabova tako i diplomate: *može li mobilisana vojska mirovati na granici.* Kao što je poznato, Sazonov, pa i predstavnici ruskog generalštaba, smatrao je mogućim da ruska vojska sa »puškom k nozi« duže stoji na granicama Rusije. Konrad, Moltke i Žofr gledali su na to pitanje drukčije; načelnik austrougarskog generalštaba je dosta reljefno objašnjavao da se lako može dogoditi i da je potpuno realno to pretpostaviti, da vojska posle mobilizacije i koncentracije na granicama, kad god hoće, da stavi pušku »na rame«, pređe granicu i upadne na teritoriju svog suseda.

Pri analizi ovog pitanja treba polaziti od dve postavke: 1) borbene gotovosti vojske i 2) njene povećane borbenosti.

Želja svih komandi da svoju vojsku dovedu u stanje borbene gotovosti pre verovatnog neprijatelja bila je toliko jaka da treba smatrati potpuno prirodnim i preuzimanje inicijative za dejstvo od strane one vojske koja se prva pripremila za borbu. Treba priznati da će koncentracija vojske biti poslednje oružje u rukama diplomata, ali je neophodno ukazati i na to da će vojno rukovodstvo pri takvom stanju stvari svakako vršiti pritisak na spoljnu politiku i tražiti što brži prelazak na aktivna dejstva. Već smo ukazali na to do koje je mere generalštab cenio ratni uspeh, te je zato potpuno prirodna uporna težnja vojnog rukovodstva da taj uspeh i ostvari, kad se već za to ukazala povoljna prilika. Napred smo isticali koliko se Žofr, pa i drugi načelnici generalštabova, plašio mogućeg zadocnjavanja u postizanju potpune gotovosti u poređenju sa neprijateljem; zbog toga će tako isto uporna biti i težnja komandovanja već pripremljene vojske da otpočne aktivna dejstva. Purtales je bio u pravu kada je objašnjavao Sazonovu da diplomatija pitanje — rat ili mir prepušta topovima onog momenta kada počinje mobilizacija.

Mobilizacija do te mere podiže borbeni duh vojske, da uzajamne povrede granice, sukobi manjih jedinica, izvesna nervoza na obe

strane, postaju neizbežni. Ako sa tog gledišta posmatramo prve dane mobilizacije, onda možemo da utvrdimo niz različitih povreda granice, raznih glasina u vezi s tim, koje nerviraju i onako uzbuđene granične jedinice. Jednom reči bez obzira na želje komandovanja, a tim više diplomatije, posle objave mobilizacije, iz čisto vojnih razloga, topovi mogu da počnu sami da gađaju.

Prema tome, treba smatrati sumnjivom pretpostavkom da vojske u savremenim uslovima rata mogu biti duži period mobilisane i da mogu mirovati ne pre'azeći na aktivna dejstva. Ako danas i stanje u miru ne obezbeđuje granice od upada oružanih bandi, tim pre se ne može garantovati da pri mobilizaciji na granici neće biti ispaljen nijedan metak.

S jedne strane, važnost planskog sprovođenja mobilizacije, a s druge, njena složenost i, najzad, teškoće koje nastaju u vezi sa pozivanjem ljudi i upućivanjem konja, primorali su da se uoči svetskog rata u svim državama uvede poseban pripremni period za rat ili predmobilizacijski period.

Nećemo ga detaljnije razmatrati, ali ćemo istaći da su uvođenjem tog perioda sve zemlje težile da svrše sve one mobilizacijske poslove koji su se mogli obaviti pre pazivanja ljudi i konja. Mi smo te mere na odgovarajućem mestu nabrojali.

U suštini je predmobilizacijski period bio uvod u mobilizaciju, te su iz protivničkog logora na to budno pazili. Naravno, nije se moglo računati na njegovo duže trajanje, a da neprijatelj ne preduzme protivmere. Zbog toga je taj period bio kratak, i samo je Rusija težila da ga produži, objavljujući ga 26. jula — na dan početka austrijske mobilizacije protiv Srbije. Na isti način, blagovremeno otpočela je mobilizaciju i eng'eska flota. U Berlinu je u 13. časova 30. jula objavljeno stanje ratne pripremnosti, a u 17. časova 1. avgusta potpisan je ukaz o opštoj mobilizaciji vojske i mornarice. Tačno je i to da je u nemačkoj vojsci i pre 30. jula preduzeto više mera koje su doprinele poboljšanju njene borbene gotovosti. Na isti način, postepeno i blagovremeno, vršila se mobilizacija snaga u Francuskoj, te je vlada Republike slala poruke u Petrograd, svome savezniku, koje su istina zakasnile, da tajno mobiliše oružane snage. Mobilizacija, kao javni akt, trebalo je da se pojavi u poslednjoj minuti i da bude neopoziva.

U savremenim uslovima rata mi ćemo se, naravno, naći u istoj situaciji, postojaće isti predmobilizacijski period kao i pred rat 1914. godine. Treba očekivati da će zbog sve složenije mobilizacije snaga i sredstava čitave zemlje predmobilizacijski period u stvari početi mnogo ranije nego što je počeo pred svetski rat, naročito u oblasti ekonomske mobilizacije. Smatramo da se takve mere neće moći sakriti od oka neprijatelja, te će zbog toga: 1) i s njegove strane uslediti iste takve protivmere i 2) obe strane skratiti taj period i preći na stvarnu mobilizaciju snaga i sredstava. U svakom slučaju, danas ćemo

zapaziti daleko veću postepenost i blagovremenost u pripremanju mobilizacije u svim oblastima života zemlje nego 1914. godine.

Sem premobilizacijskog perioda, pred rat 1914. godine zapažamo i postojanje izvesnog roka između dana objave mobilizacije i prvog dana mobilizacije. Ovaj rok nije nigde prelazio dvadeset i četiri časa, osim u Austro-Ugarskoj, gde je trajao četrdeset i osam časova. Odlaganje prvog dana mobilizacije, u odnosu na dan njene objave, objašnjava se težnjom da se omogući završetak poslednjih pripremnih poslova, pa da se zatim pređe na mirnu i plansku mobilizaciju. Ni Žofr, iako je upozoravan da svaki izgubljeni dan od objave mobilizacije preti Francuskoj gubitkom dela pригranične teritorije, nije menjao dvadeset četvoročasovni rok ni ranije određivao prvi dan mobilizacije. Svaka užurbanost u tom smislu bila bi samo štetna za rad na mobilizaciji.

Do sada smo razmatrali mobilizaciju uglavnom kao ratnu pojavu, pa smo nabacili u opštim crtama i njenu ratnu prirodu.

Ali, pošto je »rat oruđe politike«, onda takav akt kao što je mobilizacija ima i veliki *politički* značaj. Mi smo iznosili misli Klauzevica o tome da sva ratna dejstva nemaju isti politički značaj, a moramo priznati da je politički značaj mobilizacije veliki.

Mobilizacija je već na pragu svetskog rata bila pojava koja je uveliko uticala na život čitave države i nije se ograničavala isključivo vojnim okvirima. Danas, kada se tehnika komplikovala, kada zaraćene strane čine ogromno naprezanje u ratu, značaj mobilizacije kao pojave od opštedržavnog značaja još više je porastao. Danas mobilizacija zahteva sva područja života zemlje i utiče na ovaj ili onaj način na život svakog njenog građanina. U prvoj knjizi ovoga dela mi smo govorili ne samo o mobilizaciji vojnih sredstava nego pretežno o mobilizaciji ekonomike zemlje i o potrebi za to odgovarajuće pripreme.

Stvarno, pred svetski rat, već 5. jula, čuli smo predloge nemačkog ministra vojske o sprovođenju mera koje bi doprinele gotovosti za rat u privremenom pogledu. Tačno je da je car odbacio te mere, ali sama činjenica da su one predlagane govori nam o potrebi odgovarajuće ekonomske mobilizacije. Danas je pitanje ove mobilizacije dovoljno osvetljeno, te ga mi nećemo raspredati. Smatramo da je potrebno istaći da mobilizacija duboko zadire u ekonomiku jedne zemlje, zato, donoseći odluku za taj akt, treba temeljito proceniti sve razloge za i protiv.

Mobilizacija označava i novu orijentaciju u unutrašnjim odnosima raznih slojeva stanovništva zemlje. Setimo se da su buržoaske vlade skoro svih zemalja bile zabrinute kako će široke mase stanovništva da prime mobilizaciju. Za uspešnu mobilizaciju bile su potrebne odgovarajuće parole. Čak i u takvoj zaostaloj vladi kakva je bila bivša carska vlada u Rusiji, čak i u njoj, istina kod pojedinih članova, rađale su se sumnje u stabilnost ravnoteže unutrašnjih odnosa koji su vladali pred mobilizaciju. Da podsetimo čitaoca na bivšeg ministra unutrašnjih poslova Maklakova, koji je sa strahom potpisao ukaz

o mobilizaciji, predskazujući neizbežnu revoluciju. U početku mobilizacija, ističući ove ili one parole, skoro uvek izaziva oduševljenje stanovništva ali kasnije rađa i kritiku tih parola. Naravno, u kapitalističkim državama postoji daleko više motiva za kritičku analizu uzroka mobilizacije nego u zemlji gde je vlast izraz interesa radnih masa, gde su parole mobilizacije razumljive radnim masama. Nećemo da navodimo primere iz sadašnjeg doba, iako ih ima dosta u kapitalističkim zemljama, kada krupni diplomatski koraci postaju sitniji zbog labilnih unutrašnjih odnosa u zemlji. U takvoj zemlji, pri potpisivanju ukaza o mobilizaciji, moraju se, sledeći primer Maklakova, sve posledice predati u ruke »bogom odabranih« lica. Način je lak, ali ni izdaleka nije siguran...

U ovoj knjizi smo, na istorijskom primeru, razmatrali mobilizaciju uglavnom s aspekta spoljne politike. Videli smo kako je ocenjuju diplomati, generalštabovi i njihova vlast u različitim zemljama. Čuli smo razna mišljenja o tom ratnom aktu, te ćemo pokušati da se u tome snađemo.

Pod opštom mobilizacijom u svim zemljama zapadne Evrope u suštini se podrazumevao akt posle kojeg više nije moglo biti povratka na mirno stanje, te je, posle dovođenja vojske u ratno stanje, neminovno morao da usledi rat.

Tako se shvatala mobilizacija u Nemačkoj i Francuskoj, pa čak i u Austro-Ugarskoj, jer, iako je 25. jula objavljena delimična mobilizacija protiv Srbije, ona je imala karakter akta koji je neminovno vodio ratu. Bez obzira na pretnje Rusije, Austro-Ugarska ipak nije objavila mobilizaciju prema ruskoj granici, jer je očekivala da će događaji ratnu opasnost učiniti toliko realnom da će se na rat računati kao na neizbežnu činjenicu.

Sve države su preduzele različite mere opreznosti, ali bez objave mobilizacije.

Setimo se da je u Nemačkoj mobilizacija bila objavljena onda kada je u Petrogradu poslat ultimatum, tj. kada je o ratu već bilo odlučeno; u Francuskoj je, isto tako, ukaz o mobilizaciji potpisan posle čvrste rešenosti vlade da se stupi u rat. O Austro-Ugarskoj ne treba ni govoriti, jer se tamo mobilizacija, izuzimajući delimične pozive rezervista pod zastavu, uvek povezala s ratom. Drugim rečima, u shvatanjima i diplomata i generalštabova zapadnih zemalja *mobilizacija je značila rat*. Purtales je to potpuno pravilno objašnjavao Sazonovu, ukazujući mu da će ruska mobilizacija izazvati uporne zahteve nemačkog generalštaba da se učini isti korak, koji će neminovno dovesti do rata.

Jedino u engleskim i ruskim krugovima nailazimo na mišljenje da je mobilizacija diplomatsko sredstvo, da je to akt koji treba da pojača zahteve diplomata, ali u krajnjoj liniji ne mora da dovede do rata.

Engleska je mobilisala svoju mornaricu, smatrajući to diplomatskim potezom. Tačnije rečeno, taj korak je bio preduzet radi zaštite svojih obala od napada nemačke mornarice. Što se tiče značaja

takvog poteza u politici, on nije bio naročito velik, pa nije ni uplašio Berlin, koji je do poslednjeg momenta smatrao da je moguće postići sporazum o neutralnosti sa zemljom čija je ratna mornarica bila u punoj borbenoj gotovosti.

U Petrogradu, kao što je poznato, bilo je velikih kolebanja u izboru vida mobilizacije — opšte ili delimične. Isprva su diplomatski i dinastički krugovi odabrali delimičnu mobilizaciju, kao sredstvo kojim se mislilo uticati na Austriju, a zatim su se diplomatski složili sa generalštabom koji je zahtevao da se objavi opšta mobilizacija.

Ukazivali smo da je ruski generalštab do 1912. godine pod objavom mobilizacije podrazumevao i objavu rata Nemačkoj i Austro-Ugarskoj, ali se zatim odrekao takve formulacije pa je odvojio mobilizaciju od rata. Drugim rečima, ruski generalštab je mislio da se mobilizacija može objaviti nezavisno od rešenosti da se uđe u rat, da se može smatrati merom za obezbeđenje od neprijateljskog napada ili, pak, sredstvom za podršku zahteva ruske diplomatije.

Ako usvojimo našu pretpostavku, koja ima osnova, onda je trebalo da ruska mobilizacija bude elastična i nezavisna od političke situacije, koja je mogla da se komplikuje, i od operativnih zamisli. Drukčije rečeno, u ruskom generalštabu trebalo je da postoji nekoliko varijanti mobilizacije sa predviđenim mogućnostima prelaza od jedne na drugu.

Pri takvom stanju stvari objava delimične mobilizacije mogla je da bude opravdana.

Kao što je poznato, delimična mobilizacija u stvari nije bila razrađena u ruskom generalštabu, nego je bila pripremljena samo opšta — za slučaj rata sa Nemačkom i Austro-Ugarskom. Zato nije bilo nikakve osnove da se objavi delimična mobilizacija. Dosta je čudnovata činjenica da je Januškevič, kao načelnik generalštaba, uopšte mogao da podnese predlog o delimičnoj mobilizaciji i da Suhomlinov odlučno nije protestvovao protiv njene objave. Ako Januškevič nije bio upoznat sa stanjem mobilizacijskih poslova, onda je Suhomlinov, s obzirom na svoju pređašnju dužnost u generalštabu, bio apsolutno u toku stvari. »Principijelna odluka« o objavi mobilizacije četiri vojna okruga, koju je usvojio savet ministara 25. jula, može se smatrati samo čisto diplomatskim potezom, koji uopšte nije odgovarao zahtevima borbene gotovosti, te je zbog toga imao i relativnu vrednost.

Ako Rusija nije smela dozvoliti da Austrija pregazi Srbiju, onda se, s druge strane, moglo sa sigurnošću tvrditi da bi samo onaj koji poseduje bogatu fantaziju, lišenu svake realne osnove, mogao pretpostaviti da će Rusija voditi lokalni rat protiv Austro-Ugarske.

Mi smo već rekli da je rat na početku XX veka dobio trustovski karakter, a tako ga je shvatio i Sazonov kada mu je 24. juna izmakla rečenica: »To je evropski rat«. Ako je zaključak Sazonova bio duboko promišljen, a ne površan, onda nije postojala nikakva osnova za objavu delimične mobilizacije u nameri da se zaplaši Austrija.

Znamo da se Beč nije naročito uplašio delimične mobilizacije objavljene u Petrogradu, pa se obratio za pomoć svome savezniku — Nemačkoj. Po traženju Beča nemačka diplomatija, koja isprva nije pridavala veći značaj delimičnoj mobilizaciji u Rusiji prema austrijskoj granici, kasnije je zahtevala da se ova obustavi. Od ruske delimične mobilizacije ispala je samo diplomatska senzacija, što je vrlo brzo shvatilo rusko ministarstvo inostranih poslova, koje je odlučno podržalo zahtev generalštaba da se objavi opšta mobilizacija.

Poznato nam je sa kakvom je upornošću, gorčinom i operetskim pretnjama da će razbiti telefon molio, ubeđivao i tražio objavu opšte mobilizacije načelnik ruskog generalštaba, koji je došao sebi. Suhomlinov je vodio dvoličnu igru. Zato su »intimni« krugovi i drugostepene ličnosti generalštaba radile energično i dokazivale svu štetnost delimične mobilizacije njima sličnim »malim« diplomatima.

Jednom rečju, dok je u zapadnim zemljama mobilizacija objavljena kada je već pala odluka o ratu, dotle u Petrogradu nije bilo čvrste rešenosti da se vodi rat, te se ovi ukazi o mobilizaciji, s jedne strane, mogu objasniti namerom da se podupru diplomatski zahtevi postavljeni Austriji, a s druge, strahom od mogućeg napada Nemačke i Austrije, pošto se znalo da je dovođenje svojih snaga u borbenu gotovost zakasnilo. Ni diplomati, ni vlada, ni ruski generalštab nisu jasno shvatali savremeni politički značaj mobilizacije. Generalštab je posmatrao mobilizaciju samo sa gledišta borbene gotovosti, ne razmatrajući u kojoj meri je ona uvod u rat.

Ostavićemo po strani sva Sazonovljeva dokazivanja Purtalesu, sve pokušaje Suhomlinova i Januškeviča da uvere nemačke vojne predstavnike da ruska mobilizacija ne ugrožava mir u Evropi. Može se sa sigurnošću tvrditi da Nemačka ne bi dozvolila da Rusija i Francuska neometano završe mobilizaciju, iako su ove o tome maštale.

Mobilizacija na pragu svetskog rata, bila je uvod u rat, njegova stvarna objava i samo se tako i mogla shvatiti.

Načelnik austrougarskog generalštaba nije odvajao mobilizaciju od rata, a Moltke mlađi je smatrao da je posle objave mobilizacije *zvanična objava rata* bila samo formalnost, sa vojnog gledišta uopšte nepotrebna, izvestan dug diplomatskoj učtivosti i međunarodnom pravu.

Ipak, mi znamo da su nemački diplomati tražili zvaničnu objavu rata, da je ruski generalštab takođe računao na takav akt budućih neprijatelja, a da su francuski diplomati tražili da zvaničnu objavu rata nametnu neprijatelju.

Na odgovarajućem mestu mi smo govorili o odgovornosti za rat. Težnjom da se skine takva odgovornost sa sebe mogu se objasniti — 1) uznemirenost nemačkih diplomata kada su bili primorani da zvanično prvi objave rat; 2) napor francuskih diplomata da sačuvaju podršku suseda i u tom smislu određivanje zone od deset kilometara koju nisu posedovale trupe; 3) dokazivanje Sazonova da ruska mobilizacija ne označava i rat; 4) saveti Moltkea Beču da prvi ne otpočinju rat sa Rusijom itd.

Posle rusko-japanskog rata, koji su Japanci otpočeli bez zvanične objave, niko, takoreći, nije ni mislio da će budući evropski rat otpočeti sa svim formalnim ceremonijama, nego napadom jedne od zemalja. Zato je sva važnost događaja koji su ranije pratili objavu rata bila preneta na mobilizaciju. Ukaz o mobilizaciji mogao se smatrati početkom rata. Ako se s ovog gledišta razmatra odgovornost za rat, onda su bezuslovno u pravu oni koji krivicu za svetski požar pripisuju Rusiji.

U VI poglavlju detaljno smo razmotrili pitanja ko su krivci za rat i, naravno, iz tog proističe da ruska mobilizacija nije bila uzrok evropskog rata. Ali, u svakodnevnom životu se smatra da je kolovođa rata onaj koji je prvi počeo da prevodi u ratno stanje svoje oružane snage. Takav je bio politički značaj mobilizacije na početku XX stoleća, te Konrad nije uzalud prepuštao izbor vremena za zvaničnu objavu rata isključivo diplomatima, a Moltke smatrao da ona nije ni potrebna. Moramo ovde podvući da načelo o odgovornosti za rat i u naše vreme ima izvestan značaj, te današnja nemačka diplomatija ulaže dosta napora da sa Nemačke na neki način skine krivicu u tom smislu. U isto vreme pobednici u svetskom sukobu koriste kao adut odgovornost Nemačke za rat da joj postave teške zahteve u pogledu njenih oružanih snaga.

Pa ipak, ukoliko je zvanična objava rata imala izvesnu ulogu u odnosima evropskih zemalja, Konrad je rešio da je iskoristi i u ratne svrhe. Mislimo na njegov savet Bertholdu da što je moguće duže ne samo ne objavljuje rat Francuskoj i Engleskoj nego i ne prekida sa njima diplomatske odnose da bi slaboj austrougarskoj floti omogućio da završi mobilizaciju. Istina, proračuni načelnika austrougarskog generalštaba nisu se potpuno ostvarili, ali je ipak dobijeno nekoliko dana za neuznemiravanu mobilizaciju mornarice.

Politički značaj mobilizacije u naše vreme ne samo da se nije umanjio nego je još više porastao pošto taj vojni akt obuhvata sve oblasti života jedne zemlje. Zato država koja se mobiliše u savremenim uslovima treba unapred da donese čvrstu odluku o vođenju rata. Ako se već 1914. godine niko nije mogao uplašiti delimičnim mobilizacijama, tim pre neće danas slične mobilizacije biti efikasna pretnja.

Napred smo govorili o postepenosti savremene mobilizacije i ukazivali da će njen prvi ešelon biti sličan mobilizaciji iz 1914. godine. Zato će se i sa političkog gledišta prva mobilizacija u naše vreme smatrati sitim odijumom*) rata kao i pred svetski rat. Ne treba od toga okretati glavu, pa makar šta se pričalo o nezavisnosti mobilizacije od političkog grupisanja zemalja i operativnih zamisli. Treba dodati da će danas povreda granica početi ne od objave rata, pa čak ni od momenta objave mobilizacije, nego znatno pre, jer će razviti delatnost diverzantskih grupa. Države se mogu naći u *stvarnom* ratu i pre njegove zvanične objave, pa čak i pre mobilizacije oružanih

*) Nezadovoljstvo, ogorčenje, odvratnost. — Prim. red.

snaga. Moguće je da će se mobilizacija izvoditi kada već otpočnu neprijateljstva na granici, kada diplomati više neće imati potrebe da se obraćaju generalštabu radi prikupljanja činjenica za objavu rata.

Naše tumačenje mobilizacije dovodi nas do dosta određenog zaključka da ona nije čisto vojni akt, nego da ima i ogroman politički značaj.

Zašto je u predvečerje svetskog rata u svim zemljama mobilizacija objavljivana ukazom vlade. Tim više je to obavezno danas, kada rukovođenje ratom u celini prelazi u ruke vlade. U tom smislu ne mogu postojati dva gledišta.

U izlaganju istorijata mobilizacije obratili smo pažnju čitaoca na: 1) vreme objave mobilizacije i 2) izbor njenog vida.

Diplomatski i vojni krugovi bili su zainteresovani za oba ova pitanja, a konačnu odluku o njima donosila je vrhovna vlast države.

Ukoliko je mobilizacija bila politički akt, onda je vreme njene objave trebalo da određuje ministarstvo inostranih poslova. Mobilizacija je bila uvod u rat, u novi oblik međunarodnih odnosa, čiji je početak mogla da odredi samo diplomatija, koja je jedino mogla da kaže kada ostali oblici odnosa konačno gube snagu.

S druge strane, vreme objavljivanja mobilizacije bilo je tesno povezano sa uslovima borbene gotovosti oružanih snaga i zaštitom granica zemlje, što se najviše ticalo generalštaba. U onim zemljama gde se sumnjalo u uspešno postizanje borbene gotovosti pre verovatnog neprijatelja kao, na primer, u Rusiji i Francuskoj, generalštab je bio uporniji u određivanju vremena mobilizacije. Ovde nećemo navoditi dokaze za ovo što smo rekli, jer smo ih napred istakli. Tamo, gde se generalštab nije pribojavao da će zakasniti sa koncentracijom oružanih snaga na granici, kao, na primer, u Nemačkoj, tamo vidimo da se on staloženije odnosio prema određivanju vremena objave mobilizacije, pa je to čak isticao kao »humanost« i slična »uzvišena« osećanja. Uveče 29. jula, razmatrajući kod Betmana reagovanje na delimičnu rusku mobilizaciju, načelnik nemačkog generalštaba se »vrlo uzdržljivo« izjasnio za opštu mobilizaciju, ne nalazeći za nju dovoljno razloga, a ministar vojske Falkenhajn, koji je bio odgovoran za mobilizaciju, nije protivrečio kancelaru kada je ovaj izjavio da ne bi želeo da uzme na sebe odgovornost za početak rata. »Rukovođenje politikom« — piše Falkenhajn — »nije ulazilo u moju nadležnost, te ja nisam mogao da dajem savete dok se nisu bitno dodirivali vojni interesi. Za sada još nije bilo povoda da se govori o mobilizaciji samo zato što je ona dva ili tri dana kasnila u odnosu na rusku i austrijsku, jer se mogla izvesti brže nego u Rusiji i Austro-Ugarskoj«.

Na taj način, pri izboru vremena za objavu mobilizacije treba uzimati u obzir političke činioce, ali, s druge strane, ne treba zaboravljati i vojne uslove. Napred smo naveli misli Klauzevica o tome da politika ne treba da traži od rata nešto što je suprotno njegovoj prirodi i da ne treba sebe da zavarava ratnim uspesima koji nemaju realne osnove. Zato smatramo da izbor momenta za objavu mobiliza-

cije treba da je nadležnost diplomata, ali pri tome treba uzeti u obzir i realne osnove potrebne za uspeh mobilizacije, koje su u rukama generalštaba, a u savremenim uslovima — i drugih organa koji neposredno učestvuju u odbrani države. Ako mobilizacija traje manje od neprijateljske, onda diplomatiji ostaje veća sloboda za dejstvo i obratno, što god mobilizacija duže traje, što god je slabije pripremljena u vojno-tehničkom pogledu, manje će slobodna biti spoljna politika u izboru momenta za njenu objavu, jer će biti prinuđena da uzima u obzir i rad svoga generalštaba.

Skoro do analognih zaključaka može se doći i pri rešavanju pitanja o izboru vida mobilizacije — opšte ili delimične. Na predlog Sazonova, u Rusiji je u julu 1914. godine to pitanje rešavano na savetu ministara, ali treba istaći da je pri tome generalštab vršio jak pritisak. U svojim uspomenama bivši ruski ministar vojske Suhomlinov piše da je smatrao da on nije nadležan da zahteva ovaj ili onaj oblik mobilizacije, jer je to morao da odluči »političar« — Sazonov, a ne »vojnik« — Suhomlinov. Teoretski, to je tačno, ali smo mi dosta jasno pokazali, kako su u stvarnosti »vojnici« u mundiru generalštaba u to doba ne samo tražili nego čak i nametali objavu opšte mobilizacije. Na kraju, treba reći da su oni bili u pravu, jer je delimična mobilizacija politički značila malo. Ali, oni u svojim zahtevima nisu polazili od toga, nego od čisto tehničkih uslova — nedostatka razrađene varijante delimične mobilizacije. Prelazeći prag svetskog rata, diplomatija Rusije se povodila za generalštabom, spoljna politika je pala pod uticaj grube tehnike mobilizacijskih poslova. Ali, drugog izlaza nije bilo. Treba ipak odati priznanje Sazonovu jer je, pošto je shvatio Suhomlinova i Januškeviča odlučno pošao putem opšte mobilizacije. Ako je iko kriv zbog toga što je ruska diplomatija bila lišena mogućnosti manevra, onda je to isključivo ruski generalštab, a ne ustanova kod Pevčeskog mosta.

Čitalac ovog poglavlja je sigurno došao do zaključka da mi nismo pristalice delimične mobilizacije. Možemo samo da potkrepimo taj njegov zaključak. Pošto u savremenim uslovima mobilizacija nije samo utvara rata, nego i sam rat, smatramo da je celishodna samo opšta mobilizacija — naprezanje svih snaga i sredstava neophodnih za postizanje pobede. Nećemo osporavati da će mobilizacija danas imati ešelonski karakter, ali tvrdimo da dovođenje prvog ešelona u borbenu gotovost treba: 1) da obezbedi dovoljno snaga i sredstava; 2) da traje kratko kako bismo dobili mogućnost da nastavimo mobilizaciju sledećih ešelona, a ne da se pokorimo ratnom uspehu neprijatelja.

Mobilizacija danas — odijum rata i naređenje vlade o mobilizaciji je stvarna objava rata. Diplomatski se na sve moguće načine može da opravdava rat, mogu da se objavljuju bele i druge knjige dokumenata, da se pišu gromoglasni proglasi, note i ultimatumi, ali stvarnost ostaje — stvarnost.

Mobilizacija je rat, i drukčije je ne možemo shvatiti.

GLAVA X

OČI I UŠI GENERALŠTABA

Potreba za obaveštajnom službom. — Delokrug rada obaveštajne službe u savremenim uslovima. — Ustanove koje rukovode obaveštajnom službom. — Zainteresovanost ministarstva inostranih poslova u obaveštajnoj službi. — Načini orijentacije. — Putovanja u inostranstvo načelnika generalštaba: politička i vojna strana putovanja. — Zvanična i privatna putovanja. — Cilj putovanja. — Kontrola diplomatije nad putovanjima načelnika generalštaba i njegovi izveštaji. — Sadržaj izveštaja načelnika generalštaba. — Upućivanje u inostranstvo misija sa specijalnim zadatkom, njihova uloga i značaj. — Vojni izaslanici i njihova služba: istorijski podaci. — Podela vojnih izaslanika po specijalnostima. — Vojni izaslanici sa specijalnim ovlašćenjima. — Vojni izaslanici i njihova priprema. — Uslovi određivanja. — Svedočanstva Urbanskog. — Osnovna dužnost vojnih izaslanika. — Politička delatnost vojnih izaslanika. — Potčinjenost vojnih izaslanika. — Konrad o političkoj delatnosti vojnih izaslanika. — Karakteristike rada vojnog izaslanika. — Odnos vojnih izaslanika prema diplomatskim predstavnicima svoje zemlje u inostranstvu. — Posete vojnih izaslanika načelnicima generalštabova stranih zemalja. — Cilj takvih poseta. — Uslovi za pregled jedinica i ustanova od strane vojnih izaslanika i njihovo prisustvovanje na manevrima. — Široki krug poznanstava vojnih izaslanika. — Žene i vojni izaslanici. — Druženje vojnih izaslanika različitih zemalja. — Učešće vojnih izaslanika u agenturnom izviđanju. — Svedočanstva Nikolaija i Urbanskog. — Pravo lice vojnih izaslanika i budnost prema njima. — Vojni izaslanici savezničkih zemalja i uloga njihove povezanosti. — Izveštaji i lični referati vojnih izaslanika. — Karakter razgovora načelnika generalštaba sa stranim vojnim izaslanicima. — Uloga ministarstva inostranih poslova u tim razgovorima i izveštaji o njima načelnika generalštaba. —Savremena gledišta na delatnost vojnih izaslanika. — Upućivanje komandnog sastava na službena putovanja i privatna odsustva u inostranstvo: cilj ovih putovanja. — Njihov poseban značaj za izučavanje stranih zemalja. — Prikupljanje poverljivih podataka sa službenog puta i odsustva. — Zabrana putovanja u inostranstvo komandnom sastavu od strane ministarstva inostranih poslova i razlozi za to — Nikolai o svojim odlascima u inostranstvo. — Prikupljanje podataka od strane generalštaba iz drugih izvora: prepiska načelnika generalštabova i njen sadržaj. — Izmena podataka među savezničkim generalštabovima. — Šta o tome kaže Nikolai. — Orijentisanje generalštaba prema podacima drugih ustanova. — Agenturno izviđanje: Nikolai o agenturnom izviđanju Nemačke i drugih zemalja. — Nezadovoljstvo diplomatije agenturnim izviđanjem kojim rukovodi generalštab. — Konradov odgovor. — Uloga spoljne politike u agenturnom izviđanju. — Političko rukovođenje vojnom obaveštajnom službom. — Centralizacija obaveštajne službe. — Novčani izdaci za agenturno izviđanje. — Obim ovih izdataka u Austro-Ugarskoj, Nemačkoj i Rusiji. — Aktivna obaveštajna služba generalštaba. — Sarajevski atentat i njegovi stvarni inspiratori. — Uloga diplomatije u vojnoj obaveštajnoj službi. — Razmišljanje Nikolaija o savremenom značaju agenturnog izviđanja i njegovoj centralizaciji.

Skoro je nepotrebno dokazivati da u svim ratnim dejstvima treba da budemo orijentisani o namerama, snagama i sredstvima mogućih i stvarnih neprijatelja. U svim periodima vojne istorije upoznavanje, izviđanje neprijatelja imalo je veliki značaj. Ignorisanje ili pravljenje grešaka u tom smislu žestoko se sveti.

Zato su već odavno utvrđeni različiti načini za upoznavanje namera snaga i sredstava suprotne strane. Takvo upoznavanje je počinjalo od momenta sazrevanja ratne opasnosti ili je pak, vršeno neprekidno i u miru. Najbliža nam stoleća ističu, kao pravilo, potrebu neprekidnog prikupljanja obaveštajnih podataka o susednim zemljama stalnim posmatranjem razvoja njihove vojne delatnosti; što se više približavamo našem dobu, tim više zapažamo ne samo neprekidnost već i razvijanje obaveštajne službe, njeno proširenje na razne oblasti državnog života.

U suštini, svaka borba zahteva prethodno upoznavanje suprotne strane, te zato ma koji oblik borbe posmatrali, svuda ćemo naći elemente pribavljanja najraznovrsnijih obaveštajnih podataka o svakoj od protivničkih strana. Diplomatija, ili ekonomsko takmičenje, ili, najzad, rat — sve to zahteva prethodnu orijentaciju o zamislima, snagama i sredstvima neprijatelja.

Prema slikovitom izrazu Klauzevica savremeni rat »širi se na sve strane i nema određenih granica«. Rat danas obuhvata sve grane društvenog života, zato i prethodno upoznavanje države koja bi, eventualno, mogla postati neprijateljska takođe obuhvata sve oblasti njenog života. Dok je u doba Luja XIV, Fridriha i Napoleona objekt obaveštajne službe bio politički život države, a u prvom redu njene vojne snage, dotle od vremena Moltkea starijeg ona obuhvata i ostale oblasti života države, pre svega železnice.

Imperijalistički rat koji smo doživeli još više je proširio okvire obaveštajne službe, uključujući u njih ekonomski život države i njena kulturna stremljenja. Najzad, taj isti rat je povećao značaj orijentisanja ne samo u spoljnoj politici države nego i u klasnom odnosu snaga unutar nje. Ovo poslednje, kao što smo videli, uzimalo se u obzir i na početku svetskog rata, ali u toku i po završetku rata uticaj takozvane unutrašnje politike na rat toliko je porastao da mi danas prema njoj određujemo i karakter predstojećeg rata.

Na početku XIX veka obaveštajna služba se koncentrisala uglavnom u dve ustanove: u vojsci i diplomatskoj službi. Takvu organizaciju obaveštajne službe srećemo i neposredno pred svetski rat.

U vojsci je služba obaveštavanja sačinjavala deo rada glavne komande. Setimo se da su i Fridrih Veliki i Napoleon neposredno i vrlo živo učestvovali u organizovanju obaveštajne službe, u rukovođenju njome i korišćenju njenih podataka o verovatnim neprijateljima. S pojavom generalštaba — organa koji je u miru zastupao interese glavne komande — obaveštajna služba se koncentrisala u njemu. Tako je to bilo za vreme Moltkea starijeg, a tako se ustalilo i u ostalim vojskama Evrope ne samo do svetskog rata nego i danas. Čuli smo da je načelnik austrougarskog generalštaba Konrad smatrao svojom

obavezom da prati razvoj stranih i vlastitih oružanih snaga i da sastavlja opšti pregled njihovih odnosa. Takvu predstavu o pravovremenoj orijentaciji srećemo i danas u kabinetu ma kojeg načelnika generalštaba, u koji smo hteli da zavirimo.

U savremenim uslovima pripreme za rat, kao što smo to i ranije istakli, obaveštajni podaci samo o oružanim snagama države ne mogu da obuhvate sva ona obaveštenja koja su neophodna čak i za čisto vojne potrebe u slučaju rata. Obaveštajna služba se proširila i obuhvata daleko veći broj objekata nego što je to bilo čak i pred svetski rat; zato je potpuno prirodno da se i danas srećemo sa decentralizovanom obaveštajnom službom, čiji podaci ipak treba da se sumiraju, da bi se dobila stvarna, a ne delimična ili površna, predstava o snazi i moći verovatnog neprijatelja.

Kasnije ćemo se opet vratiti na ovo pitanje, ovde, pak, moramo podvući da je generalštab težio da u predvečerje svetskog rata koncentriše u svojim rukama obaveštajnu službu i da neposredno od svojih organa dobija iscrpne podatke o pripremi za rat ove ili one zemlje. Istina, mozak vojske je ipak priznavao da je diplomatija mogla da vodi obaveštajnu službu samostalno i da za to ima svoje posebne organe, ali, generalštab, naročito bečki, ni izdaleka nije hteo da sebe ograničava u neposrednom prikupljanju podataka o spoljnoj politici određene zemlje.

Ukazali smo na to da je spoljna politika preko svojih diplomatskih organa vršila sopstvenu obaveštajnu službu, težeći da blagovremeno dobije podatke o koracima koje će neprijatelj preduzeti na planu međunarodnih odnosa. Očekivalo bi se da diplomatija ne bi trebalo da stvara prepreke istovetnim težnjama generalštaba. Međutim, čitaocu je dobro poznato da su baš u tom delokrugu rada između Erentala i Konrada nastala velika neslaganja. Detaljno ćemo o tome kasnije govoriti, a sada ćemo u opštim crtama izneti osnovne uzroke takvih nesporazuma između diplomatije i generalštaba.

Pri normalnim spoljnim odnosima, države izjavljuju o svojim namerama da žive jedna s drugom »u prijateljstvu«. Ali se ni jedna od njih ne odriče da preduzme odbrambene mere koje će, možda, biti potrebne kada se interesi njihove spoljne politike budu toliko ukrstili da se više neće moći rešiti bez rata. Upoznavanje svoga suseda se sastoji u prikupljanju podataka o njegovoj odbrambenoj sposobnosti, koje svaka država smatra tajnim. Jasno je da nijedna zemlja te podatke neće saopštavati, isključujući možda takve »nenormalne« i podmitljive vlade kakva je bila vlada bivše carske Rusije, koja je sama sastavljala odgovarajuće memorandume, pa ih davala stranim izaslanicima, kao što nam je to poznato iz istorijskog dela ove knjige. Države koje su htele da upoznaju stanje u drugim zemljama dobijale su detaljne i dokumentovane podatke, u većini slučajeva, tajnim kanalima. Ukoliko takvi kanali od tajnih postanu javni, oni podrivaju »prijateljstvo« i međusobno poverenje zemalja koje održavaju diplomatske odnose.

Tada se na diplomatskim putevima stvaraju prepreke i nastupaju uobičajene političke trzavice i komplikacije. Ponekad dolazi do posebnih objašnjenja i pregovora o izvesnoj činjenici koja svedoči o aktivnim merama jedne ili druge strane u prikupljanju tajnih podataka.

Takva je formalna strana stvari, ali ako se udubimo u suštinu pitanja, ako sagledamo njegovo naličje, onda ćemo, naravno, uočiti da se nijedna zemlja, kada teži da uspostavi »prijateljske« odnose, neće unapred odreći prikupljanja potrebnih podataka iz ove ili one oblasti života druge zemlje, a posebno o njenoj vojnoj delatnosti. Ono što se može dobiti javno iskoristiće se za upoznavanje svoga suseda. Ono što čini tajnu dobiće se putevima koji su takođe tajni. Međunarodna »učtivost« zahteva da se u tome ispolji izvesna veština ruku i »čistota« u radu. Obratno, ako u tome nedostaje tajnost, i neka zemlja svoju obaveštajnu službu usmeri putem koji suprotna strana može brzo otkriti, onda nastaju diplomatska trvenja. U suštini, ne bi trebalo da ona postoje, jer je svakom diplomati poznato da bez prethodnog i blagovremenog upoznavanja namera, snaga i sredstava svoga suseda ne može da bude nijedna zemlja. Pa ipak, takva trvenja nastaju i zaoštravaju se, naročito tamo gde u spoljnim odnosima zemalja, i bez ovog uzroka, iz ovih ili onih razloga, postoje zategnuti odnosi. Incident oko prikupljanja poverljivih podataka koristi oštećena država kao povod za zaoštravanje spoljnih odnosa, kao mogućnost da se u očima »običnog građanina« okrivi suprotna strana zbog nepoštovanja »prijateljstva« i međunarodne etike, zbog prepredenosti i sličnih ružnih postupaka, koji dokazuju njeno neprijateljstvo. Tačno je da takav način nije naročito ubedljiv, ali se i u naše vreme koristi, naročito od strane vlade čija je lobanja naročito tvrda.

Bilo kako bilo, moramo istaći da se pri prikupljanju poverljivih podataka morao uvek koristiti izvestan dekor, da je postojala ustaljena posebna etika prema kojoj prikupljanje takvih podataka nije smelo biti javno. Ukoliko se neko nije toga pridržavao, nastajale su diplomatske komplikacije, jer »običan građanin« uvek zahteva »prijateljstvo«, ako je već o njemu sklopljen specijalan ugovor.

Prelazeći na razmatranje načina upoznavanja mogućeg neprijatelja, jednog ili više njih, kao i načina prikupljanja podataka iz ove ili one oblasti njihovog života, moramo napomenuti da će ovde, kao što se to vidi i iz naslova poglavlja, biti govora o vojnoj obaveštajnoj službi. Nećemo detaljnije govoriti o ostalim načinima upoznavanja neprijatelja, u skladu sa zadacima ovoga dela.

Načini prikupljanja obaveštenja su sledeći: 1) javno lično posmatranje 2) tajno posmatranje i 3) dobijanje podataka od organa drugih zemalja i drugih ustanova svoje zemlje.

Javno lično posmatranje stanja i razvitka vojske druge zemlje sprovodi se: 1) prisustvovanjem paradama, manevrima i sličnim važnim događajima, obično na lični poziv načelnika generalštaba ili na poziv specijalnih organa sastavljenih od predstavnika višeg komando-

vanja, 2) upućivanjem u zemlje sa kojima se održavaju diplomatski odnosi specijalnih vojnih predstavnika kod vlade i vojnih izaslanika u diplomatska predstavništva, 3) upućivanjem oficira u inostranstvo radi izučavanja jezika ili odobravanjem ovima privatnih odsustava.

Za prikupljanje obaveštajnih podataka od organa drugih zemalja i drugih ustanova u svojoj državi koriste se: 1) lična prepiska načelnika generalštabova savezničkih zemalja, 2) izmena podataka kojima raspolažu saveznički generalštabovi, 3) izveštaji drugih ustanova koji sadrže dobijene vojne podatke ili druge podatke koji se odnose na odbranu zemlje.

Najzad, tajno posmatranje i tajno prikupljanje podataka vrši se takozvanim agenturnim izviđanjem, u čiju tehniku rada nećemo ulaziti, jer to premašuje okvire ovoga dela.

Prelazimo na razmatranje opštih faktora, koji uslovljavaju navedene načine prikupljanja obaveštajnih podataka, što predstavlja, kao što smo to već istakli, jednu od osnovnih grana generalštabne službe.

U istorijskom delu knjige upoznali smo čitaoca sa putovanjima u inostranstvo glavne ličnosti našega dela, Konrada. Ukazivali smo i na putovanja drugih načelnika generalštabova, istina, ne tako detaljno kao na putovanja načelnika generalštaba sa obala Dunava; mi nismo ni težili tome, smatrajući da je dovoljno i da je korisnije da damo samo jedan detaljan istorijski primer, nego da navodimo i ostale, rizikujući da se izgubimo u istoriji.

Iz prve, a posebno iz ove knjige našega dela jasno se može uočiti da se u ličnosti načelnika generalštaba ispoljava ne samo vojna linija zemlje, koju on predstavlja, nego i spoljnopolitička. Ne možemo reći da je načelnik generalštaba bio predstavnik neke posebne vojne politike. U njegovoj ličnosti se uvek povezivala vojna i politička linija one zemlje čije je vojske on bio predstavnik. U suštini, to i treba da bude tako, ukoliko je rat oruđe politike.

Na taj način, kako uoči svetskog rata tako i danas, u ličnosti načelnika generalštaba uvek se sjedinjuju vojna i politička linija. Zato se svako putovanje ovog rukovodećeg centra mozga vojske, pa čak i svaka njegova reč, ocenjuje ne samo sa vojnog nego i sa političkog gledišta. Ipak se prednost daje vojnoj strani, te se pojava načelnika generalštaba ovde ili onde shvata kao put baklje rata.

Moramo uvek imati u vidu ove dve karakteristike putovanja načelnika generalštaba ma koje zemlje na svetu, kad se počne govoriti o njegovom odlasku u inostranstvo.

Takva putovanja su preduzimana, pa i danas se preduzimaju, ili u savezničke zemlje ili u neutralne, naročito u one koje je poželjno uvući u sferu vojnog uticaja. Načelnik generalštaba je retko putovao u zemlje sa kojima su diplomatski odnosi bili zategnuti, jer, prirodno, njemu, kao zvaničnom predstavniku, sigurno ne bi bilo dozvoljeno posmatranje onih oružanih snaga koje bi danas ili sutra mogle da se nađu u otvorenoj borbi. Istina, nema pravila bez izuzetka, pa treba da podsetimo na putovanje bivšeg ministra ruske vojske Suhomlinova

u Berlin i na njegov doručak kod Viljema, o čemu sa ushićenjem priča Suhomlinov u svojim uspomenama. Ali, takođe je poznato da mu je hitno naređeno da odmah otputuje u Pariz i poseti predsednika republike, da bi se ispravio nekorektan postupak prema francusko-ruskim odnosima.

Vojnu stranu putovanja načelnika generalštaba činili su: 1) lično upoznavanje i otvoreno posmatranje vojske one zemlje u koju putuje, 2) upoznavanje novih modela naoružanja usvojenih u stranim vojskama, 3) izučavanje sistema organizacije i borbene obuke oružanih snaga strane zemlje i 4) najvažnije — pripremanje novog vojnog saveza ili usklađivanje operativnih zamisli savezničkih generalštabova.

Jasno je da je odlazak načelnika generalštaba u inostranstvo bio događaj od velike važnosti, te se preduzimao: 1) na specijalan poziv zemlje koju je nameravao da poseti načelnik generalštaba i 2) prema specijalnom odobrenju vlade obe zemlje. Ako se prisetimo kako su organizovana putovanja Konrada u Nemačku i Švajcarsku, Polija u Nemačku i, najzad, uzajamne posete ruskog i francuskog, kao i engleskog i francuskog načelnika generalštaba, onda možemo reći da je svako putovanje načelnika generalštaba predstavljalo izvestan doprinos vojnoj delatnosti i pripremi njegove države za rat. Zato su lična putovanja preduzimana uvek u naročito važnim momentima vojne aktivnosti zemlje, u koje spadaju: 1) manevri i 2) vojne svečanosti.

Ali, bilo je slučajeva kada su se načelnici generalštabova sastajali u intimnoj, prijateljskoj atmosferi da rasprave čisto vojna pitanja. Konrad je, na primer, uoči svetskog rata požurio da u banji vidi svoga prijatelja i saveznika Moltkea. Pod vidom specijalne diplomatske misije on je putovao i u Rumuniju. Kao »privatna« lica dolazili su u Beč i načelnici generalštabova balkanskih zemalja, koji nisu propuštali priliku da se nađu sa svojim kolegom iz generalštaba na obalama Dunava i da porazgovaraju sa njim o čisto vojnim pitanjima.

Nabrajajući ta pitanja istakli smo da su najvažnija bila strategijska pitanja vojnih konvencija i ratnih planova, koji su iz njih proizlazili. Naravno, načelnik generalštaba zbog svog visokog položaja, lično nije mogao da se detaljno upozna sa ostalim vojnim problemima neke zemlje, niti je svaka zemlja davala iscrpna obaveštenja o njima. Ako su, pak, načelnika generalštaba interesovali ti problemi, kao, na primer, Konrada prilikom odlaska na manevre u Švajcarsku, onda su ga pratili oficiri iz generalštaba i raznih rodova vojske, koji su mu pomagali da dopuni svoju ličnu orijentaciju u detaljima organizacije, stanja i pripreme dotične vojske, naravno u onoj meri koliko je to bilo dozvoljeno za objekat izučavanja.

Napred smo ukazivali da je svako putovanje načelnika generalštaba imalo i političku osnovu. Čak je ponekad politička strana bila važnija od vojne. Takvo je bilo Konradovo putovanje krajem 1912. godine u Rumuniju, sastanak tri načelnika generalštabova Trojnog saveza na manevrima u Nemačkoj 1913, povodom kojeg je Moltke

pisao Konradu da je vojni značaj toga sastanka samo u poznanstvu Konrada i načelnika italijanskog generalštaba, a da sa stanovišta borbene pripreme nemačke vojske, zbog obima jedinica koje su učestvovale na manevrima, to putovanje nije interesantno. Taj sastanak je bio potvrda vojne solidarnosti Trojnog saveza i značio je učvršćivanje diplomatskog akta mačem, radi »zastrašivanja neprijatelja«. I u savetovanjima načelnika ruskog i francuskog generalštaba možemo zapaziti političku nijansu.

Zato je svako savetovanje, svako putovanje načelnika generalštabova u inostranstvo diplomatija pre svega merila i cenila kao neki spoljnopolitički potez. Čuli smo to više puta. Navodili smo čak i jadikovanja načelnika nemačkog generalštaba Moltkea zbog toga što diplomatija jednako »baca kamenje« po vojnom putu i namerava da ne pusti Konrada na satanak. Ne treba ni govoriti da su organi spoljne politike pratili i kontrolisali svako putovanje načelnika generalštaba u druge zemlje i da su pred njima predstavnici generalštaba čak i polagali račune.

Takvo stanje izazivalo je osećanje uvrede, prikriveni, a ponekad i otvoreni protest načelnika generalštabova, ali u suštini drukčije nije moglo ni biti. Ako se setimo tema diskusija i razgovora i ličnosti sa kojima su ih načelnici generalštabova vodili, onda moramo konstatovati da se načelnici generalštabova, dok su bili u inostranstvu, nisu ni izdaleka ograničavali na čisto vojna pitanja, nego su »stvarali« spoljnu politiku. Jasno je, i bez dokaza, da su oni o takvim postupcima morali polagati račune pred diplomatijom. Pa, najzad, ukoliko je »rat oruđe politike«, utoliko je i spoljna politika u velikoj meri bila zainteresovana čak i za čisto vojna pitanja, koja su razmatrali načelnici generalštabova, jer se ona ni izdaleka nisu odnosila na »sitnice«, nego su u većini slučajeva postavljana radi rešavanja krupnih strategijskih problema odbrane zemlje.

Ako pažljivo razmotrimo sadašnja putovanja načelnika generalštabova, i u njima ćemo naći istu političku osnovu, ali u daleko većoj meri nego što je to bilo u početku XX veka. U savremenim uslovima je dovoljno da načelnik generalštaba velike sile stavi u džep strani pasoš ili da tek poduzme izvesne korake da bi ga dobio, pa da to već ima u vidu spoljna politika zainteresovanih država. Priviđenje rata luta Evropom, a njegove senke su načelnici generalštabova, koji počinju da vode isto takav »nomadski« način života, pripremajući ili učvršćujući postojeće vojne saveze i konvencije.

Kontrola spoljne politike nad slobodom kretanja centra mozga vojske nije kamenje koje diplomati, navodno, bacaju po vojnim putevima, nego potpuno prirodan nastavak spoljne politike, ali drugim sredstvima.

Prema tome, o svakom putovanju u inostranstvo načelnik generalštaba je podnosio, a i danas podnosi izveštaj, ili ličnim referisanjem ili usklađujući oba načina informisanja vrhovne vlasti i ministra inostranih poslova.

Sadržaj izveštaja se delio na dva dela: 1) politički i 2) vojni.

Politički deo izveštaja obuhvatao je izlaganje o toku pregovora koje je vodio načelnik generalštaba sa funkcionerima strane zemlje o političkim pitanjima — o vojnim savezima i konvencijama, o liniji spoljne politike koju je predviđala ili sprovodila ova ili ona zemlja, itd.

U vojnom delu izveštaja izlagala su se savetovanja i diskusije: 1) o ratnom planu ovog ili onog vojnog saveza; 2) o proceni suprotne strane u vojnom pogledu; 3) o organizaciji, uređenju i borbenoj pripremi zemlje koju je posetio načelnik generalštaba.

Nećemo ovde da dajemo bilo kakve konspekte referata i izveštaja načelnika generalštabova o njihovim putovanjima u inostranstvo, jer je nemoguće obuhvatiti i predvideti sva pitanja koja će oni da razmatraju i realizuju, a, s druge strane, nemamo dovoljno smelosti da centrima mozga vojske dajemo recepte. Velika lađa ima dugačak put pa makar plovila i po moru od mastila.

U istorijskom delu ove knjige naveli smo primer kada je načelnik generalštaba bio samo član specijalne komisije upućene u drugu zemlju, na čijem se čelu nalazila odgovornija ličnost, obično — predstavnik vrhovne vlasti. Takav je bio put Franca Ferdinanda sa visokim vojnim predstavnicima austrougarske vojske na lajpciške svečanosti 1913. godine.

Obično se upućivanje takvih komisija povezuje sa naročitim svečanostima u nekoj zemlji, ali u toku svoje posete one rešavaju pitanja spoljne politike i odbrane države. Za te posete vezano je uglavnom rešavanje pitanja spoljne politike, koja svoje poteze potkrepljuje zveckanjem mača, ali ni mač ne propušta priliku da se postigne sporazum o ovom ili onom pitanju.

Setimo se da je austrijski izaslanik u Rumu Šepticki predlagao da se radi poboljšanja italijansko-austrijskih odnosa u Italiju uputi predstavnik vrhovne vlasti ili istaknuti general. Konrad je odbacivao svoju kandidaturu iz čisto političkih razloga, jer je osećao da nema političkog autoriteta, pa je istakao Franca Ferdinanda, koji bi predstavljao ujedno i vrhovnu vlast i vojnu upravu. Prepreka za takvo putovanje bilo je mnogo, ali one nisu mogle da ometu upornog načelnika austrougarskog generalštaba u njegovim namerama. Sarajevski atentat ne samo da je prekinuo tu misiju nego je oterao u grob i njenog predvodnika.

Za čisto vojne ciljeve službena putovanja načelnika generalštaba mogu da se zamene odašiljanjem specijalnih komisija iz generalštaba. Tako, na primer, mi smo upoznali čitaoca sa putovanjem komisije italijanskog generalštaba u Berlin, i glavnih predstavnika nemačkog generalštaba (bez Moltkea) u Beč. Cilj ovih putovanja je bilo rešavanje operativnih pitanja u vezi sa ratnim planom. Jasno je da su ta putovanja, s jedne strane, zamenjivala put načelnika generalštaba, a s druge strane ga i dopunjavala. Ako se setimo da je svako putovanje načelnika generalštaba ostavljalo poseban trag u spoljnoj politici, onda se službenim putovanjem komisija uz manje obuke postizao skoro isti rezultat. Kažemo: skoro isti, jer su takve

komisije bile manje odgovorne u svojim izjavama nego načelnik generalštaba, te su u tom smislu, u suštini, dopunjavale njegov rad.

Nećemo da opterećujemo čitaoca predstavljanjem delokruga rada misija i komisija koje se upućuju u pojedine zemlje, jer je on, u svojoj osnovi, analogan onome koji smo izneli za putovanja načelnika generalštaba. Razlika se sastojala u tome što je njihov rad dobijao ili širi politički značaj ili se ograničavao na čisto vojna pitanja.

Isto tako smatramo da je nepotrebno dokazivati da je odašiljanje takvih misija bilo praćeno prethodnim diplomatskim pregovorima, učešćem diplomata u određivanju zadataka, pa čak i u izboru ličnosti koje će ući u misiju i, najzad, izveštajem ovih misija organima spoljne politike o rezultatima puta. Sve je to jasno i bez nas.

Ipak, putovanja u strane zemlje i načelnika generalštaba i specijalnih misija bila su retka — ona su se preduzimala u naročito važnim slučajevima; međutim, sam život je nametao, potrebu stalnog posmatranja razvoja vojne delatnosti u drugim zemljama.

Zadaci takve vrste stavljeni su u nadležnost specijalnih organa — vojnih izaslanika ili vojnih atašea, koji su se upućivali u inostranstvo i stalno nalazili uz diplomatska predstavništva država.

Uloga i značaj ovih vojnih predstavnika danas su dobro poznati svima, te ako dozvoljavamo sebi da zaustavimo pažnju čitaoca na njihovoj službi, činimo to jedino da bismo s njim izmenjali zaključke o istorijskim događajima koje mu predstavljamo.

Nemamo nameru da u našem radu iscrpno osvetlimo ovo pitanje i daleko smo od toga da pišemo katihizis za vojne izaslanike ili da sastavljamo »pravila« njihove službe. Prvo smatramo uopšte štetnim u vojnoj delatnosti, a drugo ne spada u nadležnost vojnog pisca.

Institucija vojnih izaslanika je nastala u davno prošla vremena. Ali ona nije imala stalan karakter, koji se zapaža od sredine XIX veka, i stvarana je kada je bio rat na pomolu. U svakom slučaju, za državu i njenu vojsku već u Napoleonovo doba služba vojnih izaslanika postaje neophodna i u miru.

U Moltkeovo doba vojni izaslanici dobijaju sve određeniji status i sve države ih shvataju kao neophodne državne organe u inostranstvu. Složenost njihovog rada, o čemu ćemo kasnije govoriti, stvarala je u prvo vreme teškoće ne samo u njihovom radu, nego je izazivala i trvenja između viših državnih organa pozvanih da rukovode njihovom službom. Istorija je ispisala čitave stranice o nesporazumima između starog Moltkea i Bizmarka oko rukovođenja službom vojnih izaslanika. Nećemo ih objašnjavati čitaocu, jer ćemo naići na sličnu situaciju i u austrougarskoj vojsci, pa ćemo se postarati da na tom primeru, kao savremenijem, proanaliziramo ovo pitanje.

Vojni izaslanici su bili organi oružanih snaga i, u skladu sa podelom tih snaga na kopnenu vojsku i mornaricu, velike zemlje su imale svoje predstavnike po obe linije — kopnenoj i pomorskoj. Drugim rečima, velike zemlje su uoči svetskog rata slale u ovu ili onu zemlju jednovremeno dva vojna izaslanika — iz kopnene vojske i mornarice. U onim zemljama gde je mornarica imala podređenu

ulogu u odnosu na kopnenu vojsku, kao na primer, u Austro-Ugarskoj, nisu postojali specijalni pomorski vojni izaslanici i njihovu su dužnost vršili vojni izaslanici kopnene vojske.

Danas se rat vodi i u vazduhu. Ratno vazduhoplovstvo se izjednačuje sa ostalim snagama zemlje, te nije isključena mogućnost da neka velika država koja raspolaže jakim vazduhoplovstvom uputi i specijalnog vazduhoplovnog vojnog izaslanika u onu zemlju u kojoj se ovaj vid oružanih snaga brzo razvija.

Polazeći od ovoga, mogla bi se pretpostaviti pojava i drugih vojnih izaslanika, sem ovih koje smo nabrojali, na primer, za hemijske jedinice, samo kada ne bi postojao izvestan režim štednje, koji primorava da se veoma oprezno prilazi razvijanju mreže vojnih izaslanika u inostranstvu, jer to zahteva velike finansijske izdatke. Bez obzira na izvesnu specijalizaciju vojne delatnosti, svaka država ipak mora da bude štedljiva u izdržavanju vojnoobaveštajne službe i da ovu deli na specijalne predstavnike u najstrožem skladu sa značajem borbenih snaga i sredstava čije posmatranje čini osnovu njihove delatnosti.

Na početku XX veka imali smo priliku da vidimo da su se u susedne zemlje sem vojnih izaslanika upućivala i specijalno ovlašćena vojna lica najvišeg ranga koja su se nalazila kod vrhovnog poglavara. Takva specijalno ovlašćena lica Nemačke nalazila su se kod bivšeg cara u Rusiji, a u Berlinu, kod Viljema, bio je specijalni vojni predstavnik Nikole Romanova. Upućivanje ovakvih ličnosti bilo je nasleđe prošlosti, kada su baš one i bile vojni izaslanici, tačnije rečeno, vojni predstavnici u susednim zemljama. Uoči svetskog rata njihova dužnost se više ispoljavala u ulozi predstavnika vojske nego u suštini rada vojnog izaslanika. Pa ipak, ti ljudi su ponekad služili kao veza i za rešavanje vojnih pitanja. Ako prelistamo prepisku, »Vilija« i »Nikija«, sa kojom je čitalac delimično upoznat, naći ćemo u nekoliko Viljemovih pisama preporuku za ovog ili onog njegovog specijalno ovlašćenog vojnog predstavnika koji se šalje u Petrograd. Tačno je i to da prikazivanje osobina tih kandidata pokazuje da su oni imali nešto drugačiji zadatak nego vojni izaslanici. Oni su se odlikovali plemićkim poreklom, »viteštvom«, morali su da budu prijatni sagovornici, da znaju ispričati interesantne epizode iz nekih afričkih doživljaja itd. Jednom rečju, to nisu bile ličnosti namenjene za onaj teški rad koji je pao na pleća vojnih izaslanika.

Imajući u vidu da su oni koji su se »nalazili« uz bivše »vrhovne« poglavare imali posebnu, specifičnu delatnost, koja danas pripada istoriji zajedno sa ličnostima kod kojih su oni bili akreditovani, i da njihova služba nije imala mnogo veze sa radom generalštaba, nećemo se sa njima bliže ni upoznavati. Nisu oni junaci našeg dela.

Naravno, ne može se negirati da se i od vojnih izaslanika takođe zahtevala izvesna uglađenost, koja bi im omogućila da uđu u dinastičke i buržoaske krugove vrhova države, ali uporedo s njom oni su morali da imaju i specijalna znanja potrebna u njihovom radu.

Urbanski, bivši načelnik obaveštajnog odeljenja austrougarskog generalštaba za vreme Konrada, u članku o vojnim izaslanicima, objavljenom u časopisu *Militär-Wochenblatt*, za avgust 1927, piše: »Ogromna važnost položaja vojnog izaslanika bila je razlog da se za ovu dužnost vršio brižljiv izbor. Pri izboru vojnog izaslanika nisu bili odlučujući ni ime, ni čin, ni svetska uglađenost, pa ni bogatstvo, ni poznavanje jezika; odlučujući uticaj je imala stručna sprema, jasno vojničko mišljenje i osećanje odgovornosti potrebno za donošenje pravilnog zaključka o ovom ili onom vojnom događaju«.

Teoretski je to tačno, ali u praksi, baš u austrougarskom generalštabu, moglo se primetiti nešto drugo, naime — prilikom određivanja vojnih izaslanika često se uzimalo u obzir ono što, po mišljenju Urbanskog, ne treba da bude odlučujuće. Pa ipak, smatralo se da je vojno znanje neophodno za sve kandidate za vojnog izaslanika.

Zato su u većini slučajeva vojni izaslanici određivani iz generalštabova kopnene vojske i mornarice, ako je ovaj drugi postojao kao poseban organ; ukoliko ga nije bilo, određivani su mornarički oficiri s višim pomorskim obrazovanjem.

Ponavljamo da je kao pravilno bilo usvojeno da vojni izaslanik mora imati široka vojna znanja, kako bi se mogao brzo orijentisati u razvoju vojne delatnosti u zemlji u koju je upućen.

Ali, bilo je i izuzetaka. U male zemlje često su na dužnosti vojnih izaslanika upućivani prosečni oficiri, ali plemićkog porekla lepih manira i miljenici pretpostavljenih.

Situacija u savremenom ratu, koja se znatno komplikovala u odnosu na početak XX stoleća, od vojnog izaslanika još više zahteva široko poznavanje ratne veštine i veliku političku erudiciju, te tako primorava da se vrši izbor vojnih izaslanika između lica koja su završila visoke opštevojne, pomorske ili vazduhoplovne škole. Bez takvog obrazovanja, lice određeno za vojnog izaslanika ne može izvršiti postavljene zadatke, koji, kao što ćemo to dalje videti, nisu laki.

Nećemo se upuštati u nabrajanje ostalih osobina koje treba da imaju vojni izaslanici, jer će se to videti iz daljeg izlaganja, a uz to su neke od njih toliko specifične za buržoaski poredak da se ne mogu usvojiti kao neke ustaljene norme.

U prvoj knjizi našega dela mi smo pokušali, a izgleda da u tome nismo potpuno uspeli, da prikažemo lik predstavnika generalštaba, naravno, onako kako ga mi shvatamo. Mi i sada ne odustajemo od takvog shvatanja, smatrajući da će mnoge crte, koje smo izneli kao neophodne za generalštabne oficire, biti *svojstvene* i neophodne sadašnjim vojnim izaslanicima.

Pri određivanju vojnih izaslanika usklađivana je ličnost vojnog izaslanika sa zemljom u koju se on slao. Takav stav treba smatrati potpuno normalnim, jer samo ako se tako postupi, može se računati da će se zvanična delatnost vojnog izaslanika normalno razvijati. Ako se tako ne postupi, za vojnog izaslanika će biti zatvorena mnoga vrata, a ako ga kroz njih i puste, on će naići na uzdržljivost i »kurtoaznu« ljubaznost, ali ne i na poslovni prijem.

Napred smo istakli da je institucija vojnih izaslanika bila organizovana za posmatranje organizacije i razvitka vojske u zemlji u koju su oni upućeni.

Na taj način, *osnovna dužnost vojnih izaslanika sastojala se u vojnom radu, u upoznavanju oružanih snaga strane zemlje, njihove organizacije, stanja, borbene pripreme, a takođe i priprema za rat čitave zemlje.*

Pošto je vojna delatnost uopšte prožeta politikom, razumljivo je, naravno, da su vojni izaslanici morali ne samo da se upoznaju nego i da izučavaju unutrašnju i spoljnu politiku zemlje u kojoj su se nalazili. Bez jasnog shvatanja političkog života zemlje nije se mogla steći iscrpna predstava ni o strukturi njene odbrane.

Zato je potpuno razumljivo što vojni izaslanici u svim referatima i izveštajima sa kojima smo se napred upoznali iznose svoju ocenu političke situacije zemlje, kao i smernica njene politike. Istina, treba istaći, da je objekat njihovog proučavanja bila uglavnom spoljna politika te zemlje, ali, oni nisu ispuštali iz vida ni njenu unutrašnju politiku. Čuli smo izveštaje austrijskog izaslanika iz Petrograda o revolucionarnom pokretu u Rusiji, kao i njegovu ocenu tog pokreta sa vojnog gledišta.

Ipak, načelnik austrougarskog generalštaba je smatrao da vojni izaslanici, sem dobre orijentacije u političkom životu zemlje, mogu da sprovode i određenu ličnu političku liniju.

Takvo gledište širilo je i komplikovalo delokrug delatnosti vojnih izaslanika, stavljajući ih u delikatan položaj prema zvaničnim predstavnicima spoljne politike.

U daljem izlaganju mi ćemo o tome govoriti nešto detaljnije. Ovde ćemo samo podvući da je sav rad vojnih izaslanika tesno povezan sa spoljnom politikom vlastite zemlje, te oni moraju biti u tesnom kontaktu sa poslanstvima. To je, po pravilu, bilo svuda usvojeno, te su vojni izaslanici uključivani u sastav diplomatskog predstavništva, ali su u isto vreme imali izvesnu samostalnost u radu.

»Vojni izaslanici su meni potčinjeni i ja odgovaram za njih« — pisao je Konrad srdit na ministra inostranih poslova. Takva izjava načelnika austrougarskog generalštaba potpuno je odgovarala stvarnom stanju stvari. U svim državama vojni izaslanici su bili potčinjeni načelniku generalštaba — kopnene vojske ili mornarice — kao organu najviše zainteresovanom za prikupljanje podataka o oružanim snagama stranih zemalja i o stanju njihove odbrane. U tom smislu ne može biti dvojbe, i potčinjenost vojnih izaslanika isključivo načelniku generalštaba treba smatrati potpuno normalnom i korisnom.

Drugo je pitanje kakve je zadatke postavljao generalštab svojim vojnim izaslanicima. Prikupljanje podataka o oružanim snagama zemlje, proučavanje njene vojne politike, spadalo je, naravno, u delokrug rada generalštaba, te su zbog toga vojni izaslanici morali da dobijaju odgovarajuće zadatke od generalštaba i da referišu o postignutim rezultatima.

Ali, rekli smo da je rat oruđe politike, da je rad vojnih izaslanika tesno povezan sa spoljnom politikom, te su oni zbog toga znatno ulazili u sferu politike, za koju su postojali specijalni organi države — njena diplomatska predstavništva.

U savremenim uslovima pripreme rata u nadležnost vojnih izaslanika spadaju još i upoznavanje i proučavanje ekonomske pripreme zemlje za rat.

Po Konradovom mišljenju vojni izaslanici su smeli da sprovode samostalnu spoljnopolitičku liniju, a mi smo više puta isticali da im je načelnik austrougarskog generalštaba smelo davao uputstva u pogledu spoljne politike, koja se ni izdaleka nisu slagala sa stavom ministra inostranih poslova. Tačno je da se Konrad ograđivao, govoreći da je to njegovo lično mišljenje itd., ali je dobro poznato da lično mišljenje starešine potčinjeni shvataju kao naređenje i često bez pogovora sprovode u život. Jednom rečju, generalštab u Beču je smatrao da preko vojnih izaslanika može sprovoditi svoju spoljnu politiku.

Pošto su dobili toliku slobodu, vojni izaslanici dunavske carevine, naravno, nisu se libili da je naširoko iskoriste. Mi smo već ukazali čitaocima na predloge koje su vojni izaslanici iznosili u pogledu pravaca kojima je, po njihovom mišljenju, trebalo usmeriti spoljnu politiku Austro-Ugarske. Dovoljno je da se setimo izveštaja vojnog izaslanika iz Bukurešta ili Carigrada, pa da se uverimo u to.

Jednom rečju, obilazeći predstavnike spoljne politike, generalštabovi i njihovi organi — vojni izaslanici stvarali su svoju spoljnu politiku.

Naravno, Austro-Ugarska u tome nije bila izuzetak. Kada se udubimo u izveštaje vojnih izaslanika načelnicima generalštabova, slično možemo otkriti i u radu vojnih izaslanika drugih zemalja.

Takva politička delatnost vojnih izaslanika, čak i po Konradovom mišljenju, bila je njihova lična stvar.

Ali u istorijskom delu smo nailazili i na primere legalizovanja te delatnosti. Kao što je poznato, austrijskom vojnom izaslaniku u Rumuniji, uz dozvolu Franca Jozefa, stavljeno je u zadatak da austrijskom poslaniku u Bukureštu Černinu pomogne da se Rumunija uvuče u savez sa monarhijom. Vojni izaslanik je u tom smislu dobio uputstva ne samo od načelnika generalštaba, već i od ministra inostranih poslova, koga je posetio. Takav zadatak diplomatskog karaktera, iako nije ulazio u delokrug rada vojnog izaslanika, ipak može da se smatra mogućim, a njegovo legalizovanje ispravnim.

Ovde moramo istaći ulogu koju su odigrali vojni izaslanici 1912. godine pri sklapanju Balkanskog saveza. Uvod u sklapanje saveza predstavljalo je međusobno odlikovanje vojnih izaslanika. U uslovima uzajamnih odnosa balkanskih zemalja to je potpuno normalno, jer su se one mogle pre dogovoriti na temelju vojnog saveza, nego rešavajući svoje nacionalne težnje angažovanjem diplomatije. I stvarno, sve dotle dok su na Balkanu imali reč topovi, savez je bio živ, ali čim su se za zelenim stolom skupili diplomati, ponovo su nastali sporovi i neslaganja, koji su se završili drugim balkanskim ratom.

Što se tiče samostalnih istupanja vojnih izaslanika na diplomatskom polju, pa makar i po nalogu načelnika generalštaba, ne treba ih smatrati normalnom pojavom. Za određenu spoljnopolitičku liniju koja se sprovodi u drugoj zemlji odgovorno je ministarstvo inostranih poslova i njegovi organi u tim zemljama — diplomatska predstavništva. Zbog toga lična istupanja vojnih izaslanika u spoljnoj politici nemaju mesta ako nisu usklađena sa odgovarajućim direktivama ambasadora ili poslanika, ili ako ne znače sprovođenje tih direktiva. Isto tako smatramo da procena spoljne politike koju izlažu vojni izaslanici u svojim izveštajima načelniku generalštaba treba da bude strogo usklađena sa procenom koju daju diplomatski predstavnici.

Međutim, imali smo priliku da posmatramo nešto drugo. Vojni izaslanici su težili da samostalno ocene političku situaciju, pa su, dajući njenu ocenu, pružali načelniku generalštaba dokumente na osnovi kojih je mogao da ospori zaključke ministarstva inostranih poslova. Mogu da nam kažu da ministarstvo inostranih poslova nije nepogrešivo, da može pogrešiti u oceni događaja koji nastupaju. To je težio da nam dokaže Konrad, a slične zaključke možemo naći i u savremenoj nemačkoj vojnoj literaturi. Ne osporavamo da ministarstvo inostranih poslova može napraviti greške, na njih smo nailazili uoči svetskog rata, ali to ni izdaleka ne znači da su neophodni i drugi organi spoljne politike sastavljeni od ljudi u vojnoj uniformi. Ne treba nikad zaboravljati da je rat oruđe politike, a ne obratno.

Setimo se kako se Konrad naljutio na ambasadora u Rimu, koji je drugačije ocenio vojne pripreme Italije nego načelnik generalštaba. Konrad je, dokazujući da je on u pravu, uvređeno isticao svojih 39 godina rada u vojsci, pa je nazivao ambasadora u Rimu maltene derištem. Potpuno je moguće da je tako isto mogao da postupi bilo koji ambasador Austro-Ugarske, naročito neki od onih koji su imali zasluga, kao što je bio Palavičini, kada bi saznao da njegov stav u spoljnoj politici drukčije tumače novi diplomati u vojnoj uniformi, koje zakon nije priznavao. Erental je bio u pravu kada je ambasadora u Rimu uzeo u zaštitu.

Sve u svemu, moramo konstatovati da su se vojnim izaslanicima postavljali: 1) čisto vojni zadaci i 2) diplomatski zadaci.

Vojni izaslanici su bili zvanični predstavnici države i kao takvi morali su da čuvaju »prijateljske« odnose.

Na taj način, njihov rad bi trebalo da ima čisto zvaničan, otvoren karakter. Drugim rečima, upoznavanje odbrane one zemlje u koju je upućen vojni izaslanik trebalo je da se zasniva na proučavanju podataka koji su mu se stavljali na raspolaganje legalnim putem. Takvo prikupljanje podataka moglo se vršiti prilikom posećivanja vojnih jedinica i ustanova, na osnovu ličnih zapažanja, ili proučavanjem zvaničnih pravila i propisa i vojne literature, ili, najzad, preko širokog kruga poznanstava, naročito u vojsci.

Konrad malo govori o metodima koje su primenjivali njegovi vojni izaslanici prikupljajući potrebne podatke. Prema njegovim re-

čima, vojni izaslanici su sastavljali svoje izveštaje samo na osnovu ličnih utisaka, proučavanja zvaničnih izvora i štampe, kao i razgovora koje su vodili otvoreno, u društvu.

Konradov načelnik obaveštajnog odeljenja Urbanski u već navedenom članku kaže: »Prema ličnom dugogodišnjem iskustvu, kao načelnik obaveštajnog odeljenja, mogu da kažem da vojni izaslanici svoje izučavanje stranih vojski nikada nisu zasnivali na agenturnom izviđanju. Oficir dobro vojnički školovan, sa jasnim vojničkim shvatanjem, raspolagao je drugim, boljim sredstvima, koja su mu omogućavala da proučava vojnu moć dotične zemlje. Zvanična veza sa centralnim vojnim ustanovama, posmatranje manevara, na koje su ga pozivali, proučavanje vojne literature i svakodnevne štampe, kao i sednica vladinih ustanova, pružali su vojnim izaslanicima daleko jasniju sliku o odbrambenoj moći zemlje nego izveštaji problematičnih ličnosti, koji su često bili sumnjivi i netačni«.

Za sada nećemo osporavati Urbanskom njegove navode o nevinosti vojnih izaslanika u agenturnom izviđanju, jer ćemo to učiniti na odgovarajućem mestu.

Sada ćemo govoriti o zvaničnoj strani života ovih organa generalštaba.

Napred smo istakli da su se vojni izaslanici, nalazeći se uz diplomatska predstavništva, koristili izvesnom samostalnošću u radu. Od vremena Moltkea starijeg nećemo nigde naići na neposrednu potčinjenost vojnih izaslanika diplomatskim predstavnicima. Kada je Bizmark pokušavao da stavi svoju ruku na vojne izaslanike, on je naišao na isto onakav energičan otpor načelnika generalštaba kakav je kasnije davao Konrad, tvrdeći da su vojni izaslanici neposredno potčinjeni samo načelniku generalštaba.

Na taj način, vojni izaslanici su samo morali da uspostave vezu u radu sa diplomatskim predstavnicima. Ako bismo to mogli smatrati opravdanim u čisto vojnom delokrugu rada, i to sa izvesnim opaskama, onda je neophodno da ukažemo da su za čisto diplomatske zadatke vojni izaslanici morali da dobijaju uputstva od svoje ambasade i njoj da polažu račune, a ne da budu upućeni na svoj generalštab.

Urbanski danas izjavljuje da su u vojnoj politici vojni izaslanici bili savetnici svojih ambasadora. Napred smo izneli do koje su mere takvi savetnici bili samostalni u političkoj delatnosti. Ne možemo da zamislimo da Urbanski nije bio upoznat sa političkim instrukcijama koje su vojni izaslanici dobijali od načelnika generalštaba. Ostalo nam je da pretpostavimo da Urbanski danas široko tumači ulogu vojnog izaslanika kao ambasadorovog savetnika, ne smatrajući da ga treba potčiniti diplomatskoj liniji čak ni u pitanjima spoljne politike.

Nastaje pitanje do koje su mere predstavnici spoljne politike u inostranstvu mogli zahtevati od vojnih izaslanika da im polažu račune o svom čisto vojnom radu. Tako smo, na primer, videli da je vojni izaslanik u Rimu diskutovao sa svojim ambasadorom o onim podacima koje je dobio od Konrada, zbog čega se kasnije ovaj poslednji uvredio. Nemački ambasador u Beču je zamerio nemačkom

vojnom izaslaniku što ga nije na vreme obavestio o ostavci Konrada na položaj načelnika generalštaba. Jednom rečju, diplomati u inostranstvu zahtevali su da budu obavešteni o vojnoj delatnosti izaslanika, a da i ne govorimo o nesporazumima, zbog agenturnog izviđanja, koje su baš predstavnici spoljne politike morali da izglađuju.

Iako se slažemo da je normalno da vojni izaslanici budu neposredno potčinjeni načelniku generalštaba, mi ipak ne možemo da osporimo diplomatskim predstavnicima opravdane želje da budu upućeni u vojna pitanja koja su naročito tesno povezana sa politikom. Ne treba zaboraviti da diplomatski predstavnik ceni neku državu u celini, te ne može da zaobiđe ni njenu odbranu. Ako bi vojni izaslanici smatrali da nisu dužni obaveštavati ambasadora o stanju odbrane dotične zemlje, onda bi on sigurno morao da vodi paralelan rad radi upoznavanja tog pitanja.

Imajući u vidu ovo što smo rekli, mi ne osuđujemo učešće vojnog izaslanika u Rimu, u razmatranju stepena gotovosti Italije za rat, a isto tako smatramo da je nemački vojni izaslanik pogrešio što nije blagovremeno obavestio ambasadora o promeni u vrhovima generalštaba, jer je ona imala i veliki politički značaj.

Naši savremenici vole da povlače vertikalne i horizontalne linije potčinjenosti. Mi nismo pristalice takve birokratske geometrije, ali ako baš hoće, povući ćemo vertikalnu liniju potčinjenosti od vojnih izaslanika do načelnika generalštaba, a uzdržaćemo se od povlačenja horizontalne linije — ka diplomatskom predstavniku — i zamenjujemo je tačkicama, tj. samo orijentisanjem o vojnoj delatnosti. Definitivno usklađivanje ove dve linije vrši se gore, a ne dole.

Kao što smo napred naveli, vojni izaslanici su bili zvanični predstavnici i kao takve ih je primio i načelnik generalštaba, po čijem su odobrenju mogli da posećuju i vojne ustanove i jedinice.

U zavisnosti od diplomatskih odnosa dve zemlje, uspostavljali su se i odgovarajući odnosi između vojnih izaslanika i predstavnika vojne uprave zemlje u koju su oni bili upućeni.

U savezničkim zemljama vojni izaslanici su po pozivu, ili bez njega, dosta često posećivali kabinet načelnika generalštaba i, razgovarali s njim o različitim pitanjima kako vojne tako i spoljne politike. Čitalac se naravno seća svih onih intimnih razgovora koje je Konrad vodio sa nemačkim vojnim izaslanikom, kao predstavnikom savezničke zemlje.

Razgovori koje je taj isti Konrad vodio sa italijanskim vojnim predstavnicima, iako su i oni bili saveznici, bili su veoma uzdržljivi. Njihov dolazak kod načelnika generalštaba bio je uvek vezan za rešavanje nekih važnih vojnih pitanja, na primer, pitanja ratnog plana.

Posećivali su Konrada i vojni izaslanici neutralnih zemalja, na primer Turske, radi ispitivanja spoljnopolitičke situacije u momentu kriza a i da bi saznali stav Austrije. To se isto može reći i o posetama rumunskog vojnog izaslanika.

Najzad, pojava ruskih vojnih izaslanika u kabinetu načelnika austrougarskog generalštaba imala je takođe više politički nego vojni karakter. To je bilo u vezi sa krizom u diplomatskim odnosima između tih zemalja. U momentu kada su diplomati obe strane, kao, na primer, u krizi 1909. godine, prestali da vode pregovore, na pozornicu su, radi ublažavanja krize, istupali vojni izaslanici i pokušavali da produže diplomatske pregovore.

Isti karakter imale su i posete koje je vojni izaslanik Nemačke na pragu svetskog rata učinio ruskom ministru vojske Suhomlinovu i načelniku generalštaba Januškeviču. Mada je razgovor vođen oko mobilizacije, kao vojne mere, poseta je imala politički karakter. Ruski vojni rukovodioci pokušavali su da dokažu vojnom izaslaniku da je Rusija »miroljubiva« zemlja i da ne vrši pripreme za rat. U Berlinu su, istina, ovi pokušaji shvaćeni kao »laž«.

Jednom reči, vojne izaslanike su u kabinet načelnika generalštaba strane zemlje dovodili pre važni politički događaji nego želja da upoznaju vojne probleme.

Uz dozvolu načelnika generalštaba vojni izaslanici su mogli da vrše pregled jedinica i da prisustvuju vežbama i manevrima. Naravno, za vojne izaslanike savezničkih zemalja u tom pogledu je bilo daleko manje ograničenja nego za ostale. Austrijski vojni izaslanik u Petrogradu žalio se Konradu zbog toga što mu ne dozvoljavaju da prisustvuje manevrima u okruzima u unutrašnjosti, tj. baš tamo gde je hteo da prodre ispitivački pogled ovoga izaslanika, koji se nadao da će videti jedinice onakve kakve su a ne specijalno uvežbavane za preglede, kakve su bile one u petrogradskom vojnom okrugu. Ali i u ovom okrugu, kao, na primer, i u Nemačkoj, vojni izaslanici na manevrima nisu imali apsolutnu slobodu kretanja i posmatranja, nego su bili u posebnoj grupi, koju su vodili predstavnici generalštaba određeni da ih prate. Uvređen ovakvim postupkom, austrijski vojni izaslanik je predlagao Konradu da se ruskim vojnim izaslanicima u Beču strogo ograniče pregledi jedinica i prisustvovanje manevrima.

U tom pogledu je karakterističan slučaj ograničenja slobode kretanja vojnim izaslanicima od strane italijanskog generalštaba za vreme napada na Tripolis. Kao što je poznato, Italijani su ih ostavili na brodu dok su trupe vodile borbu za Tripolis na kopnu. Konrad je oštro protestvovao protiv takvog »izleta« austrijskih vojnih izaslanika (vojnog i pomorskog), ali mi smatramo da bi i sam Konrad postupio na sličan način. Drukčije rečeno, lično zapažanje vojnog izaslanika o jedinicama, njihovoj borbenoj gotovosti, pa čak i borbenim dejstvima bilo je, i uvek će biti, ograničeno.

Rekli smo već da je vojni izaslanik sticao utiske o razvoju vojne delatnosti dotične zemlje i preko poznanstava u diplomatskim, a u još većoj meri u vojnim krugovima u kojima se kretao. Svaki vojni izaslanik je težio da stvori širok krug poznanstva, jer su se na raznim zabavama, večerama i balovima, tj. u uslovima moralnog života bur-

žoaskog društva, dobijali potrebni podaci. Razgovor sa ovim ili onim diplomatom ili vojnim licem višeg ranga često je pružao vojnom izaslaniku dragocen obaveštajni materijal.

Nije izlišno istaći još jedan izvor prikupljanja podataka, koji su često koristili vojni izaslanici, naime žensko aristokratsko društvo sa njemu svojstvenom brbljivošću. Poznato je da je »slabiji« pol buržoaskog društva, naročito iz njegovih vrhova, vrlo često žudeo da ima izvesnu ulogu u politici i da vodi razgovore u tom smislu. Pošto su, pored toga, patile i od »brbljivosti«, dame-političari su često otvoreno iznosile ono što su znale, a što je bila tajna.

Dovoljno je da se setimo izveštaja vojnog izaslanika Konradu o razgovoru sa suprugom nemačkog poslanika u Parizu, koja je poreklom bila Ruskinja, te je u nastupu gneva prema Austriji proricala da Rusija više neće činiti ustupke. Purtales je, blagodareći ženama, bio upućen u tok mobilizacije u Rusiji. Žena italijanskog načelnika generalštaba Polija stvarala je politiku zbližavanja sa Austro-Ugarskom na taj način što je ukazivala naročitu pažnju porodici austrijskog vojnog izaslanika.

To su samo pojedine činjenice »ženske politike« i, mada se, naravno, ne može potpuno verovati razgovorima sa damama, ipak ih treba imati u vidu, jer su vrlo često odjek razmišljanja njihovih muževa, koji zauzimaju odgovorna mesta, ili razgovora i diskusija političkih i vojnih rukovodilaca, koji su izgubili iz vida da je neumesno govoriti o važnim pitanjima u prisustvu neodgovornih lica.

Možda bi nam mogli prebaciti da smo antifeministi, ali mi ćemo učiniti opasku da je reč o ženama buržoaskog društva, a ne o onima koje su pozvane da vrše državničke funkcije.

Nećemo na osnovu ovoga što smo rekli da izvodimo pravilo, ali ne možemo prikriti ni činjenicu da je uloga Bizmarka u suknji vrlo privlačna za častoljubive žene čak i u naše vreme. Umetničko pero Lava Tolstoja u ličnosti Ane Pavlovne Šerer u »Ratu i miru« opisalo je lik takve žene-diplomate i njenog salona.

Uoči svetskog rata u Petrogradu su postojali poznati saloni Klejnmihelj i Ignatijeve. Posećivanje takvih salona može ponekad da pruži vojnom izaslaniku dragocene podatke za njegov rad, jer u njima državna tajna obično čini »čvorno pitanje« diskusije i javlja se razgolićena do iste mere do koje su i žene buržoaskog društva razgolićene u salama i salonima sličnih soarea.

Ista vrsta službe obično povezuje ljude. Zato smo u istorijskom delu naše knjige isticali vezu koju su međusobno održavali vojni izaslanici, naročito savezničkih zemalja. Pomorski vojni izaslanik Rusije u Carigradu je dosta otvoreno razgovarao sa austrijskim vojnim izaslanikom o politici Rusije u Turskoj. Austrijski i nemački vojni izaslanik u Petrogradu saopštavali su jedan drugome podatke koje su dobili o ruskoj vojsci. Vojni izaslanici neutralnih zemalja, koje je zbližavala spoljnopolitička organizacija prema ovoj ili onoj velikoj zemlji, rado su se i u vojnoj delatnosti zbližavali sa vojnim

predstavnicima tih velikih zemalja. Treba uvek računati s tim da se vojni izaslanici, naročito onih zemalja koje su u savezu ili su na putu da budu saveznici, međusobno obaveštavaju o raznim podacima i zaključcima iz svoga rada.

Takvi su zvanični putevi obaveštavanja vojnih izaslanika, koje smo propratili u istorijskom delu našeg rada. U životu možda postoje i drugi načini, ali mi istražujemo samo one o kojima su ostavili pismeni trag bivši načelnici generalštabova.

U svojim memoarima bivši načelnik austrougarskog generalštaba negira učešće vojnih izaslanika Austro-Ugarske u tajnom prikupljanju podataka o oružanim snagama onih zemalja u koje su upućivani. Konrad ističe da je, i pored toga što su vojni izaslanici Rusije i Srbije vršili agenturno izviđanje, vojnim izaslanicima Austro-Ugarske bilo najstrože zabranjeno da idu tim putem da ne bi poljuljali svoj položaj.

Njegov potčinjeni Urbanski, u gore navedenom članku o vojnim izaslanicima, ovako to iznosi. Pošto je ukazao na to da se dužnosti vojnih izaslanika u raznim zemljama različito određuju, Urbanski kaže: »Samo glupaci mogu smatrati da je osnovna dužnost vojnih izaslanika, špijuniranje«, što je u većini zemalja basna. U toku pet predratnih godina, kada je održavanje veze sa vojnim izaslanicima u Beču bila moja dužnost, naročito za vreme manevara, politička zategnutost je dovela do opozivanja samo dva vojna izaslanika ruske ambasade. Obojica su aktivno rukovodili tajnim izviđanjem. Svi ostali vojni izaslanici bili su potpuno lojalni gosti one države u kojoj su bili akreditovani. Austrougarskim vojnim izaslanicima je bio najstrože zabranjen svaki rad u vezi sa tajnim izviđanjem«. Urbanski čak ističe da su austrijskim vojnim izaslanicima često nuđeni razni tajni podaci, vrlo često u cilju provokacije, ali da su oni sve te ponude odbacivali i izveštavali o tome odgovarajuće ustanove zemlje.

Izgledalo bi da se ne može posumnjati u takvo poštenje austrougarskih vojnih izaslanika, ali... to dosadno »ali«... načelnik generalštaba Konrad kaže drugo. U prvoj knjizi svojih memoara, na 209 strani, Konrad iznosi suštinu svoga razgovora sa vojnim izaslanikom u Petrogradu o mogućim promenama strategijskog razvoja od strane Rusa. »Grof Spanoči« (vojni izaslanik u Petrogradu — *B. Š.*) — piše Konrad, — »smatrao je da se za 50—60 hiljade rubalja može naći lice koje bi moglo da dostavi podatke o planu strategijskog razvoja, na šta sam ja odgovorio da se za tu svrhu iz obaveštajnog fonda može, u krajnjem slučaju, staviti na raspolaganje i 100 hiljada rubalja, a ako treba više, onda se to može izmoliti od ministra inostranih poslova. Grof Spanoči je smatrao da je još rano tražiti takvu ličnost, jer promene ovog plana u Rusiji još nisu definitivno usvojene«.

Na taj način načelnik austrougarskog generalštaba opovrgava i sebe samog i svoga bivšeg potčinjenog.

Zvanični vojni predstavnici austrougarskog generalštaba nisu se ograničavali na legalno dobijanje podataka, nego su vršili i agenturno izviđanje.

Bivši načelnik obaveštajne uprave nemačke vrhovne komande Nikolai u svome delu »Tajne sile« osvetljava rad vojnih izaslanika raznih zemalja na agenturnom izviđanju. Iz razumljivih razloga on prećutkuje o delatnosti vojnih izaslanika Nemačke i Austro-Ugarske. Ali, za nas je važno samo utvrditi kao činjenicu postojanje takve delatnosti uopšte, za sve vojne izaslanike, među kojima, naravno, vojni izaslanici centralnih zemalja, kao što smo to maločas čuli, nisu bili izuzetak.

Govoreći o ruskoj obaveštajnoj službi, Nikolai ističe da je »rukovođenje obaveštajnom službom bilo u rukama generalštaba u Petrogradu. Odatle su, preko vojnih izaslanika i konzulata, prikupljani podaci o Berlinu, Beču i uopšte o inostranstvu... Vojni izaslanici radili su takođe i u Nemačkoj protiv Austrije«.

Kao dokaz Nikolai ističe da je čitaocu poznati austrijski špijun Redl »bio zavrbovan iz Berlina preko ruskog vojnog izaslanika«. Neposredno pred svetski rat, u aprilu 1914, ruski vojni izaslanik u Berlinu Bazarov bio je optužen od nemačke vlade da vrši agenturno izviđanje, i ona je zatražila da se on odmah vrati u Rusiju. »Vojni izaslanik« — piše Nikolai — »odricao je svako učešće u toj stvari, pa je smatrao uvredom i za svoj položaj i za svoju ličnost što su njegovim tvrđenjima suprotstavljali svedočenje nekog narednika. Bio je potreban još jedan izveštaj ruskome poslanstvu... Posle ovog izveštaja ruski vojni izaslanik napustio je istog dana i Berlin i svoju dužnost. On je, na taj način, pošao istim putem kojim i njegov prethodnik Mihelson, okrivljen zbog učešća u izdaji države.

Govoreći o ruskoj obaveštajnoj službi u Austro-Ugarskoj, Nikolai ističe: »Za poslednjih 30—40 godina skoro svi vojni izaslanici Rusije akreditovani u Beču bili su smenjeni sa svojih položaja usled toga što je bila otkrivena njihova špijunska delatnost. Kod pukovnika Marčenka, koji je morao da se povuče sa dužnosti vojnog izaslanika, bilo je na službi jedno austrijsko vojno lice koje se u toku 20 ili više godina bavilo špijunažom u korist Rusije. Pukovnik Zankevič, koji je smenjen 1913, bio je naročito kompromitovan zbog svojih veza sa jednim poručnikom vojne škole, sa jednim drugim oficirom i sa još nekoliko vojnih lica«.

Francusku obaveštajnu službu su, prema rečima Nikolaija, i u inostranstvu potpomagali vojni i pomorski atašei i konzulati.

Što se tiče italijanske obaveštajne službe u Austriji, Nikolai piše: »Otkako je major Delmastro 1906. godine bio kompromitovan zbog špijunaže i morao napustiti Beč, italijanski vojni izaslanici više se nisu bavili obaveštajnom službom; ova zabrana nije se odnosila na pomorskog atašea«.

Takva su svedočanstva Nikolaija o obaveštajnoj delatnosti vojnih izaslanika bivših neprijatelja, nasuprot upornom ćutanju o sličnom radu vojnih izaslanika Nemačke i Austro-Ugarske.

Ograničenja u prikupljanju podataka legalnim putem, o kojima smo napred govorili, primoravala su vojne izaslanike da težište svoga rada prenesu na agenturno izviđanje. Rizikujući svoj zvanični položaj, vojni izaslanici svih zemalja organizovali su agenturno izviđanje i njim rukovodili, čak i u onoj državi u kojoj su bili akreditovani. Nešto skromniji je bio put obaveštajne službe preko drugih zemalja.

Naravno, o tom ne treba ni govoriti, o sličnim »zvaničnim« i »prijateljskim« predstavnicima u zemlji gde su oni bili akreditovani izgrađivalo se potpuno određeno i nimalo povoljno mišljenje, koje je podsticalo još veću budnost vojnih i civilnih predstavnika zemlje koji su dolazili sa njima u dodir.

Izuzetak su bili vojni izaslanici savezničkih zemalja, ali je i tu bila potrebna izvesna opreznost u pogledu saopštavanja podataka koji su bili potrebni iz opštesavezničkih interesa.

Zato su potpuno razumljiva česta smenjivanja vojnih izaslanika koji su bili kompromitovani, jer je otkriveno da vrše agenturno izviđanje. Svaki takav slučaj je neizbežno dovodio do brzog povlačenja vojnog izaslanika i određivanja drugoga. Klizavi putevi »prijateljstva« donose i žrtve.

Prirodno je da nastaje pitanje da li se može izbeći takva kompromitacija vojnih izaslanika i organizovati obaveštajna služba mimo njih. Prema tvrđenju Nikolaija, italijanski generalštab je od 1906. godine postupao tako u odnosu na Austro-Ugarsku. Ne znamo do koje mere to odgovara stvarnosti. Teoretski možemo smatrati nepoželjnim uvlačenje vojnih izaslanika u agenturno izviđanje u zemlji gde su oni akreditovani, ali u praksi to nije bio redak slučaj. Vojne izaslanike »tolstojevce« vojna istorija ističe kao pojedince, jer je, naravno, pogodnije rukovoditi obaveštajnom službom preko vojnog lica koje se nalazi neposredno na licu mesta, a i sam delokrug njegovih dužnosti zahteva sličan rad.

Mi smo isticali da su vojni izaslanici savezničkih zemalja uživali veliko poverenje u zemljama u kojima su bili akreditovani. Vojni izaslanici savezničkih zemalja bili su karika između generalštabova pri rešavanju najvažnijih pitanja odbrane, kao na primer: ratnog plana, političke linije, borbene pripreme itd. Preko njih su načelnici generalštabova vodili svoju strogo poverljivu prepisku; oni su isto tako usmeno prenosili mišljenja centara mozga vojne mašine o ovome ili onome pitanju. Jednom rečju, vojni izaslanici savezničkih zemalja bili su najbliži poverenici načelnika generalštabova. Istina, njihova su punomoćja zavisila od čvrstine saveza država u određeno vreme. Setimo se da se u francusko-ruskom savezu više puta primećivalo nepoverenje i sumnja u njegovu čvrstinu, te je zbog toga i ministar vojske Suhomlinov (istina, pristalica nemačke orijentacije) izražavao nedvosmisleno nezadovoljstvo što su Francuzi bili skoro više upućeni u odbrambenu politiku Rusije nego sami Rusi. Sve dok položaj načelnika austrougarskog generalštaba nije zauzeo Konrad, odnosi između austrougarskog i nemačkog generalštaba bili su relativno hlad-

ni i zvanični, te je i obaveštenost vojnih izaslanika bila nepotpuna. Treba reći da je nemački generalštab uopšte malo verovao u diskretnost austrijskog generalštaba, te je težio da ga samo u opštim crtama uputi u svoj ratni plan. Nemački ambasador u Beču, posle incidenta oko Konradovog odlaska na dužnost armijskog inspektora, i po diplomatskoj liniji je oštro stavio do znanja da zbog brbljivosti odgovornih ličnosti dunavske carevine s njima treba biti uzdržljiv.

Vojni izaslanici, kao organi za obaveštavanje generalštaba, redovno su obaveštavali načelnika generalštaba o svome radu. To su činili: 1) podnošenjem redovnih izveštaja i 2) ličnim referatima načelniku generalštaba o delokrugu svoga rada.

Izveštaje, obično u obliku pisma, vojni izaslanici su dosta često slali svome šefu; oni su, naravno, bili utoliko češći ukoliko je situacija bila više zategnuta. Pisma su se po svom sadržaju delila na dva dela: 1) politički i 2) vojni. S obzirom na ulogu koju su vojni izaslanici imali, ili su težili da imaju, u potezima diplomatije, politički deo njihovih izveštaja bio je dosta opširan, jer su nastojali da što potpunije obaveste načelnike generalštaba o političkom životu zemlje u kojoj su bili akreditovani. Dajući ocene spoljne politike, vojni izaslanici se nisu ograničavali samo na jednostavno fiksiranje stanjau određenom vremenu, nego su čak i nabacivali linije spoljne politike, koje je, po njihovom mišljenju, trebalo da sprovodi sopstvena diplomatija. Pouke diplomatiji, razni projekti vojnih saveza i slični predlozi, često subjektivnog karaktera, ispunjavali su politički deo referata vojnih izaslanika. Mi smo o tome izneli svoje određeno mišljenje, pa ga ovde nećemo ponavljati, niti odobravati sličnu samostalnu delatnost vojnih izaslanika na diplomatskom polju. Smatramo da je njihov zadatak u ovome trebalo da se svodi samo na konstatovanje postojeće političke situacije, bez ličnih, pa makar i genijalnih, predloga u pogledu spoljne politike.

Vojni deo izveštaja obuhvatao je, uglavnom, stanje odbrane one zemlje u koju su upućivani vojni izaslanici. Sa ratnim planom, koncentracijom armije, njihovom gotovosti, organizacijom, formacijom, borbenom obukom itd. vojni izaslanici su upoznavali načelnika generalštaba u onoj meri u kojoj su mogli da pribave podatke. U izveštajima oni su, prema svome shvatanju, iznosili i karakteristike višeg komandnog sastava vojske.

Skoro ne treba ni govoriti da su izveštaji vojnih izaslanika vrlo važni informativni dokumenti na osnovu kojih je generalštab izgrađivao važne ratne pretpostavke; zato vojni izaslanici svoje pismene izveštaje treba da sastavljaju što pažljivije i smišljenije. Poznato je da su optimistički izveštaji Vanovskog, ruskog vojnog izaslanika u Japanu uoči rata 1904. godine, o stanju i borbenoj gotovosti japanske vojske znatno doprineli površnom odnosu Rusije prema pripremama za rat sa Japanom, uticali na neverovatno neozbiljan plan Kuropatkina, koji je sadržao sve detalje, uključujući zarobljavanje

mikada i, najzad, na poraz koji je Rusija pretrpela 1904. godine. Dobra pouka za sve vojne izaslanike svih zemalja i svih vremena...

Lična referisanja vojnih izaslanika vršena su periodično, u važnim slučajevima, a naročito kada se zaoštravala politička situacija. U toku referisanja pretresana su ista pitanja koja i u izveštajima, ali sa većim udubljivanjem blagodareći ličnom kontaktu. Ma kako bili potpuni izveštaji vojnih izaslanika, oni nikad neće moći da zamene lična referisanja, koja treba da su obavezna u radu vojnih izaslanika.

Dolazak vojnih izaslanika na referisanja koristilo je i ministarstvo inostranih poslova: 1) za dobijanje obaveštenja i 2) za postavljanje specijalnih zadataka vojnim izaslanicima po političkoj liniji, o kojima smo ranije govorili.

Najzad, treba istaći da su vojni izaslanici dolazili na referisanje i u kabinete predstavnika vrhovne vlasti i tu iznosili svoju ocenu spoljnog i vojnog položaja zemlje u kojoj su bili akreditovani. Ovakva referisanja ne mogu se smatrati kao pravilo, ali su korisna za najviše rukovodstvo spoljne i vojne politike zemlje i zbog toga će se uvek primenjivati u praksi. Inače, vojni izaslanici posećuju uglavnom kabinet načelnika generalštaba, čiji su saradnici po prirodi i nameni svoga posla.

Napred smo naveli sa kojim ciljem su vojni izaslanici posećivali kabinet načelnika generalštaba one zemlje u kojoj su akreditovani.

Sada ćemo govoriti o tome kakav su karakter dobijali razgovori predstavnika dva razna generalštaba, uglavnom o tome kakav su karakter tim razgovorima određivali načelnici generalštabova.

Ukoliko su vojni izaslanici bili upoznati sa politikom, trebalo je da razgovori sa njima budu u skladu sa opštim tonom spoljne politike zemlje; zbog toga treba smatrati potpuno opravdanim Konradove zahteve da ga ministar inostranih poslova upozna sa onim političkim stavovima kojih se morao pridržavati načelnik generalštaba u razgovoru sa vojnim izaslanicima. Neophodno je da se načelnik generalštaba sa njima upozna.

Ukoliko nisu bili upoznati s njima ili ukoliko nisu hteli da otkriju političke poteze, načelnici generalštabova su obično pribegavali omiljenom metodu, naime — govorili su da oni nemaju veze sa spoljnom politikom, da je načelnik generalštaba »vojnik«, koji nije pozvan da rukovodi spoljnom politikom, da on nije ministar inostranih poslova.

Istina, načelnici generalštabova nisu uvek bili dosledni u tome, što se naročito odnosi na Konrada, koji je prelazio na diskusiju o čisto političkim pitanjima. Čas kao »privatno« lice, čas kao prijatelj koji s prijateljem razgovara u »kafani«, načelnik austrougarskog generalštaba je davao savete iz oblasti spoljne politike, koji su po njegovom mišljenju odgovarali osnovnim pravcima austrougarske

politike. Da ne bi detaljno iznosili dokaze za ovo što je rečeno, podsećamo čitaoce na razgovore Konrada sa vojnim izaslanicima Turske, Bugarske i Rusije.

Interesantno je istaći Konradov savet ruskom vojnom izaslaniku — da obuzda rusko »javno mnenje«, koje je, po rečima izaslanika, bilo za rat sa Austro-Ugarskom.

Izvesnu uzdržljivost u razgovorima sa vojnim izaslanicima o političkim pitanjima načelnik generalštaba je pokazivao onda kada je to njemu bilo potrebno.

Kada je, pak, načelnik generalštaba hteo da sprovede svoju političku liniju, onda je, bez obzira na to što su diskutovala dva »vojnika«, razgovor dobijao karakter diplomatskih pregovora.

Montonari je zbunjeno slušao Konradova obećanja da će čvrst savez sa Austrijom obezbediti Italiji veliki dobitak francuske teritorije. Rumunski vojni izaslanik se mnogo uplašio kada ga je posetio načelnik austrougarskog generalštaba tražeći da saopšti svojoj vladi više zahteva Rumuniji.

Takvim tonom nije govorio »vojnik« već »diplomata« vojničkog kova, bez uobičajenih manira predstavnika spoljne politike, naročito onih sa obale Dunava, čija su obećanja uvek bila dvosmislena i maglovita.

Jednom reči, u političkom delu razgovora u kabinetu načelnika generalštaba vojni izaslanici su češće nailazili na veliku uzdržljivost i neodređen odgovor nego na otvorene izjave poglavara mozga vojske.

Treba reći da je to i vojnim izaslanicima bilo dobro poznato, i, kao što znamo, sve izjave Suhomlinova i Januškeviča nemačkom vojnom izaslaniku jula 1914. bile su, na osnovu njegovog izveštaja, ocenjene u Berlinu kao čista laž. Čak ni »časna reč« načelnika ruskog generalštaba nije bila na ceni ni kod vojnih izaslanika, ni u nemačkom generalštabu.

Svaki razgovor sa vojnim izaslanikom koji se ticao političkih pitanja načelnik generalštaba je odmah saopštavao ministarstvu inostranih poslova, pa se on uzimao u obzir u političkim odnosima sa onom zemljom odakle je bio vojni izaslanik. Obaveštavanje ministra inostranih poslova o razgovorima sa vojnim izaslanicima treba smatrati potpuno pravilnim, jer je on bio odgovoran za spoljnopolitičku orijentaciju i morao je biti u kursu svih razgovora o spoljnoj politici države, pa i onih koje su vodili »vojnici« u vojnom kabinetu.

Ako smo isticali uzdržljivost načelnika generalštaba u razgovorima sa vojnim izaslanicima o političkim pitanjima, onda moramo istaći i to da se i u razgovorima o čisto vojnim pitanjima zapažala ne manja neodređenost. U tom smislu načelnik generalštaba nije prelazio okvire opštih razmatranja o ovom ili onom pitanju, jer, obaveštavajući se i sam preko svojih vojnih izaslanika, nije imao nameru da tuđim daje ma kakve podatke osim onih koje su dozvoljavali interesi zemlje. Naravno, ne samo da ne bi imalo smisla da načelnik generalštaba ne dadne nikakav odgovor na pitanja vojnog izaslanika,

nego bi to bilo i štetno za održavanje prijateljskih odnosa sa zemljom koju vojni izaslanik predstavlja. U svakom vojnom pitanju postoji opšti deo, čisto teoretski, koji ne čini vojnu tajnu pa je poznat svakome ko izučava vojnu nauku. Izbegavanje razgovora o tim pitanjima bilo bi smešno i pokazalo bi samo neprijateljski odnos načelnika generalštaba prema zvaničnom predstavniku, a ne želju da se sačuvaju interesi odbrane. Načelnik generalštaba je u vojnim pitanjima do te mere iskusan i odgovoran »državnik« da uvek može i mora da odredi granicu svoga ćutanja i povučenosti a da to ne bude na štetu međunarodnih odnosa.

Okarakterisali smo rad vojnih izaslanika u prošlosti. Ukazivali smo na to da se za njihovu delatnost ne može propisati katihizis, jer čitav njihov rad zahteva individualno prilaženje u svakom konkretnom slučaju i u svakoj zemlji. Iz svega što smo izneli o radu vojnih izaslanika može se izvući opšta postavka a ni u kom slučaju nekakvo nenarušivo pravilo. Nadam se da će onaj koji prelistava ovu knjigu kritički razmotriti naše zaključke, pa će sam istrasirati put kojim bi išao kada bi ga sudbina odredila za vojnog izaslanika.

Prikupljanje podataka radi upoznavanja razvoja vojne delatnosti u inostranstvu vršili su i oficiri koji su upućivani u inostranstvo sa drugim zadacima, kao i oni koji su tamo provodili svoje odsustvo.

Načelnik austrougarskog generalštaba je, u stvari, bio prinuđen na takvu meru zbog nedostatka novčanih sredstava za agenturno izviđanje, te je putovanja oficira iskorišćavao kao dopunski izvor za dobijanje potrebnih podataka za obaveštajnu službu.

Dolazeći legalno u drugu zemlju, oficiri na službenom putu ili odsustvu prikupljali su podatke posmatrajući ovu ili onu granu vojne delanosti, a ponekad su težili da se tih podataka domognu i tajnim putevima.

Takvim putovanjima oficira u inostranstvo načelnik austrougarskog generalštaba je pridavao naročit značaj. Po njegovom mišljenju samo posećivanjem i upoznavanjem stranih zemalja komandni kadar, naročito generalštabni oficiri, mogao je da stekne iscrpnu predstavu o nekoj zemlji i njenim komunikacijama. Nikakvi opisi iz knjiga nisu mogli, prema Konradu, da budu toliko korisni kao lični utisak o zemlji koja se proučava.

Jasno je da se moramo složiti sa navodima načelnika generalštaba i priznati svu korisnost službenih putovanja vojnih lica, naročito ovih iz generalštaba, u susedne zemlje radi njihovog neposrednog upoznavanja. Starešine koje putuju u inostranstvo bilo radi izučavanja stranog jezika, bilo na odsustvo, stiču mnogo dragocenih znanja o zemlji koju posećuju.

Često su takva službena putovanja imala za cilj baš prikupljanje poverljivih podataka. Konrad ih nije povezivao sa agenturnim izviđanjima, već je, kao što znamo, dokazivao da se takvi zadaci nisu u poslednje vreme postavljali oficirima koji su odlazili u inostranstvo. Ako je izvestan oficir, neki Rajković, i putovao u

Srbiju u vezi sa obaveštajnim zadacima, onda je to njemu naredilo vojnogeografsko odeljenje. Generalštab ne samo da mu nije postavio nikakve poverljive zadatke, nego ga je čak u tom smislu i predupredio.

Ovakvim izjavama generalštaba nije verovalo ministarstvo inostranih poslova u Beču, a još manje diplomatija zemalja u koje su putovali ti oficiri, pa je čak to koristila da uzbudi javno mnenje.

Kao što nam je poznato, zbog ovoga su nastajala ne samo diplomatska trvenja među državama nego i nesporazumi između ministarstva inostranih poslova i generalštaba u sopstvenoj zemlji. Predstavnici spoljne politike Austro-Ugarske su ukazivali da učešće oficira u tajnom prikupljanju podataka dovodi do: 1) konflikata sa susednim zemljama i 2) nemogućnosti da se garantuje bezbednost vojnih lica koja se upućuju u inostranstvo. Zbog toga je ministarstvo inostranih poslova postavljalo sve moguće prepreke izdavanju odobrenja za putovanja oficira u inostranstvo, a zatim ih je i konačno zabranio.

Takvim koracima se odlučno suprotstavljao načelnik austrougarskog generalštaba.

Ne može se sumnjati u to da su putovanja oficira u inostranstvo, naročito generalštabnih, pružala dopunske podatke, ali ne treba zaboraviti ni to da su na njih, čak i kada su bila u svemu legalizovana, u stranim zemljama gledali kao na maskiranu agenturu, iz čega su proizlazili i odgovarajući zaključci. Oficiri koji su dobili obaveštajne zadatke retko su se mogli ponašati kao privatni građani, kao nezainteresovani posmatrači, koji ne izazivaju sumnje, jer ih je želja da prošire i prodube svoje lične utiske gurala na korake koji su dovodili do kršenja pravila o čuvanju vojne tajne ustaljenih u stranoj zemlji.

Različita maskiranja takvih putovanja, slična onome koje smo naveli u slučaju Rajkovića, bili su javna tajna i pobuđivala su daleko veću sumnju nego običan put vojnog lica.

Nikolai u svojoj knjizi piše: »Pre nego što sam prišao radu (obaveštajnoj i kontraobaveštajnoj službi protiv Rusije — B. Š.) ja sam otputovao u Rusiju, koja se još nalazila pod uticajem revolucije 1905. godine, da bih upoznao zemlju i ljude koje do tada nisam video — bez takvog upoznavanja meni se moj zadatak činio nerešivim. Ja nisam imao nikakvih razloga da u Rusiji krijem da sam nemački oficir. Pa ipak, usled toga sam svuda nailazio na uverenje da sam došao u Rusiju radi vojne špijunaže. U toku moga boravka u tvrđavama na mene su pazili. U jednom velikom gradu bili su veoma iznenađeni mojim boravkom, jer taj grad uopšte nije bio utvrđen. Jedan od viših činovnika, kome sam izručio pozdrav od njegovih rođaka u Nemačkoj, odmah me je odveo u stranu i upitao šta bi ja hteo da saznam... U Rusiji je svuda bilo samo po sebi razumljivo da oficir putuje u inostranstvo samo radi špijunaže«.

Nešto drukčije govori Nikolai o svome putu u Francusku 1913. godine. »Pre nego što sam došao na novu dužnost« (načelnika obaveštajnog odeljenja Glavnog generalštaba — B. Š.) — piše on — »ja sam otputovao na kratko vreme u Francusku s namerom da bar dobijem predstavu o zemlji i stanovništvu pre nego što se preda mnom zatvore granice i ove zemlje, protiv koje je, kao i protiv Rusije, generalštab organizovao obaveštajnu službu. To što sam savesno ispunjavao sve francuske propise o prijavi boravka nemačkih oficira privuklo je pažnju organa vlasti daleko veću od one koja se u Nemačkoj ukazuje stranim oficirima. Zvanje oficira generalštaba je u još većoj meri pojačalo tu pažnju. Pri tome su organi vlasti stalno bili prefinjeno učtivi«.

Nikolai ne dodaje da je uzrok tolikoj učtivosti, verovatno, bio taj što su francuske vlasti bile potpuno upoznate sa ranijim radom Nikolaija, sa njegovom obaveštajnom službom u Rusiji, tj. s tim kakav generalštabni oficir dolazi u Francusku. Kod Francuza, izgleda, nije bilo ni sumnji, ni nagađanja u pogledu stvarnih namera Nikolaija, a pod maskom učtivosti i predusretljivosti prikrivale su se dobra obaveštenost i odgovarajuće mere, koje su se preduzimale povodom dolaska takvih ličnosti kao što je bio oficir nemačkog generalštaba Nikolai.

Takvi su uslovi legalnih putovanja predstavnika vojske, posebno generalštaba, u inostranstvo, te zahteve predstavnika spoljne politike, koji su težili da zbog drugostepenih činilaca ne zaoštravaju odnose sa susedima, treba smatrati opravdanim. Naravno, od ovakvih zahteva do potpune zabrane putovanja oficira u inostranstvo još je daleko i nju treba smatrati nepoželjnom i krajnjom merom, koja se primenjuje samo kad su odnosi među susednim zemljama toliko zategnuti da će svaka pojava pripadnika vojske, makar on dolazio i kao privatno lice, biti iskorišćena u agitaciji kao pokazatelj neprijateljskih namera suseda.

Mi shvatamo svu korisnost službenih putovanja oficira u inostranstvo radi neposrednog upoznavanja tuđe zemlje, ali nam se čini da im ne bi trebalo stavljati u zadatak prikupljanje podataka o odbrani zemlje, računajući da će se tako dobiti naročito važna obaveštenja o njoj. Ovakav privatan legalan izvor obaveštavanja generalštaba svakako će uzeti u obzir druga zemlja i svaki nevešt korak stvoriće samo nepotrebne poteškoće u diplomatskim odnosima. Nama je potpuno razumljiva Konradova težnja da »bez troškova iz budžeta« proširi krug svojih organa obaveštajne službe, ali moramo takođe priznati da i diplomate interesuje to pitanje. Generalštab po putu diplomatije ne treba da baca ni sitno kamenje.

Na tom se završavaju neposredni, otvoreni, legalni načini proučavanja razvoja odbrane tuđih zemalja od strane generalštabova. Ali, kao što smo to već istakli, generalštab može da dobije obaveštajne podatke i od savezničkih generalštabova i drugih ustanova svoje zemlje.

U ličnoj prepisci između načelnika nemačkog i austrougarskog generalštaba, sa kojom smo dosta detaljno upoznali čitaoca u prethodnim poglavljima, nailazimo na više slučajeva uzajamnog upoznavanja o susednim zemljama, o njihovim spoljnopolitičkim stavovima i ratnim planovima. Uzajamno obaveštavanje načelnika generalštabova putem pisama tiče se krupnih pitanja odbrane verovatnih protivnika, što je potpuno i razumljivo, jer dopisivanje takvih visokih ličnosti, kao što su najviši predstavnici mozga vojske, samo je i moglo da se tiče najvažnijih pitanja strategije i politike, a ne da se spušta do detaljnog proučavanja neprijatelja — da daje sumarne zaključke o njima, a ne da ulazi u rad potčinjenih organa.

Izmena detaljnih podataka o stranim zemljama između savezničkih država vršena je preko *organa* generalštaba.

Konrad nam u svojim uspomenama govori da je takve podatke dobijao od predstavnika nemačkog generalštaba koji su upućivani u Beč radi usklađivanja pitanja ratnog plana, ili preko nemačkog vojnog izaslanika. Istim kanalima dolazili su podaci iz Beča u Berlin.

Istina, izmena podataka između generalštabova centralnih zemalja Evrope nije bila tako široka kao što nam se na prvi pogled može učiniti. Nikolai kaže: »Obaveštajna služba Antante u podjednakoj meri je ugrožavala Nemačku, Austro-Ugarsku i Italiju. Zajednička opasnost iziskivala je i zajedničke odbrambene mere. Između austrijskog i nemačkog generalštaba od 1910. godine je postojala neznatna izmena podataka dobijenih iz Rusije. Kontakti u radu između nemačke i italijanske obaveštajne službe protiv Francuske uspostavljeni su tek 1914. godine. U maju te godine doputovao sam, na poziv italijanskog generalštaba, u Rim radi pregovora o tom pitanju. Prijem na koji sam naišao bio je dokaz iskrenog prijateljstva italijanskog generalštaba. Najizrazitije su ga ispoljavali načelnik generalštaba, general Polio, i načelnici njegovih odeljenja«.

»Nasuprot tome, odnosi između italijanskog i austrijskog generalštaba bili su zategnuti i uvek su se nalazili pod pritiskom obaveštajne službe sa obe strane.« »Zato« — zaključuje Nikolai — »o jedinstvu obaveštajne službe Trojnog saveza, u poređenju sa obaveštajnom službom Antante, ne može biti ni reči.«

Kakvog će intenziteta biti izmena podataka među generalštabovima o verovatnim neprijateljima zavisi: 1) od čvrstine saveza i uzajamnog poverenja da će dobijeni podaci ostati u tajnosti; 2) od organizacije obaveštajne službe od strane svake zemlje.

Ako se setimo da su se u sferi austro-nemačkih odnosa više puta pojavljivali oblaci sumnje u pogledu čvrstine saveza, da nemački generalštab nije verovao u postojanost svog austrijskog sabrata da čuva tajne, onda će nam biti potpuno razumljivo zašto je tek od 1910. godine između tih generalštabova počela »neznatna izmena« podataka. Što se tiče odnosa između Beča i Rima, o njima je Nikolai dao iscrpna objašnjenja.

Najzad, načelnik generalštaba je svoja obaveštenja o drugim zemljama proširivao podacima koje je dobijao iz drugih ustanova,

većinom diplomatskih, kao i iz razgovora koji je lično vodio sa njihovim predstavnicima.

Nama je poznato da je Berhtold slao Konradu dokumente koji karakterišu politiku suseda Austro-Ugarske i da su oni razgovarali o tome.

Treba istaći da je u takvim obaveštenjima bilo malo vojnih podataka i da su ona sadržavala uglavnom političku ocenu ove ili one zemlje. To je potpuno razumljivo kada se ima u vidu cilj izrade takvih dokumenata, koji su bili rezultat posebne, političke obaveštajne službe, o čemu ćemo kasnije govoriti. Vojni podaci su se slučajno nalazili u takvim dokumentima; njih je politička obaveštajna služba unosila u svoje izveštaje samo kada je to bilo specijalno naređeno, kao, na primer, uoči svetskog rata.

Načelnik generalštaba nije dobijao nikakve podatke od drugih ustanova o ekonomskom razvitku stranih zemalja; o tome ne nailazimo ni na kakve tragove u Konradovim uspomenama. Takvu pojavu uoči svetskog rata mi smo već delimično objasnili u prvoj knjizi našeg dela, kada smo govorili o ekonomskoj pripremi svetskog rata.

Već smo istakli potrebu za vođenjem obaveštajne službe, kao i teškoće koje prate njen legalan put. Zato je veliki značaj u obaveštajnoj službi imalo tajno prikupljanje podataka, takozvano agenturno izviđanje.

U istorijskim poglavljima ove knjige čuli smo da je i u tom pogledu generalštab bio u konfliktu sa spoljnom politikom. Naš sledeći zadatak je da razmotrimo uzroke toga konflikta. Naše izlaganje o radu generalštaba na agenturnom izviđanju ne može u celini obuhvatiti ovo pitanje, jer bismo se tada udaljili od programa našeg rada. Istina, neki od recenzenata smatraju našu knjigu neuspelom, ali — šta možemo, ovaj nedostatak ne možemo da ispravljamo u toku rada, jer nema ništa gore u životu nego pretrčavati sa jednog puta na drugi.

Na početku ovog poglavlja rekli smo da je uoči svetskog rata agenturno izviđanje vršio ne samo generalštab nego i ministarstvo inostranih poslova i da ono u savremenim uslovima obuhvata i ekonomiku one zemlje o kojoj se prikupljaju podaci.

Nikolai piše da je »već u toku ratova vođenih u doba Luja XIV i u Napoleonovo doba obaveštajna služba prešla i u oblast politike... i tajna obaveštajna služba postala sastavni deo politike«.

Pošto je ukazao da je »Francuska tvorac stalne vojno-političke obaveštajne službe«, Nikolai podvlači: »Samo onda kada je Nemačka imala za državnike dobre političare, i u njoj su se pojavljivali začeci špijunaže koja je služila politici. Takva špijunaža je postojala u doba Fridriha Velikog i Bizmarka«. Nikolai tvrdi da je u doba Bizmarka u Nemačkoj »postojala potpuna saglasnost između vojne i političke obaveštajne službe«.

Ipak, uoči svetskog rata »politička obaveštajna služba Nemačke je venula u rukama diplomatije, koja se formirala i delovala prema društvenim stanovištima, strogo se pridržavala konkretnih puteva i zadovoljavala samo onim na što je nailazila na tim putevima...«

»Vojna obaveštajna služba se lišila političkog rukovođenja, a uporedo s tim izgubila je i razumevanje i podršku političkih faktora. To nisu mogli nadoknaditi ni vojni izaslanici, koji su bili svuda uključeni u okvire diplomatije, pa ni obaveštajna služba admiralštaba, koja je izrasla uporedo sa nemačkom ratnom mornaricom...«

Nikolai ističe da su nemački organi vlasti ispoljavali utoliko veće nepoverenje prema težnjama nemačkog generalštaba ukoliko su zauzimali viši položaj; ustanove potčinjene ministarstvu inostranih poslova odnosile su se čak i negativno, jer je rad sopstvene obaveštajne i kontraobaveštajne službe smatran štetnim za prijateljske odnose Nemačke sa drugim zemljama.

Nikolai predstavlja situaciju u kojoj je nemački generalštab razvijao agenturno izviđanje u inostranstvu. Nemačka obaveštajna služba morala je u otadžbini da uloži mnogo napora da zaštiti najneophodnije interese generalštaba od političke vlasti, a i u inostranstvu stvari nisu bile bolje... Nemačka carevina nije imala centralni obaveštajni organ. Generalštab je zato bio primoran da pronalazi sopstvene nove puteve. Neprestane političke krize, počev od 1912. godine, prouzrokovale su mnogobrojna putovanja u neutralne zemlje, da bi se tamo, uz pomoć nemačkih predstavnika, potražile veze koje bi u ratu obezbedile generalštabu sigurne podatke o okolnom svetu. Prijem na koji sam nailazio kod naših predstavnika u inostranstvu bio je što se tiče kurtoazije besprekoran. Ali, ozbiljan cilj moje posete delovao je na njih negativno. U svakom slučaju, generalštab je ostao skoro bez podrške. Dok su obaveštajnu službu Engleske, Francuske i Rusije protiv Nemačke potpomagale sve zvanične ustanove, nemačka obaveštajna služba bila je primorana da svoje pomoćnike u inostranstvu potraži sama. Pa i o tome su mi naši zvanični predstavnici govorili kao o nečemu što je beznadežno i savetovali mi da to ne radim da se Nemci u inostranstvu ne bi našli u teškom položaju, jer nije, valjda, generalštab mogao pretpostaviti da će Nemci u inostranstvu žrtvovati svoje poslovne interese.«

»Pošto je« — nastavlja Nikolai — »u domenu vojne obaveštajne službe generalštab mogao samostalno da razvija svoju aktivnost, onda je, bez obzira na sve prepreke i ograničenja, uspeh bio moguć«.

Nikolai više puta podvlači da su »u Rusiji svi organi vlasti potpomagali obaveštajnu službu«, da su »ruska predstavništva u inostranstvu podržavala svoju obaveštajnu službu, da su u Austriji »uporedo sa ruskim vojnim izaslanicima i ruski konzulati bili vrlo aktivni centri špijunaže, a dokazano je da su u špijunaži učestvovali i popovi i drugi službenici ambasada«.

Redaktor ruskog prevoda knjige »Tajne sile«, koju je napisao Nikolai, smatra da »Nikolai nimalo nije iskren, otvoren i objektivan«. On kaže da »Nikolai do neverovatnih razmera razduvava i hvali organizaciju i delatnost obaveštajne službe Antante, posebno carske Rusije, i namerno, do naivnosti, ovu umanjuje kod Nemaca«.

Mi takođe smatramo da se bez primedaba ne možemo složiti da su istinita sva otkrovenja Nikolaia o obaveštajnoj službi nemačkog

generalštaba, kojom je on nekada rukovodio, pa ako smo ovo i izneli, učinili smo to da bismo pokazali kako su neki od uslova u kojima se nalazila nemačka obaveštajna služba važili i za obaveštajnu službu austrougarskog generalštaba.

Pre svega, moramo istaći da je i ta zemlja u inostranstvu imala dve obaveštajne službe — političku i vojnu i da one ne samo što nisu bile usklađene, nego su se često nalazile i na različitim kolosecima.

Setimo se da je austrougarski ambasador u Rimu bio vrlo nezadovoljan širenjem obaveštajne službe austrougarskog generalštaba u Italiji, a naročito njenim nespretnim potezima, što je, po njegovom mišljenju, koje se potpuno podudaralo sa mišljenjem ministra inostranih poslova, vodilo samo konfliktima sa Italijom i činilo je nepoverljivom. Oba diplomata su dolazila do istog zaključka — da nije potrebno iskušavati strpljenje italijanske vlade.

Konrad se ovome oštro suprotstavljao, tvrdeći da obaveštajnu službu generalštaba u Italiji i Rusiji ne samo da ne podržavaju diplomatski organi monarhije u inostranstvu, nego da joj prave smetnje, dok, međutim, italijanska i ruska obaveštajna služba rade daleko aktivnije u samoj Austro-Ugarskoj. Navodeći podatke o broju osuđenih za špijunažu u Austriji, Italiji i Rusiji, načelnik generalštaba dolazi do zaključka da bi trebalo da baš austrougarski diplomati naprave predstavu ruskoj i talijanskoj vladi o njihovoj ni izdaleka »prijateljskoj« delatnosti.

Nikolai potvrđuje da je »ruska špijunaža u Austriji bila, može se reći, još intenzivnija nego u Nemačkoj... Ruska špijunska mreža se prostirala po čitavoj monarhiji, od Karpata do Tirolskih planina i do visoravni Balkana«. »Iako je pripadala Trojnom savezu« — piše Nikolai — »Italija je vršila obimnu špijunažu protiv Austro-Ugarske... Zbog savezničkih odnosa, italijanski konzulati su bili pošteđeni, iako su i oni učestvovali u obaveštajnoj službi«.

Govoreći o srpskom agenturnom izviđanju, Nikolai dolazi do zaključka da je »monarhija, na taj način, bila opkoljena pojasom prekinutim jedino na granici sa nemačkom pokrajinom Bavarskom«.

Naravno, Nikolai je »prijatelj« svoje bivše saveznice Austro-Ugarske, te njegove izjave o uspesima neprijateljske obaveštajne službe u njoj treba primiti sa rezervom, ali se mora istaći da je načelnik austrougarskog generalštaba do izvesne mere bio u pravu kada je govorio o intenzivnom pritisku obaveštajaca svih susednih zemalja na Austro-Ugarsku.

Konrad je odlučno izjavljivao da generalštab nema nameru da zbog neosnovanih zahteva diplomata prekine agenturno izviđanje, pa je nastavljao da ga razvija samostalno, kao što je to bio slučaj i u nemačkom generalštabu.

Žalbe načelnika austrougarskog generalštaba, kao i Nikolaia, a isto tako i austrougarskih diplomata, na agenturno izviđanje odnosile su se na dva osnovna pitanja: 1) da li je ova vrsta obaveštajne službe spojiva sa »prijateljskim odnosima«, drugim rečima, na pitanje mo-

rala agenture uopšte i 2) na pomoć vojnoj obaveštajnoj službi od strane sopstvenih diplomatskih organa u inostranstvu.

Ukazivali smo već da svaka zemlja mora da ima obaveštajnu službu i da je koristi za prikupljanje podataka o svojim susedima, podrivajući svesno temelje »prijateljstva«. Na taj način, u suštini, sve zemlje se pri tome igraju prijateljstva, a pitanje se zaoštrava tek kada povrede toga »prijateljstva« postanu: 1) javne, i 2) suviše česte. U stvari, austrougarski ambasador u Rimu je protestvovao samo protiv čestih neuspelih poteza agenture generalštaba, a nije ni mislio da osporava nužnost tajnog izviđanja. Konrad je isticao daleko veći broj otkrivenih povreda »prijateljstva« od strane Italije, pa je na toj osnovi gradio svoju odbranu. Ovaj argumenat je zaista ubedljiv, ali nam se čini da ne možemo negirati opravdanost izjave ambasadora u Rimu. Tajna obaveštajna služba je vrlo delikatna stvar i njome treba rukovoditi tako da ona stvarno bude tajna. Svako otkrivanje agenture pruža mogućnost vladi da preko svojih diplomata, u slučaju potrebe, govori o neprijateljskom stavu suseda i da na toj osnovi uzbudi javno mnenje. Ne radi se o strpljenju »prijateljske« vlade, nego o tome da joj se ne daju u ruke dokazi o povredi »prijateljstva«, koji bi ojačali pozicije te vlade u malograđanskoj sredini. Bez tih činjenica poneka vlada je prinuđena da primeni i lažna dokumenta, da izmisli slučajeve povrede »prijateljstva« i slične provokacije.

Na taj način, spoljna politika je u pravu da zahteva od generalštaba da njegova agenturna mreža ne potkopava prijateljske odnose, drugim rečima — da radi tajno, da je ne otkriju organi bezbednosti one zemlje u kojoj je uspostavljena.

Što se tiče pomoći diplomatskih organa vojnoj obaveštajnoj službi, koju je zahtevao Nikolai, a o čijem je nedostajanju govorio i Konrad, smatramo da bi spoljna politika većim pravom mogla da govori o sličnom sadejstvu sa vojnom obaveštajnom službom, jer »rat je oruđe politike, a ne obratno«.

Politička obaveštajna služba je u nekim zemljama pomagala vojnoj, ali nigde se vojna obaveštajna služba nije potčinjavala političkoj. Svuda je agentura generalštaba išla samostalnim putem i nije htela da ga spaja sa putem političke obaveštajne službe. Nikolai tvrdi da je do takvog spajanja došlo za vreme Bizmarka, ali mi znamo da je oko pitanja potčinjenosti vojnih izaslanika diplomatskim predstavnicima kancelar došao u oštar sukob sa Moltkeom starijim i bio prinuđen da učini ustupak »polubogu«.

Kao što je napred navedeno, Nikolai postavlja pitanje: 1) o političkom rukovodstvu vojnom obaveštajnom službom i 2) o centralizaciji obaveštajne službe.

Pošto se danas uz sve obaveštajne službe dodaje i ekonomska, objedinjavanje svih obaveštajnih službi u jedan specijalni organ treba smatrati potpuno opravdanim, ali u isto vreme i teško ostvarljivim zbog čisto tehničkih uslova.

Političko rukovođenje ovom ili onom vrstom agenture treba smatrati naročito neophodnim i, ukoliko se agenturno izviđanje vrši preko vojnih izaslanika, diplomatski organi u inostranstvu bi najviše odgovarali ovom zadatku.

Kad bi se tako postavile stvari, verovatno bi se mogli izbeći svi sukobi koji su, kao, na primer, incident zbog pisma poslanika u Rimu i Konradove ljutnje na njega, nastajali između generalštaba i diplomatije ne samo u Austro-Ugarskoj nego i u drugim zemljama.

Razne vrste obaveštajne službe u stvari su prikupljale podatke o istom, iz uporednih izvora, te je kasnije, prilikom upoređivanja dobijenih podataka, dolazilo ne samo do različitih zaključaka nego i do sukoba, kao što je bio slučaj sa Konradom, koji je bio temperamentne prirode. Umesto da se mirno diskutuje i da se proverevaju dobijeni podaci, isticale su se vlastite zasluge i dugogodišnje lično iskustvo, za kojim se posezalo sve do vremena kremenjača. Život je reljefno otkrivao nedostatke organizacije i stvarao prepreke pravilnom obaveštavanju državnih organa o stanju njihovih suseda.

Naravno, može se čuti i mišljenje da će uporedno prikupljanje podataka od strane raznih vrsta obaveštajne službe biti garancija njene potpunosti, ali nama se čini da se ovakvo upoređivanje i proveravanje mora vršiti u svakoj vrsti obaveštajne službe u procesu odabiranja izvora, i da se ne sme manifestovati kao međusobna konkurencija raznih vrsta obaveštajne službe. Moderna trustifikacija nije beskorisna i na ovom polju rada.

Decentralizacija i samostalnost raznih vrsta obaveštajne službe prouzrokovale su i rasturanje novčanih sredstava za agenturu, stvarajući i na toj osnovi trvenje među raznim organima države koji vrše obaveštajnu službu.

Poznato nam je da je austrougarski generalštab u tu svrhu dobijao 150.000 kruna (oko 50.000 rubalja), a Konrad je zahtevao da se ta suma poveća na 500.000 kruna (oko 150.000 rubalja) na račun sredstava koja se daju agenturi ministarstva inostranih poslova.

Da bismo mogli oceniti opravdanost zahteva načelnika austrougarskog generalštaba, mi ćemo uporediti sredstva koja su stajala na raspolaganju austrougarskom generalštabu za obaveštajnu službu sa sredstvima kojima se u tu svrhu raspolagalo u drugim vojskama.

Nikolai kaže da je »nemački Rajhstag stavljao na raspolaganje generalštabu za obaveštajnu i kontraobaveštajnu službu samo 300.000 maraka godišnje« (oko 150.000 rubalja)...« Predlog koji je dat u januaru 1912. godine, na zauzimanje lično pukovnika Ludendorfa, ukazuje na povećanje novčanih sredstava namenjenih obaveštajnoj upravi generalštaba. Dodeljeno je za godinu dana 450.000 maraka (oko 220.000 rubalja) umesto 300.000.«

Ne znamo kolika je suma stavljena na raspolaganje obaveštajnoj službi ministarstva inostranih poslova u Beču, čije je smanjenje zahtevao Konrad, ali je u Berlinu, prema podacima Zvonarjeva, re-

daktora prevoda Nikolaijevih dela, ministarstvo inostranih poslova »za poverljive svrhe dobijalo godišnje oko 1,500.000 maraka« (oko 750.000 rubalja).

Nikolai tvrdi da je »Rusija za potrebe svoje obaveštajne službe utrošila 1912. godine oko 13 miliona rubalja, a u polugođu koje je prethodilo 1914. godini do 26 miliona rubalja«.

Zvonarjev opovrgava te brojke i ukazuje da je do 1905. godine ministarstvu vojske, bez ministarstva mornarice, godišnje za poverljive svrhe stavljeno na raspolaganje 113.650 rubalja, i da je pri tome, počev od 1885. godine, od ove sume »po najvišem odobrenju« izdavano na potpuno i neposredno raspolaganje komandantu kavkaskog vojnog okruga, za obaveštajnu službu u Turskoj i Persiji, 56.890 rubalja, tj. 50% od celokupne sume. Ostatak sume (56.760 rubalja) stavljen je na raspolaganje glavnoj upravi generalštaba i bio je raspodeljen ovako:

— štabovima vojnih okruga	51.000	rubalja
— konzulu u Bombaju	1.200	„
— za izdržavanje vojnog golubarnika u Danskoj	3.000	„
— za dobijanje povremenih podataka	1.560	„

1913. godine poverljivi kredit ministarstva vojske, prema partiji »za potrebe koje su poznate njegovom carskom veličanstvu«, određen je u iznosu 1,947,850 rubalja.

Od ove sume je za obaveštajnu službu protiv Nemačke i Austrije trošeno oko 180.000 rubalja. Treba pretpostaviti da se približna suma novaca trošila i za kontraobaveštajnu službu protiv tih zemalja.

Kada se sumira sav utrošak za obaveštajnu i kontraobaveštajnu službu u Nemačkoj i Austriji, to iznosi 270.000 rubalja, dok je sama Rusija u iste svrhe trošila za te zemlje 360.000 rubalja, te je prevazilazila Nemačku i Austriju zajedno.

Navedene cifre utroška za obaveštajnu službu Nemačke i Rusije idu u prilog načelniku austrougarskog generalštaba i mi ne možemo odricati osnovanost njegovog zauzimanja da se ova suma poveća.

Dok su, prema Zvonarjevu, u Nemačkoj obaveštajne službe generalštaba i ministarstva inostranih poslova održavale »najtešnji kontakt«, dotle su, nasuprot tome, u Beču ova dva pravca obaveštajne službe bila u oštroj suprotnosti, slabeći ionako zakržljalu Konradovu vojnu obaveštajnu službu.

Ovim sumama neophodno je dodati i ona novčana sredstva koja se moraju trošiti za ekonomsku obaveštajnu službu.

Na taj način, sredstva koja daje država na sve vrste obaveštajne službe su znatna, te zbog toga i njihovo trošenje mora biti strogo racionalno.

Ovde se vraćamo na ono što smo napred izneli — na mišljenje Nikolaija o centralizaciji obaveštajne službe, čiju smo celishodnost takođe teoretski priznali, ali smo ukazali da se ona iz tehničkih razloga retko može ostvariti.

Svaka vrsta obaveštajne službe zahteva rad u specijalnim pravcima, koji su ponekad po svome karakteru daleko jedan od drugoga i koje je teško uskladiti.

Čuli smo da je Konrad računao na to da će podatke o Italiji kojima je on raspolagao proveravati organi ministarstva inostranih poslova na osnovu podataka koje oni dobijaju neposredno, drugim rečima, načelnik austrougarskog generalštaba je smatrao da je potpuno normalno da ambasador u Rimu samostalno prikuplja podatke vojnog karaktera.

Sa takvim Konradovim gledištem nikako se ne možemo saglasiti, i njegova strašna ljutnja na ambasadora u Rimu, koji je iskoristio podatke vojnog i pomorskog izaslanika za svoja pisma, bila je plod nenormalnih odnosa između generalštaba i ministarstva inostranih poslova na obalama Dunava.

Separatizam obaveštajne službe generalštaba bio je do te mere razvijen da je ona već u miru poprimala aktivne oblike. U istorijskom delu ove knjige mi smo prikazali učešće srpskog generalštaba u ubistvu Franca Ferdinanda. Istorija zasada ćuti, ali i ne opovrgava da je u ruke Principa pištolj stavio niko drugi do ruski generalštab. U navedenom delu Nikolai tvrdi da se srpski generalštab naslanjao na razna društva, koja su vodila političku borbu sa austrougarskom vladom.

Istini za volju treba priznati da je srpska vlada bila obaveštena o atentatu koji se pripremao u Sarajevu, pa je prećutno dala saglasnost, prepuštajući generalštabu da to izvrši, a da se pri tome ne umrlja ime vladinih organa.

Aktivne oblike obaveštajne službe srpskog generalštaba ne treba smatrati neprirodnim i treba ih imati u vidu u uslovima savremenog rata.

Isto tako aktivnu ulogu u formiranju i dejstvima albanskih bandi imao je austrougarski generalštab, te je ministar inostranih poslova Austro-Ugarske smatrao da Konrada u tome treba obuzdavati.

Naravno, ovde nisu bile u pitanju pobude »tolstojevca«, nego odgovornost koja je zbog aktivne obaveštajne službe generalštaba padala na ministarstvo inostranih poslova.

Ovo uvek treba imati u vidu i korisno je da to zna svaki generalštab čija je ruka posegla protiv susedne zemlje sa kojom nisu prekinuti diplomatski odnosi. Ako generalštab svojom aktivnom obaveštajnom službom stavlja diplomatiju pred svršen čin, onda je to rđava usluga čitavoj zemlji, jer, kao što to vole da kažu Nemci, stavlja njene odnose »na oštricu noža«. Takva »usluga« treba da je unapred usklađena: treba se setiti izreke da je ponekad »uslužna budala opasnija od neprijatelja«.

Politička kontrola obaveštajne službe, zbog čijeg nedostajanja za vreme svetskog rata u Nemačkoj tuguje Nikolai, naročito je neophodna kada obaveštajna služba generalštaba samostalno ide putem aktivnih istupanja.

U ovom poglavlju pokušali smo da osvetlimo zavisnost obaveštajne službe generalštaba od spoljne politike države.

»Svetski rat« — piše Nikolai — »dokazao je da je borba između naroda prerasla uske okvire rešavanja rata oružjem i pretvorila se u opštu borbu na političkom, privrednom i vojnom frontu, u kojoj moralna snaga naroda nije na poslednjem mestu. Vojnu obaveštajnu službu je zamenila obaveštajna služba države usmerena protiv zemalja koje je okružuju. Ona se podjednako proširila na sve oblasti gde je mogla da deluje jedna jača država — na ekonomiku, na politiku, na oružane snage. Obaveštajna služba se više nije zadovoljavala samo zvaničnim radom u obaveštavanju, nego je prešla na aktivnu ekonomsku borbu kao i na aktivnu unutrašnju i spoljnopolitičku propagandu«.

»Rat u miru — to je najbolja karakteristika sadašnje uloge obaveštajne službe u konkurenciji naroda«, kaže Nikolai i proriče: »Ukoliko se budući ratovi budu vodili samo između velikih zemalja za koje obaveze Društva naroda nemaju značenja, jer sputavaju samo manje zemlje, ukoliko će više vremena biti potrebno za pripremu rata, utoliko će veći značaj imati ishod tih ratova za sve narode; ukoliko će usled toga biti veće njihovo ratno naoružanje, ukoliko će se teže podnositi, u određenom vremenu, teško breme naoružanja, ukoliko tehnički progres bude dao jednome poražavajuću prevagu nad drugim, utoliko će manja biti mogućnost da se opstane bez »mirnog« rada obaveštajne službe«.

»Za svoju budućnost« — nastavlja Nikolai — »može da bude mirna samo ona država čiji politički, privredni i vojni rukovodioci zajednički izvršavaju svoju obavezu prema obaveštajnoj službi«.

Ipak Nikolai nije dosledan i ponovo se ne pridržava svoga stava. »U skladu sa suštinom obaveštajne službe, mi vidimo« — kaže on — »da se njeno sprovođenje nalazi u rukama vojnika, ali je rukovođenje u rukama političara«.

Priznavanje da obaveštajnom službom rukovodi političar označava veliki preokret u mišljenju predstavnika nemačkog generalštaba, što nije uvideo njegov bivši saveznik u ratu, predstavnik austrougarskog generalštaba, Konrad.

Ne nalazeći da nemačkom obaveštajnom službom rukovode političari, Nikolai tvrdi da je tako bilo i u državama Antante pre i u toku svetskog rata.

U kojoj meri je to baš tako bilo nećemo analizirati, jer je za nas dovoljna tvrdnja da je »vojnu obaveštajnu službu zamenila obaveštajna služba države«.

U savremenim uslovima ne može se govoriti ni o kakvoj samostalnoj obaveštajnoj službi generalštaba i onaj »mozak vojske« koji bi pokušao da ostane na tome putu ispoljio bi ili svoju defektnost ili staračku nemoć.

Ni jedno ni drugo ne krasi pravog vojnika, a tim pre »državnika«, kakav treba da bude svaki od predstavnika savremenog generalštaba.

Savremeni rat je stvar države, a ne pojedinih »mozgova« njenih upravnih organa...

GLAVA X

BORBA ZA VLAST

Klauzevic o spoljnoj politici i ratu. — Moltkeova teorija o »uspehu u ratu«. Borba generalštaba i diplomatije za vlast i osnova te borbe. — Organi spoljne politike i njihova uloga u pripremanju i vođenju rata. — Diplomatija i pitanje početka rata. — Njeno učešće u rešavanju pitanja odbrane u celini. — Organi vojne uprave i njihov delokrug rada u pripremanju i vođenju rata. — Poseban stav generalštaba i njegova snaga. — Uloga vrhovne vlasti u objedinjavanju priprema za rat i vođenju rata. — Triumvirat. — Klauzevic o kolektivnom rukovođenju ratom. — Otkrića nemačkih vojnih pisaca o borbi generalštaba za vlast u toku svetskog rata. — Načini održavanja veza između generalštaba i diplomatije. — Lični razgovori ministra inostranih poslova i načelnika generalštaba. — Sadržaj, ton i mesto razgovora. — Pisma, referati, izveštaji i traženja. — Sastavljanje diplomatskih nota od strane generalštaba. — Konradove greške u prepisci. — Informisanje preko odgovornih saradnika. — Održavanje veze preko ministra vojske. — Organi generalštaba i ministarstva inostranih poslova koji su bili odgovorni za prepisku dve ustanove. — Intimni krugovi ministarstva inostranih poslova i generalštaba. — Specijalni predstavnici diplomatije kod vrhovne komande za vreme svetskog rata. — Konradovo mišljenje o njima. — Rukovođenje savremenim ratom. — Uloga diplomatije i generalštaba u tome. — Veza između diplomatije i generalštaba u naše dane. — »Versaj« je »Kana« za nemački i austrougarski generalštab.

U prethodnim poglavljima mi smo dosta jasno osvetlili Klauzevicevu postavku »da je rat nastavak politike, ali samo drugim sredstvima«.

Danas svi savremenici jednoglasno priznaju da je rat politički akt, i da po svojoj prirodi nipošto ne može da bude iznad državne politike, posebno spoljne.

Kao dokaz za ovo naveli smo Klauzeviceva razmišljanja, a na primerima iz bliske prošlosti pokušali smo da pokažemo kako politika duboko zadire u rat.

U VI poglavlju ove knjige razvili smo teoriju Klauzevica o ratu i spoljnoj politici, iz koje čitalac može da vidi koliko je filozof rata išao ispred svoga vremena. On je potpuno određeno potčinjavao vojno gledište političkom i nije mislio o odvajanju rata od spoljne politike države.

U istom poglavlju naveli smo razmišljanja o ovoj temi i drugog korifeja vojne nauke — Moltkea starijeg, koji je iskreno žalio što je

rat neodvojiv od politike. Moltke je u ratu najviše cenio vojni uspeh, tj. u vreme borbenih dejstava stavljao je političku stranu rata u drugi plan. Njegova teorija vojnog uspeha, zasnovana na pogrešnom tumačenju Klauzevicevih misli, imala je za cilj da odvoji rat od politike, da dâ slobodu dejstva vojskovođi kao jedinom rukovodiocu u ratu i da zakonima rata potčini ostale grane života zemlje.

Ako pogledamo istoriju Pruske sredinom XIX veka, videćemo da je pruski feldmaršal postepeno izgrađivao svoju teoriju. Otvoreno istupajući protiv Bizmarka tek u drugoj polovini rata 1870. godine, kada su pobedničke pruske zastave stvarale sigurnu zavesu oko načelnika generalštaba, »polubog« je vrlo oprezno sprovodio svoju teoriju u život. »Ćutljivac« je shvatao da bi forsiranje moglo da je upropasti. Po svršetku rata, kada je autoritet načelnika nemačkog generalštaba bio učvršćen ne samo u njegovoj zemlji nego i u inostranstvu, Moltke otvoreno istupa, propovedajući svoje ideje i nalazeći u generalštabovima raznih zemalja mnogobrojne vatrene simpatizere. U prvoj knjizi našega dela upoznali smo čitaoce sa borbom generalštaba za vlast u tumačenju suprotne strane, tj. samog »gvozdenog« kancelara Bizmarka.

Na naše oči slična borba se vodila i na obalama Dunava, gde je načelnik generalštaba Konrad slepo izvršavao zavet nemačkog feldmaršala. U prethodnim poglavljima smo dovoljno jasno osvetlili tu borbu, pa to nećemo činiti opet. U drugim zemljama načelnici generalštabova bili su manje vatreni, te su i u svojim odnosima sa diplomatijom bili više uzdržljivi nego što je to bio slučaj u Beču. Međutim, i u drugim prestonicama moglo se uočiti sakriveno nepoverenje generalštaba prema spoljnoj politici države. Čuli smo izjavu Moltkea mlađeg da diplomatija uvek baca kamenje po vojničkom putu. Takvi zaključci generalštaba nisu bili usamljeni.

Napred smo ukazali da se uzroci neslaganja između strategije i spoljne politike nalaze: 1) u načelnim gledištima na rat i politiku i 2) u ličnim odnosima.*) Neslaganja u načelima, kao što smo to maločas istakli, poticala su iz pogrešne teorije Moltkea starijeg, a u prethodnim poglavljima izneta su dovoljno potpuno i jasno. Što se tiče ličnih odnosa, život obično čini svoje, i mada, u suštini, do zaoštravanja tih odnosa ne bi trebalo da dolazi, stalno na to nailazimo. Zaoštravanje odnosa zbog ličnih razmimoilaženja često može dobiti takve razmere da je jedna od strana spremna da sama sebe osakati, ne u bukvalnom smislu, naravno. Mada je desna ruka Konradova, koja nije htela da napiše izvinjenje Erentalu, ostala čitava, ipak je, da bi se stišala atmosfera, načelnik generalštaba bio prinuđen da dâ ostavku.

Očigledno je da slična trenja u upravnom aparatu nisu pokazivala ispravnost državnog organizma, te je za njihovo odstranjivanje trebalo preduzeti hitne mere.

---

*) Redakcija smatra da je pitanje uzajamnih odnosa između generalštabova i državne vlasti u Austro-Ugarskoj i Nemačkoj u čitavom delu druga Šopošnjikova nedovoljno razmotreno sa gledišta društveno-političkih i istorijskih osobenosti ovih bivših monarhija. — Primedba redakcije.

U prethodnim poglavljima razmatrali smo principijelnu stranu zajedničkog rada spoljne politike i strategije, težili smo da objasnimo granice njihove vlasti. Sada ćemo razmotriti čisto formalnu stranu pitanja, koja, naravno, proističe iz nejednakog shvatanja principa ratovodstva.

Jasno je da ni jedna od ovih strana (spoljna politika i strategija) nije mislila da isključi drugu iz rukovođenja ratnim pripremama ili ratom. Suština pitanja se sastojala u određivanju ko treba da daje direktive za te pripreme.

Da bismo to bolje shvatili, razmotrićemo one organe koji su vodili spoljnu politiku zemlje i neposredno rukovodili pripremanjem njenih oružanih snaga za rat.

Uoči svetskog rata u svakoj od kapitalističkih zemalja neposredno rukovođenje spoljnom politikom i njeno usmeravanje bilo je u rukama ministra inostranih poslova, koji je, prema ustavu, bio odgovoran pred parlamentom odnosno pred vrhovnom vlašću u državi sa jako izraženim monarhističkim uređenjem, kakva je, na primer, bila bivša carska Rusija.

Radi usklađivanja rada raznih ministarstava, određivanja smernica njihove delatnosti i donošenja važnih principijelnih odluka u okviru ovog ili onog ministarstva, posebno ministarstva inostranih poslova, sastajao se savet ministara. Njegove odluke u ustavnim zemljama imale su veliku snagu i u nekima su bile odlučujuće u svom konačnom obliku. Čak i u bivšoj carskoj Rusiji odluke saveta ministara, ako je premijer bio čovek jake volje, bile su obavezne za pojedina ministarstva. Međutim, sem u Francuskoj i Engleskoj, odluke saveta ipak je mogla izmeniti vrhovna vlast zemlje, što je dozvoljavalo pojedinim ministrima, posebno ministru inostranih poslova, da svoju delatnost usmeravaju u željenom pravcu, bez obzira na te odluke. Pošto su pitanja spoljne politike imala veoma veliki značaj u životu države, na sednicama saveta ministara većine zemalja mogla primetiti izvesna hegemonija organa koji je rukovodio inostranim poslovima.

U Nemačkoj je usklađivanje delatnosti raznih ministarstava ostvareno na taj način što je postojalo posebno lice — kancelar, koji je bio odgovoran pred predstavničkim telima za rad čitave vlade. Kancelar je čvrsto rukovodio spoljnom politikom, a ministar inostranih poslova (takozvani državni sekretar za inostrane poslove) u stvari je bio njegov pomoćnik. U svakom slučaju, o najvažnijim pitanjima spoljne politike Nemačke odlučivao je kancelar.

U većini kapitalističkih zemalja konačne odluke o pitanjima spoljne politike donosila je vrhovna vlast. U ovoj ili onoj meri zavisno od ličnosti, ona je aktivno učestvovala u spoljnoj politici ili se ograničavala samo na odobravanje predloga saveta ministara, kancelara i ministra inostranih poslova. Čak i u takvim državama kao što je Francuska, gde je ustavom vrhovna vlast bila vrlo ograničena, čak i tamo je za vreme takvog predsednika kakav je bio Poenkare, vrhovna vlast vršila jak pritisak na odluke saveta ministara.

Tako su postojala dva zakonom određena kanala usmeravanja spoljne politike. U suštini, trebalo bi da oba teku istim koritom, ali se spoljna politika često izlivala iz njega i dalje tekla dvema arterijama, gubeći snagu i jedinstvo. Često su mišljenja ministra inostranih poslova ili kancelara bila suprotna gledišta vrhovne vlasti, te smo uoči svetskog rata u kritičnim danima mogli primetiti trvenja u upravnom aparatu Nemačke i Rusije. Dok su se u Nemačkoj ona manifestovala u ljutnjama Viljema na Betmana, u njegovom žaljenju što on, car, ne može smesta da raskine s kancelarom, te je spoljnu politiku na kraju ipak usmeravao odgovorni kancelar, dotle je u Rusiji, zbog tvrdoglavosti Nikole Romanova, vrhovna vlast mogla odlučno da utiče na tok spoljne politike. Ministar inostranih poslova Rusije morao je da primenjuje posebne metode da bi dokazao pravilnost svoga stava i oslabio carski veto istočnog despota. Dinastija je bila uporna u rukovođenju spoljnom politikom, jer je odlično shvatila da će njena sopstvena sudbina biti stavljena na kocku ako se spoljna politika prihvati oružja. Ne samo u monarhističkoj Rusiji nego i u Austro-Ugarskoj postojali su takvi apsolutistički postupci vrhovne vlasti u rukovođenju spoljnom politikom. Ostareli Franz Jozef, prikupivši svu snagu, gnevno je ukazivao Konradu da u krajnjoj liniji on, nosilac vrhovne vlasti, rukovodi politikom i upravlja državni brod mirnim vodama. Prestolonaslednik Franc Ferdinand je dosta jasno stavljao do znanja da se u slučaju rata sudbina Habzburga meće na kocku, te je zbog toga, kao dubler vrhovne vlasti, smatrao da spoljnu politiku ne treba ispuštati iz ruku.

I u istorijskom delu našeg rada i u sledećim poglavljima posebno smo isticali gledište diplomatije na rat, kao na jedno od njenih sredstava, njeno učešće u pripremama za rat i ulogu koju je sebi namenjivala u rukovođenju samim ratom.

Čuli smo dosta određene izjave Erentala da je odluka o ratu i miru nadležnost ministra inostranih poslova, pri čemu se ovaj diplomata, da bi potvrdio pravilnost svojih pogleda, pozivao čak i na Klauzevica. Ostali ministri inostranih poslova (naravno, i kancelar) bili su manje radikalni u pogledu uticanja na strategiju, ali su i oni smatrali da se ratu može pribeći samo ako to oni odluče. Jednom rečju, u rešavanju pitanja početka rata organi spoljne politike su dovoljno jasno određivali svoja prava.

Drukčije je bilo u pogledu priprema za rat. Čuli smo Konradove žalbe na Erentala da spoljna politika ne doprinosi razvitku oružanih snaga, da se malo stara o pripremi države za rat i da vojsku smatra kišobranom ispod koga treba da se sakrije kada ratni vihor zahvati horizont. Moramo priznati da je izjava načelnika generalštaba delimično opravdana, jer diplomati često nisu znali do koje mere su oružane snage zemlje spremne za rat. Ali, s druge strane, moramo podsetiti i na zajedničke referate ruskog ministra inostranih poslova i načelnika pomorskog generalštaba o nužnosti razvitka ruske ratne mornarice. Ukoliko je spoljna politika, u licu diplomata, najčešće smatrala vojsku svojim kišobranom, to treba objasniti ulogom koju

joj je strategija teoretski određivala u rukovođenju ratom. Sam pruski feldmaršal Moltke stariji propovedao je da diplomatija ima najvažniju ulogu u početku i na kraju rata. Čak i u našim savremenim raspravama iz strategije možemo naići na poglavlja o posebnoj ulozi spoljne politike u početku i na kraju rata, tj. upravo na ponavljanje gledišta Moltkea starijeg, koja su malopre osudili autori tih istih dela. Težnja generalštaba da ograniči diplomatiju u rukovođenju ratom i odgovarajuća Moltkeova teorija — učinile su svoje, te organi spoljne politike stvarno nisu smatrali da su oni odgovorni za vojne pripreme za rat u istoj meri u kojoj su odgovorni za svoju neposrednu dužnost. Konrad je skupljao plodove sa njive uzorane i zasejane rukama načelnika nemačkog generalštaba.

O učešću diplomatije u rukovođenju ratom nismo izneli primere u istorijskom delu zato što je tok događaja dat samo do prvih dana rata. Međutim, iz istorije rata 1870. godine, pa i proteklog rata, mi odlično znamo kako je u početku diplomatija bila isključena iz rukovođenja ratom i kako je kasnije silom prilika vraćena na svoje mesto. U svakom slučaju, može se reći da je Konrad, mada je protestovao, ipak dozvolio da se bečki diplomati sakriju ispod kišobrana i da nije mislio da ih odatle izvlači, jer, prema njegovoj teoriji, u ratu odlučuje samo vojni uspeh i diplomati ne treba da se mešaju u njegovo ostvarivanje. Znamo da je još u miru načelnik austrougarskog generalštaba ljubomorno čuvao svoje pravo operativnog rukovodstva od pokušaja diplomata da ga prigrabe i da je u ratu jako negodovao na njih, kada je na inicijativu Berhtolda, srpski front izuzet iz sfere rukovođenja austrijske vrhovne komande i potčinjen neposredno Francu Jozefu. Po Konradovom mišljenju, ratom je morao da rukovodi generalštab, a diplomatija je bila obavezna da radi po njegovim uputstvima. Na odgovarajućem mestu istakli smo Konradovo kontradiktorno shvatanje Klauzeviceve teorije o politici i ratu. To se najjasnije isticalo u njegovoj delatnosti: teoretski načelnik generalštaba je priznavao rukovodeću ulogu spoljne politike u pripremama za rat, ali je u praksi diplomatiji postavljao takve zahteve koji su potpuno negirali teoriju filozofa rata.

Na taj način, treba da konstatujemo da se *na pragu svetskog rata diplomatija*, kao organ spoljne politike države, *nije neposredno bavila pitanjima odbrane zemlje,* nego je ostala u ulozi odlučioca o pitanju rata ili mira, samo kao o činjenici, odbacujući sa sebe svaku odgovornost za posledice takve odluke.

Ne može se negirati da je diplomatija smatrala rat jedino od svojih sredstava, da je vodila pregovore sa drugim zemljama o zajedničkom vođenju rata sklapala saveze. Ali u mehanizmu državne uprave diplomatija ipak nije bila organ pozvan da rukovodi ratom. Predstavnici spoljne politike su dovodili situaciju do rata, smatrajući da je time njihov zadatak završen, i čekali su momenat kada će terazije ratne sreće prevagnuti na ovu ili onu stranu, da bi izašli sa svojim zahtevima kao pobedioci, ili, pak, preuzeli odbranu vojske koja je pretrpela poraz.

Pripreme za rat i vođenje rata u svim zemljama bile su u rukama vojne uprave.

Prema ustavu skoro svih zemalja, a u Rusiji prema ustaljenom običaju, ministar vojske je bio odgovoran za ratne pripreme zemlje. Pošto je u većini zemalja ratna mornarica činila poseban deo oružanih snaga, to je uporedo sa ministrom vojske postojao i ministar mornarice, koji je bio odgovoran za stanje i gotovost mornarice. Drugim rečima, treba istaći podeljenost organa odgovornih za odbranu zemlje.

U naše vreme ova podeljenost ide još dalje, jer se pojavilo moćno borbeno oružje — ratno vazduhoplovstvo. U nekim zemljama ono nije u nadležnosti ministarstva vojske.

Takvu dekoncentraciju odbrane, naravno, ne možemo smatrati potpuno normalnom, jer ne obezbeđuje koncentraciju svih snaga i sredstava u određenom pravcu kada to bude potrebno. Međutim, osnovni princip rata, kao i svake borbe, jeste da se nanese udar sasređenim snagama. Mi nemamo pravo da se upuštamo u razmatranje ovog organizacijskog pitanja, pa ćemo se ovde ograničiti na kratko izlaganje svojih pogleda.

Međutim, ratne pripreme nisu bile potpuno sasređene u rukama ministra vojske i mornarice. Njihov idejni deo i razrada kontrolnih ratnih pitanja spadali su svuda u nadležnost generalštabova, koji u nekim zemljama nisu bili potčinjeni ministru vojske.

U skladu sa podelom oružanih snaga u većini zemalja je izvršena i podela generalštaba na kopneni i pomorski.

Na taj način su i pripreme za rat takođe bile podeljene, a uz to su dosta često između dva dela generalštaba postojale oštre protivrečnosti.

Maločas smo ukazali da u većini zemalja generalštab nije bio potčinjen ministru vojske, a pošto nije bio odgovoran ni predstavničkim telima zemlje, on je za svoj rad odgovarao samo pred vrhovnom vlašću.

Takav položaj »mozga vojske« u odbrani zemlje stvorio je i poseban stav generalštaba, o kojem smo govorili u prvoj knjizi našeg dela, a spomenuli smo ga i u ovoj. Pri tome treba reći da je neposredna potčinjenost vrhovnoj vlasti stavila generalštab u položaj veoma uticajnog organa ne samo u ministarstvu vojske ili mornarice, nego i van njihovih okvira.

Iako nije bio ustavni organ, generalštab je ipak imao, ili je prisvajao, prava koja su mu u svakodnevnom životu pružala mogućnost da pretenduje na ulogu »mozga vojske«.

Tim njegovim položajem bila je određena i uloga saveta ministara ili kancelara u odbrani zemlje. Oni su, iako su imali dosta ograničena prava u tom domenu, snosili odgovornost za odbranu u celini pred predstavničkim telima zemlje. U svakom slučaju, generalštab im nije bio potčinjen. Samo u Francuskoj i Engleskoj savet ministara je odlučivao u pitanjima odbrane zemlje.

Prema ustavu većine zemalja najviši organ kompententan za odbranu zemlje bila je vrhovna vlast. Njen dinastički karakter do-

vodio je do podvojenosti vlasti ukoliko je postojao energičan i zreo prestolonaslednik. Takva situacija je bila u Austro-Ugarskoj, a isti znaci su se opažali i u Nemačkoj, gde je mladi prestolonaslednik bio sklon da ispolji svoju samostalnost u upravljanju državom.

Trebalo je da vrhovna vlast objedini rad čitavog upravnog aparata, a jedan od njegovih točkova bila je i vojna uprava.

Međutim, poznato je da se već sredinom pedesetih godina prošlog veka smatralo da takvo objedinjavanje, čak i u jednoj stvari — u odbrani zemlje — prelazi mogućnost jednog lica, koje je često bilo nespremno za državničke poslove, ali je zato bilo »plemenitog roda«. Možemo konstatovati da počev od Moltkea starijeg ratom rukovodi triumvirat.

U Nemačkoj se taj triumvirat sastojao od predstavnika vrhovne vlasti, načelnika generalštaba i kancelara. Ovaj poslednji je uglavnom predstavljao ministarstvo inostranih poslova.

Takav sistem rukovođenja ratnim pripremama i ratom imale su evropske države pred svetski rat, pa su s njim u taj rat i stupile.

U prvoj knjizi našeg dela detaljno smo govorili o preimućstvima i nedostacima takvog sistema rukovođenja, te ovde to nećemo ponavljati. Napomenućemo samo to da je čak i Šlifen sumnjao u njegovu skladnost pri radu.

U triumviratu su bile zastupljene tri linije: dinastička, vojna tačnije rečeno, generalštabna i diplomatska.

Ako uđemo u suštinu triumvirata, a naročito ako uzmemo u obzir Moltkeovo objašnjenje o rukovođenju ratom, koje se zasniva na volji jedinstvenog vojskovođe, možemo zapaziti da je u triumviratu vrhunila generalštabna linija. Istorija to ubedljivo potvrđuje.

Poznata nam je borba generalštaba sa Bizmarkom, slična onoj koju smo videli i u Austro-Ugarskoj pred svetski rat. Ma kako da su bila opravdana Konradova teoretska razmišljanja o tome da spoljna politika ima prvenstvo u rukovođenju ratom, ipak, proverivši stvari, možemo zapaziti da je on u prvi plan isticao liniju generalštaba.

Posle smo ovo pitanje nešto detaljnije obradili, a sada ćemo reći samo to da triumvirat, kao sistem rukovođenja ratnim pripremama i ratom, nije obezbeđivao pravilan tok rada, pa je, prepustivši glavnu reč generalštabu, koračao sigurnim koracima ka porazu.

Na odgovarajućem mestu mi smo izneli Klauzeviceva gledišta o tome. Polazeći od pravilnog shvatanja da je rat politički akt, filozof rata je i rukovođenje rata poverio kolegijalnoj vladi, a od monarha je zahtevao samo jedno — zdravu pamet, koju, uzgred budi rečeno, nisu imali predstavnici dinastičkih linija u nekim zemljama uoči svetskog rata.

Danas se teži da se potpuno zaobiđu predstavnici dinastičke linije, jer se smatra da su njihovi mozgovi atrofirani, te da se zbog toga ne treba oslanjati na degenerike, pa makar i »božanskog« porekla; jedan od nemačkih autora — Kurt Libman, koji danas zauzima položaj načelnika odeljenja u ministarstvu odbrane — zastupa gle-

dište da rukovođenje ratom treba predati u nadležnost saveta ministara, i priznaje da su za vreme svetskog rata države Antante u tom pogledu imale prednost, te na taj način potpuno opovrgava i Hoencolerne i čitavo učenje Moltkea starijeg. Treba priznati da je objavljivanje Limbanovog članka učinilo ogroman preokret u mišljenju nemačkih vojnih rukovodilaca.

Pobeđeni uvek iznose preimućstva neprijatelja. Međutim, kao što znamo, ni u državama Antante nije sve išlo glatko u rukovođenju ratom. U prvoj knjizi ovog dela mi smo okarakterisali posebnu liniju francuskog generalštaba (štab Žofra), koji je nameravao da progna vladu republike u kolonije. Parlamentarna kontrola, koja je označavala ukidanje posebne vojne linije, linije generalštaba, rađala se u mukama. Francuska vlada nije odjednom postigla prevlast politike u rukovođenju ratom, koju joj pripisuje ovaj nemački pisac posleratnog perioda. Tek posle smenjivanja Žofra, predstavnika generalštabne linije, francuska vlada je mogla da kroči na siguran put vođenja rata. Poznato je da je ona čvrsto išla tim putem, pa je odbacila predlog Amerikanaca da maršal Francuske, heroj sa Marne, postane komandant svih savezničkih snaga na francuskom frontu. Moguće je da se vlada republike plašila da će biti prognana u kolonije!

Bilo kako bilo, ali mi treba da konstatujemo da je generalštab i u pripremi za rat i u vođenju rata težio da uzde drži u svojim rukama i da ih ne ispušta. Kao što smo to i napred istakli, uzroci ovom su bili: 1) pogrešna Moltkeova teorija da odlučujući značaj u ratu ima samo vojni uspeh i 2) potčinjenost načelnika generalštaba neposredno vrhovnoj vlasti.

Na mnogim stranicama naše knjige prikazali smo energičnu Konradovu borbu za hegemoniju u rukovođenju ratom. Takvu istu prikrivenu borbu vodio je i načelnik nemačkog generalštaba, koji nije bio sposoban da otvoreno istupi protiv kancelara. Sinovac je, nasuprot svome poznatom stricu, smatrao da je bolje da plače usamljen, nego da energično istupi protiv, po njegovom mišljenju, pogrešnog, pravca nemačke spoljne politike uoči svetskog rata. Čuli smo kako je Žofr gurao »miroljubivu« francusku vladu u rat.

Teorija »vojnog uspeha« dozvoljavala je generalštabu da postavlja zahteve spoljnoj politici zemlje, umesto da od nje dobija uputstva. Mi smo za ovo naveli mnogo dokaza i u istorijskom delu naše knjige i u našim razmatranjima.

Proučavajući pitanje o uzajamnom odnosu politike i strategije u rukovođenju ratom u centralnim zemljama, Libman, koga smo spomenuli, dolazio do zaključka da je u Nemačkoj »već u miru bilo razmimoilaženja između organa koji su u prvom redu bili pozvani da rukovode pripremama za rat«. »Tesne veze između kancelara i generalštaba nije bilo. Pokušaji generalštaba da uspostavi takvu vezu nisu imali željeni rezultat. Operativni plan generalštaba bio je u opštim crtama poznat kancelaru, ali sa njim nije bio prodisku-

tovan sa političkog gledišta, niti su bile razmotrene moguće političke posledice. Isto su tako površno kancelar i generalštab poznavali pretpostavke i planove mornarice za vođenje rata na moru... Karakteristično je da svi organi nisu dobijali odgovarajuća uputstva za rad, koja bi trebalo da dobiju od šefa vlade; da razvoj naših oružanih snaga nije bio u skladu sa položajem koji je Nemačka zauzimala u svetu i da ništa nije bilo urađeno da bi se narod pripremio za neizbežan rat za opstanak. Uzrok ovome su greške političkog rukovodstva, a, s druge strane, odgovornost pada i na vojne organe — kopnenu vojsku i mornaricu — koji nisu, sa čisto vojne strane, proučili pitanje kako treba voditi rat protiv Francuske, Rusije i Engleske«.

Libman smatra da su centralne sile učinile veliku grešku težeći da *u rukovođenju ratom sprovedu čisto vojni metod*. Analizirajući događaje iz svetskog rata sa gledišta rukovođenja ratom, Libman i u Austriji i u Nemačkoj nalazi ne samo neslaganje nego i borbu generalštabova sa politikom.

»Za vreme Konrada« — kaže on — »odnos vrhovne komande prema političkom rukovodstvu bio je isti kao i u Nemačkoj: u svim odlučujućim pitanjima rata u prvi plan su isticani vojni zahtevi, dok su se politički pomerali u zadnji plan. Nasuprot ovome, kada je Konrada zamenio novi načelnik generalštaba Arc, koji se držao daleko od politike, politički zahtevi su isticani na štetu vojnih«.

Libman dolazi do zaključka da je »u Nemačkoj u vreme prve vrhovne komande preovlađivalo mišljenje da u ratu politika treba da ćuti; u vreme druge — vojno i političko rukovodstvo radili su ili zajednički ili pak nepovezano; u vreme treće — vođena je otvorena borba vojnih organa sa političkim. U Austro-Ugarskoj u doba Konrada bilo je isto stanje kao i u Nemačkoj; u doba njegovog naslednika vojno rukovodstvo se potpuno odvojilo od politike«.

Libman sa žaljenjem konstatuje ove činjenice, iskreno priznajući greške nemačkog generalštaba. Istina uvek izlazi na videlo ma koliko to ne želele mnoge ličnosti, pa ni sam Hindenburg. U savremenoj nemačkoj vojnoj literaturi retko nailazimo na tako otvorene članke. Naprotiv, u većini radova čujemo prigovore da je kancelar rđavo rukovodio politikom Nemačke. Na odgovarajućem mestu mi smo već izneli Klauzevicevo mišljenje o ovom pitanju: on je smatrao da se u sličnim slučajevima ne govori ono što bi trebalo reći. Korisno je da se toga prisetimo i danas.

U prethodnim poglavljima smo detaljno osvetlili pitanja koja su povezivala generalštab i ministarstvo inostranih poslova. Ona su se, uglavnom, ticala političkih osnova konkretne ratne pripreme, vojne ocene političkog stava ove ili one zemlje. Odavde su poticala i konkretna pitanja koja su generalštab i ministarstvo inostranih poslova zajednički razrađivali.

Videli smo da su generalštab i organi spoljne politike ili sarađivali ili su se, naprotiv, njihovi odnosi jako zaoštravali. Uzroci tom zaoštravanju bili su često principijelna pitanja, a ponekad i sitni-

čarska, formalnog karaktera. Ovo treba da imaju u vidu zemlje gde se, kao, na primer, u Austro-Ugarskoj, birokratski režim čvrsto ugnezdio.

Generalštab je održavao vezu sa ministarstvom inostranih poslova putem: ličnih razgovora načelnika generalštaba i ministra inostranih poslova, službene prepiske i traženja obaveštenja i razmene mišljenja o ovim ili onim pitanjima preko saradnika; prilikom zaoštravanja odnosa, veza između ministra inostranih poslova i načelnika generalštaba se održavala preko predstavnika vojne uprave u kabinetu, ministra vojske, ili se konačno prekidala.

U istorijskom delu ove knjige naveli smo više ličnih razgovora načelnika generalštaba sa ministrom inostranih poslova, trudeći se da nekima sačuvamo i ton koji imaju u memoarima.*) Ovakav način održavanja veze između politike i strategije, trebalo bi smatrati najnormalnijim pod uslovom da sagovornici ne menjaju izneta mišljenja. Sumnja u stalnost sagovornika i želja da se čitav razgovor i izneta mišljenja stave na hartiju bile su razlog što je načelnik generalštaba, oprezan i birokratskim borbama, više voleo da o principijelnim pitanjima vodi prepisku ili da razgovor navede u pismu koje je odmah posle toga slao ministru inostranih poslova. Mi nipošto ne želimo da preporučimo takav način održavanja veze kao primer, i smatramo ga osobenošću birokratskog života Austro-Ugarske, jer ga nismo videli u drugim zemljama. Ako se mišljenja iznose pošteno, ovako stenografisanje razgovora treba da otpadne, mada je ono neophodno korisno za istoričara. Međutim, život ne teče prema dokumentima.

Pošto su oba »državnika« bila zauzeta, lični razgovori su, pri normalnom stanju stvari, bili retki. Ali, čim bi se na horizontu pojavili oblaci, razgovori su bili češći, a u kritične dane pred rat vođeni su skoro svakodnevno. To je potpuno razumljivo, te ne zahteva posebna objašnjenja.

Treba ukazati još i na to da ovakvi razgovori nisu uvek vođeni u četiri oka, nego u prisustvu najodgovornijih i najbližih saradnika ministra inostranih poslova, kao i lica stranih obema ustanovama. Konrad je opravdano protestovao zbog prisustva svedoka, koji su, iako bliski dvoru, bili daleko od službenih, državničkih poslova. Možemo se samo pridružiti ovakvim protestima generalštaba, koji idu za tim da očuvaju državnu i vojnu tajnu.

Prepiska načelnika generalštaba sa ministrom, kao što smo napred istakli, vođena je o važnim principijelnim pitanjima, a austrougarski generalštab, koji se obezbeđivao dokumentima, smatrao je normalnom pojavom. Za ovakvo održavanje veze u većini slučajeva korišćena su pisma, ali uporedo s njima dostavljani su i posebni informativni izveštaji ministru inostranih poslova.

Na odgovarajućem mestu smo ukazali da je načelnik austrougarskog generalštaba slao ministru inostranih poslova prvi, politički,

*) Misli se na Konradovo delo *Aus meiner Dienstzeit 1906—1918*, napisano u obliku memoara. — Prim. red.

deo svojih godišnjih izveštaja, a Berhtoldu, sa kojim je načelnik generalštaba odmah uspostavio prijateljske odnose, privatne »pribeleške« — iz vremena kada je Konrad bio armijski instruktor.

I generalštab i ministarstvo inostranih poslova, kada su odnosi među njima bili dobri, široko su razmenjivali razne dokumente političkog karaktera.

Zatim smo videli da su rusko ministarstvo inostranih poslova i pomorski generalštab posebno sastavljali referate o istom pitanju pa ih jednovremeno dostavljali vrhovnoj vlasti. Na odgovarajućem mestu istakli smo saradnju ruske spoljne politike i pomorskog generalštaba, koji su težili istom cilju — jačanju ruske ratne mornarice na Crnom moru.

Neophodno je da se zaustavimo na posebnoj vrsti poslova koje je obavljao generalštab kako u Austro-Ugarskoj tako i u Nemačkoj, naime na sastavljanju diplomatskih nota raznim zemljama. Ako su u pitanju bili vojni zahtevi, načelnik austrougarskog generalštaba je odlučno sastavljao note koje su dostavljane na pregled i redakciju ministru inostranih poslova. Mi smo već upoznali čitaoca sa primerima Konradove diplomatske veštine, pa ih ovde nećemo ponavljati. Poznati ultimatum belgijskoj vladi sa objašnjenjem kršenja statusa neutralne države, takođe je bio proizvod pera načelnika nemačkog generalštaba. Koncepti diplomatskih dokumenata koje je sastavljao generalštab redigovani su u ministarstvu inostranih poslova a zatim su ti dokumenti upućivani adresantima. Purtales nije bez osnova savetovao Sazonovu da ne daje reč generalštabovima, jer je znao da ovi vole da sastavljaju diplomatske dokumente onako kako to odgovara njihovim željama. Istina, nemački poslanik, i sam ne sumnjajući u to, uručivao je ruskom ministru dokumente koje je sastavio načelnik austrougarskog generalštaba. Takvo stanje stvari ukazuje, prvo, da je ministarstvo inostranih poslova priznavalo svoju nesposobnost da izradi dokumente koji su sadržali vojne zahteve i, drugo, — na želju generalštabova da iz svojih ruku ne ispuste onu posebnu političku liniju za koju su vodili borbu skoro u svim zemljama. Mi nipošto ne negiramo sposobnost generalštaba da sastavlja savršene diplomatske dokumente, makar i u konceptu, ali smatramo da to ipak nije njegov posao. Generalštab može i treba da dostavlja ministarstvu inostranih poslova svoje vojne zahteve, ali njihovo pismeno uobličavanje je stvar organa pozvanog da rukovodi spoljnom politikom zemlje i određuje njen pravac. Onaj koji ne poznaje vojnu nauku (u opštim principijelnim crtama) ne može da rukovodi ni spoljnom politikom, jer »u svakom slučaju«, kako kaže Klauzevic, »ratna veština nije zakon za politiku«.

Mada se generalštab pre svetskog rata bavio, a i danas se bavi, sastavljanjem diplomatskih dokumenata, ipak smatramo da on u tome nije dorastao diplomatima.

U prethodnom poglavlju ustanovili smo da su načelnici generalštabova slali izveštaje i lično obaveštavali ministra inostranih poslova o rezultatima svojih putovanja u inostranstvo i razgovora sa vojnim

izaslanicima. Moglo bi se pomisliti da je ovakav način obaveštavanja možda čak i uvredljiv za načelnika generalštaba. Međutim, u stvari, to je neophodno, jer bi kineske ceremonije dovele samo do nepotrebnog i štetnog birokratizma.

Usput da se zaustavimo na jednoj karakterističnoj sitnici, koja u slučaju zategnutosti odnosa između generalštaba i ministarstva inostranih poslova može samo da ih još više pokvari. Kao što je poznato, Konradov običaj da na akta donosi oštra rešenja, bez obzira da li akt potiče iz njegove ustanove ili se vraća ustanovi koja ga je poslala, bio je povod za zaoštravanje odnosa načelnika generalštaba sa ministrom inostranih poslova. Uslužni ljudi, koristeći neslaganje ova dva državnika, odmah su dostavili Erentalu originalna Konradova rešenja. Ljudi, naročito oni činovničkog kova, vrlo su osetljivi kad su u pitanju njihova ostvarenja na hartiji, te svaka kritika prouzrokuje u njima bolno osećanje uvrede. Međutim, često vidimo da zvanične ličnosti bez ustručavanja izražavaju svoja osećanja i mišljenja u rešenjima koja donose. Konrad je za ovo dobio dobru lekciju i smatrao je za potrebno da je iznese u svojim memoarima kao pouku svim načelnicima generalštabova, te nas je u tom pogledu oslobodio od nepotrebnih zaključaka.

Veza načelnika generalštaba i ministra inostranih poslova održavana je preko odgovornih saradnika samo u iznimnim slučajevima, kada su obojica bili zauzeti, pa se nisu mogli sastati, a sastanak se nije mogao odložiti. Tako su, na primer, u kritičnim danima uoči svetskog rata kabinet načelnika austrougarskog generalštaba vrlo često posećivali Berhtoldovi odgovorni pomoćnici. U isto vreme Sazonova je, prema naređenju načelnika generalštaba, obaveštavao general-kvartirmajstor toga štaba Danilov. Naravno, ovakav način ne može poslužiti za rešavanje principijelnih pitanja, već samo za uzajamno obaveštavanje, i to ukoliko takve posete čine odgovorni a ne i ostali saradnici.

Najzad, vezu preko treće ličnosti, ministra vojske, treba smatrati kao pokazatelj nezdravih odnosa politike i strategije. To smo videli u Beču u periodu kada je Konradova borba sa Erentalom bila na vrhuncu. Erental je izabrao ministra vojske kao posrednika: 1) jer je prema ustavu ministar vojske bio odgovoran za vojni resor, a ne načelnik generalštaba; 2) jer je Šonajh bio njegov istomišljenik i 3) jer uopšte nije hteo da održava bilo kakvu vezu sa Konradom, te je još u početku protestovao protiv njegovog određivanja za načelnika generalštaba. Dok su dva poslednja razloga bila ličnog karaktera, dotle je prvi bio zasnovan na zakonu. I stvarno, zakon nije obavezivao Erentala da održava vezu sa načelnikom generalštaba, kao članom vlade, te je čak i u vreme normalnih odnosa bilo potrebno specijalno naređenje vrhovne vlasti, Franca Jozefa, da ministar inostranih poslova, radi rešavanja spoljnopolitičkih pitanja koja se odnose na konkretne ratne pripreme, održava vezu sa načelnikom generalštaba. Tako su se određivala prava ovog poslednjeg u opštoj strukturi državne uprave, koja nisu bila predviđena zakonom.

Odabrani posrednik u vojnim stvarima, ministar austrougarske vojske, ne samo da nije spadao u prijatelje načelnika generalštaba već je bio u krugu njegovih otvorenih neprijatelja, jer je slao Erentalu originale oštrih, Konradovih odgovora, i na taj način samo sipao ulje na vatru koja se razgarala. Direktni kontakt je najpravilniji način održavanja veze i najviše odgovara obema stranama čak i u momentu nepomirljivog neprijateljstva.

Napred smo ukazali da je u većini slučajeva veza generalštaba sa ministarstvom inostranih poslova ostvarivana preko njihovih odgovornih rukovodilaca — načelnika generalštaba i ministra.

Vodeći razgovore ili prepisku, ovi »državnici« su bili autori pisama ili su, pak, odgovarajuće dokumente prema njihovim uputstvima sastavljali potčinjeni organi.

U generalštabu je prepiska sa organima spoljne politike bila sasređena u operativnom odeljenju, gde su se sastavljala sva pisma i drugi dokumenti, koje je zatim popravljao načelnik generalštaba.

U prvoj knjizi ovoga dela ukazali smo da je u austrougarskom generalštabu prepisku vodio specijalno odabrani pomoćnik načelnika operativnog odeljenja, član Konradovog »intimnog« kruga — Slamečka. Odlike ovoga pomoćnika bile su: bistrina, uglađen birokratski način izražavanja i široko poznavanje austrougarske spoljne politike. Konradu nije bilo pravo što politički krugovi nisu ocenili Slamečkine vrline i što on u tim krugovima nije bio popularan. Slamečka je bio negativni predstavnik »mozga vojske« i pomoćnik načelnika generalštaba u njegovoj borbi sa ministrom inostranih poslova. Slamečku su politički krugovi smatrali originalnim tipom intriganta.

Prepiska sa ministarstvom inostranih poslova u svim generalštabovima spadala je u delokrug rada operativnih odeljenja, što treba smatrati kao normalno. O Beču smo već govorili. U Petrogradu je pomorski generalštab, kao što smo to istakli održavao vezu sa ministarstvom inostranih poslova preko operativnih odseka, a Nemic, član jednog od njih, bio je čest posetilac ustanove kod Pjevčeskog mosta. Spoljna politika je bila tesno povezana sa konkretnim ratnim pripremama, čije su planove izrađivali operativni organi generalštaba, te je zato sasvim prirodno što su oni bili izvršni organi načelnika generalštaba u pogledu veze sa organima spoljne politike, kao i čuvari odgovarajućih dokumenata o tome.

U ministarstvu inostranih poslova za prepisku sa generalštabom bio je nadležan ili kabinet te ustanove ili odgovarajuća odeljenja, zadužena za one zemlje na koje se odnosila prepiska.

U istorijskom delu ove knjige upoznali smo čitaoca sa delatnošću intimnih krugova u ministarstvu inostranih poslova.

U prvoj knjizi ovog dela govorili smo o sličnim krugovima oko načelnika generalštaba, koji nisu bili predviđeni zakonom, ali koje je sam život izbacio na pozornicu. Tamo smo ukazivali i na to da su se takvi krugovi formirali oko načelnika slabe volje, na koje su mogli uticati njihovi potčinjeni, koji su težili da »stvaraju istoriju« iza leđa svojih starešina.

Slična situacija bila je uoči svetskog rata i u ministarstvu inostranih poslova nekih drugih zemalja. Drugostepene ličnosti diplomatije, neodgovorne za svoje izjave i postupke, prikrivajući se imenom ministra, tkale su diplomatske intrige i vodile igru iza kulisa.

»Svemoć« takvih krugova pravilno je ocenio bivši general-kvatirmajstor ruskog generalštaba Danilov, koji nam je u svojim uspomenama ispričao kako je hteo da dokaže načelniku protokola ministarstva inostranih poslova Baziliju nužnost opšte mobilizacije u Rusiji. Ne treba ni objašnjavati da je Danilov računao da će Bazili izvršiti izvestan pritisak na Sazonova. Treba priznati da takav način nije bio baš pogrešan.

Zločince obično zbližava zajednički zločin, i čitalac je mogao da primeti kako su se u Petrogradu intimni krugovi generalštaba i spoljne politike u kritične dane povezali da bi zajednički napali svoje gospodare. Tajne sile birokratskih ustanova, na čijem su se čelu nalazili ljudi slabe volje, počele su da dejstvuju u julskim danima 1914. godine na obalama Neve. Dok su odgovorna lica s oteklim očima od neprospavanih noći, kao, na primer, Januškevič, rađali u teškim mukama svoje odluke, dotle su iza njihovih leđa drugostepene istorijske ličnosti, željne slave, usmeravali istoriju krvavim putem rata.

Skoro nije potrebno ni da govorimo o šteti koju su takvi intimni krugovi pričinjavali u istoriji buržoaske politike i strategije. Ove opake izraštaje treba uvek suzbijati, a u slučaju potrebe primeniti i operaciju. Državnik oko kojeg teže da razviju svoju mračnu delatnost neodgovorni diplomati i stratezi, Herostrati naših dana, u prvom redu je pozvan da se pobrine o ovoj operaciji.

Da bismo završili izlaganje o organima koje su sputavali spoljnu politiku i strategiju na pragu i u prvom periodu svetskog rata, moramo da kažemo nekoliko reči i o specijalnim predstavnicima ministarstva inostranih poslova pri vrhovnim komandama većine vojski.

Dok je 1870. godine triumvirat u punom sastavu izlazio na vojište, a Bizmark se nalazio uz načelnika generalštaba i uvek bio spreman da učestvuje u rešavanju ovih ili onih pitanja, dotle ni nemački kancelar, ni ministri inostranih poslova drugih zemalja, kada je počeo svetski rat, nisu hteli da podele njegove tegobe sa vrhovnim komandama, nego su ostali u svojim kabinetima. Za vezu sa generalštabom, tačnije sa vrhovnom komandom, određeni su specijalni predstavnici ministarstva inostranih poslova, koji su se stalno nalazili uz vrhovnu komandu.

Odsutnost rukovodilaca spoljne politike nekih zemalja na vojištu objašnjava se time što su i sami nosioci vrhovne vlasti ostajali u prestonici. Čak i u Nemačkoj, gde je vrhovna komanda na čelu sa Viljemom došla na front, čak je i tamo jedan od članova triumvirata, zadužen za spoljne poslove, kancelar, ostao u Berlinu i retko se pojavljivao u vrhovnoj komandi.

Naš stari poznanik Konrad sa svojstvenom mu oštrinom napada specijalnu instituciju diplomatskih predstavnika pri vrhovnoj komandi. Načelnik austrougarskog generalštaba smatra da se savremenim sredstvima veze može stalno održavati tesan kontakt sa ministarstvom inostranih poslova, pa makar ono i ostalo u prestonici. Postojanje specijalnog organa za tu svrhu, Konrad smatra nepotrebnim i ističe da je podneo predlog o likvidaciji diplomatskog predstavništva pri vrhovnoj komandi, jer je odmah u početku rata uvideo svu njegovu štetnost, ali je naišao na oštar otpor.

Konrad otvoreno govori da ne samo on nego i celokupni aparat vrhovne komande u ovom političkom organu vidi tajnu agenturu ministarstva inostranih poslova, odeljak tajne policije pri vrhovnoj komandi, koji je stvoren da pazi na njen rad. Dalje, načelnik austrougarskog generalštaba objašnjava da se ovaj diplomatski organ pri vrhovnoj komandi nije ograničavao na prikupljanje podataka zvaničnim putem i iz zvaničnih izvora, nego je težio da ih dobije i okolnim putem i, naravno, nekontrolisano ih je saopštavao telefonom ministarstvu u Beču. Konrad optužuje diplomatskog predstavnika zbog toga što je o ratnim operacijama širio u Beču lažne, panične vesti, koje su poticale iz ministarstva inostranih poslova i prepričavane u raznim klubovima, kafanama, restoranima i uopšte civilnim krugovima.

»Razumljivo je« — kaže Konrad — »da je malo simpatija uživala slična neodgovorna agentura u štabu vrhovne komande, koji je radio svestan svoje teške odgovornosti.«

Naravno da se slažemo sa dokazima načelnika generalštaba Austro-Ugarske i smatramo da institucije diplomatskih organa za vezu sa vrhovnom komandom ne mogu da zamene samog ministra inostranih poslova, čije je lično učešće upravo neophodno u rešavanju sazrelih vojnih pitanja. Jasno, ako bi generalštab počeo da skriva stvarnu sliku stanja na frontu, ministar inostranih poslova bi u takvoj situaciji donosio pogrešne odluke. Ali, ne treba unapred imati nepoverenja u tako visok organ vojne uprave kakav je bio »mozak vojske« i za praćenje njegovog rada stvarati specijalan diplomatski istražni aparat.

Ako su se diplomatski organi pri vrhovnoj komandi bavili agenturnim prikupljanjem podataka o njenom radu, onda su uzroci tome bili: 1) pogrešan stav generalštaba prema spoljnoj politici uopšte, o čemu smo ranije govorili i 2) uzajamno nepoverenje spoljne politike i strategije, kao posledica borbe koja se između generalštaba i organa spoljne politike vodila još za vreme Moltkea starijeg i trajala neprekidno do svetskog rata i u toku njega, pa stigla i do naših dana, iako, možda, ne u ranijim, ali, ipak, u znatnim razmerama.

Borba za vlast prouzrokovala je sa obe strane stvaranje specijalnih organa koji su se, sem otvorene i zvanične delatnosti, bavili i tajnim prikupljanjem podataka o protivničkoj strani. Razni Slamečke i Bazili i slične kreature generalštaba i ministarstva inostranih poslova imali su široke mogućnosti za svoj nepošten i intrigantski rad, uno-

seći samo trvenje u rukovođenje ratom. Buržoaska državna mašina počela je još više da škripi, i to baš u onim danima kada je samo složen rad svih njenih točkova mogao da dovede do dobitka rata...

Jednom rečju, spoljna politika nije imala poverenja u »mozak vojske«, što ne skriva čak ni njegov toliko častoljubivi predstavnik kakav je bio načelnik austrougarskog generalštaba, Konrad.

Svetski rat je doveo do konačnog rešenja borbu između organa spoljne politike i generalštaba, i to na štetu generalštaba.

U sadašnjim uslovima niko i ne govori o dominantnoj ulozi generalštaba, pa čak ni spoljne politike u rukovođenju ratom. U prvoj knjizi našeg dela detaljno smo razmotrili pitanje o integralnom vojskovođi naših dana, koji ne može biti niko drugi do vlada zemlje koja vodi rat.

Savremeni rat je stvar čitave države, te je i priprema za rat, kao i rukovođenje njime dužnost vlade, čiji su delovi organi spoljne politike i organi ministarstva vojske.

U prvoj knjizi smo objasnili kakav značaj u savremenom ratu imaju odnos snaga u državi i njena ekonomika, zato nećemo ni govoriti o rukovođenju ratom jednog lica, duumvirata ili triumvirata. Rat je kolektivna stvar, i rukovođenje njime prelazi u ruke kolektivnog organa, koji u većini zemalja predstavlja vlada.

Samo vlada može da daje direktive za pripremu rata raznim organima, pa i spoljnoj politici. Zato je danas u znatnoj meri umanjena uloga koju je diplomatija imala uoči svetskog rata. Za pripremanje rata na ovom ili onom frontu i određivanje pozicija ove ili one zemlje u ratu ministarstvo vojske treba da dobija direktive od vlade, a ne od spoljne politike.

Istina, i uoči svetskog rata direktive za rad ministarstva vojske trebalo je da potiču od vrhovne vlasti, kojoj su i podnošene na odobrenje razrađene varijante konkretnih ratnih planova.

Međutim, usled nemoći predstavnika vrhovne vlasti, ministarstvo vojske je bilo prinuđeno da preko generalštaba od diplomatskih organa države traži i dobija ustaljene spoljnopolitičke direktive za svoj rad. Pošto nisu bili objedinjeni odozgo, oba ova organa su stupala u borbu, koju smo posmatrali u čitavoj našoj drugoj knjizi gotovo u svim zemljama koje smo razmatrali.

Samo pri takvom stanju stvari u spoljnoj politici su se mogle stvoriti tri posebne linije, o kojima smo napred govorili. Ako uđemo dublje u ovo pitanje, videćemo da je raščlanjavanje spoljne politike išlo još dalje, jer je i ministarstvo mornarice, preko svog generalštaba, težilo da je usmeri onim pravcem koji je njemu odgovarao.

Isticali smo da dinastička linija preživljava poslednje dane, a ako gde i postoji po tradiciji, ona je sasvim u rukama buržoazije te zemlje. Dinastička linija danas ne može samostalno da utiče na spoljnu politiku, koja je u celini nadležnost diplomatskih organa zemlje i njene kolektivne vlade.

Što se tiče stava generalštabova u spoljnoj politici, pre svega treba pogvući njihovu podvojenost i opasnost da se ministarstvo vojske pretvori u triumvirat generalštabova (kopnenog, pomorskog i vazduhoplovnog), što smo zapazili uoči i u toku svetskog rata. Ne možemo da produbljujemo ovo pitanje, ali moramo jasno da iznesemo svoj stav o potrebi potpunog objedinjavanja oružanih snaga u organu koji bi se nalazio na njihovom čelu i zastupao ih pri rešavanju važnih principijelnih pitanja, ne samo u vladi nego i u drugim državnim organima. Samo sa takvom organizacijom mogu se izbeći ona trvenja koja su se primećivala u odnosima ministarstva vojske sa organima spoljne politike, od kojih su samostalno dobijali direktive i kojima su podnosili predloge kopneni i pomorski generalštab, ministar vojske i ministar mornarice.

Jedinstveni organ spoljne politike treba da sarađuje sa jedinstvenim organom celokupnih oružanih snaga, a ne sa njihovim raznim odeljenjima, pa makar ona bila i »mozak« tih snaga.

Ovakvom postavkom određena je i uloga generalštaba (kopnenog i pomorskog, ako takav postoji) kao organa koji je potčinjen, a ne koji zapoveda u ministarstvu vojske pri rešavanju pitanja uopšte, a spoljne politike — posebno.

Ako smo napred ukazali da ministarstvo vojske dobija od vlade direktive za rad na onom delu plana koji je povezan sa spoljnom politikom, to ipak ne znači da bismo hteli da prekinemo svaku vezu između ministarstva vojske i organa spoljne politike.

Nijedna direktiva ne daje iscrpna uputstva, nego samo opšta, koja razrađuju oni organi koji su je dobili.

Na taj način, diplomatija treba da održava stalnu vezu sa ministarstvom vojske, a posebno sa njegovim organom — generalštabom radi rešavanja svih pitanja koja se tiču priprema za rat.

U prethodnim poglavljima smo govorili o ovim pitanjima i ulozi koju u njihovom rešavanju imaju i diplomatija i generalštab, te ih zato nećemo ponavljati.

Naše mišljenje se u osnovi svodi na to da u pripremi za rat i vođenju rata politika ima rukovodeću ulogu, da se rat ne rešava jedino »vojnim uspehom«, jer je, pre svega, akt politike.

Iz ovoga danas treba da proističe i uzajamni odnos politike i strategije. Kod mudre i čvrste vlade ne može biti ni reči o razmimoilaženjima u pitanjima spoljne politike između generalštaba i organa koji tu politiku predstavljaju u zemlji. Borba za vlast u ovoj oblasti, koju ističe istorija u XIX i u prvoj četvrtini XX veka, treba da posluži kao izrazit primer štetnih posledica kojima se ta borba završava. Rđavo je nasleđe nemačkom i savezničkom austrougarskom generalštabu ostavio njihov učitelj pruski feldmaršal Moltke stariji kada im je zaveštao borbu za vlast u spoljnoj politici. Ta se borba završila potpunim porazom, a »Versaj« je postao »Kana« za generalštabove centralnih država.

Politička smrt je teža od prirodne. . .

GLAVA XI

KOALICIONI RAT

Lokalni karakter ratova sa sredine i kraja XIX veka i njegovi uzroci. — Imperijalizam i koalicioni rat. — Aktuelnost pitanja o vođenju koalicionog rata. — Mogućnost lokalnih ratova danas. — Učenje Klauzevica o koalicionom ratu. Koalicioni rat za vreme Napoleona. — Koalicija i imperijalizam. — Proučavanje koalicionog rata uoči svetskog rata. — Osnovna načela koalicije: političko, vojno i ekonomsko jedinstvo. — Političko jedinstvo država Trojnog saveza i Trojnog sporazuma. — Neusklađenost njihovih političkih ciljeva. — Državni egoizam. — Struktura državne uprave i njen uticaj na vođenje koalicionog rata. —Specijalna linija generalštaba. — Federacija radničkih zemalja. — Političko rukovođenje ratom. — Jedinstvo koalicije u pitanjima zaključenja mira. — Vojno jedinstvo koalicije. — Korišćenje snaga i sredstava koalicije. — Opšti plan dejstva i uslovi za njegovo stvaranje. — Jedinstveno vojno rukovođenje u duhu Napoleona. — Pitanje jedinstvenog vojnog rukovođenja pred svetski rat. — Rešenje ovog pitanja u zemljama Trojnog saveza. — Konradova objašnjenja u tom smislu i njegovi posleratni predlozi. — Libman o rukovođenju koalicionim ratom. — Pitanje jedinstvenog rukovođenja u ratu u zemljama Antante i njegovo rešavanje u toku svetskog rata. — Samo političko jedinstvo omogućava jedinstveno rukovođenje u koalicionom ratu. — Ekonomsko jedinstvo i njegovi uslovi. — Oblik dogovora: a) politički akti; b) vojne konvencije; c) razmena pisama. — Politički akti i njihova čvrstina. — Razmena političkih pisama. — Ugovori o nenapadanju. — Rad diplomatije i generalštaba na sklapanju političkih saveza. — Vojne konvencije i njihova snaga. — Razmena pisama između generalštabova. — Sadržaj vojnih konvencija. — Specijalni akt o rukovođenju u ratu i o sklapanju mira. — Ekonomski ugovori. — Obim delatnosti generalštaba prilikom sklapanja vojnih konvencija. — Učešće diplomatije u tome i u ratifikaciji vojnih konvencija.

Rat 1870—1871. godine bio je ne samo poslednji rat za nacionalno ujedinjenje država u Evropi, već i poslednji lokalni, ograničeni borbeni sukob dve neprijateljske zemlje.

Počev od kraja Napoleonovog doba svi veliki ratovi XIX veka imali su pretežno lokalni karakter i smatralo se da je veština diplomatije u tome da oružani sukob svede na onaj prošireni dvoboj u koji se pretvarao rat u ranija vremena.

Objašnjenje lokalizacije ratova treba tražiti u politici nacionalnog ujedinjenja zemalja (Nemačka, Italija, male balkanske države) koje se sprovodilo na karti Evrope u drugoj i trećoj četvrtini toga veka.

Kolonijalni ratovi Francuske, koji su se u to vreme vodili, ne pogađaju bitne interese ostalih krupnih kapitalističkih država, nisu prelazili okvire lokalnog rata i nisu se širili kao u nedavno minuloj Napoleonovoj eposi.

U VI poglavlju ove knjige mi smo istakli da je rat, sa razvojem imperijalizma u velikim evropskim zemljama, krajem XIX veka morao da izgubi lokalni karakter i da je budućnost pružala perspektivu obnovi koalicionih ratova.

Ne može se reći da pre početka svetskog rata nije bio predviđen njegov koalicioni karakter. I politički i vojni rukovodioci s kraja XIX i početka našeg veka jasno su iznosili mišljenja i potpuno određeno nagoveštavali takvu oružanu borbu u Evropi u koju neće biti uvučene samo dve države, već i mnoge od velikih zemalja. Ako se čitalac priseti makar samo mišljenja načelnika ruskog Glavnog štaba Obručeva o karakteru predstojećih evropskih oružanih sukoba, koja je izneo prilikom razmatranja projekta francusko-ruske vojne konvencije 1892. godine, to će nas osloboditi od iznošenja dokaza za ono što je gore rečeno.

Drugo je pitanje do koje mere su bile pripremljene evropske zemlje za vođenje takvog rata, u koji su sticajem okolnosti ušle 1914. godine. Nešto detaljnije ćemo o tome govoriti na odgovarajućem mestu.

Široki zamah prvo evropskog, a zatim i svetskog rata, koji smo doživeli, privukao je na sebe pažnju političkih i vojnih rukovodilaca naših dana, koji sada u svojoj literarnoj delatnosti posvećuju dosta prostora koalicionom ratu.

Pitanje vođenja takvog rata bezuslovno ima velik i aktuelan značaj u savremenoj ratnoj veštini, ali uglavnom za kapitalističke zemlje.

Treba ipak reći da koalicioni karakter prošlog svetskog rata ni izdaleka ne znači da su konačno nestali lokalni ratovi. I stvarno, tek što su umukli topovi dveju kapitalističkih koalicija, koje su bile ogromne po snagama i sredstvima angažovanim u borbi, a već smo bili svedoci novih lokalnih ratova. Naš građanski rat, rat sa Poljacima 1920. godine, rat Turske i Grčke — sve to nisu ratovi koalicija u najširem smislu, već se moraju smatrati lokalnim ratovima.

U VI poglavlju smo istakli da je Lenjin baš tako i shvatio revoluciju rata, ukazujući da on danas može da dobije karakter lokalnog rata, da u sadašnjim uslovima nipošto nisu isključeni ratovi malih država sa velikim.

Mi nemamo nameru da neopozivo priznamo da je koalicioni rat danas, i u bližoj budućnosti, čvrsto ustaljen vid rata. Ali moramo istaći da se sa ovakvim ratom možemo ponovo sresti, te zato i smatramo da je potrebno pažljivije proučiti iskustva proteklog imperijalističkog rata.

Koalicioni rat kao poseban vid rata dodirnuo je filozof rata Klauzevic, koji ga je lično posmatrao u toku svoje praktične vojne delatnosti.

»Nikad nećemo videti« — kaže on — »da država koja zastupa stvar neke druge uzima ovu tako ozbiljno kao svoju sopstvenu«.

»U evropskoj politici je tradicija da se države savezima obavezuju na uzajamnu pomoć za slučaj napada, a i za odbranu, ali ne tako da interesi i neprijateljstva jedne treba da važe i za drugu. One, bez obzira na predmet rata i protivnikove napore, unapred obećaju jedna drugoj određenu, obično vrlo malu vojnu silu. U takvom savezničkom aktu ne smatra saveznik da se sa protivnikom nalazi u pravom ratu, koji bi neminovno morao početi objavom rata i završiti se zaključenjem mira. Ali, i ovo shvatanje nigde nije tačnije utvrđeno i u praksi postoji kolebanje«.

»... Teorija rata bi pri tome manje dolazila u nepriliku kada bi se ugovorena pomoć ... potpuno ustupila zaraćenoj državi, tako da bi je ona mogla upotrebiti prema svojoj potrebi; onda bi tu pomoć trebalo smatrati najmljenom trupom. Samo praksa je daleko od toga. Ovakve pomoćne trupe imaju obično svog sopstvenog komandanta, koji zavisi samo od svog dvora i kome ovaj postavlja onakav cilj koji će se najbolje slagati sa njegovim opreznim namerama«.*)

Ruski prevodilac Klauzevica Vojde u primedbi objašnjava: »Takvo je bilo stanje stvari u piščevo vreme ili, još tačnije, pre njega. Sada se politička situacija u Evropi promenila. Savezi se sklapaju imajući u vidu velike ciljeve, koji zahtevaju srazmerna naprezanja«.

Međutim, Klauzevic se nije zaustavio samo na jednostranom obliku koalicije, kada jedna strana stavlja na raspolaganje svoje trupe svome savezniku. Filozof rata kaže: »Ali, čak i kada dve države stvarno ratuju protiv neke treće, ne kaže se uvek: ovog trećeg moramo podjednako smatrati neprijateljem koga valja uništiti, da nas on ne uništi, — već se stvar često svršava kao trgovački posao; svaki ulaže, prema veličini opasnosti kojoj ima da odoli i koristi koju može da očekuje, po deonicu od 30.000 do 40.000 ljudi i postupa tako kao da pri tome može izgubiti samo ovu deonicu«.

»Ovo gledište ne postoji samo onda kada jedna država pritiče u pomoć drugoj u jednoj stvari prema kojoj je prilično ravnodušna, već čak i tada kad obe imaju veliki zajednički interes, ne može ništa biti bez diplomatskih obzira, a ugovorači se obično saglase samo sa malom ugovornom pomoći da bi svoje ostale vojne snage upotrebili prema naročitim okolnostima, do kojih bi, možda, mogla da ih dovede politička stvarnost«.

»Ovakvo shvatanje o savezničkom ratu« — nastavlja Klauzevic — »bilo bi opšte, i samo u najnovije doba ono je moralo ustupiti mesto prirodnome, kada je duhove na prirodne puteve nagnala krajnja opasnost (kao protiv Bonaparte) ili pak neobuzdana sila (kao one uz Bonapartu). Ono je bilo polutanstvo, anomalija, jer rat i mir u osnovi ne poznaju gradacije. Ali, takvo shvatanje, ipak, nije bilo samo diplo-

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 519, 520. — Prim. red.

matski običaj, preko kojega bi razum mogao ćutke da pređe, već je duboko osnovano na prirodnoj ograničenosti i nemoći samog čoveka«.*)

»... Politički cilj« — dolazi do zaključka Klauzevic — »ima moćnog uticaja na vođenje rata... Ako se već jednom dopusti ovakav uticaj političkih ciljeva na rat, kao što se i mora dopustiti, onda nema više nikakvih ograničenja i mora se pasti i na takve ratove koji su po sebi samo pretnja protivniku i pusto pregovaranje.«

Nema sumnje da je Klauzevic u svojoj teoriji polazio od iskustava koalicija iz doba kabinetskih ratova i ratova Napoleona, vođenih mnogo pre naših dana. Međutim, kao što ćemo to dalje videti, osnovne putokaze za vođenje koalicionog rata filozof je postavio do te mere sigurno i tačno da mogu poslužiti za orijentaciju i u naše vreme.

Osnovu svega Klauzevic vidi u »političkom cilju« i smatra da jedino on može učiniti koaliciju čvrstom i snažnom. Bez političkog jedinstva saveznika ne može se zamisliti ni čvrst vojni ugovor među njima. »Politički cilj« određuje i uzajamne odnose saveznika. Klauzevic podvlači potpuno prirodan državni egoizam svakog saveznika, ističe teškoće oko objedinjavanja komandovanja, jer vojska svake savezničke zemlje pre svega je njena oružana sila i dejstvuje u njenom interesu.

Pojavu u koalicionim ratovima pre Bonaparte, kada svi saveznici nisu ulazili u rat radi »političkih ciljeva«, nego se ograničavali na to da svome savezniku stave na raspolaganje kontingent naoružanih trupa kao pomoć, Klauzevic smatra »polutanstvom i anomalijom«. Već u koalicionim ratovima Napoleonovog doba on vidi povratak rata na prirodan put kojim ovaj ide i u naše vreme. Istina je da su se pod Napoleonovim rukovođenjem sakupljali razni kontingenti trupa njegovih saveznika, ako se tako mogu nazvati vazali maloga kaplara, koje je on svojom čvrstom rukom vodio u rat. Tako je, na primer, do učešća pruskih i austrijskih trupa u ratu 1812. godine moglo doći samo zato što su vlade tih zemalja potpuno izgubile svoj politički lik. Čim je oslabila ratnička slava Napoleonova, čim su Pruska i Austrija, kao politički organizmi, osetile tlo ispod nogu, odmah su se počele stvarati pukotine u koaliciji koju je obrazovao Napoleon.

Sredina XIX veka je vreme lokalnih ratova, jer je »politički cilj« — nacionalno ujedinjenje — usmeravalo rat tim putem.

Krajem tog veka velike evropske države su krenule putem imperijalizma i s njim ušle u doba koalicionih ratova.

Na odgovarajućem mestu mi smo manje-više detaljno govorili o tome šta je to imperijalizam i kakav je njegov uticaj na rat. Ukazali smo da zemlje u naše doba, na osnovu ekonomskih odnosa, ili sklapaju saveze, ili se nalaze u oštroj međusobnoj suprotnosti. Ekonomska zavisnost jednih zemalja od drugih vodi ih tesnom političkom jedinstvu, stvara za saveznike zajedničke »političke ciljeve«, koji upravo

---

*) Vidi: Klauzevic, *O ratu*, izdanje »Vojnog dela«, 1951, str. 520, 521. — Prim. red.

i čine temelje na koje se oslanjaju i čvrsnu njihovi vojni ugovori. Već na pragu svetskog rata mogli smo da primetimo taj proces u nekim zemljama Evrope. Dok je neposredno posle stupanja na dužnost načelnika austrougarskog generalštaba Konrad maštao o mogućnosti vođenja lokalnog rata sa Italijom ili Srbijom, dotle je kasnije, pošto je upoznao evropsku političku situaciju, odbacio tu mogućnost i priznao da budući rat može biti samo koalicioni.

Naravno, Konrad u tome nije bio prorok, jer su takav karakter budućeg rata, kao što je to napred rečeno, predvideli mnogi politički i vojni rukovodioci raznih zemalja. Koalicioni rat, kao oblik budućeg rata, bio je čak i ozakonjen odgovarajućim političkim i vojnim sporazumima. Ali, treba reći da se na početku XX veka ni u jednoj zemlji nije dublje proučavalo pitanje rukovođenja takvim ratom. Ma kako to bilo čudnovato, uoči svetskog rata, kada su se države grupisale u protivničke vojne trustove, koalicioni rat je smatran slabom formom vođenja rata. Vojna literatura toga doba isticala je samo slabosti koalicija, pevajući slavopojke lokalnom ratu, u kojem volja vojskovođe dolazi do najvećeg izražaja. Objašnjenje za ovo nalazimo u proučavanju iskustava Moltkeove epohe, sa njegovim čuvenim triumviratom i lokalizacijom ratova, i u dosta površnom proučavanju rukovođenja koalicionim ratovima iz doba Fridriha, francuske revolucije i Napoleona.

Svetski rat je odmah postavio pitanje rukovođenja koalicionim ratom, primorao sve zemlje da u tom pogledu pipajući istražuju, pa ga čak ni u Versaju nije konačno rešio.

Da bismo pošli pravilnim putem ka rešavanju pitanja rukovođenja koalicionim ratom u naše doba, moramo se zaustaviti na osnovnim principima, na kojima se samo i može zasnivati koalicija.

U kratkom razmatranju Klauzeviceve teorije o uticaju »političkog cilja« na rat podvučeno je da samo političko jedinstvo članova koalicije garantuje njenu čvrstinu i snagu. Kad ne postoje suprotnosti u politici ili kad se razmimoilaženja između saveznika regulišu uzajamnim ustupcima, može se računati i na njihovo jedinstvo u ratnim naporima.

Političko jedinstvo pruža mogućnost: 1) da se odrede opšti politički ciljevi koje saveznici nameravaju da postignu u ratu, 2) da se organizuje političko rukovođenje ratom, 3) da se odrede pitanja za sklapanje mira.

U koalicionom ratu uporedo sa politikom mora da postoji i vojno jedinstvo svih članova koalicije. Ono se sastoji: 1) u korišćenju svih oružanih snaga i sredstava za postizanje zajedničkih ciljeva rata, 2) u organizaciji vojnog rukovođenja ratom.

Najzad, danas naročit značaj u vođenju rata dobija i ekonomsko jedinstvo članova koalicije, koji se uzajamno pomažu u ekonomskom pogledu i omogućavaju ekonomski slabijim saveznicima da izdrže težinu ekonomske borbe koja prati današnji rat.

Ta tri osnovna jedinstva daju koaliciji istinsku jedinstvenost, neophodnu za vođenje pobedonosnog rata, njeno nepostojanje značilo je slabost koalicije, koju su primetili vojni teoretičari prošlog i ovog stoleća.

U daljem izlaganju razmotrićemo istaknuta, osnovna načela za stvaranje koalicija.

Više puta smo napomenuli da »politika duboko zadire u rat«, zato je razumljivo da jedinstvo koalicije mora da otpočne baš od njenog *političkog jedinstva*.

Uoči svetskog rata mi smo uočili dva saveza: Trojni savez i Trojni sporazum.

Setimo se da ni u jednom od njih nije postojalo ono političko jedinstvo koje je koaliciji neophodno za vođenje rata. Politika Nemačke i politika Austro-Ugarske ne samo da su bile neusklađene nego su se u nekim zemljama čak i ukrštale. Konrad se više puta jadao na to i žalio je što politika Austro-Ugarske nema podršku u Berlinu. Nasuprot tome, nemačka diplomatija i nemački generalštab ponekad su izražavali protest Austriji, koja je svojom agresivnom politikom pretila da uvuče Nemačku u evropski rat. Svaki put kad je nastupila kriza u Beču, on je morao da proverava odanost Nemačke savezničkom sporazumu, a posebno da ugovara oružanu podršku. Ako se setimo referata Lihnovskog o austrougarskoj spoljnoj politici, i u nemačkim političkim krugovima zapazićemo nepoverenje slično onom kakvo je imao Beč prema Berlinu. Karakterističan pokazatelj takve neusklađenosti politike obe strane jeste prećutkivanje od strane Austrije stvarnih ciljeva rata u vreme kada se njegov dah već osećao na evropskom kontinentu.

U svojim političkim simpatijama prema centralnim zemljama Italija je bila još manje iskrena, pa je, u suštini, vodila dvoličnu politiku. Usklađivanje njenih političkih težnji sa političkim težnjama Beča bilo je neostvarljivo. Moramo priznati da je Konrad, kao načelnik austrougarskog generalštaba, to pravilno procenio.

Ako pogledamo Trojni sporazum, videćemo slično stanje. Političke suprotnosti su prožimale i tu koaliciju i više puta dovodile u pitanje francusko-ruski savez. Između Francuske i Engleske uopšte nije bilo političkog jedinstva. Ostrva su težila da sačuvaju slobodu svoje spoljne politike. Istina, treba istaći da je ekonomska zavisnost Rusije od Francuske do izvesne mere potčinjavala Rusiju francuskim željama, ali ipak je Petrograd težio da sačuva samostalnost. Najteže je bilo uskladiti političke težnje Engleske i Rusije, ali, zbog pretnje rata, one su ipak dovele: 1) do englesko-ruskog sporazuma 1907. godine, 2) do tesne saradnje engleske i ruske politike u pripremanju svetskog rata. Međutim, važno pitanje za Rusiju — pitanje moreuza ostalo je otvoreno i pred početak svetskog rata.

Na taj način, može se sa sigurnošću reći da uoči svetskog rata nije bilo političkog jedinstva ni u Trojnom savezu, ni u Trojnom sporazumu. Države su u svakome od njih bile samostalne u svojoj spoljnoj politici i nisu usklađivale one zajedničke *političke ciljeve* koje je,

kako je bilo rešeno, trebalo postići u ratu. Ovo važno pitanje u miru je regulisano od slučaja do slučaja i tako je nastavljeno i u toku svetskog rata. Tek posle žrtava i napregnute borbe Antanta je krajem 1917. godine došla do saznanja da je neophodno stvoriti specijalni politički organ, dok centralne države to pitanje nisu rešile ni do svoje propasti.

Naveli smo mišljenje Klauzevica o tome da ni jedna zemlja neće da brani interese druge onako kao svoje sopstvene i da je državni egoizam svakog od saveznika jedan od glavnih uzroka političkog razmimoilaženja članova koalicije. Taj egoizam bio je odlika svake države u kapitalističkom društvu u sva istorijska vremena, a sa razvojem imperijalizma najoštrije se ispoljio. Načelnik austrougarskog generalštaba bio je izrazit predstavnik državnog egoizma Austro-Ugarske. »Prestiž« dunavske carevine bio je jedan od glavnih pokretača Konradovih političkih težnji. U državama sa kapitalističkim uređenjem uvek ćemo nailaziti na izrazit državni egoizam, potenciran osobenostima njihovog ekonomskog, kulturnog i nacionalnog razvitka. Uskladiti političke stavove takvih zemalja je vrlo teško, jer u osnovi njihovih odnosa leži ekonomska konkurencija. Imperijalizam u sebi samom skriva suprotnosti.

Smatrajući da je u Antanti bilo čvršće političko jedinstvo nego u lageru centralnih sila, neki savremeni nemački vojni pisci to tumače istovrsnom strukturom demokratskog upravljanja u zemljama Antante. Po njihovom mišljenju dinastička linija centralnih država bila je velika kočnica u usklađivanju politike saveznika. Nema sumnje da je dinastička linija uticala na politiku država, ali ne u onoj meri kao što misle savremeni vojni pisci. Štetan uticaj bivših careva više se ispoljavao u takvoj zemlji kakva je bila Rusija, nego u zemljama sličnim Nemačkoj, gde se ograničavao na galamu. Nesumnjivo je da je jedinstvo politike daleko teže postići u koaliciji zemalja sa različitim nego sa sličnim sistemom upravljanja. Znamo da je monarhizam bivše Rusije više puta dovodio do nesuglasica sa republikanskom Francuskom, ali nam je poznato i to da su se te nesuglasice brzo otklanjale naporima obe strane, kada su se interesi spoljne politike podudarali. »Strašilo« — Aleksandar III — nepokrivene glave je slušao Marseljezu na palubi francuske oklopnjače, a francuski socijalisti i levi radikali odobravali su zajmove despotskoj vladi Rusije. Zajednička opasnost spajala je suprotnosti.

Strogo uzevši, preimućstvo Antante u pogledu političkog jedinstva bilo je u tome što za vreme rata u njenim državama nije postojao triumvirat, u kojem je odlučivala generalštabna linija, kao što smo to konstatovali u prethodnoj glavi. Na taj način, nije dinastija smetala postizanju političkog jedinstva, koje je nedostajalo Trojnom savezu, već generalštab, koji se u centralnim državama razilazio sa linijom spoljne politike. Dok su se generalštabovi Beča i Berlina pre rata dogovorili — istina dosta neodređeno — o usklađivanju ratnih operacija, dotle su u političkim gledištima bili na različitim putevima. Iako Konrad teži da nam dokaže potpuno slaganje sa Moltkeom u

politici, mi iz pisama ovog poslednjeg znamo da se on ni izdaleka nije slagao sa politikom Beča. Nemački pisci, iako ne govore otvoreno, odbacuju proslavljeni triumvirat i daju prednost ministarskom kabinetu, kao organu koji treba da rukovodi politikom, a uporedo s njom i ratom.

Pitanje političkog jedinstva koalicije gubi oštrinu za zemlje sa *stvarno socijalističkom* strukturom, jer one teže istom opštem cilju — borbi sa kapitalizmom, a njima rukovodi jedna partija — komunistička, koja vodi proletarijat svih zemalja jednim opštim putem u izgradnji socijalizma. *U takvim zemljama od momenta njihovog stvaranja ne nastaje koalicija, već federacija.*

Pošto je obema koalicijama nedostajalo političko jedinstvo pri određivanju opštih ciljeva, to nije moglo biti ni reči o *jedinstvenom političkom rukovođenju ratom.*

Ni u jednoj koaliciji, usled bojazni da se ne umanji prestiž zemalja koje se u njoj nalaze, nije se postavljalo pitanje jedinstvenog političkog rukovodstva. Svaka od evropskih zemalja, čak i tako materijalno zavisna kao što je bila Rusija, branila je svoj prestiž. Napred smo govorili da su Austrija i Pruska za vreme Napoleona, pošto su izgubile svoj politički lik, u političkom pogledu bile zavisne od Bonaparte. Međutim, obe ove zemlje su i dalje tajno održavale vezu sa svojim faktičkim neprijateljima i samo su kao saveznici davale kontingente trupa, čiju je vrednost ocenio Klauzevic, ali nisu učestvovale u ratu.

Obe neprijateljske koalicije iz doba imperijalističkog rata mislile su da će pitanje političkog rukovođenja ratom biti blagovremeno rešeno odgovarajućim diplomatskim pregovorima. Međutim, iskustvo svetskog rata govori o tome da je već u njegovom početnom periodu takav način rešavanja pretrpeo neuspeh u oba lagera. Najpre je ovo pitanje rešeno u lageru Antante na savetovanjima saveznika na kojima su, sa pravom odlučujućeg glasa, učestvovali rukovodioci spoljne i unutrašnje politike zemalja članica koalicije, i obratno — ono uopšte nije rešeno u centralnim zemljama, već je krajem rata čak i razdvojilo Austro-Ugarsku i Nemačku. S obzirom na obim našeg dela, mi nemamo mogućnosti da se upuštamo u detaljnu analizu ove pojave za vreme svetskog rata.

Nedostatak jedinstvenog političkog rukovođenja u ratu u obema koalicijama, primorao je današnje državnike zemalja koje su vodile rat i vojne pisce da poklone veliku pažnju tome pitanju.

Maršal Heg*) dolazi do zaključka da u cilju jedinstvenog rukovođenja ratom koalicija mora ne samo da organizuje jedinstvenu vojnu komandu, već i da istakne jednog političara koji bi rukovodio politikom koalicije. Ni jedna od navedenih koalicija, ni pre ni u toku svetskog rata, nije iskustvom došla do takvog rešenja, koje je faktički

*) *Daglas Heg* (Douglas Haig), 1861—1928, engleski maršal. U I svetskom ratu je komandovao engleskom 1. armijom, a od 1915. godine je bio komandant britanskih snaga u Francuskoj. Posle rata je postavljen za komandanta britanskih snaga u domovini. — Prim. prev.

neostvarljivo. U prvoj knjizi našeg dela mi smo istakli da se u savremenim uslovima može govoriti samo o kolektivnom rukovođenju ratom, čak i u pojedinim zemljama, a tim pre kada rat vodi koalicija. Na višem stepenu rata, tj. u politici, ne mogu se ni u kom slučaju primenjivati naređenja kao metod komandovanja. Istorija nam pruža primer kako je Napoleon pokušao da rukovodi politikom Pruske i Austrije, u suštini vazalnih zemalja, i kako na kraju u tome nije mnogo uspeo. Težnja da se nađe opšta politička linija za vreme svetskog rata u lageru Antante nije išla putem predaje političkog rukovođenja u ruke jedne ličnosti, na primer, Poenkarea ili Lojda Džordža.

Poznati nam nemački pisac Libman, uzimajući u obzir državni egoizam članova koalicije, naročito njegovo preterano ispoljavanje u Austro-Ugarskoj, govori o ostvarivanju opšteg političkog rukovođenja ratom isključivo pomoću specijalnog saveta, stvorenog na principima ravnopravnosti od predstavnika vlada zemalja koje čine koaliciju, posebno od njihovih ministara inostranih poslova. Samo se u takvom organu može ostvariti opšta politička linija čitave koalicije u ratu, a prema tome i u njegovoj pripremi. U želji da to primeni i na zemlje Trojnog saveza, Libman konstatuje da je trebalo da takav savet zaseda u Berlinu pod predsedništvom Viljema.

U stvari, rukovođenje ratom, kao političkom pojavom, u državama sa kapitalističkim uređenjem samo se i može zamisliti kao kolektivno, koje ostvaruje kolektivan organ u vidu saveta, kakav predlaže Libman.

U zemljama gde se na vlasti nalaze trudbenici ovo se pitanje rešava znatno jednostavnije, jer u osnovi rukovođenja leži jedinstvena politička linija i čitav rad se, po pravilu, obavlja kolektivno.

Sledeći osnovni uslov za čvrstinu koalicije jeste jedinstvo u pitanjima zaključenja mira. Ukoliko su određeni opšti politički ciljevi koje koalicija teži da postigne u ratu, ukoliko je organizovano opšte političko rukovođenje ratom, utoliko je lakše predvideti i ugovoriti obaveze članova koalicije da složno istupe u pitanju zaključenja mira. Trvenja u tom pogledu izazivaju opasnost separatnog mira, koja je u toku svetskog rata više puta pretila obema koalicijama i dovela do postepenog rascepa Trojnog saveza. Pre svetskog rata separatni mir nije predviđala ni jedna od koalicija i tek je u toku rata Antanta pokušavala da se posebnim sporazumom osigura od njega, ali, u krajnjoj liniji, nije postigla rezultate. U Trojnom savezu garancija od rascepa bile su isključivo zakletve na vernost opštoj stvari rata. U suštini, sve je to bilo prividno i nikakva hartija nije mogla da sačuva koaliciju od rascepa u vreme kada su životni interesi ove ili one zemlje bili do te mere potreseni ratom da je jedini izlaz bio sklapanje separatnog mira. Istina, izlazak iz rata nije baš tako jednostavna stvar za zemlju koja se na to odlučila: 1) zbog toga što se deo stanovništva tome protivi, 2) zbog pritiska saveznika i 3) zbog toga što se ne priznaje poraz pred neprijateljima, koji, naravno, neće ispustiti priliku

da povećaju svoje zahteve. Sklapanje separatnog mira u savremenim uslovima je praćeno potresima države koji po težini svojih posledica malo ustupaju teškoćama samog rata. Zbog toga su se mnoge buržoaske vlade uzdržavale od sklapanja separatnog mira; nasuprot tome, prema gledištu partije koja u rušenju buržoaske vlade vidi istinske puteve za postizanje pobede, izlazak iz imperijalističkog rata i njegovo pretvaranje u građanski rat mogu se smatrati jedino pravilnim potezom.

Na taj način, ovo što je napred rečeno dozvoljava nam da dođemo do zaključka da oba saveza kapitalističkih država u Evropi uoči svetskog rata nisu bila pripremljena za jedinstveno političko rukovođenje ratom i da su početkom rata ušla u period kriza, koje su nastajale zbog nedostatka takvog jedinstva. Čuli smo da su i vojni rukovodioci i državnici teoretski priznavali prvenstvo politike u ratu ali u praksi je generalštab težio da se oslobodi od uticaja politike, da bude samostalan kako u pripremi tako i u vođenju rata. »Prestiž« članova koalicije, politički samostalnih država, nije dopuštao velikim zemljama da se u političkom pogledu potčine jednoj između sebe. Drukčije je bilo sa zavisnim zemljama, kao što su Belgija, Portugalija, Srbija, Crna Gora, koje su pale pod uticaj država Antante. Nije bilo jednostavno ostvariti ravnopravne savete, jer su razne diplomatske konferencije u miru očigledno pokazale kako je teško pomiriti suprotnosti raznih zemalja.

Postojalo je mišljenje da se jedinstveno rukovođenje ratom moglo postići po vojnoj liniji. Rat je razmatran kao isključivo vojna stvar, ali ne i kao politički akt.

Napred smo rekli da ćemo pri razmatranju vojnog jedinstva obratiti pažnju na dva pitanja: 1) na korišćenje snaga i sredstava koalicije i 2) na organizaciju vojnog rukovođenja.

U teoriji Klauzevica, koju smo naveli, podvučeno je da su u koalicijama njegovog doba zemlje koje su stupale u savez gledale na taj savez kao na trgovački posao, te su ili slale određen kontingent trupa u pomoć svome savezniku ili su, ako su i same vodile stvaran rat, vrlo oprezno koristile oružane snage za opšte ciljeve koalicije.

I stvarno, ako se osvrnemo na Fridrihovo doba i na doba francuske revolucije i Napoleona, naći ćemo primere odašiljanja pomoćnih kontingenata trupa ili učešća država u koaliciji sa snagama ranije predviđenim posebnim sporazumima, koje ni izdaleka nisu iscrple njihove mogućnosti.

Ali, i na pragu XX veka, kada su savezi promenili svoj karakter i postali čvršći, kada države koje stupaju u savez, u slučaju rata bivaju uvučene u taj rat radi zaštite svojih interesa, a ne samo interesa svojih saveznika, čak i tada se susrećemo, kao što je to rekao Klauzevic, »sa diplomatskim obzirima« u tom pitanju.

Ako se setimo rasporeda austrougarskih snaga po ratištima ili grupisanja ruskih armija po frontovima, možemo reći da su oni u većoj meri odgovarali političkim i vojnim ciljevima dotičnih država, nego što su služili postizanju opštih ciljeva koalicije. Načelnik austro-

ugarskog generalštaba Konrad bio je svestan drugostepenog vojnog značaja srpskog fronta i mislio je da na njega uputi minimalne snage. Međutim, politički značaj rata sa Srbijom primorao ga je da poveća snage protiv nje, te se u avgustu 1914. godine austrougarska 2. armija našla na srpskom ratištu, umesto na ruskom. Moltke i Viljem pretrpali su telegraf depešama, jer su se bojali da se Beč ne zagreje za srpski front i da tamo ne uputi suviše jake snage, na štetu ruskog ratišta.

Koncentracija ruskih snaga, kao što je poznato, nije bila izvršena isključivo s obzirom na zajednička dejstva sa Francuzima, za koja su se snage isturale prema posebnom sporazumu. Obručev je, pri sklapanju francusko-ruske konvencije, sasvim određeno ukazivao da Rusija ne može vezati sebe sporazumima o grupisanju snaga, ne uzimajući istovremeno u obzir i druge svoje političke zadatke. Istim putem išla je i Francuska, koja nije htela da se upliće u rat između Rusije i Austrije. Najzad, i engleske oružane snage, koje je prema konvenciji sa Francuskom, trebalo uputiti na evropski kontinent, radi zajedničkih dejstava, sastojale su se samo od jednog ekspediciononog korpusa.

Nemačke oružane snage su se takođe razvile pre svega s obzirom na interese Nemačke, i ma koliko da je Konrad molio Moltkea da poveća broj nemačkih trupa na ruskom frontu, njegovi razlozi nisu usvojeni.

Jednom rečju, i pored raznih pričanja o tome da je Klauzeviceva teorija o uticaju političkog cilja na rat danas zastarela, moramo potvrditi da i u savremenim koalicionim ratovima vidimo da članovi koalicije iskorišćuju svoje oružane snage pre svega radi ostvarenja sopstvenih interesa, jer, bez obzira na to što u naše vreme — kako kaže Klauzevic — »obe (zemlje) imaju veliki zajednički interes«, čak i u takvim slučajevima, »ne može ništa biti bez diplomatskih obzira«.

Drugim rečima, vojni ciljevi koalicije određivani su zavisno od političkih ciljeva pojedinih njenih članova i, bez obzira na prethodne sporazume, teško je bilo ostvariti njihovo jedinstvo. Istina, na francuskom frontu postojanje samo jednog neprijatelja — Nemačke — usmeravalo je saveznike prema jedinstvenom ratnom cilju, ali na ruskom frontu vojni ciljevi Rusije i država Trojnog saveza su se razilazili. Mi smo o tome čuli detaljna Konradova izlaganja, a letimice smo govorili i o naporima francuskog generalštaba i diplomatije da podstakne ruske stratege da svoje glavne snage uprave prema Nemačkoj.

Vojni sporazumi, koji su uoči svetskog rata postojali u Evropi, u razmatranju zajedničkog plana dejstva nisu išli dalje od određivanja: 1) glavnog neprijatelja, 2) snaga koje se stavljaju na raspolaganje (od strane Rusije protiv Nemačke) i 3) roka njihove koncentracije.

U svemu ostalom svaki član koalicije bio je slobodan u izboru načina dejstva, usklađujući ga sa strukturom svojih oružanih snaga,

sa materijalnim sredstvima i ratištem. Ni jedna koalicija nije razradila opšti plan operacija, već je on bio ugovoren (na primer, između Nemačke i Austro-Ugarske) samo u opštim crtama i imao je mnogo neodređenih, nerešenih pitanja, što je već u prvim danima dovelo do neželjenih posledica.

Bez obzira na prethodni sporazum između francuskog i engleskog generalštaba o upotrebi engleskog ekspedicionog korpusa na kontinentu, opšti plan dejstva nije bio izrađen, i Frenč je mogao da donosi operativne odluke koje bi više odgovarale interesima Engleske nego saveznika.

Ovde, prirodno, nastaje pitanje: da li se pri pripremanju i vođenju koalicionih ratova može, i da li se treba, ograničiti samo na određivanje najvažnijih činilaca u opštem planu dejstva, ili je neophodno taj plan detaljnije i preciznije razradi?

Tok imperijalističkog rata, naročito na jednom frontu, očigledno je pokazao da opšti plan dejstva treba konkretizovati više nego što je to bilo urađeno. Neophodno je težiti da se glavni napori koalicije uprave na postizanje jedinstvenog cilja, ali uporedo s tim treba najpažljivije proceniti sve osobenosti (političke, ekonomske i vojne) svakog člana koalicije. Greške u tome dovešće do kraha. Nećemo da govorimo o političkoj prenapregnutosti Austro-Ugarske: samo ćemo ukazati na rok koncentracije ruskih armija na nemačkom frontu, koji je ruski generalštab usvojio na insistiranje Francuza, a koji je, u suštini, bio suviše kratak, te je, u krajnjoj liniji, doveo do poraza kod Tanenberga.

Opšti plan dejstava je rezultat jedinstvene strategije koalicije, a ona se može postići samo ako je i politički stav saveznika jedinstven.

Kao što smo to već istakli, uoči svetskog rata u obema koalicijama nije postojalo opšte političko rukovodstvo za slučaj rata, te se zbog toga nije moglo ostvariti ni jedinstveno vojno rukovođenje.

Istorija nam pokazuje da je to jedinstvo u koalicionim ratovima u prošlosti ostvario samo Napoleon, pod čijom su se komandom, u stvari, nalazile trupe vazalnih zemalja, a ne savezničke armije. Pokušaji Hofkrigsrata*) u Beču da ostvari jedinstveno rukovođenje savezničkim vojskama, konkretno ruskom, na čijem čelu je bio Suvorov, naišli su na oštar otpor i podsmevanje ovog poslednjeg.

»Savezničke trupe« — kaže Klauzevic — »imaju obično svog sopstvenog komandanta, koji zavisi samo od svog dvora, i kome ovaj postavlja onakav cilj koji će se najbolje slagati sa njegovim opreznim namerama«.

I stvarno, u ratu 1813. godine u koaliciji Napoleonovih neprijatelja komandovanje je bilo objedinjeno u rukama glavnog komandanta Švarcenberga, koji je u toj ulozi bio više statista nego punovlasni komandant. Sve savezničke zemlje zarazile su se »prestižom«, osećale su se kao ravnopravni partneri, te ni određivanje Švarcenberga za glavnog komandanta nije značilo neku posebnu ulogu Au-

*) Hofkrigsrat (Hofkriegsrat) — dvorski ratni savet. — Prim. prev.

strije u savezu. Članovi koalicije su se osigurali od njegovih mogućih pokušaja da ispolji svoju vlast, te je sporazum glasio: »Komandanti savezničkih armija mogu se obratiti svojim vladama, ako im se Švarcenbergova naređenja učine necelishodnim«. Drugim rečima, komandantima savezničkih trupa bila je data sloboda, jer su, kao što je to ustanovio Klauzevic, »zavisili samo od svoga dvora«.

Prema Napoleonovom načinu vođenja rata, takvo ograničavanje vlasti glavnog komandanta je, naravno, štetno, ali moramo konstatovati da je ono i prirodno, ukoliko ne postoji jedinstveno političko rukovođenje ratom, već se ono ostvaruje posebnim savezničkim diplomatskim pregovorima.

Činjenica da je 1813. godine postojao glavni komandant, makar sa pravima i ulogom statiste, pokazuje da se već i u to vreme smatralo da je neophodno organizovati jedinstveno vojno rukovođenje.

Njegova nužnost u koalicionom ratu teoretski je bila priznata i uoči svetskog rata u oba saveza, ali nije bilo sprovedeno u život. U tome su se svi generalštabovi odlikovali onom »diplomatskom uzdržljivošću« o kojoj je govorio Klauzevic.

U Trojnom savezu pitanje jedinstvene komande u suštini nije ni postavljeno. Uzroci tome se kriju kako u političkoj samostalnosti država koje su taj savez sačinjavale tako i u nepoverenju koje su imale jedna prema drugoj.

Setimo se da se već davno sumnjalo u vernost Italije prema Trojnom savezu. Politika ove zemlje išla je samostalnim putevima i bila u oštroj, jedva prikrivenoj, suprotnosti sa politikom Beča. Naravno, u Rimu su prozreli tajne Konradove namere da uništi Italiju, te zato ne samo da nije moglo biti reči o nekom jedinstvenom komandovanju u ratu, nego je bilo veliko pitanje da li će Italija učestvovati u njemu na strani centralnih zemalja. Isto tako nisu bili razjašnjeni ni odnosi između Rima i Berlina.

Pomanjkanje političkog jedinstva odrazilo se i na vojnu saradnju Nemačke i Austro-Ugarske. Čuli smo kako je ministar inostranih poslova Erental u svoje vreme u tom smislu kočio Konrada, jer nije želeo da se čak i u vojnoj saradnji nađe pod starateljstvom Viljema i njegove diplomatije. Iako nas Konrad ubeđuje da je bio u prijateljskim odnosima sa Moltkeom, ipak nije bio sklon da, kao predstavnik buduće vrhovne komande austrougarskih oružanih snaga, žrtvuje svoju samostalnost u pitanjima pripreme i vođenja rata.

Sada u svojim memoarima Konrad ovo objašnjava time što bi dolazak Viljema za vrhovnog komandanta oružanih snaga Nemačke i Austro-Ugarske bio necelishodan, jer u austrougarskoj vojsci, koja se u velikoj meri sastojala od Slovena, njegovo ime nije bilo popularno. S time se možemo delimično složiti, ali suština stvari je, naravno, u tome što Konrad nije želeo da izgubi svoj vojni prestiž. On nije mogao da zamisli da bude pod komandom Prusa, jer je, kao načelnik generalštaba, bio uveren u svoju snagu. Nismo u mogućnosti da iznesemo sve one peripetije koje su u svetskom ratu pratile borbu oko jedinstvenog komandovanja u Trojnom savezu, ali nam ona sve-

doči i o Konradovom strahovanju, koje smo malopre pomenuli, i o njegovim težnjama da ograniči nemački uticaj čak i onda kada je čitav savez smatrao nužnim da Viljem preuzme vrhovnu komandu. Viljemov položaj bio je sličan Švarcenbergovom, jer je on rukovodio samo operacijama. Izneli smo Konradovo mišljenje o lajpciškim svečanostima 1913. godine, na kojima je, po njegovom mišljenju, Nemačka demonstrirala svoju snagu u savezu, umanjujući zasluge Austrije. Kad je tako mislio načelnik generalštaba, razumljivo je da se nije moglo pokrenuti pitanje jedinstvenog komandovanja. U svakom slučaju, Beč o tome nije mislio, i bio bi iznenađen ako bi takav predlog potekao od Berlina.

Ali i Berlin je bio daleko od sličnih predloga, znajući preteranu osetljivost svoga saveznika kad je u pitanju »prestiž«. Savez sa Austro-Ugarskom bio je za Nemačku pre vojna potreba nego političko prijateljstvo. Što se tiče prijateljstva, dunavska carevina je pre bila težak teret, i samo je saznanje da bez pomoći austrougarske vojske Nemačka nije u stanju da vodi rat na dva fronta primoravalo Berlin da čuva taj savez. Odnoseći se sa nepoverenjem prema aktivnoj politici Austrije, koja nije nimalo odgovarala političkom stavu Nemačke, Berlin, odnosno nemački generalštab, uzdržavao se i od tesne vojne saradnje. Rekli smo da je uzrok tome bilo strahovanje nemačkog generalštaba za tajnost svojih operativnih planova, ako bi se s njima upoznali predstavnici austrougarskog generalštaba. Nemačka je, naravno, bila potpuno svesna svoga vojnog preimućstva, o čemu je Ludendorf 1912. godine otvoreno pisao u svom izveštaju, ali je do predloga o objedinjavanju komande u nemačkim rukama bilo još daleko. Gruba priroda »vojnika« u generalskim mundirima nije odgovarala finim i nežnim austrougarskim ratnicima. Poznata je činjenica da je Makenzen 1915. godine bio određen za komandanta nemačke 11. armije između ostalog i zato što je posedovao dvorsku uglađenost neophodnu u austrougarskoj vojsci. Iz istorije svetskog rata znamo da je samo Ludendorf usijana glava — težio da potčini sebi austrougarsku vojsku, dok su ostali načelnici generalštabova bili uzdržljivi u svojim imperijalističkim stremljenjima.

Vojno jedinstvo u Trojnom savezu zasnivalo se na sporazumu između generalštabova ili, kako su to voleli da kažu Nemci, ispoljavalo se od slučaja do slučaja. To je, naravno, nesiguran put.

U ovoj knjizi mi smo detaljno osvetlili pitanja koja su zajednički razmatrali načelnici generalštabova obe centralne zemlje. Ta pitanja su obuhvatala: 1) određivanje glavnog neprijatelja, 2) određivanje glavnog ratišta, 3) broj trupa koje treba koncentrisati na raznim ratištima, 4) način dejstva i 5) vezu između savezničkih komandi.

Konrad kaže da su se o svim tim pitanjima on i Moltke dogovorili dosta određeno i jasno. Međutim, treba reći da su pregovori imali karakter opštih i dosta nejasnih razgovora i da je ostalo mnogo sumnjivih mesta. Poznato je da je Nemačka na istočni front poslala

manje snaga nego što je Konrad pretpostavljao, da su te snage upotrebljene za odbranu Istočne Pruske, dok je načelnik austrougarskog generalštaba računao da će one nastupati u pravcu Sedleca. Jednom rečju, čak ni prva operacija oba saveznička načelnika generalštabova nije bila konkretizovana u pogledu jedinstvenog izvođenja snagama obe vojske. Što se tiče jedinstvenog vojnog rukovođenja ratom u celini, o tome se ne može ni govoriti.

Centralne države nisu uspele da ostvare jedinstveno vojno rukovođenje savezničkim snagama čak ni na samo jednom frontu — prema Rusiji. Pitanje se moglo rešiti: 1) određivanjem zajedničkog komandanta iz redova nemačkih generala ili 2) stavljanjem Nemačke 8. armije pod Konradovu komandu. Ni jedno ni drugo nije bilo urađeno. Pošto se na ruskom frontu nalazio veći broj austrougarskih trupa, Moltke je smatrao da ih je nemoguće potčiniti nemačkoj komandi, a, osim toga, nije hteo da preda nemačku 8. armiju, a s njom i sudbinu istočnih granica Nemačke, u austrijske ruke, tim pre što je Moltkeov plan dejstva bio suprotan Konradovim namerama.

Na žalost, mi ne možemo detaljnije razmotriti ona trvenja koja su u toku svetskog rata nastala na ruskom frontu između Nemačke i Austro-Ugarske oko izvođenja operacija pod dve samostalne komande, kao ni to kako se postepeno širio uticaj nemačke komande na čitavom frontu. Pošto je nailazila na Konradov otpor, koalicija, tačnije rečeno nemačka vrhovna komanda, pokušala je da reši pitanje jedinstvenog komandovanja na čitavom istočnom frontu na taj način što je, obilazeći Konrada, uz samostalne austrijske komandante frontova određivala nemačke načelnike štabova. Faktički, ovo jedinstvo je takođe bilo od slučaja do slučaja i treba priznati da je Trojni savez u tome pretrpeo neuspeh.

Pitanje jedinstvenog vojnog rukovođenja ostalo je nerešeno do kraja rata i bilo je do te mere osetljivo da mu načelnik austrougarskog generalštaba Konrad u svojim memoarima poklanja posebnu pažnju. Konrad smatra da se ono nije moglo rešiti određivanjem zajedničkog glavnog komandanta, već stvaranjem savezničkog saveta (kolegijuma) od nemačkih i austrijskih generala, koji bi mogli zajednički prodiskutovati plan operacija, njihovu pripremu i, u opštim crtama, izvršenje. Savet bi se sastajao u jednom mestu, ako bi se glavni štabovi nalazili u blizini, a u protivnom — savremena sredstva veze — pomoću telegrafa i prepiske uvek bi dozvolila ostvarenje ove zamisli.

U ovom predlogu privlači pažnju priznanje saveta kao komandnog organa, što je za nemački sistem vojnog rukovođenja bilo ne samo neobično, već donekle i revolucionarno, naročito ako se uzme u obzir mišljenje Moltkea starijeg o ratnim savetima. Ovakav predlog je mogao da potekne samo od potomka članova Hofkrirata i, u toku svetskog rata, ni u kom slučaju ne bi naišao na simpatije u Berlinu, kod tako čvrstih »vojnika« u generalskim mundirima koliko

su bili Ludendorf i Hindenburg. Oni rukovođenje ratom nisu zamišljali u vidu odluka saveta, nego u vidu zapovesti, što je uvek izazivalo otpor načelnika austrougarskog generalštaba.

Posleratna nemačka literatura pokazuje tendenciju da čini ustupke i smatra da su Konradove ideje dostojne pažnje. Napred smo isticali da Libman zamišlja političko rukovođenje ratom koalicije centralnih zemalja kao saveznički savet zasnovan na principu ravnopravnosti. Taj isti savet treba da bude i najviši komandni organ. To je velika promena u gledištima nemačkih vojnih krugova.

Libman smatra da ovaj savet treba da sačinjavaju načelnici generalštabova savezničkih vojski, kojima bi bile potčinjene i pomorske snage, a koji, sem toga, ne bi bili u sastavu komandi određenih frontova da ne bi davali preimućstvo ovome ili onome frontu, već predstavljali oružane snage svoje zemlje u celini. Zatim, kao što smo to već i napred ukazivali, u sastav saveta bi trebalo da uđu nemački kancelar i ministar inostranih poslova Austro-Ugarske. Oni, kao i načelnici generalštabova, prisustvovali bi samo sednicama na kojima se donose odluke, dok bi ih u tekućim poslovima saveta zastupali specijalni zamenici. Predsednik saveta — Viljem, a mesto održavanja sednica — Berlin.

Libman ocrtava i zadatke saveta, koji su se svodili na sledeće: državnici bi odredili političke ciljeve rata i odgovarajuće načine njihovog ostvarivanja, uzimajući pri tom u obzir »politiku« u najširem shvatanju; zatim bi u nadležnost saveta ulazila i pitanja zajedničke ekonomike i propagande, ukoliko bi bilo neophodno da se ona regulišu između saveznika. U tom savetu političko rukovodstvo ne samo da bi imalo mesto i glas, već bi i neposredno rešavalo pitanja rata; ono bi odlučivalo, a načelnici generalštabova bi bili samo vojni savetnici. Savet bi, preko načelnika generalštabova, određivao jedinstveno korišćenje oružanih snaga koalicije za postizanje političkih ciljeva rata i rešavao pitanje komandovanja ovim snagama na frontu gde su se nalazile trupe raznih savezničkih država.

Nemački autor ovog predloga dokazuje da bi u takvom savetu sve zemlje ostale suverene, da ne bi bilo nikakvog umanjenja »prestiža« saveznika, a spoljna premoć Nemačke sastojala bi se samo u tome što bi se sednice saveta održavale u njenom glavnom gradu. Ovakav savet bi se mogao formirati u toku samog rata, ako bi to ranije, u miru, bilo ugovoreno. Ne bi bilo potrebno unositi nikakve izmene u unutrašnju organizaciju vojski savezničkih zemalja, sem odredbe da koalicioni rat zahteva stvaranje ovakvog saveta i oslobođenje načelnika generalštabova od neposrednog komandovanja frontom. Libman ne isključuje mogućnost da se pri rešenju važnih pitanja na sednice pozivaju i komandanti frontova, pomorskih snaga i ratnog vazduhoplovstva.

Što se tiče pitanja zajedničke vojske komande pojedinih frontova na kojima se rame uz rame bore trupe raznih članova koalicije, ono je, po mišljenju nemačkog autora, moralo biti rešeno stvara-

njem *jedinstvene vojne komande,* jer na frontu neposredno utiču strategijski i taktički uslovi situacije. Za komandovanje frontom se određuje *jedan glavni komandant* i samo od njega treba da dolaze sva naređenja. On je nedostajao na istočnom frontu centralnih zemalja.

Istupajući u literaturi sa predlogom o jedinstvenom rukovođenju u ratu, Libman predviđa prigovore da se njegovim predlogom umanjuje značaj ličnosti i da su njegova razmatranja čisto teoretska. Međutim, on smatra da u budućem ratu, pre svega, čitav državni aparat mora složno da radi za račun rata, a ako genije bude tome doprinosio, putevi mu neće biti zatvoreni.

U prvoj knjizi našeg dela mi smo detaljno govorili o integralnom vojskovođi naših dana i kolektivnom rukovođenju u ratu, zato se ovde nećemo upuštati u dopunsko osvetljavanje tog pitanja.

Dakle, u koaliciji centralnih zemalja Evrope u svetskom ratu nije bilo jedinstvenog rukovođenja ratom, izgrađenog na kolektivnim osnovama, kao što ni u miru u tom pogledu nisu bili preduzeti nikakvi koraci.

Ako pogledamo Trojni sporazum — Antantu, mi ćemo u pitanju jedinstvenog rukovođenja ratom u početku zapaziti sličnu pojavu, koja je u toku rata doživela veću ili manju političku evoluciju.

Uvođenje jedinstvene komande u okviru Antante bilo je otežano zbog teritorijalne razdvojenosti koalicije, naime: Rusija, Srbija, a zatim i Rumunija izgubile su lični kontakt s vladama zapadnih zemalja.

Napred smo isticali da Libman, koga smo već više puta spomenuli, preimućstvo Antante vidi u jednorodnom unutrašnjem državnom uređenju pojedinih članova koalicije, u kojem su vojske već u miru bile tesno povezane sa vladama na taj način što su se na čelu vojske i mornarice nalazili ministar vojske i ministar mornarce, koji su, kao članovi vlade, bili odgovorni pred predstavničkim telima svojih država. Drugim rečima, uticaj vrhovne vlasti — dinastičke linije — na vojsku i mornaricu u tim zemljama je bio ograničen. Prema Libmanovom zaključku i u ratu je stvarno rukovođenje ratom išlo po vojnoj liniji — preko ovih odgovornih ministara.

Međutim, stvar ni izdaleka ne stoji tako.

Pri razmatranju pitanja jedinstvenog rukovođenja ratom u okviru Antante, treba uvek uzimati u obzir: 1) odvojen položaj Rusije, Srbije i Rumunije i 2) organizaciju takvog rukovođenja na istočnom frontu od strane zapadnih zemalja koalicije.

Kako kod centralnih zemalja tako i u zemljama Antante pre rata se nije moglo govoriti o tome da se rukovođenje ratom prepusti jednoj državi. Svaka od zemalja koalicije bila je potpuno suverena i računala je na svoju samostalnost u vojnom pogledu. Bez obzira na ekonomsku zavisnost Rusije od Francuske, uporan uticaj francuskog generalštaba na rusku strategiju ipak je imao svoje granice. Danas se ukazuje na to da je ruski generalštab pao pod uticaj Pariza

i radio po uputstvima mozga francuske vojske. Naravno, ne može se poricati da je ruski generalštab učinio mnogo ustupaka, čak i na štetu svojih interesa, u izradi zajedničkog plana koncentracije, ali, u isto vreme, na primer, kod poslednjeg zajma koji je Francuska dala Rusiji za izgradnju železnica, francuski generalštab je morao da učini ustupke u svome projektu. Međutim, baš ovde je bilo moguće izvršiti najjači pritisak, jer je bila u pitanju novčana pomoć. Tim više, nije se pokretalo pitanje organizacije jedinstvenog rukovođenja ratom, koje se ticalo suverenih prava Rusije, koja je uz to raspolagala vojskom brojno jačom od vojski svojih saveznika. Ipak, moramo reći da je francuska vlada ukazivala na potrebu jačanja vojnih snaga Rusije. Sve što je bilo urađeno u tom smislu svodilo se na određivanje glavnog neprijatelja, kontingenta trupa koji je Rusija isturala prema tom neprijatelju, rokova koncentracije i načina održavanja veze između savezničkih komandi. Bivši ministar vojske Suhomlinov u svojim uspomenama iznosi karakterističan detalj o određivanju opštih osnova za zajedničke operacije saveznika. Navodeći svoj razgovor iz 1913. godine sa načelnikom francuskog generalštaba Žofrom o opštem planu dejstava Rusije i Francuske protiv Nemačke, koji su razrađivali i usklađivali oba generalštaba, on kaže da su sagovornici došli do jednoglasne odluke: neka se generalštabovi i dalje bave tim poslom, a oni, buduće vojskovođe, vodiće operacije po svom nahođenju.

Pri određivanju zajedničkih vojnih ciljeva Francuska je vršila pritisak više diplomatskim nego vojnim kanalima.

I kada je počeo rat, jedinstvo u njegovom vođenju ostalo je na istom putu političkog usklađivanja i dogovora obe komande od slučaja do slučaja.

Na sličan način su usklađivane operacije i sa Srbijom, ali sa više uspeha zbog njene političke i ekonomske zavisnosti od kapitalističkih saveznika.

Onome koji čita ovo delo poznato je da je uoči svetskog rata između generalštabova Francuske i Engleske postojao sporazum za slučaj mogućih ratnih dejstava. Taj sporazum je, međutim, predviđao samo opšti razvoj snaga, prema kojem se engleski ekspedicioni korpus koncentrisao u rejonu Mobež le Katoa. Taj razvoj je bio razrađen do detalja; sve ostalo, naročito plan zajedničkih operacija, trebalo je naknadno uskladiti na početku rata. Pitanje jedinstvenog rukovođenja ne samo da nije bilo rešeno nego nije bilo ni dotaknuto.

Kada je počeo rat, engleska vlada je zamolila da se u London pošalje vojna misija radi sporazuma o daljim dejstvima. Frenč, komandant engleskog ekspedicionog korpusa, i sam ministar vojske Kičener smatrali su da su potpuno nezavisni od francuske komande, te ne samo da nije moglo biti govora o njihovom potčinjavanju francuskom komandantu, nego je i usklađivanje zajedničkih ratnih dejstava išlo sa velikim trvenjima. Rekli smo već o Frenčovom nezavisnom stavu u prvoj bici na Marni i o teškoćama saveznika u organizovanju sadejstava.

Engleski general je dobio iz Londona određena uputstva: »Vi treba da znate, to je sasvim jasno, da je vaš položaj potpuno nezavisan i da nikada, ni u kojem slučaju i pogledu, niste potčinjeni savezničkom komandantu«.

Mi ovde ne možemo detaljno razmotriti ovo pitanje, jer bi prešli okvire našega dela. Treba da istaknemo da je sa vojnom samostalnošću Engleske bilo svršeno tek 25. marta 1918, pa i tada su Fošove zapovesti imale diplomatski karakter, tj. nisu se odlikovale nekom kategoričnošću. Nešto dalje mi ćemo se ponovo vratiti na ovo.

Uspeh na Marni je smanjio trvenja između saveznika, jer je stvorio izvestan autoritet francuskoj komandi, pa su se sledeće operacije odvijale manje-više usklađeno.

Međutim, 1915. godina je pokazala da sistem rukovođenja primenjivan u koalicionom ratu ne dovodi do uspeha i da se mora preispitati. Ulazak Italije u rat, poraz Rusije i operacije koje su centralne sile planirale za jesen na Balkanu ukazivali su da je potrebno razraditi opšti plan dejstava saveznika. 19. jula 1915. godine u Šantijiu se prvi put sastao vojni savet koji su činili politički predstavnici zapadnih zemalja, predstavnici njihovih generalštabova i komandanti savezničkih snaga (engleskih i francuskih) u Francuskoj. Na savetovanju je razrađen prvi opšti plan dejstva, koji je bio dobar, ali je zakasnio. Bilo kako bilo, na tom savetovanju su prvi put politički rukovodioci zajedno sa vojnim razmatrali operativne pretpostavke.

Od jula 1915. godine počela je serija vojnih savetovanja saveznika, u čije detalje ne možemo ulaziti, ali moramo ukazati na to da jedinstva u dejstvima ipak nije bilo. Englezi su uporno branili svoju vojnu samostalnost. Frenča je smenio Heg, koji je isto tako bio vatren pristalica nezavisnosti kao i njegov prethodnik, tim više što je i u Londonu načelnik generalštaba Robertson imao isti stav. Jedno vreme, 13 dana, Žofr je bio postavljen za komandanta savezničkih snaga i na istoku, ali je uskoro, opet na zahtev francuske politike, podneo ostavku na svoju dužnost.

Neuspesi kod Verdena i uopšte događaji u 1916. godini doveli su engleske političare do ubeđenja da je nužno tešnje usklađivati dejstva. Na predlog Lojda Džordža, posle savetovanja saveznika u Kaleu 26. i 27. februara 1917, engleska vlada se obavezala »da naredi komandantu engleskih oružanih snaga da udovolji francuskim zahtevima sem u slučaju kada preti opasnost njegovoj (engleskoj) armiji«. Nakon sto godina je obnovljena formulacija o potčinjavanju savezničkog komandanta — znamo za sličnu potčinjenost saveznika 1813. godine zajedničkom komandantu Švarcenbergu.

Međutim, Heg nije hteo da bude u položaju potčinjenog, i, bez obzira na zahteve francuske politike, smatrao je sebe i dalje samo saveznikom.

U jesen 1917. godine Lojd Džordž je predložio francuskoj vladi da se utvrdi opšti plan dejstava, koji bi ovoga puta bio konkretniji u određivanju zajedničkog organa za rukovođenje ratom iz redova sa-

vezničkih političkih i vojnih rukovodilaca. 7. novembra 1917. godine u Rapalu je doneta odluka da se obrazuje stalni viši vojni savet, čija bi kompetencija obuhvatala frontove u Francuskoj i Italiji. On bi se svakog meseca u punom sastavu sastajao u Versaju, dok bi njegovi vojni članovi radili stalno. Savet je imao da organizuje opšte rukovođenje ratom, da uskladi ratne operacije saveznika, da pripremi odluke za savezničke vlade i da obezbedi njihovo ostvarenje. Međutim, glavnog komandanta još nije bilo i o tome nije pokušavao da govori ni sam autor projekta Lojd Džordž, jer potčinjavanje engleskih trupa francuskim komandantu ne bi naišlo na razumevanje ni u vojsci ni u javnom mnjenju Engleske.

»Vojni komitet« saveta, čiji je član bio Foš, uskoro je pretvoren u »naredbodavni vojni komitet« pod predstavništvom tog istog Foša. Ovaj organ, iako je pristupio stvaranju rezervi za odbijanje nemačkog napada koji se spremao u proleće 1918. godine, ipak nije naređivao, nego se ograničavao na molbe. Kao što je poznato, 20. marta u rezervi nije bilo engleskih trupa, a francuske su bile daleko od odseka proboja.

No, bilo kako bilo, ipak se uvidelo da je potrebno da postoji zajednički glavni komandant, i 25. marta 1918. godine, zbog pretnje nemačkog napada koji se razvijao, u Dulanu je rešeno da se na tu dužnost odredi Foš. Ali, prema njegovom predlogu, novi glavni komandant je imao samo da koordinira dejstva samostalnih komandanata francuskih i engleskih snaga, što je bilo još daleko od direktnog naređivanja. Foš se bojao za svoj autoritet, iako je 14. aprila čitavom svetu dato na znanje da su francuska i engleska vlada odredile Foša »za glavnog komandanta savezničkih snaga u Francuskoj«, a s tim su se uskoro složile Amerika i Italija.

Tako je pod pritiskom politike i teške ratne situacije Antanta slomila vojnu nezavisnost savezničkih komandi i objedinila rukovođenje frontom, ali ne i ratom u celini, pri čemu treba istaći da je to postignuto po cenu žrtava: Robertson je smenjen sa položaja načelnika engleskog generalštaba i na njegovo mesto je određen Vilson, koji je simpatisao Foša. Heg je ostao na položaju komandanta britanskih armija jer je, prema rečima Lojda Džordža, vojni autoritet ovog generala u Engleskoj bio toliki da se nije moglo ni pomisliti na njegovo smenjivanje.

Mi nismo ništa rekli o jedinstvenom komandovanju zapadnih zemalja i Rusije. Ono se nije moglo ostvariti zbog velike udaljenosti i naročito zbog toga što je na čelo ruske vojske došao Nikolaj Romanov. Ako se uz to ima u vidu da i načelnik štaba ruske vrhovne komande Aleksejev nije podržavao ideju o bezuslovnom potčinjavanju ruske komande komandi zapadnih saveznika, pa joj se čak i protivio i izbegavao putovanja na zasedanje vojnih saveta u Šantiji i drugim mestima, onda je potpuno razumljivo da je vojno jedinstvo Rusije i zapadnih zemalja ostvarivano od slučaja do slučaja, sa svim posledicama koje su iz toga proizilazile.

Kada smo podsećali čitaoce na Klauzevicevu teoriju o vođenju koalicionog rata, naveli smo mišljenje ruskog prevodioca, koji je smatrao da su misli filozofa rata u odnosu na XX vek zastarele. Međutim, ovo što smo gore rekli ukazuje na to da su osnove njegovog razmišljanja pravilne i za naše doba. O usklađenoj strategiji koalicije može se govoriti samo onda kada je postignuto političko jedinstvo između njenih članova i kada su prevaziđeni samostalni stavovi generalštabova kao predstavnika vrhovnih komandi savezničkih vojski. *Jedinstvo dejstava koalicija treba da se postigne pre svega na političkom polju, a vrhovno ratno rukovodstvo ne može se zamisliti nikako drukčije nego kao kolektivan međusaveznički organ sastavljen i od političara, a ne isključivo od vojnika.* Sami »mozgovi« savezničkih vojski, makar i uskladili svoju delatnost, neće moći da reše složen problem rukovođenja savremenim koalicionim ratom.

Ovo je naročito potrebno imati u vidu, jer rat u naše vreme duboko prodire u ekonomski život zaraćenih zemalja i zasniva se na korišćenju njihove ekonomike.

Jednovremeno sa *političkim* i *vojnim* jedinstvom, koalicija mora da postigne i *ekonomsko* jedinstvo. O uticaju ekonomike na rat govorili smo u prvoj knjizi našeg dela, zato ćemo ovde samo da ukažemo na to da se razne zemlje koalicije nalaze na raznim stepenima ekonomskog razvoja. Time je uslovljena i njihova istrajnost u ratu. Koalicioni rat zahteva nivelisanje ekonomske otpornosti država, te stavlja u zadatak zajedničkom savezničkom ratnom rukovodstvu da uzme u obzir ekonomske mogućnosti pojedinih članova koalicije, da se ne upravlja prema onima koji naređuju, nego prema onima koji zaostaju i da im ukazuje pomoć u ekonomskoj borbi, koja danas prati borbena dejstva. Ako se ovo ne uzme u obzir ili ako se odrekne pomoć, može doći do prevremenog izlaska iz rata slabih članova koalicije, čija je ekonomika najviše poremećena.

Na taj način, koalicioni rat naših dana zahteva specijalnu ekonomsku pripremu, koju će saveznici blagovremeno proučiti, ugovoriti i ostvariti do početka rata. Uoči svetskog rata u obema koalicijama u tom smislu nije bilo mnogo urađeno. Samo su francuski zajmovi Rusiji predstavljali pomoć Francuske svome savezniku u pripremanju rata ili su, tačnije rečeno, imali karakter kupovanja ruske krvi radi spasavanja buržoaske republike. Razvoj svetskog rata je primorao obe strane da ukazuju ovu ili onu materijalnu pomoć svojim ekonomski slabijim saveznicima, mada treba podvući da je ona ukazivana, pre svega, s obzirom na sopstvene interese, uz izvesnu »diplomatsku opreznost«, kao što je o tome govorio Klauzevic.

Ekonomsko jedinstvo koalicija zahteva pre svega da ratom rukovodi politika, a nipošto ne može biti zasnovano samo na jedinstvenom vojnom komandovanju. Tu naređivanje neće biti efikasan način rukovođenja. Smatramo da nije potrebno navoditi posebne dokaze, jer je to i bez njih razumljivo.

Mi smo raščlanili pitanje o koalicionom ratu na sastavne delove i govorili o njima, možda isuviše detaljno. Može nam se prebaciti da

smo bez potrebe teorisali o tom pitanju i da smo ga komplikovali. Međutim, iskustvo svetskog rata pokazuje da koalicioni rat kapitalističkih zemalja, zbog mnogobrojnih suprotnosti u njihovim odnosima, nije tako jednostavan kao što je to izgledalo svim evropskim zemljama pre 1914. godine, koje se nisu pripremile za vođenje rata, te su po cenu života i poraza u međusobnim sukobima stvarale jedinstvo, tako neophodno za vođenje svakog rata.

U državama gde se na vlasti nalazi proletarijat pitanje koalicionog rata se rešava jednostavnije, jer one obrazuju federaciju. Međutim, i u federaciji treba da su odranije usklađena pitanja vojnog i ekonomskog jedinstva, što se zbog političkog jedinstva, koje čine osnovu federacije, ostvaruje daleko lakše nego u koaliciji kapitalističkih zemalja.

Mi se ne možemo prihvatiti takvog posla kakav je projektovanje organa za upravljanje koalicionim ratom, jer smatramo da je to stvar odgovornih državnika, a ne pisaca. Mi smo označili orijentirne smernice: kolektivizam i tri kamena temeljca za jedinstvo koalicije, uzimajući u obzir čisto vojne osobenosti rukovođenja frontom. Prepuštamo punu slobodu onima koji žele da sastavljaju razne projekte rukovođenja ratom od strane državnika, uračunavajući u njih i visoke predstavnike »mozga vojske«, kojima mi ne želimo da osporavamo vrednost i slavu. Više puta su nam ukazivali na našu preveliku skromnost, ali mi više volimo da ostanemo nezapaženi u literarnoj delatnosti, nego da budemo dosadni, nepozvani i nepriznati »državnici«. Vlastita politika i strategija su veliko iskušenje za one koji su se posvetili peru, ali su u isto vreme i veliko zlo za praktičnu delatnost i život. Uzdržljivost je ponekad vrlo korisna karakterna osobina.

U daljem izlaganju razmotrićemo kakvu su formu dobijali sporazumi o jedinstvu koalicije u slučaju oružane borbe.

Istorijski dokumenti ističu dve vrste sporazuma: 1) političke saveze i 2) vojne sporazume ili vojne konvencije.

Napred smo istakli da osnovu svake koalicije čini političko jedinstvo, te zbog toga i akti kojima se potvrđuje to jedinstvo dobijaju veliki značaj.

Uoči svetskog rata obe koalicije u Evropi bile su povezane političkim sporazumima o pružanju oružane podrške pri napadu na ovog ili onog člana koalicije. Trojni savez je potvrđen ugovorom u kojem je bilo predviđeno stupanje u rat čitavog saveza samo u slučaju napada na jednog od njegovih članova. Ako bi napadač bila jedna od savezničkih zemalja, onda su članovi saveza naknadno rešavali o svome učešću u ratu. Tako je savezničke obaveze protumačila Italija, koja je izbegla rat zato što ga je otpočela Austro-Ugarska. Iz istih razloga Rumunija nije učestvovala u ratu na strani Trojnog saveza. Sporazum saveznika nije smatran čvrstim čak ni u Beču, gde su svaki put, čim je nastajala politička kriza, pitali Berlin da li će on pružiti podršku austrougarskoj diplomatiji ako se ona odluči za rat ili ova treba da se od njega uzdrži. Nepoverenje Beča prema političkoj lojalnosti Berlina bilo je do te mere duboko da je čak i takav obožavalac Vilje-

ma kakav je bio Konrad savetovao da se od Viljema zadrži pismena garancija o spremnosti da se izvrše savezničke obaveze. O čvrstini austrijsko-italijanskog saveza ne treba ni govoriti, jer u njega nisu verovali ni u Beču ni u Rimu. Jednom rečju, dokumenat koji je povezivao Trojni savez bio je u očima saveznika hartija male vrednosti, te ako je Berlin i pružao podršku Austro-Ugarskoj, činio je to zbog vojne nužnosti, jer se bez armija dunavske carevine rat na dva fronta za Nemačku nije mogao ni zamisliti. Načelnik austrougarskog generalštaba je u svoje vreme potpuno opravdano ukazivao da Nemačka, iz straha da ne bude izolovana, mora da pruži podršku Austro-Ugarskoj. Potpunog političkog jedinstva između zemalja Trojnog saveza nije bilo i njihovi politički stavovi često su se ne samo razilazili nego i ukrštali.

U suprotnom lageru političko jedinstvo bilo je fiksirano na razne načine. Između Rusije i Francuske postojao je politički sporazum o pružanju pomoći ukoliko Nemačka izvrši napad, dok oružani konflikt između Austro-Ugarske i Rusije nije obavezivao Francusku da uđe u rat.

Engleska i Francuska su se, razmenjujući pisma, vezale neodređenim obavezama, koje su se svodile na to da će Engleska rešiti pitanje oružane pomoći u poslednjem trenutku, i mi smo videli kakva je zabrinutost vladala u Parizu uoči svetskog rata dok se nije razjasnio njen stav.

Najzad, Italija i Francuska su takođe razmenili diplomatska pisma, u kojima je rimska vlada garantovala svoju neutralnost u slučaju francusko-nemačkog rata. Pisma, kao forma sporazuma, nisu imala onakvu snagu kakvu su imali politički ugovori o savezu; pisma vlade nisu ratifikovale, već su ona predstavljala dokumente tajnog sporazuma. Takav njihov poluzvanični karakter uzimale su u obzir obe strane i nisu baš mnogo verovale u njihovu vrednost.

U suštini, tu nije postojala neka bitna razlika, jer je u naše vreme rat za državu koja stupa u njega toliko značajna pojava da čak i politički ugovor o savezu još nije bezuslovna garancija da će se savez i ostvariti.

Politički ugovori o savezu na početku XX veka predviđali su pružanje oružane podrške u slučaju rata, ali se oni mogu sklapati i u obrnutom smislu, u obliku ugovora o nenapadanju. Takav su karakter, u stvari, imala pisma italijanskog i francuskog ambasadora uoči svetskog rata. Cilj ugovora o nenapadanju je da se smanji broj verovatnih neprijatelja. Drugim rečima, takvi politički ugovori povećavaju snagu zemlje koja ih sklapa u istoj meri kao ugovori o savezničkoj oružanoj podršci.

Politički ugovori o savezima predviđaju, uglavnom, samo opštu osnovu za pružanje oružane podrške, tj. određuju njene motive, ali ne ulaze u detalje vođenja koalicionog rata.

Na taj način, sklapanje i formulisanje tih ugovora je neposredna obaveza diplomatije. Međutim, pošto se njima primaju obaveze za

pružanje oružane podrške, udaraju temelji koalicionom ratu, politički ugovori moraju biti ocenjeni i sa vojnog gledišta. U tom ocenjivanju neposredno učestvuju generalštabovi zemalja koje sklapaju politički ugovor. Normalno je da se ugovor o političkom jedinstvu dve zemlje proširi na sklapanje vojnog i ekonomskog sporazuma, u kojima se u odgovarajućem smislu detaljišu uslovi vođenja koalicionog rata.

Međutim, istorija kraja XIX i početka XX veka pruža nam suprotne primere: saveznici su prvo sklapali vojni sporazum — vojnu konvenciju — koji se kasnije potvrđivao političkim ugovorom o savezu ili je čak ovaj akt sasvim izostajao.

Francusko-ruska vojna konvencija iz 1802. godine bila je sklopljena sedam godina pre političkog ugovora o savezu.

Englesko-francuski vojni sporazum nije uopšte bio potvrđen političkim ugovorom.

U našim teoretskim razmatranjima o koalicionom ratu konstatovano je da se jedinstvo koalicije i usklađenost njene strategije mogu postići samo ako postoji političko jedinstvo, tj. ako se sklopi ugovor o savezu. Postojanje vojnih konvencija između država bez odgovarajućih političkih ugovora o savezu može se objasniti time što one, pošto nisu bile čvrsto rešene da stupe u rat, nisu htele da se unapred vežu političkim obavezama i pripremom koalicionog rata za svaki slučaj.

Iako se vojne konvencije, koje sklapaju vojni predstavnici država, najčešće načelnici generalštabova, potvrđuju potpisom vrhovne vlasti i na taj način dobijaju snagu dokumenta, ipak to još nisu onako sigurni ugovori kakav je politički ugovor o savezu. U tom pogledu Konrad je bio potpuno u pravu, tvrdeći da ugovori između generalštabova nemaju nikakve vrednosti. Poruka koju je u teškim danima pred rat uputio svome savezniku — načelniku italijanskog generalštaba — dokaz je za ovo što smo rekli.

S obzirom na ovo što smo izložili, nećemo naročito preuveličavati značaj vojnih konvencija, ukoliko one nisu potvrđene i političkim ugovorima.

Vojni sporazum ne mora da ima formu konvencije. Nama je dobro poznato da je u savezu Nemačke i Austro-Ugarske taj sporazum bio zamenjen razmenom pisama načelnika generalštabova. Konrad je čak davao prednost takvom obliku sporazuma i težio da ga proširi i na druge zemlje, s kojima je vojni savez bio u izgledu. Pisma načelnika generalštabova u stvari su obuhvatala sva ona pitanja koja obuhvataju i specijalne vojne konvencije, potvrđujući saglasnost o njima na hartiji, tim pre što su pisana sa znanjem i u redakciji i vrhovne vlasti i ministra inostranih poslova. Naveli smo slučaj kada je Erental zadržao takvo Konradovo pismo za načelnika rumunskog generalštaba, jer se nije složio sa njegovom sadržinom. Ipak su pisma imala manje zvaničan karakter od vojnih konvencija i nisu se mogla smatrati dokumentima o sporazumu saveznika. Potvrdu za ovo nala-

zimo: 1) u tome što Moltke nije potpuno izvršio svoje obaveze u pogledu određivanja obećanog broja trupa i njihove koncentracije u Istočnoj Pruskoj i 2) u tome što te važne dokumente, ukoliko su ih stvarno smatrali takvim, ni do danas nije pronašao državni arhiv današnje Nemačke, pa su postali apokrifi, o čemu smo detaljnije govorili na odgovarajućem mestu.

U svojim teoretskim razmatranjima o koalicionom ratu ukazivali smo na to šta treba da sadrže vojne konvencije. U njima treba da budu ugovorena i konkretizovana osnovna pitanja takvog rata: određivanje glavnog neprijatelja i operacijskih pravaca, grupisanje snaga, određivanje njihove brojne jačine, rejona i roka razvijanja, uslovi organizacije komandovanja na frontovima i veze savezničkih komandi, uslovi materijalnog sadejstva.

Rukovođenje ratom u celini prelazi granice čisto vojnih sporazuma i mora da bude predviđeno posebnim političkim ugovorom, kao i obaveza o nesklapanju separatnog mira.

Jasno je da se ne može propisati recept za vojne konvencije i da se po tačkama ne mogu perdvideti sva pitanja koja će njima biti obuhvaćena. Ona se menjaju zavisno od cilja konvencije. Teoretsko obrazloženje za ovo naveli smo ranije.

Uporedo sa vojnom konvencijom mora da se sklopi i *ekonomski sporazum*, koji predviđa i konkretizuje ekonomske obaveze zemalja ugovornica u slučaju rata.

Normalno, vojna konvencija je nastavak političkog ugovora o savezu. Dok svu odgovornost i težinu rada pri sklapanju političkog ugovora snosi diplomatija, a generalštab se samo konsultuje, dotle je pri sklapanju vojne konvencije obratno — obično generalštabovi zastupaju zemlje ugovornice.

Potpuno je prirodno da se sporazumi o zajedničkom planu dejstava razrađuju uz posredovanje generalštabova, organa koji su odgovorni za vojni deo ratnog plana i koji mogu najbolje da izraze i zaštite interese svoje zemlje.

Pregovori o vojnoj konvenciji su: 1) poverljivog karaktera i 2) dugi su, jer obe strane oprezno preuzimaju obaveze.

Ovde nećemo iznositi detalje pregovora koji se vode pri sklapanju vojnih konvencija, jer se, naravno, za njih ne može dati šablon. Pregovore obično vodi načelnik generalštaba lično, ali nije isključeno da ga može neko predstavljati, naročito ako konvencija nema poseban karakter. U pregovorima vrlo aktivno učestvuju vojni izaslanici, kao stalni predstavnici vojnih interesa svoje zemlje u zemljama sa kojima se pregovara.

Iz istorijskog dela ove knjige znamo da sporazumi generalštabova sami za sebe nemaju nikakvu snagu ako nisu ratifikovani od strane najviših državnih organa.

Nama se čini da je iz onog što smo u ovom delu rekli o politici i strategiji potpuno jasno da *pripremom i vođenjem rata u prvom redu mora da rukovodi politika*. Zato diplomatija treba najaktivnije da

učestvuje i u sklapanju vojnih konvencija. I stvarno, videli smo kako je Erental, čvrsto držeći u rukama načelnika generalštaba, odgađao početak dopisivanja Konrada i Moltkea ili čak sprečavao pokušaje sporazumevanja načelnika austrougarskog generalštaba sa rumunskim generalštabom. Isto se može videti i u drugim zemljama. To je potpuno razumljivo, jer pored toga što je rat akt politike, te i sporazum o njemu treba da proveri i potvrdi predstavnik spoljne politike, svaki sporazum, makar i vojni, nameće državi izvesne obaveze, tj. odražava se na njenu spoljnu politiku.

Najzad, kao što smo to malopre istakli, vojne konvencije ratifikuju najviši državni organi. Obično ispod potpisa načelnika generalštabova, koji zaključuju konvenciju, na dokumentu slede potpisi predstavnika odgovarajućih najviših organa, koji je potvrđuju. Čak se i u vojnim sporazumima sklopljenim putem razmene pisama, kao, na primer, između Konrada i Moltkea, fiksira učešće u njima najvišeg organa državne vlasti i odobrenje sadržaja pisama. I Konrad i Moltke u svojim pismima su obavezno isticali da je njihov sadržaj poznat ministru inostranih poslova ili kancelaru Francu Jozefu ili Viljemu, već prema tome ko je bio autor pisma.

Vojne konvencije nisu neopovrgljivi dokumenti vojnih sporazuma zemalja ugovornica i podložne su, ukoliko to zahteva politička ili vojna situacija, stalnom proširivanju, konkretizaciji, pa čak i promenama. Proširivanje konvencija vrši se i usvaja na povremenim savetovanjima načelnika generalštabova. Zapisnici sa tih savetovanja dostavljaju se na odobrenje najvišim organima državne vlasti. Takav je bio put francusko-ruske vojne konvencije, koja je od 1892. do 1913. godine pretrpela velike promene.

Ovim završavamo naša razmatranja o savremenom koalicionom ratu kapitalističkih zemalja.

Ljudi su uvek skloni da traže novo u onome što je davno zaboravljeno ili je namerno zaobiđeno pri pažljivom proučavanju, a što, u suštini, uopšte nije nikakva novina.

U ovom poglavlju izneli smo da za teoriju ratne veštine koalicioni rat nije nešto novo, a ako to ni do danas nije shvaćeno, onda je to, prema rečima Klauzevica, »duboko zasnovano na prirodnoj ograničenosti i nemoći samog čoveka«.

Smatramo da bi bila velika greška stvarati od »nemoći čoveka« nešto novo, svojstveno samo našem dobu.

Amerika je davno pronađena. . .

VOJNA BIBLIOTEKA

— inostrani pisci —

I knjiga: **Klauzevic, O RATU,** rasprodato

II knjiga: **Žomini, PREGLED RATNE VEŠTINE,** rasprodato

III knjiga: **Erl, TVORCI MODERNE STRATEGIJE,** rasprodato

IV knjiga: **Engels, IZABRANA VOJNA DELA,** (I sveska) strana 551, cena 400 din.

V knjiga: **Šlifen, KANA,** strana 380, cena 200 din.

VI knjiga: **Mering, OGLEDI IZ ISTORIJE RATNE VEŠTINE,** strana 384, cena 420 din.

VII knjiga: **Engels, IZABRANA VOJNA DELA,** (II sveska) strana 683, cena 1.200 din.

VIII knjiga: **Žofr, RATNI MEMOARI,** rasprodato

IX i X knjiga: **Mao Ce Tung, IZABRANA DELA,** (I knjiga) strana 572, cena 1.200 din.

XI knjiga: **Mahan, POMORSKA STRATEGIJA,** strana 312, cena 700 din.

XII knjiga: **Lenjin, VOJNA DELA,** strana 511, cena 1.000 din.

XIII knjiga: **Mosor, OPERATIKA,** strana 488, cena 1.100 din.

XIV knjiga: **Šapošnjikov, MOZAK VOJSKE.**

XV knjiga: **Frunze, IZABRANA DELA,** zapovesti, instrukcije, direktive, depeše i važniji teorijski radovi iz vremena 1918—1925. Delo je u pripremi.

B. ŠAPOŠNJIKOV

MOZAK VOJSKE

*

Redigovao prema originalu
Višeslav Petrović

*

Lektor
Radmila Brajović

*

Tehnički urednik
Andro Strugar

*

Korektori
Gordana Rosi
Vera Radulović

*

Štampanje završeno decembra 1964.
Tiraž 3.000

Štampa Vojno štamparsko preduzeće — Beograd